

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

RECUEIL SERBE D'ETHNOGRAPHIE

TOME XC

CLASSE DES SCIENCES SOCIALES
HABITATS ET ORIGINE DES HABITANTS

№ 42

JOVAN P. TRIFUNOSKI

POLOG
(ETUDES ANTHROPOGEOGRAPHIQUES)

Présenté à la IV séance de la Classe des Sciences sociales, le 15-V-1961, se référant
au rapport de BORISLAV DROBNJAKOVIĆ, membre correspondant de l'Académie et de
DUŠAN NEDELJKOVIĆ, membre de l'Académie.

Rédacteur

OBREN BLAGOJEVIĆ
membre correspondant de l'Académie

BEOGRAD
1976

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

СРПСКИ ЕТНОГРАФСКИ ЗБОРНИК

КЊИГА XC

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА
НАСЕЉА И ПОРЕКЛО СТАНОВНИШТВА

КЊИГА 42

ЈОВАН Ф. ТРИФУНОСКИ

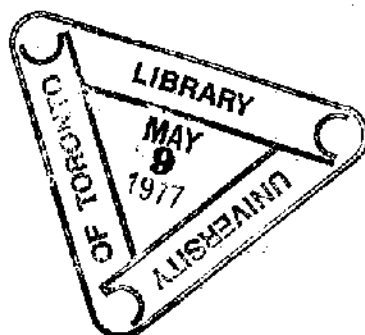
ПОЛОГ
(АНТРОПОГЕОГРАФСКА ПРОУЧАВАЊА)

Примљено на IV скупу Одељења друштвених наука, 15. V 1961, на основу
реферата дописног члана БОРИСЛАВА ДРОБЊАКОВИЋА и академика
ДУШАНА НЕДЕЉКОВИЋА.

Уредник

доп. члан ОБРЕН БЛАГОЈЕВИЋ

БЕОГРАД
1976

GF
642
Y82 P668

Лектори: Милица Царцарачевић
и Милија Станић

Издаје Српска академија наука
и уметности

Тираж: 1000 примерака

Штампа „Научно дело“
Београд, Вука Караџића 5

Штампање завршено октобра 1976.
године

САДРЖАЈ

ОПШТИ ДЕО

	Страна
ОБЛАСТ	3
Положај и границе 3; Облик и величина 5; Подсела 5; Име 7.	
ФИЗИЧКО-ГЕОГРАФСКЕ ОДЛИКЕ	8
Геолошки састав и тле 8; Елементи рељефа 11; Климатске при- лике 18; Хидрографија 21.	
БИОГЕОГРАФСКЕ ПРИЛИКЕ	29
Биљни покривач 29; Животињски свет 33.	
ПОЛОГ У ПРОШЛОСТИ	35
Кратак преглед историје 35; Трагови ранијег становништва 41.	
САСТАВ И ПОРЕКЛО СТАНОВНИШТВА	46
Етнички састав 46; Ранији етнички карактер 50; Македонско становништво 51; Арбанашко становништво 67; Турско станов- ништво 80; Роми 84; Етничка и културна претпања 86; Густо- на насељености 88.	
ПРИВРЕДНО-ГЕОГРАФСКЕ ЗОНЕ	93
Зона котлинске равни 93; Зона котлинског оквира 104; Допун- ска занимања 117; Одажање на радове изван Полога 122; Преображај Полога 124.	
САОБРАЋАЈНЕ ВЕЗЕ	126
Главнији путеви и њихов значај 126; Саобраћајна средства 129; Спољашњи саобраћај 129; Унутрашњи саобраћај 130; Тржи- шта 132.	
СЕОСКА НАСЕЉА	134
Положај села 134; Промене у положају села 139; Тип села 141; Старост села 145; Величина и имена села 146; Села која сада не постоје 148; Куће и споредне зграде 149; Привремена на- села 154.	

ПОСЕБНИ ДЕО

ГОРЊИ ПОЛОГ	159
1. Стенче 159; 2. Ваковија 162; 3. Тумчевиште 165; 4. Чегранс	

167; 5. Форино 170; 6. Корито 173; 7. Чајде 174; 8. Бадин Дол 177; 9. Мало или Доње Турчане 179; 10. Беловиште или Голе-
мо Турчане 180; 11. Аопушник 183; 12. Кунново 183; 13. Трно-
во 186; 14. Страјане 188; 15. Железно Речане 189; 16. Бафа 193;
17. Падалиште 194; 18. Србиново 196; 19. Лаковица 198; 20.
Горња Бањица 200; 21. Доња Бањица 209; 22. Сушица 206; 23.
Митроикрсте 207; 24. Горња Боновица 203; 25. Доња Боновица
211; 26. Симњица 212; 27. Срстково 214; 28. Церово 216; 29.
Ново Село 219; 30. Орбуше 221; 31. Дуф 223; 32. Речане 226;
33. Вруток 229; 34. Мердит 232; 35. Равен 233; 36. Печково 235;
37. Горње Јадовце 237; 38. Доње Јадовце 239; 39. Лешница 241;
40. Зауње 242; 41. Дебреше 245; 42. Ропан 248; 43. Врањовце 249;
44. Ново Село 251; 45. Зубовце 253; 46. Врапчиште 255; 47. Га-
лате 258; 48. Топаница 261; 49. Пожаране 262; 50. Проповце 266;
51. Калниште 268; 52. Ломница 270; 53. Бурновиште 271; 54. До-
бридол 272; 55. Неготино 276; 56. Свинокосе 278; 57. Градсц 280;
58. Горјане 284; 59. Пирок 287.

ДОЊИ ПОЛОГ

60. Јажинце 291; 61. Рогачево 293; 62. Старо Село 295; 63. Вра-
ница 296; 64. Орашце 300; 65. Беловиште 302; 66. Оари 304; 67.
Првце 306; 68. Нераште 307; 69. Добросте 309; 70. Јелошник 314;
71. Гаље 315; 72. Пршовце 316; 73. Брезно 318; 74. Теарце 321;
75. Слатина 324; 76. Лешак 327; 77. Варвара 332; 78. Огуње 334;
79. Непроштено 335; 80. Сетоле 339; 81. Бермол 342; 82. Једу-
арце 343; 83. Ратаје 344; 84. Цепчиште 346; 85. Порој 349; 86.
Лафце 350; 87. Селце 352; 88. Старо Село 354; 89. Вејце 355;
90. Бродец 357; 91. Вешапа 359; 92. Бозовце 361; 93. Шипко-
вица 362; 94. Шипковско Теће 365; 95. Гајре 365; 96. Лисац 367;
97. Расадниште 370; 98. Голема Речица 371; 99. Мала Речица 374;
100. Горње Падчиште 376; 101. Доње Падчиште 377; 102. Но-
ваке 381; 103. Јадовјане 383; 104. Урвич 386; 105. Ново Село
(Урвичко) 388; 106. Салце Кеж 390; 107. Горње Синичане 391;
108. Доње Синичане 393; 109. Каменале 394; 110. Горње Седлар-
це 397; 111. Боговино 399; 112. Раковец 401; 113. Жеровјане 402;
114. Радијовце 405; 115. Тетово 407; 116. Блаце 409; 117. Миле-
тино 410; 118. Челопек 414; 119. Горња Лешница 420; 120. Доња
Лешница 422; 121. Стримница 423; 122. Доње Седларце 424;
123. Брвеница 426; 124. Фалише или Доње Фалише 429; 125. Са-
рајино 431; 126. Желино 434; 127. Поланица 437; 128. Тро-
бош 439; 129. Озормиште 442; 130. Жилче 444; 131. Шемшево
446; 132. Сиричино 447; 133. Трудснице 450; 134. Прелуби-
ште 452; 135. Јанчиште 454; 136. Копаница 456; 137. Раотин-
це 458; 138. Подбређе 460; 139. Јегуновце 462; 140. Дворце 464;
141. Оранко Градиште 466; 142. Радуша 468.

НАПОМЕНЕ	471
РЕЗИМЕ—RESUME	501
РЕГИСТАР	515
ТАБЛЕ СА ФОТОГРАФИЈАМА	
КАРТА ПОЛОГА (нацртао Г. Милески)	

ПРЕДГОВОР

Антропогеографско проучавање Полога, свог родног краја, от-
почео сам уочи другог светског рата, када сам испитао само неко-
лико насеља. Главно испитивање области наставио сам после рата,
углавном за време летњих школских распуста од 1945. до 1948. го-
дине. Делимична проматрања вршио сам 1949. и 1951. године. У то
време обишао сам све делове Полога, а у неким селима био сам по
два пута. У Посебном делу рада наведено је када је које насеље
испитано.

Приликом прикупљања грађе основно је би-
ло проучити састав и порекло становништва, а
затим развитак свих сеоских насеља. Зато сам на-
стојао да што поузданије утврдим порекло родова, постанак и разви-
так насеља и остале карактеристичне знаке који на то указују. Али
нису испуштале из вида ни друге важније географске појаве, на
пример, упознавање природних особина, привредних прилика и са-
обраћаја.

Подаци изнети у овој књизи нису прикупљани лако. Требало је
много да се путује, да се посматра, распитује, упоређује и проверава.
Новчана средства била су незнатна и углавном моја. Поред података
прикупљених на терену, узимани су у обзир и подаци из научне ли-
тературе: они који су били неопходни за расправљање и излагање
извесних антропогеографских питања. Увиђајући сложеност пробле-
ма, као и тешкоће које се при оваквим проучавањима јављају, овај
рад сматрам само као скроман прилог и као наставак мојих сличних
проучавања вршених у јужном делу наше домовине.

Изалагања о Пологу поделена сам у два дела. У првом, Општем
делу пратио сам појаве које се јављају у целој области, док су у
другом, Посебном, дате монографије свих сеоских насеља (142). О
градским насељима Тетову и Гостивару, као и о психичким особина-
ма становништва, када ми прилике допусте, прикупићу детаљније по-
датке и њих ћу обрадити у посебним радовима.^{1*}

* Напомене се налазе на крају текста у одељку: Напомене.

Треба истаћи да су о Пологу до сада објављена два посебна рада. Рус А. Селищев објавио је у Софији, 1929. г. књигу „Полог и его богларское насласие“. Ту су изнети резултати историјских, етнографских и дијалектских испитивања (стр. 1—439). Поменути писац о Положанима Македонцима говори као о становништву бугарског порекла. Хрват Р. Петровић за време Независне Државе Хрватске 1942. г. у Загребу је објавио рад „Полог, антрополошко-географски приказ“ (стр. 1—80). У том раду писац је на стр. 30 записао да Положани „стоје ближе Бугарима...“ Ја се о том проблему са поменим писцима нећу упустати у дискусију. Време је показало којој народности припадају југословенски становници Полога.²

Читаоцима скрећем пажњу и молим их да стално имају на уму да је у овом раду приказано стање Полога какво је било углавном у време мојих најчешћих скурзија, а то је период од 1945. до 1948. године. Овај рад је тада био већим делом редитован. Тако фиксирано стање корисно ће послужити као основа за вршење упоређивања са променама до којих је дошло у измењеним приликама као и са оним које ће се и касније вршити.

Сматрам за пријатну дужност да се на овом месту захвалим свима онима који су ми при раду чинили било какву услугу. Нарочито сам захваљан многобројним селацима Македонцима, Арбанасима и Турцима који су ми у својим кућама указивали гостопримство. На путовању у годинама непосредно после другог светског рата, када је било заосталих балистичких одметника по шумама, били су ми од велике помоћи и органи народне власти.

Поједине податке о пореклу родова и насељима, до којих ја нисам дошао на свом путовању, узео сам из бележнице П. С. Јовановића, који је, као бивши професор филозофског факултета у Скопљу, путовао по Горњем Пологу 1935. године. Бележницу ми је ставио на располагање проф. Јовановић. У раду сам означио све што сам узео из те бележнице.³

Посебну захвалност дугујем академицима др Д. Недељковићу, др М. Лутовцу, као и дописном члану др Б. Дробњаковићу. Они су прегледали рад и дали доста корисних напомена. На крају захваљујем и Српској академији наука и уметности која је омогућила објављивање овог рада.

Јован Ф. Трифуноски

ОПШТИ ДЕО

НАПОМЕНА

Рад на обради рукописа *Полог* завршен је 1961. г. када је и Одељење друштвених наука САНУ донело одлуку да га објави. Иза тога до његовог публиковања настао је релативно дуг временски размак, током кога је морало доћи и до извесних промена, па молим читаоце да то имају у виду. Па ипак, основне поставке изнете у раду нису превазиђене. Напротив, многи тада запажени проблеми постали су још акутнији.

ОБЛАСТ

Полог је пространа котлинска депресија у северозападном делу СР Македоније где се издаја као ретко која друга географска целина у нашој држави. Захвата крај око горњег тока Вардара и то између Шар-планине на северозападу, Влајинице и Буковића на југозападу, Сухе горе и Жедера на југоистоку, гребена Капчиновца и Шипмановца на североистоку.

Североисточно од Полога леже Скопска котлина и Качаничка клисура; на северозападној страни су шар-планинске жупе: Сиринић, Средска, Опоље и Призренска гора; југозападно су: Горња река, Мавровска котлиница и Китчевија; југоисточно је Порече. Од поменутих десет граничних већих и мањих области пет су на територији СР Србије и то: Качаничка клисура и шар-планинске жупе Сиринић, Средска, Опоље и Призренска гора. Остале су у саставу СР Македоније. На овом месту вредно је истаћи да недалеко од Полога, на западу, лежи северна Арбанија.

Полог представља географску целину чије су границе добро изражене и јасно се истичу. Зато се ова наша област разликује од суседних крајева по својим физичко-географским, антропогеографским, а, у неколико, и етничким особинама. Између Полога и околних области постоје и привредни контрасти. Детаљније границе Полошке котлине су овако одређене.⁴

Северозападна граница на целој дужини је веома изразита. Почиње у североисточном крају на шар-планинском врху Љуботену, високом 2499 m. Одатле, идући према југозападу, граница се држи највиших шар-планинских делова као што су врхови Ливадица од 2491 m, Језерска Чука од 2604 m, Бистра од 2640 m, Црни врх од 2584 m, Кобилица од 2526 m, Царево гумно од 2502 m и Кара Николица од 2106 m. Од последњег врха, који је у изворишном делу Тетовске Бистрице, северозападна граница Полога добија претежно меридијански правац. У том правцу граница области се наставља преко других истакнутих шар-планинских врхова као што су: Радеш од 2411 m, Чубричево од 2410 m, Црни Камен од 2302 m, Расангул од 2385 m, Лера од 2197 m, Мурава од 2150 m и Кожа од 1710 m. Дужина северозападне границе Полога износи око 86 km. На овој страни она се

поклапа са данашњом границом између СР Македоније и СР Србије. На врху Кожа је тромеђа Полога, Горње Реке и Мавровске котлинице.

Југозападна граница исто тако је јако изразита. Почиње на нај-југозападнијем шар-планинском врху Кожа, где се завршава северозападна граница. Одатле југозападна граница најпре води гребеном Влајинице на врху Кула (1310 m), прско котс од 1329 m и преко врха Дијановац (1290 m). Са последњег врха југозападна граница Полога иде врховима планине Буковића. То су: Среткоска краста (1674 m), Колари (1425 m), кота од 1242 m, врх Маја Срт (1328 m) и завршава се на врху Добра вода (2062 m). Југозападна граница дугачка је око 33 km. На врху Добра Вода је тромеђа између Полога, Кичевије и Пореча.

Југоисточна граница области исто тако је на целом свом делу веома изразита. Почиње на врху Добра Вода, где се завршава југозападна граница. Одатле води врховима Сухе горе и то: Лимоља (1843 m), Кодра Таураи (1852 m), Криве Осојнице (1682 m), Чардака (1523 m), Попове Шапке (983 m) и Буша (960 m). Са последњег врха југоисточна граница најпре се спушта на дно групчинске преседане (520 m), а затим продужава гребеном планине Жеден и то преко његових врхова Грамаде (1111 m), Кодрашајнца (1150 m), Малог Жедена (1225 m) и Великог Жедена (1260 m); са последњег врха југоисточна граница Полошке котлине силази у клисуру Вардара, затим из ње избија на врх Велики Камен (771 m), лево од поменутог реке где се завршава. У напред наведеном пружању југоисточна граница Полога има дужину око 60 km. На врху Велики камен је тромеђа између Полошке котлине, Скопске котлине и Качаничке клисуре.

На североисточној страни граница је најкраћа, јер у дужини има око 18 km. Али и ова граница је изразита, јер води преко гребена и врхова знатне висине. Почиње на врху Велики Камен, где се завршава југоисточна граница. Одатле води преко места и врхова високих 764 m, 1029 m (Осој), 1520 m (Бели Камен) и излази на шар-планински врх Љуботен, тромеђу Полога, Качаничке клисуре и Сиринића. Поменута североисточна граница и на овој страни поклапа се са данашњом границом између СР Македоније и СР Србије.

Описане границе показују да Полог представља морфолошки врло изразиту предеону целину: то је велики котлински басен, ограђен са свих страна планинским венцима. Само на североисточној страни област је у извесној мери отворена према Скопској котлини ниском групчинском преседаном (Групчинска клисура), усеченом између Сухе горе и Жедена, и клисуром Вардара (Жеденска клисура) усеченом између Жедена и Капчиновца. Том страном су од увек, као и данас, водиле најживље положшке саобраћајне везе.

У описаним границама Полог има два градска насеља: Тетово и Гостивар и 142 већа и мања села. Сва насеља леже у разним деловима области: на котлинској равни, на планинским падинама, које чине оквир котлине, и дуж линије којом се додирују раван и падина.

Од доба Турака углавном у Полог се убрајају и 16 сеоских насеља суседних области: четири из Мавровске котлинице, три са источне падине Сухе горе и девет из Скопског Дрвена. До тога је дошло јер у управном погледу припадају Гостивару и Тетову, док се географски и етнички не могу убрајати у Полог.

За данашња насеља, састав становништва и друге антропогеографске одлике Полошке котлине од особитог значаја биле су северозападна, југозападна и североисточна граница. Прско прве и друге вршила су се главна досељавања данашњег становништва у Пологу. Преко треће последњих векова водила су велика словенско-македонска исељавања. Југоисточна граница, углавном њен сухогорски део, више се понашао као фактор који одваја Полог од Пореча.

Облик и величина. — Полог је доста издужена област и пружа се са југозапада према североистоку. Простире се око горњег тока Вардара и око његових притока. Вардар чини осовину Полога, али је ипак део области лево од правца поменутог реке знатно већи од десног. Смер Полошке котлине слаже се са смером Вардара и његових притока.

Дужина Полога у правој линији од југозапада према североистоку износи око 60 km (линија: Ново Село Папрадно — Јажинце). Ширина је на појединим местима неједнака. Највећа је у правцу северозапад-југоисток у средишњем делу (кота 2497 m на Шар-планини — Попова шапка на Сухој гори), где износи 29 km. Према југозападу, а нарочито према североистоку, област се постепено сужава. У граничном североисточном делу ширина Полога износи 18 km.

Највече висине области, као што смо видели у опису граница, налазе се у његовим ивичним деловима, и то углавном на северозападу (на Шар-планини) и југоистоку (на Сухој гори). Идући од ивичних делова према котлинској равни, у средишњем делу су најниже висине, које се крећу око 455 m. Према томе, разлике у висинама положшке области су знатне: између највиших (Титов врх или Турчин на Шар-планини, 2702 m), и најнижих (село Радушја у Жеденској клисури, 328 m) разлика износи 2374 m.

Укупна површина Полога је око 1573 кв. км. Од тога на котлинску раван долази 289 кв. км. (18%), а на планинске падине или котлински оквир 1284 кв. км (82%). Падина Шар-планине пространа је 714 кв. км, падина Сухе горе и Жедена имају 299 кв. км, падина Буковића и Влајинице захватају 178 кв. км, и падина Капчиновца и Шишмановца велике су 93 кв. км.

Подела. — Полог представља углавном целину, али се у њему, при подробнијем разматрању, издвајају мањи делови, који се између себе мање или више разликују. Са географског гледишта важна је подела на котлинску раван или поље и на котлински оквир или планину. Котлинска раван чини јединствену целину и зато се она географски не дели на мање делове. Котлински оквир, међутим, састоји се од четири дела: од оквира Шар-планине

на северозападу, Сухе горе и Жедена на југоистоку, Влајинице и Буковића на југозападу и Шишмановца и Капчиновца на североистоку. Опом поделом Полошке котлине често ћемо се сачувати у даљим излагањима.

Али је за Полог уобичајена и друга, углавном, народна подела, извршена према току Вардара, главне реке у области. По тој подели разликују се: Горњи Полог (око 718 кв. км — 45%) и Доњи Полог (око 855 кв. км. — 55%). Границу између њих чини долина Боговинске реке, леве притоке Вардара, или тачније линија у правцу југоисток-северозапад. Поменути линија држи се границе атара ових суседних села: Стенча и Тенова у подножју Сухе горе, Радијовца и Пирока на котлинској равни, затим Новог Села Урвичког и Бурбовишта на падини Шар-планине.⁵ Средиште Горњег Полога је Гостивар, док је средиште Доњег Полога Тетово. Подела Полога на Горњи и Доњи је врло стара: у историјским изворима она се помиње још у XI веку.⁷

Не може се ништа рећи о томе да ли су средњовековни Горњи и Доњи Полог били само географски појам, или је можда словенско становништво сваког од њих представљало и засебну етничку групу. Али, када се има на уму чињеница да сада постоје у Пологу две главне и старе словенске-македонске етничке целине, горњополошка и доњополошка, онда је тако могао бити у средњем веку. По неким подацима види се да је раније између доњополошке и горњополошке етничке групе постојала и мања прелазна група. Њени становници, са посебном ношњом, дијалекатским особинама и обичајима, сада су очували само у пет средишњих полошких села. Та села су: Челопек, Милетино, Блаце, Теново и Радијовце. Ова посебна мања целина могла би се звати Средњи Полог.

Доњи Полог се дели на Подгор, Вардарију или Поселје и Дервен (Жеденска клисура Вардара). Ј. Хаџи-Василевић записао је деобу „Поселје, Подгор и Планину“.⁸ Подгор захвата један део валовитог подножја Шар-планине, састављеног поглавито од речних плавина, и то од Тетова на југозападу до села Вратнице на североистоку. Средиште Подгора је село Теарце.⁹ Вардарија или Поселје (кажу у селу Вратници) је најнижи део области. Пружа се око Вардара и подножја Жедена. На југозападу Вардарија почиње код села Полатице, док се на североистоку завршава код села Јегуновца. Као мањи центри овога краја сматрају се села Сиричино и Раотинце. Некада је центар Вардарије био у селу Подбрећу. Дервен се зове клисура Вардара од села Јегуновца на северозападу до села Радуше на југоистоку.

Осим поделе на Горњи и Доњи Полог, и поделе Доњег Полога на Подгор, Вардарију и Дервен, и у тим пределима издавају се мањи безимени делови са по неколико села. Центри тих мањих делова у Горњем Пологу су Србиново, које се развило у горњем току Лакавице, затим село Вруток у изворишном делу Вардара, и села: Врпчиште, Неготино и Пирок у подножју Шар-планине. У Доњем Пологу се истичу као центри за по неколико насеља: Челопек, близу Миле-

тина у подножју Сухе горе, Шипковица, у долини Тетовске Бистрице, и Вратница испод Љуботена.

Полог не чини административну целину; подељен је на два већа среза: Гостиварски и Тетовски. Гостиварском припада 59, а Тетовском 83 полошка села. Граница између поменутих срезова сада се углавном слаже са напред означеном границом између Горњег и Доњег Полога.¹⁰

У доба Турака Полог је неко време чинио једну већу управно-административну јединицу (казу) са седиштем у Тетову. Касније, у XIX веку, развитком Гостивара образовано је ново, друго средиште. Оно је постало центар Горњег Полога, док је Тетово остало као средиште Доњег Полога. Под Турцима сваки мањи део Полошке котлине имао је такозване куле, у којима је био одред полиције. Одреди полиције старали су се о безбедности у том крају. Стареши-не тих одреда имале су и неке административне функције, те су поменуте куле биле и седишта локалне управне власти. Овим властима околно становништво обраћало се у првом реду. Таквих је кула било у селу Зауњу код Гостивара, у Теарцу код Тетова итд.

Име. — Полошка котлина представља изразито предео целину, познату у народу, нарочито у удаљенијим крајевима, под именом Полог. Полог је словенско име и нема сумње да су га дали Словени ускоро по свом насељавању у области.¹¹ Најстарији помен о Пологу, под данашњим именом, потиче из прве половине XI века и налази се у повељи византијског цара Романа III Аргира (1028—1034) издатој манастиру Св. Ђорђа-Горга код Скопља.¹²

Али, шта значи само име области, о томе међу научним радницима постоје знатна неслагања. А. Селишчев 1929. усвојио је тумачење изнето у једном византијском путопису из XIII века (писан Г. Пахимерус). У помнутом путопису наводи се да име Полог на месном језику значи божја шума или божји луг.¹³ — Ст. Романски 1932. г. о значењу имена Полог изнео је ново тумачење. По његовом тумачењу област је добила име по облику спуштеног земљишта које је окружено планинама.¹⁴ — Р. Грујић је изнео треће мишљење 1933. г. Он наводи да је област добила име од две речи од под и лог, према изговору првих досељеника „пошто је највећи део области тада био под лугом или логом“.¹⁵ — П. Скок 1936. г. дао је четврто тумачење доста слично тумачењу Ст. Романског. Скок наводи да је име области Полог, „која се спушта од Шар-планине према Вардару готово уз читав горњи ток ове реке“, стари словенски топоним, „који посвема одговара овом положитом терену“. Поред тога Скок наводи да постоји и словенски адјектив полот, сачуван у појединим областима Југославије у значењу „положит“.¹⁶

Ст. Романски, а за њим и П. Скок извесно су највише успели да реше значење имена Полог. Код нашег народа у Тиквешу (Македонија) под изразом полот подразумева се „гнездо овадно проширење у долини или клисури“.¹⁷ Због тога се у Тиквешу једно село зове Полошко, јер лежи „у овалном проширењу клисурасте долине“

реке Црне. На источном ободу Битољског поља, северно од Скопје, такође на Црни, постоји друго село са именом Полог.¹⁹ У Хрватској постоји име села Пологи, а у Херцеговини село Полог.²⁰ У Херцеговини се чује и реч пролог. То је „народни термин за веће прстибли у приморским планинским областима“.²¹

По свему, име наше области има географско-морфолошко значење: означава релативно уску и дугу дисперију која лежи дубоко између околних високих планинских гребена.

Приликом проучавања на терену утврдио сам да се под именом Полог у народу не подразумева увек предео истог пространства. У неким случајевима Пологом се сматра само равница на котлинском дну, док се котлински оквир назива „планином“ или се појединим гребенима дају посебна имена (Шар-планина, Суха гора и други). Затим име Полог није свуда раширено у народу, нарочито није свуда раширено међу Турцима и Арбапацима.²² Сељаци у пределу као обласна имена употребљавају још називе Тетовско и Гостиварско. Ова су имена дата по садашњим главним градским насељима. — За област Полог у литератури уведена су и имена — Тетовска котлина, Тетовска област и Полошка котлина.²³ Поменути називи у народу се не употребљавају и зато се и ја у раду нећу често њима служити.

ФИЗИЧКО-ГЕОГРАФСKE ОДЛИКЕ

Геолошки састав и тле. — Земљиште у Пологу није састављено од једне врсте стена, већ у његовом саставу учествују разноврсне чврсте и мекше стене.

Раван котлине на површини је покривена моћним дилувијалним и алувијалним наносима. По ободу котлинске равни дижу се падине околних планина. Пространа падина Шар-планине, која лежи у северозападном делу области, састављена је углавном од старопалеозојских кристаластих шкриљаца. На југоистоку Полошка котлина је оивичена гребенима Сухе горе и Жедена, који се састоје углавном од тријаских кречњака. Југозападни оквир Полошке котлине чине гребени Влајинице и Буковића, који се састоје од палеозојских шкриљаца и мермерастих кречњака. Према североистоку Полог је ограничен мањим и ниским гребенима Капчиновца и Шишмановца. На њиховом, релативно ограниченом простору, у шкриљцима и мермеру избили су серпентини.²⁴

Кристаласти шкриљци захватају највеће пространство. Одликују се изразитом појавом слојевитости и честим променама у паду.²⁵ Али су шкриљци врло често покривени материјалом тако да се у тим деловима њихова слојевитост може видети само у долинама и на усецима. Поменути материјал представља лако покретљив елемент. Њега дохватају бујнице или плахе кише и носе у супотину. То је најтипичније код села Једаурца, Палчишта, Пороја и Брезна у Доњем

Пологу. Код кристаластих шкриљаца запажа се и промена у њиховом карактеру: често се смењују отпорнији и мекши шкриљци.

Кристаласти шкриљци у Пологу одликују се великом моћношћу, нарочито у средњем и североисточном делу Шар-планине. Ту се шкриљци цепају у танке плоче, које становници употребљавају за покривање кућа. Шкриљци су у појединим деловима области просечени управним и косим пукотинама (код Бабе и Старца у селу Печкову, затим изнад села Доњег Палчишта итд.). Дуж пукотина стене се дробе, па мањи комади клизе чијећи точила, док се већи обурвају.

Полошки кречњаци захватају знатно мању површину него кристаласти шкриљци. Кречњаци Жедена и Сухе Горе су углавном мермерасте и белосиве боје. Они су на површини испресецани многобројним низовима ситних, местимично јако проширених пукотина. Идући у дубину то је све ређе. Појава пукотина у кречњацима омогућава не само механичко дробљење стена, већ и улазак воде са последицама механичке и хемијске природе. Под утицајем атмосферичке полијевасти кречњаци на већем простору троше се у доста ситан прах, па су због тога релативно погодни са оскудну вегетацију. Зато, где год се појаве кречњачки облици, они су релативно заобљени; не вибају се тако често оштри и зупчasti облици какви се срећу у другим кречњачким областима Југославије. Код појединих полошких села кречњаци се ваде у лепе и дебели плоче, чврсте и добре за обраду. Оне служе као подесан материјал. Кречњаци Сухе горе и Жедена на југоистоку и Буковића на југозападу имају моћност која се креће од 600 до 1000 m.

Серпентини су се, како је утврдио П. Јовановић, пробали кроз старо-палеозојске слојеве (шкриљце и мермере) у североисточном делу Полога. Они су несумњиво посткретачки. Поменути стене на површини су јако распадане тако да се јављају расклиматана парчада и блокови, који се лако одвајају. Због тога је полошко серпентинско земљиште на многим местима покривено овим распаднутим парчадима. Нарочито на врховима и гребенима јављају се прави камењари. У њима штрче мањи и већи блокови, који отежавају пролаз.²⁶

Због разноврсности геолошког састава земљишта, у Пологу се јавља разноврсност и у његовом покривачу од растреситог материјала. Најважније и најдебље наслагае растреситог материјала покривају котлинско дно. Оне се могу издвојити у неколико врста.

Као што је поменуто, котлинско дно се састоји од наталожених дебелих дилувијалних и алувијалних седимената који покривају чврсту подлогу. Нигде у полошкој равници не излазе на површину основне стене, по којима би се могао видети дубљи састав дна. Дилувијални седименти углавном захватају уску планинску зону у подножју Шар-планине на северозападу. Плавине се састоје од блокова и мањих стеновитих парчади и од другог растреситог материјала. Такво тло није особито повољно за пољске културе, осим за воће.

Алувијални материјал у Полошком пољу нанели су Вардар, а нарочито његове многобројне леве притоке: Маздрача, Боговинска река, Палишка река, Тетовска Бистрица, Теаречка Бистрица итд. Он има далеко веће пространство него што је пространство дилувијалних наноса. Али алувијални материјал није свуда једнак, нарочито по механичком саставу. Око рска види се грубљи шљунак, затим песак, док се даље од токова јавља речна глина. Пошто је дно Полошке котлине нагнуто према југоистоку, то се примеса глиновитог материјала повећава у том правцу. Поменути наносни седименти постали су спирањем са обода, највише са северозападног, шар-планинског. Хумус је углавном смеђс до тамне боје. — Инундациона раваљ Вардара састављена је од песка, глине и муља.

Језерске наслаге палеоцете старости, уколико нису у постјезерској фази спрате, засуте су алувијалним и дилувијалним наносима. На површини се виде само локалности састављене од језерских наслага, углавном на крајњем североистоку и у југоисточном делу Полога десно од Вардара.²⁷ По котлинској равни нису вршена дубља бушења, те није могуће утврдити на којој дубини леже седименти и колико су дебели. Ја сам жуту језерску глину и пескове посматрао око села Нерапта и Јегуновца у Доњем Пологу. Масну глину, посталу као језерски седимент, становници тих села називају умом.

У Полошком пољу местимично има и слатина или како их народ назива „беренљиве земље“. Оне се јављају у облику мањих или већих пега у сред нормалног, обично алувијалног земљишта. Као што показује само име, ту је у питању присуство неких соли у земљи тако да земљиште постаје заслањено. Једна таква слатина јавила се код истоименог села у Доњем Пологу. То је слабо засоњено земљиште које не смета гајењу већине културних биљака. Кад се слатина сасуши, постаје тврда и пуца.

На пространој падини Шар-планине, затим на падинама Влајнице и Буковића, и то на деловима који нису много стрми, јавља се посебан тип педолошког земљишта. Та се зона састоји од скелетног тла. Скелетна земљишта у овој области почињу на релативно малој висини, одмах изнад речних корита. Она се састоје од растресите земље чији слој износи обично око 15 см. Испод овог слоја налази се други, дебео 10 до 20 см. Он се састоји од стена (шкриљаца) у распадану. На још већој дубини почиње нераспаднута стена.

Дна долина планинских токова су уска и састављена углавном од стеновитих слабо заобљених комада. Једино се мала долинска проширења састоје од ситнијег наноса. Једно такво проширење је у долини Србинске реке код села Србинова, друго је у долини Лаковице код Лопушника, треће у долини Мелце код Речана, четврто у долини Тетовске Бистрице код Шипковског Тећа, пето у долини Боговинске реке код Селца Кеча, а има их и на другим местима.

Постоји посебан тип земљишта и на југоисточном полошком котлинском оквиру који је веома хомогеног састава. Поменути оквир састоји се од кречњака и због тога се на њему најпрв јасно виде простране голи и стеновити одсеци, а само по пукотинама задржала

се црвеница. Површ Сухе горе изнад одсека је карстификована. Дна вртача на овој површи покривена су црвеницом, док су стране вртача и главице стеновите. Дуж уског подножја кречњачког котлинског оквира, и сухогорског и жедењског, развиле су се плавине, а изнад њих има точила. То је случај код села Чајаа, Форица, Чеграна, Раотинца итд. На површини плавински материјал је покривен црвеном глином помешаном са кречњачким шљунком.

У североисточном серпентинском делу Полога растресити материјал се састоји од распаднутих парчади разне величине. Местимично се јављају прави камсњари. Њихова вредност у привреди становништва је незнатна.

Када је реч о пољопривредној производњи, изнети педолошки типови земљишта у Полошкој котлини показују различите особине. Најбоље физичке особине имају финија наносна земљишта. Својом влагом и хранљивошћу омогућавају знатан и сталан принос скоро сваке године. Стога поменути полошки равничарски терени чине врло драгоцен земљишни фонд, који заслужује да се на њга обрати нарочита пажња, утолико пре што се унаоколо простиру планинске падине; затим што према полошкој равници гравитира велики број села, чак и са оквира, и што је поменута низија један од ретких већих пољопривредних терена у овом делу наше државе. Изузетак чине мала мочварна земљишта. Она су, због тешког одводњавања, стално под природним ливадама.

Поменута скелетна земљишта, која су највише раширена у Пологу, одликују се оскудицом у органским материјама и неповољним физичким особинама. Њима је потребна већа количина воде и ђубрењем морају им се додати фосфати и други састојци који их могу учинити плоднијим до извесне мере. Затим скелетна земљишта нмају сталност, јер се релативно брзо спуштају у низију под дејством теже или услед транспортне водене силе. Тиме се може објаснити зашто планинска места, која су некада имала извесно педолошко тло, данас нису ни од какве користи.

Обрађеног земљишта, посталога на кречњачкој основи (црвеница) и на серпентинима, има релативно мало. То земљиште у пољопривредној производњи полошког становништва нема особиту важност. Када је кишна година, црвеницу становници сматрају као добру земљу за дуван и жито.

Елементи релефа. — Већ са топографске карте можемо видети како су у Полошкој котлини две дуге стране, и то северозападна шарпланинска и југоисточна сухогорско-жедењска, праволинејске и скоро паралелне. Оне су уствари одсеци који засецају различите наслаге са неједнаким падом. Речне долине су управне на њих. Све то указује да поменути полошки одсеци нису ерозивне природе, већ тектонске. Према томс ове дислокационе линије правца североисток-југозапад су раседи. Међутим, североисточна и југозападна страна Полошке котлине су краће и нешто правилније. Али и код њих тектонски моменти имају одлучујућу улогу.

Према изнетим подацима и на основу знатне ширине, можемо закључити да је депресија Полошке котлине у основи тектонског порекла. Поставља се питање дуж дислокационих линија, уздужних и попречних, које прате обод котлине. Тектонски процеси били су велике јачине. Приликом тих процеса котлинска равнина се спустила дуж раседа док су њени ивични гребени издигнути. Тако су Шар-планина на северозападу, Суха гора и Жеден на југоистоку хорстови између потолина. У прилог овом мишљењу иде и чињеница да у Пологу избијају на неколико места извори који садрже угљен диоксид (киселице) и једна терма. Први извори су у потпланинским селима Лешку, Слатини, Теарцу, Шипковском Тећу, Доњем Палчишту и Радуши. Терма се налази код Тетова. Поменуто раседање извршило се, како је први установио Ј. Цвијић, у олигоцену.²⁹

После стварања полошке депресије, у њу је са североистока продрио језеро. Тиме је у овој области настала језерска периода. Земљиште, чија је висина већа од 980 m, остало је изван домашаја трансгресије. Поменуто језерско периода владала је током неогена. Језеро је отекло крајем неогена и у току дилuviјума.³⁰ Повлачење језера из Полошке котлине извршило се у етапама и зато појединачним стадијумима одговарају абразиони нивои. Ти су нивои сада релативно слабо очувани по оквиру котлине и у језерозипама.

Остали делаи рељефа у Пологу обрађени су радом флувијалне, ледничке и карске ерозије. На тај начин Полошка котлина је полигенетска, јер је резултат дејства, с једне стране, тектонских, а с друге, ерозионих процеса. У даљем излагању изнећемо трагове разнородних облика који су значајни за данашњу морфолошку слику области.

Полошка котлина у морфолошком погледу може се поделити на пет већих делова. Први део чини падина Шар-планине на северозападу, са врховима Љуботеном (2.496 m), Црним врхом (2.587 m), Језером (2.497 m), Расангулом (2.385 m) итд. Други чине падине Влајинице и Буковића на југозападу, са врховима Влајиницом (1.329 m), Сретковском Крастом (1.674 m) и Коларима (1.425 m). Трећи део је планинска пречага на североистоку, која је местимично висока 1.029, 844, 685 m. Четврти део су кречњачке падине Сухе горе и Жедена на југоистоку, са врховима Кодра Таураи (1.852 m), Чардак (1.494 m), Малим Жеденом (1.225 m) и Великим Жеденом (1.260 m). Између четири поменуто планинска обода лежи дубоко спуштена котлинска равнина; то је пети део. Висине поменуто котлинске равни крећу се углавном од 518 до 399 m.

Равнина полошке котлине је широка око седам, а дугачка око 42 km. Просечна висина равни је око 455 m. Висине поменуто равни опадају од југозапада према североистоку, у правцу отицања Вардара, а од северозапада према југоистоку, у правцу отицања његових левих главних притока. Тако у југозападном делу полошке низије висине износе 525, 518, 503 m, а у североисточном 381, 414, 416 m. У северозападном делу висине котлинске равни износе 587, 476, 461, 499, а у југоисточном 452, 382, 384 m.

По дну котлинске равни развијене су речне долине и терасе, па зато она није у свима деловима потпуно равна. Најбоље је изражена долина Вардара. Поменуто река врши знатну бочну ерозију, јер тече кроз растресито земљиште. При бочном сродирању у Полошком пољу се стварају лучна удубљења. Код села Сараћина услед бочног померања мсандера прети опасност плодним пљивама. Исти је случај код села Тенова, Радијовца и у другим деловима низије. Ерозија Вардара знатно оживљава у априлу и мају услед пролетњег максимума. Зато се тада највише руше обале.

Долине Маздаче, Боговинске, Палчишке реке, Тетовске Бистрице, Теаречке Бистрице и других притока Вардара од великог су значаја за рељеф полошке равнице. Дотичући са северозапада, поменути шарпланински токови носе велике количине материјала којим засипају своје доње долине делове. Приликом високих вода реке напуштају старе токове и граде нове, које касније опет замењују другим. Зато је ширина корита у супротности са количином воде у њима.

Речне терасе виде се у југозападном и североисточном делу котлинске равни и то у близини Вардара. Таквих тераса има, на пример, код села Доње Бањице, Горње Бањице, Јанчишта, Јегуновца итд. Јасно се разликују две терасе: од осам (536) и од два (530) m. Прва тераса је особито добро изражена тако да је код Горње Бањице њено теме широко око 1 km. Она је широка и у Доњем Пологу код Јегуновца. Ове терасе Вардар је усекао у два маха када је продубљивао корито у котлинском дну. Зато је терен Полошког поља у овим деловима заталасан. Око Љуботенске реке код села Вратнице једна пространа тераса висока је 30 (686) m.

Корито Вардара лежи непосредно испод одсека Сухе горе и Жедена. На појединачним местима њега су одгурнуле плавине са одсека. То је код села Форица, Четрана, Желица, Копанице итд. Чим прође плавине, корито Вардара се поново приближује поменутим планинским гребенима. Положај Вардара уз југоисточни котлински оквир потиче из новијег геолошког доба. Вардар у Полошкој котлини добија са северозапада честе и веће притоке, које извиру из кристаласте масе Шар-планине, док му са југоистока притичу рећи и мањи токови, који извиру на додиру кречњака и непропустљивих стена. Носећи веће количине воде и веће количине наноса са Шар-планине, леве притоке су помериле Вардар према Сухој гори и Жедену. Код села Јегуновца види се старо напуштено корито Вардара.

На југоисточној ивици котлинске равни и то на малом простору дижу се хумови: Горица (620 m), Теновско брдо или Св. Недеља (620 m) и Габер (659 m). Састоје се од кречњачких слојева, местимично од кристалистих шкрињаца. Ови хумови представљали су ранији језерски спруд и сигурно су били покривени језерским седиментима.

Према северозападу, Полошка котлина је оивичена гребеном Шар-планине. Високи делови овог гребена одликују се глацијалним траговима — релативно пространим цирковима и кратким валовима.

По њима се види да је на полошкој страни Шар-платине глацијални фепомен био развијен у изворишном делу Тетовске Бистрице, Мазадаче, Боговинске (Новоселске), Палчишке (Улеверичке), Добронице (Габровнице), Беловишке, Љуботенске реке и Тсаречке Бистрице. О глацијалној ерозији на Шар-платини овде се више неће говорити, јер је њу детаљно испитао Б. Ж. Милојевић.³¹

Остали пространи делови Шар-платине карактеришу се појавом речних долина између којих се пружају као развођа поједини мањи или већи гробени. Долина главне шар-платинске реке Тетовске Бистрице настала је у три фазе: прејезерске, језерске и постјезерске. Њено усецање у току прве и треће фазе било је особито интензивно. Из времена усецања потичу терасе, које се јављају у долини Тетовске Бистрице. Југозападно од села Бозовца на северозападној страни виде се четири терасе, а на југоисточној три. Најнижа тераса на северозападној страни, испод поменутог села, висока је око 1.200 m; друга је висока 1.300 m, трећа 1.450 m, а четврта 1.680 m.³²

Долине осталих шар-платинских река формирале су се такође углавном у току трију фаза, када се стварала долина поменуте Тетовске Бистрице. Зато и оне имају терасе које леже на различитим висинама. Посебну групу шар-платинских долина чини бескрајан низ вододерина. Оне још нису успеле да измодулују нормалне долине па су зато, опште узето, тесне, дубоке и стрмих страна. Вододерине живе само када су дуготрајне и јаке кише. У овим долинама долази често до клизања растреситих маса, те су морфолошке промене у њима доста приметне. Вододерине су тешко проходне и у привредном погледу оскудне. Оне су уништиле многе њиве, винограде и воћњаке. Падина Шар-платине, због ових јаруга, добила је изглед необично разрывне површине.

У релативно нижим деловима на падини Шар-платине местимично су се очували језерске терасе и подови. Једну такву терасу представља теме узвишење Баалтепа изнад Тетова. Оно је високо 770 m. Трагови исте терасе виде се између Тетова и Асшка. Испод Баалтепа, у самом Тетову, развијена је друга нижа тераса.³³ На њој лежи главна градска црква. Ниже и више језерске терасе виде се и у другим деловима шар-платинског подножја, на пример, код села: Доброшта, на висини од 590 m (Рамниште), Зауња и Врањовца, на висини од 580 до 600 m (Подиште), Добридола, на висини од 720 m, Једурца на висини од 600 m, Сетолу и Брезна, на висини од 985 m, и испод села Јелашника, на висини од 590 и 850 m итд.³⁴ Темна језерских тераса и подова потпуно су под сеоским кућама, њивама и воћкама.

Трагови фосилног језерског рељефа нису се могли очувати на великом простору због честих покрета који су се дешавали током језерске фазе, затим и због интензивног разарања многобројних шар-платинских токова. Реке, које су притисале полошком језеру за време његовог повлачења, продужиле су своје токове и рашириле или препичавале абразионе терасе и одсеке. Тако су оне увеле у рељеф и нове флувијалне елементе. Дисциплинајући терасе, долине иду

управно на њих. И кристаласти шкриљци се лако распадају, па зато на падини Шар-платине нема много трагова језерских тераса.

За подгорину Шар-платине морфолошки је веома карактеристична појава плавина. Носећи знатну количину воде и имајући стрм пад, токови са помисли плавине јако еродирају кристаласте шкриљце и у подгорини врше велику акумулацију. Отуда су при силаску на котлинско дно реке наталожиле велике и врло честе плавине. Плавине представљају простране купе од наноса, благог су нагиба и доста правилна облика. Цела подгорина Шар-платине претрпана је купама од обичног шљунка, облутака и од већих блокова. Плавине су поређане једна до друге. Највеће плавине нанеле су Мазадача, Боговинска, Палчишка, Асшачка, Беловишка река и друге. Поред појединачних, виде се и спојене: по две, три и више плавина.

Плавине имају облик купа. Материјал у њима распоређен је по крупноћи. При врху плавине имају парчад често пута врло велику која су тешка по неколико десетина и стотина килограма. То је случај у селима Каменану, Пороју, Беловишту, Неготину. Тако најгрубљи материјал остаје при врху. Уколико се иде ка периферији плавине, материјал је све мање крупноће (мањи облаци, разноврстан шљунак и најзад песак).

Полошке плавине су се почеле образовати углавном за време дилувијума. Реке којима су ледници отицали снеле су моренски нанос из горњих долинских делова и сталожиле га у подножју Шар-платине.³⁵ То су флувиоглацијалне плавине. У доба глацијације таложен је крупнији нанос, а у доба интерглацијација ситнији.

И постглацијално доба одликује се таложењем новог речног плавинског слоја, који се и данас ствара и који местимично изграђује потпуно нове рецентне плавине или се старе плавине обнављају, односно преливају новим материјалом. Тако је плавина у селу Градецу у Горњем Пологу створена за последњих сто година када су посечене шуме изнад поменутог насеља. Стварање ове и других мањих плавина запамтили су неки данас живи људи (у Градецу, Доњем Синичану, Сенокосу итд.). Приликом једног путовања пре неколико година створена је велика плавина у селу Мала Речица крај Тетова. Уопште, при дну сваке равине има почетак стварања плавина.

После стварања старијих дилувијалних и мањих рецентних полошких плавина, у њих су се стално усецале млађе долине. Оне су местимично дубоке 6 до 7 m. Зато су сада у Пологу ретке потпуно умртвљене плавине, покривене вегетацијом. Чешће се, међутим, виде у пола учвршћене плавине на којима леже села. Једна потпуно умртвљена плавина лежи северо од Тетова. На њој су градски виногради.

У вези са плавинама треба преставити да је равац Полошке котлине некада била шира. Али су бујни планински токови смањили њену површину створивши поменуте плавине. Плавински низ је дуг око 40 km (од села Дебреша на југозападу до Вратнице на североистоку) док му је просечна ширина 1 km.

Непрекидно стварање плавина у подножју Шар-платине представља праву напаст за одашња насеља. Плавински материјал заси-

па њиве које се налазе испод страна поред река, уништава вегетацију, силази па путеве, затрпава их, квари и тиме јако отежава саобраћај. Са плавинама је врло тешко борити се. Неопходно би било да се поједини делови планина пошуме.

Према југозападу Полошка котлина омеђена је гребенима Влајнице и Буковића. Пошто се у том делу смењују отпорнији слојеви кречњака са мекшим слојевима шкриљаца, то су у првим гребенима и чуке, а у другим проширења и долине. Гребени се пружају између долина чинећи развођа. Такви су, на пример, гребен Краста између Вардара и Сушичке реке и гребен Корија између Сушичке и Лакавичке реке.

На падини југозападнот котлинског оквира, око села Митрови Крсти и Сушице, пружа се пространа абразиона површ висока око 750 m. Она је усечена у чврсте стене и представља творевину из неогена. Уске језерске заравни виде се и на кречњачком гребену између села Горње Бањице и Зауња. Њихове су висине 600, 660, 680, 740 и 780 m.

У поменутој пространој митровикрско-сушичкој заравни од 750 m усечене су долине и на њиховим странама развијене су терасе. Тераса има у долини Мелце код села Рсчана и у долини Лакавичке реке код села Бсловишта. У долини прве реке особито су лепо изражене две терасе, једна звана Поље, са релативном висином од 40 до 50 (560 m), друга звана Лаг, са релативном висином од око осам (520) m. У долини Лакавице најјасније се види тераса од два (540) m.

На гребену Буковића изнад села Среткова су места Горњи и Доњи Буковић. Ту се у кречњацима види већи број мањих вртача које сељаци зову „чаначиња“ и по њиховом дну искрчили су њиве. Други кречњачки делови Буковића покривени су углавном слојем глинс, заостале приликом хемијске ерозије кречњака. Кишница се улија у глину, а затим испари не допревши до кречњака у подлози. Према томе, у тим деловима не влада права карсна ерозија.

Североисточни оквир Полошке котлине чине гребени Шитмановац и Капчиновац. Они се пружају као један гребен од северо-запада према југоистоку и састоје се углавном од еруптивних стена. На овом оквиру Полошке котлине најпре се јасно види широка језерска тераса од 640 до 670 m (по Ј. Цвијићу). Ова тераса углавном је обрађена. Речице, које су текле преко поменуте терасе, усекле су долине. Такве су долине Орашке и Гораначке речице и долинице њихових притока. Између долина леже стеновити серпентински гребени.

У подножју једног гребена састављеног од еруптивних стена избија хладан сумпорovit извор. На тај начин на североисточној страни котлинс испољена је раседна линија. У североисточном оквиру Полога значајан морфолошки елемент чини дубока Жеденска клисура Вардара. Та је клисура усечена у кречњаке и серпентине.

У клисури су мања проширења са терасама. Особито је јасна тераса од осам (367) m. Једно проширење је код села Дворца, а друго код Радуше. Поменуто Жеденска клисура је епитснетска долина Вардара. Она је предиспонована раседом, на коме лежи кисељак југоисточно од Радуше.²⁶

Према југоистоку Полошка котлина је ограничена гребенима Сухе горе и Жедена. Састоје се од кречњака и зато је за морфолошке особине поменутих планина карсна ерозија била од нарочитог значаја. На темену Сухе горе, а мање на темену Жедена, развијене су вртаче. Народ их зове општим именом „рупи“ или „поља“. Многе вртаче имају и посебна топографска имена, као Котлина, Дољче, Рупа, Балка Рупа, Чанак, Пољс, Гропа Ларцс (арбанашки назив) и друга. Поједине сухогорске вртаче дубоке су преко 20 m, а пречник им достиже 60 до 80 m. Пореданс су у низове и одвојене писким пречагама и главицама. Главице се зову „чуки“. Вртаче су постале растварањем кречњака и везане су за вертикалне пукотине. Дна вртача су релативно влажнија и зато на њима успевају траве и жита. Вртаче на Сухој гори погодне су за сточарске стапове.

На Жедену између села Церова (Скопски Дервен) и Сирчина лежи увала дугачка око 600, широка око 300 m. Дно увале покривено је наносима од глинс. Суха гора и Жеден на полошкој страни немају пећина. Једино на Жедену код села Јегуновца види се већа поткапина. Испод планинских темена настају падине које се карактеришу читавом мрежом сувих долина, као што су: форински дол, Раздолака, Влак, Сутеска итд. Ове долине дају планинским падинама општу карактеристику својим топографским изгледом.

Поменути површински облици карсне ерозије постали су релативно изразити услед знатне моћности и пропустљивости кречњака. У овом делу је веће вертикалности растојање између топографске површине и нивоа издани од како је настало негативно померање линије ранијег полошког језера. Карстификација Сухе горе и Жедена извесно је била особито јака у току дилувијума, јер су тада атмосферски талози били обилни. Ипак, облици који се виде у том делу наше земље у многоме су другачији него они у правом динарском кршу.

У подножју кречњачких планина Сухе горе и Жедена постоје јаруге које су на ушћима наталожиле плавине. Оне су мање од планина у подножју Шар-планине: механичким распањањем нису створене онолике количине растреситог материјала за образовање плавина колико је наталожено на северозападном котлинском оквиру састављеном од кристаличних шкриљаца. Већа таква плавина види се код села Чајла недалеко од Гостивара. Ове плавине махом су наталожене преко речног шљунка и песка и то у новије време када су планински гребени остали без шуме. То се види на профелима сеских бунара: постоје жедење плавине у којима бунарска вода излази у речној песку, који лежи у подлози. Жедење и сухогорске плавине местимично подсеца Вардар и од њих чини плавинску терасу.

Потоци са Сухе горе и Жедена па прегибима у подножју створили су мале плазине. Плазине се непрекидно мичу и засипају вегетацију, која се због кретања материјала ретко где одржала.

Између Сухе горе и Жедена лежи групчинска преседина чије је дно високо 520 m. Несумњиво су језерски седименти морали лежати на поменутој преседини и покривати је до знатне висине. Када је Вардар стао усецати Жеденску клисуру на североистоку, онда су језерски седименти у групчинској преседини спратили.

Полошке рекс и њихове долине сада су попезале и чине јединствену речну мрежу Вардара. Међутим, у време језерске фазе реке су се уливале у језеро и биле су независне једна од друге. Такав је случај био са горњим током Вардара, Маздаче, Лакавице, Боговинске, Вратничке Реке, Тетовске, Тсарачке Бистрице итд. Зато се у горњим токовима неких река разликују најпре горње или старије терасе. Оне одговарају стадијумима полошког језера. Када је језеро отекло, настало је везивање појединих језерских притока у речну мрежу Вардара. Долине полошких река имају и доње, млађе терасе. Оне су сагласне са терасама Вардара, главне реке у области.

Климатске прилике. — Положај области од пресудног је значаја за све климатске појаве. Област лежи увучена у копно и релативно удаљена од мора. Оивичена је Шар-планином, Сухом гором, Жеденом и другим гребенима. Дно котлине лежи на висини од 399 до 518 m, средњи делови планинског оквира леже на висини од 700 до 1500 m, а планински врхови на висини од 2000 до 2702 m. На североистоку су Жеденска клисура и групчинска преседина преко којих продиру извесни утицаји из Скопске котлине.

Температура ваздуха у зимским месецима је доста ниска и у јануару је углавном испод 0°. У току фебруара код температуре у Пологу примећује се постепено пењање и максимум достиже за летњих месеци, најчешће у јулу. Током јула и августа температура је скоро стална. Због слабог хоризонталног кретања ваздуха лети у котлини настају повремене жеге које олакшавају сазревање жита, воћа и поврћа. После тога температура опада до јануара. Опадање температура је спорије од пењања. Али неких година могу наступити и извесни скокови и тада се за ведрих ноћи јављају рани и позни мразеви. Позни мразеви су чешћи и углавном наступају у марту и априлу. Ти мразеви, иако краткотрајни, наносе велике штете приреди овог краја.³⁷

Између температуре у котлинској равни и у долинама, с једне стране, и на планинским падинама и гребенима, с друге стране, постоје знатне разлике: лети је температура у котлинској равни и у долинама виша него на планинским падинама и на гребенима. Зими, међутим, због затворености, услед чега је хоризонтално кретање ваздуха понекад слабо, наступа температурна инверзија: хладан ваздух са планина спушта се у низије па је тада температура ниских делова нижа од температуре на околним гребенима. То изазива знат-

не хладноће. Температурне инверзије дешавају се нарочито у долинама Маздаче, Тетовске Бистрице, Лакавице, на котлинском дну (Полошком пољу) већином око Гостивара и на другим местима.

Југоисточни кречњачки оквир Полога, где је шума уништена, одликује се летњим жетима у току дана и приличним расхлађивањем у току ноћи (на пример, земљиште око села Четрана, Корита, Блаца итд.). Ипаче на већем простору у области има вегетације и хладнијих ветрова. Они ублажују температуре ваздуха и ти делови Полога не могу се дању јако загрејати (као, на пример, у околини Скопља) нити ноћу јако расхладити (као у суседној Призренској гори у којој су шуме уништене). Према томе у таквим деловима Полошке котлине амплитуда температуре је знатно мања.

У Пологу, поглавито у његовим високим деловима, дувају ветрови из разних правца и њихова честина је различита. У најчешће и најјаче ветрове спадају северни, затим западни и јужни. Северни ветар је хладан; дува претежно зими када доноси снег и хладноћу. У Полошкој котлини чести су мразеви који настају дејством северног ветра. Поменути ветар познат је, даље, по својој постојаности, јер може дувати по неколико дана без престанка. Северни ветар је особито јак на планинским превојима: код Враце, Кобилице и Караниколице на Шар-планини; код Куле на Влајиници; код Страже и Зркла на Буковићу, код Гургурнице на Сухој гори итд. Овај ветар становници Рогачева у Доњем Пологу зову косовац.

Мештани наводе да је западни ветар у Пологу такође јак и, по причању, има доста сличних особина са јужним ветром. Западни и јужни ветар углавном се јављају у току пролећа и јесени, а мање лети. Западни ветар, који долази са јадралског басена,³⁸ у Полошку котлину доноси тамно сиве облаке из којих често пада обилна киша. Лети, 1920. г., јак западни ветар са кишом поломио је за једну ноћ високу букову шуму на месту Матене (атар Ломнице) у долини Маздаче.

Под утицајима јужњака снег се у пролеће топи. Јужни ветар из Солунског поља долази преко Пелагоније, изворишта Црне реке, затим иде горњим током Треске, па са југозапада преко Буковића улази у Полог.³⁹ Овај ветар понекад дува и лети. Тада га становници зову „санбел“ и кажу да им квари жита.

Полошка котлина одликује се и локалним краткотрајним ветровима. На околним гребенима ноћу се ваздух јако расхлади и као тежи спушта у низију. Тако настаје поћник. Поменути ветар редовно се јавља са Шар-планине,⁴⁰ а ретко са гребена Сухе горе. Са осталих котлинских оквира ноћних ветрова нема. Лети и дању дувају ветрови из Полошког поља према планинским гребенима.

У доба слабог хоризонталног померања ваздушних маса у Пологу се јавља магла. Не има скоро у свима годишњим периодима. Магла се обично образује на вишим котлинским ободима па се затим спушта у ниже делове. У те дане сунце још од раног јутра

обасјава околна висока насеља, а Полошко поље или поједине долине тада леже покривене маглам.

Количина атмосферских талоба у појединим деловима Полога у току године креће се од 2000—2500 до 600—700 mm.⁴¹ Она је знатно већа у северозападном делу на високим деловима који леже по гребену Шар-планине (1800 до 2500 mm), и на југоистоку по гребену Сухе горе (800 до 1200 mm). Најмањом количином кише одликује се котлинска равна између поменутих гребена (600 до 700 mm). Према Шар-планини Полошко поље добија мање талоба за око 1800 mm. Ови бројни подаци представљају приближне вредности.

Ови подаци показују да се са повећањем надморске висине повећавају и количине у атмосферским талозима. Али високи делови Шар-планине незнатно су удаљени од Јадранског мора и по своме пружању чине препреку западним ветровима који доносе влагу. Зато гребен поменутих планина добија највеће годишње количине талоба. Котлинска равна лежи ниже и југоисточније од Шар-планине услед чега је ту мање талоба. Гребен Сухе горе има већу количину талоба него Полошко поље иако је он по положају југоисточнији. Та се појава може објаснити једино разликом која настаје у висини.

У неким годинама јављају се одступања од просечне вредности. Тако су у новије време као најсувље мештани запамтили 1938, 1945. и 1950. г. Тада су полошки становници имали знатних штета у земљорадњи. А насупрот овим сувим годинама било је и прилично влажних, као што су биле 1942. и 1947. г.

Распоред талоба у Полошкој котлини по месецима показује два максимума. Први је углавном у мају, други у октобру. Од мајског максимума количина талоба се брзо смањује док не достигне летњи минимум у јулу. После тога количина талоба стално расте до октобра. И после јесењег максимума количина талоба се смањује али то смањивање је незнатно и поступно. Зимски минимум пада у фебруару или марту, а затим настаје убрзано повећавање количине талоба до поменутог мајског максимума. По свом положају Полог спада углавном у крајеве који леже на граници средњоевропског и модифицираног медитеранског режима кише.⁴²

Основни узорак оваквом распореду талоба изазван је распоредом ваздушног притиска и ветрова.⁴³ Јесењи и пролетњи максимум јављају се услед тога што тада најчешће дувају западњак и југ. Зимски минимум се поклапа са појасом сувог северног ветра, а летњи минимум се јавља под утицајем асиметричних ваздушних струја.

Атмосферски талози у Пологу падају претежно као киша и као снег. Кише могу бити обичне (пролеће, јесен), као пљускови (лети) и веома ситне. Снег почиње падати најчешће од средине или краја новембра.⁴⁴ Први снег пада по планинским гребенима који грађују Полог: по Шар-планини, Сухој гори, Влајинци и другим. Појединих зима снег напада доста дебело и тада га са планинских делова ветрови снесе у долине где достиже дебљину од 4 до 7 m (у селима Вејцу, Бозовцу, Кориту, Страјану итд.). Особито снежне зиме, по

причању мештана, у Полошкој котлини су биле 1929, 1933. и 1942. г. За време таквих зима на гребену Шар-планине за дан и ноћ напада снег дебело 70 до 80 cm. Када је зима хладнија, обично се на Шар-планини снег одржи до маја, на Сухој гори и на осталим планинама до априла, а у Полошком пољу до марта месеца.

Снег пре околних одесца који чине оквир котлине него на котлинској равни или по планинским врховима. Поменути одседи местимично су врло стрми те се на њима задржи мања количина снега. Сем тога на котлинском оквиру има делова који су јаче изложени сунцу. — Снежна периода у Пологу је од великог привредног значаја: она чува ратарске културе и воћњаке од замрзавања.⁴⁵

Сви напред наведени чиниоци дају Полошкој котлини ове опште климатске особине: релативно топла и сува лета; хладне, ветровите и прилично јаке зиме; кишовите јесени и пролећа. Поменути одлике су углавном сличне одликама континенталне климе. Али како је ова област у извесној мери отворена долином Вардара и групчинском преседањом према Скопској котлини на североистоку, то се у њој у сасвим малој мери осећају и особине измењене медитеранске климе.⁴⁶ Ово се нарочито види по кестеновом дрвећу у подножју Шар-планине и по вегетацији у поменутој групчинској преседањини, чије су падине обрасле зелеником. У највишим деловима Полога, и то на Шар-планини, влада планинска клима.⁴⁷

Хидрографија. — Мало је области у јужном делу наше државе које су тако богате изворима, потоцима и рекама као што је Полог. Изузев мањег дела, који углавном отпада на гребен Сухе горе и Жедена, скоро нема краја без извора, потока и река. За богатство у води област има да захвали свом саставу, климатским приликама и вегетацији.

У Полошкој котлини издан лежи на различитој дубини. Котлинска равна или Полошко поље има плитку издан, која углавном чини једну целину. Висина издана опада од северозапада према југоистоку тј. према Вардару. То се јасно види по бунарима. Села Сараћинце и Јегуновце на југоистоку леже поред Вардара и зато имају бунаре дубоке један до три m. Село Каменјане на северозападу далеко је од поменутих река за око шест km. Зато оно има бунаре дубоке шест до петнаест m. У средишним деловима Полошког поља бунари су дубоки четири до седам m.

Најплићу издан у Полошком пољу има земљиште које представља слатину („беран“). То су атари села Требоша (места Шамакница и Трска), Прељубишта (место Зуча), Непроштена (место Душогубица), Јанчишта, Подбрсча, Јегуновца итд. у Доњем Пологу, затим атар села Чајла у Горњем Пологу. Они имају толико плитку издан да је њихова топографска површина једним делом у години под водом. Лети се у поменутих селима издан спушта и тада на површини земље заостане глина која се скори.

У Полошком пољу, и то у непосредној близини Вардара, виде се бунари чија вода није изданска, већ речна. Речна вода се инфилтрира кроз песковито земљиште. Ово се познаје по томе што се ниво воде код поменутих бунара диже и спушта у исто време када расте и опада водостај Вардара. У бунарима ближе реци вода се одмах замути кад Вардар лабуја. У селу Чајлау има бунара који се тада изливају на површину. Њихова вода, како се каже у народу, мирише „на тиња”.

На котлинској равни местимично избијају извори. Један низ релативно слабих извора види се на одсеку вардареве терасе између села Јанчишта и Јегуновца. Извор код Јанчишта зове се Тумба. Други извори у Полошком пољу су око села Г. Седларца (Топлец, Парцаћ), Полатице (Кајнак) итд. — Према геолошком саставу могућно је да се на дну Полошког котлине може добити и артечка вода. Њена дубина не може се тачно одредити, јер бушења нису вршена.

Плавински материјал по ивици Полошког поља понаша се као пропустљиво земљиште. Атмосферска вода понире кроз плавински материјал и у подлози изнад непропустљивог земљишта скупа се изнад. Тамо где је оголићен додир између овог пропустљивог паноса и непропустљивог земљишта јављају се извори. Такви извори, често доста јаки, виде се југоисточно од Тетова (Студена вода), код села Чајла, Градела, на путу између села Одрија и Нерашта (Царска вода) итд. На неким моћним плавинама сљаци не могу ископати бунаре.

На котлинском оквиру у оним деловима области који се састоје од непропустљивих стена, а такви су најраспрострањенији, постоје чести извори. Ти извори истичу из релативно плитке издани, која се образује испод растреситог покривача на дну долинских страна, испод одсека и на местима где се у кристалистим шкриљцима јављају пукотине. Према томе, издан на котлинском оквиру не чини једну целину. Извори који истичу из ове издани нису обилни водом, нарочито лети.

Тако се може објаснити што је изворима богат крај око села Шипковице, Брезпа, Доњег Јеловца, Печкова, Лешнице итд., а нешто сиромашнији крај око села Бермода. У Лешници слојеви леже скоро вертикално. Извори у близини села или поред путева озидани су у чесме. Остали извори већином су само заграбени.

На котлинском оквиру састављеном од непропустљивих стена становници су местимично ископали бунаре. Вода је углавном изданска. То се може закључити по томе што немају вазе са водостајем у рекама. У планинском селу Калишту дубина бунара износи шест до четрнаест м. У другим селима на котлинском оквиру бунари су различите дубине. Она се поклапа са дужином глиновитог слоја који се јавља у појединим деловима. У селу Среткову ископана су два бунара: један је дубок 13, а други 24 м.

На кречњачком земљишту у Пологу, и то на гребену Сухе горе и Жедена, површинска хидрографија углавном није развијена, јер постоје само суве јаруге. Атмосферску воду која падне на гребене, упија једним делом земља а остало се сјури низ стрме стране. Вода

коју земља упије, понире у безброј мањих пукотина и разбија се у многобројне жице. Зато су Суха гора и Жеден на површини тако безводне да се за сток и за рад на њима вода доноси из села која леже у подножју (Чајла, Форино, Чегране итд.). Једино се на дну вртача задржи који дан кишница, те су њихова дна влажнија.

Али на додиру кречњачке Сухе горе и котлинске равни избијају врела. Најјача су код села Чеграна, Форина и Влаковије; једно слабије врело налази се код села Блаца. Ови извори истичу из дубоке издани, те је температура воде током године стална. Од поменутих извора по Полошком пољу теку токови на којима су воденице. Ти се токови после неколико стотина метара уливају у Вардар. Количина воде у врелима повећава се после кише, а за време суше она ослабе.⁴⁸ У народу се прича да је вода форинских извора некада избијала на нешто већој висини, код места сада званог Кијева (атар села Чајла).

Очекивали бисмо да се у подножју Жедена, као и у подножју Сухе горе, јаве карсна врела. Међутим, испод Жедена на полошкој страни нема јачих извора. Пошто испод Жедена врела избијају на североистоку у Скопској котлини (врело Рашче и друга), то је издан поменутих кречњачке планине највероватније нагнута од југозапада према североистоку.⁴⁹

Бунари у Полошком земљишту састављеном од кречњака ретки су. Има их само у појединим селима или недалеко од њих. Виђао сам такве бунаре у селу Кориту, Сиричину, Радуши и још неким другим насељима. У Радуши има око 15 бунара дубине од 25 до 45 метара. У овим се бунарима вода јако колеба у току године.

Мали серпентински део Полога на крајњем североисточном делу хидрографски је донекле сличан кречњацима. Површина серпентина је оскудија у сталним воденим токовима и изворима. Ту се јављају повремени токови и слаби извори. У подножју серпентинских стена, међутим, виде се јаче водене жице и јачи извори, који хране и нешто веће водене токове (поточије). Неки од ових извора личе на слабија врела у карсним областима.⁵⁰

Поред напред поменутих извора, код Тетова избија термални извор Бањиче,⁵¹ а код Доњег Палчишта, Велике Речице,⁵² Радуше, Шипковског Тећа, Слатине⁵³ и још неких других села избијају извори киселе воде. Ови извори немају ничег заједничког са горњим изворима јер су на раседним линијама и долазе из дубине. Извори на раседним линијама увек имају исту количину воде и њихова температура се не мења. Један слан извор избија код села Равена недалеко од Гостивара.

Сви важнији извори имају своја имена. Она су најчешће давана по особинама воде (Бела вода, Студен извор, Студенац, Топлишница, Топлец, Добра вода итд.), по њиховом топографском положју (Горна Јела, Доњи извор, Доњи и Горни Јаворец, Висока чешма итд.), по власнику земљишта (Петков студенац, Столев извор, Градоно млака, Мијов дол итд.), по називима потеса (Леска, Самовилец, Лапнишница, Зли дол, Дубрава, Млаче итд.). Једна група извора има друга име-

на, као: Топлишта, Чеперозор, Омур, Грагор, Пескодинец, Фисник, Фаир, Речиште итд.

Вардар је главна река и хидрографска осовина у Полошкој котлини. Извире из кречњачког земљишта у крајњем југозападном делу области, у подножју Шар-планине. Вредо Вардара је јако и лежи на 684 m надморске висине у селу Врутоку.⁵⁴ Приликом истицања из Полога Вардар има апсолутну висину од 328 m (код села Радуше). Висинска разлика између помепутог врела и отока износи 356 m, па је према томе просечан пад Вардара у области 4.70%.

Вредо Вардара састоји се из неколико јачих извора сконцентрираних на простору двеју суседних долина (Црква и Шапатинец). Одмах у близини врела у Вардар утичу Мелца, Горње Јеловска река и Равениница. Текући одатле кроз Полог, Вардар прима око 25 притока. Међу њима већи број извире из гребена Шар-планине, једна река извире из гребена Буковића, и једна река извире из ивичног дела Сухе горе. У североисточном крају Полошке котлине Вардар улази у Жеденску клисуру, и, пошто превали око 75 km, излази у Скопску котлину. Правац пружања речног тока је углавном југозапад-североисток.

Ширина и дубина корита Вардара су доста променљиве. Од извора код села Врутока па до Гостивара корито Вардара широко је 4 до 6 m; дубина му достиже до 4 m (код села Равсна). У том делу Вардар има одлике планинске реке: велики пад, већу брзину и јаку механичку снагу. Од Гостивара на југозападу до села Јегуновца на североистоку Вардар тече по котлинској равни и ту ширина корита достиже 8 до 25 m, а дубина 1 до 2, ретко и 3 m.⁵⁵ Овде Вардар има особине равничарске реке: мали пад, спор и кривудава ток и мању ерозивну снагу. Између села Јегуновца и Радуше Вардар тече кроз клисуру. Зато је ту ширина корита мала и дубина већа. У овој клисури Вардар опет постаје брза река са знатним падом и већом механичком снагом. Према овим особинама вардарев ток у Полошкој котлини се дели на: горњи (од изворишта у Врутоку до Гостивара), средњи (од Гостивара до села Јегуновца) и доњи (кроз поменути клисуру).

Вардар у равни Полошког поља прави меандре. Када приликом поводања речна вода избије на правац, она одсеца меандре, који заостају с обе стране корита као мртваје. То су „вардаришта“. Таквих мртваја и меандара има око корита Вардара (више с леве стране) на простору између села Радијовца на југозападу и Сараћиница на североистоку. За њих постоје топографски називи: Мртвика, Стари брод и други. Да би спречили одношење земљишта, становници поред Вардара саде врбе и тополе.

Раван Полошке котлине засута је материјалом који доносе реке. Пошто је нагомиланање наноса било много јаче са северозападног вишег, пространог и шкриљастог, него са југоисточног кречњачког и мањег оквира, то је Вардар померио корито према југоистоку. На тај начин сада корито Вардара лежи скоро непосредно испод одсека Сухе горе и Жедена. Зато су леве притоке дуже од десних. Главније

левс притоке су: Маздача, Боговинска река, Тетовска Бистрица, Лешачка река, Теаречка Бистрица, Доброшка, Беловишка и Љуботенска река. Са десне стране главније Вардареве притоке су Лаканица и Доњолешничка река.

Маздача је прва лева већа притока Вардара. Постаје од неколико мањих речица које извиру на узвишењу Расагуд на Шар-планини. Њен изворишни део налази се на висини око 2200 m. Горњи ток Маздаче има правац југозапад-североисток, а од села Ломнице река мења правац тече од северозапада ка југоистоку. Код села Неготина (висина око 580 m) у подножју Шар-планине Маздача губи карактер планинске реке. Даље, до ушћа у Вардар, недалеко од Влаковије (висина 470 m), Маздача тече котлином.

Боговинска река извире на падини Шар-планине и то из Белог језера (висина 1960 m). Ниже извора у њу се уливају многи поточићи. Главни правац реке је северозапад-југоисток. Код села Боговина (висина 540 m) Боговинска река се спушта у Полошко поље и њиме тече све до ушћа у Вардар. Ушће Боговинске реке лежи на висини од 450 m.

Тетовска Бистрица је највећа лева притока Вардара. Извире изнад села Бозовца на Шар-планини на висини од 2100 m. У горњем току најпре тече од југозапада према североистоку, а код села Бродца, где прима највећу притоку Врјску реку, почиње тећи на југоисток. Тетовска Бистрица до Тетова (надморска висина 500 m) тече као планинска река. Од помнуте варошице напушта Шар-планину и тече Полошким пољем до свог ушћа у Вардар код села Сараћиница (418 m).

Лешачка река извире на месту званом Преслап на висини од 2240 m. Тече у правцу северозапад-југоисток. До села Лешка (висина 550 m), по коме је име добила, тече као планинска река. Од поменутог насеља у подножју Шар-планине она почиње тећи по котлинској равни све до ушћа у Вардар код села Прељубишта (394 m).

Теаречка Бистрица својим извориштем залази дубоко у североисточни део Шар-планине (од села Теарца око 4 сата хода). Њено је извориште на висини од око 2520 m и то на падинама узвишења Бистра. Правац отицања и ове реке је од северозапада ка југоистоку. Теаречка Бистрица котлински оквир напушта код села Теарца (550 m) и одатле тече котлином. Недалеко од Теарца Бистрица се рачва у два крака: један се улива у Вардар код Јанчишта, а други код Подбређа. Висина ушћа је 382 m.

Доброшка река постаје од већег броја мањих токова. Њихова се изворишта налазе на гребену Шар-планине и то на висинама 2300, 2500 и 2260 m. Ту се река зове Грабовница. Од изворишта до села Доброшта (висина 540 m) помнута река има карактер планинске текућнице, а одатле почиње тећи по котлинској равни све до ушћа у Вардар код села Јегуновца (380 m).

Беловишка река има особине већ помнутих шарпланинских река. Извире на узвишењу Ливадица и то на висини од око 2300 до 2400 m. Ту се јављају чести и слаби извори који се сливају у пото-

чиће. Код села Беловишта (740 m) река напушта планинско земљиште и тече као равничарска све до ушћа у Вардар пред Жеденском клисуром (380 m).

Љуботенска река добила је име по познатом врху на Шар-планини. Извориште јој се састоји од неколико мањих токова који истичу са јужне падине Љуботена и то на висини од 1800 m. До села Вратнице, у подножју Шар-планине, тече у правцу север-југ, а одатле окреће према југоистоку. Ушће Љуботенске реке налази се код Орашког Градишта у Жеденској клисури.

Лакавица је прва већа десна притока Вардара. Постаје од Симњичке и Падалишке реке, које се сједињују недалеко од села Србинова. Поменуто реке извиру са гребена Буковића. До састава Симњичка река тече углавном са запада ка истоку, а Падалишка са југоистока према северозападу. Од састава теку у правцу југ-север. Лакавица се улива у Вардар недалеко од Гостивара.

Доњолешничка река је друга десна али мања притока Вардара. Извиру на атару села Горње Лешнице у североисточном делу Сухе горе. Одатле тече у правцу југоисток-северозапад и улива се у Вардар недалеко од села Желина. Лешничка река спада углавном у врсте „алогених“ река: њено извориште лежи у непропустљивом земљишту, али идући даље она прелази преко кречњака и зато јој се вода према ушћу постепено смањује. То се јасно види нарочито у јесеп.

Остали токови у Полошкој котлини су од мањег значаја. Многе од тих речица су повремени потоци („пороји“), који се јављају у време јаких киша и то у непошумљеним планинским крајевима. Одликују се краћим токовима и великим падом, тако да могу развити велику транспортну и рушилачку снагу. Зато се у њиховим коритима виде, поред ситнијег материјала, и читави стеновити блокови. Ови потоци у полошкој низији врше велику акумулацију.

Леве и десне главније притоке Вардара постају под различитим условима и зато међу њима постоје знатне разлике. Леве притоке пре свега имају веће количине воде. Дуже су јер је обод на северозападној страни котлине јаче удаљен од алuviјалне равни Вардара и пространији. Најзад, текући прско непропустљивих стена, леве притоке носе веће количине наноса. Притоке које прима Вардар са десне стране, тј. са југоисточног кречњачког оквира, имају мање количине воде и краће су.

Данашња јединствена речна мрежа Полога развила се после отидања неогеног језера. Прво се образовао Вардар као средишња и главна река. Вардар је продужавао корито од југозапада према североистоку у правцу повлачења језера док оно није сасвим отекло. Вардарске притоке, које су најпре имале корита усечена у планински оквир котлине, после језерске фазе израдиле су своја корита и кроз котлинску равн. На тај начин оне су се повезале с Вардаром, главном обласном рском, у један слив.

Занимљиво је истаћи да се речна мрежа Полога и после формирања мењала у неким својим деловима. Тако Симњичка река није

била притока Лакавице као сада, већ се уливала директно у Вардар код данашњег Гостивара. Касније, због јаче ерозије, Лакавица је ушла у долину Симњичке реке и тако је њу увукла у свој слив. Маздача је мењала своје корито по котлинском дну: најпре је текла неколико километара северније од данашњег положаја; после је корито померила према југу. Сличних појава било је и код неких других полошких река.

Када се посматрају полошке реке, види се јасно како се састоје из два дела: из горњег, дужег, планинског; и доњег, краћег, равничарског. У првом делу пад река је велики, а у другом знатно мањи. Тако, на пример, пад горњег дела Маздаче износи 91%, а Тетовске Бистрице 77%, док пад доњег дела Маздаче износи 10%, а доњег дела Тетовске Бистрице 5%. Смањивањем пада ка ушћу смањује се и брзина воде и речна ерозија. У доњем току у Полошком пољу речна ерозија је доста мала и енергија речне воде употребљава се највише за преношење материјала.

Полошки токови немају уједначене падове ни у горњим деловима. То настаје услед различите отпорности стена, а делом и зато што је Шар-планина била захваћена дилuviјалном глацијацијом. Она је по дну валова на извесним местима стварала пречаге, а на другим удубљења. Поменуто неравнине реке су наследили и још нису успеле да их изравњају. Али се полошке реке највише ломе на прелазу из планинског оквира у котлинску равн.

Главне полошке реке својим горњим током залазе у планинску климатску област. Зато у јесен, због киша имају висок водостај; али у пролеће, када поред киша, добијају велику количину воде и од отапања снегова у њиховим планинским извориштима, количина воде се знатно повећа. Повремено ниво воде нараста и преко лета када настану пљускови и провале облака. Тада брзо набујају они токови што долазе са оголелих терена.

Поменуто два главна водостаја у полошким рекама које теку са Шар-планине одвојена су са по једним минимумом. Најизразитији је летњи минимум. Он почиње почетком лета. Тада вода у многим полошким рекама јако опадне и неки токови пресуше. На њиховим местима виде се суве јаруге. У августу Вардар се може прегазити на многим местима. За летњих месеци често сам наилазио и на потпуно безводне реке или на слабе речне млазеве (у доњим деловима). Само оне притоке Вардара које извиру у највишим шар-планинским крајевима добијају воду од снежника и оне имају и лети знатну количину воде (Тетовска Бистрица, Љуботенска река и друге). Зимски минимум траје краће од летњег и није тако изразит. Он настаје услед тога што тада талози падају у облику снега. Према томе, режим водостаја код полошких река припада нивалном типу.

По већим поплавама у Полошкој котлини су познате све реке које теку са Шар-планине. Али по својој штетности истичу се Маздача, Боговинска, Палчишка река или Новачица и Теаречка Бистрица. Вода се излије и захвати земљиште по један и више километара даље од корита (села Требош, Доње Палчиште итд.). Штете

од ових река нарочито су велике у пролеће. При високом водостају Вардар плави поглавито поља села Радијовца, Сараћинца, Фалиша, у којима се у току пролећа и јесени рашири до 500 m.⁵⁶ Поједине пољске њиве тада огрезну у води, а из воде се виде само меће и дрвета. И поред свега тога, захваљујући релативно спором, равничарском, току ових река, поплаве у Пологу не наносе онако велике штете до каквих долази у другим нашим крајевима. То се има захваљујући релативно малој брзини воде по котлинској равни.

По народном причању, влажност Полога била је некада знатно већа него данас. Токови у Пологу имали су више воде лети, а током године водостај у њима се мање колебао. Пре 80 и више година поједине речице текле су стално, а сада лети на њима не може да се напоји ни стока. Старији стаповници у селима поред Маздаче, Лакавице и других река наводе како оне последњих година све више падазе а лети јаче пресушују него некада. Ово народно казивање потврђује се тиме што се некадашња шумовитост ове области, за последњих сто година, почела брзо смањивати. Затим се у новије време повсјало и летње наводњавање култура.

Вода Вардара и његових главних притока код изворишта је већином бистра. Али уколико Вардар тече даље вода постаје мутнија због муља који доноси притоке. Дешава се понекад да падоће само једна мутна притока (на пример, Лакавица 17. јула 1947. г.): тада се на површини Вардара јасно распознаје једна страна мутне и друга бистрије воде.

Многе полошке реке имају локална имена. Та имена често настају по имену најближег већег насеља. Тако је Мелца у горњем делу позната као Дуфска река. Боговинска река у изворишном делу зове се Новоселска. Лакавица најпре се зове Симњичка, а затим Боновичка река. Врапчишка река зове се и Прошовска. Љуботенска река зове се и Вратничка. Доњопалчишка река зове се Железничка. Доброшка река зове се и Грабовчица итд.

Полог се одликује и већим бројем језераца која леже на Шар-планини. На полошкој страни ове планине једно језеро постоји у цирку Габровчице (Доброшке реке). Затим су Бело и Црно језеро са басенима испод Мале Враце. Друга важнија језера на Шар-планини леже по дну циркува Џини Бега, Криве Шије итд. Ова шар-планинска језерца добијају воду од топаљења снежника, од извора или мањих потока (Бело и Црно језеро), а воду губе испаравањем.⁵⁷

На Шар-планини снежници леже на просечној висини од 2300 м. Они се углавном налазе на странама окренутим северу. Ако их има у присоју, онда снежници леже на знатним висинама.⁵⁸

Посебну пажњу у Пологу заслужују баре („азмац“). Њих има на више места по котлинском дну. Највише их је у североисточном, мање у средишњем и југозападном делу области. У североисточном, нижем делу постоје баре на атарима села Требоша, Прељубишта (Зука), Ратаја, Јапчишта, Сараћинца и других. Мање баре покривене

су травом, али се ипак лако познају по томе што је око њих израста „шаварина“. У барама око села Требоша често страда стока. Раније је постојала велика бара Дупогубица код села Непроштена. Полошке баре су углавном речне мртваје. Оне су заостале око Вардара или око неких његових притока. Барс имају своја имена: Ново благо, Старо благо, Шамакница, Трска итд.

БИОГЕОГРАФСKE ОДЛИКЕ

Биљни покривач. — Полошка котлина, као што је истакнуто, у појединим својим деловима је различита геолошки, морфолошки и хидрографски. Зати ни њен биљни покривач није свуда једнак. У погледу биљног света ова се област углавном може поделити у четири дела: на котлинску равну, котлински оквир на северозападу и југозападу, котлински оквир на југоистоку, и котлински оквир на североистоку.⁵⁹ За биљни свет имала је велики значај и дуга Људска активност.

Котлинска равна одликује се непрекидним биљним покривачем, у коме данас више учествују културне биљке него природне. Културна вегетација представљена је кукурузом, поврћем, житима и разним другим врстама. Поменуто биљке распоређене су по оним деловима низије који њима одговарају. Тако су кукуруз, поврће и остале влажне културе везане за ниже земаљиште које има већу влагу (Варларија и други делови), док су жита и остале суве културе везане за више делове равни који су сушнији (атари села Дебреша, Врапчишта, Ваковије итд.).

Састав земаљишта и клима на полошкој котлинској равни повољни су и за природну вегетацију, а то су шуме, ливаде и пашњаци. Међутим, поменуто вегетација данас се види на доста ограниченом простору, највише око нерегулисаних обала (између села Боговина и Стенча и на другим местима), где су биљке немома бујне, затим на мебама њива и око насеља. Око појединих села одржало се дрвеће отпорно према ветровима.⁶⁰ Шумско дрвеће чине мање изоловане групе у чији састав долазе: јрба, јова, топола, јасика, брест. Местимично се у Полошком пољу виде и осамљена стара шумска стабла. Око баруштина расту барске биљке (шевар), а мале слатине углавном представљају пашњаке.

Распоред природне и културне вегетације на котлинској равни раније се разликовао од данашњег. Старим људима, са којима сам разговарао, били су познати трагови великих пољских шума.⁶¹ О некадашњој шумовитости сведоче и данашња имена појединих потеса где сада нема шуме.⁶² Последње веће пољске шуме посечене су крајем XIX века и после првог светског рата. Те су шуме крчене у првом реду да би се дошло до обрадиве земље.

Биљно-географске прилике у полошкој низији местимично су измењене и каналсањем појединих делова речних корита. На тај начин неки крајеви Полошког поља више нису изложени поплавама

и обрасли су природном вегетацијом (служили су после понава као ливаде и пашњаци). Такви радови извршени су код села Чајла, на атару села Доњег Седларца итд. Место под барским биљкама ти су делови сада такође под културама.

Најпространији део оквира у Полошкој котлини захвата падина Шар-планине, која лежи на северозападу. Идући од њених најнижих делова према врховима на овој падини вегетација је распоређена по висинским регионима: листопадном, четинарском и субатском.¹³

Регион листопадне вегетације је најглавнији јер заузима око 60% падине. Он почиње од долинских равни и котлинског дна и шири се до горње границе која лежи на просечној висини од 1650 м.¹⁴ Листопадну вегетацију чине највише храстова и букова шума. Између њих нема оштрих граница нити се она држи истих висина. На косама буква силази дубље у зону храста (до 1000 м код села Бразна), а у долинама храст се шири у зони букве.

Храст, а добрим делом и буква, били су дуго изложени утицајима човека. Зато на домаку насеља, нарочито на тесменима тераса и на блажијим падинама, све до горње шумске границе, храст и буква су искрчени и ти су простори данас под њивама (са културама жита, планинског кукуруза, кромпира, ливадама). Неке њиве допиру и до око 1300 м висине (код села: Ломнице, Горњег Јеловца, Бозовца, Вејца итд.). Вегетација се доста мења и према томе на којој страни леже појединачна земљишта. Тако присојне падине имају више њива а мање шума, док се на осојним падинама истих долина виде више шумс и испаше. То је случај са падинама долине Тетовске Бистрице, Боговинске, Доњојеловске рекс и Маздаче, које се пружају углавном од северозапада према југоистоку, а и са другим долинама сличног правца пружања. На горњој граници букве су закржљале: одсеци и точила су голи.

Данашња шар-планинска шума је релативно млада. На дебљем растреситом покривачу она је бујнија (у долинама), а на јаче скелетном земљишту назадија (на гробенима коса). У целини, листопадна вегетација једном половином је представљена високим дрвима, а другом шибљем и жбуњем. До самих села место дрвста већином је шибље и жбуње. У близини села шума је јаче сатирана. Уништавање полошких шума највише је вршено за време дуге турске владавине (до 1912. г.), јер није било закона о горосечи.

Безбријна су казивања код данашњих становника у шар-планинским селима о томе да је раније на њиховом околном земљишту постојала много већа шумовитост од данашње. Радовно се прича да су старији преци при досељавању наишли на земљу обраслу бујном шумом коју су касије крчили. Код села Дуфа, Горњег Јеловца, Јеловјана, Вејца итд. шуме су биле густе и са пуно дивљих животиња, понекад и хајдука. На атару села Брезна, Јелошника и других, шума је била пространа и бујна, скоро непроходна. Ту су се крили претци појединих наших родова избегли од некуда због

освета и за њих годинама нису знали селјаци из околних села (казивали Јорговци у Брезну). О ранијој великој шумовитости Шар-планине сведоче и називи места која су добила имена по дрвцу.¹⁵ Затим нека стара селишта, градишта, гробља и црквине налазе се и сада под шумом.

Изнад листопадног шумског региона на Шар-планини налази се релативно уска зона четинара. Четинари су представљени смрчком, моликом и јелом. Смрча је шумски четинар планина Средње Европе, док је молика ендемит неких планина на Балканском полуострву. Осим на Рили у Бугарској на Комовима у Црној Гори, Шар-планина је једина планина Балканског полуострва на којој се ова два дрвета срећу у природним шумским формацијама. Трећа врста четинара — јела — на Шар-планини представља само остатке зато што је врло потиснута са свог ранијег пространства.¹⁶ На шар-планинској страни окренутој Пологу сточари су крчили шуму на њеној горњој граници ради проширивања пашњака. Тако су постепено четинарски регион јако снижили и сузили.¹⁷

Шар-планина обилаује пространим травним површинама. Тако је земљиште у југозападном делу Шар-планине, изнад села Горњег Јеловца, Прошовца и других, које је високо 1300 до 2580 м, обрасло планинском травом. У средишњем делу гробена „планине“ села Бозовца, Новог села, Јеловјана од око 1600 до 2500 м такође су под травом. Сличне вегетационе прилике су и у вишим деловима северо-источног дела Шар-планине. Тамо, на пример, у изворишту Јуботенске реке, травни регион настаје изнад 1460 м. Уопште по својим високим деловима, Шар-планина је травом наша најбогатија планина. Скоро до највиших делова планине расте густа, разноврсна и сочна трава.¹⁸

Траве на Шар-планини има местимично и у шумском појасу, и то онде где је шума разређена. Ту кроз круне дрвета прође довољно светлости потребне за живот трава. Храст пружа више услова за травну пашу. Шумска трава дуж речица је бујна, мека и питома. Сточари цене траву на пропашцима, лавовима и скорашњим паљевинама. Они се ту најрадије задржавају са стоком, па зато око пропашака јако страда шума са подмаатком.

У подножју Шар-планине извесно пространство заузимају површине појединих планина. Оне се користе за гајење култура.

Не много простране падине Влајинице и Буковића на југозападу, у погледу биљног света имају доста сличности са Шар-планином. И ове планине одликују се непрекидним биљним покривачем. Овај покривач мења своје карактеристике претежно према условима релјефа: терасе и блаже падине искрчене су и на њима су њиве, док је по стрмијим странама заостала шума. То се види, на пример, код села Г. Боновице и Падалишта на Буковићу, даље код Новог Села на Влајиници. Осим крчањем, шуме на Буковићу доста су страдале због сече за потребе ранијег рударства (село Железно Речане) и за печење креча (село Триново).

Изнад горње границе шума, која се углавном диже до око 1300 m, на Буковићу налазе се планинске испаше. Високи делови Влајинице су пошумљени.

Гребени Сухе горе и Жедена су велика супротност зеленилу у осталим деловима Полошке котлине. Ту је за распоред вегетације од парочитог значаја био састав земљишта. На њиховим кречњачким падинама и одсечима вегетација је кршног типа: ретка и оскудна у врстама. Од села Лопушника на југу до Баљинола на северу одсек Сухе горе обрастао је ретким жбуњем, шибљем, местимично и бокорима ситне траве. Они су везани за пукотине у којима заостаје слој глине. Исте вегетационе прилике су и у северном делу поменутих планина, између села Стенча и Блаца, а на падини Жедена од Сиричина до Раотинца. У средишњем делу падина Сухе горе је јако стрма и због тога је ту углавном без вегетације. И активна точила су гола.

Плавине испод Сухе горе и Жедена обично су под сувим културама (жита, дуван), или местимично леже под ситном травом. Те травне делове становници зову рудине. Међутим, теме на гребену Сухе горе одликује се појавом вртача. Дна већих вртача су обрађена, док су стране и узвишења између њих под природном вегетацијом, и то под ситном травом. Ово се најбоље види на путу од Влаковских бачила до села Гургурице. На полошкој страни Жедена нема већих вртача изнад одсека и зато на овој планини нема ни култура.

По заосталом храстовом дрвећу код села Форина, Влаковије, Корита итд., затим по пањевима који се местимично виде или се ваде из земље, као и по неким топографским именима⁹⁸ јасно је да је на кречњачком оквиру Полошке котлине раније било више вегетације, а парочито шума. Данас се шуме тешко подижу јер је спрат слој растреситог земљишта. И стока не допушта да оживи ранији биљни покривач. О некадашњој жеденској гори (забли) има података у писаним изворима XIV века.⁹⁹ На Жедену и Суху гору у XIX веку нека села из Полошког поља снабдевала су се огревним материјалом (Јанчиште, Шемшево, Требош, Тумчевиште итд.).

Биљни свет малог серпентинског обода на крајњем североисточном делу Полошке котлине, није тако бујан. Главнице и косе између долина обрасли су жбуновима храста, габера, затим бокорима траве, а неки њихови делови, дејством човјека, потпуно су оголеали. Местимично по дну долина, ушченим у серпентински масив, очувао се дебљи слој растреситог материјала. Овај слој је обрађен и на њему се гаје културне биљке, нарочито жита, јер њима не треба воде. На неким деловима серпентина пекада је било и правог шумског дрвећа.

Према изнетом може се закључити следеће. У Полошкој котлини издвајају се јасни вегетациони делови од којих један представ-

ља котлинска равна, други шкриљаста котлински оквир, трећи кречњачки котлински оквир и четврти серпентински котлински оквир. Најбујнија вегетација постоји на котлинској равни и на шкриљастом северозападном и југозападном котлинском оквиру. Ти крајеви захватају највећи део Полога — око 70%. Зато Полошка котлина лети има више зеленила него ма која друга област у јужном крају наше државе. У томе се с њом може мерити само суседна Метохија. Лети се у Пологу никад не осети припека од које се сасвим исуши трава и остала, према влази осетљивија вегетација.

Изнели смо опште особине биљног покривача и његове локалне разлике, као и главне узроке који до њих доводе. Према томе, данашњи биљни свет по многим својим особинама није првобитан. Њега је човек у многим изменио, нарочито на котлинском дну и на појединим деловима котлинског оквира. При измени биљног света људска активност је местимично врло штетно утицала на биљни свет и привреду. Уништавањем шума човек је у појединим деловима изменио и само земљиште. Са оголеалих котлинских оквира кишпа је спрала плодну земљу и разголити стеновиту основу. Затим је материјал, који је дренет у низију, засипао плодну равницу. Безобзирно сатирање шума има тешких последица и доводи до поплава и одрона. Велики сурнавање земљишта нарочито се врши око села Горјана, Јеђуарца и Јелошника на Шар-планини.

Да би се спречиле поменути штетне последице, у новије време врши се вештачко пошумљавање. Најпре су шумске власти од 1930. до 1933. г. нешто интензивније пошумљавале долину Бистрице изнад Тетова. Затим се пошумљавање вршило код села Боговина, Бермола, Зубовца и још понегде. Међутим, ефикасних резултата није било, јер се ништа није учинило да се спрече бујице и престану држати козе. Тек после другог светског рата пошумљавање у Пологу схваћено је као хитан проблем. У долини Тетовске Бистрице, Боговинске, Палчишке, Поројске, Непроштепске реке и на другим местима засађено је досад неколико милиона садница. Истина, треба рећи да ови радови нису свуда уродили потпуним успехом. Упоредо са пошумљавањем голети ликвидирано је и гајење коза у целом Пологу.

Животињски свет. — Полошке планине раније су имале више шума и област је била ређе настањена, па су тада и услови за развитак животињског света били повољнији. Уколико се становништво множило, утолико се смањивао шумски свет, а у вези с тим опадао је број дивљачи и зверова.

Од ситније дивљачи данас има: лисица, куна, дивљих мачака, јазаваца, зечева и веверица. Куна и дивља мачка редовно живе у дубинама пространијих шума. Лисица, јазавац и зец претежно се држе зона на граници шума и обрађених површина. У тим деловима поменути дивљачи падају главни део хране.

Полошке планине одликују се знатним бројем вукова. Осим повољности које пружају рељеф и природна вегетација, вукови су

се у Пологу пампожили и због развијеног сточарства. Вук је редован пратилац стада: лети и у јесен је око сточарских станова на већој висини, а зими силази у доља и око села. У полошким планинама вукови сваке године покољу знатан број стоке, па је штета велика. Повремено се на вукове приређују хајке, а њихово уништавање дозвољено је преко целе године. Поменуте животиње могу се видети и на оголелим планинама као што су Суха гора и Жеден.⁷¹

Медведа има на Шар-планини, а понекад се појаве и на Влајиници и Буковићу (место Добра Вода). Они живе далеко од насеља у гушћим шумама, где налазе дивље плодове (јагоде, малине и друго), а повремено нападају домаће животиње. Шупље дрвеће, јаке и пећине, обрасле гором, служе им као стална станишта. Догађа се да некад медведи прелазе из других планинских области, на пример са Кораба и из Метохије.

Рис је данас прилично редак на Шар-планини. Године 1945. сељаци су открили два риса у шумама између Печкова и Горњег Јеловца. Рисови се понекад виде на атарима села Вејца, Бермола, Вратнице, Јажинца итд. Живе само у високим шумовитим деловима. Врло су штетни, јер уништавају племениту дивљач, нарочито зечеве.⁷²

Дивље свиње су ређе и претежно се виђају на Шар-планини. Хране се корењем, а нападају и земљорадничке културе на усамљеним њивама (кромпир, кукуруз и друго). Зими, тражећи суво лишће и жир, мања крда дивљих свиња спуштају се у ниже пределе скоро до насеља (Селце Кеч, Шипковица, Врановце).

Срне, које су се још задржале у полошкој области, воле пропланке, те се лети крсећу у високој планинској зони. Зими траже заклоњеније делове, где леже испод грапатог дрвећа и у удубљењима испод стена. Становници причају да је срна из дана у дан све мање. Сада се највише срећу у изворишном делу Маздаче. Некада их је, по казивању сељака из Блаци, било и на Сухој гори.

Дивокосе се могу видети само у највишим и тешко приступачним деловима Шар-планине. Сељаци причају да оне понекад образују групе од преко 15 гла. Прско зиме сакривају се у буковој шуми брстећи, у недостатку траве, младо дрвеће и гране.

У шумама полошких планина живе и многобројне птице певачице. Има славуја, шева, ластва и других. Затим, по заступљености долазе грабливице: орлови, јастребови, гаврани и свракс. На земљорадничким површинама има доста пољских мишева.

На Жедену, Сухој гори и другим деловима Полошке котлине лети има доста гмизаваца: змија, корњача и гуштера.

Од домаћих животиња у Полошкој котлини највише се гаје: овце, говеда, коњи, магарад, живина и санске козе.

У Пологу има назива места који су постали по именима појединих животиња. То су: Мечкин Дол у Копаници и Сушици, Мечкин Врх у Бродцу, Мечкоец у Д. Јеловцу, Волк Камен у Бродцу, Ваков Дол у Врутоку, Волче у Сетољу, Лисичини Дупки у Зубовском Новом Селу, Лисец у Среткову, Јазочки Дупки у Лафцу, Свињшта у Пал-

радном Новом Селу, Јелсеница у Бозовцу, Орловец у Вејцу, Гавранојец у Лешку, Јастребац у Копаници, Јастребице у Врпчишту, Соколец у Пожарану, Сован Камен (Бурн Утаве) у Пороју, Сврачица у Селцу, Змијарник у Стенчу и Челопеку, Желкарник у Зубовцу, Гуштерова у Сараћину, Гуштерица у Галату, Жабљак у Шипковици, Говедарник у Сушици и Бозовцу, Коњарник у Ваковији и многи други.

ПОЛОГ У ПРОШЛОСТИ

Кратак преглед историје. — Због велике економске вредности Полог је био од давнине насељена област, што потврђују разноврсни археолошки предмети који се крију у појединим његовим деловима, неки и из преисторијског доба, као што су: камена оруђа, огњишта са пепелом, рбине од земљаног посуђа и друго. Али се изналажењем и проучавањем тих најстаријих предмета до сада није бавио. Због тога преисторијско доба ове области, које је трајало доста дуго, спада у њен најтамнији период.

У млађе преисторијско доба становници Полога несумњиво су били Илири. Када су Римљани освојили област, Илира је било и у другим крајевима Балкана. Али у овим областима Илири нису били старинци, већ досељени из предела који обухватају Панонију и слив горњег Дунава. Постојбина Илира била је негде даље на североистоку, у крају у коме су њихови преци могли бити у суседству са Финцима.⁷³

Римљани су завладали Пологом почетком наше ере.⁷⁴ За историју ове области, као и за друге наше крајеве, тиме почиње ново доба. И о овом добу не зна се много, јер нису вршена археолошка ископавања римских насеља. А њихових насеља било је у већем броју, нарочито око путева и на узвишењима подесним за одбрану. Тесано камење, комади камених стубова, плоче са римским натписима и разним орнаментима знаци су високе архитектуре у неким римским насељима (код Стенча, Дебреша, Градеца, Подбређа, Орашког Градишта итд.). Имена римских насеља такође нису позната.

У традицији данашњих становника местимично има бледих успомена на владавину Римљана. За остатке најстаријих насеља и за нека градишта и гробља у народу се чује да су била „римска“. Таква предања слушао сам у селима Јелошнику, Речану, Чајлу, Стенчу, Градецу, Орашу итд.

За време римске епохе постојале су живе саобраћајне везе између јадранске обале и унутрашњости Балканског полуострва. Ове везе одржавале су се многобројним путевима, од којих су неки водили и преко Полога. Безбедност коју су Римљани завели у својој империји⁷⁵ омогућила је развитаку саобраћаја. У римско доба насеља су се спуштала и у равницу управо захваљујући тој безбедности.

Какво је становништво за време Римљана живело у Полошкој котлини не зна се одређено. Илири су у последњим вековима римске власти били у толикој мери поромањени, да су примили многе

елементе из римске религије и обичаја, а служили су се латинским језиком. Услед етничких промена у Пологу су се већ наталожили разни културни слојеви који су постали основа и за неке доцније културне наслаге.

Деоом Римске Империје 395. г. Полог је потпао под Источно царство, тј. у културну сферу Византије.⁷⁶ У то доба у ову област несумњиво су продирали представници разних народа. Али, да ли је који од њих дуже боравио у Полошкој котлини нема података.

Насељавање Словена у Пологи могло је бити почетком VII века, када северна граница Византијског царства није била, због ратова с Персијом, довољно заштићена.⁷⁷ Доласком Словена ранији етнички састав Полошке котлине, као и готово највећег дела Балканског полуострва, из основа се изменио. Старо становништво, услед сеобе јако проређено, тада се иселило или изгинуло, док је само један незнатан његов број остао у Пологу и мало-помало претопио се у Словене. Да у ово доба у нашој области није било много староседелаца, јасно се види по томе што су Словени поменутој котлини дали своју номснклатуру.⁷⁸ Словенски елемент створио је тада етничку основу овог краја, која је била у преваси у току целог средњег и новог века, све до краја XIX века.⁷⁹

Политичка историја Полога у средњем веку била је доста бурна и зато је он тада мењао своје господаре. Политичке промене свакако су имале утицаја и на етничке прилике. Најпре су Полошком котлином владали Византинци, чија је управа трајала прилично дуго. Крајем IX и почетком X века бугарски цар Симеон (893—927) тежио је — као доцније и велики српски владар Стефан Душан — да оствари једно словенско-грчко царство. Симеон је покорио већи део Балканског полуострва па је тада и Полог дошао под његову власт. Али тај полет бугарске државе није био трајан: после Симеона Византинци су повратили ранију превласт.⁸⁰

У другој половини X и на почетку XI века у Македонији се подигао смели Самуило, син комеса Николе. Он је искористио немире у Византији после смрти Јована Цимиског (969—976), прогласио се за цара и ујединио највећи део балканских Словена. У то царство ушао је и Полог. Али је Византија 1018. повратила изгубљене области. Полог је тада поново, за дуже време, потпао под њену власт.⁸¹

Крајем XI века Полог су отимали од Византинца Срби и Нормани. 1083/94. г. освојио га је српски жупан Вукан. А 1097. г. две војсковође норманског херцога Босмунда, Пунтез и Петар Алфиски, освојили су Скопље и Полог. Поменути херцог, после повлачења према Валони, оставио је Петра Алфиског да брани ову област.⁸²

Један век доцније, 1189/90. г. продро је у Полошку котлину и велики жупан српски Стефан Немања; освојио је Скопље, Призрен и „Полога оба до краја с међама својима“. У XIII веку Полог је чешће мењао господаре: Византијце, Епирце, Бугаре и Србе (за Стефана Првовенчаног и Уроша I), док га најзад није српски краљ

Милутин 1282/83. г. заједно са скопском и дебарском облашћу, дефинитивно освојио од Византијаца и уклапио у састав своје државе.⁸³

Када се средиште политичког живота српског народа почело померати према југу, Полог са суседним областима Метохијом, Косовом, околином Скопља, за време Милутина, Дечанског, Душана, Вукашина и Марка добијао је све већи значај. Српски владари радо су се задржавали у старом граду Скопљу и у њему суседном Пологу на горњем Вардару. Тако, на пример, краљ Стефан Душан уступио је Дубровчанима листином, изданом 22. јануара 1343. г. у Пологу, Стол са полуострвом, а сем тога, и крајеве који већ беху босански.⁸⁴ У то средњовековно доба Полог је „централни део државе Немањина на домаку њене пријестолнице Скопља, с којом је и по природи непосредно везан“.⁸⁵ Услови политичке сигурности утицали су на економски развој и гушћу насељеност области. То се види из писаних помена у повељама, који се односе на насеља, цркве и становнике, затим по средњовековним старинама. Црквени живот Полога тада, па и касније, јако се ослањао на стари епископски суседни град Призрен.⁸⁶ У саставу српске државе Полог је остао више од једног века, док га најзад нису од Срба отели Турци.⁸⁷

Турска власт у Пологу раширила се рано. По свој прилици то је могло бити упоредо са заузимањем Скопља од Вука Бранковића 1392. или после погибије Марка Краљевића 1394. г. Тада су и остале области Маркове краљевине припојене турској држави.⁸⁸

Народно предање говори да су Турци Полошку котлину освојили тек после упорне борбе с нашом војском и становништвом. Један део Турака нападао је клисуром Вардара између Жедена и Капчиновца. Њихово продирање било је привремено задржано код данашњег Орашког Градишта. Други део Турака покушавао је да продре кроз садашњи Скопски Дервен између гробена Жедена и Осоја. Поменути продор био је задржан код Марковог Зида. После тога Турци су из Скопског Дервена отишли у Качаник, па у Призрен и одатле ушли у Полошку котлину преко Шар-планине, доли-нама Призренске и Тетовске Бистрице.⁸⁹ У народу има помена и о другим упадима Турака у Полог. Они су ишли преко Сухе горе, на месту где сада леже села Грново, Куново, Беловиште,⁹⁰ затим и преко преседаине Свете код села Челопека и Милетина у Доњем Пологу.

Почетак турске владавине представља крупан догађај у животу полошког становништва. Пре свега, турска освајања су ову област лишила самосталности, спречила њен културни напредак, затим је један део становника избегао на север, а неки су се склонили у околна планинска села, која су била висока и неплодна, или су била далеко од путева те пружала више безбедности. Земљу је напустило углавном духовно и световно племство, елита тадашњег друштва, економски и интелектуално његов најснажнији део. Ка-спије су поједине наше људе иселјавали и сами Турци. Али и поред тога средњовековно становништво које су Турци овде затекли није

сасвим нестало из Полога. То најбоље показује словенска топономастика, која се не би очувала да није одржаван континуитет између аутохтоног нашег становништва и каснијих досељеника. Пошто се стигао први налет Турака, у Пологу, као и у другим областима, завладали су извесна стабилизација и мир све до средине XVI века.⁹¹

Од средине XVI века прилике у турској држави почеле су се погоршавати, а то се одразило и у Полошкој котлини. Погоршавање је било у вези са опадањем Отоманске Империје, започето смрћу Сулејмана Величанственог (1520—1566). У овом периоду нарасле су личне и државне дажбине, заведени су многи општи данци, а није се знало ни за меру у плаћању хришћанског македонског света. У једном турском документу издатом 1595. г. наводи се нека арнаутска тајфа која је у више махова упадала у полошка македонска села и опљачкала: Боговино, Широк, Потоцане (сада не постоји), Горјане, Раковец, Бурђевеште, Ломницу, Капиште, Пожаране, Прошовце, Зубовце, Ново Село, Врањовце, Лешницу, Чајле, Горње Јеловце, Равен, Форино, Тумчевиште и др. У тим селима тајфа је поубијала и ранила многе сељаке.⁹²

По свему изгледа да су тада народу били тешки још спахије и јаничари. Спахија је било у нским деловима Полога где су спроводили своју самовољу, особито за време војних похода. О спахијама и јаничарству у народу је очувано много помена. Затим се почео развијати чифчијски систем који је оптеретио наше становништво у Полошком пољу до те мере да ни најплодније земље нису могле да задовоље потребе раје.

Када су Аустријанци почели продирати преко Саве и Дунава, код балканских хришћана оживеле су наде на ослобођење.⁹³ Крајем XVII века (1689 г.) Аустријанци су преко Скопља допрли до Тиквеша на југу⁹⁴ и преко Полога до Влајинице на југозападу.⁹⁵ Тада је аустријска војска, уз коју је био и много наших добровољаца, ослободила од Турака Полошку котлину. Становништво Полога латило се оружја и борило заједно са Аустријанцима. Али се аустријска војска брзо повукла на север, а компромитовани становници из Полога, као и из суседних области, добрим делом нису сачекали турску освету: неки су се разбежали по планинама, а други су прешли у северну Србију и у Војводину. Међу исељеницима у Аустро-Угарској помиње се Ефрем Јанковић Тетовац, који је 1694. г. постао епископ.⁹⁶ Турци су из освете палили хришћанска села у Пологу (Ново Село на Влајиници, Моравце на граници са Качаничком Клисуром, затим Тумчевиште, Русино, Грчаре итд), затечено становништво убијали, а њихове цркве и манастире рушили (у Дебрешу, Симњици, Ваковији, Милстину итд). Највише зулума су починили по селима у котлини и у подножју планина.⁹⁷ Изгледа да је тада страдало и градско насеље Пологи у подножју Сухе горе.⁹⁸ Народна традиција тврди да крајем XVII века од Турака нису страдала само два наша села у низији и то Непроштено и Горња Бањица. Словенско становништво у њима у том рату „држало се с Турцима“.

После аустро-турског рата у Пологу се примећује извесно затишје. Одбегло становништво почело је да се враћа на стара огњишта и живот у области почео је постепено да се нормализује. Тако су се на напуштено земљиште и у стара насеља вратили становници села Вратнице, Митрокрста, Дсбреша, Врањовца, Једурца итд. Затишје је било краткотрајно, углавном до средине XVIII века.

Од друге половине XVIII века хришћанско македонско становништво Полога и његова насеља почела су постепено да трпе најкрупније промене, чије се последице и данас осећају. То је углавном трајало до 1912. г., када је област најзад ослобођена од Турака. У периоду дугом око 150 година досељени су многи муслимани Арбанаси, чије је продирање нарочито било интензивно у току XIX века.⁹⁹ Затим је наступило извесно насељавање хришћанског становништва из Македоније, Србије и Арбаније, па велико прегруписавање становништва по насељима, узмицање нашег живља, прелажење на ислам (целих родова и много жена и девојака), поарбанашавање итд. О свему томе сада има доста података у предањима родова.

У том периоду најпре долази до уздицања тетовских паша у Пологу. Паше су биле арбанашког порекла и окружене арбанашким хордама које су залазиле у сва села чинећи зулум хришћанском становништву. *Воља многих муслиманских Арбанаса била је закон за Македонце хришћане.* Због ових зулума становништво је бежало из својих старих насеља и прикупљало се у друга већа села и варошице или се исељавало из области. У испражњена хришћанска села улазили су се и преовладавали досељени муслимани Арбанаси. Нека хришћанска села у то доба су потпуно опустела (Катрање, Г. Фалише, Јаребино, Старо Село изнад Тетова, Драгош итд).¹⁰⁰

И после тетовских паша стање нашег становништва у Пологу било је све горе. У области су се сакупљале и кроз њу кретале многе арбанашке и турске војске када су ишле да угуше побуне у Србији, Босни, Грчкој, Бугарској. Војске су узнемиравале хришћанско становништво и оно је често одлазило у бежанију. Постоје топографски називи у којима се крију успомене на такве догађаје. Затим су се почели одметати у шуме поједини Арбанаси са армијским дружинама (Азир из Орђуша, Фазлија из Г. Јеловца и многи други). Њима су пружили уточиште тешко проходни делови области. Као што је било одметника, међу полошким Арбанасима било је и много јатака. Позната су јатачка села: Бурђевеште, Капиште, Прошовце, Симњица, Ломница, Страјане итд. Насиља појединачна над нашим народом до 1912. г. нису била само честа већ и свирепа. У немогућности да се одбране, сиромашнији хришћани често су се препуштали судбини на свом огњишту, где су већином пропадали, док су се угаснија и имућнија домаћинства склањала у Тетово, постајали су чифчије у пољским селима, или су се из Полога исељавали. Повремено је противу насиља долазило и до беспомоћних тужби Цариграду. Успомене на ове догађаје живе у сећању старих сељака.

У овом анархичном периоду турске владавине хришћанска села на разне начине су покушавала да се бране од муслимана Арбанаса. Најпрв су се као чувари и заштитници становништва почели истичати поједини Македонци, углавном и храбрији домаћини, као што су, крајем XVIII и у првој половини XIX века, били: у Купову био је Ристе, у Новом Селу на Влајиници Пепо, у Церову Богдан, у Железном Речану Воаче, у Прошовцу Змејко, у Горјану Мате Наја, у Сетолу Трпко Топал, у Варвари Милош Ковач, у Туденцу Стојан од рода Жилчанци итд. Али најдаље до средине XIX века те народне македонске главаре поубијали су Арбанаси који су се били намножили. После тога као заштити хришћанска села су почела узимати и плаћати сејмене и пољаци, а то су били муслимански Арбанаси. Служба сејмена одржала се у македонским селима до 1912. године.¹⁰¹

За време Турака полошко становништво је много страдало и од кужних болести. Узроци епидемијама били су ржаве хитијенске прилике и уношење зараза са Истока. Брзо су захватале цела села и читаве пределе у области. Куге су у Пологу харале више пута, само им се тачно време не може одредити, а последња је била пре око 130 година.¹⁰² Поједине епидемије биле су особито страшне и немиле су сатирале по области. О њима сведочи народна традиција у селима Жилчу, Г. Боновици, Брезну, Варвари, Великој Речици, Копаници итд, као и „кужна гробља“ расута по Пологу. У многим случајевима становници и стока су умирали, док су други бежали у планине да би се спасли. После куге обично је долазила глад. Глад је такође изазивала нови помор становништва. У овоме леже узроци слабљења и расељавања неких села. Трагови из времена турске управе очували су се у називима појединих места (Јанчарство, потес села Брезна, Амзинац и др).

Од турске власти Полог је ослободила српска војска 1912. Ова година значи судбоносни прекретницу. Тиме настаје ново доба у целокупном животу Полога. Први светски рат је само краatak прекид.

Одмах после поменутих ратова почели су се решавати чифчијски односи који су економски упропаштавали део македонског становништва. Један део сељака дошао је до земље путем аграрне реформе (села Тумчевиште, Ратаје, Требош, Брвеница, Жилче итд), а други је успео да искупи њиве од исцелених поседника Турака и Арбанаса. На тај начин после балканског и првог светског рата Македонци су се стали брзо уздизати, извршиле су се промене у распореду култура, у насељима, односно у изгледу области. У Пологу је завладала безбедност: власт је стала на пут дотадашњим уценама, убиствима, отимању деце, жена, девојака и др. Македонска насеља се шире, захватају веће површине и број становништва се из године у годину повећава. Уопште, живот се почео развијати прилично нормално, тако да се може рећи да је период од 1912. до 1941. г. био обележен знатним економским и културним подизањем Полога.

Ипак, с престанком турске власти нису сасвим нестали турско-оријентални културни утицаји. Они су се упорно одржавали, нарочито у свести муслимана, у њиховим радним навикама и разним видовима живота. Ти трагови се код неких муслимана и данас запајају.

За време другог светског рата настала су тешка страдања македонског становништва Полошке котлине. Један део побуњених Арбанаса (из Симњице, Желина, Бурђовишта, Лакавице, Речаша, Равена, Г. Палчишта итд.),¹⁰³ уз помоћ италијанске окупационе власти, заостављао је на најразличитије начине наше становнике: у свим македонским селима ти су Арбанаси отимали стоку, односили покућство, убијали истакнутије људе, тражили учене, и, као у време Турака, отимали девојке, жене итд. Неограничене пљачке, које су вршили поједини Арбанаси, и безвлашће оставили су тешке последице које се осећају и после рата. Због поменутог терора села Сенокосе и Градец данас више нису македонска, а у неким селима број македонског становништва знатно је опао. Многа македонска домаћинства остала су без земље, јер су њу будућашто морала продавати Арбанасима.

Мањи североисточни део Полога у другом светском рату био је под окупацијом Бугара.¹⁰⁴ Бугарска војска служила се страшним репресалијама чак и према неборачком становништву. Тада су били интернирани истакнути појединци, убијен знатан број побуњеника Македонаца (у Вратници, Беловишту итд.), а корупција и подмићивање код управног и војног бугарског апарата раширила се до највеће мере. Положани кажу да бугарски службеници нису знали ни за какву меру у пљачкању становника. О томе се много зна у Тарцу, Селлареву и Вратници.

После другог светског рата, када је створена НР Македонија у новој ФНР Југославији, настаје прекретница у развоју ове области. Завладала је потпуна лична безбедност. Становништво се повећава и у процесу социјалистичке изградње привреда Полога преображава. Линија привредног развоја је уравнотежена са прогресивним смером.

Трагови ранијег становништва. — У Пологу има знатан број остатака који указују на стара насеља и становништво. То су: градишта, селишта, црквишта и гробља. У неким местима очували су се и трагови рудашта, ханишта. Све то јасно сведочи, да је цела ова област била насељена још у најстарија времена и да је култура становништва била на доста високом степену.

Од свих старина највећу пажњу приплаче развалине утврђења. Народ их зове: „градишта“, „кале“, ређе се чује „град“ и „хисар“. Утврђених насеља у Полошкој котлини, како сам установио, било је двадесет и три (10 у Горњем и 13 у Доњем Пологу). По једно утврђено насеље постојало је на атарима садашњих села Стенча, Чајла, Железног Речана, Лакавице, Горње Бањице, Равена, Дебреша, Ропаша, Галата, Градец, Вратнице, Беловишта, Лепка, Лафца, Ка-

мењана, Милетина, Челопека, Горње Лешнице, Јегуновца и Ораша. Три утврђена насеља дизаа су се на атару садашњег села Шипковице.

Иако је Полошка котлина оивичена планинама и од природе добро заштићена, њеним ранијим становницима таква заштита није била довољна. Зато су они подигли ова утврђења. Та су утврђења везана за узвишења стрмих страна, или нека леже на гребенима заклоњених и теже приступачних коса које надвисују најближу околину. Градишта једним делом леже и недалеко од старих путева.

Распоред утврђених насеља у Пологу углавном је двојак: једна су у унутрашњости котлине, а друга на периферији, по планинским гребенима. Према томе се може узети да су утврђења у унутрашњости некада имала више за задатак да чувају места значајна за привреду и да обезбеђују пролаз на главнијим полошким путевима, нарочито на путу Тетово—Призрен, Тетово—Скопље (кроз Жедењску клисуру), Скопље—Милетина—Гостивар, Гостивар—Дебар и Гостивар—Кичево. Неке тврђавице браниле су освојену област и од устанака покороног становништва. Утврђења по планинским гребенима, међутим, више су штитила цео Полог од напада из суседних крајева. Градишта су могла уједно да служе и као људска склоништа.

По материјалним остацима, очуваним на површини земље и по положају, јасно се види да су важније биле тврђаве, које леже на атарима садашњих села Стенча, Лакавице, Горње Бањице, Равена, Градеча, Лафца, Лешка у унутрашњости области, затим утврђења код села Ораша, Јегуновца, Железног Речана, Вратнице и Горње Лешнице по котлинском оквиру. Међу осталим утврђењима нека су имала мањи стратегијски значај: биле су само мотрије из којих се надгледало околну нижу земљиште (у Ропашу, Белошћу итд.). Као мотрије раније су служиле и куле на атарима Пирока, Церова (Стара кула), Орбуша итд.

Градишта у Пологу нису била предмет археолошких испитивања нити о њима има писаних историјских података. Зато старост ранијих утврђених насеља није тачно позната. Ипак се може са много вероватноће сматрати да су старија од доласка Турака, већином из доба римске владавине, јер су углавном грађена на исти начин, што је знак да их је градио исти народ. Старост неких градишта потврђује се и по пронађеним предметима старије културе, на пример, по циглама које су добро печене, велике и широке,¹⁰⁵ по црепонима, бакарном римском новцу (нађен у градиштима села Галата, Горње Лешнице) итд. Поједине старе полошке тврђаве, како претпостављају Ј. Цвијић¹⁰⁶ и Р. Грујић,¹⁰⁷ потичу из доба Немањина као и из ранијег византијског. У то доба, из стратегијских разлога, подизана су нова или обнављана затечена римска утврђења.

Народна традиција постанак једног дела утврђених насеља у Пологу везује за владавину Римљана (у селима Горњој Бањици, Белошћу, Шипковици итд.). Утврђење у селу Јегуновцу приписује се

Краљевићу Марку. Утврђење у Лакавици народ сматра да је градила Звезда, сестра Краљевића Марка (Звездино кале). О постапку неких утврђења нема никаквих предања.

У походу на Византинце 1189. г. Стефан Немања је заузео Полог и „до темеља“ разорио утврђење у Лешку и Градцу.¹⁰⁸ Тешко је одредити када су разорена остала полошка утврђена насеља. Вероватно да је већи број њих дефинитивно порушен приликом продирања Турака и за време њиховог дуге владавине. По народном предању Турци су порушили утврђења на атарима села Ораша, Лакавице, Челопека и Милетина. Али су Турци поједина затечена утврђења употребљавали неко време и у току своје владавине. Утврђење у селу Лафцу обновио је Абдураман-паша у првој половини XIX века, па је оно ускоро после тога поново разорено.

Од старијих утврђених насеља сада су на површини земље остали само каменити делови. Околни стариначки и досељени становници постепено су уништавали градишта разносећи материјал за разне домаће и друге потребе. Поједина полошка утврђења су тако уништена да им на површини земље ни трага нема. Само се по имену зна да је ту лежала тврђава (код села Градсца, Милетина, Чајла, Дебреша итд.) или по разбацаном камену око којег расте ситна шума.

У Полошкој котлини раширен је топографски назив селиште, који указује на места где су раније лежала села.¹⁰⁹ У Пологу их има шездесет и три: 30 у Горњем и 33 у Доњем Пологу. По једно селиште лежи на атарима садашњих села: Ваковије, Тумчевишта, Форица, Баиндола, Белошћина, Купова, Трпца, Железног Речана, Бафе, Лакавице, Горње Бањице, Сушице, Митрокрста, Горње Боновице, Среткова, Церова, Новог Села (папрадног), Дуфа, Врутока, Печкова, Горњег Јеловца, Здуња, Новог Села (зубовског), Прошовца, Сенокоса, Старог Села (вратничког), Вратнице, Одрија, Сетоља, Једурца, Лафца, Вејца, Вешала, Бозовца, Големе Речице, Новог Села (урвичког), Селца Кеча, Жеровјана, Тенова, Милетина, Горње Лешнице, Доње Лешнице, Доњег Седларца, Фалиша, Сараћина, Желина, Требоша, Озормишта, Сиричина, Туденца, Прељубишта и Јегуновца. По два имају садашња села: Стенча, Чајла, Брезно, Доње Палиште и Челопек. Многбројна селишта јасан су знак колико је Полог некада био погодан за живот и становање.

Сигурно је број селишта у Пологу већи него што је овде показано. Али, с обзиром да су она на местима подесним за становање, њих су насељавали и новодосељени родови. На тај су се начин таква селишта до сада постепено изгубила. На селиштима која сада постоје нема много материјалних остатака, јер су материјал са њих употребљавали селаци за своје грађевине (на пример, у Доњој Лешници, Врутоку, Прошовцу итд.), или су на тим местима њиве (у Стенчу, Јегуновцу, Тенову, Фалишу, Сараћину и другим).

Полошка селишта су различите старости. Нека можда иду у најдањују људску прошлост, чак у преисторијско доба. Друга су остаци старих римских насеља. Али, ипак, за највећи број полош-

ких селишта може се поуздано рећи да су била насељена хришћанским словенским житањем још у средњем веку. Та стара словенско-македонска насеља углавном су уништавана за време Турака. Нека од њих су у ствари првобитна места данашњих полошких села са којих су морала бити премештана.

Положај селишта показује да је села било у свим деловима области, као што је и данас. На то су утицали углавном исти чиниоци који утичу и на положај садашњих села: плодно земљиште, обиље воде, простране пааше итд. Према остацима може се рећи да су села била збијена и разбијена. И једна и друга била су значајно слична данашњим насељима.

Изненађују и многобројне цркве и манастири у Пологу, који данас леже у рушевинама или од којих се на површини земље ништа не познаје. И то су сведоци о некадашњем становништву и прошлости области. Нема скоро села у коме не постоји по нека црквица или манастириште. По добијеним подацима утврдио сам да сада има црквица на 162 места (Горњи Полог 72, Доњи Полог 90), око седамнаест њих раније су били манастири.¹⁰

Полошке црквине, тамо где се познају рушевине, већином су средњих димензија. По својој основи углавном припадају типу једнобродних храмова, који је код нас у средњем веку био највише распрострањен. Видео сам да су неке порушене цркве биле зидане кречом, а неке без креча, од насланог камења лепљеног блатом. Вероватно је да су и једне и друге грађене у исто време, а од прилика је зависило од каквог ће материјала становници саградити цркву. На неким црквицама виде се остаци живописа (у Новаку, Лешку, Доброшћу итд.).

Као и у другим нашим областима, тако и у Пологу, у прво време Турци су били релативно толерантни у верском погледу. Тада нису често диранс ни хришћанске цркве и манастири. Касније су настале теже прилике за хришћане и њихово богомоље. Када је Турско царство у ратовима са хришћанским државама губило, а султанови хришћански поданици помагали непријатељс, разјарени Турци и остали муслимани (поглавито Арбанаси) кажњавали су издају. Убијали су хришћанско македонско становништво, палили његова села и уништавали цркве. Ова су се зла претсжно догађала крајем XVII, затим у XVIII и XIX веку.¹¹ У Пологу су се тада у борби противу хришћана више од Турака истицали досељени Арбанаси муслимани. Могуће је да су неке цркве и манастири разорени и разице.

Црквине се данас поглавито налазе у муслиманско-арбанашким селима: Новаку, Симњици, Лисцу, Горњој Лешници, Желину, Јакинцу, Новом Селу урвичком, Сенокосу, Речици (Мала и Велика), Цепчишту, Стримници, Камењану, Врањовцу, Топаници, Пороју, Трнову, Форину, Равену, Градецу, Горјану, Пироку, Бермолу, Ссацу, Падалишту, Страјану, Акавици, Орћушу, Речану, Ропану, Добродолу итд. Арбанаси досељеници нису поштовали ове верске споменике. Зато је материјал од цркава одиошен за грађење других зграда, че-

сто и за грађење дамија. У неким селима очували су се само топографски називи Цркава (код Арбанаса: Киша) за места на којима су некад били храмови.

Како цркве нису тако давно порушене, данас се знају којима су свецима биле посвећене. Црквица у Јакинцу и Бродцу је Св. Спаса, у Старом Селу Св. Спиридона, у Вратници Св. цара Константина и царице Јелене, у Беловишту Св. Атанасија и Св. Врача, у Одрију Св. Николе, у Јслошнику Св. Благовештењу итд.

Данашње цркве у Пологу (свста 72) добрим делом су зидане на местима где су постојали стари порушени храмови. Због тога је данас број црквица мањи него раније. Зидане данашњих цркава у полошким селима извршно је мањим делом непосредно пред крај турске владавине, и већим делом после ослобођења од Турака 1912. г.

У већем броју полошких села налази се по неко старо гробље које не припада садашњим селским родовима. Та гробља заузимају готово увек лепе, отворене положаје. Обично су уз саму цркву на узвишењима, затим на издвојеним местима која су са свих страна видна, на падинама у непосредној близини села, поред путева итд. Јасно је да су и ранији становници полагали на то да им гробља имају положај на видiku села и околине.

Начин сахрањивања старог становништва, где сам могао сазнати, био је углавном исти као што је и код данашњих наших Македонаца хришћана. Гробља су већином окренута истоку. Мртвац је полаган у земљу у ископани гроб. Са стране гробнице стављене су вертикално усађене камене плоче, Мртвац је затим и одозго покриван плочама, тако да је лежао у каменом сандуку. Уз мртваца нису стављени никакви предмети.

Гробља нису исте старости. Нека су знатне старости, јер су зарасла у шуму. Ово зарастање је доказ периода опустелости појединих насеља, а то је могло бити за време Турака и то у доба аустро-турског рата крајем XVII века, затим услед епидемија куге, или када су се наша села расељавала због насиља. Има гробља и из познијег доба турске владавине, код којих се може поуздано одредити време када се ту сахрањивало. Та гробља углавном су уништена у току XIX и почетком XX века. Једном малом броју старих гробља тешко је одредити тачну старост. У народу се казује да су нека од њих „римска“. Али су та народна казивања непоуздана.

Вршећи проучавања запазио сам да је у овој области било великих померања становништва. Услед тих померања и миграција хришћанска словенска гробља напуштана су. Место старог македонског становништва које се иселило, дапас наајзимо у многим полошким селима муслиманско-арбанашки елеменат. Због тога има хришћанских гробља у многим данас муслиманским селима, као у Новаку, Градецу, Сенокосу, Орћушу, Равену, Форину, Трнову, Лисцу итд. Стара хришћанска словенска гробља јасно сведоче да је у многим

данаšnjим полошким селима у којима живе Арбанаси, раније живело наше хришћанско македонско становништво.

И поред тога што се гробље у народу сматра за светињу, њему се не поклања нарочита пажња. Стара гробља уништавају се столетјима. Поред тога што пропадају услед деловања природних сила, велики непријатељи ових старина су и људи. Гробље представља материјал који појединци користе за подизање мостова, цркава, цамија и других грађевина. Стари гробови често страдају и приликом грабежа путева или крчења земљишта за њиве. На тај начин су нека стара гробља сасвим нестала.

У Пологу свако село има своје гробље муслиманско или хришћанско. Изузетак чине Ропаћ, Лопушник и Расадиште, која имају заједничко гробље са суседним већим селима. Ако се од једног села образују два, свако ново насеље заснива своје засебно гробље. Сматрајући да су стара гробља православна, данашњи Македонци и ново гробље заснивају на тим местима или непосредно уз њих.

Ван сеоског гробља, поред путева, крај раскрсница и на планинским гробенима, налазе се појединачни усамљени гробови. То су гробови убијених путника, хајдука или сточара. Има појава и сахрањивања војника на месту где су пали, или у непосредној близини места погибије (село Вруток и друга). По једно веће борачко гробље постоји у селима Врпчишту и Горњој Бањици.

Старих рудништа има само на падини Буковића код села Железног Речана и Србинова. То је рудниште како изгледа из средњовековног српског доба. Ту се добијала гвоздена руда. На атарима поменутих села јасно се виде многи трагови: налази се на стара испиралишта, напуштене поткопс, згуре и друго. Трагови старог рударства живо су очувани и у топономастици (видети опис села Железног Речана и Србинова).

Ханишта има у већем броју полошких села и сва су у близини путева. Од појединих ханова нема зида на него се изоравају понски остаци. Ханова је било у Милетину, Врутоку, Зауњу, Србинову, Вратници итд. Најпознатији су били милетински ханови. Успомена на њих очувана је и у једној народној песми.

САСТАВ И ПОРЕКЛО СТАНОВНИШТВА

Етнички састав. — У Полошкој котлини живи становништво разних народности и порекла. Разноврсност и сложеност у саставу становништва углавном је последица географског положаја Полога као и досељавања из више ближих и даљих области које леже на западу, северозападу, југозападу, југоистоку и североистоку. У многим селима становници су разних народности и досељени су из разних крајева. Главну масу чини арбанашко и македонско становништво, а у споредније долазе Турци и Роми.

Према подацима, које сам прикупио на терену, у области у свим селима има: 9.038 домова арбанашких, 4.651 дом македонски,¹¹² 757 домова турских и 72 дома ромска. Укупно 14.518 домова. Према томе у време проучавања арбанашког становништва је било 62.25%, македонског 32.02%, турског 5.21% и Рома 0.52%.

Данашња етничка разноврсност полошког сеоског становништва није стара; делимично је настала у другој половини XVIII, а нарочито се образовала у току XIX века. Тада су се доселили многи становници из других области који су били представници разних народности — углавном Арбанаса и у мањој мери Турака. Данашњи етнички састав по појединим селима види се из следећег прегледа:

Етнички састав становништва у Пологу по насељима
(број родова и кућа)

Редни број	Насеља	Македонско становништво		Арбанашко становништво		Турско становништво		Роми		Свега	
		р.	д.	р.	д.	р.	д.	р.	д.	р.	д.
1.	Стенче	19	116	—	—	—	—	—	—	19	116
2.	Ваковија	18	132	—	—	—	—	—	—	18	132
3.	Тумчевиште	16	39	—	—	—	—	—	—	16	39
4.	Чегране	—	—	41	321	—	—	2	2	43	323
5.	Форино	—	—	23	183	—	—	3	6	26	189
6.	Корито	—	—	11	92	—	—	—	—	11	92
7.	Чајле	4	39	13	126	—	—	—	—	17	165
8.	Балин Дол	6	60	8	69	—	—	—	—	14	129
9.	М. Турчане	—	—	2	28	1	7	—	—	3	35
10.	Беловиште	18	59	4	38	—	—	—	—	22	97
11.	Лопушник	—	—	1	24	—	—	—	—	1	24
12.	Куново	11	42	—	—	—	—	—	—	11	42
13.	Трново	—	—	6	120	—	—	—	—	6	120
14.	Страјане	—	—	5	61	—	—	—	—	5	61
15.	Ж. Речане	16	98	—	—	—	—	—	—	16	98
16.	Нафа	—	—	3	27	—	—	—	—	3	27
17.	Падалиште	—	—	10	102	—	—	—	—	10	102
18.	Србиново	—	—	12	120	—	—	—	—	12	120
19.	Лакавица	—	—	16	113	—	—	—	—	16	113
20.	Г. Бањица	4	8	14	57	23	71	—	—	41	136
21.	Д. Бањица	9	23	13	15	17	90	—	—	39	128
22.	Сушица	7	38	—	—	—	—	—	—	7	38
23.	Митрокрсте	10	21	—	—	—	—	—	—	10	21
24.	Г. Боновица	6	32	—	—	—	—	—	—	6	32
25.	Д. Боновица	—	—	6	48	—	—	—	—	6	48
26.	Симињница	—	—	13	110	—	—	—	—	13	110
27.	Сретково	16	43	—	—	—	—	—	—	16	43
28.	Церово	14	38	—	—	—	—	—	—	14	38
29.	Ново Село	10	26	—	—	—	—	—	—	10	26
30.	Орбуше	—	—	9	26	—	—	—	—	9	26
31.	Дуф	33	106	7	20	—	—	—	—	40	126
32.	Речане	—	—	16	229	—	—	1	2	17	231

33.	Вруток	18	92	22	79	1	4	—	—	41	175
34.	Мердит	—	—	1	10	—	—	—	—	1	10
35.	Равен	—	—	6	104	—	—	—	—	6	104
36.	Печково	14	54	—	—	—	—	—	—	14	54
37.	Г. Јеловце	10	43	—	—	—	—	—	—	10	43
38.	Д. Јеловце	15	56	4	21	—	—	—	—	19	77
39.	Лешница	7	25	—	—	—	—	—	—	7	25
40.	Здунс	5	16	5	30	7	73	—	—	17	119
41.	Добреш	18	60	10	48	12	61	—	—	40	169
42.	Ропан	—	—	5	13	—	—	—	—	5	13
43.	Врановце	—	—	14	83	—	—	—	—	14	83
44.	Ново Село	4	5	—	—	—	—	—	—	4	5
45.	Зубовце	26	113	—	—	—	—	—	—	26	113
46.	Врачнице	9	35	—	—	24	353	11	35	35	399
47.	Галате	19	60	—	—	—	—	—	—	19	60
48.	Топлица	—	—	9	59	—	—	—	—	9	59
49.	Пожарне	20	85	2	12	—	—	—	—	22	97
50.	Пршовце	—	—	3	3	—	—	—	—	3	3
51.	Калаште	—	—	6	104	—	—	—	—	6	104
52.	Ломница	—	—	9	81	—	—	—	—	9	81
53.	Бурбешите	—	—	4	83	—	—	—	—	4	83
54.	Добри Дол	—	—	30	280	—	—	—	—	30	280
55.	Неготино	—	—	16	187	—	—	2	2	18	189
56.	Сенокосе	—	—	15	72	—	—	—	—	15	72
57.	Градец	1	1	27	228	—	—	2	6	30	235
58.	Горјане	—	—	11	39	—	—	—	—	11	39
59.	Пирок	1	1	29	264	—	—	3	3	33	268

Свега у Горњем Пологу 384 1.566 461 3.729 85 659 15 32 945 5.986

60.	Јажнице	1	2	5	70	—	—	—	—	6	72
61.	Рогачево	14	82	—	—	—	—	1	1	15	83
62.	Старо Село	5	50	—	—	—	—	—	—	5	50
63.	Вратница	20	201	—	—	—	—	—	—	20	201
64.	Ораше	—	—	7	56	—	—	1	1	8	57
65.	Беловиште	14	133	—	—	—	—	1	1	15	134
66.	Одри	15	78	3	96	—	—	1	1	19	175
67.	Првце	—	—	3	23	—	—	—	—	3	23
68.	Нераште	—	—	17	197	—	—	—	—	17	197
69.	Доброшће	16	55	23	192	—	—	1	4	40	251
70.	Јелошник	6	41	—	—	—	—	—	—	6	41
71.	Глобе	8	63	2	42	—	—	—	—	10	105
72.	Пршовце	—	—	13	135	—	—	1	6	14	141
73.	Брезно	9	79	—	—	—	—	—	—	9	79
74.	Теарпе	44	204	17	79	5	70	2	2	68	355
75.	Слатина	2	19	19	232	—	—	2	2	23	253
76.	Лешак	40	133	—	—	—	—	—	—	40	133
77.	Варвара	9	40	—	—	—	—	—	—	9	40
78.	Отуње	4	31	—	—	—	—	—	—	4	31
79.	Непроштено	16	118	8	49	—	—	1	1	25	168
80.	Сстолс	15	22	—	—	—	—	—	—	15	22
81.	Бермол	—	—	7	102	—	—	—	—	7	102
82.	Јсдуарце	3	15	—	—	—	—	—	—	3	15
83.	Ратаје	29	37	—	—	—	—	—	—	29	37
84.	Цепчиште	5	20	7	194	—	—	—	—	12	214
85.	Порој	—	—	8	142	—	—	1	1	9	143
86.	Лафце	5	24	—	—	—	—	—	—	5	24
87.	Селце	—	—	13	143	—	—	—	—	13	143
88.	Старо Село	—	—	2	10	—	—	—	—	2	10

89.	Врјде	—	—	16	87	—	—	1	1	17	88
90.	Бродци	—	—	7	102	—	—	1	2	8	104
91.	Вешала	—	—	10	145	—	—	—	—	10	145
92.	Бозовце	—	—	8	115	—	—	—	—	8	115
93.	Шипковица	—	—	10	254	—	—	1	1	11	255
94.	Ш. Теће	—	—	1	3	—	—	—	—	1	3
95.	Гајре	—	—	6	113	—	—	—	—	6	113
96.	Аисец	—	—	7	109	—	—	—	—	7	109
97.	Расаднице	—	—	1	10	—	—	—	—	1	10
98.	В. Речица	—	—	32	201	—	—	1	1	33	202
99.	М. Речица	—	—	11	86	—	—	—	—	11	86
100.	Г. Палачиште	—	—	4	94	—	—	—	—	4	94
101.	Д. Палачиште	6	44	16	159	—	—	1	1	23	204
102.	Новак	—	—	8	26	—	—	—	—	8	26
103.	Јеловјанс	24	175	—	—	—	—	—	—	24	175
104.	Урвич	13	167	—	—	—	—	—	—	13	167
105.	Ново Село	—	—	7	109	—	—	—	—	7	109
106.	Селце Кеч	—	—	2	43	—	—	—	—	2	43
107.	Г. Синичане	—	—	15	42	—	—	—	—	15	42
108.	Д. Синичане	—	—	10	57	—	—	—	—	10	57
109.	Камењане	—	—	20	226	—	—	2	2	22	228
110.	Г. Селларце	—	—	19	79	—	—	—	—	19	79
111.	Боговино	—	—	22	273	—	—	2	2	24	275
112.	Раковец	—	—	3	84	—	—	—	—	3	84
113.	Жировјане	1	1	19	38	3	5	—	—	23	44
114.	Радијовце	20	49	5	24	—	—	—	—	25	73
115.	Теново	14	45	11	57	—	—	—	—	25	102
116.	Блаце	8	72	—	—	—	—	—	—	8	72
117.	Миаетино	32	97	8	69	2	7	—	—	42	173
118.	Челопек	26	133	44	274	3	6	—	—	75	413
119.	Г. Лешница	—	—	3	53	—	—	—	—	3	53
120.	Д. Лешница	4	19	3	20	—	—	—	—	7	39
121.	Стримница	—	—	6	105	—	—	—	—	6	105
122.	Д. Селларце	10	30	—	—	—	—	—	—	10	30
123.	Брвеница	47	78	—	—	—	—	—	—	47	78
124.	Д. Фалише	13	27	1	2	—	—	—	—	14	29
125.	Сарајино	17	44	—	—	—	—	1	1	18	45
126.	Желино	—	—	21	217	—	—	1	1	22	218
127.	Полатица	1	2	10	24	1	1	—	—	12	27
128.	Трешов	15	26	5	7	1	1	—	—	21	35
129.	Озормиште	4	5	6	7	2	6	—	—	12	18
130.	Жилче	11	96	—	—	—	—	1	1	12	97
131.	Шемшево	5	25	9	69	—	—	1	1	15	95
132.	Сиричино	19	91	—	—	—	—	—	—	19	91
133.	Туденце	16	79	—	—	—	—	—	—	16	79
134.	Прелубиште	17	41	2	2	1	1	1	1	21	45
135.	Јанчиште	20	60	—	—	—	—	—	—	20	60
136.	Копаница	9	31	6	29	—	—	—	—	15	60
137.	Раотинце	12	124	—	—	—	—	—	—	12	124
138.	Подбређе	13	27	—	—	1	1	3	5	17	33
139.	Јегуновце	15	50	—	—	—	—	—	—	15	50
140.	Дворис	—	—	6	12	—	—	—	—	6	12
141.	О. Градиште	—	—	1	5	—	—	—	—	1	5
142.	Радуша	—	—	17	116	—	—	—	—	17	116

Свега у Доњем Пологу 674 3.085 572 5.309 19 98 29 40 1.294 8.532

Укупно у Пологу 1.058 4.651 1.033 9.038 104 757 44 72 2.239 14.518

Овај преглед показује да данас у Пологу има: 68 арбанашких, 42 македонска и 32 мешовита (арбанашко-македонско-турска) села.¹¹³ Арбанашког становништва има по целој области и оно чини већину у највећем броју општина. Компактна и велика њихова села углавном леже на пространим падинама Шар-планине и Буковића, затим у подножју Шар-планине и Сухе горс, а местимично и у Полошком пољу. Македонског становништва има у мањем броју полошких општина. Њихова села, која су мала по броју домова, налазе се у подножју Жедена, у североисточном подножју Шар-планине, затим на југозападном малом котлинском оквиру (на падини Влајинине) и у Полошком пољу. Мешовита села, међутим, леже разбацано у разним деловима области. Према томе, котлинска равна и подгорска зона етнички су разноврснија него околна планински гребени.

Данашње сеоско становништво Полошке котлине по вери је већим делом муслиманско, а мањим православно. Арбанаси и Турци су муслимани. Македонско становништво је углавном православно, осим једног мањег дела који чине муслимани (342 дома — Торбеша).¹¹⁴ Код Рома већину чине муслимани, а сасвим мало има православних (3 куће). Укупно у Пологу муслиманско становништво броји 10.206, а православно 4.312 домова. Према томс првих има 70,30%, а других 29,70%.

Ранији етнички карактер. — Ранији етнички и верски односи разликовали су се од данашњих. Словенско становништво у Пологу, приликом насељавања од почетка VII века, налазило је, особито у вишим планинским деловима, на сточарска привремена насеља и на села старијих становника: Влаха и Арбанаса. Судећи по малобројним остацима у топографским именима и по народним предањима Влаха и Арбанаса било је уопште сразмерно мало. Зато су се они могли лако словенизирати свуда где су дошли у ближи додир са Словенима. На тај начин Полог је у средњем веку морао имати претежно словенско обележје. Малобројно несловенско становништво нема никаквог значаја за савремене антропогеографске особине ове области.

Као што су етничке тако су у средњем веку у Полошкој котлини биле једноставне и верске прилике. У прилог томе говори већина остатака материјалне културе; црквине, манастиришта, гробља, селишта и др. Данашњи поарбанашени топографски називи или називи на арбанашком језику који нису многобројни, потичу углавном из друге половине XVIII века и касније, од када су се првци данашњих Арбанаса почели досељавати у поједина полошка села.

Нема сумње да су се падом ових крајева под отоманску власт Турци одмах почели насељавати. Ти досељеници захватили су већином плоднија потпланинска насеља. Ово потврђују очувани писани извори из XV века у којима се спомињу Турци у неколико полошких само потпланинских села, на пример, у Врпчишту, Пироку, Добридолу, Зауњу, Теарцу, Нерашту, Форицу, Чеграну, Речици итд.¹¹⁵

Али се они насељавају појединачно или у мањим групама и заступљени су у сразмерно малом броју села. Према томе, турско освајање није извршило знатан етнички поремећај: хришћани су и тада задуго остали у огромној већини. Међу данашњим Турцима у Пологу, постоје тих најстаријих досељеника нема много, јер су данашњи турски родови махом познији досељеници.

Јак етнички поремећај, по јачини сличан оном из премепа насељавања Словена, у Пологу је настао десетимично од краја XVII века, када су почела словенска иселавања због аустро-турског рата, а нарочито од друге половине XVIII века, када су почели продирати муслимани Арбанаси пореклом из суседне северне Арбаније. Сукцесивним досељавањем и природним прираштајем, у периоду око 150 година (то јест до краја турске владавине), Арбанаси су се у Пологу веома раширили и бројно јако нарасли. Зато су они извршили велику етничку и верску промену у области.

Македонско становништво. — Полог је давао становништво разним ближним и даљим областима, али и поред тога у њему је остало релативно доста старих родова, за које се у народној традицији наводи да су старинци. Старинцима се сматрају становници који тврде да су им преци у Пологу живели још пре доласка Турака крајем XIV века. Таквих родова има 602 са 2.689 домова (у 72 села). Према укупном броју становништва њихов је однос 1:6 или тачније македонских старинаца има 57,68% од укупног броја македонских кућа.¹¹⁶

а. Горњи Полог

	Родова Домова	
1. Стенче	9	51
2. Ваковија	10	59
3. Тумчвиште	12	44
4. Балин Дол	4	37
5. Беловиште	14	40
6. Куново	10	50
7. Ж. Речане	5	34
8. Г. Бањица	3	5
9. А. Бањица	2	9
10. Сушица	6	27
11. Митроикрсте	6	12
12. Г. Боновица	3	16
13. Сретково	15	42
14. Церово	13	37
15. Ново Село	5	18
16. Ауф	6	25
17. Вруток	12	63
18. Печково	6	21
19. Г. Јеловце	1	4
20. А. Јеловце	10	55
21. Лешница	4	20
22. Зауње	2	6
23. Дебреште	11	30
24. Ново Село (зубовско)	4	5

25. Зубовце	13	64
26. Вратчиште	8	33
27. Галате	16	56
28. Пожаране	13	63
29. Градец	1	1
Свега	224	927

б. Доњи Полог

Родова Домова

30. Јажинце	1	2
31. Рогачево	11	58
32. Старо Село	5	50
33. Вратница	15	156
34. Беловиште	11	97
35. Одри	44	77
36. Доброште	10	29
37. Јеловник	3	29
38. Гаље	6	43
39. Брезно	4	35
40. Теарце	32	159
41. Лешак	29	112
42. Варвара	8	32
43. Огуње	4	31
44. Непроштено	12	89
45. Сеголе	7	11
46. Једуарце	3	15
47. Ратаје	9	14
48. Цепчиште	5	20
49. Лафце	5	24
50. Д. Палчиште	4	33
51. Урвич	1	7
52. Радијовце	12	31
53. Теново	11	34
54. Блаце	6	60
55. Милетино	6	15
56. Челопек	22	121
57. Д. Седларце	5	16
58. Брвеница	20	36
59. Д. Фалише	2	2
60. Сараћино	4	13
61. Требош	7	12
62. Озормиште	3	3
63. Жилче	6	32
64. Шемшево	2	8
65. Сиричино	8	40
66. Туденце	8	27
67. Прељубиште	12	26
68. Јанчиште	6	17
69. Копаница	6	12
70. Раотинце	10	94
71. Подбређе	7	15
72. Јегуновце	8	25
Свега	378	1.762
Укупно	602	2.689 ¹¹⁷

Ови старинци данас су Македонци и код њих је очуван македонски језик. Али има извештан број словенских старинаца (39 родова са 288 домова), који су прешли на ислам, па су се тако по-арбанашили. О њима ће бити говора касније. Према томе, Полошка котлина спада у оне области наше државе у којима има приличан број старинаца.

Очскивали бисмо да су се македонски старинци највише очували у изразито планинским селима, и то на масивима Шар-планине, Влајинице, Буковића и Сухе горе. Међутим, на планинама данас многи старинци нису у својим првобитним насељима, јер су њих заменили арбанашки досељеници пореклом из северне Арбаније, који су се у њиховим селима намножили и старинце потиснули.

Арбанаси, који су напуштали области у северној Арбанији и долазили у Полог, били су отпорни, борбени, за време Турака у перском погледу поглашћени и са јаким везама родовског и племенског сродства. У почетку ти су долазили као малобројни местимично били зависни од македонских старинаца; неки су били чак и сауге код њих. Чим су се осетили јачим од околине, започели су борбу са старинцима хришћанима и тако их истискивали и то најпре из планинских, затим и из других, нижих села. Та борба се водила углавном крајем XVIII и у току XIX века, а местимично и сада.

Има села у којима су досељени Арбанаси ојачали доцније, као на пример, у Новаку, Јажинцу, Сенокосу, Градцу, Форицу, Орбушу итд. У тим селима може се до детаља пратити почетак и развијање жестоке борбе између поменутих Арбанаса досељеника и Македонаца старинаца. У тим полошким селима се зна како су за време Турака напада на стариначка македонска села и како је њихово становништво расељавано и уништавано.

Због потискивања из планинских села македонски полошки старинци данас су се углавном очували тамо где бисмо их најмање очекивали, а то је у равничарским и потпланинским селима. У поменутих села прилив арбанашких досељеника настао је касније и у нешто мањој мери; затим пољска полошка села заштићивала су наше старинце тиме што су они у њима радили као чифчије на имањима појединих муслиманских сахибија. Потискивање македонских старинаца и са котлинског дна од стране Арбанаса почело је јаче да се врши тек у наше доба (Жеровјане, Полатица, Радијовце итд.).

Услед потискивања, сељачања и прегруписавања данас су стариначки македонски родови бројнији и јачи само у оним деловима Полога где су се пресељавали или где су оснивали нова сеоска села. У селима Галату и Пожарану очували су се старинци потиснути из садашњег арбанашког села Прошовца; у Челопеку живе старинци који су се склонили из данашњег арбанашког села Горње Лешнице; у Лафцу налазе се старинци досељени из садашњих

арбанашких села Бродаца, Шипковице, Желина и Гајра; у Непроптену има старинаца из садашњег арбанашког села Бермола; у Сараћину и Радијовцу живе старинци досељени из арбанашких села Форина и Брањовца; у Печкову и Дуфу очувао се један део старинаца досељен из садашњег арбанашког села Орђуша; старинци из арбанашког села Пороја сада живе у Отуљу и Требошу итд. Има стариначких родова који се под истим или другим презименима налазе у два, три, па и више насеља.

Стариначки родови не одајкују се великом разгранатошћу. Просечно на један род долазе четири дома. Неки не многобројни родови међу њима имају по 15 до 20 кућа, док многи броје једну до две куће. Слабо разгранати родови показују да су знатни њихови делови исељени, а многи су учествовали у унутрашњем пресељавању те им све породице нису на окупу у истом селу. Има неколико стариначких родова који су, услед честог изумирања породица, и од раније били мали и незнатни по броју кућа.

У најтежем положају у Пологу сада се налазе они хришћански стариначки становници који су се очували са по неколико породица у данас претежно муслиманско-арбанашким селима. Таквих има у Јажинцу, Озормишту, Дољој Лешници, Зауњу, Градцу, Доњем Палчишту, Горњој Бањници итд. Од њих се нити жене нити им дају девојке хришћани других села. То их је нагнало да се узимају међу собом, чак и робаци. Они су јако уназађени у сваком погледу, па постепено изумиру, а неки су спремни на исељавање. Поједини полошки старинци, нарочито они који живе у неким малим и теже приступачним селима, очували су извесне највеће прастаре црте, дубоко словенске особине.

Старинци којих сада нема у Пологу, могу се делимично проучавати по остацима насеља (гробља, црквишта, селишта) и по народној традицији. У Прошовцу се прича о стариначким родовима који су се звали Матутовци, Цајуревци, Николовци, Цоцоловци, Страшевци итд; у Добри Долу старинци су били Бојовци, Коларовци, Поп-Лазовци; у Неготину су живели старинци Мешоски, Каракушевци, Цветковци; старинци села Падалишта звали су се Сталевци, Китановци, Дабевци; у Јажинцу су живели старинци Блажевци, Јаћимовци, Димовци, Јанковци, Ристевци; старинци Горње Лешнице били су Паптрмон, Пупунон, Бурчеи, Љушпери, Филој, Бацој, Стојчевци итд. Ово су села данас арбанашка.

Када се од целокупног становништва у Пологу одузме број старинаца, сви остали су потомци досељеника (42.32%) из разних крајева Југославије. Њих има 456 родова са 1.962 дома. На основу података прикупљених у селима, састављен је преглед који показује из којих су области ти досељеници долазили и јачина појединих струја досељавања.¹¹⁸

I. Досељеници непознатог порекла

	Родова Дома	
1. Становници непознатог порекла	100	269

II. Досељеници из области у СР Македонији

1. Из Пореча:

	Родова Дома	
село Волче ¹¹⁹	4	27
„ Љушпери	3	11
„ Брест	5	9
„ Ботунџе	4	9
„ Сунџаца	4	8
„ Бенче	3	7
„ Дреново	2	7
„ Звечан	4	6
„ Растеш	2	5
„ Ковач	1	4
„ Манастирец	2	2
„ Рамње	1	2
„ Старо Село (?)	1	2
„ Томино Село	1	1
„ Могилец	1	1
из Пореча уопште	19	84
	57	185

2. Из Скопског Дервена:

село Бојане	6	40
„ Матка	4	33
„ Гаумово	1	25
„ Чифлик	1	16
„ Ларце	2	15
„ Церово	4	14
из Дервена уопште	1	4
	19	147

3. Из околине Охрида:

село Врбјане (?)	1	29
„ Картар (?)	1	4
из околине Охрида уопште	10	64
	12	97

4. Из околине Прилепа

9 94

5. Из Горње реке:

село Ничгур	5	22
„ Стрезмир	6	14
„ Штировица	2	13
„ Врбен	5	11
„ Реч	2	8
„ Броди	2	4
„ Жужња	1	2
„ Нистрово	1	1
из Горње реке уопште	1	3
	25	78

6. Из области Мијака:

село Лазаропоље	6	29
„ Галичник	3	4
„ Г. Мсаничани	1	1
	10	34

7. Из околине Кичева:

село Турнја (?)	1	8
„ Тајмишта	4	7
„ Козица	1	2
„ Д. Лешница	1	1
из околине Кичева уопште	3	15
	10	33

8. Из околине Скопља:

село Арачиново	3	9
„ Кучково	1	5
„ Бардовце	1	1
„ Чучер	1	1
из Скопске Црне горе	1	14
„ околине Скопља уопште	1	1
	8	31

9. Из околине Крушева

5 28

10. Са Овчег поља

3 21

11. Из Мавровске котлине:

село Маврово	2	5
„ Нишифорово	1	1
„ Леуново	1	1
из Мавровске котлине уопште	1	12
	5	19

12. Из околине Дебра:

село Стеблево (Голо Брдо)	1	1
„ Јабланица (дебарски Дримкол)	1	1
из околине Дебра уопште	2	7
	4	9

13. Из околине Велеса

4 8

14. Из околине Куманова

3 4

15. Из околине Битоља

3 3

16. Са Сухе горе:

село Седларево (слив Треске)	1	1
--	---	---

18. Из околине Кратова

1 1

Свега из области у СР Македонији 179 793

III. Досељеници из области у СР Србији

1. Из Призренске горе Родова Домова

село Растелица	3	69
„ Борје	4	34
„ Брод	3	31
„ Крушево	1	15
„ Лештане	1	13
из Горе уопште	28	105
	40	267

2. Из Качаничке Кантуре:

село Котлина	6	50
„ Горанце	3	10
„ Дабочица	1	8
„ Иваја	1	26
	15	97

3. Из Горње Мораве:

село Витина	5	8
„ Могила	3	4
„ Каокот	1	3
„ Добрчане	1	1
„ Слатина	1	1
из Горње Мораве уопште	5	23
	16	40

4. Из Сиринића:

село Готовуша	2	7
„ Врбештица	4	7
„ Севце	2	3
„ Штрпце	1	3
из Сиринића уопште	4	18
	13	38

5. Из Средске:

село Драјчић	9	15
„ Горње Село	7	7
„ Мушничково	3	6
из Средске уопште	1	1
	20	29

6. Са Косова:

село Бићевац	1	9
„ Сопотница	3	4
околина Вучитрна	2	14
Косово уопште	1	1
	7	28

7. Из Метохије:

околина Призрена	4	4
„ Баковице	1	16
	5	20

8. Из околине Прокупља:		
село Божурно	2	2
околина Прокупља уопште	1	3
	3	5
9. Из околине Врања	1	1
10. Из околине Власотинца	1	1
11. Из Лапова	1	1
12. Из Србије уопште	3	4
Свега из области у СР Србији	125	531 ²⁰

IV. Досељеници из области у Арбанији

1. Из Љумс:	Родова Домова	
село Ујмиште (Ujmishti)	1	30
„ Чаја (Саја)	2	14
„ Шуд	1	1
из Љуме уопште	10	67
	14	112
2. Из Љусње	3	38
3. Из Љуре	5	36
4. Из околине Пишкочеје:		
село Печ	1	5
из околине уопште	4	20
	5	25
5. Из Матје	2	22
6. Из Калиса:		
село Радомир (Radomire)	2	3
са падине Кораба у Калису	2	13
	4	16
7. Из Малесије	2	20
8. Из Мердита	1	7
9. Из Фанди	1	5
10. Из околине Елбасана	1	2
11. Из места „Станково Гумно у Арбанији“ (?)	2	9
12. Из Арбаније уопште	6	49
Свега из области у Арбанији	46	333

V. Досељеници из разних других земаља

1. Из области у Грчкој:	Родова Домова	
Јегејска Македонија	1	6
околина Јањине	1	5
„ Лерина	1	2
	3	13
2. Из Црне Горе:		
Колашин	1	1
3. Из Херцеговине:		
село Коњаци (Мостар)	1	1
4. Из Анадола	1	1
Свега из других земаља	6	16

У горњем прегледу најпре је издвојена група становништва непознатог, делимично неутврђеног порекла. Оно чини 5.78% од укупног броја македонских кућа. Ти родови већином су и бројно и економски слабији: обично једно до четири домаћинства. Преко 5 и 10 домаћинстава имали су Стојковци у Ваковији, Пештерци и Чурлиновци у Желазном Речану, Биоловци у Брезну, Станчевци у Милетићу, Субашоски у Жилчу, Љамовци у Јанчићу и још неки други. Неки од њих спадају у старије досељенике, па су стога лакше изгубили предање о пореклу. Групи родова непознатог порекла припадају и поједини становници који су прелазили из једног села у друго и тако су изгубили предање о даљем пореклу. Можда неки од њих припадају старинцима, али већина су из групе дошљака. Вероватно су долазили из појединих околних области, из којих су долазили и други родови.

Међу досељеницима познатог порекла велики удео има југословенско становништво пореклом из области у СР Македонији, СР Србији и Арбанији. Словенски досељеници из области изван данашње НР Македоније чине већину над досељеницима из саме Македоније: на прве долази 870 домова, а на друге 793 дома.

Преглед показује да досељеници из области у СР Македонији воде порекло највише из пет области. То су: Порече и околина Приласи на југоистоку (279 к.), слив Радикс и околина Охрида на југозападу (228 к.) и Скопски Дервен на североистоку (147 к.). Из помепутих крајева укупно воде порекло 654 дома, а то је око 3/4 свих досељеника које су дале македонске области. Било је досељавања и из других предела у Македонији (околина Китчева, Скопља, Крушевца, са Овчег Поља итд.), али они по броју стоје на доста далеком месту.

Међу досељеницима познатог порекла велики удео, и то око 20%, у данашњем нашем становништву Полога имају родови из области изван НР Македоније. Такве досељенике дала је Србија, затим Арбанија. Области у СР Србији које су дале досељенике за

Полог има више, али по броју родова и домова нарочито се истичу Призренска гора, Качаничка клисура, Горња Морава, Сиринић, Срдека, Косово поље и Метохија.

Из Арбаније су дале словенске досељенике углавном области северне Арбаније. Те су: Љума, Љусња, Љура, околина Пишкореје, Матја, Каалис и друге.¹²¹ Ти досељеници, више ношени арбанашким потиском, избијали су у Полог. И међу родовима непознатог порекла биће известен број досељеника са те стране.

Ако се обрати пажња на положај области из којих се досељавало југословенско становништво у Полог, видеће се да су најјача досељавања из области које леже северозападно, западно, југозападно и југоисточно. Из тога се може закључити да је преовлађивала тежња за кретањем према северу, североистоку и истоку. То је сагласно са општим миграцијама из наших области у близини Арбаније:¹²² становништво је напуштало периферне области, где је у турско доба било изоловано и разбијено, и ишло у етнички јаче југословенске области у средишњим и северним деловима Балканског полуострва.

Данашње досељено словенско становништво углавном је почело долазити од прве половине XVIII века и то досељавање није прекидано до данас. Према томе, период досељавања трајао је око 200 година. Ипак, досељавање за то време није било подједнако: знатан број становника доселио се у току XIX века и делимично после 1912. г., када је област ослобођена од турске власти.¹²³

Пада у очи да су раније досељени родови данас углавном већи и разгранати, што је последица дужег боравка, па су се могли јаче да намноже и развију. Велики су досељенички родови Аврамовци у Стенчу (са 25 к.), Поповци у Беловишту (са 32 к.), Јуџинци у Урвичу (са 36 к.), Стојчевци у Жилчу (са 34 к.), Вражевци у Туденцу (са 29 к.), Шишковци у Вратници (са 18 к.), Котарци у Јегуновцу (са 20 к.) итд. Родови који су долазили касније, најчешће имају три до четири куће. Таквих слабо разгранатих родова је највише.

До 1912. насиља се нису нигде могла тако слободно вршити као у планинским селима Старе Србије, северозападне Македоније и Северне Арбаније. Хришћани су се морали поарбанашавати или исељити испред харамија и зулума. Исељеници су се прибегавали у пољска чифчијска села, где је било релативно више безбедности, и уопште у села где је имало више хришћана. Тако су се због насиља и због истискивања из старог краја доселили у Полог углавном многи словенски родови пореклом из појединих данас арбанашких села и области: из Љуме, Качаничке Кисуре, Скопског Дрвена, Горње реке, Горње Мораве, Средске, Сиринића, из околине Дебра, из Метохије, са Косова поља итд. Уопште због насиља у полошким селима, а нарочито у полошким чифлицима, дошли су многи хришћански родови. Нарочито су бежали од зулума досељеници са запада и северозапада.

И муслимански власници у Полошком пољу настојали су да доведу поједине чифчије да им обрађују земљу. Они су их капто

добављали порукама и преговорима, а многи су се и сами нудили. Пред крај турске владавине, услед исељавања и изумирања, ослабио је број старијих македонских чифчија. Тада је било бегова и ага (Есаа) и Мурат из Сараћина, Али Шаћир из Озормишта, Мамут и Мурат из Жеровјана, Фидановци из Требоша и други) који су слали људе у околне области да траже наше становнике за рад. У околини Ђиљана тражени су и православни Роми, који су се касније у Пологу претопили у Македонце.

Било је југословенског становништва које се насељавало у Полог јер је на то било припремљено сточарским везама које је одржавало са Шар-планином, а у мањој мери са Сухом гором и другим полошким планинама. На ове планине догонили су стоку на летовање, а неки су прско Полога терали овце на зимовник. Ова кретања са стоком била су у исто време и миграциони путеви појединих родова из Призренске горе, Горње реке, Мијака, Средске итд. Ти су се наши сточари насељавали у Полог да би били ближе летњим планинским испашама.

Међу досељеницима има и известен број словенских родова чији су преци у околним областима учинили какав злочин па пребегли у данашња села. Њихов број није велики. У ову групу спадају, на пример, родови Јорговци, Топаловци, Стојчевци, Шутевци, Длабочани и други. Јорговци су пореклом из Лазаропоља код Галичника. Тамо је њихов предак Јорго у својој кући запалио неке непожељне Турке, па добегао у полошко равничарско село Теарце. Ту су га касније пронашли гоиноци. Зато се Јорго са укућанима преселио на гробан Шар-планине у сливу Теарчке Бистрице, па после прешао у садашње село Брезно. — Поменути Топаловци пореклом су из неког села у околини Охрида. Тако је оснивач рода Топал убио човека и зато је пребегло у Полог, водећи са собом многобројну децу. У Пологу је Топал најпре покушао да се насели у Радијовцу, па у Доњем Седларцу и Челопеку. Али у тим селима, како се прича, старији становници нису примали род Топаловци и зато је он на крају дошао у садашње село Милетино. — Род Стојчевци, сада насељени у Жилчу, пореклом је из околине Прилепа. Тамо је њихов предак Стеван Караџа учинио злочин, па је са синовима најпре пребегло у полошко село Липјане (сада пусто селиште), а одатле прешао у данашње насеље. — Шутевци, насељени у Пожарану, пореклом су из Љуме у северној Арбанији. Тамо су, по причању, била три брата и они су једном „пали на крв“. Да их не би убили, браћа су се у Љуми привидно „потурчила“ па затим дошли у Полог где су продужили да живе као православни итд.

Досељеници из суседне планинске области Пореча долазили су једним делом у Полог као слуге и као рсзачи дасака („бичкиције“). Кад би им се указала прилика, они су се женили у нашој области, па су на тај начин оснивали родове и ту остајали. Међу српским досељеницима из Средске неки су дошли као зидари, а међу досељеницима из Сиринића има појединаца који су се досељавали као терзије.

За време рата 1915. до 1918. дошао је до једне несвакидашње миграције из Призренске горе у Полог. Да би се прехранили, многи су Горани дошли са женама и децом у Добри Доо, Градец, Пирок, Боговино, Теарце и друга села. Радили су као слуге код богатијих сељака. Неке такве породице крајем 1918. г. нису се вратиле у Гору, већ су ту остале; има их у Добром Доу, Градцу итд.

Долине које олакшавају саобраћај између Полошке котлине и околних области биле су у исто време и линије којима се становништво кретало долазећи у данашња села. Те су линије: долина Тетовске Бистрице, Боговинске реке и Маздаче на северозападу; долине Дуфске реке и Лакавице на југозападу, затим Групчинска преседалина, Жеденска клисура Вардара и долина Котлинске реке (десне притоке Лепешца) на североистоку. Свом помнутих долина, за досељавање нашег становништва био је од значаја и већи број превоја на гребенима Шар-планине, Буковића, Влајинице, Сухе горе, Жедца и други путевни којима се уопште долази у Полог. Долине Котлинске реке, Тетовске Бистрице, Боговинске реке, Маздаче и Дуфске реке су главне линије српских досељеника. Осталим долинама и клисурама кретали су се наши досељеници из појединих области у Македонији.

Један део становника доселио се непосредно долазећи из места старине. Тим становницима предео је био познат и пре него што су се у њему населили. Они су долазили на полошке планине са стоком на летовање, или су појединци у пољским полошким селима радили као жетвари и косачи. Досељеници који су дошли директно у Полошку котлину једним делом добили су презимена по селима и областима где су раније становали. Такви су родови: Котлинчани у Јегуновцу (по селу Котлини у Качапичкој клисури), Поречовци у Дуфу (по области Пореча), Бакови у Врутоку (по околини Баковице у Мстохији), Алабочани у Вратници (по истоименом качаничком селу), Призренци у Сиричиљу (дошли из Средске близу Призрена), Велешанци и Галичани у Сараћину, Борјанци у Урвичу (из села Борја у Призренској гори) итд.

Пре него су се населили у данашња села, један број досељеника на миграционом путу имао је по једну или више етапних станица у којима се привремено задржавало. Досељеници из високих области нарочито су се најпре задржавали по селима у нижим околним пределима, па тек из њих прелазили у нека нижа полошка села. У етапним селима, као што је чест случај, они имају робака или кумства. Навешћемо неколико таквих примера. Пејчиновци су пореклом негде из Арбаније. Пре досељавања у садашње долополошко село Беловиште задржавали су се у једном насељу код Качаника. Цинавци у Сетоу пореклом су из неког места у Призренској гори. Одатле су најпре дошли у Горње Сетоле (сада селиште), па су на позив Фандована касније сишли у данашње поменуто ниже насеље. Напред је наведено како су се Топаловци из околине Охрида најпре доселили у полошко село Радијовце, па у Доње Седларце и

Челопек. На крају су из последњег села прешли у данашње село Миљетино итд.

Приликом досељавања поједини преци данашњих родова долазили су заједно са целом породицом и са свом покретном имовином. Они су одмах гледали да се настане. Други су најпре долазили сами, па су им касније пристизали и остали укућани. Око најстаријих родова насељавали су се досељеници новијег времена. Зато су они често заузимали мање погодне подлоге.

Док су живели у својим ранијим областима, многи досељеници више су се бавили сточарством и шумарством, мање земљорадњом. У Полошком пољу, међутим, главно занимање је земљорадња. Али сем занимања, досељеници су у многome и брзо мењали ношњу, исхрану, тип куће, обичаје и навике. У коликој се мери овај преображај вршио, види се по томе што су Поречани, Горњореканци, Мијаци, Горњеморавци, призренски Гораци и други досељеници, већ у другој генерацији потпуно примали полошке ношње, говор и друге особине. Одржала се непретопљена само по нека мања и ретка група досељеника из новијег доба. Једна таква србијанска група постоји, на пример, у селу Брвеници.

Иако се знају главни правци досељавања, у Пологу се не може повући јасна граница до које преовлађују досељеници из једне, друге или неке треће области. Напротив, у многим селима заступљени су представници досељени из по неколико области: једни су из Пореча, други из Сириџића, трећи са Косова поља итд. Изузетак чине нека села у којима преовлађују досељеници из једног краја или места. Таква су села: Доња Баџица са досељеницима већином из Пореча; Урвич и Јеловјане са досељеницима из Призренске горе;¹²⁴ Дуф и Горње Јеловце, у којима највише живе досељеници из Горње реке; Пожаране, где је већи део становника досељен из северне Арбаније; у Рогачеву и Вратници има доста досељеника из Горње Мораве и са Косова поља; у Раотинцу има доста досељеника из Скопског Дервена итд.

Антропогеографски и социолошки је интересантна чињеница да у Пологу нема хомогених македонских села насељених само једним родом. Већином у селима живи више родова. Велики родови нигде нису окупљени у већем броју кућа, већ их има у многим селима.

И унутрашња кретања становништва у Пологу била су врло жива и сложена; њих није могуће представљати бројевима. Због честог кретања има родова који се под истим или другим презименима налазе у два, три, па и више села.

Из прикупљених података најпре се види како су многи хришћани, у чија су села насељавани муслимански досељеници, прелазили у друга насеља где муслимана није било, или где их је било мање. Због тога се селио највећи број македонских домова.

Други начин премештања становника у самој области био је овај. Чифчије су напуштале једног бега да би отишле другом. Се-

лили су се, дакле, из једног чифчијског села у друго да би нашили боље услове за живот. Неке чифчије само су се у једној години по више пута премештале.

И деобе задруга су узрок једној врсти сељакања становништва. Појединци који се одвајају од задруга настанују се око старих села на појатама и трлима. Ово кретање је израженије код претежно сточарских села, нарочито на југозападном котлинском оквиру.

Дешавало се да становници са котлинског дна беже у виша села, где су се склањали од крцалија и других насаника. Али овим пресељавањима сада нема много података, јер спадају у старије унутрашње миграције. Кретања из Полошког поља у висока села потврђују познату појаву да су повремено планине биле привлачне за становнике због веће сигурности.

После 1912. г., када су се распади чифчијски поседи, поједини македонски сељаци продавали су планинску земљу и куповали плодницу у Полошком пољу. На тај начин смањила су се нека македонска планинска села, док су на другој страни расла села на котлинском дну. Данас нема планинских села која нису дала пресељенике за пољска и потпланинска насеља.

Треба поменути и унутрашња пресељавања која се врше у вези са домаћетством; појединци су довољни као деца кад им се мајка преуда, неки су ступали у најам итд. Само у селу Зубовцу код Гостивара, кажу, има четрдесет домаћетских породица.

Многи полошки сељаци насељавали су се и у полошким градским насељима, до 1912. г. поглавито у Тетово,¹²³ мање у Гостивар. У ове варошице они су прешли због развијеног занатства и трговине, или што су тамо за време Турака били боље заштићени од напада. Насељавање селског становништва у полошка градска насеља живо се вршило и касније, на пример, у току другог светског рата због арбанашких зулума, док се сада то прелажење у градове врши због потреба новоосноване индустрије, а неки прелазе и као државни службеници.

Понекад је било и привременог бежања из села у суседне градове, па су се касније избеглице поново враћале у стара села. Тако су се пред крај турске владавине неки родови из Тумчевишта, Градеча, Требоша и других села иселили због зулума у Тетово. Када се 1912. ослободила, они су се већином вратили у поменуто села. Слично се десило и са једним делом наших становника у другом светском рату.

Као и из многих наших крајева, тако се и из Полога, народ у прошлости много селио и исељавао. Исељавао се појединачно и у масама. Овај период сеоба трајао је углавном од почетка XV века, када је област потпала под турску власт, па све до наших дана. За поменути период, дуг око 550 година, из Полога се иселило много хришћана, па им се сада број не може ни приближно одредити.

Тиме се могу тумачити и многобројна селишта на атарима данашњих полошких насеља.

На исељавање најпре је утицало турско освајање. У тој првој фази исељавали су се Положани претежно на север и далеко од свога завичаја. Турско освајање утицало је и на повлачење становништва из пољских и потпланинских села у висине. Појединачних и групних исељавања из Полога било је скоро увек, у току XV, XVI и XVII века. Тада су се у овој области скупљале и њоме крстарице дисциплиноване и обесне војске које су чипиле разна села, те су неки наши људи продавани и као робље.

До знатног исељавања дошло је и на време аустро-турског рата 1689—1690. г. Компромитовани, помажући Аустријанце, истакнутији хришћани нису смели да сачекају повратак Турака. У познатој великој сеоби под патријархом Арсенијем, заједно са становништвом Косова поља и Метохије иселили су се из ових крајева и многи житељи Полога. Овај ратни поход је одредио правац миграција, којих је у мањој мери и пре тога било. Али у наредном рату полошка села нису остала пуста, јер су Словени у њима живели и доцније.

За последњих 200 година, тј. од средине XVIII века до данас, у Пологу је дошло до појединачних исељавања која по укупном збиру спадају у најјача. Ова исељавања била су непрекидна и изазвана етничким поремећајима који су се десили у области долааском Арбанаса, затим социјалном несигурношћу, анархијом¹²⁴ и тешким економским приликама. Сви ти узроци су често деловали заједно. Такво тешко стање за наш свет владало је до ослобођења од Турака 1912. г. и у време оба светска рата. У другом светском рату расељене су многе куће и читава македонска насеља (Тумчевиште, Сенокосе, Градец, Доње Седларце, Железно Речане итд.).

Тешко је саставити потпуни преглед чак и новијих исељавања Македонаца из Полога. Писани подаци о томе су оскудни, а оскудна је и традиција. Исељавања су била, како је истакнуто, махом појединачна, па се већ после неколико десетина година прекидају везе и предају забораву. Затим, у данашњим арбанашким насељима пред странцима се не износе подаци о исељеним Македонцима.

И поред тога, пажљивим распитивањем, сазнао сам да сада нема скоро ни једног македонског села или рода из кога нека породица није исељена. Има много и потпуно исељених македонских села и родова. Од средине XIX века до данас, по мојим непотпуним подацима, исељено је из Полога око 1.111 македонских домова (Горњи Полог 576, Доњи Полог 535). То износи 24% од укупног броја данашњих македонских кућа. По земљама у које су се иселили, на прво место долази Србија (286 к. — претежно Београд), затим Македонија (270 к. — претежно Скопље), па Бугарска (209 к.) и Румунија (127 к.). У ове четири земље у новије време прешло је 892 куће или 80,28%. Било је исељавања у мањој мери и у друге земље: Турску (63 к.), Америку (24 к.), данашњи СССР (19 к. — Одеса и Бессарабија). Највише исељених Положана има онде где су се ба-

вили печалбом. Изнети подаци углавном се односе на последњих сто година, па и они су далеко од тога да буду потпуни. За многе исељенике не зна се колико су кућа имали ни куда су отишли.

Према досадашњим испитивањима, извршеним у појединим областима наше државе, види се да исељеника Положана највише има у неким српским областима. То су: Средска, Сиринић, Горња Морава, Косово поље, Лепетица, Ресава, Качер, ваљевска Тамнава, околина Београда, пожареначка Морава, Тимок, Неготинска крајина, смедеревско Подунавље итд.¹²⁹ Колико се може закључити на основу досадашњих испитивања, чини се да ће у саставу становништва у Србији бити доста досељеника из Полога.

Положани су се исељавали као печалбари и као земљорадници. Први су насељавали градове, а други села. Печалбарски део полошког становништва, одликовао се необичном предузимљивошћу, истрајношћу и штедњом. Доцније су постали познати трговци, који су били од утицаја на развитак трговине у Београду, Нишу, Букурешту, Софији и другим градовима Балканског полуострва.

Подаци о исељеницима указују да је православног македонског становништва раније било скоро у свим данашњим селима (137), а такође и у неким данас расељеним насељима. Сада од постојећих полошких села у 65 њих нема више ни једног православног македонског житеља. Из података о исељаванју, који су детаљно изнети у Посебном делу, види се да је наш свет напуштао Пологи када више у њему није могао опстати. Неке је истерало то што су им земљу одузели досељени муслимани, други су бежали због убиства, из страха од освете, због сиромаштва и слично.

Занимљиво је да су први исељеници показивали пут другима, ови су повлачили за собом треће итд. Зато су поједине миграције, на пример, исељаванје у Скопље и Србију, ишле старим познатим путевима којима су се крстале и раније сеобе из овога краја. Иначе су неки исељеници бежали да спасу голи живот, те нису остављали само непродате зграде и земљу, већ су напуштали и друго што су имали (стоку, одело, покућство).

Исељаванје Македонаца, која су се вршила у новије време, јако су ослабила наш словенски живаљ и коренито изменили етнички састав Полога. До почетка XIX века у овој области још су у већини били хришћани Словени.¹³⁰ Сада је случај обрнут: етнички су потпуно ослабиле полошке планине, као и села која леже на граници планина и котлинске равни. Данас су у већем броју полошких села Македонци сведени на успомене које потпуно бледе. У Лажинцу, Градцу, Цепчишту, Горњој Бањици, Железном Речану и у другим селима осећао сам се приликом испитивања „као код смртника који већ издише“. У многим полошким местима све је угашено и изгледа као да у њима никада није ни било Македонаца.

У току другог светског рата, и после њега до данас, македонско сеоско становништво у Пологу такође је захваћено сталним исељаванјем. Ако се том исељаванју не учини крај, неће проћи много времена, а македонска села ће бити потпуно испражњена. Због

сталног исељаванја ова насеља остављају врло тешку слику: чини се да се на очиглед руше и пропадају. Како је и напред речено, услед сталног исељаванја македонска села су и најмања по броју домова.¹³¹

И број изумрлих македонских родова је велики. Али се ни то не може тачно утврдити, јер се о таквим родовима у селима не води рачуна. Изумирања су најчешће била у вези са страдањима у турско доба и са епидемијама. По казивању становника, у новије време у полошким селима изумрло је око 42 југословенска рода. Знатног изумирања нарочито је било у Стенчу (Огњановци, Косовци, Дамњановци и други), Церову (Пецовци, Николовци, Брајковци), Новом Селу Папрадном (Најдевици, Кузмановци), Орђушу (Исаковци, Килевци), Челопеку, Лешку, Цепчишту итд. За неке изумрле родове слушао сам да су били старинци, а за неке су ми казивали да су бити досељеници у Пологу.

Арбанашко становништво. — На основу испитивања, вршених с потребном тачношћу, забележено је порекло и свих данашњих арбанашких родова у полошким селима. Из тих података изведени су у овом одељку закључци о саставу и пореклу полошких Арбанаса.

Арбанашко становништво у Пологу дели се углавном у две групе: на становнике право арбанашког порекла и на становнике словенског порекла. Арбанаси турског и черкеског порекла бројно су незнатно заступљени, тако да се могу занемарити. Ниже је дат преглед сваке групе по областима и местима из којих се становништво досељавало.

I. Становништво арбанашког порекла

A. Из северне Арбаније:¹³²

Родова Домова

a. Порекло по „фисовима“ (племенима):

од „фиса“	Краснићи (Krasniq)	41	537
„	Бериш (Berish)	31	289
„	Шала (Schala)	8	172
„	Гаш (Gash)	5	72
„	Тсач (Thac)	1	33
„	Круе Зи (Krye-zi) ¹³³	3	32
		89	1.135

b. Порекло по областима:

1. Лума (Ljuma):

село	Топојан (Torojani)	28	309
„	Чаја (Čaja)	25	228
„	Ујмиште (Ujmišta)	14	113
„	Чадеље (Čadelje)	1	48
„	Биса (Bisaj)	4	37
„	Црнолева (Crnaleva)	2	36

" Буштрица (Buštric)	2	31
" Штек	1	27
" Гула	2	26
" Скавица (Skavica)	1	25
" Колесјан (Kolesjan)	2	11
" Кишпи	1	6
" Бук	1	6
Љума уопште	60	602
	145	1.505 ¹³⁴
2. Мат (Matja):		
село Маџуќли (Mačukli)	3	78
" Доцај (Dočaj)	2	22
" Душкы	1	21
" Чизна (Cezina)	1	20
" Калиште	1	13
" Креја (Kreja)	1	12
Мат уопште	54	550
	63	716
3. Околина Пишкореје (Piškoreja)		
село Сувџ До (Sohodoli)	2	40
" Блато (Blata)	1	15
околина Пишкореје уопште	43	400
	46	455
4. Љура (Lurja):		
село Реч (Reči)	8	114
" Дарда (Darda)	6	77
Љура уопште	9	148
	23	239
5. Буљиза (Bulčiz):		
село Карај	2	19
" Жупање (Županje)	2	17
Буљиза уопште	22	239
	26	275
6. Калис (Kalisi):		
село Церен (Cereni)	7	57
" Радомир (Radomir)	7	27
Калис уопште	17	180
	31	264
7. Хас (Hasi):		
село Зогај (Zogaj)	1	14
Хас уопште (западно од Призрена и Баковице)	15	216
	16	230

8. Мердит (Miridita):		
село Арни (Arnja)	7	85
" Каливари (Kalivari)	2	36
" Ороши (Oroši)	1	10
" Љубарзи	1	7
Мердит уопште	3	10
	13	148
9. Малесија (Malit-zi):		
село Стреза	1	12
" Брајче	1	10
" Гуро	1	6
Малесија уопште	12	85
	15	113
10. Љусња (Lusnja):		
село Гурџи (Gurri)	2	16
" Селиште	1	7
Љусња уопште	8	81
	11	104
11. Фанди (Fandi)		
	4	51
12. Дукаџини (Dukađini):		
село Булица (Bulica)	1	6
Дукаџини уопште	3	42
	4	48
13. Северна Арбанија уопште:		
село Чар	1	50
" Мурак	1	15
" Чурнак	1	13
" Орђуше	1	7 ¹³⁵
" Шат	1	4
" Луч	1	2
" Хоте	1	1
" Тануш	1	1
" Чорокан	1	1
Северна Арбанија уопште	372	2.642 ¹³⁶
	381	2.736
Б. Из средње Арбаније:		
Околина Тиране	1	14
" Елбасана	1	7
Средња Арбанија уопште	1	7
	3	28
В. Из јужне Арбаније		
	1	10
Г. Из Арбаније уопште ¹³⁷		
	29	136
Укупно	100	8.293

II. Становништво словенског порекла

	Родова Домова	
1. Старијаци	39	288
2. Из Призренске горе:		
село Растелица	7	41
„ Борјс	2	2
Призренска гора уопште	29	116
	38	159
3. Из северне Арбаније:		
село Гафа	3	63
„ Чизпа	1	9
„ Љусња	1	3
„ Шуљ	1	2
Северна Арбанија уопште	1	1
	7	78
4. Из Доње реке:		
село Видуше	2	63
„ Веле Брао	1	2
Доња река уопште	1	1
	4	66
5. Из Средске:		
село Љубиње	9	26
Средска уопште	4	17
	13	43
6. Из околине Дебра:		
Дебарски Дримкол	2	2
Голо Брао	1	6
околина Дебра уопште	1	6
	4	14
7. Из околине Крушева	1	13
8. Из Качаничке клисуре:		
село Котлина	1	1
9. Досељеници непознате старине	8	35
Укупно	115	697

III. Становништво турског порекла

	Родова Домова	
1. Из Мале Азије	10	27
2. Неутврђена старина	7	19
Укупно	17	46

IV. Становништво черкеског порекла

	Родова Домова	
1. Черкези са Кавказа	1	2
Укупно	1	2

Подела и порекло арбанашког становништва у Пологу	Број родова	Број домова
I. Становништво арбанашког порекла:		
1. Северна Арбанија	867	8.019
2. Средња „	3	28
3. Јужна „	1	10
4. Арбанија уопште	29	136
Свега	900	8.293
II. Становништво словенског порекла:		
1. Области у СР Македонији	48	381
2. Области у СР Србији	52	203
3. Области у Арбанији	7	78
4. Досељеници непознатог порекла	8	35
Свега	115	697
III. Становништво турског порекла	17	46
IV. Становништво черкеског порекла	1	2
Укупно	1.033	9.038

Као што се из изнетих података види, у стничком саставу арбанашког сеоског становништва учествује 697 дома, који потичу од ранијих словенских родова. То представља 7.71% укупног броја Арбанаса у овој области. Поисламљених па поарбанашених словенских родова сигурно има још. Сви се не могу са сигурношћу утврдити, јер су неки релативно давно поарбанашени, па су њихови данашњи потомци заборавили на своје порекло. А има и таквих родова који о поарбанашавању не причају и када знају. Околни муслимански Арбанаси њих при испитивањима прикривају.

Арбанашко становништво словенског порекла је стариначко и досељено. Досељеници су долазили највише из области које су сада у саставу НР Србије (203 к.), затим из области у Арбанији и из области у СР Македонији. Таквих области има углавном шест. То су: Призренска гора и Средска на северозападу, северна Арбанија на западу, Доња река и околина Дебра на југозападу и околина Крушева на југу. По броју досељеника на првом месту су они из Призренске горе.

Поарбанашавање старих и досељених словенских родова извршено је у самом Пологу и углавном релативно брзо. Брза асими-

лација вршила се, а асимично се и данас врши, приликом спорадичних сеоба. Појединачне словенске муслиманске породице и њихове мање групе у селима где већину чине Арбанаси асимилају се скоро за неколико година, а затим оне врше заједно са Арбанасима нову асимилацију својих саплеменика (села Д. Палчиште, В. Речица, Вејце, Камењане, Г. и Д. Синичане итд). Муслиманска вера највише, затим и арбанашке жепе, имали су у томе пресудну улогу. Усасад ових претапања етнички састав становништва претрпело је велике промене. Оне заслужују да буду предмет и посебних научних проучавања.

Поисламљених па поарбанашених словенских становника, који су допринели јачању арбанашког становништва¹³⁸ утврдио сам да има у 45 полошких села. У њима су заступљени најмање са једним, а највише са 80 домова. Већих група има у селима: Слатини, Пирок, Д. Палчишту, Раковцу, Шипковици, Челопеку, Паданштву, Чеграну, Речану, Врутоку, Врањовцу, Добри Долу, Вејцу, Г. Речици, Новом Селу урвичком, Г. Синичану и Челопеку. У ових 18 села има по 20 и више поисламљених па поарбанашених југословенских кућа¹³⁹ (в. о томе и одељак „Етничка и културна претапања“).

Многобројно становништво чисто арбанашко води порекло од досељених предака и код њега није нађен ни један род чије породице нису досељеници. Досељеници потичу углавном из области у северној Арбанији. Шест племена, чије су матице у северној Арбанији, и то Краснићи, Бериш, Шаља, Гап, Тсач и Круе Зи дали су Пологу становнике од којих данас води порекло 1.135 домова.¹⁴⁰ Много је досељеника који данас не знају ранију племенску припадност или јакву припадност нису ни имали. Они знају обично за северноарбанашке области и поједина села из којих су се исељавали. Тако из Љуме води порекло 1.505, из Матје 716, из околине Шипкопеје 455, из Љуре 339, из Булчизе 275, из Калиса 264, из Хаса 230, из Мердита 148, из Малесије 113, из Љусње 104 дома итд. Велики је број и оних Арбанаса који нису поуздано знали не само своју племенску припадност већ ни ближу област у којој им је старина. Ти родови наводили су као своју старину северну Арбанију уопште. Могућно је да многи од њих потичу из оних области које су напред навасели. Укупно из северне Арбаније води порекло 8.019 правих арбанашких домова. То чини 88.72% свих полошких Арбанаса. Становници досељени из средње и јужне Арбаније су незнатни по броју кућа.

Досељавање Арбанаса и места њиховог старинског очувања су веома живо у народним предањима: скоро нема старијег човека који не зна да су се његови преци у Полог доселили. Али и без поменутог испитивања, скоро за 50% свих Арбанаса, јасно се посредним путем, тј. по именима и надимцима родова, може утврдити место из кога су се доселили. Таква имена су, на пример, Зогеј, Бицалар, Церјани, Чајани, Скавица, Доче, Имиште, Арнор, Колесњан, Тополан, Булице, Чарлије, Стрзњан, Црнољеве, Реч, Дерала, Жупање,

Шаља, Берише, Матњан, Матан, Љурин, Љури, Љурес, Љусње, Љушњан, Фандас, Фанци, Хасњан, Асе, Дибран, Тоскаларве, Калис, Љумњан, Мердит и многа друга. Ова имена јасно одају братства, племена, села и области ранијег становања, а налазе се у северној Арбанији.¹⁴¹ Имена села налазимо и на специјалним картама Арбаније. Доскора су се и по ношњи разликовали досељеници из разних арбанашких крајева (на пример, из Калиса, Љуме итд).

Приликом ових испитивања обраћена је пажња и на време досељавања. Из података, детаљно изнетих у Посебном делу, излази да почетак досељавања арбанашког становништва у Полог пада пре око 200 година, тј. око средине XVIII века. То је непосредно после аустријског похода под Циколоминијем против Турака и исељавања под патријархом Арсенијем Чарнојевићем. Тада су настали снажни покрети становништва из Арбаније; углавном Арбанаси из Љуме и Калиса први су почели да се усељавају у Полог. Куда су кренули први, отворио се пут другима. Тако су после Љумљана и Калиштана кренули други Арбанаси из суседних области и племена у северној Арбанији.

Сличне резултате о времену првог досељавања дала су и испитивања Ј. Цвијића, која је вршио краће време међу полошким Арбанасима 1900. године.¹⁴² Затим испитивања А. Селишчева,¹⁴³ Б. Ж. Милојевића¹⁴⁴ и Р. Петровића,¹⁴⁵ који су боравили у Пологу неколико година касније. Тада су почели да се досељавају Арбанаси и у друге околне области: Ареницу,¹⁴⁶ на Косово поље,¹⁴⁷ у Горњу Мораву,¹⁴⁸ Кумановско-Прешевску Црну гору,¹⁴⁹ Качапичку клисуру,¹⁵⁰ Скопски Дервен,¹⁵¹ Кичевију¹⁵² итд. Поменуто најстарије досељавање Арбанаса у Полог није било у маси и зато из средине XVIII века у поменутој области нема много досељеника (око 10%). Таквих досељеника има у Шипковици (Воке, Чаделе, Мињак), Лисцу (Арнор, Шаља), Калишту (Скавица), Желину (Сконде, Чајан), Доброшту (Первизе) итд.¹⁵³

Другу групу чине родови чији су се преци досељавали у току друге половине XVIII века. Из тог доба потиче релативно већи број арбанашких родова (око 30%). Њих има у разним планинским и у појединим потпланинским насељима. Таква села су: Вешала (Љурес, Бака итд), Г. Палчиште (Туракве), Србиново (Алије, Фаслије, Ферате), Ломница (Бодин), Камењане (Ајвасе, Озуне), Боговино (Коваче), Велика Речица (Кичик, Мемисалар и др), Топаница (Ајлар), Пирок, Добри Дол, Речане, Лакавица, Чегране, Форино, Челопек и друга.

Трећи период чини прва половина XIX века. Тада Пологом влада познати Абдураман-паша арбанашког порекла; у то доба доселио се највећи број арбанашких родова, чији потомци имају и највише кућа (око 50%). Ретко је арбанашко село у коме нема досељеника из помесног доба.¹⁵⁴ У ово доба врши се досељавање скоро из свих крајева северне Албаније. Од средине XIX века до ослобођења од Турака 1912. г. досељавања Арбанаса у Полог су ређа. Онда су се досељавале углавном поједине породице и доселио се

известан мали број арбанашких мухацира (1878. г.). У ово доба више су се вршила унутрашња пресељавања, нарочито из планинских села према низији.

Године 1912., када је област ослобођена од Турака, наша државна граница према Арбанији потпуно је пресекла и сва досељавања са те стране. Досељавање у Полог даслилично је оживело у току другог светског рата, јер је поменута граница била укинута 1941—1944. године. Тада су у нека потпланинска и пољска полошка села дошли нови досељеници из северне Арбаније, нарочито из суседне Љуме.

То су општи закључци о времену досељавања полошких Арбанаса. Али представити тачно бројевима у које се време колико родова доселило, значило би поступати произвољно. Подаци о времену досељавања најпре нису сасвим тачно очувани код свих досељеника. Затим, многи родови нису остали онде где су се првобитно населили. Селећи се из села у село они су заборављали појединости из својих родовских предања.

Да Арбанаси у Пологу нису одавна може се видети и из појединих посредних података. Прс свега скоро сва имена села са арбанашким становништвом су словенског порекла: Вејце, Брод, Бозовце, Ново Село, Градец, Сенокосе, Ломница, Речане, Трново, Корито, Горња Лешница, Поланица, Јажинце, Првце, Порој, Горње Седларце, Горјане, Боговино, Новаке, Лисац, Шинковица, Желино, Падалиште, Симљница, Равен, Врањовце, Топлица, Бурђовиште, Горње и Доње Синичане, Камењане, Расадиште, Слатина итд. И име области и поједини њени истакнути делови нису арбанашки, већ словенски: Полог, Вардарија, Подгор, Жеден, Буковић, Суха гора, Шар-планина и друга. Називи потеса на атарима арбанашких села већином су словенски (в. Посебан део). Исти је случај и са називима река (Тетовска и Теаречка Бистрица, Лакавица, Лешачка река, Мслаца итд.). Да поменемо и чињеницу да Арбанаси не знају предања о старицама пре XVIII века (на пример, о градиштима, старим рударским радовима) нити о старијим догађајима (освајање области од стране Турака, аустријски поход под Пиколоминијем). Арбанаси су у Пологу примали словенске називе за предмете које нису имали у старини (кштењ-кестени, вадити-наводњавати, пченк-пченка, паприка, патлиџан, ливада, коса, кош)¹⁵⁵ да не знају за гајење конопље, винове лозе, до скоро нису били ни добри воденичари итд.

Из података, очуваних у данашњој традицији Арбанаса види се, да су се у Полог досељавали из разних побуда. Главни разлог су историјско-политичке прилике које су владале у XVIII и XIX веку, а споредни економске потребе, крвна оспета и друго.

Ово насељавање Полога арбанашким живљем турска држава је и сама подстицала. Досељеници из северне Арбаније овде су долазили углавном као муслимани, тј. као главни носиоци турске

власти.¹⁵⁶ Њихова матична област за време Турака није била пренасељена, и Арбанаси су улазили у полошка села чије је становништво хришћанско и словенско.¹⁵⁷ Овом колонизацијом Турска је настојала: да разбије нап компактни живаљ у Полошкој котлини, који се крајем XVII века дигао на масовни устанак; да помоћу муслиманско-арбанашких колониста прекине додир између Југословена на северу и југу; да нови становници, тј. Арбанаси, буду сметња у случају ослобођења хришћана (као што се и показало); и да турска државна власт има више становника муслиманске вере дуж појединих полошких комуникација.¹⁵⁸ Стога Арбанаси су запосели све излазне и улазне тачке на полошким саобраћајницама. На тај начин наше становништво у Полошкој котлини је одсечено и заграђено Арбанасима са свих страна.

Оваква планска насељавања муслиманских Арбанаса и других неосманлијских муслимана, вршила је турска државна власт до 1912. г. и у другим нашим крајевима (Метохији, Косову пољу, околини Скопља, Куманова, Врања, у Пелагонији, Овчем пољу итд.). Дужност полошких Арбанаса била је да држе ову област и да се у случају потребе боре рамс уз раме с турском војском. Зато су одашњи Арбанаси, поред знатних повластица које су уживали (давана им је бесплатно земља, шуме и пасишта), имали и своју војну организацију на челу с барјактарима и другим старешинама.¹⁵⁹ Полошки Арбанаси узимали су видног учешћа на страни Турака у свима новијим ратовима на Балканском полуострву.

Тетовски Абдураман-паша из прве половине XIX века, као и његов отац с краја XVIII века, потицали су из арбанашког рода Паљоп, пореклом из села Бице у Љуми (северна Арбанија). Њима је такође било стало да се Полог насели Арбанасима како би се лакше одржали на власти, а, с друге стране, имали већу самосталност.¹⁶⁰ Из тих разлога они су позивали Арбанасе и помагали њихово досељавање и омогућили им да бесплатно захватају читаве атаре старијих словенских села. И други полошки истакнути Арбанаси (Мемет-паша из Градца, Алиа-ага Циле из Челопска итд.) радили су у том правцу. Тако су арбанашки досељеници из Речице упућивани да захвате земљу у Равену; Арбанаси из Лакавице, уз помоћ паша, захватили су један део атара у Кунову; у Србиново упућивани су Арбанаси пореклом из Булчизе; у Старом Селу бистричком тетовске паше су помагале насељавање Арбанаса из Љумске; у Горњој Лешници помагано је досељавање Арбанаса из Топојана у Љуми; у селу Кориту паше су помогле насељавање Арбанаса из Горње реке итд. На основу података изнетих у Посебном делу јасно излази да су тетовске паше и други истакнути муслимани условили и помагали досељавање многих полошких Арбанаса. А. Селишчев с разлогом пише да се за време неограничене власти тетовских паша, због досељавања Арбанаса, етнографски изглед Полога сасвим изменио.¹⁶¹

Македонска словенска села у XIX веку била су приморана да узимају као сејмене поједине Арбанасе који су их чували уз изве-

снугу награду. Од таквих предака сада потичу поједини арбанашки родови у селима Лопушнику, Д. Јеловцу, Д. Боновици, Пожарану, Јажинцу, Пепроштеноу, Гаољу итд. У Лопушнику род Тушевци, који сада броји 24 дома, пореклом је из Булчизе у северној Арбанији. Њихови преци и то браћа Муслија, Ислам и Уко, крајем XVIII века, најпре су дошли у полошко село Србиново. Из Србинова прешли су, на позив хришћана, у Велико Турчане, где су постали сејмени. Затим су ти Арбанаси захватили један део атара поменутог села и на том земљишту основали посебно насеље. Арбанаси Доњег Јеловца потичу од Алије и Ука. И они су се у наведено село доселили као сеоски чувари крајем XIX века. Пореклом су из села Церена у Калису. Од поменутих предака сада потиче 17 кућа, итд.

Пошто би се поједини Арбанаси у полошка села населили, њихове породице су и даље одржавале везе са својим крајем у северној Арбанији. На тај начин они су стално привлачили робаке и познанике на нова досељавања. Чим би се из матичне области иселио један члан, са њим су се и други селили онамо где већ имају саплеменика. Тако су се Арбанаси из великог рода Дерала у Градецу доселили у два маха. У неколико махова досељавали су се Арбанаси из рода Воке у Шишковици, Циле у Челопеку, Сконде и Чајан у Желину, Туше и Кита у Србинову, становници рода Перизе у Доброшту, род Лике у Чеграју и други. Арбанаси су у Полог стално пристизали, собом нису доносили скоро ништа и непрестано су се груписали по племенској или родовској припадности, а понегде су се груписали и становници досељени из једног истог села у северној Арбанији (Корито, Селце Кеч, Мердит, Првце и многа друга).

Поједине арбанашке сеобе биле су припремљене тако, што су неки Арбанаси из Љуме, Калиса, околине Пишконеје и других области на западу одржавали сточарске везе са Шар-планином, а у мањој мери са Сухом гором и Буковицом, који уоквирују Тетовску котлину. На поменуте планине догопили су стоку на летовање, а некада преко Полога терали су овце на зимовник. Ова кретања са стоком била су у исто време и миграциони путеви. Она су од значаја за ширење Арбанаса у селу Кориту, Страјану, Бозовцу, Селце Кечу, Ломници и још неким другим насељима. Ти су се Арбанаси насељавали у Полог да би били ближе летњим планинским испашама¹⁸² или рапидним сточарским зимовницима (у селу Радијовцу).

Полошка котлина, која спада у најплодније области на Балкану, привлачила је житеље северне Арбаније и бољим условима за живот. У високим планинским селима северне Арбаније, Арбанаси су живели од сточарства и донекле од оскудне земљорадње. Полог, међутим, је област развијене земљорадње. Привредни извори пружају далеко веће могућности, па је и то привлачило становнике суседних планинских села и села у северној Арбанији која ласже на западу у непосредној близини Полога, те се Арбанаси спуштају нарочито у подгорска села.

Испитао сам порекло свих арбанашких родова који данас живе у полошким селима, али ни од једног нисам чуо да су им се преци

ту населили зато што су ту дошли на прехрану. Таквог досељавања има само код неколико поарбанашких, раније српских родова пореклом из Призренске горе. То су Дестанови у селу Добри Долу, Маличови у Теарцу, род звани Торбешчи у селу Градецу и још неки други. Они су дошли у поменуто полошка насеља за време првог светског рата када су у Гори владале гладне године.

Нема сумње да су поједини Арбанаси бежали из својих области и од крвне освете и насељавали се у полошким селима. Тај узрок је ретко кад могао бити од већег значаја. То је махом појединачно насјељавање, које без поменутих других побуда не би могло довести до великих арбанашких миграција. Да су дошли бежећи од крвне освете, прича се, за род Лепролари у Неготину, за родове Оломановци и Мудовци у Врбтоку итд.

Долине које олакшавају саобраћај између Полога и северне Арбаније биле су главне линије којима су се кретали Арбанаси долазећи у данашња села. Те су линије: долина Тетовске Бистрице, Боговинске реке и Маздаче, усечене у гребен Шар-планине на северозападу.¹⁸³ Зато на простору поменутих долина и на гребенима између њих није очувано ниједно хришћанско-словенско насеље. Јакe миграције које су долазиле долинама Тетовске Бистрице, Боговинске реке и Маздаче водиле су преко Љуме, Метохије, Призренске горе и Опоља. Треба истаћи да је главнина свих арбанашких досељеника у Полог прошла кроз Љуму и Метохијску котлину откако је средњовековно српско становништво у тим областима ослабило.¹⁸⁴ Ове три главне арбанашке миграционе струје појачане су и двема спореднијим. Једна спореднија арбанашка струја најпре се кретала преко Метохије, затим је улазила на Косово поље, па одатле у Качаничку клисуру, из које је са североистока улазила у Полошку котлину. Друга спореднија арбанашка миграциона струја ишла је преко Кораба и Горње реке на југозапад. Око свих поменутих миграционих путева пружају се иста родовска имена као поворке све до северне Арбаније. То је знак да су овде биле сталне арбанашке станице; оне су примале нове досељенике, па их ту задржавале, око себе насељавале или упућивале да се даље спуштају у Полог. Тако су сва села око поменутих линија населили многобројни Арбанаси муслимани.

Досељеници, који су долазили у Полог, у почетку претежно су били сточари. Зато су у првом налету захватили котлински планински оквир:¹⁸⁵ северозападни, југозападни и североисточни. Ту су могли живети као у замицају, и бавити се углавном сточарством и шумарством. Сем тога, на таквим планинским положајима досељеници су имали неограничену слободу као и у северној Арбанији. Да су Арбанаси најпре захватили планинска ивична села види се не само из народне традиције, већ и по јачини родова: становници изразито планинских села имају разгранатије арбанашке родове. Полошка низија је тада била пролазна и у њој се Арбанаси нису задржавали.

Али привредно-географске прилике на полошким планинама не допуштају у селима велики број становника: сваки јачи прираштај у том планинском крају осећа се као пренасељеност и стога из тих села мора настати исељавање. Исељавање се вршило према селима које леже у подножју планина. Ту су се Арбанаси, иначе сточари, привикали и на нову привредну грану — земљорадњу.¹⁶⁷ Данас се у свим подгорским селима могу установити арбанашки родови који су пре тога неко време живели у селима на планинском оквиру котлине. Тако су из Ломнице исељеници прешли у Неготино, из Бурбевешта у Добри До, из Горјана у Сенокосе, из Новог Села у Боговино, из Трнова у Турчане и Чегранс итд. Поједини Арбанаси са Шар-планине на северозападу прелазили су и преко Полошког поља па захватили села у подножју Сухе горе на југоистоку (Челопек, Милетино, Форино, Чајле, Стримница и друга).¹⁶⁸ Данас нема ни једног планинског арбанашког села које није дало арбанашких пресељеника за нижа полошка насеља.

Пресељавање Арбанаса из изразито планинских у подгорска села траје непрекидно и релативно дуго. Због тога су у новије време и сва подгорска села пренасељена. Сада настаје нова фаза у кретању Арбанаса. Пошто су потпуно навикли на полошку средину и на земљорадњу, они прелазе из подгорских у равничарска села. Од почетка XIX века до данас многа села у Полошком пољу добила су арбанашке становнике: Полатица, Жеровјане, Фалиште, Г. Седларце, Требош, Радијовце итд. Има сада села у Полошком пољу која су после 1912. г. постала искључиво или претежно арбанашка.¹⁶⁹ Преласком у Полошко поље Арбанаси су се у многим изменили: док су били у вишим селима, они су се углавном бавили сточарством. У Полошком пољу, међутим, постали су претежно земљорадници.

Разуме се да показана географско-привредна правилност у кретању арбанашког становништва у границама Полога није иста код свих арбанашких родова. Било је случајева да поједини досељеници, на пример, из Љумс када не нађу подесно место у планинској зони, одмах пређу у поједина подгорска села. Неки су Арбанаси из првих планинских насеља директно прелазили у поједина пољска села. Ти примери нису многобројни и такви Арбанаси лако се позпају међу другима, јер и у полошкој пизизи настоје да буду сточари (у селу Радијовцу).

Арбанаси су се потпуно прилагодили полошкој средини и у којој су свикали на живот у равничарским насељима. Данас су то већином имућне, вредне и угледне породице. Не само што су вредни сточари, већ и земљорадници; служе за углед целој околини. Таквих случајева има у Жеровјану, Полатици и у другим пољским селима. Сва околина тврди да нико није вреднији и штедљивији од ових недавно насељених планинаца, Арбанаса.

Приликом досељавања у Полог Арбанаси су редовно улазили у већ постојећа македонска села, свакако зато што је тада Полошка

котлина била релативно добро насељена па није било простора за оснивање нових села. Арбанаси нису оснивали нова села ни када су могли, јер су услови за живот у старим полошким селима за њих били повољнији. Око македонских старинаца и старијих досељеника постепено су се окупљали и млађи арбанашки родови.

Досељавање Арбанаса махом се вршило у мањим групама, понекад и појединачно. Било је и случајева да су појединци најпре долазили у овдашња села, а затим се овде жепили отетим хришћанкама са којима су оснивали родове, или су им постепено пристизала браћа и породице из Арбаније. Арбанашко долажење у почетку је изгледало ишло нешто мирније, јер су нови досељеници били малобројни према старијем затеченом становништву. Затим, Арбанаси су живели само на појединим местима, а земље и папје било је у обиљу. Сем тога, наш свет није ни одмах увидео опасност која му прети од досељеника.¹⁷⁰

После насељавања, Арбанаси су се прираштајем почели ширити; захватили су много земље и напалили више стоке. Тако је сукоб између њих, муслимана, и старинаца, хришћана, постао неминован. У једној половини полошких села борба се завршила за време турске владавине, до 1912. г. када су хришћанско-словенски старинци и њихови старији досељеници потпуно истиснути из насеља. У неким другим полошким селима потискивање хришћана наставило се и касније, а живо се врши и у наше дане.¹⁷¹

У овој борби Арбанаси су испољили већу енергију него старији хришћани. То се може објаснити најпре тиме што су као муслимани за време Турака били повлашћени. Затим, досељеника је било много и по својој природи они су били врло енергичан елемент. Нису били везани никаквим сродничким или пријатељским везама за Македонце; према њима били су и безобзирнији, јер су староседеоци припадали другој вери и народности.¹⁷²

У многим полошким селима могу се прикупити подаци и успомене о сукобима и борбама између досељеника и старинаца.¹⁷³ Старинци су знатним делом исељавани, а једним делом и сатирани. Старинци хришћани одржали су се само местимично, по ивицама своје старе области, живећи у доста бедним приликама. Смена хришћанско-словенских старинаца са муслиманско-арбанашким досељеницима вршила се углавном постепено. Зато су се очувала стара имена села и потеса, која су Арбанаси примили од Македонаца.

Велике су последице арбанашких миграција у Пологу: територија коју је захватало наше словенско становништво знатно је сужена; горњополошка етничка група изгубила је око 2/3 свог ранијег простора. Сужавања су извршена у великој мери и код доњополошке етничке групе. У средишњем делу Полошке котлине раније је постојала и трећа македонска етничка група, која је сада скоро ишчезла.¹⁷⁴ Арбанаси данас редовно држе плодна и велика села у свим деловима области, затим села на свима путевима. Македонци су се одржали само местимично по ивицама своје старе

велике области и живе у доста бедним приликама. Тако, место ранијих бројних Македонаца данас у Пологу имају велики значај и надмоћност муслимански Арбанаси. Они су у ову област донели свој расни тип, језик, обичаје, психичке склоности, стандарда културе и живота. Услед бројних Арбанаса, који су задобили велику надмоћност, Полог је данас претежно арбанашка област. Овај значајан преокрет у етничком саставу Полога углавном се извршио у току XIX века.

Полог је био у извесној мери и транзитна област, служио је као етапа приликом кретања Арбанаса у друге наше области. Нарочито је као такав служио појединим Арбанасима насељеним у Скопском Дервену, на гробу Водна и у сливу Маркове реке на истоку.¹⁷⁵ Испитивањем поменутих области забележио сам више примера арбанашких родова тамо досељених преко Полога. И у околини Гилаана има Арбанаса досељених преко Полога.¹⁷⁶ Р. Николић је утврдио да је и на Врденику код Сураулице било Арбанаса досељених из околине Тетова¹⁷⁷ итд.

Турско становништво. — Становништво турског језика у полошким селима броји 104 рода са 757 домова и распоређено је у шеснаест сеоских насеља. Та села су ова:

а. Горњи Полог

Села:	Родова Димова	
1. Мало Турчане	1	7
2. Горња Бањина	23	71
3. Доња Бањина	17	90
4. Вруток	1	4
5. Зауње	7	73
6. Дебреше	12	61
7. Врпачиште	24	353
Свега	85	659

б. Доњи Полог

Села:	Родова Димова	
8. Теарце	5	70
9. Жеровјанс	3	5
10. Милетино	2	7
11. Челопек	3	6
12. Полатица	1	1
13. Требош	1	1
14. Озормиште	2	6
15. Прељубиште	1	1
16. Подбређе	1	1
Свега	19	98
Укупно	104	757

Становништво турског језика је меновитог порекла. Ова мешавина настала је зато што је извесно нетурско становништво (углавном Арбанаси, а у мањој мери Словени и други) примало турски језик, турско национално осећање и тако се изједначавао с правим Турцима. Општи преглед порекла становништва турског језика види се из следеће таблице.

а. Становништво турског порекла

Области и места	Родова Димова	
1. Из Анадола	5	53
2. „ Токата (Tokat)	1	13
3. „ Коније (Kony)	2	11
4. „ Курдистана (Kurdistan)	1	5
5. „ Мале Азије уопште	43	283
Свега	52	365

б. Становништво арбанашког порекла

Области и места	Родова Димова	
1. Из Ајуме (Ljuma) уопште	5	34
село Чаја (Caja)	3	76
„ Дарда (Darda)	1	8
„ Бица (Bican)	1	1
2. Из околине Пишкореје (Peškoreja)	5	40
3. „ Калиса (село Церени — Cereni)	2	19
4. „ Мат (Matja)	1	6
5. „ дебарске Малесије (Malit-zi)	1	14
6. „ Булчизе (Bulciza)	1	1
7. „ Дукаџина (Dukadini)	1	1
8. „ фиса Тсач (Thaç)	1	9
9. „ северне Арбаније уопште	22	162
Свега	44	371

в. Становништво словенског порекла

Области:	Родова Димова	
1. Из Булчизе у северној Арбанији	1	6
2. Непознате старине	2	7
Свега	3	13

г. Становништво неутврђеног порекла

	Родова Димова	
1. Неутврђено порекло	5	8
Укупно	104	757

Преглед порекла турског становништва у појединим селима

Редни број	Села	Становништво турског порекла		Становништво арбанашког порекла		Становништво словенског порекла		Становништво неутврђеног порекла	
		р.	д.	р.	д.	р.	д.	р.	д.
1.	М. Турчане	—	—	1	7	—	—	—	—
2.	Г. Бањица	14	56	9	15	—	—	—	—
3.	Д. Бањица	9	45	5	32	3	13	—	—
4.	Вруток	1	4	—	—	—	—	—	—
5.	Здуње	4	43	3	30	—	—	—	—
6.	Дебреште	5	19	7	42	—	—	—	—
7.	Врапчиште	7	110	17	243	—	—	—	—
8.	Тсарце	5	70	—	—	—	—	—	—
9.	Жеровјане	2	4	1	1	—	—	—	—
10.	Милстино	2	7	—	—	—	—	—	—
11.	Челопек	—	—	—	—	—	—	3	6
12.	Полатица	—	—	1	1	—	—	—	—
13.	Требош	—	—	—	—	—	—	1	1
14.	Озормиште	2	6	—	—	—	—	—	—
15.	Прељуб	—	—	—	—	—	—	1	1
16.	Подбређе	1	1	—	—	—	—	—	—
Свега		52	365	44	371	3	13	5	8

Без сумње да су Турци почетком своје владавине почели да се овде и стално насељавају. Према томе, прво њихово насељавање било је у XV веку. То се види и из историјских извора, у којима се у то време помињу Турци из неких полошких села (из Врапчишта, Пирока, Добри Дола, Здуња, Теарца, Нсрашта, Форина, Черрана, Речице итд).^{*} Досељавање турског становништва у Полог вршено је и касније.

Али сам на основу испитивања дошао до закључка да је стари слој турског становништва у Пологу касније скоро сасвим ишчезао. То је могао бити за време аустро-турског рата, крајем XVII века када су ишчезли првобитни Турци и у Скопљу,¹⁷⁹ Скопском пољу,¹⁸⁰ и другим суседним крајевима, који су били захваћени поменутих ратом. Преци највећег броја данашњих турских родова, по народном предању и по запамћеним родовским појасима, почели су се досељавати углавном од XVIII века. Један број турских родова доселио се у новије време, око 1876/78. г. када су долазили као мухачири из Србије и Бугарске.

У старије турске досељенике у Пологу убрајају се родови: Цакмановци, Ацаларци, Чифлиџани у Теарцу; Чапраз, Спаија, Фис у Врапчишту; Фазлиџовци у Горњој Бањици; Асаповци, Бурнузлар, Бручлари у Доњој Бањици; баба Мусовци у Врутоку; Бандовци, Бор

* Подаци су очувани у пресуди којом се потврђује вакуф Мехмед-бега 1461. или 1462. године.

Гуљевци у Здуњу; Бурдевици у Озормишту и неки други. Најмлађи по времену досељења су мухачирски родови: Врањко, Оцалари, Кара Батак у Врапчишту; Бановци у Теарцу; Мацири у Дебрешу итд.

Познато је колико је турска власт настојала да има у својој држави што више муслиманског становништва, нарочито Турака. Турским колонистима даване су разне повластике. Преци садашњих турских родова долазили су углавном као сопственици чифлика,¹⁸¹ као спахије и ислужени војници. Као сопственици чифлика дошли су, на пример, Азнстар, у Жеровјану; Реч Палош у Полатици итд. Као спахије доселили су се оспивачи рода Спаија у Врапчишту, а можда и неки други.

Поједини турски родови досељавали су се на позив познаника; неки су у ову област долазили да би се склонили од освете. Али ови узроци нису могли имати великог значаја. По казивању су се, бежећи од освете, доселили: род Цакмановци у Теарцу и род Лица Јаз у Врапчишту. Предак рода Ацалари у Теарцу био је „сеиз“ код богатих Цакмановаца у истом селу.

Један део становника турског језика у данашња пољска села доселио се непосредно из свог завичаја. Тако су дошли, на пример, Чапраз у Врапчишту, Шабановци у Горњој Бањици, Корбовци у Дебрешу и још неки родови. Али је већи број оних досељеника који су се у садашња села доселили етапно: из старине прво су прелазили у друге области и насеља, па су из њих долазили у села у којима данас живе. Примера етапног досељавања има различитих: Баба Мусовци пореклом су из Мале Азије; одатле су прво дошли у Кошаник код Дебра, па после прешли у садашње село Вруток. Азнетари из Анадола дошли су у Тетово, па у Жеровјане. Бурдовци из Курдистана исто тако прво су дошли у Тетово, па одатле прешли у Озормиште. Бурпазлар и Бручлари из Коније у Малој Азији дошли су у Гостивар, па после тога у Доњу Бањицу. Род Оцалари зна се да је пореклом из северне Арбаније. Они су се прво доселили у Горњу реку (изворишни део Радике), па се после преселили у Врапчиште, где су се потурчили. Етапно су се досељавали и сви мухачирски родови: Мацири у Дебрешу дошли су преко Дели Ормана у Бугарској; Оцалари у Врапчишту дошли су преко видинског краја (исто тако у Бугарској); род Врањко, такође насељен у Врапчишту, доселио се 1876/78. године из Врања.

Турци су се досељавали у мањим групама и појединачно. Приликом доласка насељавали су се у стара македонско-хришћанска села. Из географског положаја тих села види се да је турско становништво претежно одабирало сеоска насеља крај важних путева и она која су по природним и привредним особинама за живот најподеснија. Таква су села: Теарце, Врапчиште, Дебреште и Здуње, у подножју Шар-планине, и обе Бањице (Горња и Доња) у подножју Влајинице. У поменутих шест села налази се највећи број турских домова (прско 90%). Остали малобројни Турци у другим селима живе у групама које броје једну до седам кућа, па су тако поме-

шани са масом осталог нетурског становништва (арбанашког и македонског).

Као што се види и из напред изнете таблице, турског становништва има далеко више у Горњем Пологу (659 к.) него у Доњем Пологу (98 к.). До овако неједнаког распореда Турака по селима дошло је зато што у Доњем Пологу лежи старо Тетово, најважније градско насеље у Полошкој котлини. Оно је привлачило турске досељенике, претежно оне који су долазили у Доњи Пологи. У Горњем Пологу варошица Гостивар за време Турака није била развијено насеље (иочело је да се развија тек од половине XIX века)¹⁸² и због тога су Турци из горњо-полошког краја били већином упућени да се распоређују по селима.

У унутрашњем пресељавању, вршеном између појединих полошких насеља, учествовало је неколико турских родовских грана. Род Чапраз из Врапчишта, дао је пресељенике за Добри Дол (тамо су поарбанашени). Род Гафур у Здуњу, пре тога је живео у Бањници (Горњој или Доњој?). Турци звани Лекон у Жировјану, грана су истоименог рода који живи у Врапчишту. Знатан број турских породица из појединих полошких села прелазио је у ново време у полошке градове. Тако је у Тетово прешло око седам, а у Гостивар око десет породица, које су пре тога живеле у Милетину, Озормишту, Вругоку, Горњој Бањници. Унутрашње турско пресељавање јаче је према полошким градским насељима, а слабије према селима.

Осим досељавања Турака у Полог, из ове области било је и њиховог иселавања. По народном предању, сигурније се могу пратити само иселавања извршена после ослобођења 1912. г. Тако су се делимично иселили у Турску родови: Џакмановци из Теарца (12 к.), Агалари из Милетина, Бурдевици из Озормишта. Има и савим иселиених турских родова: Аци Бећир-ага, Суљовица и Аци Јакуп (сви око 10 к.) из Доње Бањнице; Али Шаџировци из Озормишта. Неки полошки Турци спремали су се да се иселе у Малу Азију па су продавали имања. Затим су одустали од селидбе, јер им власти то нису дозволиле. Из полошких села после 1912. г. иселило се око 50 турских породица.

Проучавајући порекло становништва у свим полошким селима, утврдио сам 12 муслиманских родова турског порекла (укупно 35 кућа) чије се становништво, живећи усамљено међу представницима других етничких група, постепено поарбанашило у Пологу. Поарбанашили су се родови: Чапраз (2 к.) у Добри Долу; Оца (1 к.), Мадаре (3 к.), Дане (2 к.) и Љанге (2 к.) у Чеграну; Бајрам Деде (3 к.) у Градецу; Стрег (2 к.) у Нерашту; Пржаљ (6 к.), Читак (5 к.), Татар (3 к.) и Сакадар (3 к.) у Доброшту. Због тога што живи у торбешком селу Јеловјану пословено се турски род Топузовци (3 к.).¹⁸³

Роми. — Рома у полошким селима нема много: свега 44 рода са 72 куће.¹⁸⁴ Живе растурени у тридесет насеља и скоро се не примећују у маси другог становништва, и то у Горњем Пологу у седам а у Доњем Пологу у 23 села.

Полошки сеоски Роми су вере: мухамеданске и православне. Првих има 69, а других 3 куће (род Стрезоски, живи у Врапчишту). Број православних Рома за време Турака био је већи од данашњег, али су се они постепено претопили у Југословене. Рома нарочито је било у ранијим чифчијским селима: Сараћину, Жировјану и Озормишту. Вера неких мухамеданских Рома је чиста формалност, јер се они скоро не придржавају ислама. Такви су углавном и Роми који живе у хришћанским селима (Јашар у Рогачеву, Рецо у Белишту, Дсмо у Сараћину итд.).

Полошки Роми спадају у групу црних Рома. Православни не знају ромски,¹⁸⁵ већ говоре македонским језиком. Муслимански Роми знају више језика (ромски, арбанашки, македонски, а неки говоре и турски). Многи Роми одбијају да кажу да су Роми, а неки се кажују као Арбанаси. Услед тога што понекад ступају у брачне везе са другим становницима, поједини полошки Роми губе црну боју коже.

Роми у Пологу врло мало знају о своме пореклу. Судећи по онима који памте где су раније живели, изгледа да је већи њихов део из самог Полога, где су живели као¹⁸⁶ чергари. Мањи број њих дошао је из Горње Мораве (околина Ђидапа), затим са Косова, из дебарског и призренског краја. Из Горње Мораве су долазили махом православни Роми као чифчије. Њихово досељавање извршило се у другој половини XIX века и почетком XX века.

По Пологу су се Роми често селали. Унутрашње њихове миграције вршиле су се обично између већих и богатијих равничарских села, особито на негдашњим беговским имањима. У планинским и сиромашнијим селима стално насељених Рома није никада било. Селавање код Рома је и сада чест случај. Пресељавања су појединачна па се већ после неколико година прекидају везе и предају забораву. Приметио сам да поједини Роми из Тетова лети прелазе у околна села, затим се поново враћају у своје првобитно насеље. Велика покретљивост је главни узрок што су њихови родови по броју кућа слаби (1 род просечно има по 2 куће).

У полошким селима ромске куће су увек груписане и нешто издвојене од осталих. Гдe има више ромских кућа, оне чине посебну ромску махалу (у Форину, Приповцу, Врапчишту итд.). Други сељаци нерадо гледају на Роме и понегде се труде да их уклоне из својих насеља (Подбређе, Форино итд.).

Роми се баве разним пословима. Као ковачи израђују грубе предмете за сеоске потребе. То су: секире, мотике, раоници, кесери итд. Некада су се ковачким занатом бавили и други полошки становници али су то занимање касније напустили као недостојно.

Земљорадњом се бави око једна половина полошких Рома. До краја другог светског рата Роми су на надницу копали, жњели, брали дуван итд. 1946. г. мали број њихових породица добио је аграрну земаљу коју сада сами обрађују.

Има и ламбаса који купују слабије коње, па их после хране и продају скупље. Свирањем се баве само они који су у исто време

и ковачи. У Рома је и прошња занимање, некада је било више развијена. У прошњу иду жене.

Из Полога су се исељавали и Роми, али у незнатној мери. О исељеним Ромима данас се не зна ништа одређено. Поједине њихове породице радо су из полошких села прелазиле у Тетово и Гостивар.

Етничка и културна претапања. — У полошким селима сада живи становништво које припада неколиким етничким групама и које је углавном досељавано са више страна. Због те етничке и миграционе мешавине у појединим селима, где је било услова вршила су се, а и сада се врше разна етничка претапања.

Приликом испитивања напознао сам на податке који показују да је требало мало времена да дође до потпуне асимилације између старинаца и југословенског становништва досељеног из области које сада леже у СР Македонији, СР Србији и у северној Арбанији. Представници поменутих група у овој области брзо су се прилагођавали општим особинама нове средине и на тај начин стварали један народни тип. Према томе, данашње македонско сеоско становништво Полошке котлине је етничка творевина настала стапањем старинаца и трију досељених југословенских сасмената.

Иако су словенски старинци релативно разбацани у области, ипак су се у многим погледу показивали етнички надмоћнији према досељеницима. Прилагођеност старинаца полошким приликама приморавала је и досељенике да од њих примају извесне навике и особине стечене другим животним искуством. Али су при томе и старинци понешто примали од досељеника. Најбрже су се у Пологу претапали досељеници из околних области, на пример, досељеници из Пореча, Средске, Сиринића, Косова поља, Метохије, Качаничке класуре, Скопског Дрвена итд. Иако су неки од њих дошли пре око 30 година, судећи по етнографским особинама, они се сада теже могу издвојити од осталих Положана. Прилагођавања и претапања код њих су се вршила већ на првом нараштају.

У народном животу Полога од јаког је утицаја верска подвојеност. То је главни узрок што се процес изједначавања јавио и између словенског становништва, на једној страни, и Рома хришћана и стално настањених Цинцара, на другој. Роми и Цинцари, малобројни и разбацани по разним деловима Полога, морали су склапати брачне везе са околним Македонцима. Из тих веза су произишлa и претапања. Цинцари су се потпуно претопили и код њих данас пема очуваних првобитних особина. Код Максдонаца, међутим, који су склапали брак са православним Ромима, сада се виде људи прионурасте коже (у Тетову и у појединим пољским раније чифчијским селима). Пословенских Цинцара и Рома има у малом броју полошких села (Врапчишту, Пожарашу, Сараћину, Требошу итд.). И поред свих промена њихово порекло се ипак зна.

Данашње југословенско становништво у Пологу дели се на Горњо и Доњо-Положапе. Између њих је очувана само мала група

која би се сматрала средњо-полошка (села Челолек, Милетино, Блаце, Радијовце и Теново). Али сви представници поменутих група живели су у истој природној средини и под сличним привредним, културним и историјским условима. Зато они чине етничку целину ширег обима.

У Пологу су постојала, а и сада постоје, жива етничка мешања и између представника појединих муслиманских група. До краја турске владавине турски елемент у појединим селима показивао се углавном етнички и културно надмоћнији према појединим Арбанасима. Стога су Арбанаси у селима Врапчишту, Дебрешу, Доњој и Горњој Бањици, Теарцу итд. лако примали турски језик и турско национално осећање. Они се данас не могу разликовати од правих Турака. Како се рачуна, до данас се у полошким селима потурчило око 44 арбанашка рода са сада 371 кућом. Од 1912. године поменути процес потурчивања знатно је опао.¹⁸⁹ Местимично је било и супротних појава: ако су у неким селима малобројни Турци живели окружени многобројним муслиманским Арбанасима онда су се они поарбанасили. Поарбанашених турских родова има 17 са 46 кућа.

Међу становништвом муслиманске вере најјача су претапања била, а и сада трају, између Арбанаса и Југословена муслимана, старинаца и досељеника. Муслимански Југословени очували су се само у Урвичу и Јеловјану где су компактно насељени,¹⁹⁰ док су у свима другим насељима, како је једном и напред истакнуто, поарбанашени. До поарбанашавања је долазило зато што су наши муслимански становници, опкољени Арбанасима, брзо примали арбанашки језик, ношњу и обичаје. При томе су напуштали многе своје особине скоро потпуно. Неколико година после поарбанашавања они са Арбанасима врше нова претапања и асимилују своје савременике.

Поарбанашени југословенски становници сада су углавном „на равној нози” са правим Арбанасима и живе у већем броју полошких села. Порекло поарбанашених Југословена данас се види не само по традицији, већ и по родовским именима: Потуровци у Балин-Долу; Торбеши у Градецу, Шишковци у Лисцу; Десовци у Новом Селу, А. Палчишту, Новаку итд. Укупно се поарбанашило око 115 словенских родова, који данас имају 697 домова.

То би била претапања која су вршили Арбанаси асимилацијом целих словенских родова, који су прешли на ислам. Али су Арбанаси у Пологу за време Турака често отимали и поједине хришћанске жене и девојке, или су им оне саме пребегавале. Такве жене су затим повлачиле и своје сестре да пређу у ислам (сада се још памте неки случајеви у селима Зубовцу, Врутоку, А. Седларцу, Дуфу итд.). Ј. Х. Васиљевић је утврдио да је много хришћанског женског света у полошкој области прелазило на ислам нарочито у чифчијским селима.¹⁹¹ Оваквих отмица било је уопште у свима селима. Сви ти случајеви такође су изазивали знатне етничке промене код нашег и код арбанашког становништва.¹⁹¹

Јаче поарбанашавање Југословена муслимана извршило се углавном за време турске владавине и то у другој половини XIX века, а вршило се и у првој половини XX века, тј. после ослобођења од Турака. До пре педесет година торбешко словенско становништво у Д. Палчишту, Вејцу, Врањовцу, Г. Речици, Новаку, Камњану, осим по говору, разликовало се од арбанашког и по пошњи. Пре двадесет и пет година још се могао често чути македонски језик; а сада је свега тога врло мало, и то само код старца и баба, док су остали потпуно поарбанашени.¹⁹² Процесу асимилације Торбеша нису доприносили само мушкарци, већ су и жене одиграле једну од главних улога. Арбанашкиње удате за Торбеше брзо су поарбанашавале такве куће и заводиле „турски“ (арбанашки) ред.

До 1912. године Арбанаси из Полога одржавали су везе са областима у северној Арбанији из којих су се доселили. После помешане године те су везе прекинуте повлачењем државне границе. Отада настају међу њима живљи процеси асимилације. Ти су процеси деловали до тога да се полошки Арбанаси сада у многоме разликују од својих суграђана у северној Арбанији. Развитац код Арбанаса у Пологу вршио се нарочито под утицајем претопљених Југословена и нове средине. Те појаве упутиле су развитац етничких особина полошких Арбанаса нешто другачијим правцем него што је тај развитац код Арбанаса у матичној области.

Међутим, Арбанаси у селима на Сухој гори (Корито и друга) од времена досељавања па до данас одржавају везе са Горњом реком преко које су се досељавали. До Горње реке стижу за један до два дана хода. Зато се сухогорски Арбанаси разликују од осталих Арбанаса у Пологу нарочито по пошњи и говору.

На додиру етничких елемената између којих, углавном због верске поделе, не долази до међусобних етнобиолошких веза, становници у неким селима и сада имају своје засебне крајеве. Таквих јачих или скоро никаквих веза нема између хришћана Македонаца и Турака и између Турака и Рома.

У предњим излагањима поменута су само ранија и главнија етнографско-културна претпања која се могу у полошким селима пратити углавном од почетка XIX века. Чак се ни она сва не могу ухватити. Старија претпања, које је вршило досељеничко становништво у овој и у другим стапним и матичним областима, остају потпуно непозната. А њих је свакако било, нарочито у северној Арбанији где су Арбанаси живели у непосредном додиру са Србима.¹⁹³

Густина насељености. — Сви трагови старине који су допрли до нас указују да је Полошка котлина увек била релативно густо насељена. Она је могла бити густо насељена уочи најезде Турака, а то је време српске средњовековне државе. Тада су у Пологу и околним областима владали повољне прилике и зато је Полошка котлина у то доба привлачила становнике. Знатну густину насе-

љености област је постигла и касније, нарочито у току XVI и до краја XVII века.

О ранијој насељености овога краја очували су се спомени у народној традицији. По казивању некада су поједина насеља била већа него данас. У проређеном македонском становништву постоји предање да је садашње село Лешак раније било велика варош са дућанима и црквама, а да је село Стенче имало неколико стотина кућа. Село Сретково сада има 43 куће, а по предању имало је око 300 до 400 домова; село Доња Лешница сада има 39, а по предању је имала 100 домова; села Г. и Д. Боновица раније су чинила насеље са око 350 домова, док сада на том атару укупно има 80 кућа; село Тумчевиште сада броји 39, а крајем XVII века у њему је било 400 домова, две цркве, један манастир итд. Ранија македонска насеља у подножју Шар-планине између Тегова и Гостивара била су толико велика да су о већим празницима у боговинску цркву (сада уништена) пристизале поворке дуге до 2 km итд. То су можда претеране приче, али ипак јасно казују да је раније ова област била густо насељена и да је њено смањивање било доста обрађено. Ове традиције могу се односити само на средњи век (XIII и XIV век), а касније на први период под Турцима (XVI и до краја XVII века).

На местима где су лежала поменута велика полошка села и где има старина види се како је настало извесно зарастање у шуму. Ово зарастање је доказ да се у извесном периоду смањила густина насељености. Последњи период те врсте највероватније је наступио крајем XVII и почетком XVIII века, тј. одмах после познатог аустро-турског ратовања.

Од средине XVIII века настао је прираст становништва. До тога је дошло природним прираштајем нашег старијег становништва и знатним арбанашким, југословенским и турским досељавањима. Са повременим прекидима досељавања се врше све до данас.

Прве тачне податке о броју кућа за свако полошко село имамо из 1921. г. када су сва полошка села укупно имала 11.232 куће или просечно на једно село тада је долазило по 80 домова (данас 102). Сада полошка села укупно имају 14.518 домова. То представља прираштај од 3.286 кућа, или прираштај од 131 куће сваке године. Како се кретао број кућа у сваком селу за последњих 25 година, а тиме и густина насељености, приказано је у следећој табели.

Број кућа у полошким насељима¹⁹⁴

Редни број	Села	Број кућа 1921. г.	Број кућа за време ис- питивања 1945—1951 г.	Разлика
1.	Стенче	101	116	15
2.	Ваковија	103	132	29
3.	Тумчевиште	22	39	17

4. Чегране	234	323	89
5. Форино	129	189	60
6. Корито	102	92	10
7. Чајле	120	165	45
8. Бадин Дол	82	129	47
9. М. Турчапе	42	35	7
10. Белошште	107	97	14
11. Лопушник	—	24	—
12. Кувово	42	42	0
13. Трново	95	120	25
14. Страјане	59	61	2
15. Ж. Речане	90	98	8
16. Бафа	22	27	5
17. Падалиште	91	102	11
18. Србиново	102	120	18
19. Лакавица	120	113	7
20. Г. Бањица	107	136	29
21. Д. Бањица	142	128	14
22. Сушица	31	38	7
23. Митроикрсте	19	21	2
24. Г. Боновица	81	32	1
25. Д. Боновица	—	48	—
26. Симњина	102	110	8
27. Сретково	41	43	2
28. Церово	34	38	4
29. Ново Село	25	26	1
30. Орђуше	33	26	7
31. Дуф	130	126	4
32. Речане	214	231	17
33. Вруток	162	175	23
34. Мерант	—	10	—
35. Равен	71	104	33
36. Печково	44	54	10
37. Г. Јеловце	40	43	3
38. Д. Јеловце	57	77	20
39. Лешница	17	25	8
40. Здуње	90	119	29
41. Дебрење	174	169	8
42. Ропаћ	—	13	—
43. Врањовце	69	83	14
44. Ново Село	8	5	3
45. Зубовце	109	113	4
46. Врапчиште	394	391	3
47. Гадаце	47	60	13
48. Топлица	40	59	19
49. Пожаране	116	97	19
50. Прошовце	10	3	7
51. Кааиште	103	104	1
52. Домина	64	81	17
53. Бурђовиште	74	83	9
54. Добри Дол	216	280	64
55. Неготино	129	189	60
56. Сенокосе	62	72	10
57. Градец	174	235	61
58. Горјане	34	39	5
59. Пирок	223	268	45
60. Јажинце	57	72	15
61. Рогачево	54	83	29
62. Старо Село	33	50	17
63. Вратница	131	201	70

64. Ораше	56	57	1
65. Белошште	102	134	32
66. Оади	118	175	57
67. Првце	15	23	8
68. Нераште	140	197	57
69. Доброште	205	251	46
70. Јелашник	63	41	22
71. Глобе	57	105	48
72. Прошовце	110	141	31
73. Брсно	78	79	1
74. Теарце	291	355	64
75. Слатина	170	253	83
76. Лешак	97	133	36
77. Варвара	35	40	5
78. Огуње	25	31	6
79. Непроштено	104	168	64
80. Сеголе	36	22	14
81. Бермол	80	102	22
82. Једаурце	16	15	1
83. Ратаје	16	37	21
84. Цепчиште	150	214	64
85. Порој	105	143	38
86. Лафце	8	24	16
87. Селце	144	143	1
88. Старо Село	—	10	—
89. Вејце	69	88	19
90. Бродец	72	104	32
91. Вешала	132	145	13
92. Бозовце	73	115	42
93. Шипковица	186	255	90
94. Ш. Теће	—	3	—
95. Гајре	110	113	3
96. Лисац	100	109	9
97. Расадиште	—	10	—
98. Г. Речица	127	202	75
99. М. Речица	60	86	26
100. Г. Палчиште	64	94	30
101. Д. Палчиште	135	204	69
102. Новаке	22	26	4
103. Јеловјане	141	175	34
104. Урвич	145	167	22
105. Ново Село	108	109	1
106. Селце Кеч	41	43	2
107. Г. Синичане	68	42	26
108. Д. Синичане	—	57	—
109. Каменјане	145	228	83
110. Г. Седларце	46	79	33
111. Боговино	198	275	77
112. Раковец	73	84	11
113. Жеровјане	15	44	29
114. Радијовце	47	73	26
115. Теново	76	102	26
116. Блаце	62	72	10
117. Милетино	119	173	54
118. Челопек	309	413	104
119. Г. Лешница	36	53	17
120. Д. Лешница	17	39	22
121. Стримница	45	105	60
122. Д. Седларце	17	30	13
123. Брвеница	20	78	58

124. Фалише	16	29	13
125. Сарафино	20	45	25
126. Желино	144	218	74
127. Полатица	—	25	—
128. Требош	15	35	20
129. Озормиште	9	18	9
130. Жилче	40	97	57
131. Шемшево	43	95	52
132. Сиричино	59	91	32
133. Гуденце	52	79	27
134. Прељубиште	17	45	28
135. Јанчиште	40	60	20
136. Копаница	43	60	17
137. Раотинце	82	124	42
138. Подбрсбе	13	33	20
139. Јегуновце	29	50	21
140. Двориц	—	12	—
141. Орашко Градиште	—	5	—
142. Радупа	87	116	29

Од 1921. године до данас дошло је до повећавања броја домова, па према томе и становништва, у 128 полошких села. Али то повећавање није било у свим селима подједнако. Највећи прираст имала су села Чегранс, Форино, Добри Дол, Неготино, Градец, Вратница, Одри, Нераште, Теарис, Слатина, Непрошено, Цепчиште, Шипковица, Г. Речица, Д. Палчиште, Камењанс, Боговино, Челопек, Стримница, Брвеница, Желино, Жилче и Шемшево. Поменути двадесет и три села, у току 25 година, имала су прираст који се кретао од 50 до 100 домова. Мањи прираштај домова и становника имала су остала 105 села. Према стању из 1921. године свако од тих насеља повећало се за 1 до 50 домова.

Ако се у селима прираштај посматра према народности становништва онда излази следеће. Села прве групе са највећим прирастом домова и становника су: арбанашка 15, македонска 3 и мешовита 5. И код села друге групе највише је арбанашких села, док је далеко мање македонских и турских насеља. Према томе, Арбанаси су главни елемент услед чијег прираштаја расте густина насељености у Пологу. Колика је плодност Арбанаса показују и ови примери. Родови Дсраа 66 кућа, Воке 65, Чадеље 48, Миљак 40, Первизе 34, Мујалар 33, Фандс 33 итд у XIX или крајем XVIII века обично су се доселили као једна кућа, па су се у Пологу намножили и достигли садашњи број домова. Таквих великих арбанашких родова има много. Велики прираштај Арбанаса извесно долази захваљујући здрављу самог народа, необичној чврстини породичног морала, великој уздржљивости од алкохола и слично. Затим има Арбанаса и са неколико жена.¹⁹⁵ 1951. године жена Арбанаса Рамана Мемедова из села Доњег Јеловца¹⁹⁶ родила је двадесет и треће живо мушко дете. А примери да су Арбанашкиње рађале 15 до 20 деце у Пологу нису ретки. На тај начин полошки Арбанаси спадају у најплодније становнике наше државе: само од 31. III 1931. до 31. III 1945. њихов број се повећао за 23.522 душе.¹⁹⁷ Животна средства,

међутим, не одговарају знатном повећавању броја становника. Да би се савладао тешкоће, дошло је до спуштања Арбанаса са планинских села у Полошко поље и градове, Тетово и Гостивар. Ове сеобе значајне су у националном погледу јер ће се тиме брзо изменити састав и у другим неарбанашким насељима.

На простору од 1573 кв км сада у Полошкој котлини живи око 110.000 становника.¹⁹⁸ С обзиром на укупну величину, област није пренасељена јер на 1 кв км долази око 70 становника (1931. године 62 становника на 1 кв. км) — мање него у неким другим југословенским крајевима. Али је Полошка котлина у појединим својим деловима неједнако насељена: слабо у ниским планинским деловима, а врло густо на граници котлинске равни и котлинског оквира. На поменутој граници на 1 кв. км долази по 150 становника. Овако велика густина насељености у граничној зони равни и оквира последица је врло интензивне земљорадње, у којој је земља потпуно искоришћена, вештачки наводњена и јако нагнојена.

ПРИВРЕДНО-ГЕОГРАФСКЕ ЗОНЕ

Пошто се котлинска равна и котлински оквир разликују по физичко-географским особинама, различите су и привредне могућности Полога. То се јасно види у земљорадњи, сточарству и шумарству.

*Зона котлинске равни.*¹⁹⁹ — Котлинска равна, или како се она у народу зове Полошко поље, је пространа, има плитку издан и засута материјалом састављеним од дилuviјалних и алувијалних седимената. Тај материјал по физичко-хемијским особинама је разноврстан. Највише се састоји од слојевитих седимената, песка, шљунка и муља.

Родност Полошког поља је знатна. Али који се његови делови сматрају као најплоднији не би се могло тачно рећи, пошто је скоро цела котлинска равна у пољопривредном погледу добра. Па ипак у квалитету предњаче места састављена од финијег речног муља и делови поља који се могу вештачки наводњавати.

Земљиште и клима у зони котлинске равни повољни су за многе пољопривредне културе. Зато је у Полошком пољу земљорадња развијенија него у осталим деловима области. Скоро цела равница се обрађује, тако да је биљни покривач на великим просторима непрекидан. Изузетак чине мале утрине и букети шуме. Главније културне биљке су: кукуруз, жита, поврће, бостани, индустријске биљке и ливаде.

Кукуруз захвата највеће површине у Полошком пољу (око 50%) и по важности долази на прво место.²⁰⁰ Површине под кукурузом јако су се прошириле у новије време тиме што су потискиване ливаде и жита. Чести су случајеви да се кукуруз сеје по неколико

година узастопце, нарочито на jakim њивама које се патпају. То чине и становници са мање земље. Кукуруз као монокултура гаји се у делу Полошког поља званом Вардарија и у другим равничарским и подгорским насељима. Принос од кукуруза је углавном стаалан и веома знатан: са једног хектара земљишта добија се око 25 тавара. Избор земљишта и начин обрађивања много утичу на принос. Сем тога, квалитет кукуруза ове котлине је доста познат. Зато је поменуто култура до скоро била главно хлебно жито становника. Кукуруз служи, даље, као производ за продају и представља важну допуну у исхрани стоке. Сетва кукуруза врши се у априлу и почетком маја, а берба почиње у септембру.

Пшеница, а у мањој мери јечам и раж, по раширености заузимају друго место. Гаје се углавном на земљишту које није много влажно и које је слабијег квалитета. Од укупног броја њива једна трећина је засејана житом. У производњи пшенице на прво место долазе равничарска села Тумчевиште, Жеровјане, Брвеница, док осла у Вардарији спадају у најслабије произвођаче. Пошто се земља не наводњава принос од пшеница није стаалан. Посас другог светског рата најслабији принос био је 1945. и 1949. а највећи 1951. године. Озиме усеви роде обилатије од јарих. Полошка пшеница је доброг квалитета, постоје многе врсте: стара домаћа врста или „црвенка“, затим „осатка“, „шутарка“, „талијанка“ и „банаћанка“. Нису ретки домаћини у равничарским селима који производе пшеницу не само за домаће потребе већ и за продају.

Остале житарице су спореднијег значаја, те им се не поклања много пажње. Јечам и раж се најчешће виде на шљунковитом земљишту. Некада су ове културе биле више заступљене него данас. Сејана је нарочито она врста јечма која се лакше одваја од кошуљице. Принос од ових жита је нешто мањи од приноса пшенице. За влажних година дешава се да жита затраве и тада је род најслабији. Раж мешају с кукурузом употребљава се као људска храна док се јечам даје стоци или се продаје.

У Полошком пољу се у знатној мери гаји поврће. Природни услови за развој ове пољопривредне гране врло су повољни: постоје плодни наноси и обиље речне и изданске воде. Али и поред тога становници нису раније много користили наведене услове. Тек од пре 50 година, развојком Тетова и Гостивара, повртарству се почела поклањати већа пажња. И лака саобраћајна веза са Скопљем утицала је да баштованство добије већи значај. Главни центри који производе поврће за продају су Мала и Велика Речица, затим Доња и Горња Бањица, Топлица, Здуње, Пирок, Балиндола и још нека друга равничарска и подгорска села. Повртарством се баве Македонци, Арбанаси и Турци. Они наводњавају баште из токова. Производе се поглавито најпотребније врсте поврћа: паприка, црни лук, патлиџан, купус итд. На гласу су полошке паприке из Речице и црни лук из Бањице и Балиндола. Нема ни једне куће у Полошком пољу која не производи поврће, јер је потрошња и у самој области велика. Повртарство представља најрационалније искоришћавање пољоприв-

редних површина и зато треба овој привредној грани посветити већу пажњу.

Од варијета се на њивама са кукурузом највише гаји пасуљ. На гласу је пасуљ „тетовац“, врло доброг квалитета. Са једног хектара просечно се добија око 500 кг пасуља. Полошки пасуљ увек има потражњу на пијацама у нашој земљи и добру цену. Сваке године пасуљ се извози за Скопље и Београд. У извозу пасуља нарочито су активни: Вранчиште, Здуње, Добридол, Пирок, Градец, Чегране, Вруток и друга села.

И производња бостана у Полошком пољу има велики значај. Добро успевају лубенице. У овој грани земљорадње истичу се Арбанаси из Топлице, Добридола, Градца и Македонци из Радијовца и Јанчишта. У новије време полошке лубенице од почетка септембра до краја октобра потпуно задовољавају тржишне потребе Тетова и Гостивара, а једним делом носе се на продају у Скопље и у Дебар. Бостан у пољским селима надокнађује недостатак воћа, нарочито грожђа. Неких година роди тако много лубеница да их дају и стоци (на пример 1947. г.).

Од индустријских биљака заступљени су углавном дуван, конопља и сунцокрет. Гаји се крупан али прилично ароматичан дуван македонског порекла. После 1912. године у производњи дувана дошло је до знатних колебања изазваних колебањем цена на тржишту. Гајење дувана на котлинској равни више је заступљено у Горњем Пологу него у Доњем Пологу. У првом крају налазе се црвенице и терени који се не могу наводњавати. Дуван се седи у априлу; достиже висину до 1 м. Бере се у три руке. Најглавнији полошки произвођачи дувана су Турци и потурчени Арбанаси у селима Вранчишту и Дебрешу, где је дуван главни извор новчаних средстава: принос по хектару износи 300 до 600 хиљада динара. У мањој мери дуван је заступљен и у другим равничарским и потпланинским селима. Полошка Вардарија на североистоку најмање производи дуван јер у том влажном делу ова култура страда од „лепелнице“. Проценат произвођача дувана далеко је већи код становништва муслиманске вере.

Конопља је стара култура ове области и некада је била главна сировина за израду рубља. Али је последњих четрдесет година развојком текстилне индустрије сведена на најмању меру. Њивице са конопљом сада се виде на доста хумусном земљишту у македонским селима Вардарије и то у Прељубишту, Јанчишту, Сараћину итд. У пољском селу Сараћину постоји потрес Конопиште сада под другим културама. — Сем конопље, становници су сејали и лан, али у мањој мери. У топографским називима местимично се крију успомене на поменуто културу. Лан се сада гаји у незнатној мери једино у селу Вратници.

Од другог светског рата у Полошком пољу одомаћио се у извесној мери сунцокрет. Земљорадници га радије сеју по међама њива и на земљишту на коме се не сеју кукуруз и жита. Семе сунцокрета служи за добијање уља, док се стабљике употребљавају

као гориво. Помиснута култура више се развила у североисточном делу поља где има више земље. Њиве са сунцокретом нарочито сам запазио око села Сараћина и Туденца.

Воће и винова лоза гаје се у малим размерама, јер котлинска равна Полога у поједицим деловима није најпогоднија за те културе. Лоза, на пример, тражи лакша и сувља земљишта, а таквих у Полошком пољу нема много. Према подацима са терена воћњаци и по неки виноград налазе се око села у југозападном и средишњем делу равни. То су: Брвеница, Д. Седларце, Жеровјане, Радијовце, Д. Бањина и друга. Производи ове пољопривредне гранс служе за домаћу употребу, понегде претичу и за извоз. Воћарство се развило после првог и другог светског рата што је последица веће пажње која му се поклања у новије време. Јабuka је прилагођена већој влажности и зато је од свих воћака најзаступљенија у Полошком пољу. Принос од јабука био је велики 1946, 1951. и 1952. г. Знатан број јабука дуж пута Тетово—Гостивар засадице су месне власти око 1930. год.

Ливаде леже у оним деловима Полошког поља у којима има доста влаге, тако да се то земљиште не може орати ни сејати другим биљкама.²⁰⁰ Раније су ливаде захватале веће површине, али порастом становништва претворене су у њиве гдегод је било могућно. У атару села Сенокосе, које је добило име по некадашњим ливадама, сада има само њива. У ливадама су богатија села у непосредној близини Вардара и то: Сараћино, Озормиште, Јанчиште, Нераште. Богато је ливадама и село Требош јер лежи у близини Непроштенске реке, која је у свом доњем делу образовала знатну водоплавну површину. Пољске ливаде косе се прво крајем јуна, а други пут у септембру. Сено је важан производ, па за многе куће продаја сена представља знатан извор прихода (Нараште и друга). Просечан принос се креће 3 до 5 хиљада килограма по хектару.

У новије време почињу се ширити и вештачке ливаде, засејане детелином и луцерком. Детелина се коси четири пута годишње и при свакој косидби даје добар принос. Детелина не само што је продуктивна него и не захтева много труда. Котлинска равна око Гостивара има неколико доста пространих потеса под детелином.

Као што се из предњег излагања види за земљорадњу у котлини Полога карактеристично је гајење многих култура. Кукуруз, поврће и ливаде захватају углавном влажне, а жита и дубан претежно сушне терене. Али се осећа да на распоред култура утичу и људске потребе: поједина домаћинства, у тежњи да гаје што више култура неопходних за живот, пеку усеве шире и тамо где не би требало да постоје по природним особинама тла: на пример, винова лоза у Радијовцу, дубан у Доњем Седларцу итд.

Земља се обрађује доста рационално. Скоро сваки земљорадник има плуг, аљачу и друга оруђа потребна за рад. Нема довољно вејалица, трактора, жетелица и вршачких машина. Али се и то постепено уводи. Последњих година у већим насељима могу се видети нови трактори и вршаче машине. Становници сами врше селекцију

семена: добро семе производе сами или врше размену са другим селима и домаћинствима.

Стањим гајењем једне културе земљиште би се исцрпило. Зато су атари пољских села подсељени на два дела који се различито сеју: једне године један део атара је под житом или дубаном, а друге под кукурузом. Следеће године распоред поменутих култура, где дозвољавају особине земљишта, је обрнут. Овакав систем, као и у другим нашим областима, користи не само побољшању ораница, већ је од значаја и за сточарство: после жетве стоци се оставља за пашу већа површина са које су скинути усеви. Овог система у смењивању култура најтачније се придржавају у Добридолу, Неготину, Градцу итд.

Да би се обрађена земља обогатила минералним састојцима, највише се гноји сточним ђубривом. После другог светског рата користи се и минерално гнојиво, али његово завођење иде споро. Трешни и врло редак начин гнојења је торење: овце се затварају у торове, који се после 5 до 10 дана премештају по стрњишту. Не треба ђубрити само неке водоплавне делове Полошког поља: поплаве остављају муљ богат продукцијом распадања органских материја и чиме је земљиште довољно нађубрено.

Бавећи се гајењем влажних култура, положки становници брзо су схватили значај воде. За време вегетационог периода потребна је знатна влага, нарочито кукурузу, поврћу и ливадама. Наводњавање почиње од средине маја и траје до средине септембра.²⁰¹ Заступљено је у свим пољским и потпланинским селима, негде у већој а негде у мањој мери. Најбоље природне услове за наводњавање имају села поред већих шарпланинских токова као: Равен, Здуње, Неготино, Боговино, Теарце и многа друга. Наводњавање у Пологу је стари начин рада познат још у средњем веку.²⁰² Постоје уредбе о браздама, о реду наводњавања, о водарима, које се у народу поштују већ више векова.²⁰³ Али и поред тога у току јула и августа попегаде дође до неспоразума и туче око воде. Наводњавањем припрема ове области добија одлике средоземног начина обраде тла.

На котлинској равни вегетациони период траје доста дуго: од почетка априла до краја октобра. Зато се у овом делу области са једног истог простора могу добити две бербе: почетком лета жање се, на пример, јечам, а на истој њиви сади се одмах поврће, или се сеје кукуруз. Две бербе убиру равничари који су у могућности да њиве чешиће ђубре и наводњавају. Зато поседи у Полошком пољу, иако су релативно мали (2 до 5 ха) ипак нису тако ситни (обзиром на приход) као поседи исте величине у другим нашим крајевима.

Котлинска равна у Пологу задовољава потребе становништва у току целе године, а вишкови се продају. Сељаци у Полошком пољу највише износ на тргове: кукуруз, жито, поврће, бостан, пасуљ и сено. Кукуруз и пасуљ продају скоро сва пољска и многа потпланинска села. Као највећи продавци жита су становници: Тумчевишта, Жеровјана, Брвенице, Жилача итд, а као продавци поврћа познати су становници: Мале и Велике Речице, Доње и Горње Бањине

ита. Купци земљорадничких производа су сељаци из планинских полошких села, затим становници суседних планинских области Горње реке, Пореча и околине Дебра, па варошани из Тетова, Гостивара, Скопља и други.

После 1912. г. становништво Полошког поља живело је у бољим политичким, социјалним и културним приликама. Зато је постепено прслазило на интензивнију привреду, а тиме је до извесне мере повећан и принос земљорадничких култура. Али тиме није сразмерно побољшан живот сељака, јер се истовремено повећала густина насељености у свим пољским и потпланинским селима.

Принос од земљорадње у Полошком пољу био би свакако већи него што је данас када би се испитали услови и унапредио начин рада. Стварање земљорадничких задруга почело је 1947. г. и оне су допринеле увођењу агротехничких мера. У време када сам испитивао Полог било је образовано неколико радних задруга у македонским пољским селима. Стварању поменутих задруга тешко су се одазивали арбанашки и турски становници, који су у овом делу Полога још за време Турака живели на својој земљи и који су конзервативнији. Сада постоји напредна радна задруга у селу Брвеници код Тетова.

По својој величини земљишни поседи у Полошком пољу су мали, до 5 ха, и већи до 10 ха. Мале поседе домаћинства сама обрађују, а веће обрађују власници и најамни радници (нарочито копаџиџи и жетвари). Највише има малих поседа (око 80%). До краја турске владавине у Полошком пољу претежно је био заступљен велики посед од преко 20 (до 200 ха. Овај посед истиснут је после ослобођења 1912. г. уз помоћ државних власти и настојањем самих сељака. Сада у Полошком пољу просечно на једну сеоску кућу долази око 4 ха зсмље.

Сваки посед састоји се од неколико парцела: број се колеба од 3 до 10. Многе парцеле су мале, чак с површином до 500 кв. м. Најмање су парцелс под баштама. Различитог су облика што је местимично условљено рељефом. У средишним пољским селима на ранном зсмљишту парцеле се пружају углавном са запада на исток, а између Тетова и Гостивара оне су управне на главни пут (зову их слогови). Напротив, на узвишеницама које леже у ивичним деловима поља, поједине парцеле су паралелне са изохипсама. У селима поред Вардара у Доњем Пологу могу се видети њиве и ливаде неправилна облика.

Новчана вредност зсмљишта у свим деловима полошке ранице није иста. Највећу вредност имају њиве које се могу лако наводњавати, које нису угрожене од поплава и не треба их често ђубрити. Вредност земље зависи и од њеног положаја: земље ближе селу или које леже поред путева имају високу цену. 1947. г. у Горњој и Доњој Бањници до Гостивара један хектар добре пољске земље плаћао се око 300.000 динара, а у Врутоку до 400.000. Године 1952. та се цена попела до 500.000, а 1959. г. до 800.000 динара. Полошко становништво брзо прирашћује и зато је потреба за земљом све

већа. Од 1912. до 1941. г. чести продавци земље били су Турци и Арбанаси, док су купци претежно били Македонци, јер су новац зарађивали у печалби. У току другог светског рата и после њега случај је обрнут: Македонци су сада слаби печалбари, неки се исељавају из сеоских насеља и зато земљу стално продају. Арбанаси су сада главни купци македонских њива.²⁰⁴

Крајем турског периода, после распадања спахијског система,²⁰⁵ најплоднија земља у Полошком пољу припадала је агама, беговима и пашама. Они су били муслимани. Хришћани су обрађивали земљу поменутих власника и зато добијали део од убралог плода (били су чифчије и момци). Власници (чифлик-сахибије) великих поседа стално су живели обично у неком већем полошком насељу: Тетову, Гостивару, Врапчишту, Теарцу, Челопеку.²⁰⁶ У селима на поседима, чифлик-сахибије су имале куле са заступницама — ђајама, који су редовно били Арбанаси. Ваје су преко године мотреле на рад сељака, затим су контролисале прикупљање и поделу производа.

Полошко становништво памти по имену углавном последње власнике чифлика, који су живели крајем XIX и почетком XX века. Из тих података види се да је земља села Подбређа припадала: Иљаз-аги, Руфат-аги, Шемши-бегу, Мемет-паши и Рушид-паши. Земља села Јегуновца припадала је: Ђсад-паши, Мемет-паши, Акик-паши и Јусуф-бегу. У Жичу власници земље били су: Руфат-ага, Адсм-ага и Абдул Мешид-ага. У Озормишту последњи власници чифлика звали су се: Али Шасиб, Виб Рушид и Али Шаћир. Земља целог села Полатице припадала је Јусуф-бегу. У Требошу земљу су држали Турци који су се звали: Фидановци, Рајшовци и Перовци. Власник села Доњег Седларца био је Мула Јусуф. У Милетину имали су чифлике: Куртиш-ага, Асим-ага, Абдула-ага, Али Зенула-Ага, Демир-ага. У Доњем Фалишту чифлике су имали: Алим-бег, Али-ефенди, Усеин-бег, Асим-бег, Селман-ага, Али-ђаја. У Јанчишту: Мемет-паша, Реџеп-паша, Ђсад-паша, Вели-ага итд.²⁰⁷

Као и у другим нашим областима, тако су и у Полошком пољу чифлици већином образовани приграбљивањем земље дотада слободних сељака Македонаца (Радијовце, Жеројале, Жиче), поклопима које је турска државна власт чинила заслуженим појединцима (Мало Турчане, Требош), а ребе куповином (Лафце) или заузимањем напуштене земље када се наше становништво после сеоске није више вратило у своја насеља (Лакавица). У народу постоје многа предања о томе како су Арбанаси и Турци отимали земљу од Македонаца. После заузимања зсмље, поједини моћни муслимани извршили би почишчавање затеченог становништва. И они наши досељеници који би доцније долазили постајали би чифчије аги или бегу у чије су се село доселили. Стварање чифлика у Полошком пољу највише је извршено у току друге половине XVIII и у првој половини XIX века.²⁰⁸ Овај период, дуг око сто година, пада у доба опадања Турског Царства. Тада су се у Пологу вршила јака арбанашка досеља-

вања и читавом облашћу управљали су независне тетовске паше арбанашког порекла. Зато су се у почињавању македонских села мање истицали прави Турци, који нису били бројно јаки, већ досељени Арбанаси муслимани. Већи број чифлик-сахибија потиче од арбанашког рода Рсч Паљош, насељеног у Тетову, и од такође арбанашког рода Дерала, првобитно насељеног у Градцу.²⁰⁹

Од власника чифлика, како уверавају старији становници, најтежи и најокорелији за чифчије и момкс био је Абдураман-паша из Тетова, затим Есад-паша из Желина, Мемет-паша Дерала и његов син Алим-бег из Градца, па Мурат-бег из Горњег Сипичапа и други. Али се за чифлик-сахибијске заступнике, хаје, прича да су сви од реда били веома рђави, јер су се они у селима задржавали преко целе године. Особито лоших хаја било је у Брвеници (Мула Муса), Горњем Сипичапу, Тумчевишту, Рогачеву, Полатици. Њима су чифчије морале да носе дарове како би их тобоже бранили од насиља осталих муслимана.

Без своје земље, а оптерећени многим обавезама (власници чифлика давали су обично трећину, а ређе и половину, добијеног жита, поврха; половину од сена и воћа, а нису давали део од пасуља, бостана и грахорице)²¹⁰ и кулацима чифчије у полошким селима биле су врло песталне: одлазили су из једног насеља у друго и то обично с пролећа и јесени. Чифчије су напуштале посао, јер су хтеле да од лошег чифлик-сахибије пређу бољем. Неке чифчије су са земље премештали и бегови или њихове хаје. До најживљег померања чифчија у Полошком пољу дошло је пред крај турске владавине и то између 1900. и 1912. г. Покретљивији од чифчија били су момци, који су се погађали на шест месеци. Из неких пољских села чифчије Македонци су се потпуно исељавали.

Власници чифлика су као чифчије и момке увек држали Словене хришћане, ређе православне Роме, досељене из околине Гњилана. Арбанасе нису узимали за чифчије, јер њих као муслимане нису смели експлоатисати, а осим тога, где год су се Арбанаси доселили као чифчије временом су ту земљу присвајали. Насељавањем Арбанаса брзо су се распаали многи полошки чифлици. То је био случај са: Равеном, Мердитом, Малим Турчаном, Горњим Седларцем, Жеровјаном, Полатицом, Желином итд. Ова некада македонска села сада су арбанашка.

Од 1878. г. муслимани власници великих посела у Полошком пољу, почели су се осећати несигурним. Зато су продавали земљу чифчијама. Пред крај XIX и почетком XX века распродата је земља у чифчијским селима: Горњем Фалишу, Прељубишту, Требошу, Доњој Лешници, Милетину, Радијовцу. До 1912 г. откупила се око једна трећина чифчија. Други, већи део, откупљивао се у току наредних година, углавном све до 1925. г.

И поред повољних услова за откуп (ниске цене, исељавање муслимана) било је тако сиромашних сељака да до земље нису могли доћи. Њима је у помоћ притекла држава аграрном реформом после ослобођења од Турака. Поменутом реформом користили су се сви

Македонци Тумчевишта, Сараћина, Брвенице, Доњег Седларца и неки становници других полошких села.²¹¹ Али ипак, муслимани и сада у Пологу држе најбоље земље.

Остаци некадашњег чифчијског система очували су се у називима њива: Бегова њива у М. Речици; Пашина бачва и Шајини њивчина у Јегуновцу; Карацица и Муратица у Радијовцу; Пашина ливада и Исмаџица у Јапчишту итд. као и у именима појединих родова: Субашоски (Жилче), Чифлижани (Теарце), Пашини (Лешак); у именима махала: Чифлик (Нераште), народној традицији и друго.

Полошки македонски сељаци, ослобођени од чифчиства после првог светског рата, постали су власници земље, добили развијенији осећај сопствености, слободе и сигурности. Почели су да раде интензивније и да унапређују земљорадњу. Користило им је и то што су за време Турака били принуђени да одлазе у печалбу, па су стечена искуства у новије време могли да примене у ослобођеном крају и на свом поседу. Местимично су извршене промене и у распореду култура, односно у изгледу области. Уопште, напредак земљорадње после 1912. г. почео је јасно да се осећа у свим дотадашњим чифчијским селима.

Али је после првог светског рата отпочело дељење сеоских посела. Томе је узрок био прираштај становништва и учестана деоба задруга. Данас у Полошком пољу има домаћинства чија су имања чак мања од једног хектара. После другог светског рата приступило се новој аграрној реформи. Она је захватила поједине ретке заостале велике поседе, на пример: у Прељубишту, Полатици, Озормишту, Подбређу итд. Али ни тада није било довољно земље изнад одређеног максимума, па се зато није побољшало стање свих сиромашних домаћинства. Последњом аграрном реформом коначно су ишчезли велики приватни поседи у Пологу.

Сиромашна домаћинства у нашој новој држави после другог светског рата добила су могућност запошљавања сувишне радне снаге изван пољопривреде: у индустрији која се подиже у Тетову, Гостивару и Јегуновцу; у хидроцентрали „Маврово“; на извођењу јавних радова итд. Тиме је пољопривредник полошких села углавном растерећен бриге куда ће са синовима и кћерима који не могу да остану у селу. Сеоској деци олакшано је школовање и запошљавање изван индустрије.

Сточарство је по свом значају на другом месту у привреди овога краја. Рапије је сточарство било развијеније, то тврде сви старији људи. Било је домаћинства са многу стоке, више пасишта и сточарских станова, а један део стоке терао се даље од села и то лети на гребенс суседних планина, а зими у топање котлине. У неким пољским и подгорским селима сточарство је било важан извор средстава као и земљорадња, а у појединим домаћинствима и више од ње.

Услед површеног броја становништва, још у другој половини XIX века, показала се потреба да се утрине многих пољских села изделе и претворе у оранице. Засађивање утрина појачано се вршило после ослобођења од турске власти: тада су у пекадашња чифчијска села дошли поводосељени родови. Због тога, простори намењени паши, данас су мали и око њих често се гложе суседна насеља. На тај начин земљорадња је у Полошком пољу добила широке размере, док је сточарство постало споредније. Прелаз са сточарске на интензивнију земљорадничку привреду види се и по топографским називима имања која се зову: Луг (Копаница), Дубрава (Јегуновце), Требенице (Сиричино) итд.

У пољским селима сточарству најпре служе ливаде. Са њих се обезбеђује један део зимске хране за стоку. Стока се почиње гонити на пашу обично почетком априла, чим трава никне. Тада стока пасе слободно по атару док не никну усеви и док се не забрани пуштање стоке у ливаде. После тога неко време као паша служе специјално необрађени простори звани „јурије“. Ови простори нису велики и зато се после жетве стока опет пушта у њиве, од косидбе отаве у ливаде, а од септембра у кукурузишта. На овој паши стока остаје до почетка зиме.

Овај начин напасања стоке могућ је само у пољским селима и домаћинствима са малим бројем стоке а већим јуријама. Има, међутим, села где су пашњаци сасвим поорани и зато се њихова стока, када усеви никну и када се ливаде забране, већим делом тера у станове („бачила“) на околне планине. Села из северозападног дела поља имају станове на Шар-планини, а из југозападног дела на Буковићу. Стока се тера на планине у току јуна.

На полошким планинама овчари преко целог лета напасају овце појединих домаћина или целог села. Стока се музе најпре три, а затим два пута дневно. Од млека се праве сир и масло. Ови се производи деле према броју стоке. Бачијско сточарење имају многа пољска и потпланинска насеља. У септембру стока се враћа у село. Око пољских и подгорских села тада почињу кише па траве јаче озелене. И усеви су на њивама обрани па има више испаша.

Сложенија су сточарска кретања у селима на југоисточном делу Полошког поља. Становници из ових насеља у мају најпре изјаве стоку на суседну Суху гору. Око 50 дана касније стока силази у села, јер тада на Сухој гори нема воде, па одмах прелази на Шар-планину.²² Ту остаје до средине или краја септембра када се растурају сточарски станови и стока поново враћа у села. Док је стока на Сухој гори и Шар-планини од млека се праве сир и масло.

Зимска исхрана стоке у Полошком пољу је разноврсна, јер се састоји од сена, кукурузовине и сламе. Сва пољска села немају довољно хране и зато је преко зиме штеде како би стока могла да се одржи до прве паше. Поједини пољски становници село продају, а за своју стоку остављају пашу и сламу јер је њихова цена мала. Са шапом и сламом њихова стока дочека пролетњу пашу. Када су

зиме благе и без снега, стока из равничарских села може повремено да пасе (претежно у Радијовцу и у селима у Вардарији).

На котлинској равни сада се стока не гаји у чисто сточарске сврхе, нити је сточарство самостална привредна грана. Зато се више гаји крупна стока и то говеда, коњи, биволи и магарци, а од ситне само овце и свиње. Просечно на једно домаћинство у Полошком пољу долази обично: по 4 говечета, 1 товарна животиња, 10 оваца, 3 свиње, а на две куће дође по 1 биво. Ово је опште стање, иначе у неким селима постоје знатне разлике између појединих домаћинстава. Нарочито су Арбанаси већи сточари од осталих становника.

Изнети подаци јасно говоре како садашњи становници у Полошком пољу држе релативно мало стоке, углавном онолико колико је потребно да се осигура ђубре за њиве, да се има мрс, обућа и нешто текстила у кући. Сточарске производе носе на продају само поједина пољска села, обично она која леже близу Тетова и Гостивара. У тим селима се држи већи број масчних крава. Најпознатије је такво село Брвеница.

Најразвијенија грана сточарства је говедарство. Говеда се гаје као запрежна стока ради ђубрива и добијања производа потребних за кућу. У поређењу са крвама, волова је знатно више. Полошко пољско говече је средњег раста и вероватно је постало мешавином разних сојева, који су се стицали у овдашња села. Ипак највише се гаји говече слично метохијском (црвена буша).

Коњарство је средње развијено. Коњи се углавном чувају за вучу и преносење товара. Понегде се с коњима обрађује и земља. Ипак коњи нису истиснули волове. Арбанаси воле брзе и витке тркачке коње. Овакви коњи се нарочито цене. Коњи се хране на паши и у шталама.

За сточарство Полошког поља нарочито је карактеристично гајење бивола, који воле реке и влажне равни, и гајење магарца. Биволи служе за вучу тешког терета, за млеко и месо, а магарци за пренос товара. Биволи не траже бољу храну и у раду су отпорнији од волова. Њих зими треба утопљавати. Муслимани се радо хране бивољим млеком које је масније од крављег.

Овчарство је развијеније у селима која леже на граници котлинске равни и планинског обода. Ту има више паше за овце. Од оваца главна је корист у вуни, а мањс у млеку и месу. Једна овца даје просечно 40 литара млека годишње. У погледу раса чистих сојева нема. — Коза је врло мало. Гаји се само млечна и питома санска коза.

Хришћанска пољска и подгорска села у Пологу имају кукуруза па су зато после 1912. г. почела да гаје свиње. Просечно на сваку македонску кућу дође по 3 веће свиње. Трошкови око свиња су мали према користи која се од њих добија. Често се свиње пуштају и на пашу. У погледу пасмина постоји шаренило, али је ипак најраширенија домаћа врста, слична дивљој свињи. За товљење се узимају мршаве свиње бољих раса. Док није било серума против куге, дешавали су се прави помори свиња.

Зона котлинског оквира. — Друга привредна зона Полога простире се падинама планина, које уоквирују котлинску равн. Помећути оквир просторно је око пет пута већи од Полошког поља и у економском погледу знатно се разликује од њега. Најпространија је шар-планинска падина на северозападу, затим падине Влајинице и Буковића на југозападу. Ове падине састављене су од непропустљивих стена и захваљујући своме положају добро су осветљене и загрејане (леже у присоју).

Падине осталих планина Полошке котлине, и то Сухе горе и Жедена на југоистоку, затим Капчиновца и Шипмановца на североистоку немају те особине: нису тако простране, леже у осоју и састоје се од пропустљивих стена. Због тога југоисточни и североисточни котлински оквир немају већи значај за земљорадњу.

Падине Полошке котлине су дисециране речним долинама, а местимично усечене су терасе. У неким селима обрада земље је доста развијен, а у неким није. На падинама уопште нема много плодних њива, а уколико их има леже на дну уских долина, највише око Лакавичке и Дуфске реке на југозападу, затим око Тетовске Бистрице на северозападу. Понека плоднија њива лежи на теренима тераса. Такве њиве могу се видети у атару Речана, Врутока, Србинова, Шипковског Тећа и још неких других села.

Остале многобројне планинске, али мале њиве су неравне, плитке, искрчене на падинама и на долинским странама претежно присојним. Та зиратна површина представља слабу земљу, која би без помоћи других привредних грана прилично тешко могла да исхрани становништво. Кад ударе кише и када се отапа снег, вода појури преко стрмих њива односећи горњи растресити слој у ниже делове. Зато земљорадња на котлинском оквиру добија обележје екстензивне привреде.

Котлински оквир претежно има скелетна земљишта. Њихов слој земље је врло танак па се кроз њега понегаде појављује каменита подлога. Зато планинске њиве, према бонитету, спадају у пету, шесту и седму класу. Становници разликују ове врсте скелетне земље: „лиска“, „белушка“, „црвеница“ и „пешчина“. Лиска је образована на подлози од кристаластих покрилаца и најраширенија је. Земља је плитка, сиромашна у хранљивим састојцима и на њој се гаје претежно планинска жита. Белушка се види само у долинама. На њој успевају жита, кукуруз и винова лоза. Црвеница је мало раширена, „посна“ земља. Добра је за дуван, а слабија за остале усеве. Пешчина постаје од песковитог наноса. Доста је неплодна за културе јер пропушта воду. Постоје и сасвим неплодне планинске земље обрасле шибљем и травом.

Горња граница земљорадње у појединим деловима котлинског оквира налази се на различитим апсолутним висинама. Та неједнакост у висини долази услед разлике у клими, облика земљишта, са стапа тла и апсолутне висине самог оквира. На Шар-планинској присојној и блажој падини њиве са културама допиру већином до висине од 1270 код села Вешала, 1300 код села Вејца, 1400 код села

Горњег Јеловца итд. Изнад тих висина земљорадња је углавном онемогућена хладном климом. На падини Влајинице и Буковића на југозападу културе су раширене до висине од око 1300 m. То је приближна висина пољопривредних култура на Сухој гори. Идући од нижих делова котлинског оквира ка вишим све је мање њива, а више шума и пашњака. На тај начин земљорадња у висинским пределима опада, а јача сточарство и шумарство.

Земљиште и клима на падинама Полога омогућили су гајење разноврсних култура. Главније су: жита, кукуруз, кромпир, пшенице, биве, ливаде, затим воће и винова лоза.

Раж, јечам и пшеница сеју се на сушним њивама. Од укупног броја њива две трећине су засејане житом. Раж и пшеница сеју се више као јари, а мање као озими усеви. Жита су доброг квалитета, али је принос релативно слаб. Пшеница се сеје мало и претежно на нижим, ерозивним проширењима где се може задржати плоднији материјал. Од пшеничног брашна меси се хлеб за свечање дане. Њиве са ражи и јечмом достижу највећу висину култура у Пологу. Када су друга жита скупа, планинци месе ражани хлеб, затим се раж даје стоци и продаје. Слама служи као зимска храна стоци и њом се покривају сеоске куће. Орање почиње у априлу, а врши се од друге половине августа. Врши се обавља коњима. Принос планинских жита је колебаљив и мањи од приноса у Полошком пољу. 1947. године многа планинска села у овој области нису добила од жетве ни онолико колико су дала за семе.

Кукуруз може да се сеје више година узастопно само на неким ретким њивама које се натапају, на пример у селима Србинову и Лакавичи. Али таквих њива има мало. По косама и падинама кукуруз („брзак“) се сеје паизменично са житима. Највиша граница кукуруза је у долини Тетовске Бистрице до села Бродца и у долини Маздаче до села Ломнице (висина око 1200 m). То су широке долине, добро осветљене и загрејане. Дуж других долина горња граница кукуруза је нижа и на неједнаким висинама. Сејање кукуруза за последњих сто година знатно се повећало. Сеје се у априлу, али ако је хладно, може и у мају (вегетативни период траје око 4 месеца). Принос од кукуруза је несталнији него од жита: за умерено кишовитих лета роди око 15 до 20 тавара по хектару, а за сушних ни половину тога. Уз кукуруз гаји се и пасуљ. Веома се цени пасуљ из шар-планинског села Шипковице („јер се паводњава хладном водом“).

Кромпир се гаји претежно у високим планинским пределима где лети има више кише и где је она правилније распоређена. Култура кромпира у Пологу је позната од почетка XX века. Сеје се истовремено са јечмом. Када приметну плод, кромпиршта многу страдају од дивљих свиња (у Вејцу итд.). Селаци причају да се гајење кромпира прво раширило у шар-планинским селима Лисцу, Шипковици, Вејцу итд. Тамо је донето неко семе из Скадра. Касније је гајење кромпира прешло на Суху гору (село Корито)²¹³ и на Буко-

вићу (Падалиште, Пафа, Сретково). Кромпир скоро увек даје добар род. Једино је подбацио 1950. г. када је владала велика суша. Гајење кромпира сада се стално развија, јер кромпир служи као важан и јефтин артикал у исхрани планинског становништва. У селу Лисцу једна кућа убере 4—5.000 kg кромпира (са једног ха око 10.000 kg). Кромпир се шири на рачун ражи и јечма.

У зони котлинског оквира повртарски производи су скоро реткост. Сеоске баштице обично леже на неком заједничком малом потесу и то у близини речице или око јачих извора. Ту се оне за време сушних лета вештачки наводњавају. Од баштенског биља саде се све врсте које и у пољским селима. Послове у баштама обављају жене. Недостатак у поврћу планински надокнађују куповином из пољских села.

Индустријско биље мање успева него на котлинској равни. Дуван и конопља су једине биљке те врсте. Дуван се гаји на сувом, плитком земљишту у нижим деловима падине Шар-планине и Жедсна. Његово лишће је ситно, нежно и ароматично, па зато налази добру примену у производњи цигарета. Становници појединих села смањили су производњу жита и грожђа у корист дувана (Горње Синичане, Новаке, Копаница, Врањовце и друга). Гајење дувана у последње време почело је да се шири по атарима прилично високих села (Пожаране). Нарочито је добар дуван села Копанице, Новака и још неких других.

Конопља је врло ретка, сусреће се на довољно хумусном земљишту и по дну планинских долина. Раније се конопља гајила у многим селима, али су је фабрички производи потиснули. Успомена на гајење ове културе очувала се у народној традицији и у топографским називима. Топографски називи као што су Лениште, Ланиште указују да је раније у планинским селима била раширена и култура лана (Старо Село, Дуф, Брезно, Горње Јеловце итд.). У Брезну причају да су лан гајили до 1878. године.

Од пићних биљака на котлинском оквиру познате су овас, урв и грахорица. Оне се употребљавају једино за исхрану стоке. Поменуће културе захватају малу површину и сеју се само на неким њивама, које су гајењем других усева испошћене. Већи произвођачи овса су села Дуф, Сретково, Страјане, Вешала и друга. Поменути биљкама обраћа се мало пажње и сеју се тек онолико колико је потребно за једну сроску кућу. Као предусев грахорица је добра за све усеве, а нарочито за жита.

Ливада има две врсте: једна су крај воде ближе селу, а друге су далеко на падинима планина. Прве дају добре откосе. Ливаде које су удаљене од села препуштене су природним факторима, и једино од њих зависи њихов род. А како се ништа не настоји око побољшавања планинских ливада, то су и приноси мали и бивају сваке године слабији. Сено се чува за исхрану стоке. Као ливаде остављају се неких година и њиве сувише плитке за орање. Планинске ливаде косе се један пут годишње и то око 30 дана после пољских ливада.

Котлински оквир у Пологу, и то северозападни и југозападни, има врло повољне природне услове за развитак воћарства: температуре су умерено високе, влаге има довољно, а јаки ветрови су ретки. Због тога се Полог одликује развијеним воћарством и спада у богатије воћарске области наше земље. Добро успевају шљива, кестен (до висине од око 1000 m), јабука, орах, трешња, крушка.²¹⁴ Поменуће врсте воћа немају исто распрострањење и важност у привреди. У појединим шар-планинским селима воћарство је у привреди важније од производње жита и других култура. Таква села су Пожаране, Вруток, Г. Сипичане, Вратница, Брезно итд. Куће ових села не виде се од воћњака.

Воћарство је после првог светског рата веома напредовало. То је последица природних услова и веће пажње која му се у новије време поклања. У Пожарану, на пример, за тридесет година површина под воћњацима повећала се скоро за пет пута. Воће има велики значај у животу становника: служи за исхрану, пече се ракија (код Македонаца) и продаје се на трговима у Пологу и Скопљу. Воћке су засађене највише око кућа, док се ораси, кестење, шљиве, ананаси и трешње²¹⁵ виде и даље од села по њивама.

У Пологу су најповољније поднебље направи јабука и кестен (шар-планинско подножје).²¹⁶ Јабукс „тетовке“ познате су на многим тржиштима у нашој земљи. Иначе, у Пологу се разликују јабуке: Ђулабије, петровке, босанке, шареначке, врбовачке и друге. Најбоље имају села: Синичане, Речица, Глабе, Лешак. А најбољи кестени су у Врутку, Лешку и Брезну. Пролетњи мразеви униште понекад род. Али то никада не бива у целој области, већ у појединим деловима.²¹⁷ Овде треба поменути да у изразито планинским селима има доста лешника, купина и јагода.

После воћарства од значаја је винова лоза. Виноградарски појас заузима ниже делове котлинског обода, и то северозападни и југозападни до висине од око 800 m. Ту се за винограде бирају суве и порозне земље, добро осветљене и загрејане и места добро заклоњена од климатских екстрема. Релативно добрим плодом и садржином сока у њему одликују се виногради изнад Тетова, Дебреша, Врапчишта, Беловишта и неких других насеља. Местимично се винова лоза види и на висини од 1000 m. Али она на тој висини као права култура не заслужује пажњу.

Винова лоза спада у најстарије културе ове области. У писаним изворима помињу се виногради села Галата, Врапчишта, Тетова и других полошких насеља.²¹⁸ Чувено је било нарочито грожђе села Синичана. Полошко виноградарство је некад било развијеније него данас. Гајење лозе било је у вези са бројем македонског становништва. Од друге половине XVIII века старинци су се постепено иселавали из многих села и на њихова места досељавали су се Арбанаси. Досељеници нису довољно познавали ову културу и зато су у арбанашким селима виногради иселених словенских старинаца запустели или претворени у паше и њиве.²¹⁹ Касније, преостале вино-

граде са старом лозом уништила је филоксера за време Балканског и првог светског рата.

Садашњи виногради засађени су новом лозом америчког порекла. Има је у селима у којима живе Македонци. Винова лоза је јако осетљива на климатске услове и начин обраде. Зато њен род није стаалан, већ је колебљивији него код воћа. Величина приноса може да варира за једну трећину и више. Исто тако слаб род доноси и они виногради којима се не обрађа довољно пажње. Рачуна се приближно да у току десет година могу бити два одлична рода, око четри осредња и исто толико сасвим слаба. Грожђе служи за исхрану, делом се продаје, а делом се прерађује у вино и ракију. Прерада је примитивна и зато се вино преко лета укисели и поквари. Уопште узето виноградарство овог краја нема онај привредни значај који би се могао очекивати.

Изнети подаци показују да у земљорадњи овог дела Полошке котлине најважније место заузимају суве културе и воћњаци, па остали усеви. Принос од појединих култура је мали, јер једва прелази половину приноса који се постиже у другим по природним условима таквим али пољопривредно напреднијим областима. Ово долази свакако услед заосталог начина обрађивања земљишта, севе и жетве.

У полошким селима све су њиве постале крчењем. Многе крчевине су несумњиво старе, средњовековне и из доба Турака, али има доста које су и релативно скорашњег постанка. Једне су постале на земљишту раније обраслом шумом, док су друге крчене на крчевачким планинама по оквиру Полога (Суха гора, Жедеи). Местимично и сада крчењем настају нове њиве, али има и слабих њива које се пуштају да се претворе у шуму.

Велика незгода планинских њива је у томе што се морају „трети“ од камења које стално избија на површину, пошто киша спере танак слој земље. Тако настају гомиле камења („грамади“) на међама. Дивље животиње: медведи, дивље свиње, јазавци, птице, често угрожавају зреле културе планинских њива. Када сазру кукурузи, сељаци по сву ноћ лупају у канте. Много страдају још кромпишта и жита.

Пошто су њиве на планинским падинама слабе и осредње родности, оне не могу сваке године бити под истим културама. Зато су пољопривредне површине на атарима многих планинских села подељене на три дела: једне године један део је под житом, други под брзим кукурузом, а трећи лежи као угар. Следеће године на првом делу је угар, други је под житом, а на трећем је кукуруз. Треће године не обрађује се други део, трећи је под житом, а први под кукурузом. Под угаром сваке године остаје 30 до 40% од планинских њива.

Велики значај за планинску земљорадњу има ђубрење. Када се њиве не би гнојиле, земљорадња не би била могућна. Иза тога се јасно види да се обрађивање земљишта и у планинској зони јав-

ља удружено са сточарством. Раније је у Пологу било нешто мање њива, а стоке сразмерно више. Зато су се тада њиве могле чешће и обилније ђубрити, те је принос од култура на таквим њивама био већи. Њиве које се налазе на јако стрмим странама често се не ђубре, јер кише могу однети ђубре и површински слој живице. После краћег коришћења становници пуштају такве њиве за дужи низ година или за увек.

У планинским селима вегетативни период је краћи и искључује гајење пшенице и кукуруза на великим висинама, на којима се успешније гаје раж, јечам, овас и кромпир. Али за појединих кишовитих јесени ове културе на великим висинама не доносе плод; обично падну слане или снег пре него што плод сазри.

На котлинском оквиру наводњавање је раширено више на оним местима где постоје равније њиве. Вода се изводи из горњих токова река да би се на тај начин обухватио већи простор. Раширеније наводњавање видео сам у селима на Шар-планини и то у горњем делу Тетовске Бистрице (Бродец, Бозовце, Селце итд), затим у долини Маздаче (Бурбовиште) и Палчишке реке (Г. Палчиште). Вода за наводњавање код планинаца треба да буде мутна, јер је она повољнија. Кукуруз треба пајмање два пута наводњавати. Поједине добро наводњене ретке њиве, баптице и ливаде доносе плодове као њиве у Полошком пољу. У техничком погледу наводњавање је врло примитивно.

Поједина домаћинства у планинским селима данас гаје више култура него раније. Међутим, поменути села не могу сама да исхране своје становништво. Ретка су домаћинства којима жито са њихових њива стиже за целу годину. Друга домаћинства имају своје хране 5 до 6 месеци, а нека мање од тога. Принос од земљорадње се јако смањује кад година није „берићетна“ — када земља није нагnojена и када не падају чешће али слабије кише. Према томе, човек на котлинском оквиру не би могао опстати када не би било и других привредних извора. Најсиромашнија у житу су села: Селце Кеч, Бурбовишта, Корито, Бафа, Страјане, Сретково итд.

Колико је земље потребно једном домаћинству од 6 до 7 чланова, при садашњем стању земљорадње, не може се тачно рећи јер земља није свуда једнака. Ипак се као приближно може узети да је за седам члорова потребно око 6 хектара земље, затим 5 до 8 граа крупне и око 30 граа ситне стоке да би се њиве гнојиле и да би се имало довољно сточарских производа. А толико земље и стоке нема. Због тога се у поређењу са равницом, у полошким планинским селима осећа веће сиромаштво: куће су местимично доста празне, а становништво није довољно исхрањено и одевено.

Како је планинска земља доста слаба, почели су (поглавито од 1912. г.) поједини планинци да купују роднице њиве на котлинском дну, далеко од својих села. Ту земљу власници обрађују сами, мада им је од куће далеко по 5 и више сати хода. У Полошком пољу сада имају њиве шар-планинска македонска села Лафце, Брзно, Јелопник, Варвара, затим арбанашка села Гајре, Селце и још

нска друта. У Варвари богатство домаћина мери се по величини земље у низији. Када се каже да неко има 8 уборака (један ха) земље, не мисли се на планинске њиве, већ на оне у низији.

Планинске њиве су разна облика. Многе су дугачке, са искривљеним међама и разних ширина. Стална деоба задруга је узрок стварању малих обрађених површина. Оне нису уопште подесне за рационално обрађивање и искоришћавање. Нарочито је отежан приступ до појединих деоница. Ипак, већа распарчаност поседа влада на котлинском дну него на ободу.

Атари полошких села, а нарочито планинских, заузимају различите морфолошке целине. Они се деле на утрину са пашом и шумом, која је пространија, и на оранице, а то су њиве. До XIX века утрина је била пространија него данас. Порастом становништва до краја поменутог века становници су почели да деле сеоске утрине. Нарочито су издељене утрине које су подесне за земљорадњу и делови који су ближе селу. Тако су постали чести „лазови“, тј. искрчена места између шума.

У планинским селима на котлинском оквиру Полога сточарство данас представља важну привредну грану као и земљорадња, а понегде и значајнију од ње. Област је врло подесна за сточарство. Има пашњака, шума, ливада и доста токова који не пресушују лети. Зато ово занимање код полошких планинаца постоји од старине. Сточарство се постепено развијало до XVIII и XIX века и у том периоду достигло је високи ступањ.

Паше има више у изразито високим селима на Шар-планини, нарочито у Горњем Јеловцу, Ломници, Пршовцу, Новом Селу, Бозовцу, Јеловјану, Урвичу, Вејцу, Вешали, Бродцу, Бормолу итд. Трава није тако бујна а и мали су пашњаци југоисточних полошких села која леже на Сухој гори и Жедену, или у пејским ниским насељима (Г. Синичане, Селце, Кеч, Равен и друга). Осим планинских сувати за пашу служе многобројни ридови, који се не ору, шума и необрађени потеси на атарима села. Паше су од кућа удаљене просечно 30 минута до 2 сата хода.

У планинској зони не постоји кућа без неколико грла стоке. Код Арбанаса једно домаћинство има око 12 оваца, пет говеда, на две куће долазе три товарне животиње. Код Македонаца, међутим, однос је другачији, јер су они сада слабији сточари. Тако на једно македонско домаћинство, долази око 8 оваца, два говеда, једна товарна животиња и једна свиња. До 1948. г. Арбанаси су били на првом месту и по гајењу коза: на арбанашку кућу просечно је долазило 10, а на македонску пет коза. Ово важи за целу планинску област, иначе постоје разлике између појединих села и домаћинства. Најјача полошка газдинства сада имају око 100 до 150 грла ситне стоке и по 10 говеда. То су већином заједнице. А таквих заједница има претежно код Арбанаса.

Исхрана стоке је разноврсна, али увек зависи од географске средине. Стока се изгони на пашу средином априла у нижим се-

лима, или почетком маја у високим пасељима. Паша није далеко од села, обично на странама изнад кућа. На испашама стока остаје док се не опасе трава и не пожање жито са њива и покоси трава на ливадама. Отада стока пасе на потесима које становници обрађују, а затим се попово изгони на пашњаке у којима трава, због јесењих киша, постаје бујнија. На пашњацима стока остаје докле год ове има. Говеда и товарне животиње могу пасти најдуже до краја октобра, а овце и нешто дуже. Док траје паша, овце углавном похићају у торовима на ливама. Сточари са осталом стоком не остају на пашу, већ се сваког дана пред вече враћају кућама.

У полошким планинским селима заступљена је и једна посебна врста сточарских миграција: становници, који имају већи број оваца (50, 100, какав и више) и говеда, лети стоку сами или удружено папасају на травним „планинама“. Најбогатије и најпространије травне падине леже на Шар-планини и то поглавито изнад села: Горњег Јеловца, Ломнице, Новог Села, Бозовца, Беловишта, Вратница, Јеловјана и других. Главне планине Горњег Јеловца зову се: Зенделбег, Дедебег, Црпи Камен. Новоселске планине су: Војводина, Сирска, Казани. Око Бозовца леже планине: Језеро и Лешница. Планина села Ломнице зове се Думково (ту су стална ломничка бачила). У лето 1929. године на Шар-планини тетовској и гостиварској било је око 300.000 оваца.²²⁰ На Сухој гори добрих травних планина има око села Корита, а на Буковићу око села Бафе, Трнова и Страјана.²²¹ Травне планине су доста удаљене од села и зато на њима стока остаје у бачилима до септембра. У бачилима се прерађује млеко у масло и сир. Поменутог месеца бачила се растурају и тада се стада оваца и крад говеда сјављују у села око којих се папасају до почетка зиме.²²²

Становници планинских села сада немају много стоке и зато њу зими држе код кућа. Само код неких домаћина који имају више оваца, ове зимују у кошарама. Кошаре леже у топлијим деловима атара даље од села. Зимска исхрана стоке састоји се од сена, сламе, кукурузовине, шуме. За то време стока се храни око пет месеци (од почетка децембра до краја априла). Како се рачуна, једној овци тада треба око 100 kg сена, а за говеда и коње више. Од крупне стоке најбоље се хране волови за орање и товарни коњи. Зими се стоци полаже три пута дневно: ако јој се изјутра даје сено, онда се у подне и у вече даје паша и слама или обрлуто.

Радове око стоке обављају и мушкарци и женскиње. Домаћинства с већим бројем стоке имају одраслије мушкарце за чобане, али таквих домаћинстава нема много. Остали селаци стоку дају на чување заједничком чувару. Обично и свако најмање село има једног чобана за овце, једног говедара, једног телчара, а раније и једног козара. У великим селима број чувара је већи: обично их има за сваку врсту стоке онолико колико има и већих махала. Женска деца и жене не иду за стоком.

Планинци овцу сматрају веома корисном животињом, јер се од ње добија: вуна, млеко, масло, сир, месо, дој, кожа. С пролећа

и с јесени сточари продају јагњад и овце, па купују жито и друге потребе. Трговина стоком за клање неколико година је била упућена на државна откупна предузећа, сада се она врши у полошким градским насељима. Ретке су куће у планинским селима које не држе и најмањи број оваца. Овчарство уопште има важну улогу у привреди планинских села.

На планинама које чине оквир Полошке котлине има довољно траве, а највише на Шар-планини. Зато се овце у току пролећа и у првој половини лета музу не само ујутру и увече, него и око подне. Затим се мужа прско дана укида. Производи од млека спремају се код куће, а ребе и у сточарским бачилима која леже далеко од села. Оваца је највише у изразито планинским селима. У колико је положај села нижи, то је и број оваца мањи. У целици, планинска села у Пологу по броју оваца заузимају једно од важних места у нашој држави. Оваца је ситног соја и зато ретко кад у тежини достиже преко 25 kg.

После оваца по значају долазе говеда, од којих једну половину чине волови. Планинско говече је малог соја и разнобојне длаке. То показује расну мешавину. Корист од говеда такође је разноврсна. Становници од њих добијају потребну снагу за орање и вучу, затим производе за храну, ђубре за њиве и кожу за опанке. Планинска говеда у Пологу су отпорна и у храни врло скромна. Овде сељаци нису доводили са стране говеда племенитијих раса и зато она нису нигде заступљена. И говеда су предмет живе трговине, која се врши у Тетову и Гостивару.

Од товарних животиња заступљене су: коњ, магарец и мазга. Само задружнице куће држе коња седланика, док се остали самаре, носе товари и врше жито. Коњи су мали, веома добри и сигурни у ходу, нарочито по високим брдима. Некада се становништво бавило кирицилуком и тада је било више коња. У селима која се баве продајом дрва има више коња, док је у другим већи број магарца. Магарец, за оскудну храну и за најмању пажњу коју му човек поклања, је најхваљанија животиња. У неким селима он је најбоља надокнада за коње. Зато свака кућа која не може имати коња држи магарца. Мазге су ретко заступљене, обично по неколико и то само у изразито планинским селима.

Од мањег је значаја гајење свиња. У планинским селима свиње се држе у незнатном броју и то само код православних становника. Ретке су куће које могу продати свињу. Једино сељаци из Пожарана, Горње Боновице и још неких других насеља у околици Гостивара држе свиње у нешто већем броју и продају их на трговима. У тим селима има жироних шума, па су услови за свињарство повољнији.

До краја 1947. г., а местимично и до краја 1948. г., планинци су имали знатне користи од коза. За козу је на котлинском оквиру било одличних услова, јер жбуња и шума има релативно довољно.²²³ Зими су се козе храниле брстом и лисником. Није било куће која

није држала козе. Од гајења коза становници су имали користи у млеку и месо, али и штете, јер су уништавале гору. Последњих година види се укштена санска и домаћа коза у врло малом броју.

Сточарски производи троше се у великим количинама у планинским селима. Млеко, сир, масло и месо служе за исхрану. Млеко се претежније употребљава лети када га има највише, док су остали сточарски производи главна зимска храна (нарочито месо). Од коже се праве опанци и самари. И вуна је веома корисна: од ње се израђује одело и постеља. Преостали сточарски производи служе за продају. На тржиштима веома су на гласу укусан шар-планински сир и полошка пастрма.

И у планинским селима данашње сточарство, када се упореди са ранијим, је у знатном опадању. Раније је сточарство било главна привредна грана, јер је по општој вредности оно превазилазило земљорадњу. Пре је било мање становника и мање потребе за ораницама. Сточарство је напредовало. Стада од 100, 200 и више оваца и коза, затим крада са знатним бројем говеда и ергеле коња могле су се видети у сваком селу. Само Шар-планина хранила је лети на својим суватима преко 2.000.000 оваца.²²⁴ Жито су планинци куповали цовцем од продате стоке. Богатство домаћинства ценило се по броју стоке, а не по њивама.²²⁵ Бројем стоке истицали су се не само староседеоци, већ и досељени Арбанаси.

По селима на котлинском оквиру код Македонаца, великих сточара било је скоро свуда. Ристевци из Купова на Сухој гори, како се прича, пре око 160 година „чували су око 2.000 оваца“. Касније су стоку продали, јер су морали да плате тетовском наци казну од „седамдесет и пет ћеси со пари“ (једна кеса је имала 500 гроша). Место где је боравила стока поменутог рода сада се зове Ристеви Траа. Матеовци у селу Горјану на Шар-планини имали су претка Мате-ћају, који је у XIX веку имао око 8.000 оваца, а у задрузи три ожењена сина. На његову стоку једном су напали Арбанаси из Љуме. Мате-ћаја је позвао у помоћ македонске сељаке из Горјана и сви су се борили противу Љумљана. Напади Арбанаса из Љуме касније су били све чешћи и због тога су се сточари Матеовци и остали наши сељаци иселили из овог села. Род Бачоски живи у Сетолу на Шар-планини. Они су раније имали много стоке, нарочито оваца, с којима су лети боравили у бачилима (по томе добила и име). Зими су стоку сјављивали у подгорско село Непроштено, где су се налазиле њихове ливаде. До краја XIX века стоку рода Бачоски неколико пута су пљачкали Арбанаси, али је она опет обнављана. У шар-планинском селу Бродцу најпознатији ранији сточарски род звао се Никовци. Прици из петог колена овог рода: браћа Нико, Илија и Спаса, сваке јесени продавали су у Цариграду део своје многобројне стоке. Једне године, на повратку њих су у долини Тетовске Бистрице „дочекали качаци и опљачкали“. После овог догађаја поменути македонски сточари из Бродца одмах су се иселили (једна њихова грана сада живи у Лафцу) у Новом Селу

на Влајиници највeћи сточар био је Пепо из рода Николовци (предак из петог појаса). Он се помоћу стоке и земље толико обогатио да је био „раван паши у Тетову“. Зато Пепа нису радо гледали досељени Арбанаси суседног села Речана, па су га убили. Пепови потомци нагло су осиромашили. И у селу Брезну изнад Тсарца, прича се, да је раније било више македонских родова познатих сточара. Тако је у роду Јорговци живео Цветан-Њаја (око средине XIX века), који је имао око 400 оваца, 100 коза и остале „стоке башка“. У другом брзајанском роду Матовци као сточар се истицао Стапче, деда данашњих становника. Он је чувао око 300 оваца, 100 коза, затим много говеда и коња. Поменути Стапче лети је градио бачило на Шар-планини. У Врапчишту на југозападу од нашег живља много стоке су имали Самарциовци. Њихови преци били су „најбогатији во селото“. Крај њихове куће налазио се казан с млеком које се бесплатно делило путницима. У садашњем арбанашком селу Прошевцу изнад Галата до пре 80 година живео је богати македонски род Бошковици. Тада су Бошковцима Арбанаси опљачкали стоку и убили домаћина Змејка. После тога Бошковици су се иселили из старог насеља. У Пожарану сам слушао да су некада велики сточари били из рода Чавдаровци. Они су као номади стоку лети терали по Шар-планини. Пре око 160 година Чавдаровци су често нападани на пасиштима, па су се зато морали стално населити у Пожаране, где су се више посветили земљорадњи и печалби. Великих сточара међу нашим становницима до пре сто и више година било је и у другим планинским селима: у Г. Боновици на Буковићу (Атанасковци), у Сушици на Влајиници (Секудовци), затим у жебенским селима Сиричину, Раотинцу итд. Осим великих сточара, раније су многа друга средње сточарска домаћинства имала по око 10 говеда и по око 50 грла ситне стоке.

И међу Арбанасима се као велики сточари помињу многи родови. У Кориту, на Сухој гори, највeћи арбанашки сточар био је Љаџиф Баула. Он је у првој половини XIX века имао око 1.500 оваца. Његова јалова стока зимовала је у Поречу на истоку, а остала у Полошком пољу на западу (код села Радијовца). У Орђуну, на Влајиници, пре 120 година доселио се из Арбаније Алиа Љок са пет синова. Убрзо су нампожили стоку у великом броју тако да су с њом зимовали у Солунској котлини. У роду поменутог Алиа Љока и касније је било великих сточара. Нарочито се истицао Незир-Њаја, кога је балкански рат 1912. г. затекао са овцама у Солунском пољу. Због нове српско-грчке границе Незир није могао да врати овце у своје насеље. У Врутоку као велики сточари важали су Абазовци. Овај род је основао Абаз-Њаја, досељен из села Радомира у Калису. Он је око средине XIX века захватио многе простране врџотке, ливаде и папу, а затим је са сином Иљаз-агом образовао велико стадо оваца, ергелу коња и гајио говеда. Данас живи потомци Иљаз-ага сиромашни су у стоци. У Врапчишту постоји род Љуш, пореклом из Чаје у северној Арбанији. У овом роду се памти велики сточар Ислам-Њаја са „неколико хиљада оваца“.

Неко је западио Исламово бачило на Шар-планини (налазило се на првој Враци) па је тада „мас текла до села Неготина у подножју“. У Вешали велики сточар био је Арбанас Баки Цин, предак садашњег рода Осмапаар. Он је имао око 3.000 оваца и зиму је са стоком проводио на јегејском приморју. Великих арбанашких сточара било је и у другим планинским селима. Да поменемо од њих Горње Јеловце (Маршиновци), Шипковицу, Бермол, Ново Село у долини Мазлаче, Раковце, Ђурђовиште, Калиште итд. У Кориту на Сухој гори некада је било најмање 10.000 грла само ситне стоке, а у Селце Кечна на Шар-планини 12.000.

Због већег богатства у стоци, положки селаци су раније често лети излазили на бачила. Становници из Врапчишта имали су бачила на Враци, селаци из Добридола на Думкову, а из Боговина на Војводини, становници из Врутока на Зенделбегу, а из Малог Турчана на Согорју итд. Излажење на бачила очувало се не само у традицији становништва, већ и у топографским називима и у презимелима родова. У бачијама стока је остајала до почетка јесени и у њима се прерађивало млеко. И сада се на Шар-планини, Буковићу, Сухој гори и Ждасу²²⁸ могу видети остаци старих сточарских станова. Припадали су већим сточарима из појединих положких села.

Раније су постојала и зимска кретања сточара из Полога у друге области; одлазило се у жупније области на југоистоку, највише у околину Солуна. На зимовницима су закуљиване сеоске утрине по којима је стока пасла целе зиме. Тамо се докупљивало сено и давало овцама када би се јагњили. Од 1912. г. ова кретања су престала. Сада са стоком изван Полога зимује само десетак сточара из Трнова и Страјана, затим неколико сточара из Корита, Вешала и Новог Села. Сточари из Трнова (шест) зимују у Поречу на месту званом Подиште. Сточари из Страјапа зимују на месту званом Гуштерица у Кичевији. Сточари из Корита и други зимују у Скопској Блатији. У поменутих околним областима снег је ређи и овце могу зими да пасу.

Док је сточарска привреда била главније занимање, у појединим положким селима су извесни простори били ограђени врљицама. То су биле заједничке паше, док је около лежала земља за обрађивање. То су царине, познате и у неким другим нашим областима. Повећавањем обрадиве земље царине су изгубиле некадашњи значај. Сада постоји топографско име Царина у селу Вратници.

Сточарство је у Пологу опало нарочито од прве половине XIX века.²²⁷ Тада је за Македонце настао период велике личне и имовинске несигурности, долазило је до сукоба с појединим досељеним Арбанасима, а најтеже је било то што су у Полог непрестано упадали пљачкаши из северне Арбаније (из Љуме, Калиса итд) и сваке године крали стоку.²²⁸ То је доба наглог опадања сточарства, присилних одлазака у печалбу, а многих исељавања. Стока је јако настрадала и у току другог светског рата. Тада су за кратко време Љумљани и други Арбанаси опљачкали потпуно стоку у више од

половине македонских села.²²⁹ После рата већина наших домаћинстава морала је изнова да се кући.

Код Арбанаса је сточарство опадало од почетка XX века. Узрок опадању најпре лежи у јачању земљорадње. Неке испаше и по арбанашким селима прстворене су у зиратне земље и тиме површина ближих сеоских паша смањена. Други узроци су: ограничавање пашњака и шума које је извршила државна власт после 1918. г.; ратови; нове државне границе; деобе кућних задруга; од 1947-48. г. арбанашко сточарство нарочито је погодила забрана гајења коза. Услед смањивања броја стоке смањено се и принос жита, јер су „ослабиле“ планинске земље које не могу добро да се гноје.

Пошто су планине, које уоквирују Полошку котлину, лети богате пашњацима и водом (нарочито Шар-планина), то оне привлаче сточаре и из других крајева у којима се осећа летња суша. Раније је међу сточарима било Цишара и Јурука,²³⁰ сада само Арбанаса и Југословена. Сточари из других области задржавају се претежно на суватима Шар-планине, у њеном средишном и југозападном делу, од краја пролећа до почетка јесени. До другог светског рата било је на Шар-планини и сточарских трговаца; они су закупљивали планинску пашу да им стока дебла па су после ту стоку продавали.

Домаћи и страни сточари на планинама у Пологу за време Турака тежили су да захвате што боље сувати. Отуда су између њих избијали сукоби. Таквих сукоба било је око испаша на атарима многих шар-планинских, сухо-горских и жеденских села. О овим сукобима причају се разне приче очуване у традицији.

По привредној користи шумарство би било у овој зони на трећем месту. Већи комплекси шуме у Пологу очувани су на Шар-планини, Влајиници и Буковићу, док на Сухој гори и Жеденој шума нема. Помећути шумски простори представљају велико богатство. Шуме су претежно државне и сеоске. Приватних шума има само на јаким површинама у близини села. Поједине цркве и цамије очувале су ретке накуфске забране.

Полошке планинске шуме састоје се од разних врста. Највише је заступљена буква (око 60%), затим храст, док је осталих врста дрвећа знатно мање. Букове шуме су различите: местимично имају стабла права, обла и висока. Таквих добрих букових шума виђао сам код села Горњег Јеловца, Бозовца, Вејца и других. Постоји букова шума и од чворноватих, кривих стабала, неједначене дебљине. И храст се јавља као закржљала и као висока шума. Високих храстових шума има у заветринама и то не на великим просторима. Липа, јавор, граб, јасен, јасика, бреза јављају се појединачно и ретко. Претежно их има у зони храста, а мање у зони букве.

Значај шуме у привредном животу полошког становништва планинских насеља био је увек велики. Селаци из тих насеља користе дрво за разне домаће потребе, поглавито за огрев и грађу.

Домаћинства изгоре знатну количину дрвета, јер имају отворена огњишта. Осим тога, становници планинских села продају дрво у Тетову и Гостинару.²³¹ Неки селаци прерађују дрво, те су се на тај начин развили занати: дрводељство, горење ћумура и коларство.²³² Дрводеље раде лети у шуми, а зими код кућа. Израђују: држале, лопате, виле, разбоје. Ове прерађевине се продају за новац или их планинци „трампе“ за кукуруз. Нека села у близини шума пале ћумур (Вратница, Куново, Одри, Рогачево). Раније су селаци палили ћумур у већој мери и водили живу трговину. По шумама се налазе многе ћумуране (код села Кунова, Печкова итд.). Код села Трнова и Доње Лешнице шуме су знатно уништене печењем креча. Шуме су од велике користи и као испаше.

Домаћинства пољских полошких села, и из села у подножју Жедена и Сухе горе, не могу са својих атара да задовоље потребе у дрвету па дрва добављају из планинских делова који леже на северозападном и југозападном котлинском оквиру. (Дрво са котлинског оквира важи као најбоље за огрев и грађу).

У доба Турака, а у мањој мери и до другог светског рата, полошке шуме су нерационално сечене и тиме уништаване. Многа села остала су потпуно без шума. На местима где су шуме посечене настале су јаруге и потоци. При јаким кишама бујице разносе оскудне њиве што леже са страна и материјалом затрпавају оранице и села у низији. Све то наноси знатне штете земљорадњи, затим се нека насеља због тога померају (Мала Речица, Камене, Градец, Чајле), појављују се оскудица у паши итд.

Од 1945. г. приступило се рационалнијем искоришћавању шума и њиховом уређивању. Забрањено је и козарство што ће несумњиво утицати на обнављање шума. Али потпуно газдовање шумама у Пологу постићи ће се тек када се пошуме и они делови који сада леже привредно неискоришћени. Таквих „голина“ има много на Сухој гори и Жеденој.

Допунска занимања. — Поред главних привредних грана постоје и споредније, којима се узредно, као допунском привредом, бави један број становника. Мало је људи којима су неке споредне привредне гране главно занимање.

Полог је релативно богат зечевима, лисицама, курјацима, мечкама, дивљим свињама, јазавцима и другим врстама дивљачи. Али и поред тога лов у Пологу није развијен и нема нарочитог привредног значаја. Може се рећи да је лов већином забава појединаца. Лови се пушком, помоћу клопка и замке. Многи лове кријући од власти. Када се у неком крају намноже зечеви, диже се хајка у којој учествује по неколико села. Перната дивљач, на пример, дивљи голубови, јаребице итд., слабо се лови.

Једно од споредних и ређих занимања је и риболов. Риболов има малу привредну важност само за села око Вардара (Скричино, Чајле, Јегуновце, Раотинце и нека друга). Уловљена риба служи за домаћу потребу и не продаје се, јер је има мало. Риба се лови пре-

тежно од маја до септембра примитивним справама: мрежама, колевима, остима са три зуба и бацањем експлозива.²³ Од Вардарских притока рибе има у Лакавици²⁴ и Тетовској Бистрици. Остали токови су веома оскудни у риби. Лове се мрена, клен, пастрмка, кркуша, шаран и друге врсте. По казивању старијих сељака, Вардар и његова притока Лакавица ранијих година били су богатији рибом. Раније је било и мање рибара, па је и риболов био уноснији.

У Пологу се баве и пчеларством. Просечно свака десета кућа има по пет кошница и то већином „улишта“. До краја XIX века пчеларство је било развијеније, јер по селима није била раширена употреба шећера као сада. Слушао сам да је раније било великих пчелара са по 80 до 100 кошница у планинским селима: Горњој Бовици, Лешници, Отуњу, Старом Селу, Среткову итд. Пчелари су Македонци. У Пологу је раније било и великих манастирских пчелињака у Симњици и Орђушу. Ова су села сада арбанашка. Број пчела данас је незнатан у поређењу са могућностима гајења. Највише се добија мед од ливадског цвећа, воћњака и винограда. Не врши се сезонско преношење пчела на пашу. У неким селима, нарочито код Арбаласа, пчеларење није уопште заступљено.

Све сеоске куће гаје живину домаћег соја који је јачи и отпорнији. Живина углавном служи за домаће потребе, а нешто се продаје у Тетову и Гостивару. По високим планинским селима држе се само кокошке (просечно на једну кућу 4 до 5), а у селима поред река у низији пловке и гуске. Напретком земљорадње живинарство се постепено развијало. Гајење живине је женски посао. Живина се чува ради јаја и меса. Јаја и месо више се троше приликом свечаности. Појединих година живина у Пологу страда од кокошије куге. Полог има добре услове за развој живинарства, али се ипак томе до сада није поклонила већа пажња. Добрих одгајивача живине има само у појединим пољским селима. У Прељубишту има велики број гусака.

Скоро све сеоске куће у Трнову код Гостивара и у Доњој Лешници код Тетова, где у близини има чистог кречњака, баве се печењем креча. Креч продају на трговима. И нека друга полошка села, као Симница, Горња Бањина, Јегуновца, имају по неку крчану, али само за сеоске потребе. У Трнову и Доњој Лешници, због дугогодишњег печења креча, посечени су велики комплекси шума. Сада се ту не производи толико креча као раније, или неки кречари из Трнова одлазе да пеку креч на атарима других шумом богатијих села (у Србиново и Падалиште). Начин експлоатације креча је савим примитиван. Креч се пече у рупи ископаној у земљи.

У селу Блацу испод Сухе горе у свим кућама постоје собе у којима се израђује грнчарија (грнци, ћупови, тестије). Производи су осредњег квалитета, слабо су печени и нису глаткосани. Готова роба носи се на тргову у Тетово и Гостивар где се продаје. Понеки грнчари из Блаци своје производе разносе и по селима и мењају их за жито и пасуљ. Има грнчара који грнчарију продају и на

скопским трговима, али то је ређи случај. Грнчарство је у мањој мери развијено и у селу Вратници.

У Балиндоу и Беловишту, у подножју Сухе горе, постоје професионални црпљари. То су мушкарци који праве црпље у великом броју па их у кошевима носе на трг у Гостивар, а разносе их и по селима.²⁵ Овим занимањем баве се само припадници рода Кљанковци у Балиндоу и рода Еливеровци у Беловишту. Црпљарство је раније било развијеније него сада. Данас је све мањи број црпљара нарочито у Беловишту.

Богатство у рудоносним стенама раније није било познато као данас. Сада су откривене наслаге хрома, железа, оникса и бакарних руда. Велики рудник хрома постоји у селу Радуши у Жеденској клисури. Хром се добија из рудносног серпентина. Радници у рудокопима су из околних доњополошких села: Јегуновца, Копанице, Ораша, Јажинца, Рогачева, Старог Села, Радушс. Само из малог села Јажинца у поменутом руднику има 65 радника. Рудник хрома код Радушс почео је са радом 1924. г. Оникс се експлоатише у мањој мери и то само у Лешку испод Шар-планине. Бакарне руде јављају се као жице и навлаке у шкриљцима код села Челопека.²⁶

У средњем веку и за време Турака на падини Буковића у Горњем Пологу експлоатисала се гвоздена руда. Жице ове руде пресечене су долинама и тако изложене површини и откривене. По поменутој експлоатацији добила су назив Железна река, затим села Железно Речане и неки потеси на атарима села Железно Речане и Србинова: Коачерењ, Вињ, Самоков,²⁷ Кочино, Лопата, Згүра и други. Руда се најпре испирала водом, па се после топила ђумуrom од буковог дрвета. Средњовековна експлоатација гвожђа једном је престала па се поново обновила крајем XVIII и у првој половини XIX века за владавине тетовских паша. Сада се местимично у долини Железне рске налазе стара испиралишта, згүра и напуштени поткопи.

Многа полошка села имају каменоломе. Свих каменолома вишао сам код Здуња, Србинова, Врутока, Јегуновца. Камен се употребљава у грађевинарству, за посинање путева и добијање креча. Грнчарску глину дају лесолике глине у подножју Сухе горе (Балиндоу, Беловиште, Блаце). Језерски песак и глина су добар материјал за прављење опека. Оне се суше на сунцу у многим селима или се пеку у цигланама.

На рекама и потоцима, нарочито на местима где планински токови силазе у равницу, саграђене су воделице („на перки“) са једним, два и више камена. Оне су својина појединих породица и родова. Већу вредност имају оне које леже на рекама са сталним током, јер међу преко целе године. По водосницама су познатија села: Теарце, Вруток, Вратница, Неготино и друга. У Врутоку има већи број ваљавица, а у Одрију и три мале речне стругаре. Пожарани се сматрају за најбоље воденичаре: раде у многим воденицама других полошких села (у Добридоу, Сараџићу итд).²⁸ У средњем

веку и за време Турака помињу се у историјским изворима воденице у разним полошким насељима.²³⁹

Осим за воденице, речни пад се искоришћује и за добијање електричне енергије. Постоје две електричне централе: једна на Тетовској Бистрици недалеко од Тетова, а друга на Вардари у селу Врутоку. У поменутом селу за време мојих испитивања градила се електрана огромних размера за коју се добија вода из вештачког Мавровског језера (видети о томе у одељку: Савремени преображај Полога). Електрична енергија може се производити и на другим полошким рекама, нарочито на Теарској Бистрици, Љуботенској реци и Лакавици. Ове реке имају велики пад и довољне количине воде преко целе године.

Ковачким занатом баве се Роми. У појединим већим потпланинским селима, у којима су Роми стално насељени (Врапчишту, Теарцу итд), то је њихово главно занимање. У планинска села ковачи долазе повремено и то у јесен, када се оштре секире и крпе пећи, или с пролећа, ради оправке плугова, мотика, точкова итд. Има података да су се некада ковачким занатом бавили и поједини Арбанаси и Македонци. Они су то занимање касније напустили јер се сматра за ниже.

Свако село у Пологу има по једног „мајстора“, обично зидара, столара, колара. Занат су научили самоучки, угледајући се на другог. То просто сеоско занатство развија се без нарочитог алата и радioniца. Ове запатације раде највише за потребе својих кућа. Има старих родовских имена која су постала према занимању неког претка (Коларои у Лешку, Клиничарои у Цепчишту, Терзини у Нерашту, Ковачовици у Варвари итд).

У женску домаћу радиност спада израда појединих делова обуће, ткање, предење, плетење, вез и друго. Овим пословима, за подмирење кућних потреба, више се баве муслиманске жене и то преко целе године. Хришћанке поменуте радове обављају када су слободније од пољских послова. Сировине за прерађевине добијају се од сточарства (вунa, кожа, кострет), земљорадње (конопља), а делом се купују (памук). У појединим селима има жена које за награду ткају или преду другим домаћинствима. Домаћа радиност све више губи свој ранији значај.

Индустријска прерада сировина у Пологу отпочела је после другог светског рата и она је концентрисана у Тетову и Гостивару. За прераду у индустрији служе поједине сточарске сировине, на пример, вунa (у Тетову је подигнут текстилни комбинат), затим кожа, месо. Осим тога у Гостивару постоји фабрика за израду цигала и црепова. Већа индустријска активност у овој области није могла да се развије због неповољних саобраћајних и друштвених прилика.

Туризам се почео развијати од пре двадесетак година. Најлепши делови за туристе су речне долине, карсна врела, бујна вегетација и планински врхови. Сада у појединим полошким селима, нарочито у Лешку, Горњој Бањици, Врутоку, Доброшту проводе лето

школска деца из других крајева (претежно из Скопља). Почело је и подизање специјалних туристичких дома на Шар-планини (на Љуботену и у долини Тетовске Бистрице). Ова планина се одликује широким и заобасним венцима који су зими неколико месеци под снегом. Ове заравни су погодне за смучање.²⁴⁰ Зимском туризму сада служи један дом на Поповој Шапки изнад Лисца. Ова привредна грана у Пологу од сада ће се све више развијати, јер се побољшавају саобраћајне везе. Туризам може да буде од великог значаја за становнике Полога.

Села Челопек, Теново, Горња Боновица и нека друга раније су била позната као терзијска места. Њихове терзије обилазиле су насеља у Пологу и пилаи сукнене делове одела. Храну су добијали у кући у којој су радили и награду у новцу према погодби. Многе терзије из Челопека до 1878. г. радиле су у Скопљу, где су челопечке македонске терзије чиниле посебан еснаф. Продирање нових савремених потреба довело је до губљења терзијског заната. Сада у области има врло мало терзија.

Поједини Положапи су се од старине бавили и кириџијашем. Преносили су жито или робу трговцима из Тетова, Гостивара, Дебра, Кичева, Призрена, Елбасана и становницима у удаљенијим селима. Роба се преносила највише коњима, а где је могло и колима. За време првог светског рата изграђена је железничка пруга од Скопља преко Полога за Кичево. Затим је убрзо отпочело грабење и мождерних друмова за аутомобилски саобраћај. Због тога је кириџиљук у овој области брзо опао. Данас се казује да је кириџија било из многих села и њихов посао важио је као уносно занимање. Вруточке и речанске кириџије преносиле су робу и жито у Дебар. Кириџије из Србинова и Падалишта преносиле су робу за Кичево. Кириџије из Вешала носиле су робу за околину Призрена итд. У горњополошким селима још су у животу кириџије које су одлазиле у дебарски крај носећи жито, или у Охрид гас су за време поста куповали рибу. Из Елбасана доносило се уље.

У току XIX века па све до ослобођења од Турака 1912. г. у Пологу је било Арбанаса који су живели од пљачке. Пљачкали су путнике и суседне хришћане за које су знали да имају новац или драгоцености. Арбанаси из Србинова и Падалишта често су пљачкали путнике који су ишли преко Буковића за Кичеву. Арбанаси из Речана и Орнуша нападали су путнике између Гостивара и Мавровских ханова. Од ових пљачки највише су страдали македонски печалбари када су се враћали својим кућама.

У доба Турака полошки Арбанаси су били хаје на чифлицима, или пољаци и дерудџије у македонским селима. Хаје на чифлицима заступале су чифлик-сахибије, мотрили на рад македонских сељака и поделу производа. Дерудџија је било скоро у сваком хришћанском планинском селу. Њих су плаћали сељаци и они су се до извесне мере бринули да не навију пљачкаши или да не буде неке друге штете. Данас се у нашим селима живо прича о безобзирним Арба-

насима који су као ђаје, пољаци и дерудације зостављали и учествовали сељаке Македонце. Арбанаси су раније често узимани и као чувари винограда и бостана.

До пред крај турске владавине у Пологу је живело доста ага и бегова. Они нису радили ништа, већ су се издржавали од својих чифлика. Поједине аге у Пологу видале су се како не раде и после првог светског рата све док и њихови поседи нису пали под удар реформе.

Пре стварања социјалистичког поретка и социјалистичке привреде ФНР Југославије, по већим полошким селима постојале су трговине појединих имућнијих сељака. Оне трговине биле су мешовите, јер су се у њима продавали фабрикати, колонијална роба и други производи. Уз ове трговине отварале су и механе. Трговина овакве врсте нарочито се развила у великим потпланинским селима као што су Вратница, Теарце, Вратчиште, Челопек и друга.

До краја другог светског рата сиромашнији сељаци повремено су радили на туђој земљи, обрађујући њиве имућнијих породица. Мушкарци из села на висији, на пример из Падалишта, Калишта, Триова, Ломнице итд, силазили су у пољска насеља за жетву и косидбу, а после тога враћали се да обаве исте послове код својих кућа. Неки сиромашни мушкарци радили су под погодбом од шест месеци као чувари стоке и пољски радници. Надничарење је било раширено не само код Македонаца и Арбанаса, већ и код Рома и Турака (после 1912. године).

Одлажење на радове изван области. — Ово одлажење на радове изван Полога у народу се зове печалба или гурбет,²⁰ која се код Македонаца у Пологу углавном почела развијати од прве половине XIX века. У то време се прираштајем и досељавањем број становништва повећао а сточарство почело опадати услед анархије. У другој половини прошлог века печалба се толико развила да је постала опште занимање становништва. Велики значај је имала и после тога, све до краја другог светског рата и служила је као основни приход многим становницима, а не као допуна њихове кућне економије.

У печалби Положани су радили разне послове. Отварали су пиљарнице, пекарске и млекарске радње, посластичарнице, а ретко су постајали месари, хотелијери или нешто друго. Али сви сиромашнији печалбари у први мах нису могли имати неко од поменутих самосталних занимања. Док не би научили запат и стекли нешто капитала, они су радили на наведеним пословима код старијих и имућнијих печалбара: обично су били препродавци њихових производа (бозе, шећерлема), кувари, колнери, разносачи млека, хлеба итд. Тек касније би се осамосталили и отварали радње.

Не постоји ни један већи град на Балканском полуострву где није стигао македонски печалбар из Полога. Поред балканских земаља, поједини печалбари су од краја XIX века почели одлазити у удаљеније земље: најпре у Румунију, Украјину, затим у Чехословачку и Америку. Печалбари из једног полошког села углавном од-

лазе у исти град или земљу. Из села Кунова на Сухој гори највише печалбара има у Нишу. Из Печкова на Шар-планини скоро су сви печалбари у Шапцу. Из Горње Боновице на Буковићу становници су се највише бавили печалбом у Смедереву. Из Врутока у изворном делу Вардара, затим из Раотишца, Сиричина у подножју Жедена, Милетина у подножју Сухе Горс и из других полошких села много печалбара има у Београду. Из торбенских села Јеловјана и Урнича печалбари су прстежно ишли у Софију, а сада у Скопље. Печалбари из Доњег Јеловца и Градца много су радили у Букурешту. Печалбари из Вратнице и Беловишта и сада се налазе у Северној Америци. У Вратници ретка је кућа „која није имала некога у Америци“.

Поједина полошка села истицала су се извесним печалбарским занатима: становници Сетоља, Варваре, Аспка, Јелошника, Непроштена, Теарца, Брезна у Доњем Пологу познати су пскари; из Урвича и Јеловјана држе посластичарске и леблебициске радње; из горњополошких села махом су гостионичари, пиљари и посластичари а из Сиричина, Ратаја и Милетина има печалбара кочијаша (Београд).

У печалбу су ишли само мушкарци и то не само сиромашнији, већ и они који су стекли довољно имања. Изузетак су чинили стари и деца до десет година. У печалби проводио се у размацима велики део живота али се за то време породицама слао новац за издржавање. Најдуже су у печалби остајали сопственици радњи и они који су одлазили у удаљеније градове; враћали су се обично после три године. Правилније се поступа кад мушкарац живи у задрузи, јер се смењују брже и наизменично. Мушкарци престану ићи у печалбу када их замени одрасли синови или када их спрече болест или старост. Нема села у Пологу из којих није било печалбара.

Печалба је знатно утицала на живот Положана. Многи су у печалби стекли приличну имовину. Неки су ту имовину преносили у своја села, куповали земљу од чифлик-сахибија (углавном пред крај турске владавине и после 1912. г.), зидали куће и изменили покућство. Свом економске користи, печалба је довела и до других промена: подигао се културно стање Македонаца, ширила се писменост у печалбарским селима и кућама, заводиле се разне новине, ширила се национална схватања итд. Македонске жене остајале су код кућа те су оне главни чувари старих облика живота.

Печалбарска путовања су врло важна антропогеографска појава у Пологу. По правцу њиховог путовања могу се одредити и главни правци исељавања Македонаца из области. Једни су у туђини заснивали породице и тамо се стално насељавали, а други одводили породице из полошких села. Тако су се иселили многи способни људи. Од њих су се поједини тако обогатили да воде прву реч у граду или крају где су насељени. Највише исељених македонских печалбара има у Србији (нарочито у Београду, Нишу, Лесковцу итд), па у Бугарској (у Софији, Шумсцу), Румунији и Северној Америци.

У селима из којих су се иселили њихове су куће опустеле или у њима станују махом досељени Арбанаси. Услед печалбарског иселавања број Македонаца у Пологу је и сада у сталном опадању. Село Сетоле, које је крајем XIX века имало 70 кућа, сада је спало на 22. Село Варвара од 90 спало је на 40 кућа. Некада велико македонско село Градец сада је спало на једну македонску кућу. У Горјану од 50 македонских породица сада пије очувана ни једна итд.

Од краја XIX и почетка XX века печалбом су се почели бавити и поједини Арбанаси. Печалба се код њих јавила као последица пренасељености и опадања сточарства. Арбанасе су у печалбу у почетку водили поједини Македонци. Они су као радници радили у њиховим печалбарским радњама, а многи су као надничари градили железничке пруге у Румунији (из Гајра, Шиковице, Речана итд) и Аустро-Угарској.

Од 1912 г. за многа арбанашка планинска и пољска села печалба је постала врло важно занимање. Арбанаси, као млађи печалбари, теже улазе у послове уносније врсте, што је случај са Македонцима. Мали број Арбанаса научио је да спрема оријенталне посласице, док већина њих ради као тестераши, улични продавци или као неквалификовани радници на грабевама. Сви тестераши по градовима Србије су Арбанаси из Полога.

Арбанаси печалбари из Полога виђају се по градовима у Србији (претежно у Београду), затим по градовима у Војводини, Хрватској, Босни и Словенији. Између првог и другог светског рата мањи број Арбанаса печалбара радио је у Чехословачкој (као посласићари). Зато се у Пологу често срећу Арбанаси који говоре српски, румунски, неки и чехословачки. Занимљиво је да се Арбанаси скоро никада нису насељавали у места у којима се баве печалбом као што је случај са Македонцима.

После другог светског рата настаје нова фаза у печалбарској привреди полошког становништва: опао је број печалбара који су одлазили у друге државе, док је број печалбара у градовима наше земље углавном остао исти. Вишак радне снаге, који је ишао изван Југославије, данас је једним делом нашао хлеба на радовима у самом Пологу.²⁴²

Послератно опадање печалбарства веће је само код Македонаца. Напротив, Арбанаси из горњополошких села: Пирок, Добридол, Врапчиште, Неготино, Богвино и других сада из дана у дан постају све више печалбари. Арбанашко село Добридол 1951. на печалби је имало око 200 мушкараца, Врапчиште око 250, Пирок око 300, Челонск око 150, Чегране преко 200 итд и то све у пащој земљи. Ова брза и јака оријентација Арбанаса на ту врсту рада без сумње ће знатно побољшати њихове материјалне и културне прилике.

Преображај Полога. — Иако је Полошка котлина прилично богата област, она ипак до ослобођења после другог светског рата није била привредно искоришћена у оној мери у којој постоје усло-

ви. После рата у Пологу су спроведене корените измене; тиме је омогућен брз развитак људских делатности и изазван нагли преображај привредногеографских услова.

Наши радни људи, вредни градитељи социјализма, све интензивније раде на коришћењу природних богатстава. Тамо где се спуштају југозападни огранци Шаре, у пољу којим је протицала Мавровска река, створено је вештачко Мавровско језеро, једно од највећих те врсте у Европи. На североисточној страни језера вода отиче кроз тунел дуг осам km до села Врутока. Ту она има пад од 500 m и покреће девет турбина хидроцентрале „Вруток“. Вода која истиче из ове хидроцентрале покреће у Пологу другу такву централу „Равен“. Ове две хидроцентrale, заједно са мањом хидроцентралом „Врбен“, имају снагу од 175.500 киловата. Годишње произведе 343.000.000 киловат-часова електричне енергије. Та енергија обезбеђује потребе великог дела Македоније, Косовско-метохијске области и једног дела Србије.²⁴³

Вода Мавровског језера, пошто покрене турбине у хидроцентралама, заједно са водом Вардара и његових шар-планинских притока, веома је корисна за наводњавање култура. Зато се у Пологу изводе обимни радови и на прокопавању канала. То ће омогућити гајење влажних култура у даљско већој мери него што је био случај у прошлости. Где је могућно уводи се и механизација за обраду земље.

У једном делу области бујице су причињавале знатне материјалне штете. Да не би снага тих процеса довела до огромних последица, сада се врши постепено пошумљавање ерозивних површина које се не могу користити као ливаде и воћњаци. Сем пошумљавања, предузимају се и радови на регулацији река како би се спречило изливљање воде. У Полошком пољу би требало поред многих река целом дужином подићи бедеме.

На високим деловима Шар-планине и Сухе горе има пространих пашњака. На њима се стварају сточне фарме, које почињу да снабдевају сточним производима и стоком Тетово, Гостивар и Скопље. Исто тако се у неким селима (Вратници, Србинову) оснивају сабирне млекарне које откупљују свеже млеко и шаљу га у места потрошње. Сточарство се постепено диже на савременији ниво.

После другог светског рата у Тетову, као средишту Полога, које располаже енергетским изворима и сировином подигнуте су две фабрике: за израду вунених тканина и за конзервисање воћа и поврћа. Зацепи индустрије јавили су се и у Гостивару, где је пуштена у рад фабрика „Слика“. Код села Јегуновца у североисточном делу Полога изграђена је фабрика хромних једињења („Југохром“). Подизање фабрике у Пологу је од великог економског значаја за ову област. Тиме је донеклас решен проблем аграрне пренасељености, јер се у фабрикама запослио један део становништва.

Преображају Полошке котлине доприноси и развој саобраћаја. Последњих година поклања се велика пажња изградњи нових путева

и јачем повезивању околних села са Тетовом и Гостиварем. У скорој будућности, захваљујући наглом развоју индустрије и саобраћаја, развиће се у Пологу нова већа насеља. То ће бити случај са Врутоком, Јегушовцем и још неким другим садашњим селима.

Овакав привредни развој Полога, плански спровођен у свима правцима, допринеће побољшању живота и порасту становништва. Развојем индустрије и интензивније земљорадње ова област неће више давати бројне иселенике као у прошлости. Полог, као целина, у нашим новим друштвено-политичким приликама добија нова економска обележја и тиме видно мења досадашњи лик.

САОБРАЋАЈНЕ ВЕЗЕ

Лежећи у горњем делу долине Вардара, као једној од пажњивих комуникационих артерија, Полог је проходна област и од значаја за саобраћај.

Главнији путеви и њихов значај. — У целини Полог је нагнут од југозапада према североистоку, дакле према Скопској котлини и делимично према Качаничкој клисури. На североисточној страни оквир Полошке котлине пресечен је Жеденском клисуром и долинама десних лепенчевих притока. У извесној мери област је отворена и према југозападу, иако се на тој страни пружају венци Влајинице и Буковића. Њихови превоји, су релативно подесни за саобраћај. Нагиб земљишта према североистоку и извесна отвореност према југозападу омогућили су да се развију главне полошке уздужне саобраћајне везе.

У прошлости кроз Полог су водила два главна уздужна пута: један подножјем Жедена и Сухе горе („Стамбола паде“), а други подножјем Шар-планине. Добра страна ових путева била је што су водили кроз места на којима леже велика и честа насеља и што су избегавали прелазе преко Вардара. Али те путеве стално засипају речнице (нарочито у подножју Шар-планине) и стога су редовно били у рђавом стању. Од краја XIX века (пре око 70 година) средином котлинске равни изграђена је трећа уздужна саобраћајна линија — државни друм Скопље—Гостивар. Због подесног положаја, овај је друм преузео део улоге поменутих старијих ивичних путева.

Уздужни пут почиње на североистоку долазећи из Скопске котлине и Качаничке клисуре. Одатле води до Тетова у средишњом делу области и до Гостивара на југозападу. Код Гостивара уздужни саобраћај се рачва у два крака. Први и главнији иде долином Мелце, затим се пење на превој Влајинице, висок 1.300 m, па се спушта у Мавровску котлину и долину Радике. Други крак од Гостивара води долином Сушичке реке и Лакавице, па преко једног превоја на Буковику улази у Кичевску котлину. Овај је превој на апсолутној висини од 1.180 m. Саобраћајна важност пута Гостивар—Кичево од првог светског рата појачана је и железницом уског колосека.

Од свих уздужних саобраћајних веза највећи значај има железница нормалног колосека Скопље—Тетово—Гостивар, довршена 1952. г. Ова железница пролази кроз Жеденску клисуру и иде паралелно с Вардаром. Поменути нова пруга представља део оног пута који спаја средишње делове Балканског полуострва на североистоку са областима на југозападу у Македонији и Арбанији. Од првог светског рата до 1952. г. Полошким пољем пролазила је железница узаног колосека.

Преко Полошке котлине воде и попречни путеви, углавном правца северозапад—југоисток. Ти путеви спроведени су преко Шар-планине, долинама главнијих река. Један пут иде долином Маздаче до њеног изворишта. Код изворишта пут преко превоја прелази у долине слива Дрима и Радике. Ови превоји су високи од 2.100 до 2.300 m. Други пут из Полога води долином Боговинске реке и преко једног превоја силази у Призренску гору, односно у слив Дрима. Овај је превој такође висок преко 2.300 m. Трећи пут преко Шар-планине води долином Тетовске Бистрице. Код села Вешала пут оставља ову долину и прешавши два превоја, један код Кобилице, висок 2.175 m, и други код Кара-Николице, висок 2.060 m, силази у долину Призренске Бистрице. Њоме иде даље у Призрен и Метохију. Четврти попречни пут иде долином Теаречке Бистрице. Код изворишта пут, превојем високим преко 2.500 m (између Црног врха и Коњушника), прелази у Средску и Сиринић.

На југоистоку преко Сухе горе и Жедена само три долине су од значаја за трансверзални саобраћај. То су: долина Трновске речице преко Сухе горе (превој Пеклиште, 1.400 m),²⁴ сараћинско-церовска долина преко Жедена и групчинска преседина између Сухе горе и Жедена. Главни полошки друм за Скопље у овом делу области води групчинском преседином.

Вардар представља знатну сметњу у попречном саобраћају између северозападних и југоисточних делова области. Преко њега се може пресћи само на неколико места. Најживљи саобраћај преко Вардара врши се на старом каменом мосту код Желина, а мањи на слабом дрвеним мостовима код Сиричина, Милетина и Баљин Дола. Лети се Вардар прелази на местима где су „бродови“ (планински).

Из свега што је напред речено излази да Полошка котлина нема један централни пут, већ се саобраћај у целини може означити као разбијен. Због тога у њој није могло да се развије само једно главно градско насеље, као што је случај у суседној Скопској котлини. Разбијеност саобраћаја увек је била узрок да ова област има два и више тржишних насеља.

Од поменутих главних путева највећи значај има онај који води из долине Радике на југозападу за Скопску котлину на североистоку. Овај пут врши двојаку улогу и представља главну саобраћајну артерију. Он најпре спаја наведене области са Пологом. Али је његова важнија улога у томе што везује изоловане и удаљене крајеве на југозападу са главним моравско-вардарским путем

на североистоку. Ти крајеви, као и сам Полог, економски и саобраћајно углавном гравитирају према Скопљу.

У средњем веку и у доба Турака били су веома важни и неки попречни путеви. Пут долином Тетовске Бистрице за Призрен био је од значаја за полошку област у средњем веку и доцније док није изграђена железничка пруга кроз Качаничку клисуру (1873. г.). Дотас се овај пут, као најкраћа веза, спајао са раније познатим Скадарским друмом и тако је везивао Скадар и Призрен на северозападу са Скопљем па југоистоку.

Путем Тетово — Призрен и путевима који воде долинама Маздаче и Боговинске реке кретали су се сточари, кирџије и многи становници из Метохије, Призренске горе и северне Арбаније. Угрожена безбедност у току XIX века постепено је умањивала саобраћај на тим путевима, а повлачењем државне границе према Арбанији (од 1912. г.) пресечен је сасвим. Сада попречни путеви преко Шар-планине служе у саобраћају само ретким становницима из оних наших области који леже у граничној зони према Арбанији.

Како претпоставља П. С. Јовановић у средњем веку је од значаја био и поменути полошко-попечки пут који је водио за Пелагонију. До тога је дошао „због ондашњих политичких прилика и тадашњих саобраћајних средстава“. Чим су они измењени, пут је изгубио свој значај.

На изнете главне путеве, који просецају област у разним правцима, наилазе се многобројне сеоске локалне комуникације. Ти путеви воде између појединих насеља. На котлинском оквиру локални путеви су дугачки, са великим успоном и завојима. Од сеоских путева одвајају се мали утрти путеви који воде у пиве и друге делове атара. Њих најбоље познају само становници ближих села. Саобраћај на поменутим локалним везама оживи у време пољских радова. У Полошком пољу, где је низија, мрежа путева је гушћа, док је у планинској области, где је рељеф дисециран, знатно ређа.

Тешкоће у саобраћају настају нарочито зими и у пролеће. Зими је због снега отежано кретање нарочито на Шар-планини, Влајиници, Буковику и Сухој гори. С пролећа се топи снег и размекша тле, а местимично у полошкој низији доводи до поплава.

Поменутим тешкоћама у прошлости су се придруживале и несрећне политичке прилике: путнике су нападали пљачкаши и разбојници. Због тога су Турци давали знатне повластице становницима ових села која су чувала безбедност на путевима. Ова насеља тада су се називала дербент или дервент, а становници дервенџије. Сада се у Пологу зна за неколико дервенџијских села: Срстково на Буковику, Ново Село на Влајиници, Бродац и Ломница на Шар-планини итд.

Као најопасније зоне за путнике до 1912. г. сматрале су се прелаз преко Буковица и сви прелази преко Шар-планине. Стога су путници, нарочито словенски печалбари и сточари, морали изнај-

мљивати пратњу кроз тако опасне зоне. О тешком путовању појединим полошким путевима има много података очуваних у народном предању.

Саобраћајна средства. — Саобраћајна средства временом су се мењала. До средине XIX века главна саобраћајна средства биле су товарне животиње (коњ, магаре, мазга) и људска снага. Тако су препошена дрва, земљораднички производи, роба из градова итд. Људи су преносили лакше терете на мања растојања. Та средства и сада нису много истиснута из саобраћаја. Употребљавају се као и рапије, нарочито код становника на котлинском ободу.

Од друге половине XIX века по котлинској равни у Пологу грађени су друмови и оправљани сеоски путеви. Од тога доба у саобраћају Полошког поља почела су да преовлађују кола. Кола су вољуска и коњска. Нова саобраћајна средства представљају, даље, аутомобили и железница. Аутомобили и железница такође служе у саобраћају котлином, а у врло малој мери и југозападним и североисточним котлинским оквиром. На главним полошким путевима сада је доста жив колски саобраћај.

Планинска села се и данас већином служе истим саобраћајним средствима којима и њихови прсци. Преко високог и неравног земљишта товарне животиње у саобраћају имају највећи значај. На полошким планинама у саобраћају свакодневно се употребљава и људска снага. У неким високим селима раширена је и употреба санки. Санке служе за пренос камена, дрва и њих редовно вуку волови.

Спољашњи саобраћај. — Из планинских сточарских предела и то из Горње реке, Пореча, околине Галичника, Скопског Дрвена, Призренске горе итд. довозе се на полошке тргове сточни производи (вуна, кожа, сир) и дотерује се стока. Продају се већим делом у Гостивару, који лежи ближе поменутим областима, а мањим у Тетову. У Пологу становници околних планинских области павањају земљорадничке производе (жито, поврће, воће), или купују фабрикате и занатске производе. И Кичевска котлина не може да исхрани своје становнике те се жито из Гостивара и тамо извози.²⁴⁶

Спољашње саобраћајно-трговачке везе живље су преко летњег полутопа. Али зими, услед великих и дуготрајних снегова, наведене области у блиској околини Полога саобраћајно су доста одсечене. Тада је често прекинут саобраћај преко гребена Сухе горе за Порече и преко гребена Шар-планине за Призренску гору и Србску.

Полог није посредник само у трговачком саобраћају између околних области, него је уједно и област која прима досељенике са северозапада, југозапада и југоистока. Наш крај, даље, служи и као етапа, која је давала пресељенике за области што леже на североистоку и северу (Скопска котлина, области у сливу Мораве итд.).

Полог одржава саобраћајне везе са већим бројем околних планинских области. Али те везе нису развијене колико би могле бити.

У том правцу треба нарочито побољшати постојеће саобраћајне везе, и то поглавито према Метохији (преко Призрена) на северо-запад, према Косову на североисток и према Поречу на југоисток. Ове везе требало би претворити у коловозне и аутомобилске. Ради јачег спољашњег саобраћаја потребно је привреду Полога и околних крајева учинити још интензивнијом и разноврснијом.

Унутрашњи саобраћај. — Полошка села су углавном збијеног типа и зато њихове привредне површине леже даље од кућа у селском атару. Између привредних површина и насеља одржана се жив и разноврстан унутрашњи саобраћај. То намећу радови у вези са земљорадњом, шумарством и сточарством.

Земљораднички послови у Пологу почињу у пролеће, и то у марту (низија) или у априлу (висија). Тада се на њиве око путева довлачи граба (дрво, камси) за оград, затим се на потеси са зиратном земљом износи бубре, оре и сеје. После тога, крајем пролећа и у току лета, настану још живљи и разноврснији ратарски послови. Све то изазива свакодневно кретање становништва, товарне стоке и оне за друге потребе, а такав је случај и касније у току лета и зиме.

И коришћење шума намеће знатну саобраћајну живост: преносе се или довлаче дрва за огрев и грабу. Како сва пољска и поједина потпланинска села немају довољно своје горе, то њихови становници закупају забране чију шуму секу у планинским насељима. Саобраћај у вези са шумарством траје до касне јесени, затим се због зиме прекида на извесно време.

У пролеће стока, која се преко зиме исхрањује у затвореним просторијама, тера се на пашу и тада пасе непосредно око села а може се пуштати и у ливаде и њиве. Али се у другој половини априла сеоски потеси са културама „забрале“, да би на њима приспели трава за косидбу и усеви за жетву. Тада се стада терају где нема њива и ливада: стока се изгони изјутра и у почетку одлази у ближе испаше. Када се опасе трава у ближним и нижим испашама, стада се гоне поступно у даље и више травне пределе. Али и сада удаљеност од села није велика, јер се сваког дана пред вече стока враћа у насеља. Овако поступа највећи број полошких села.

Али се почетком јула у неким селима почне осећати оскудица у пашу на читавом атару, нарочито у оним са многобројном стоком. Тада сточари стоку изгоне далеко од села на планине. Тамо она остаје до јесени и навече се затвара у сточарске станове. У вези са помиснутим планинским напасанјем стоке лети настаје жив саобраћај: из насеља чобанима се носе храна, постељне ствари, обућа, стоци со, а понегде се млеко натоварено на коње свакодневно доноси у села.

У јесен стока се са планина спушта у насеља и тада слободно пасе по свима приватним имањима чим се са њих скину усеви. Од краја јесени до почетка пролећа престаје свака паша и тада

се стока исхрањује код кућа сламом, сеном и кукурузовином. Стога зиме престаје и саобраћај ове врсте.

Становници појединих делова Полога, због различитих географских услова, имају неке производе више, него што су им потребни. Други делови у овој пространој области, због другачијих природних услова тих производа немају или их не производе довољно. Због тога се између села развија унутрашњи саобраћај, који је местично веома жив и значајан.

Котлинска равна у Пологу је предсва са претежно влажним културама и изразито земљорадничка област. А околни планински оквир, нарочито северозападни и југозападни, по привредном типу већином се одликује сточарством и шумарством. Услед оваког распореда рељефа и привредне производње развио се саобраћај између висине и низије. Такве привредно-саобраћајне везе могу се видети у Горњем Пологу, на пример, између пољских и потпланинских села Радијовца, Тумчевишта, Г. Бањице итд, с једне, и планинских насеља Дуфа, Новог Села, Страјана, Падалишта, Г. Јеловца, с друге стране. Затим у Доњем Пологу постоје саобраћајне везе између пољских и потпланинских села Брвенице, Ратаја, Речице, Тарца, Д. Седларца и планинских насеља Шипковице, Бермола, Сетоља, Бозовца, Вејца. Становници са котлинске равни у планинске крајеве Полога носе поврће, лубенице, жито, док се у равничарска села с планине доносе дрва, сточарски производи, ћумур, тера се стока и друго. Пољани у планинска села преко лета дају и стоку ради напасанја.

У многим планинским селима обрађени делови атара су недовољни за исхрану становништва. Зато су се у новије време као допуна почеле куповати или узимати њиве у најам. Том удаљеношћу условљена су привредна кретања земљорадника. Тако по неколико укућана из појединих планинских села одлазе на рад у Полошко поље обично у пролеће затим преко лета и с јесени. За сушних година, силажење планинаца у полошку равну је веће.

Саобраћај између појединих полошких насеља одржава се и из других потреба. Познато је да сва села немају воденице, већ жито носе у друга насеља која леже поред речних токова. Затим хришћанска села одржавају сеоске саборе око цркава, а многи муслимани приређују богате свадбе са играма. На ове честе саборе и свадбе окупља се много света из околних села. Даље, породице суседних насеља међусобом су рођачке, па сељаци о празницима и у другим приликама одлазе једни другима у посете итд.

Треба помислити и унутрашње саобраћајне везе до којих долази услед миграција. Тако, на пример, поједини становници из планинских села сваке године се сељакају у богатија потпланинска и пољска насеља. Затим су из полошких села честа миграција и према градским насељима, Тетову и Гостивару. Ти пресељеници, још дуги низ година, због привредних потреба и рођачких веза, навраћају се у стара насеља. О унутрашњем сељакању има више речи у одељку о становништву.

Тржишта. — Трговина се обавља углавном на градским тржиштима у Тетову (суботом) и Гостивару (уторником). Други локални тржишни центри су села Теарце, Врапчиште, Челопек и Вратница. Тетово је преузело важну улогу трга од XV века, доласком Турака. Отуда је оно добијало све већи значај и постало главно средиште Полога. За привредни напредак Тетова значајан је његов положај: насеље лежи у средишњем делу области и то на додиру котлинске равни, која је змаљорадничка површина, са истока и падине Шар-планине, која представља сточарско-шумарски крај, са запада. Тетово је и саобраћајна раскрсница за путеве у правцу ЈЗ-СИ и СЗ-ЈИ. На тај начин из овог средишта лаке су везе са околним крајевима.²⁴⁷

Пазарни дан у Тетову је суботом. Пијаца, с модерно изграђеном тржницом, лежи у центру града. Суботом дође на тетовску пијацу 7—10.000 лица с неколико стотина товарних животиња и кола, са много поврћа, воћа, жита, брашна, млечних производа и живом стоком. Крајем лета и почетком јесени виде се кола са чувеним полошким лубеницама. Највише производа доноси се у Тетово из Вардарије, тетовског подгора и са Шар-планине. Поред становника из Полога, у Тетово долазе сељаци из Скопског Дрвена, Качаничке клисуре, Средске и Призренске горе. Због велике понуде, цене производа су сразмерно ниске у односу на цене у другим градовима.

Као културно и административно средиште Тетово игра значајну улогу у животу целе околине. У њему је средиште управне и административне власти за пространу околину. Затим пуна гимназија, средња пољопривредна школа и неколико осмогодишњих школа. Ове школе посећује велики број деце и из полошких села. Што се тиче здравствених установа пре рата их у Тетову скоро није било. После ослобођења 1944. насеље је добило болницу, Дом народног здравља и већи број лекара.

Како је Тетово привредно средиште и средње место за пространу околину, у којој постоји знатан број сеоских насеља, његовој изградњи и уређењу поклања се доста пажње. Приступило се реконструкцији улица, проширио се водовод, подигнути су дом културе, веће и модерне јавне стамбене зграде. При фабрици текстила, на југоисточној периферији Тетова, саграђене су зграде за потребе радника и службеника.

Гостивар је друго тржиште Полога. Ова варошица је на крајњем југозападном делу котлине, и то на граници равни и обода и на раскрсћу путева који воде према Тетову на СИ, према Дебру на ЈЗ и према Кичеву на ЈИ. Овакав положај допринео је да се Гостивар од средине XIX века развије у тржиште и освоји постепено неке привредне сфере околних старијих градова — Тетова, Дебра и Кичева.²⁴⁸

На гостиварском тргу води се жива трговина стоком, вуном, кожом, житом, воћем и поврћем. Ово тржиште јако оживи сваког уторника, када долазе многобројни сељаци из Горњег Полога, слива Радике и Пореча. Сељаци тада подмирују своје потребе разменом

и куповином различитих добара. Многи полошки становници из средишњег дела области у могућности су да обилазе пазаре у ове полошке варошице.

Потрошачка снага Гостивара у новије време постала је прилично јака. Због тога се захтеви тржишта све више повећавају. Гостивар је углавном извозно средиште из кога се разни производи шаљу нарочито за Маврово, Галичник и Дебар.

Због близине Тетова, Гостивар је био административно и културно њему доста потчињен. Зато и није могао имати шири културни утицај на своју околину. После другог светског рата у томе је дошло до знатних измена: Гостивар је добио пуну гимназију, једну осмогодишњу школу, болницу и неке друге установе.

Од ослобођења 1944. г. изградњи и уређењу Гостивара посвећена је велика пажња. Приступило се реконструкцији средњег дела варошице. Затим је изграђен нов водовод, подигнуте су веће и модерне стамбене и друге јавне зграде. Уопште, Гостивар показује одлике напредног и лепог градског насеља.

Теарце лежи у подножју Шар-планине и то на главном путу ЈЗ-СИ. Према Теарцу као локалном средишту гравитирају поједина села Тетовског подгорја. Тим селима оно служи као сабирна станица за производе намењене извозу и домаћем тржишту. За време другог светског рата Теарце је било главно тржиште целог северо-источног дела Полога. У Теарцу има неколико кафана, трговина и занатских радионица.

Врапчиште се развило у подножју Шар-планине, на њеном крајњем југозападном делу, дуж пута правца С-Ј. Из овог локалног горњополошког средишта извозе се велике количине дувана. Захваљујући плодној околини и извесном броју села која гравитирају према њему, Врапчиште се постепено развило и као занатско-трговачко место.

Челопек је по броју кућа највеће полошко село. Лежи на граници котлинске равни на западу и Сухе горе на истоку. Место на коме лежи насеље представља и мали саобраћајни чвор из кога су лаке везе са другим селима. За подмиривање животних потреба самог насеља и најближе околине, у Челопеку постоји извештан број трговина и занатских радионица.

Вратница се развила у крајњем североисточном подножју Шар-планине. То је сабирна станица за десетак околних села. Из тих насеља у Вратницу доноси се производи намењени домаћем тржишту. Око пута, који води за Качаничку клисуру на СИ и Тетова на ЈЗ, у средишту Вратнице изникле су неколике кафане, занатске и трговачке радње.

Као тржишно насеље некада је било познато и Подбређе у подножју Жедена. Подбређе лежи у крајњем североисточном делу котлине, на улазу Вардара у Жеденску клисуру. Захваљујући овом положају ово село се у средњем веку и за време Турака развило у тржиште. Успомена на овај стари локални трговачки центар живи

и данас. Подбређе је изгубило свој тржишни значај, како изгледа, крајем XVII века, после разарања у аустро-турском рату, као и услед тога што се Тетово развијало на рачун суседних привредних средишта.

За трговину у Пологу од значаја је и Скопље, иако је изван области. На тргу у Скопљу Положани продају своје производе, највише воће, поврће и бостан, а купују што им је потребно, нарочито предмете фабричко-занатске производње.

У полошким селима има и старих родовских презимена која су постала према занимању неких предака.

СЕОСКА НАСЕЉА

Положај села. — Када се поглед на карту Полога, виде се три групе насеља: једна група лежи на котлинској равни, друга на котлинском оквиру, док трећа група лежи на граници котлинске равни и котлинског оквира. Положај села по броју насеља и домова дат је у следећем прегледу.

Табеларни преглед положаја села

Група села	Број села	Укупан број домова	Просечан број домова
Укупно	142	14.518	54.7
III. Потпланинска	49	8.208	71.2
II. Планинска	74	5.270	167.8
I. Пољска	19	1.040	102.3

Котлинска равна је добро развијена, али села на њој су најмањобројнија: укупно пољских села има 19 са 1.040 домова. Према томе, на једно полошко изразито пољско село долазе просечно 54.7 домова. Једна мала група ових села лежи у средишњим деловима, на местима истих морфолошких особина. Зато су она околена њивама на којима се гаје једноврсни усеви (кукуруз и жита). На тај начин пољска села ове групе по свом привредном карактеру су уопште земљорадничка, а незнатним делом сточарска. У поменутој групи села долазе Тумчевиште, Жеровјане, Г. Седларце, Д. Седларце, Жилче и Ратаје. Наведена села по броју домова у Пологу су најмања.

Чешћа су она пољска села која леже на левој обали Вардара, на два до три метра уздигнутој заравни. Ту су пашњаци увек према реци, на алувијалној равни, а орањике су на супротној страни, на темену заравни. Тако села: Сарафино, Полатица, Озормиште, Шемшево, Прељубиште, Јанчиште, Подбређе и Јегуновце имају њиве са културама углавном на западу, док им је паша поред Вардара, на истоку. На граници између култура и паше леже још села: Ради-

јовце, Брвеница и Требош. Прва два имају њиве на западној страни, док им је паша крај Вардара, на источној. Село Требош има културе на југозападу, а површине за сточарску привреду на североистоку. Али величина и вредност поменутих грађевних површина нису исте, те су пољска села ове групе различита по броју домова.

Ако се обрати пажња на друге географске услове у положају села Полошког поља, виде се ове појаве. На котлинској равни издан је близу површине и становници се служе водом из бунара, који су врло плитки. Нека насеља на котлинској равни привремено су изложена поплавама. Када оне наступе, поплаве куће које леже далеко од речних обала. То је, на пример, случај у Д. Седларцу, Жеровјану, Радијонцу, као и у неким другим насељима. У деловима равни које плаве Вардар и његове притоке (Маздача итд) нема већих насеља.

На котлинској равни нема много остатака старих насеља. Узрок томе може се тражити најпре у некадашњим хидрографским и фитографским а затим и у историјским приликама. Токови Полошког поља некад нису били регулисани па су изливања била већа; на плаваљном земљишту ширила се бујна барска вегетација, која је такође отежавала насељавање. И тежња за безбедношћу утицала је да су се становници ове области радо склањали са поља преко кога су водили путеви.

Кроз полошко поље од краја XIX века изграђен је најбољи полошки пут. У новије доба сироведсна је и железничка пруга. Али се око ових комуникација ни до данас није развило ниједно насеље.

Планински оквир полошке котлине захвата највеће пространство и зато на њему леже многобројна села: укупно планинских насеља има 74 са 5.270 домова. Просечно једно планинско село има 71.2 дома. Међутим, на падинама које чине оквир котлине број села је различит: на падини Шар-планине на северозападу има 50, на падинама Влајинице и Буковића на југозападу има 15, на падинама Капчиновца и Шилимановца на североистоку има 2, и најзад на падинама Сухе горе и Жедена на југоистоку има 7 села. Ова неједнакост у броју села условљена је геолошким саставом појединих падина, њиховим пространством и експозицијом. Падине поменутих планина на југоистоку су кречњачке, стрме, безводне и осојне. Зато на њима, иако су врло простране, лежи незнатан број насеља. По природним особинама слична је и североисточна падина.

Села на падинама имају различите топографске положаје. Нека леже у долинама, друга су везана за темена заравни, трећа су на блажим падинама, затим на косама, на планинским превојима итд. Даље, ни сва долинска села нису истоветна: поједина леже на излазу споредних долина у главне, друга захватају додир алувијалне равни и долинске стране, затим има села у ерозивним проширењима и слично.

Али сва планинска села истоветна су по томе што је распоред привредних површина у њиховом положају био од највећег значаја. Тако на падини Шар-планине село Гајре лежи на граници њива са југоистока, и паше и шуме са северозапада; Селце је на граници њива са југа и паше са севера; Калиште и Пожаране имају папу и шуму на западу, а површине под разним културама на истоку; код села Печкова њиве су на југу и истоку, а паша и шума на западу и северу итд. На линији дуж које се додирују зоне различитих фитогеографских и привредних површина размештена су скоро и сва остала планинска села.

Због поменутог граничног положаја становници из планинских села могу се бавити обрађивањем њива искрченим на земаљишту испод кућа, а сточарством и шумарством на гребенима изнад насеља. Од величине и вредности наведених површина зависи и величина села. Највеће је планинско село Шипковица са 254 куће. Оно се развило захваљујући доброј и пространој зони са њивама у долини Тетовске Бистрице на југоистоку, и бујним пашњацима и шумама на гребену Шар-планине на северозападу. Код других села привредне површине су мање по пространству и слабије по вредности. Зато се у тим селима просечан број кућа код једне групе обично креће око 100, код друге групе око 50, а нека су и мања од тога.

У клисурастим долинама села не леже на стрмим странама, јер се оне не могу обрађивати. У тим случајевима села су изнад клисурастих долова, на заравњеним површинама. Те се површине могу обрађивати. Села таквог положаја су Трново, Страјане, Падалиште, Дуф и друга.

У неким случајевима њиве око планинских села не образују једну компактну површину, али их ипак највише има око села. По нека њива и ливада јавља се где год је било могућно крчење: на блажим странама, нарочито присојним, по заравнима итд. Има њива и до два сата хода далско од села.

Ако се обрати пажња на друге географске услове у положају села, виде се и ове одлике. Планинска села у Пологу, изузев Корита на Сухој гори и Сунице на једној кречњачкој зони Влајинице, леже на местима где се јављају извори озидаани у чесме, или крај њих теку речице чијом се водом служе становници, а у неким планинским селима могу се копати бунари (Г. Боновица, Шипковица). Утицај климе на планинска насеља изражен је у дејству ветра и инсолације. Због дејства северног ветра при подизању кућа селаци избегавају падине окренуте северу. Радије бирају присојне стране. То је нарочито јасно код села у долини Мслац, Боговинске реке, Тетовске Бистрице, Лакавице и других река. На присојним падинама је мање шуме, а више оранице под културама.

У положају планинских села у извесној мери огледа се и утицај прошлости. За време Турака наш народ, услед несигурности, као и у другим областима, био је принуђен да се склања у шуме и планине, тј. на места која су увучена, сакривена и тешко при-

ступачна. Има у Полошкој котлини села која личе на збегове. Турци су, како народ прича, избегавали да улазе у таква села, или су у њих улазили ретко и опрезно. Тешко доступан положај имају македонска села Сретково, Куново, Г. Јеловце, Дуф и друга. Постоје у планинама увучена и арбанашка насеља, као Бафа, Бозовце, Вејце итд. За њихов положај од значаја је био привредни моменат, јер су сакривене планинске падине биле најподесније за сточарство.

Североисточним ободом Полошке котлине усекала се Жеденска клисура, углавном стрмих страна и уског дна. Али на два места ову клисуру карактеришу проширења у којима су услови за насеља релативно повољни. Тако су се у једном проширењу на теменима тераса развила села Дворце и Орашко Градиште, док у другом лежи село Радуш, на додиру равни и клисурске падине.

По ободу Полошке котлине виде се и веома висока села. Највиша села у целој области су Вејце (1.220 m), Велала (1.270 m), Бозовце (1.200 m), Г. Јеловце (1.200 m) и Ново Село (1.250 m). Према томе, поједина полошка села могу се по свом положају убројити међу највиша у нашој држави.²⁴⁹

Многа села у Пологу (49 са 8.208 домова) својим положајем везана су за линију којом се додирују котлинска равна и планинске падине. У подножју Шар-планине на северозападу ређају се села у низу дугачком око 47 km. На тој страни лежи 28 села, међу којима су истакнутија Вратница, Добриште, Теарце, Слатина, Доње Палчиште, Велика Речица, Каменане, Цепчиште, Боговино, Широко Градец, Добри Дол, Врпчиште. Свако од њих има преко 200 домова. У том низу насеља лежи и варошица Тетово.

На другој, југоисточној, исто тако дугачкој додирној линији између равни и падине има 19 села. Од њих су по величини истакнутије: Желино, Челопек и Чегране, свако са по више од 200 домова. Што је на овој југоисточној, страни мањи број села него на северозападној, главни узрок је пре свега то што је југоисточна падина Полошке котлине осојна, што се изнад села дижу стрми кречњачки одсеци Сухе горе или Жедена, и напослетку, на тој страни привучена је долина Вардара, па је услед тога котлинска зона подгорских села уска.²⁵⁰

Потпланинска села у Пологу морфолошки имају доста истоветне положаје. Леже већином на блажим доњим деловима падине. Села на падинама чине дугачак и непрекидан низ у подножју Шар-планине и то од Тетова до Вратнице на северистоку и од поменуте варошице до Градца на југозападу. Постоје типична планинска села и у подножју Сухе горе и Жедена.

Села која леже дуж линије којом се додирују Полошко поље и околне планине имају добре привредне услове. Поменута морфолошка линија одваја две површине које нису исте по привреди. Котлинска равна испод села је под културама, док је планинска падина изнад села под воћњацима и виноградама, затим под природном вегетацијом, и то шумом и травом. На тај начин становници

потпланинских села могу да користе површине за земљорадњу, воћарство, сточарство и шумарство. Због свега тога, на једно потпланинско село у Пологу долази просечно по 167.8 кућа.

Остали повољни услови у положају ових села су у томе што подножјем планина избијају извори, па становници лакше долазе до воде са чесама и из бунара. У подножју Шар-планине, осим изданске користи се и текућа вода за прање, за патапање и воденице. На овој страни не постоји ни једно потпланинско село које би трпело оскудицу у води. На супротној страни, у подножју Сухе горе, водом обилазују села Форино, Чегране, Влковија и још нека друга. У помнутим селима избијају карсна врела.

Многа подгорска села леже на местима где се са планинског оквира спуштају долине на котлинско дно. На месту где избија долина Маздаче лежи Неготино, где избија долина Боговинске реке лежи Боговино, где избија Теаречка Бистрица лежи Теарце, где избија долина Дуфске реке (или Мелце) лежи Речане итд. Помнутим долинама воде доста важни путеви који повезују села са планином. Али у потпланинским селима има и уздужних путева који се углавном пружају у правцу ЈЗ-СИ. Уколико је на овим путевима саобраћај јачи, утолико су насеља развијенија.

Захваљујући тако повољним условима, потпланинска села имају највећи број домова и углавном су веома стара. Али има неколико потпланинских села којима њихов положај задаје много невоље. У почетку та су села лежала у заклону испод шума, које су их штитиле од поплава. Међутим, од друге половине XIX века уништене су шуме на домаћају села па су сада та насеља изложена поплавама, којих је, у већим размерама било у селима Малој Речици, Градецу, Неготину, Д. Палчишту, Пороју итд. Ова села леже у подножју Шар-планине, чије су бујице за неколико часова односиле куће и поједине махале претварале у плавице. У подножју Сухе горе тако је угрожено село Чајле. Зато чим наилазе облаци, или се снег топи, потпланински селаци су будни, држе мотике и јуре око кућа и њива да се заштите од поплава. Број угрожених потпланинских села временом постаје све већи јер су полошке падине доста оголеде.

У потпланинским селима, у којима живе заједно муслимани и хришћани, види се како су муслиманске куће на лепшим положајима и па местима где има више воде. Православни су се у турско доба морали задовољавати лошијим местима (Теарце, Д. Палчиште, Бадин Доо и друга).

Напред изнета излагања јасно показују да су положаји села у Полошкој котлини одређени многим географским факторима. У те факторе спадају рељеф, привредне зоне, хидрографија, комуникације, историјске прилике итд. Тамо где је заступљено више повољних фактора полошка села су већа по броју кућа и леже недалеко једно од другог. У тим селима и археолошки налази казују да су увек била погодна за насељавање. Нема сумње да је најповољнији део за насељавање граница између Шар-планине на северо-

западу и Полошког поља на југоистоку. Постоје и други повољни делови. Села која црпу животну снагу из више географских повољних фактора увек су се брзо обнављала после сваког разарања.

Промене у положају села. — Многа полошка села не знају за промене у своме положају: од како су основана увек су на истим местима. Што нису променила положај има се приписати повољним географским и другим животним условима. Тим насељима до сада нису могле нанети велике штете ни поплаве, нити неке друге елементарне силе. У таква потпланинска насеља, убрајају се: Теарце, Леплак, Чегране, Форино, Боговино, Челопек итд. Има таквих насеља и међу пољским селима (Тумчевиште, Радијовце) и планинским селима (Бродсц, Урвич, Ломница, Пожаране).

Разноврсни су узроци због којих су села мењала положај: несигурност за време Турака, поплаве, промена у занимању становника, клизање земљишта, епидемије куге и друго. Највише је примера промењеног положаја због несигурности за време Турака. Под Турцима нека хришћанска словенска села настојала су да се помере даље од путева, склањајући се у шумовите делове и у тесне долине. Због тога је променило положај, како сам сазнао, 15 полошких села. Да би слика била јаснија овде ћемо навести неколико примера.

Становници Сушице најпре су имали насеље на потесу званом Русино близу данашње Симњице. То старо насеље разорили су „Турци“ пре више од двеста година. Преживели становници основали су ново село у близини данашње Сушице на месту Кућиште. Али се ни на Кућишту нису дуго задржали јер је туда водио друм за Гостивар. Онда се они дигну и пређу на место где лежи Сушица и ту оснују данашње село.

И првобитно село Вруток лежало је на темену терасе која се налази између долине Мелце на југоистоку и долине Вардара на северозападу. То место, звано Селиште, сада је под багтама и њивама. Услед неких догађаја старо село Вруток је за време Турака расељено. Од старог становништва преживело је само осам породица и оне су прешле на леву страну Вардара, где су основале ново данашње насеље. Место где лежи данашњи Вруток пре тога било је обрасло шумом.

Старо село Сретково лежало је југоисточно од данашњег свог положаја, у долини којом сада пролази железничка пруга Гостивар—Кичево. Али крајем XVIII или почетком XIX века, када је био „богзун“, старо Сретково је потпуно пропало: село су уништили „азбији и Тоски од Албанија“. Преживели становници склопили су се у суседни шумовити део Буковића и ту су основали ново насеље.

Горња Боновица је најпре лежала у долини Симњичке реке на месту данашње Доње Боновице. У том старом селу досељени Арбанаси су чинили злум. Зато су се хришћани иселили на више и у шуми прикривено место. Ту су основали данашње ново насеље. Премештање Горње Боновице могло је бити крајем XVIII века.

Изнад Шар-планинског села Печкова постоји подесно заравњено место звано Старо Печково. Ту се познају остаци насеља и има неколико извора и чесама. Насеље старо Печково за време Турака било је изложено честим упадима „качака“ из северне Арбаније. Услед тога становници су се иселили и основали данашње насеље.

Другу групу чине полошка села која су била приморана да промене првобитан положај услед поплава. Због поплава у области је применило положај неколико насеља. Као примере за ову групу наводим села Беловиште (Велико Турчане), Чајле и Малу Речицу.

Село Беловиште код Гостивара напре је лежало око 500 m изнад данашњег свог положаја. Западно и источно од старог села дигале су се падине обрасле шумом. Тиме је насеље било добро заштићено. Али пре око 150 година беловишке шуме су уништене па су бујице почеле да односе сеоске куће. Зато су становници морали да оснују ново насеље на данашњем месту.

Данашње Чајле најпре је лежало на плавини у подножју Сухе горе. Али око 1880. г. изненада је нашла планинска бујица и однела сеоске куће. После тога становници су основали ново село, западније од плавине, на котлинском дну. На плавини данас се могу видети само 5—6 заосталих старих кућа.

До пре 20 година село Мала Речица лежало је непосредно испод падине Шар-планине. Али је тада, због уништене шуме, нашла сеоска речица, порушила већи број кућа и памију, а напела плавину. Нове куће становници су саградили 500 m даље и на тај начин су померили своје насеље.

На крају навешћемо и неколико примера који ће показати да су постојали и други узроци који су доводили до промена у положају села: жеља становника да изврше промену у својој привреди, клизање земљишта, епидемија куге и друго.

Село Балин Дол најпре је лежало источније од свог данашњег положаја ближе Сухој гори, на потесу званом Старо село. Становници су били претежно сточари. Средином XIX века куће села Балин Дола су се разгранале и зато су се сељаци преселили ближе Вардару и зиратном земљишту на котлинској равни. Тако је Балин Дол променом положаја променио и начин приврђивања: његови становници су постали претежно ратари. Слично се десило и са селима Сиричином и Туденцем у подножју Жедена јер је и код њих у привреди земљорадња преовлађавала над сточарством. Та села су се преместила ближе средишту оних површина које су за њихову привреду постале важније.

Код данашњег планинског села Лафца десно се обрнут случај. Оно је најпре лежало на падини брда Балгене, у непосредној близини Тетова. Ту су становници претежно били земљорадници. Како се се Лафце преместило на данашњи виши положај да би његови становници били ближе шар-планинским шумама и паши. Тако су они на новом положају постали у већини сточари. Премештање

Лафца извршило се доста давно; на његовом селишту и сада се распознају трагови насеља.

Село Горјане лежи на трошном материјалу, а испод тог материјала су шкриљци. За јакних киша или после отапања вода остаје у трошној маси. Примамем воде цела серија оваквих наслага омекша и отежа, па пошто се налази на нагибу, почиње да клизи заједно са земљиштем и свим оним што се на њему налази: људима, воћњацима, чак и зградама. Због тога становници села Горјана стално померају своје куће на друга здравија места.

Село Лешница у Горњем Пологу најпре је лежало на месту где је данашња муслиманска Буфаљеска махала суседног села Здуња, крај пута Гостивар — Дебар. Али је у тој старијој Лешници једном завладала куга („чума“), па су се преживели становници већином некуда одселили. На земљишту старе Лешнице остале су само три породице; оне су обновиле село, отишле су дубље у планину на нови положај. Пре тога на месту где лежи садашња Лешница била је бујна шума.

О осталим полошким селима која су мењала положај има података у Посебном делу рада. Сасвим је могуће да је број таквих села већи него што сам утврдио испитивањем. Нарочито је тешко сазнати о променама које су извршене пре много година, па је традиција о томе изгледала. Да је било честих померања села сведоче и многобројни потеси сада звани селишта.

Тип села. — Полошка села су већином збијеног типа, а мали део припада разбијеном и разређеном типу.

Збијени тип карактерише се подизањем кућа у близини и деобом на махале или крајеве. Растојање између махала је незнатно: износи углавном 10 до 100 m. Местимично неке махале су и удаљеније, али је та разбијеност делимична и не утиче на тип главног насеља. Њиве, ливаде и земља под другим културама леже ван села.

Број махала зависи обично од величине села и броја родова. Најмања су насеља са по једном махалом (Допушник, Полатица, Ропаш, Првце, Мердит и још нека друга). По две махале имају: Рогачево, Старо Село, Г. Лешница, Д. Лешница, Д. Седларце, Јанчиште итд. Од по три махале састоји се већи број села: Вејце, Бродел, Вешала, Стримпица, Глобе, Омри, Ораше итд. По четири махале имају: Јажинце, Сарафино, Желино, Радуша, Речане, Врапчиште итд. Од по пет махала су села: Беловиште, Јелошник, Шипковица, Шемшево. Село Нераште, Жилче и још нека друга имају по шест махала. Највише махала има у селима Бозовцу (8), Боговину (8), Беловишту (10), Кориту (11), Челопеку (13).

Куће једне махале у неким случајевима припадају истом роду. Тако, на пример, у Кориту је једанаест махала и у њима живи једанаест посебних родова. Исти је случај у селима Горњој Лешници (2), Трнову (5), Пафи (3), Новом Селу Урвичком (7), Раковцу (3), Бозовцу (8). Махале које припадају старијим и разгранатијим родо-

нима обично су веће и одликују се знатном збијеношћу кућа. Али много је већи број оних полошких села која имају махале са представницима два и више родова. Тада су унутар махале родовске куће обично помешане. Такав је, на пример, случај у Чеграну (махале: Читак, Љок, Цапе), Ваковија (махале: Горња, Доња, Љуманска), Врапчишту (махале: Поток, Џамија, Спаија, Галатска), Врутоку (махале: Средња, Маџоска, Преку Вардар, Шеоска, Доња). До мешања родова дошло је приликом оснивања села и махала или касније услед досељавања.

Имена појединих махала по свом постанку, различита су. Родовска имена имају махале у селима Кунову (Илијоска, Бошкоска, Костовска), Зауњу (Бајларска, Бапдевска, Буфаљска, Казоска, Јаковљевска, Шиљска), Србинову (Кита, Тупе, Дише, Бала), Лисцу (Бака, Цоке, Лиле), Лакавици (Пере, Курте, Авдије) итд. Знатан број је махала које носе имена по топографском положају. Тако су назване поједине махале у селима Стенчу (Горња, Доња), Калишту (Ливада), Камењану (Преко Река), Горњем Јеловцу (Горња, Средња, Доња) итд. Најзад има неколико махала које се зову по области из које се становништво доселило (махала Топојан у Бермолу, Љур у Вешали, Чајан у Ломници, Црнолева у Г. Палчишту) или по неким другим особинама (махала Партал у Бурђевишту, Дервиш у Г. Синичану, Јерли у Вејцу, Џами у Пироку).

Сва полошка села нису од увек била збијеног типа. Данашње Теарце постало је од два суседна насеља: Старог Теарца и Огушишта. Данашњи Балин Дол развио се такође од две издвојене групе кућа (Горњи и Доњи Балин Дол), које су раније чиниле засебна насеља. Сличан је случај био и са још неким полошким селима.

Код збијених села запажа се географска услованост типа, јер она лежи на земљишту које није разришено дубоким долинама. Због тога њихов развој није био ометан морфолошким објектима, али се у неколико села могу уочити верско-културни утицаји: у истом селу, где живе групе становника разне вере, они скоро увек станују у посебним махалама, више или мање издвојеним. У Доњем Јеловцу православни са 56 кућа заузимају југоисточни део, а муслимани са 21 кућом северозападни. У Глабу муслиманска махала са 42 куће заузима југоисточни, а православни са 63 куће северозападни крај. Слично је и у другим мешовитим селима: Беловишту, Одрију, Копаници, Д. Бањици, Дебрешу, Чајау, Балин Долу, Врутоку итд.

Муслимански крајеви села увек захватају бољи положај од хришћанских. То јасно показује да су муслимани (Турци и Арбанаси) раније били повлашћени до становништва и да су могли слободно бирати положај за своја насеља и захватати бољу земљу.

Села разбијеног типа је најмање свега шест (Страјане, Железно Речане, Падалиште, Дуф, Печково у Г. Пологу) и Мала Речица (у Д. Пологу). Првих пет лежи на котлинском оквиру на местима која су рашчлањена долинама. Становници ових насеља тежили су да око кућа искрче шуму колико им је било потребно за зиратно зем-

љиште. Због тога су куће и поједини сеоски делови остали далеко једни од других. Тако су ова села постала разбијена. Мала Речица је потпланинско село. Пре 20 година у њему се паталожила плавина, која је порушила дотада збијено насеље. Становници су обновили село на три различита места која су једно од другог удаљена по 500 и више метара.

Страјане има пет, Железно Речане шест, Падалиште четири, Дуф пет, Печково две и Мала Речица три махале. Растојање између махала код планинских села није тако велико у правој линији, али због долова и неравног терена гроба прилично времена (око 1/2 сата) да се пређе из једног краја у други. У појединим махалама су опет куће издвојене у омање групе. Куће у два суседна села често су ближе једна другој, него куће истог села (на пример, између Железног Речана и Падалишта и између Мале и Велике Речице).

Махале у Страјану зову се Велс, Балис, Авмете, Кољовере и Салвеше; махале у Железном Речану зову се Ралевско, Мартиноско, Голомеоско, Корањевско, Пештерско и Сталеско; махале у Падалишту зову се Граванел, Мерешница, Средња и Доња; у Дуфу зову се Толан, Брезовец, Чајане, Јарчевиш и Балабан; у Печкову зову се Горња и Доња; а махале у Малој Речици зову се Маала Поитр, Иболар и Мала Река. Према томе 13 махала носи родовска имена, 5 њих се зове по међусобном положају и 7 носи топографска имена.

За поједине махале може се поуздано утврдити да су најпре биле насеље једне породице или једне задруге. Оне користе заједничке испаше и шуме. Осим тога, имају на окупу обрадиво земљиште, одвојено од других околних махала. Овакве су, на пример, све махале у Страјану, затим Пештерска махала у Железном Речану и још неке друге.

Али је знатан број оних махала у којима живе породице од два и више родова. Родовске куће по махалама нарочито су јако измешане у Дуфу, Печкову и М. Речици. У њима просечно на једну махалу долази нешто више од шест родова. Зато поједине групе кућа једне махале носе посебна презимена.

Новим досељавањем и прираштајем у садашњим селима разбијеног типа куће нису збијеније, већ се и даље шире у новим захваћеним деловима атара. На тај начин села стално остају разбијена. Страјане је имало најпре три махале (Велс, Балис и Авмете). Касније су услед већег прираштаја становници почели из матице да се премештају тамо где су им раније била трла и колибе. Тим премештањем Страјане је добило још две нове махале (Кољовере и Салвеше). Слично је било и у другим селима.

Испитивањем старина види се да је некада у Пологу било више разбијених села. То се поуздано зна за она планинска и сточарска села која су постојала пре данашњег Срсткова, Г. Боповице, Церова, Новог Села (Папрадног), Митроикрста и неких других. За та стара села, прича се, да су имала велики број домова (нека преко 300), груписаних у издвојене махале; она су имала по неколико гробаља, црква и слично. Та разбијена села у турско

доба била су уништена. Нова насеља подигнута на том земаљшту веома су мала и претежно печалбарска; зато су њихове куће збијене.

Једна мала група села (око 20) по типу чине средину између збијених и разбијених насеља. То је најпре у вези са земаљштем које није допуштао да се развију потпуно збијена села. Овај тип негде је постао и под утицајем привредног живота: становништво се бави земаљорадњом и сточарством и живе су око кућа (Симница и друга). Разређеност села Ципчишта настала је утицајем етничких прилика. Насеље има две махале: муслиманско-арбапашку са 194 и хришћанско-македонску са 20 кућа. Између њих се пружа простор под њивама. Растојање између појединих делова код разређених села износи просечно 200 до 300 м.

И код села разређеног типа постоји подела на махале: Трпиво и Бермол имају пет; Г. Синичане и Градец четири; Равен, Церово и Камењане три махале итд. У махалама живи по неколико родова, а има и махала у којима живи један род. Средиште разређеног села обично је код школе, општине или џамије.

По предању је раније и разређених насеља било више него данас: поједини досељеници, напре су имали махале које су се састојале од мањег броја кућа. Касније су те махале нарасле прираштајем и новим досељавањем чиме су захваћени празни простори између њих и тако су села постала збијена. То се наводи за села Вруток, Пожаране, Куново, Д. Јеловце, Новаке итд. У овим насељима растојање између махала постало је мање него што је било у претходној фази.

Треба указати и на два супротна случаја, када су од збијених села постала разређена. До пре 80 година Градец у подножју Шар-планине био је збијено насеље. Тада је средином села бујица однела извештан број кућа и ту створила плавину. Отада је село добило разређен тип, јер су нови, главни крајеви међусобом раздвојени ненасељеним простором широким око 400 м. Слично се десило крајем XIX века и са селом Чајлем у подножју Сухе горе.

До 1912. г. пољска села у Пологу, која нису многобројна, била су чифчијска насеља и углавном имала геометријске облике. Стране су чинили низови чифчијских кућа окренутих лицем ка унутрашњости насеља. На једном крају налазио се беговски конак, док су средину заузимали гумна, на којима су чифчије врли жито. После ослобођења Полога од турске власти нестали су чифчијски односи. Ослобођени сељаци и досељеници брзо су почели да граде куће чији је положај разноврстан. Села са ранијим чифчијским типом сада су као и остала насеља збијеног типа. Местимично се види само још по нека напуштена чифчијска кућа или кула, на пример, у селима Озормишту, Д. Фалишту и Требошту.

Села која досега на додиру различитих привредних површина или у долинама, по облику су низна. Приликом увећавања ових

села њихов облик у целини остаје исти. Представници тих села су: Теарце, Доброште, Камењане, Врапчиште у суподини; Полатица, Пресљубиште на котлинској равни; затим Сетолс, Огуњс на теменима тераса итд.

Села у суподини, али на месту где се са оквира спушта каква важна долина, по облику су троугласта. Она имају два дела који су међусобом управни: један који се пружа паралелно са паднином, и други који се протеже уз долину. Представника таквих села нема много (Беловиште, Лешак, Д. Палчиште).

Нека села, по положају пољска, по облику чине засебну групу. Она су у основи округласта. Овај облик код тих села настао је зато што развитак насеља пије био одређен никаквим морфолошким објектом, нити распоредом привредних површина. У групи ових села треба поменути Сараћинце, Требош и Ратаје.

Око појединих села су бујни воћњаци и вртови. Нарочито су пространи воћњаци у подножју Шар-планине и они дају посебан изглед селима. Око кућа су још друге зграде, често велике као и куће (плевне). Зато се добија утисак да су села много већа.

Старост села. — Од 142 данашња пољска села за 57 (40%) могуће је наћи податке у ранијим писаним изворима. Најстарији писани помен потиче из X века; тада се помиње насеље Лешак. У XI веку помињу се села Речице — Велика и Мала; из XII века постоји помен о Градцу; а из XIII века очувани су помени о Горњој Бањици и Аисцу.

Тек XIV век, а то је период српске владавине, обилује историјским изворима. Тада се први пут у повеслама краља Милутина, Стевана Дечанског и цара Душана наводи 28 данашњих села: Стенче, Ваковија, Вруток, Лешница, Дебреше, Калиште, Бурђовиште, Добри Дола, Горјане, Одри, Нераште, Јеђуарце, Порој, Лафце, Селце, Бродец, Бозовце, Гајре, Урвич, Радијовце, Челопек, Доње Фалише, Желино, Полатица, Требош, Јанчиште, Подбрђе и Радушане.

У XV веку први пут се наводи 18 пољских села: Тумчевиште, Чеграње, Форино, Ново Село (зубовско), Врапчиште, Галате, Топлица, Пожаране, Пршовце, Неготино, Пирок, Прошовце, Теарце, Камењане, Сараћино, Копаница, Раотинце и Дворце.*

Има писаних помени о појединим пољским селима и из каснијег доба. У XVI веку први пут се помиње село Новаке, а крајем XVIII века пуни пут се помињу села Вратница, Непроштено, Доње Седларце и Брвеница. Помени са краја XVIII века очувани су у једном рукописном завештању Речеп-паше из Тетова.

За одређивање старости осталих 85 села у Пољској котлини нема ближих ослопаца у писаним изворима. Али проучавањем пољске становништва у свим насељима види се да има очуваних ста-

* Помени наведених села налазе се у познатим накупинама Мехмеда-беге издате 1461. и 1462. г. и Кјебира Мехмеда Челебије, издате 1470 г.

ринаца у: Бсловишту (Т. Турчану), Железном Речану, Митроикрсту, Г. Боновици, Среткову, Церову, Новом Селу (папрадном), Дуфу, Печкову, Д. Јеловцу, Јажинцу, Рогачеву, Старом Селу, Бсловишту, Доброшћу, Јеловнику, Брезну, Варвари, Отуњу, Сетољу, Ратају, Цепчишту, Д. Палчишту, Тепову, Блацу, Озормишту, Жилчу, Сиричину и Прељубишту. Присутством старинаца може се поуздано утврдити и прилична старина побројаних 30 села. Могуће је да су она из средњег века.

У 33 села у Пологу: Кориту, М. Турчану, Трнову, Страјану, Падалишту, Србинову, Лакавици, Д. Боновици, Симњици, Орђуну, Речану, Равену, Г. Јеловцу, Ропажу, Врањовцу, Сенокосу, Орашцу, Првцу, Глобу, Слатини, Бермоду, Старом Селу Бистричком, Вејцу, Вешали, Јеловјану, Г. Палчишту, Г. Синичану, Г. Седларцу, Боговину, Жеровјану, Г. Лешници и Стримници — сада нема старинаца. Међутим, поуздано се зна да је словена старинаца хришћана раније у овим селима било, али да су се за време Турака и после тога иселили или затрали. Према томе, и ова група села може се уврстити у релативно стара насеља, можда средњовековна. Знатна старост поменутих села види се још по очуваним старинама: црквицама, селиштима и другим траговима ранијег становништва.

Група од 21 села у Пологу поуздано је постала у турско доба, претежно у XVIII и XIX веку. У та села спадају: Чајле, Балин Дол, Лопушник, Куново, Бафа, Д. Бањица, Сушица, Мердјит, Здуње, Зубовце, Ломница, Вратница, Шипковско Теће, Расадиште, Ново Село Урвичко, Селце Кеч, Д. Синичане, Раковец, Миетино, Д. Лешница и Орашко Градиште. Постапак неколико села из ове групе је у вези са досељавањем Арбанаса (Лопушник, Мердјит). Ова најмања полошка села су оснивана на старим напуштеним селиштима (Миетино, Чајле, Здуње итд), а делом на местима где пре тога није било никаквих насеља (Ново Село Урвичко, Расадиште, Шипковско Теће, Раковец итд).

Сва данашња полошка села нису, дакле, истог постанка и старости: око 121 село углавном потиче из средњег века (тачније 85,22%). Та села леже у свима деловима области, што је знак да је тада Полошка котлина била добро насељена. А само 21 село постало је за време турске владавине (тачније 14,79%). Значи у Пологу постоји велики број старих села. Опширније о постанку и старости сваког села, са наводима историјских извора, писано је у Посебном делу.

Величина и имена села. — У свима насељима у Пологу, без Тетова и Гостивара, има 14.518 домова. Број домова по селима није једнак: почиње од 3 па иде до 413.

Преглед величине села

Број кућа	3—50	51—100	101—150	151—200	201—250	251—300	300—413
Број села	44	35	33	13	8	5	4

Најмање домова има у полошким селима: Пршовцу (3), Шипковском Тећу (3), Орашком Градишту (5), Новом Селу код Зубовца (5), Старом Селу изнад Тетова (10), Расадишту (10), Мердјиту (10), Дворцу (12), Ропажу (13) и Јсдуарцу (15).

Највећи број домова (преко 300) имају села: Чегране (323), Тетарце (355), Врапчиште (391) и Челопек (413).

Просечно долази на свако полошко село нешто преко 102 дома. На сваки квадратни километар полошке површине има око 9 ссо-ских домова или једно насеље долази на 11 kv. km. Али од наведеног броја местимично одступања су знатна: у суподинској зони и на котлинској равни насеља су чешћа, док су на планинским гребема села ређа.

Имена полошких села, без мало, сва су словенског порекла. Према класификацији коју је дао Ј. Цвијић,²⁵¹ она се могу поделити на следеће групе:

1. Највећу групу од 17 села чине имена углавном изведена по вегетацији. То су: Лопушник, Трново, Церово, Г. Јеловце, Д. Јеловце, Лешница, Сенокосе, Горјане, Ораше, Глобе, Јеловник, Брезно, Бозовце, Шипковица, Јеловјане, Г. Лешница и Д. Лешница.

2. По земљишту, нарочито по његовим пластичним особинама, могла су постати имена ових 15 села: Стенче, Корито, Балин Дол, Беловиште (2), Бафа (арбанашко име за планински превој), Падалиште, Лакавица, Равен, Калиште, Добри Дол, Доброште, Камењане, Блаце и Подбређе.

3. Хидрографска имена имају 11 насеља. То су: Железно Речане, Г. Бањица, Д. Бањица, Сушица, Речане, Вруток, Топлица, Слатина, Порој, Мала Речица и Голема Речица.

4. По именима становника могло је добити имена ових 11 села: Куново, Србиново, Митроикрсте, Г. Боновица, Д. Боновица, Симњица, Бурбовиште, Новаке, Раковец, Радијовце и Миетино.

5. По разним људским творевинама могла су добити имена ових 7 села: Вратница, Бродец, Вешала, Шипковско Теће, Расадиште, Дворце и Пирок (од грчке речи пиргос за кулу).

6. По времену оснивања добила су имена села: Ново Село, Папрадно, Ново Село Зубовско, Ново Село Урвичко, Старо Село Вратничко и Старо Село у долини Тетовске Бистрице.

7. По климатским одликама краја могла су добити имена села: Дуф, Печково, Вејце и Челопек.

8. По врстама животињског света могла су добити имена села: Ваковија, Врањовце, Врапчиште и Лисец.

9. Због своје незнатне величине добила су имена села: Селце, Селце Кеч и Мало Турчане.

10. На старија насеља, друкчије врсте од данашњих, упућују имена села: Градец и Орашко Градиште.

11. Имена два села показују начин како су она постала. То су: Требош и Копаница.

12. По занимању становника могла су добити имена села: Горње и Доње Седларце.

13. По области одакле се доселило становништво добило је име ссла Мердит.

14. Верскохришћанско име има само село Варвара.

15. Нисам могао уврстити ни у једну наведену групу имена ових 57 села: Тумчевиште, Чеграње, Форино, Чајле, Страјане, Сретково, Орбуше, Здуње, Дебреше, Ропан, Зубовце, Галате, Пожаране, Пршовце, Ломница, Неготино, Јажинце, Рогачево, Одр, Првце, Нераште, Прошовце, Теарце, Лешак, Отуње, Непроштено, Сетоле, Бермол, Једурце, Ратаје, Цепчиште, Лафце, Гајре, Горње Палчиште, Доње Палчиште, Урвич, Горње Синичане, Доње Синичане, Боговино, Жеровјане, Теново, Стримница, Брвеница, Доње Фалише, Сарајино, Желино, Полатица, Озормиште, Жилче, Шемшево, Сиричино, Туденце, Прелубиште, Јанчиште, Раотинце, Јегуновце, Радуш.

Имена неких села у Полошкој котлици временом су се мењала. Тако су Турци село Беловиште код Гостивара до 1912. г. записивали као Турчане. Између два светска рата село Непроштено звало се Андрејево. У другом светском рату Бугари су прекрстили Теарце у Пејчиново.

Имена највећих полошких села су стара, многа потичу из средњег века. То што су у средњем веку и касније села добила словенска имена јасно показује да су их Словени и оснивали. Само мали број имена потиче из доба пре доласка Словена. Једино на тај начин могла су се очувати нека необична имена, којима народ не зна постанак (Пирок и друга). Али тих пресловенских становника, судећи по именима села, било је врло мало. Од Арбанаса, који су каснији досељеници, поуздано потиче само једно сеоско име (Нафа). То је јасан знак да Арбанаси у Пологу нису оснивали села, већ су се насељавали у затечена стара словенска насеља. Најмањи су по постанку имена Мердит и Мало Турчане; настала су у XIX веку.

Села која не постоје. — У Пологу је било ссла која су касније расељена и никад више нису обновљена. На екскурзијама сам успео да утврдим где су лежала 24 таква села, и то 10 у Горњем и 14 у Доњем Пологу. Расељена ссла у Горњем Пологу звала су се: Горње Фалише, Смрдеш, Русино, Грнчаре, Бркињово, Пеклиште, Пилигринце, Катрање, Поточане и Драгош. У Доњем Пологу расељена ссла су: Заокућане, Селиште, Моравце, Ссале, Горње Сетолас, Крушејца, Дрвник, Старо Село, Прис, Авијане, Млаки, Јаребино, Пештер и Вртиште.

Овај број расељених села није дефинитиван. У историјским изворима из српског средњег века и из раног турског доба наводе се и друга касније уништена ссла. То су: Млачиште, Калуберовла-

не, Точило, Трмчиште, Рабсва, Криена. Где су лежала та села нисам могао утврдити.

Села која данас не постоје у Пологу, по становништву су била хришћанско-словенска. Њихови становници за време Турака уништани су разним зулумима (Пеклиште, Јаребино, Вртиште), или су се иссељавали. Једни иссељеници прелазили су у друга суседна македонска села, где су се и данас очували, а неки су у близини селишта оснивали нова насеља под другим именима. Из расељених старих села многи становници одазили су и изван Полога, на пример, у Војводину, Србију и Бугарску.

Поједина ссла, о којима је овде реч, била су уништена крајем XVII века за време аустро-турског ратовања. У то доба, како изгледа, уништена су села Русино, Грнчаре, Бркињово, Пеклиште, Поточан, Заокућане, Ссале, Моравце. За нека од ових села поменуто време уништавања показује се са бројем родовских појаса који памте иссељени становници, затим та ссла имају родове који су прешли у Војводину и северну Србију. Крајем XVII века Турци су из освете уништили ова насеља јер су наши људи учествовали у рату.

Друга полошка села углавном су уништена касније. За поједина од њих наводи се да је расељавање извршено због тога што су села лежала крај путева, па била изложена навраћању разних пролазника и зулумџара. Тако су расељена пољска села Пилигринце, Првце и Драгош. Она су вероватно расељена у току XVIII и почетком XIX века.

Услед лоше безбедности и разних насиља расељена су и друга полошка села: Смрдеш, Млаки, Јаребино, Катрање, Дрвник, Старо Село, Горње Сетоле. Како се наводи у народној традицији, зулуме су чинили разни муслимани насилници, углавном досељени Арбанаси. Расељавање ових села вршило се углавном постепено. Последњи родови из неких на овај начин расељених села напустили су своја огњишта у току XIX века.

Занимљиво је како је расељено пољско село Горње Фалише. Око 1870. г. ово село је било чифчијско насеље. У то доба власници чифлика продали су земљу богатијим становницима околних села. Зато су се сељаци из Горњег Фалиша морали иссељавати јер су нови власници претворили у њиве места на којима су до тада биле њихове куће.

За нека села се не може утврдити тачније због чега су расељена. То су: Крушејца, Селиште, Липјане. Вероватно да је и томе узрок пеки већ поменути зулум тако чест за време Турака. Расељена су у току XIX века.²³²

Куће и споредне зграде. — На полошкој сеоској кући се одмах јасно види како она по својој грађи зависи од своје најближе околине. Тако, на пример, ссла која леже на шкриљастом земљишту имају куће грађене од шкриљаца; села на кречњачком земљишту имају куће грађене кречњаком; а села на земљишту састављеном од глина имају куће од ћерпича. Кућа од шкриљаца има у селима која

леже на северозападном (Шипковица, Лисац, Новакс, Бормол, Гаре, Пожаране, Печково итд) и југозападном (Горња Боновица, Ново Село итд) котлинском оквиру; кућа од кречњака имају села што леже на југоисточном (Корито, Трново, Сиричино итд) и североисточном оквиру (Рогачево); кућа од ћерпича има у селима на котлинској равни (Жилче, Ратајс, Г. Седларцс, Полатица итд.).

Али знатан број положских села по положају су потпланинска; она леже на граници глиновите котлинске равни и стеновитог котлинског оквира. Због тога су куће од комбиноване грабе: у приземљу су од лкриљаца или кречњака, а на спрату од ћерпича. Примера таквих кућа има много у селима Вратчишту, Добри Доли, Чајау, Форино итд.

Значајне разлике виде се и на кућним крововима. У планинским селима (Вејце, Бозовце, Бормол, Г. Јсловце, Падалиште итд) кровови су најчешће од ћерамида, а у мањем броју кућа од ражане сламе (Куново, Печково) и плоча (Шипковица, Лисац, Брезно, Ломница и друга). Осим тога, кровови су на кућама планинских села високи да би са њих снег лакше спао и да би плаха киша што брже отекала. У нижим деловима Полога, нарочито у потпланинским и пољским селима, кровови су од ћерамида или преча.

Док куће грађом у приличној мери зависе од природе тла, дотле својим обликом и распоредом одељења зависе од привредног живота и културног утицаја становништва.

Приземље главног кућног типа у Пологу обично се састоји од три просторије: „клета“ или „ара“ (чује се и пондила) у коме се затвара стока, собе која служи за чување зимнице, ствари итд²³ и ајата, који служи као амбар а држи се рало или плуг за орање, кола и други земљораднички алат. На спрату су исто тако три одељења и она служе за становање. То су: „кућа“, соба и чардак. У кући је огњиште на коме се кува. Соба је велика као кућа, служи за становање зими и у њој се примају гости. Честе су куће са две собе (ако је задруга). Чардак је уско, дугачко и на предњем делу отворено одељење. Оно служи за сушење кукуруза, дувана, напријек, лука итд; на њему жете лети раде ручне радове, ручава се и спава на пространом крвсту од дасака. Зато се чардак у народу зове и „летна соба“.²⁴ Појава чардака јасно показује да су ово куће јужнога типа, тј. из средоземних крајева у којима су лета дуга. Димензије кућа описаног типа већином су исте: ширина око 8, а дужина 20 до 25 m.

Као модел изнотог типа куће овде ћу описати кућу у којој станује Коце Мисајлоски у селу Ратају. Долазећи из дворишта, прво се налази на „ајат“, а десно од њега су „клет“ или „пондила“ и соба за ствари и зимницу. Из ајата уз степенице пење се у одељења на спрату. Прво је „чардак“, а десно су соба и „кућа“. Има кућа у Пологу које у по нечему одступају од овог типа јер су домаћини вршили дограђивање споља или су нешто преграђивали у самој кући. Али све то не мења главни тип положске куће који је раширен у свима селима.

После ослобођења од Турака (1912. г.) настао је период економског успона и подизање културе, нарочито код печалбара. Стога се у Пологу почела јављати кућа новог типа. За разлику од претходне — старије, нова кућа је без великог чардака, има по пет и више одељења за становање, док се стока чува одвојено.²⁵ Она је кућа боље грађена, јер су јој зидови од цигала и малтера, а кров од црсна. Пошто су се у овој области печалбом бавили већином Македонци, то је и ова нова кућа, слична градском типу, више заступљена у њиховим и то махом потпланинским имућнијим селима (Вратници, Беловишту, Врутоку итд). Делови покућства и номенклатура у овој сеоској кући упућује на јаке утицаје који су долазили из Србије. Данас су куће овог типа понос сваког домаћина.

Таквих кућа градског типа нема у селима која леже у изразито планинском крају Полога. Тамо је тешко пренети цигле и преч. У неким положским селима старија кућа чардаклија измењена је и услед пожара. У селу Тумчевишту изгореле су све куће у другом светском рату. После тога државна власт саградила је нове модерне куће. Старе куће су изгореле још у селима Јеловнику, Брезно, Г. Лешници, Јегуновцу, Речану, Г. Боновици итд. У пољском селу Брвеници нова кућа појавила се после 1918. године под утицајем досељених Србијанаца.

У погледу куће у положским селима нема таквих разлика да би се могло говорити о типовима кућа појединих верских или етничких група. Једино се намештај и посуђе разликују код муслимана и хришћана. Први су били изложени утицајима источњачке културе и зато у кућама имају нешто више и разноврснијег покућства и намештаја него хришћани. Од посуђа пада у очи доста бакарног и земљаног суђа. Бакарно суђе (више код муслимана) купује се у Тетову и Гостивару, док се земљано (више код хришћана) купује у Бању, Балин Доли и од кичевских грнчара који га разносе по селима. Некада је у кућама било доста дрвеног суђа.

Код појединих имућнијих хришћана у новије време почели су се осећати европски утицаји па се стога у њиховим кућама могу видети предмети порслом из вароши, као кревети, столице, столови, затим се купује емајлисано метално посуђе, па порцуланско итд.

У многим селима у Пологу муслимани Арбанаси насељавали су се у готовим кућама исељених православних Македонаца (Новаке, Сенкосе, Градци итд). Зато се за данашњи тип њихових кућа може рећи да је углавном наслеђен од исељених словенских старинаца.

У Полошкој котлини могу се овде-онде видети и поједине примитивне куће. То су колибе Рома, дуге око четири, а широке и високе око два метра.

Према казивањима старијих људи, у Пологу је некада, када привредни и културни живот нису били развијени, по селима била раширена приземна кућа. Она је била ниска и често с једним оде-

љењем за људе и стоку. Зидови су били укупани за 30 до 50 см, споља облепљени блатом и неокречени. Такве куће нису имале прозора него само мале отворе у зиду, који су се затварали капцима. Људи и стока улазили су у кућу на иста врата, ниска и широка. Стара кућа имала је огњиште на средини, а дим је ударао у черен изнад огњишта и излазио кроз бацу у крову. Даклас се ретко могу видети куће овог најстаријег типа, јер су оне почеле брзо нестајати око средине XIX века. По нека приземна дводељна кућа постоји само у појединим планинским, теже приступачним и сиромашнијим селима (Брезно, Варнара, Сретково итд.).

Само једно одељење имале су и чифчијске куће које су градили власници села за своје чифчије. Оне су биле раширене у пољским селима и то од краја XVIII века. Чифчијске куће биле су од плота или ћерпича. Власници чифлика гледали су да при зидању утроше што мање грабе, па су зато куће биле под заједничким кровом и са заједничким зидовима. Чифчијске куће нагло су нестајале после балканског и првог светског рата када је наше становништво ослобођено и када су се поправиле привредне и културне прилике. Неке чифчијске куће су преправљене тако да су данас изгубиле првобитни облик.

За време Турака понегаде су у Пологу, на пример, у селима Дуфу, Горњем Јеловцу, Вејцу на Шар-планини подизане куће са јаким високим зидовима зване „куле“. Када би „Турци“ напали, хришћани су се затварали у куле и из њих бранили. Такве се куће сада више не граде. Добро је очувана само једна таква кула у шар-планинском селу Вејцу.

У пољским селима било је и чифлик-сахибијских кула (то су „копаци“), око 60 до 80. Те куле су на спрат, уске, а у пресеку обично квадратне. На спрату су се налазиле одаје, док су под њима били велики хамбари у које су чифчије сипале жито. Куле су имале и пушкарнице. У њима је лети становао бег или ага, а у остатак доба године њихови заступници — ђаје. Чифлик-сахибијске куле већином су порушене првих дана ослобођења од турске власти. Сада су очуване Есад-пашина кула у Желину, Мусина кула у Д. Седларцу, Мемет-пашина и Куртиш-агина кула у Ратају, две куле у Озормишту итд. [Прикупљање детаљније грађе вероватно би помогло да се утврди шта је у овим кулама средњовековно — властелско, а шта је новије — источњачко].

У двориштима око кућа су споредне зграде које служе за потребе земљорадње (амбар, кош, коларница, казанџиница, трапови) и сточарства (плевна, котар, кокошар, кочина, уљаник).

Амбар се гради од дебелих дасака и покрива препом. Нешто је одигнут на камени зид да не би влага кварила жито. Унутрашњост је подељена на мање делове („пресеци“) за сваку врсту жита посебно. Ретке су куће које немају макар и најмањи амбар.

Кош је од пруга или од положених летава, а покрива се препом, ћерамидом и плочама. За један метар одигнут је изнад земље,

има правоугаону основу као и у другим нашим крајевима. У кошу се држи кукуруз у клипу. У пољским селима куће имају по два коша. Ако се испуни кош, преостали део кукуруза сипи се на кућном тавану. Кош је доста ретка зграда у изразито планинским селима, на пример, у Вејцу, Бозовцу, Г. Јеловцу итд.

Коларница или ајат је врста трема под кровом, у коме се склањају од кише кола и разни ратарски алати (плуг, дрљача, кошеви за сламу итд.). Коларница је редовно уз неку другу зграду, обично уз плевну.

Казанџиница је мала, једнодељна зграда. У њој се чувају казани за печење ракије и кафе са кокином. Казанџиница има само у православним селима. Ипак и у тим насељима мали је број домаћина који граде своје казанџинице. Поменута зграда негде може бити заједничка у једном роду или махали (села Г. Боновица, Вруток итд.).

Трапови су рупе у сувој земљи и са ниским кровом од сламе. Има их поред многих кућа у Пологу, служе за остављање купуса, лука и кромпира за зиму. Доста трапова има, на пример у селу Лисцу на Шар-планини. Ово село нарочито је познато по производњи кромпира.

Плевна је подужа и врло потребна зграда. Она је од исте грабе као и кућа а служи за смештај сточне хране, поглавито сламе и сена. Поједине плевне су на спрату; тада се у приземљу држи стока, а на спрату је сточна храна. Испред сваке плевне је гумно.

Котар је мали и плотом ограђени простор у коме се затвара стока. Један део котара има кров који лежи косо, наслањајући се једном страном на земљу. Котари се редовно налазе у оном делу дворишта који је иза куће.

Кокошар има свака кућа. То је заклон за кокошке грађен од дрвета, а понегде се зида у виду колибице. Покрива се сламом или ћерамидом. У кокошару су поређане мотке, на које се пење живина.

Кочина или прасарник је зграда за чување свиња. Ових зграда има само у селима са православним становништвом. У кочини је корито из којег се свиња храни.

Уљаник (пчелињак) имају само поједине куће. Он се налази у баштицама које су ограђене. Кошнице за пчеле већином су плетене од павита и облепљене балетом. Раније је имало кошница и од шупљег дрвета. Сада се местимично виде кошнице и од дасака.

Раније је било мало споредних зграда, јер је домаћин настојао да све што има чува у кући. Сада се око кућа подижу разноврсне зграде. Али свака своска кућа, нема све напред изнете зграде. У пољским селима преовлађују зграде које служе потребама земљорадње, док су у планинским насељима претежније сточарске зграде. Потпланинска села, међутим имају скоро подједнако развијену земљорадњу и сточарство и зато је у њима број привредних зграда највећи.

Број споредних зграда зависи и од задружног стања становника. Инокосне породице у свима деловима Полога су слабијег имовинског стања па је стога код њих и број зграда мали. Око куће Рома је врло мало других зграда, у најбољем случају само кокошар.

Граба зависи од средине у којој се кућа подиже: пољска села имају зграде претежно од ћерпича, док у планинским селима као материјал служе камен и дрво. Потпланинска села располажу различитим грађевинским материјалом и зато су њихови становници подигли зграде земљане, камене и дрвене.

Распоред зграда око куће условљен је величином и обликом дворишта, затим и врстом зграде. Где је могуће даље од кућа подижу се кочица, котар, уљаник и још неке друге зграде од мањег значаја, или оне које нису потребне сваког дана. Зграде за жито и кукуруз морају бити у непосредној близини кућних врата, да се могу видети из куће и са улице. И плевна се гради на приступачнијем месту ради лакшег довоза крме.

Број споредних зграда раније у Полошкој котлини био је знатно мањи него данас. Тада су се најчешће могли видети живинарник, мала плевна, котари, затим по неки амбар и кош. Најоскуднији у споредним зградама били су становници хришћани, који су за време Турака у пољским селима били без земљишта или само са најслабијим њивама. Због муслимана хришћани нису смисли да граде кочине нити веће и лепе зграде, јер би били опљачкани. Од 1912. г. када је Пологи ослобођен и када је у области завладала имовинска и лична сигурност, становници су брзо испољили тежњу за удобнијим животом. То се огледа не само у кућама, већ и у величини и броју споредних зграда и у материјалу од којих се граде.

Незахваћен простор око кућа и зграда је двориште. Дворишта су различите величине: највећа су у селима разбијеног типа и код неких збијених пољских села. И једна и друга насеља развила су се на доста пространом земљишту. Местимично величина дворишта зависи од задружног, односно имовинског стања становника.

Дворишта су најчешће ограда. Ограде су од прућа, ћерпича или камена. Муслимани настоје да имају високе и добре ограде око својих кућа. То се особито пази када у селу живи етнички неједнако стаповиштво, или када су куће поред путева. Ограде од бољег материјала покривене су црепом, ћерамидом или плехом.

Кроз „порту“ се обично улази у двор. Веома су честе лепе и добро грађене порте. На њима постоје две капије, једна велика и друга мала. Прва служи за пролаз стоке и кола, друга за људе. За време Турака поједине вратнице имале су осматрачнице у којима се ноћу чувала стража. Дворови неких јако збијених села су преуски.

Привремена насеља. — Већи део села у Пологу има зграде за стоку у планини и у пољу. То су траа, бачила и кошаре.

Траа су привремена летња насеља удаљена највише до један сат хода од села. Граде се на њивама када се са њих скину усеви. Састоје се од лесе или тараба и помсрају се сваких 10 до 15 дана, да би се равномерно гнојила цела њива. Уз траа су мале колибе за сточаре. Торони су намењени овчарству. У неким селима домаћини, који имају мање стоке, удружују се у једно трао (на пример, у селу Врутоку и др.). Сада су ретка села која немају трао.

И бачила су зграде које служе сточарству лети. Она су у „планини“ и удаљена од села два до седам сати хода. Бачила су од камена и дрвета; кров је од сламе, а у пресеку имају облик правоугаоника. Једно одељење служи за чобане, а друго за оставу хране. Око бачила је тор за стоку.²⁸ Граде се за већи број оваца и пошто су доста удаљена од села у њима се маско прерађује. Сада више бачила има у селима на Шар-планини и Сухој гори (око села Трнона), а мање у селима на Буковику (око села Страјана).

Копаре су зграде које служе зимском сточарству. Зидови су им од камена а кров од сламе. Горњи део служи за смештај сточне хране, а доњи за стоку. Сваки део има засебан улаз. И кошаре су даље од села, на праници њива са којих се убире лстина и пашњака, а у близини извора. Намењене су овцама, козама (раније) и говедима. Са оближњих кошара сточари увече долазе кући. Највише их сада има у селима на југозападном котлинском ободу и то у Лакавици, Боновици (Горњој и Доњој), Падалишту итд.

Поменути сточарски станови јављају се појединачно, а нигде не чине групе. Ова разбијеност дошла је због тога што сточари настоје да имају што већи простор за пашу. У планинским селима Страјану и Трнову код Гостивара сељацима су главна имања код сточарских станова, а у селима имају само кућу. Целе породице ових села лети проводе по становима, док поједини чланови дуго не нађе село.

Сада стоку чувају у сточарским становима изван села обично веће задруге са више мушких чланова. Код задружних кућа сточарство је више развијено. Раније, са јачим сточарством и задружним животом, у овој области је било више привремених сточарских насеља. Она су углавном нестала од почетка XX века. Да је раније било више сточарских станова види се и по топографским именима (Копариште у Г. Боновици, Бачило у Г. Јеловцу, Тралишта у Врутоку итд.).

Поједина привремена насеља, око којих је развијена земљорадња, временом су се претварала у куће, особито приликом деоба задруга. У селу Страјану, на Буковићу, садашње махале Кољевере и Салвеше образовале су се на местима где су до пре 50 година лежали сточарски станови. То се догађало и у другим селима, на пример, у Железном Речану, Падалишту итд.

На атарима појединих земљорадничких села виде се поједине зграде — колибе, примитивне зградице грађене од плота, а покривене кровином, служе за чување винограда, бапта и бостана. 1951. г. неколико колиба видео сам у пољским деловима атара села Брагчишта, Дебреша и Топлице.

ПОСЕВНИ ДЕО

А. ГОРЊИ ПОЛОГ

1. Стенче

Село лежи у подножју Сухе горе. Северно од Стенча пружа се коса Света Недеља (висока око 680 m). Она је на граници између Горњег и Доњег Полога. Зато је ово насеље најсеверније село које има горњеполошке етничке особине.¹

Воду за пиће становници добијају са чесама и из бунара. Чесме у самом селу се зову: Горна, Дољна, Црквена и Бутур-чешма. По двориштима има око 30 бунара. На атару око села избијају Црвешка и Бунари.

Потеси са обрађеном земљом леже западно од села. Њихови су називи: Лозја, Иљонца, Средно поле, Радов дол, Копачи, Брегои, Бари, Гавраница, Фалише, Трошарки, Крс, Тапаноец, Папрадник. На масиву Сухе горе лежи необрађено земљиште. Његови потеси су: Крушка, Чардак, Бунари (има 2 бунара), Локва, Кофилница, Лескоец, Длага присојница, Јовеј Дабје, Подишта, Горна Корија, Присој, Осој, Мали камењ, Липа, Дапче, Сек, Чука, Ридои, Плочи, Драка, Шумаркои рупа, Змијарник.

Стенче се дели на четири махале. Оне су једна поред друге. Њихови су називи: Горно, Дољно, Јанкоско и Бутурско маало. Село има укупно 19 родова са 116 домова (1947. г.).

У писаним изворима насеље се помиње као Штенче између 1337. и 1346. г. Тада је било приложено манастиру Св. Богородици у Тетову.² Године 1348. Стенче је било завештано Хиландару.³

Из средњег века очувани су помени и о двама црквама. Црква Св. Недеље у Стенчу заједно са селом између 1337. и 1346. године била је приложена Св. Богородици тетовској.⁴ Црква Св. Илије лежала је недалеко од села под Сухом гором. Она је такође била ме-тох помесног тетовског манастира.⁵

По предању некадашње насеље је лежало ниже од данашњег, поред самог Вардара. Тада се звало Стење и „личело на град“. Источно од њега на падин Сухе горе диже се узвишење стрмих страна звано Градиште. На том узвишењу налазило се утврђење.⁶ Прича се да су насеље Стење разорили Турци приликом освајања Полога.

На месту некадашњег Стења селаци данас у њивама налазе на остатке зидова, црепове и ћупове. Слаби трагови насеља познају се и на Градишту (остаци зидова грађских каменом и пиглом). Са југоисточне стране Градиште има остатака старих гробова. Поред утврђења раније су водила два пута: један од Ваковије према Блаци,⁷ други према Сухој гори и Поречу. Остаци првог пута очували су се до данас.⁸

После разарања старог Стења, један део преживелог становништва основао је село Стенче на данашњем месту.

Северозападно од Стенча, на узвишстоу Свста Недеља (на граници према селу Тенову), становници су 1939. г. саградили капелу посвећену Св. Недељи. Пре тога су ту били гробови и остаци старог храма (такође посвећеног Св. Недељи). Црква Св. Илије лежи у горњем делу села. Саграђена је пре око 80 година. На том месту постојала је мања гропна зграда, храм Св. Илије. Североисточно од села, на падини Сухе горс (узвишење Црвенка), 1923. г. селаци су саградили црквицу Св. Петра. Пре тога су ту лежала рушевине истоименог храма.

Село је насељено православним македонским родовима. Родови су стариначки и досељени.

Старинци: Сакаровци (14 к., Петковдан), живели су на месту старог насеља Стење. Једна њихова породица одселила се у Тстову. — Мојсовци (12 к., Петковдан), и ови су живели на месту старог насеља. Имају исељених породица у Гостивару (1), Тетову (2), Варни (1), Бугарској (1) и Румунији (1). — Лукановци (2 к., Петковдан), живели су на месту старог насеља. За овај род сви кажу да се „тешко множи“.

Досељеници: Топенчоски (12 к., Петковдан), досељени одавно. Старину не знају. Имају четири породице у Тетову. Проф. П. Јовановић сазнао је да су старином из Гостивара. Зову их и Цигани.⁹ — Буревци (5 к., Св. Велико муч. Катарина), дошли су из Матке у Скопском Дервену. Једна њихова породица живи у Румунији. — Рупаковци или Маркови (3 к., Св. Велико муч. Катарина), пореклом су као и Буревци. — Којчиновци (4 к., Петковдан), стари досељеници. Не знају одакле су. Почетком XIX века Којчиновци су били богати сточари: имали су око 600 оваца. Касније стока им је одједном угинула. Најпознатији домаћин сточар звао се Јанкула. У Скопљу и Пачеву мају по једну одсељену породицу. — Аврамовци I (25 к., Св. великомуч. Катарина — чује се: Екатарна), пореклом из Матке у Скопском Дервену. Пре око 140 година дошла су овде три брата. Њих су у месту старине напали „Турци“.¹⁰ П. Јовановић је забележио да су Аврамовци из Глумова, села у близини Матке. Браћа су се склонила у Стенчу и ту су били чобани у роду Којчиновци (Вурчин, жив, 80 година — Крсте — Здраве — Аврам, један од браће који се доселио). Аврамовци су се размножили од браће Аврама и Бошка. Од трећег брата потомство се није очувало. Имају исељених породица у Скопљу (2), Бито-

љу (1), Софији (1) и Румунији (4). — Гркачовци (1 к., Петковдан), не зна се одакле су досељени. Једна њихова породица живи у Тетову. — Мешиновци (9 к., Петковдан), пореклом из неког села у околини Охрида. П. Јовановић је слушао да су они „од Крушово“. Њихови преци су у Стенчу најпре радили као „калајџии“. Од Мешиноваца има исељених породица у Гостивару (1), Скопљу (1) и Румунији (3). — Попови (3 к., Петковдан), дошао је поп Стојко, пресел из трећег појаса (Сретко, жив, 56 година — Васил — Симџан — Стојко). П. Јовановић је дознао да су „од Орид“. Пребегли су у Стенчу због освете („од крви“). Од рода Попови за време Турака су познати свештеници Коста и Никола. Имају исељених породица у Зубовцу (1) и Скопљу (2). — Аврамовци II (13 к., Петковдан), пореклом из Волча у Поречу. Аврам, оснивач рода, дошао је пре око 130 година („како поминет“). Појасеви уназад: Оносим, жив, 70 година — Гроздан — Неделко — Аврам. Аврам је имао четири сина: Димитрија, Павлета, Здравста и Неделка. Од Аврамоваца има исељених породица у Скопљу (1), Бугарској (3), Грчкој (1) и Румунији (2). — Огњановци (1 к., Св. Илија), пореклом из суседног, сада разореног села Горњег Фалиша. Од овог рода жива је само једна жена (Трпејца), снаја досељеног Огњана.¹¹ — Анџаковци (7 к.), потичу од претка Рафаила, који је дошао из Галата „по мајка“. Рафаил је имао пет синова: Тимосију, Стојана, Тофила, Цветапа и Ручета. Они су и данас живи. — Крајчевци (1 к., Св. Никола), старину не знају. За њих кажу да се „тешко множи“. Једна њихова породица живи у Тетову. — Младен (1 к., Петковдан), дошао је Младен, који је жив. Био је домазет у роду Којчиновци. Пореклом је из Тенова. — Раде (1 к., Петковдан), дошао је „по мајка“ из Церова. Раде је жив и он је грана церовског стариначког рода Ивановци. — Мисновци (1 к., Петковдан), дошао је Огњан и жив је. Он је домазет у роду Сакаревци. Пореклом је из Растеша у Поречу. — Николоски (1 к., Петковдан), дошао је као домазет из Блаци. У Блаци постоји њихов истоимени род. Права старина им је из сада арбанашког Пришова на Шар-планини.

Посевци, били су старинци. Изумрли су. — Кљанковци (славили су Петковдан), били су старинци. Исељени су се. Једна њихова грана пре више од сто година прешла је у Чајле, па одатле у Балинола (21 к.). Последња Кљанковска породица из Стенча исељена се пре око десет година у Скопље. — Стегуловци (славили Св. великомуч. Катарину), одселили су се. Неке њихове породице живе у Д. Палишту (1), Тетову (1), Скопљу (3) и Румунији (2). Последња Стегуловска породица одселила се 1923. г. — Шеменковци (славили Петковдан), били су старинци. Потпуно су исељени. Једна њихова породица живи у Тетову и једна у Скопљу. — Бумбаковци (1 к.), прешли у Ваковију. — Спироски (1 к.), исељени се у Брвеницу код Тетова. — Анђелковци, Петковци и Дамњановци сви су изумрли. Били су досељени из суседног сада расељеног Г. Фалиша.

2. Влковија

Село лежи у подножју Сухе горе, између Стенча на северу и Чеграна на ЈЗ.¹² Вода за пиће добија се са чесама. Њихови називи су: Долномаалска, Горномаалска и Љуманоска чешма. Ниже села избијају врела Ваковски извори.

Западно од села налазе се обрађени потеси: Горни Требеник, Слогод, Долни Требеник, Копишта, Цареики, Мерици, Гавраниче, Зад Водсјнци, Прекачи, Крупки, Лопати, Маздачи, Маличици, Папради, Абдиљ Агици, Јасика, Бел Камен, Димојци, Под Село, Бурежејнци, Коњарници, Бресје, Лазина (утрина), Јонгаша.

Источно од Ваковије диже се падина Сухе горе. Топографски називи на поменутој падини су: Три Рупи, Више Село, Даб, Длага Ливада, Горни Колиби, Петреа Ливада, Смрдубунар, Локва, Казани, Крива Осојница, Чафкарник, Присој, Дрен, Голема Тумба, Јанушоо Гробче, Глаа Осој, Жаба, Рудина, Стара Корија, Чука, Лозја, Рупи (назив за вртаче).

Влковија је збијеног типа. Куће су груписане по махалама. Махале су: Горна, Дола и Љуманоска. Село укупно има 18 родова са 132 дома (1947. г.).

У писаним изворима Ваковија се помиње 1348. г. Тада је село (записано као Влковно) било приложено Хиландару.¹³

Крајем XIII или у XIV веку Ваковија је имала манастир Св. Борба.¹⁴ О влковском манастиру има података и из 1550. г. када је реч о смрти његовог игумана Варлаама.¹⁵ У то доба у манастиру је преписан словенски минеј за месец фебруар. После рушења манастира поменути минеј је припао скопском манастиру Св. Николи код Шишева, а касније скопском манастиру Св. Арханђела. Одатле је минеј Кирил Пејчиновић пренео у манастир Св. Богородице код Лешка.¹⁶

После 1550. г. заједно са манастиром уништено је и насеље. Данашњи становници у Влковији су досељени и зато они немају предања о томе када су разорени манастири и село. Приповеда се да је приликом рушења манастира Св. Борба игуман заклан и затрпан у рушевинама.

Ваковски манастир налазио се на јужној страни села на узвишењу Чука. Ту се виде два велика стеновита крста и крај њих су становници саградили канслу (1927. г.). Ту се сваке године на Бурбедан скупају становници полошких села.¹⁷

Старо село Ваковија имало је и три цркве: Св. Николе, Св. Мина и Св. Атанасија. Последња црква налазила се северно од насеља, на месту где је сеоско гробље. Трагови разореног храма на површини земље су незнатни.

Године 1936. у Влковији је саграђена велика црква посвећена Св. Мими. Пре тога ту је постојала мања црква.

Влковија је обновљена у другој половини XVIII века. Као обнављачи села наводе се преци данашњих родова Пејовци и Илковци.

У првој половини XIX века (1835. г.) из овог насеља помиње се неки Арсеније, који је приложио њиву обновљеном лешачком манастиру.¹⁸

Влковија је насељена православним македонским родовима. Сви су становници досељени. Родови су: Пејовци или Чучевци (12 к., Св. Никола), зову се још Сулаковци. Дошли из суседног Тумчевишта. П. Јовановић је слушао да су пореклом из околине Охрида. Сматрају се као први досељеници у селу. Из Тумчевишта дошао је Пејо, предак из четвртог појаса (Васил, жив, 66 година — Анто — Кузман — Мако — Пејо). Куће су им у Љуманоској махали. Од Пејовца има исељених породица у Гостивару (1), Тетову (4), Скопљу (5), Бугарској (2) и Румунији (3). — Плавковци (8 к., Св. Никола), досељени из неког полошког села. Њихови су преци радили на манастирском имању. Имају исељених породица у Тетову (3) и Софији (1). — Мајсторовци или Арсовци (20 к., Св. Арханђел), досељени из сада муслиманско-арбанашког села Гајра изнад Тетова на падини Шар-планине. Из Гајра су се иселили браћа Арсо и Деспот. Неки предак овог рода био је свештеник у Влковији. Каснији преци били су терзије и зато се зову Мајсторовци. У Влковији живе од пре око 130 година (Штерјо, жив, 35 година — Томе — Сатир — Кузман — Арсо, један од досељених предака). Мајсторовци из Ваковије имају исељених породица у Тетову (1), Гостивару (1) и Букурешту (1). — Стефановци или Кокалевци (4 к., Св. Никола), пореклом из Среткова, где су били старинци. Овде је дошла „Мајка со два сина“. — Стојковци или Батевци (13 к., Св. Никола), зову се још и Куртишовци. Досељени од некуда. — Аврамовци (21 к., Св. Никола), досељени из сада муслиманско-арбанашког села Глумова у Скопском Дервену. Из Ваковије имају исељених породица у Тетову (1), Скопљу (4), Београду (2) и Софији (2). — Бокевци (11 к., Св. Никола), зову их и Цинцарои. Пореклом „од Крушевско“. Овде су дошла „четири брата“, били су „калајџии“. У Влковији живе од пре око 150 година. Од браће се само један (звао се Боко) овде настанио, док су други отишли у суседно Чегране и у Скопље. Појасеви уназад: Борбе, жив, 59 година (сада живи у Скопљу) — Јосиф — Николаче — Цветан — Боко, оснивач рода. Становници досељени у Чегране данас се зову Посевци. Прешли на ислам и поарбанашени. Посевци из Чеграна раније су долазили у госте Бокевцима у Влковију. Бокевци имају недавно исељених породица у Брвеници (1), Тетову (1), Скопљу (2) и Софији (6). — Илчевци или Циданковци (9 к., Св. Никола), досељени однекуда. Овде живе од пре око 160 година (Здраве, жив, 70 година — Јован — Димитрије — Илче — Трпе, који се доселио). Имају исељених породица у Тетову (1) и Скопљу (1). — Бајчиновци или Мустафовци (10 к., Св. Никола), дошли пре око 140 година из Железног Речана. Тамо били старинци. Појасеви уназад: Стојче, жив, 50 година — Петре — Спасен — Стојче — Речко, један од првих досељеника. Бојчиновце у Влковији зову још и Поречани, јер Железно Речане лежи на граници према Поречу. Име Мустафовци

добили по једном претку који је био сличан неком муслиману Муштафи. Бојчиновци имају исељских породица у Гостивару (1) и Софији (1). — Трипуповци или Рукљевци (5 к., Св. Никола), досељени из сада муслиманско-арбанашког села Гајра на Шар-планини. У Гајру били су кумови са помиснутим Мајсторовцима. Кумство се одржало до данас. У Ваковију су дошла „три брата“: Трипун, Димитрија и Груне. Овде живе од пре око 130 година: Васил, жив, 42 године — Груне — Мите — Груне — Трипун, брат који се доселио. Трипуповци имају две одсељене породице у Софији. — Грубановци (5 к., Св. Никола), досељени од некуд. Имају исељених породица у Беловишту код Гостивара (1 к., отишао је као домазет Риста војвода. Тамо их зову Петрески), Скопљу (1) и Софији (1). — Пућарковци (1 к., Св. Никола), досељени од некуд. Овај род се „тепко множи“. Имају по једну породицу у Скопљу и Румунији. — Кољовци или Ђалишовци (4 к., Св. Никола), пореклом из Беловишта код Гостивара. Тамо су били старинци. — Телепућовци (2 к., Бурбевдан), истог су порекла као и Кољовци. По селу, одакле су старином, зову их још Турчани (Беловиште неко време звало се Турчане). Тамо су били старинци. Две њихове породице преко Ваковије одсељене су у Румунију. — Шабановци (3 к., Бурбевдан), пореклом из Смрдеша, сада путог селишта на масиву Сухе горе. Овде живе од средине XIX века.¹⁹ — Војновци (1 к., Св. Никола), досељени од некуд. Раније су били терзије. Имају по једну одсељену породицу у Гостивару, Тетову, Скопљу и Варни. — Ђумбаковци (1 к., Св. Никола), потичу од домазета Дамјана досељеног из суседног Степча. Овде је ушао у кућу која је припадала роду Јанкуловци (овај род је сада одсељен). Од Ђумбаковаца једна породица, као домазетска, пре две године прешла је у Тумчевиште (тамо се зову Шумбаркоски). — Фалишапи (2 к., Св. Никола), за њих је П. Јовановић забележио да су пореклом из суседног села Г. Фалиша, које сада не постоји.

Сеоска слава је Бурбевдан.

Јанкуловци, сада живе у Скопљу и Београду. Старином су из Смрдеша, сада расељеног села на Сухој гори. У Ваковији била су браћа: Јанкула, Кољо и Бурчин. М. Филиповић, проф. универзитета, о Јанкуловцима дао ми је следеће податке. Од помених браће Бурчин је био велики хајдук. Носио је чакшире с два лица: црвене и беле. Када би што украо, брзо би се пресвучао, односно преврнуо чакшире, да га не би познали. Када би ишао у Гостивар, облачио је фустанелу. За Бурчина се прича да је био три године качак и да га нико није могао ухватити. Најпосле Абдураман-паша из Тетова позвао га на бесу да се преда и да му лично дође да га види. Онда је Бурчин предао оружје и наша му је опростио. — Мојсески, живе у Гостивару.²⁰ — Кузмановци су се иселили у Брвеницу. Они су у Ваковију били досељени из Галата (грana тамошњег рода Балабановци). — Смиљковци (2 к.), иселили се у Туденце. — Љумњани су изумрли. Њихови преци у Ваковији били су досељени из сада муслиманско-арбанашког села

Малог Турчана код Гостивара. По овом роду у Ваковији зове се једна махала (Љуманско маало).

3. Тумчевиште („Тумчевиште“)

Мало пољско село. Са јужне стране насеља је плитка долина Пожаранске речице. Околина села су: Чеграпе, Ваковија, Врапчиште и Топлица. Вода за пиће добија се из бунара.

Око села леже потеси засејани житом, кукурузом и под ливадама. Топографска имена: Дебрешница, Стара Маздача, Љушојца, Прекачи, Горно Поле, Долно Поле, Фалише.

Тумчевиште је збијено насеље, куће су груписане у две махале: Долна и Горна. Село укупно има 16 родова са 39 домова (1947. г.).

Тумчевиште се помиње 1461. или 1462 г. Тада се у једној пресуди наводи да се граница вакуфа Мехмед-бега из Тетова пружа западно од Тумчевишта, затим избија на пут што води од Тумчевишта за Топлицу и на пут што води из Тумчевишта у Ширгос.²¹

Други помен о Тумчевишту очуван је из 1470. г. Тада се вакуфији, којом је Мехмед Кјебир Челебија завештао двојици својих синова посед у Пологу, наводи да је граница поменутог вакуфа избијала до атара села Тумчевишта.²²

И по народној традицији Тумчевиште се сматра као старо насеље. Некада је село имало око 400 домова, две цркве, један манастир, затим је поседовало шуму и пању на Сухој гори. Тада је био немома простран и атар око насеља на котлинском дну. Манастир Св. Арханђео налазио се поред села са северне стране. Једна црква била је посвећена Св. Димитрију. Сличне податке о старинама записао је у свом бележнику и П. Јовановић.

То велико македонско село је за време Турака уништено, манастир и цркве разорене, атар су већим делом разграбили сељаци околних села, а становници из Тумчевишта највећим делом исељени.²³ Северно и источно од насеља у њивама налазе се темељи некадашњих кућа и манастира.

Затим је сеоски атар присвојио нски Адиљ-ага. Преживеле сељаци патерао да буду чифчије. После смрти Адиљ-аге његовом се удовицом оженио Изеир-ага, а Адиљовом ћерком Идриз-ага. Изеир-ага и Идриз-ага поделили су село и земљу. После њихове смрти дошао је до још већег распарчавања чифлика: као нови наследници јавили су се Ејуп-ефенди из Тетова, Сулејман-ага и Ибраим-ага из Врапчишта, затим један ага из Гостивара итд.²⁴ Они су имали у Тумчевишту посебне куле. У свакој кули боравио је „џаја“, који је заступао чифлик-сахибију, мотрио на рад сељака и расподелу производа. Власници тумчевишких чифлика били су присвојили и атар расељеног македонског села Смрдеша, које се налазило на Сухој гори.

Око 1900. г. Тумчевиште је имало 22 македонске куће²⁵ са 310 становника.²⁶ — Тумчевиште је остало као чифчијско село до 1912. г.

Те године оно је нарасло на око 30 македонских кућа. У току првог светског рата, због несигурности, неке породице су се иселиле из Тумчевишта. Становници који су остали у селу и неки од оних што су се из рата вратили добили су 1927. г. од државе земаљу у власништво.

Тумчевиште је по други пут разорено 1943. г. То су извршили Арбанаси околних села, нарочито они из суседног Чеграна. Чегрански Арбанаси приграбили су земаљу, а цркву и куће у Тумчевишту разорили. Преживели македонски селаци из Тумчевишта тада су побегли из насеља и до пролећа 1945. г. живели су у Гостивару, Тетову, Скопљу и околним македонским селима. Од 1946. г. Тумчевиште се почело обнављати: граде се приземне куће материјалом који су становници добили од државе.

Тумчевиште је насељено православним македонским становништвом. Родови су стариначки и досељени.

Старинци: Бурчиновци (6 к.) и Мишевици (4 к.), први славе Св. Николу, други Митровдан. — Јаневци (1 к.), славе Св. Борба Алимпију. Зову их и Чафкаровци. Једна њихова породица за време Турака иселила се у Тетово (тамо изумрла). — Илијовци (2 к., Св. Борбе Алимпије), једна њихова породица одселила се у Тетово и тамо изумрла. — Новаковци или Петровци (9 к., Митровдан), по једна њихова породица иселила се у Тетово и Врапчиште. — Тофиловци (3 к., Св. Борбе Алимпије), раније се звали Наумовци. Једна њихова породица иселила се у Београд. — Павлески (2 к., Св. Борбе Алимпије), једна њихова породица прешла је у Тетово и тамо изумрла. — Митрески (3 к.), славе Св. Борба Алимпију.

Досељени: Даниловци (2 к., Св. Никола), „стари досељеници“. Пореклом из неког села у околини Лерина. — Сталески (1 к., Митровдан), потичу од домазета који је дошао из Железног Речана (од тамошњег рода Сталевци или Грнчаровци). — Неделковци (1 к., Митровдан), досељени од некуда. — Левковци (1 к.), потичу од домазета. Он је дошао из Леунова у Мавровској котлиници. — Илчески (1 к., Митровдан), дошли из Врапчишта. — Пештерци (1 к., Митровдан), оснивач рода дошао је из Железног Речана. Тамо имају истоимених рођака. — Шумбаркоски (1 к., Св. Борбе Алимпије), дошао је пре две године као домазет из Ваковије. У Ваковији имају рођака (зову се Бумбаковци). — Волчевци (1 к., Св. Никола), дошли из Пожарана. Тамо имају истоимених рођака. Право порекло им је из Прошовца, данас муслиманско-арбанашког села на Шар-планини.

Црквена слава је Св. Димитрије. Цркву су порушили муслимански Арбанаси 1943. г. Била је саграђена пре око 65 година на темељима једне раније разорене цркве.

Од старијих селака сазнао сам имена ових иселилених тумчевишких родова: Дамјановци, живе у Тетову. — Пејовци (12 к.), живе у Ваковији. — Цветковци (1 к.), живе у Лешници код Гостивара. — Димчевци (12 к.), Поповци (6 к.) и Мали

Милошевци (3 к.) живе у Туденцу. Поповци у Туденцу су од пре око 110 година. У Тумчевишту је један њихов предак био свештеник. Њега су убили Арбанаси и зато се Гавро, син убијеног свештеника, иселио у Туденце. О поменутих родовима видети више у опису Туденца. — Гушав Борбија (4 к.), живе у Радијовцу. — Тантевци (4 к.), и они живе у Радијовцу. — Кљупкаровци (2 к.), живе у Врапчишту. — У Тумчевишту се казује да је њихово становништво највише прелазило у Тетово. Рачуна се да се тамо иселило око 50 кућа. — У Тумчевишту су живели и неки становници који су се доселили из суседног сада расељеног села Г. Фалиша.

4. Чегране

Село је у подножју Сухе горе. Већим делом лежи на једној пристраној плавини, а мањим делом на котлинском дну. Суседна су насеља: Форино на ЈЗ-у и Ваковија на СИ-у. Источно од Чеграна доње се и гола стрма планинска падина.

Топографски називи земаљишта на сухогорској страни источно од Чеграна су: Рудина, Раздолка, Балсор, Шулан (Присој), Шулан Токс, Шулан Ледапас, Корија (мањи вакуфски забран). Обрађено земаљиште лежи на котлинском дну западно од села. Ти потеси зову се: Ропа, Шавише, Чибуклак, Ливада Поштр (Доња Ливада), Мартаник, Кодра (Брдо), Муздаче, Даглица, Дервенка, Прекаче, Орлец, Бањичко, Ари Попит (Попова Њива), Ливаде Бегут, Дуаниште, Ограде, Кајнак.

Чегране је збијено село низног облика. Оно је једно од највећих полошких села. Дели се на махале: Љок, Цане и Читак. Насеље има 42 рода са 323 дома (1947. г.).

Писани помен о Чеграну очуван је из 1461. или 1462. г. Тада се у пресуди кадије, којом се потврђује вакуф Мехмед-беге из Тетова, у Чеграну наводи воденица са два камена. Воденица је била омеђена путем који из Чеграна води за Гостивар, током Вардара и кућом Јовином. Даље се у пресуди помиње друга чегранска воденица са пет каменова, завештане њиве, ливаде, баште, и на крају Турчин Сулејман, син Јусуфов, из овог насеља.²⁷

Судећи по наведеном писаном извору у коме се помиње сеоски становник Јован (односно Јовина кућа), затим по неким топографским називима (Попова њива, Рудина, Раздолка, Орлец, Бањичко, Даглица, Паш и други) и по етничком карактеру суседних села, Чегране је најпре било православно македонско насеље. Касније, како се преноси у традицији, Чегране је сасвим опустело. Затим су га обновили муслимани Арбанаси, који су се постепено окупили с разних страна.

Сада се не могу сазнати одређенији подаци о иселиленим македонским родовима јер нема њихових живих потомака који би о томе казивали. Какви видљиви трагови старина у овом селу не постоје.

Сада у Чеграну живи досељено становништво. Сви су становници муслимани и деле се на: Арбанасе, поисламљене па поарбана-

шене Македонце, арбанизиране Турке и Роме. Осим Рома, сви становници говоре арбанашки.

а) Арбанашки родови: Лике (27 к.), први досељеници. Пореклом од фиса Круја Зи. Доселили се из Духабина у северној Арбанији. Њихови истоимени рођаци из старине иселили су се у село Стражу код Качаника. Једна породица од рода Лике преко Чеграна одселила се у Тетово. — Баллизе (26 к.), и ови спадају у прве досељенике. Баллизе су досељени из неког села у околини Пишкочеје. — Мујалар (33 к.), пореклом из села Суви Дол у околини Пишкочеје. Тамо су им били род становници звани Бобари, који се сада налазе у Форину и Челопеку. Мујалар у Чеграну живе од прс око 160 година (Исмаил, жив 76 година — Имер — Ђмиш — Реџеп — Мустафа, један од првих досељеника). — Анс (10 к.), досељени из Љуме у северној Арбанији. Једна њихова породица живи у Гостивару. — Љапс (13 к.), пореклом од Фиса Бериш у северној Арбанији. Из поменуто старине имају иселилених рођака у Новом Пустенику код Качаника (Љапч). П. Јовановић за род Љапс слушао је да је пореклом „од Дибре“. — Гуре (7 к.), они су грана истоименог рода који сада живи у Србинову. Пореклом су из села Гуре у Љусни (северна Арбанија). — Токс (4 к.), пореклом из Булчизе у с. Арбанији. Из старине прво су дошли у Трново, па одакле прешли у Чегране. У Трнову сада имају истоимених рођака. П. Јовановић је забележио да је старина рода Токе у области Мат. — Перс (17 к.), пореклом из Мата у с. Арбанији. Из старине, пре око 170 година, прво су дошли у Лакавицу. Из Лакавице, пре сто година, прешли су у Чегране. Једна њихова породица преко Чеграна одселила се у Полагницу близу Тетова. — Жупање (12 к.), пореклом из Жупања у Булчизи (с. Арбанија). Из старине прво су се иселили у Србиново где имају истоимених рођака. После су дошли у Чегране. — Селиште (7 к.), пореклом из истоименог села у Љусни (с. Арбанија). Прво су дошли у планинско село Трново, па одакле, око средине XIX века, прешли у Чегране (Веап, жив 60 година — Иса-Демир, један њихов први чегрански досељеник). — Кољовере (3 к.), доселили се преко Страјапа. Тамо имају истоимених рођака. Право порекло из Мердита у с. Арбанији (село Каливари). У Чегране су се недавно доселили. — Пелелесе (9 к.), пореклом из с. Арбаније. Једна њихова породица сада живи у Жеровјану. — Веше (18 к.), у роду су са породицом Виш у Трнову. Пореклом су из Бице у Љуми. Овде живе од прс око 135 година (Адем, жив 75 година — Мусли — Имер — Суљо, један њихов први досељеник). Имају рођака који под истим презименом живе у селима Скопског Дервена — Чајлану и Новом Селу. У Љуми су припадали фису Бериш. Старином католици, па су после прешли на ислам. Родовско име, мисли се, да су добили по имену у старини. — Љуше (6 к.), досељени из неког места у с. Арбанији. — Љоке (4 к.) од фиса Краснић у с. Арбанији. Имају истоимених рођака у Котлини код Качаника. Једна породица Љоке преко Чеграна прешла је у Жеровјане. П. Јовановић је забележио да је род Љока пореклом из околине Дебра.

— Карај (5 к.), дошли преко Симњинце. Пореклом из Булчизе у с. Арбанији. — Салак (7 к.), дошли пре 95 година из планинског села Трнова. У Трнову род су им истоимене породице. Даље порекло из Дарас у Љуми. Једна њихова породица преко Чеграна прешла је у Чајле. — Ратаје (4 к.), дошли преко Ратаја код Тетова. Овде живе од пре око 75 година. У Ратају су били заступници чифлик-сахибије на једном чифлику. Даље порекло из с. Арбаније. — Бичак (7 к.), пореклом из околине Елбасана. Дошао је Алиа, предак из четвртог појаса (Бељуз, жив 45 година — Јамин — Нурдин — Мамут — Алиа). Име добили по неком претку који је правио ножеве. — Дише (3 к.), дошли преко Лакавице. Тамо имају рођака (Душе). Пореклом из Мата у с. Арбанији. — Кече (2 к.), пореклом из неког места у с. Арбанији. П. Јовановић је забележио да су они неко време живели у селу Градцу. — Коме (6 к.), пореклом из Булчизе у с. Арбанији. Овде живе од пре око 110 година (Биљал, жив 80 година — Одо — Селман, један од досељених предака). П. Јовановић је забележио да су Коме из околине Дебра. — Чорокан (7 к.), овде живе од пре око 120 година. Пореклом из с. Арбаније. П. Јовановић је и за њих забележио да су из околине Дебра. — Веш (1 к.), дошли из планинског села Трнова. За даље порекло видети напред наведени род Веше, с којим су у старини били у рођачким везама. — Ђеле (6 к.), пореклом из с. Арбаније. Како је П. Јовановић дознао они су неко време живели у Горњој реци (село Нистрово). Одакле су прешли у село Корито на Сухој гори и касније дошли у Чегране. — Џапс (5 к.), и Сефере (3 к.), пореклом из с. Арбаније. — Бакље (6 к.), имају рођака у Боговину. Пореклом из с. Арбаније. — Гуде (4 к.), пореклом из села Гуда у Љуми. Они су грана истоименог рода који сада живи у Балиндољу. — Грк (1 к.), дошао је Исмаил Грк из Дебреша. Даље порекло непознато. — Хоте (1 к.), пореклом из с. Арбаније. П. Јовановић је слушао да су родовско име добили по селу у старини. — Фида (1 к.), дошао је код ујака из Речана „турског“. Даље порекло из с. Арбаније. — Чинкс (3 к.), дошли преко Градца. Пореклом из с. Арбаније. Једна њихова породица из Чеграна прешла је у Неготино. У Полог су дошли као мухацири 1878. г. — Сакол (10 к.), дошли као мухацири 1878. г. Потомци браће: Алије, Салије и Велије. Пореклом из с. Арбаније. Преко Чеграна имају одсељених породица у Гостивару. — Баке (9 к.), досељени око 1878. г. као мухацири. Даље порекло из с. Арбаније.

Иселини Арбанаси: Османови, сада живе у Гостивару.²⁸ — Зећир (1 к.), сада живе у Големој Речици поред Тетова.

б) Поисламљени па поарбанашени Македонци.²⁹ Босевци или Диневци (13 к.), на ислам су прешла два брата. Они су преци из трећег појаса. Браћа су добила муслиманска имена Ајдар и Јусуф (Берзат, жив 60 година — Осман — Исен — Ајдар). Босевци су грана православног македонског рода Бокевци, који сада живе у суседној Влаковији. Даље порекло из околине Крушева одакле су

се иселили пре око 150 година. Са Бокевцима у Влаковији чегрански Посевци раније су се пазили као робаци. И сада се чује како се по неко из ове две родоске гране међусобом зове „фискон“. — Кољовци (9 к.), и за ове се прича да су раније били православни па да су касније прешли на ислам. У Чегране су се доселили од некул. П. Јовановић за овај род је означио да је пореклом из Чизне у Арбанији.

Изумрли су Синадиновци (1 к.). Име носили по претку Синадину. Синадин је био православни Македонец досељен из суседног сада арбанашког села Форина. Он је у Чегране дошао као слуга у род Мујалар. Овде је Синадин прешао на ислам. Синадиновци су потпуно изумрли око 1912. г.

в) Поарбанашени Турци: Оца (1 к.), дошао је отац данашњих становника из Тетова. Раније су говорили турски. — Мадарс (3 к.), дошли као мухацири из Бугарске 1878. г. И ови су раније говорили турски. — Дапе (2 к.) и Љанге (6 к.), дошли као мухацири око 1878. г. И ови су раније говорили турски.

г) Роми: Резан (1 к.) и Џемаил (1 к.), дошли су као ковачи из Тетова.

5. Форино

Село лежи у подножју Сухе горе, између Чајла на ЈЗ и Чеграна на СИ. Непосредно изнад Форина диже се висока, стеновата планинска падина. Вода за пиће добија се из бунара и пумпа, који су у двориштима. Јужно од Форина избија снажно врело, Форински извори или Јаорка. У августу 1947. г. из овог врела истицала је река, која је покретала воденице и служила за наводњавање. За сушних година Форински извори потпуно пресуше. За потребе сточарства на Сухој гори сељаци су ископали 10 бунара. У њима се зими скупља снег.

Обрадна земља лежи око Вардара, западно од села. Називи потеса су: Леска, Нер Катунди (Испод Села), Глаица, Болет, Дуаниште, Ливада Мад (Велика Ливада), Врчки Лаг, Селиште, Бардовце, Дулејца, Арате Бегут (Бегове Њиве), Ливада Џабирит, Врба, Кула, Дабче. Необрађено земљиште налази се источно од села на падини Сухе горе. Његови топографски називи су: Карпа, Опал, Ленич, Лесија, Уле Пазарит (Пазарски пут), Рудина, Влак и Корија (мањи део под храстовом шумом).

Форино је збијено насеље, прилично издуженог облика. Куће су груписане на доњој ивици плавине и на котлинском дну. Махала има четири: Маала Едр (Горња), Маала Поштр (Доња), Маала Шекеве и Маала Мерчеве. Главни део села, са школом, цамијом и дућанима, налази се око пута који води средином насеља. Форино укупно има 26 родова са 189 домова (1947. г.).

Форино је старо село и раније насељено православним македонским родовима. У писаним изворима помен о Форину (као Хо-

рино) очуван је из 1461. или 1462. г. У пресуди којом се потврђује вакуф Мехмед-бега из Тетова, на атару Форина помињу се њиве, ливаде и воденице. Једна воденица са три камена граничила се њивом, бантом и ливадам, које су припадале истом вакуфу. Међу око воденице чинили су јаз, имање Стајка, блато и Вардар. У поменутој пресуди као сведок наводи се Турчин Хасан бин Џафер из Форина.³⁰

Форински македонски старинци имали су цркву посвећену св. Николи. Од како су у село почели да се досељавају муслимани Арбанаси, македонски становници у току XIX века постепено су се иссељавали док се нису сасвим иселили. Поп Младен из Кунова (умро пре пет година) памтио је када је у Форину било око 40 православних македонских домаћинстава. Становници суседног Чајла говорили су ми да знају да је у Форину било 47 македонских кућа итд.

Деведесетих година прошлог века Форино је имало само три македонске куће, док су досељени Арбанаси имали 50 домова.³¹ И по другим подацима из 1896. г. Форино још се наводи као мешовито македонско-арбанашко насеље. Те године је у Форину још постојала црква Св. Николе.³² Форински Македонци помињу се и 1900. г. Тада су они имали 4 куће³³ са 30 душа.³⁴

Почетком XX века Македонци из Форина сасвим су се иселили. Тада је порушена и црква. Према сећању сељака из околине Форина зна се да су некада ту живели ови македонски родови: **Ф о р и н ц и** (2 к.), живе у Зубовцу. Из Форина се иселио њихов предак Ристо. Он је основао поменути род у Зубовцу. — **Ј а к о ф о в ц и**, су се иселили прво у Тумчевиште, па у Тетово. У Тетову су изумрли. — **В е л ј а н и ц а**, са децом, иселила се у Тетово. Она је чинила део посебног рода који се постепено раселио на разне стране. — **С т о ј а н**, живео је у Форину па се некуд иселио. **С и п а д и н**, из Форина прешао је у суседно Чегране. Тамо је био слуга у арбанашком роду Мујалар. Касније је Синадин у Чеграну примио ислам и умро око 1912. г. — **Топаловци** из Милетина имали су робаке у Форину. Не зна се куда су се иселили. — Други православни Македонци из Форина иселили су се у Г. Фашише (ово село сада не постоји) и на разне стране. — **М а н а с и ј а** са децом био је последњи Македонец православне вере у Форину. Њега су заједно са сином Стојком убили сеоски Арбанаси пре око 40 година. Остала је у животу само Манасијсва жена Даника. После мужевљеве смрти она се вратила у Влаковију, одакле је била родом. — Помињу се и македонске девојке (родом из Форина, а удате у суседним селима: Тумчевишту, Влаковији, Кунову, Градцу (нека Билјапа, умрла је око 1907. г.).

Форинска црква Св. Николе налазила се у јужном делу насеља, онде где је сада сеоска школа. Око цркве је било и македонско гробље. 1947. г., приликом копања темеља за школску зграду, пронађени су лешеве. На неким се још није била распала македонска сремена ношња и прегаче са везовима. Тада су на истом месту откопали и црквени темељи. Последња кућа у којој су живели форински православни Македонци разорена је пре две до три године.

Она и друге македонске куће налазиле су се близу сеоске цркве, испод пута који пролази кроз насеље.

На форинском атару налази се место Селиште. Оно лежи на котлинском дну, јужно од насеља. У суседном селу Чајау причали су ми да на том селишту има остатака македонских кућа и једно гробље. Место где је било гробље форински Арбанаси зову Вороте. Ту су сада њиве.

За време Турака на форинском атару имали су поседе неки богатији Турци и Арбанаси из Гостивара: Ђамил-бег, Риза-бег и Јашар-бег. На њиховом земљишту радили су неки македонски сељаци из Форина. Наследници Јашар-бега чували су земљу и кулу до 1912. г. Суха гора изнад Форина једним делом припадала је Јашар-бегу.

Данас је Форино муслиманско насеље. Већи део родова су Арбанаси, а мањи део чине Роми. Сви родови потичу од предака који су досељени.

а) Арбанашки родови: Ферука (11 к.), пореклом из Мата у Арбанији. Доселили се пре око 160 година браћа Ферук и Азис. Од њих потичу данашњи родови (Реџеп, жив, 70 година — Авмет — Али — Ајвас — Ферук). — Шеке (27 к.), оснивачи истоимене махале. Порекло из неког села у околини Пишкопеје. П. Јовановић је, међутим, забележио да су они из Мата. Њихови стари у Арбанији бавили су се израдом и продајом буради. Род Шеке у Форину увек је давао старешине села. — Мерче (25 к.), оснивачи истоимене махале. За њих је П. Јовановић слушао да су из околине Дебра. У старини чинили су један род са данашњим форинским породицама званим Љуте. — Љуте (8 к.), порекло исто као код рода Мерче. — Матњан (11 к.), име су добили по области из које су пореклом. У Форину живе од прве половине XIX века (Зулфи, 27 година, Исен — Сали — Џафер — Селим, један од првих досељеника). Једна њихова породица живи у Жеровјану. — Бобаре (7 к.), пореклом из села Суви Доли у околини Пишкопеје. Тамо су били у сродству са истоименим становницима, који се сада налазе у Челопеку, и са родом Мујалар, који се сада налази у Чеграну. Род Мујалар у Чеграну живи од пре око 160 година. Вероватно да су тада досељени и становници Бобаре. П. Јовановић је означио да је род Бобаре пореклом из Мата. — Љоке I (17 к.), у Форину живе од пре око 140 година (Браим, жив, 50 година — Целадин — Авзи — Мемет — Џафер, један од првих досељеника). П. Јовановић је за њих забележио да су пореклом из „Дибре“. — Даке (13 к.), пореклом из с. Арбаније. Овде живе од пре око 140 година (Целадин, жив, 78 година — Дајип — Камбер — Селман Даке, један од првих досељеника). — Дапге (14 к.), за њих је П. Јовановић забележио да су пореклом из околине Дебра. — Шикс (4 к.), пореклом из с. Арбаније. — Чупе (4 к.), пореклом из с. Арбаније. У Форино су дошли око средине XIX века (Максут, жив, 40 година — Мерсељ — Максут — Браим, који се доселио). Име носе по првом досељенику Браиму, који је био „чуп“ (ниског раста). — Љоке II

(7 к.), млађи досељеници. Пореклом из с. Арбаније. — Селе (16 к.), име добили по неком претку Селману. Овде живе од прве половине XIX века (Рамадан, жив, 80 година — Селман — Асан, један од првих досељеника). П. Јовановић је слушао да су они дошли из околине Дебра. — Бајруше (3 к.), пореклом из с. Арбаније. — Чаракчи (2 к.), пореклом из с. Арбаније. Име добили по неком претку који је продавао опанке. — Билче (4 к.), пореклом из с. Арбаније. — Љаке (2 к.), досељени из с. Арбаније. Родовско име добили у старини. — Саке (3 к.), доселили се из с. Арбаније пре око 95 година (Ваит, жив, 65 година — Браим — Исак, који се доселио). — Браим Сенокос (1 к.), дошао као домазет из Сенокоса. Даље порекло из Љуме. — Шабан (1 к.), дошао као домазет из Зауња. Даље порекло из Љуме. — Рауф Асан (1 к.), дошао као домазет из Беловишта код Гостивара. Даље порекло из с. Арбаније. — Зибер (1 к.), дошао као домазет из Ломнице па Шар-планини. Даље порекло из Љуме. — Бајрам Нуи (1 к.), дошао као домазет из Врбена у Г. реци. Даље порекло из с. Арбаније.

б) Роми: Мамутови (4 к.), доселили се за време Турака. Пре тога живели у неком селу у околини Дебра. Овде су најпре били ковачи, па после радили као напољчари. Сада имају своју земљу (добили су је аграрном реформом). — Емин Осман (1 к.), дошао из неког села у околини Дебра. Најпре је био сеоски слуга. Сада има земљу добијену аграрном реформом. — Адем Ариф (1 к.), дошао однекуд као просјак. — Сви помнута ромски родови, због малобројности, заборавили су ромски језик. Сада говоре арбанашки.

6. Корито

Изразито планинско село на гребену Сухе горе. Вода за пиће добија се из бунара (око 80), који су ископани по дну једне депресије. Неки бунари лети пресуше. Даље од села избијају извори Полце и Локва.

Потеси око кућа и даље од села зову се: Чафкарник, Плошт, Мацова Ливада, Три Струнга, Крива осојница, Гури Шипес (Орлов камен), Срт, Кошаре, Поаце, Средок, Солиште, Батак, Чанак, Касника, Љом, Ара Исакут (Исакова Њива), Главина, Буле, Гури крс (Крст-камен), Бафа, Пеклиште, Кодра Тауа (на карти: Кодра Таури), Јалов дол, Балка рупа, Габер, Фуша (поље), Самари.

Корито је збијеног типа и низног облика. Дели се у онолико махала колико има сеоских родова. Село има свега 11 родова са 92 дома (1949. г.).

Корито је старо село и првобитно насељено православним македонским становништвом.³⁵ Данашње муслиманско-арбанашко становништво не зна или не казује да ли су њихови преци приликом досељавања, пре око 140 до 150 година, затекли село или не.

Од ранијег македонског становништва остала су два бунара, име села и многи топографски називи (Средок, Главина, Поаце итд.).

По овоме се види да је морало бити континуитета између иселиених Македонаца и досељених Арбанаса.

Видљиви трагови старица сада у Кориту не постоје. После досељавања данашњих становника село је расло деобом задруга. Корито је добило име по карсној депресији у којој се налази.

Као што је поменуто, сада у селу живе досељени Арбанаси муслимани. Сви родови потичу од три претка. Они су дошли пре око 140 до 150 година из села Реча у Г. Раци. Даља старина им је из Калиса у с. Арбанији. Досељени преци звали су се: Љатиф Баула, Али Карабаш и Шарове. Од првог и другог претка потичу по три рода, док од трећег претка потичу четири рода. Становници свих сеоских родова међусобом склапају брачне везе. — Досељавање Арбанаса извршено је у време тетовских паша.³⁶ Паша из Тетова прецима данашњих родова најпрв је нудио да се населе на котлинском дну код села Тенова. Али они су имали доста стоке, парочито оваца, те су због подесне паше изабрали Корито на Сухој гори.

Родови су: Речалар (8 к.), потомци Љатиф Баула. Име добили по селу у Г. раци где су се етапно задржавали на путу из Калиса у с. Арбанији. Речалар из Корита имају скорошњих иселиника у Радијовцу, селу на котлинском дну. Тамо се зову: Суљои, Салијани и Османои. — Кодралар (13 к.), име добили по узвишењу (арбанашки: кодра) где им се налазе куће. И ови потичу од претка Љатиф Баула. — Бардолар (7 к.), потичу од претка Љатиф Баула. Имају две одсељене породице у Радијовцу. — Галапушке (10 к.), грана рода Бардолар. Неки Арбанас из овог рода нападао је на непријатеља „со празна пушка“ и по томе је остало име. После првог светског рата две породице овог рода прешле су у Арбанију (околина Драча). — Карабаше (12 к.), име добили по неком претку који је имао црну кожу. (Генеалогичка рода: Амди, жив, 21 година — Сант — Рушид — Зибер — Вели — Али Карабаш, оснивач рода). — Пујлаке (16 к.), грана рода Карабаше. Праци су им били ковачи. — Заке (6 к.), грана рода Карабаше. — Шарове (4 к.), потичу од најпрв поменутог истоименог претка. Неки предак носио је „дугију пола бела, пола црна“. Из Корита имају скорошњих иселиника у Г. Седларцу, селу на котлинском дну. — Јонзулар (5 к.), Качучке (3 к.), Каципуле (8 к.), гране рода Шарове.

Становници Корита имају ношњу, говор и обичаје исте као Арбанаси у Г. раци и као Арбанаси насељени у два суседна сухогорска села Гургурници и Седлареву. Зато становници Корита брачне везе склапају само са поменутим селима (Врбенон, Рибницом, Танушјајем итд.).

7. Чајле

Село је већим делом на котлинском дну поред Вардара. Источно од села настаје велика плавина, а изнад ње диже се висока падина Сухе горе. На јужном крају плавине лежи мањи део насеља звани Горно Чајле.

На земљишту које лежи на котлинском дну издан је ближе површини. Зато су у том главном делу насеља ископани бунари дубоки 2 до 4 м. Становници који живе на плавини у Г. Чајлу воду за пиће добијају са чесама.

Обрађено земљиште лежи око Вардара. Негови су потеси: Стрчек, Бара, Бегои нивје, Шкоза, Стежје, Алајска нива, Аци нива. Источно од насеља леже необрађени делови атара звани: Јурија, Подиште, Градиште или Каља, Киево, Црква и Бунари.

Испод узвишења Градиште налази се извор Горна вода. На масиву Сухе горе постоји место Бунари. Ту има 26 бунара који су ископани за потребе сточарства (дубоки су око 8 м).

Чајле је разоређено насеље и има три махале. Махале се зову: Старо, Ново и Горно Чајле. Прве две леже на котлинском дну и удаљене су једна од друге око 300 м. Оне чине главни део насеља. Горно Чајле је од главног дела насеља удаљено око 600 м.

Старо Чајле је махала православно-македонска, док су друге две махале муслиманско-арбанашке. Село има 17 родова са 165 домова (1947. г.).

Изнад Чајла на падини Сухе горе лежи голо кречњачко узвишење високо око 800 м. То је Градиште или Кале. На узвишењу се виде остаци зидова, цигле и рупе испуњене разноврсним материјалом.

У подножју Градишта је место Киево. Становници мисле да је ту некада било велико истоимено насеље. Киево је у неком рату или „од чуме“ било уништено.³⁷ Тада је срушена и стара киевска црква Св. Илије.³⁸ На месту где је било Киево сада има ретких остатака од темеља и налази се на старе гробове са крстовима. Пре неколико година могло се избројати око 30 добро очуваних гробова.³⁹

Данашње Чајле основали су пре око двеста година досељени православни македонски родови (Смиљковци, Караповци).

Испод Градишта очувана је црква Св. Атанасија. Њу су градили селаци док су живели на плавини. Због удаљености, сада ову цркву становници ретко посещују. Око ње је очувана стара храстова шума. Крај цркве зибија и једно врело. О већим празницима Македонци из Чајла посећују цркву у Гостивару. Црква Св. Атанасије саграђена је око 1870. г. Пре тога ту су се видели остаци неког манастира.

За време Турака плодније њиве на котлинском дну биле су својина гостиварских ага и бегова. Власници су се звали: Асан-ага (видети о њему у опису М. Турчана), Вели-бег и други. Асан-ага имао је и пану изнад села. — Пре око сто година, како се прича, Чајле је имало седам православно-македонских и седам муслиманско-арбанашких кућа. Тај однос сада је измешан у корист Арбанаса.

Чајле је по становништву мешовито насеље. У њему живе православни Македонци и муслимански Арбанаси. Сви родови потичу од предака који су досељени.

а) Православни македонски родови: Смиљковци или Лифуровци (10 к., Петковдан), најстарији досељеници. Они су осно-

вали данашње Чајле на месту где је лежало старије насеље Кнепо. Смилковци воде порекло од претка Аврама. Он се доселио пре око 200 година из околине Крушева као калаџија (Диле, жив, 72 године — Мерџан — Трпе — Миленко — Смилко — Аврам). Сељаци мисле да је Аврам био Циштарин. Од Смиковаца има исељених породица у Тетову (1), Румунији (1) и Француској (1). — Караџовци или Катранџи (10 к.), породичну славу немају. Пореклом из неког места у Арбанији. П. Јовановић је слушао да су они из Љуре у с. Арбанији и да су тамо били катранџије. Једна њихова породица преко Чајла одселила се у Гостивар а једна у Сушину. — Стојчевци или Туљаковци (12 к., Ваведење), и за њих се прича да су дошли однекаде из Арбаније. П. Јовановић је слушао да су они из Чајс у с. Арбанији. Први досељеник звао се Стојче. Он је био предак из четвртог појаса (Стојан, жив, 65 година — Кузман — Митре — Илија — Стојче). Имају исељених породица у Румунији (2), Смедереву (1), Ковину (1) и Старом Бечеју (1). — Јанкуловци или Гоџомаровци (7 к., Ваведење), последњи досељеници Македонци. Пореклом из Волча у Поречу. Доселио се Јанкула, предак из трећег појаса. У Волчу имају рођака. Једна њихова породица одселила се у Тетово.

Исељени македонски родови: Силјаноски (1 к.), живе у Беловишту код Гостивара. — Синадиновци (2 к.), живе у Галату.

б) Муслимански арбанашки родови: Корби (39 к.), пореклом из неког села у околини Пипкопсје. П. Јовановић, међутим, је забележио да су они из Мата. Корби су први арбанашки досељеници у Чајлу. Дошли су пре око 130 година (Шабан, жив, 70 година — Исо — Селим — Алија, један од њихових првих досељеника). У Чајле су дошли као род од неколико кућа. — Љурци (28 к.), доселили су се из Љуре у с. Арбанији. Ј. Цвијић је слушао да су се они доселили „као католици, па су доцније помухамедањени“. Стари људи памте „кад су две три последње католичке породице промениле веру“.⁴⁰ Преци рода Љурци у старини били су катранџије. — Алмете (17 к.), пореклом из Мата у с. Арбанији. — Зогеј (14 к.), пореклом из истоименог села у Хасу (с. Арбанија). Слушао сам да постоји село Зогај и у Матји. — Калишта (13 к.), млађи досељеници. Пореклом из Калишта у Матји (с. Арбанија). П. Јовановић је забележио да је овај род у Чајле дошао преко села Калишта на Шар-планини. — Кетс (6 к.). Пореклом из Мата у с. Арбанији. Дошли су преко Симџице где имају истоимених рођака. Рођаци су им и становници Кета сада настањени у Беловишту код Гостивара. — Елмаз (1 к.), дошао као домазет из околине Струге. — Адиле (2 к.), потичу од домазета који је дошао из Бурџишта. Даље порекло у с. Арбанији. — Шабан (1 к.), дошао „како зет“ у род Љурци. Пре тога живео у Баиндолу. — Фсратови (2 к.), су из „турског“ Речана. Дошао је Ферат, отац данашњих становника, као домазет. — Бајил (1 к.), доселио се пре неколико година из Страјана. — Сабри (1 к.), дошао је пре неколико година

из Д. Боновице. — Дино (1 к.), дошао је као посинак у род Кете. Пре тога је живео у Добридолу где је припадао роду Јакупе.

8. Балин Дол

Село лежи око 2,5 km источно од Гостивара у подножју Сухе горе. Изнад села диже се стрма планинска падина. Становници воду пију из бунара и са чесама.

Топографски називи на падини Сухе горе: Боргоец, Кућишта, Килаец, Изгорено, Дукоо Трло, Стрезоа Ливада, Имсроо Трло, Бунари, Лекоа Вода и Старо Село или Горњи Балин Дол (на овом потесу има и њива). Обрађено земљиште налази се углавном западно од села поред Вардара. Називи тих потеса су: Караагач, Лагинита, Турчанско, Пазарски Пат, Чулецој, Топчин Лаг, Сливите, Лопатица.

Балин Дол је збијено насеље, подељено на шест махала. Три махале су населе не православно-македонским, а остале су насељене муслиманско-арбанашким становништвом. Македонске махале захватају јужни део села и зову се по главнијим родовима: Кљанкоско, Чуљческо и Бакљеваца. Арбанашке махале леже у северном делу села. И њихова су имена по главнијим родовима: Асковско, Гудовско и Џсковско Маало. Укупно Балин Дол има 14 родова са 129 домова (1947. г.).

Приповеда се да је Балин Дол старо село, али једном потпуно разорено. После тога на селишту скупили су се досељеници и они су основали ново насеље.

Обновљени Балин Дол лежао је изнад данашњег положаја на месту сада званом Старо Село. Њега су ту основали крајем XVIII века православни македонски родови. Први су се доселили преци данашњих Чуљчеваца и Бакљеваца. Накнадним досељавањем Балин Дол на Старом Селу нарастао је на око 40 домова. Средином XIX века ту су се доселили и муслимански Арбанаси.

У селу постоји црква Св. Николе. Она је саграђена пре око 75 година. На месту где је садашња црква постојала је мања црквена зграда. Око цркве су гробови. — Б. Петров 1896. г. погрешно је записао да у Балин Долу постоји градинште.⁴¹

По становништву Балин Дол је мешовито насеље: у њему живе православни Македонци, поисламљени па поарбанашени Македонци и муслимански Арбанаси. Православни становници говоре македонски, а остали арбанашки.

а) Православни македонски родови: Чуљчевци (19 к., Св. Никола и М. Госпођа), пореклом из Среткова на планини Буковићу. Доселили су се пре око 160 година. У Среткову Чуљчевци су били старинци. Из Среткова иселили су се петоро браће: два у Гостивар и остали у Балин Дол (Јовс, Крсте, трећем име се не зна). Генеалогичка једна њихова породица је следећа: Јове: жив, 65 година — Дуко — Јован — Дуко — Јове, један од браће који се доселио. Грана Чуљ-

чеваца постоји у Гостивару, али њени стаповници тамо су прешли на ислам и потурчили се. — Бакљевци (14 к., Митровдан), пореклом из Д. Јеловца на Шар-падини. Тамо били старинци. У Балин Дол дошли иза Чуљчеваца. Једна грана од рода Бакљевци у Балин Долу прешла је у ислам. Две породице од Бакљеваца сада живе у Румунији. — Кљанковци (21 к., Петковдан), пореклом из Стенча где су били старинци. Њихови преци из Стенча били су отерани јер су тамо „крали коње“. Из Стенча се иселио Никола са пет синова (Петре, Богоја, Сандре, Арсе и Марко). Иселавање је било пре нешто више од сто година (Серге, жив, 63 година — Павле — Петре — Никола, који се доселио са синовима). По иселању из Стенча Кљанковци су се најпре задржали у Чајлу, па одатле прешли у Балин Дол. Једна кљанкоска породица живи у Печкову. — Дабевици или Николовци (4 к., Петковдан), пореклом из Љуме у с. Арбанији. У Балин Дол су дошли „како католици“ пре око 120 година (Груне, жив, 55 година — Стојан — Никола — Дабе). Дабе, који се доселио због тога што је у селу наишао на православне становнике и на њихову цркву, из католичанства прешао је у православље. У то доба муслиманских Арбанаса у Балин Долу није било. Дабевици су из Љуме побегли „од крв“. — Јанкуловски (1 к.), грана су истоименог стариначког рода у суседном Беловишту. Стара слава им је Св. Кузман и Дамјан. — Џаноски (1 к., Петковдан), скоро досељени из суседног Беловишта. Тамо припадали истоименом стариначком роду.

б) Поисламљени па поарбанашени Македонци: Потуровци или Бакљевци (2 к.), досељени се на Ајдиновце и Вмировце. Од Потуроваца једна породица прешла је у Гостивар. Како је речено Потуровци су грана од православног македонског рода Бакљевци. На ислам је прешао предак Столе, који је добио муслиманско име Бејто (Назиф, жив, 40 година — Шефкија — Ајдин — Столе, односно Бејто). Потуровци и сада се помажу у радовима и својакају се са својим православним рођацима. Не зна се зашто су променили веру.

в) Муслиманско-арбанашки родови: Цековци (8 к.), пореклом из Љуме у с. Арбанији. Они су најстарији арбанашки досељеници: дошли су пре око 100 година (Елмаз, жив, 45 година — Даут — Тафо — Елмаз, један од њихових првих досељеника). Две породице од Цековаца сада живе у Гостивару. — Оџалари (8 к.), пореклом из неког места у с. Арбанији. Дошли после Цековаца. Пре досељења у Балин Дол неко време живели су у Гостивару. — Асковци (24 к.), пореклом из Хаса у с. Арбанији. П. Јовановић за њих је забележио да су из околине Дебра. Доселили су се као неколико кућа пре око сто година. — Гудовци (22 к.), пореклом из села Гуда у Љуми. П. Јовановић и за овај род је забележио да је из околине Дебра. Остали Арбанаси за ове кажу да су „бекташи“, јер пију алкохолна пића, једу свињско месо, ретко посећују џамију и муслиманску веру „чврсто не држе“. У Балин

Долу живе од средине XIX века. — Рамовци (2 к.), млађи досељеници. Пореклом из с. Арбаније. Становници овог рода важе као веома осигурени и као убојнице. Такви су се показали и за време Другог светског рата. — Рекани (2 к.), скоро досељени преко Г. Рска. — Адем (1 к.), из планинског села Трнова најпре је дошао као слуга у Беловиште, па одатле пре десет година прешао у Балин Дол.

9. Мало или Доње Турчане

Мање село у подножју Сухе горе. Лежи између Балин Дола и Големог Турчана или Беловишта. На карти (секција „Гостивар—Кичево“, раз. 1:100.000) оно није означено као посебно насеље.

Вода за пиће добија се из бунара (три). Постоје и две чесме (Горна и Долна чешма). Називи за обрађено земљиште западно од села су: Завртељ, Ваталок, Грдајца, Колчак, Слог, Дондорит, Копач, Корија Силјанит (Силјанова Шума), Орло вод (Орлова вода). Јужно од села налази се узвишење Крс.

Село се дели на три махале. Свака махала носи име по роду, који је у њој. М. Турчане укупно има 3 рода са 35 дома (1947. г.).

М. Турчане при крају XVIII века постало је чифлик Асан-аге из Гостивара. Асан-ага био је истакнути војни старешина. Њему је, због заслуга, држава доделила земљиште у М. Турчану и Чајлу. Да би се ово село разликовало по имну од Беловишта, које се у турско доба звало Турчане, њему је од доба Асан-аге дато име Мало или Долно Турчане. Асан-ага поседовао је и пашу на Сухој гори. Касније је ту пашу продао сељацима из Чајла.

За време Асан-аге Турчане је било насељено само православним македонским родовима. Ти су становници обрађивали агинску земљу. На узвишењу Крс, јужно од насеља, они су имали цркву (до скоро на том месту постојао је један стари храст). Православни македонски становници касније су се из села иселили и на њихова места досељени су муслимански Арбанаси. Сличну традицију о М. Турчану слушао је и П. Јовановић.

Становници у суседним селима, Балин Долу и Беловишту, слушали су од старијих људи да су до друге половине XIX века у М. Турчану било седам православних македонских кућа. Једни од тих становника звали су се Петканини. Они су прешли на ислам и остали су у насељу (по преласку на ислам једна петканинска породица је изумрла, а две њихове породице 1940. г. отселиле су се у Турску). Род Чуљчевци у Балин Долу имао је кумове у М. Турчану. Они су се из поменутог села потпуно иселили у другој половини прошлог века. — Македонски род Љумџани у Вковији, који је сада изумро, био је досељен из М. Турчана.

Чифлик у М. Турчану почели су продавати наследници поменутог Асан-аге. Тако су они продајом, а нешто и бесплатним уступањем, земљу дали прецима данашњих досељених муслиманско-арбанашких родова (Матњан и Река). На тај начин после иселавања Македонаца М. Турчане је постало арбанашко село.

М. Турчане је насељено муслиманско-арбанашким родовима. Они говоре арбанашки, а нешто мало и турски. Сви становници потичу од досељених предака.

Родови: Матњан (14 к.), име добио по области у с. Арбанији из које су се доселили. Овде живе од прс око 140 година: Веап, жив, 51 година — Ђерим — Зибер — Сали — Вели, један од њихових првих досељеника. Вели је имао брата Сулејмана, с којим се заједно доселио. Када су дошли они су се у М. Турчану бавили коњарством: имали су већи број коза са великим роговима. Козе су напасали у шумама на Сухој гори. Од рода Матњан три породице исељене су у Гостивар и једна у Турску. — Река (15 к.), име добио по области из које су дошли (Г. река). П. Јовановић је слушао да су они живели у горњеречком селу Трпици (сада не постоји). Право порекло им је у с. Арбанији. У М. Турчане дошли су око средине XIX века (Шефки, жив, 58 година — Изет — Али — Хусеин, један од предака који се доселио). Седам имућнијих породица из овог рода, због женидбених веза са гостиварским Турцима, сада у кући говоре турски. Од рода Река три породице прешле су у Гостивар. — Дибран (6 к.), најмлађи досељеници. Овде живе од краја XIX века. Пореклом из околине Пишколеје (доњодебарски крај).

У М. Турчану постоји мала џамија саграђена 1925. г.

10. Беловиште или Големо Турчане

Село лежи југоисточно од Гостивара у подножју Сухе горе. Западно од Беловишта тече Лакавичка река.⁴² Вода за пиће добија се из бунара и са две чесме (Горник и Аципец). Око села избијају извори Бељејнца, Радина вода, Кошара, Ђука, Фири, Гоедарник.

Топографски називи за земљиште на падини Сухе горе: Расадиште, Фурни, Краста, Срт, Цер, Коњски Гроб, Стара Корија, Ливабе, Грубса Вода, Бабин Гроб. Њиве леже западно од села на котлинском дну према Гостивару. Њихови потеси су: Долио и Горно поле, Бањичко поле, Бањешница, Лагои, Црни врв, Копач, Колчак, Маркои нивје, Млака, Горник, Падишта, Бела земја, Верушка, Цаноски Рид, Мијалоски нивје, Грубески Рид.

Беловиште је збијено насеље. Дели се у седам махала од којих су четири настањене православним Македонцима, а у осталим живе муслимански Арбанаси. Македонци живе у Цаноској, Јанкуловској, Аливеровској и Лекоској махали. Арбанаси су настањени у Кетоској, Садакоској и Неловској махали. Беловиште укупно има 22 рода са 97 домова (1947. г.).

Беловиште раније је било православно-македонско село. Налазило се око 500 м изнад данашњег положаја. Са запада и истока од Беловишта тада је земљиште било под шумом. Тако је насеље лежало у прикривеном положају. У то старо село преко Сухе горе понекад су долазили, ради пљачке, хајдучи из суседног Порсча (Су-

гарс и Караца из села Требовља и други). Пре око 150 година Беловиште, због поплава, преселило се на данашњи положај.

За време Турака село је на данашњем положају, место старог назива, добило име Турчанс. Тада је северно од њега образовано ново насеље, које се прозвало Мало Турчанс. Ради бољег разликовања, Беловиште односно Турчане почели су да зову Големо Турчане. Настојањем ссљака 1928. г. поново је уведено у употребу старо име Беловиште. Ово је име сада углавном познато у администрацији, док околни становници Беловиште зову Големо Турчане.

Западно од Беловишта, на месту где су виноград, некада је био манастир. Манастир је био посвећен Св. Спасу.⁴³ Располагао је са њивама које су лежале на котлинском дну према Гостивару. Једном турска војска извршила је напад на Полог преко Сухе горе. Игуман беловишког манастира позвао је у помоћ околне ссљаке да се одупру нападачима. Његовом позиву нису се одазвали становници из садашње Г. Бањице, Чајла (тада се звало Кнепо), Г. Фалиша и још неки други. Највећу помоћ тадашњој одбрани Полога указали су становници из Врапчишта. Турци нису могли бити одбијени те су они манастир у Беловишту порушили и игумана ухватили. На месту где је лежао манастир познају се остаци од зидова, има трагова од две капеле и од старих гробова. Сваке године на Спасовдан ссљаци из Беловишта приређују литију код манастиришта П. Јовановић слушао је да су у Беловишту постојала два манастира: Св. Спаса и Св. Атанасија.

Беловиште сада је насељено двојаким становништвом: православно-македонским и муслиманско-арбанашким.

а) Православни македонски родови: Аливеровци (13 к. Петковдан), живе у истоименој махали. Дошли из старог Беловишта. Једна њихова породица одсељена је у Краљево. Родовско име добио по претку Оливеру. — Јанкуловци (10 к., Св. Кузман и Дамјан), и они су старинци. Оснивач рода је Јанкула, који се доселио из старог Беловишта (Трпе, жив, 45 година — Ристе — Трпе — Наумче — Јанкула). На месту где је било старо Беловиште сада постоји топоним Јанкулово Ливада. Јанкуловци живе у истоименој махали. Имају исељених породица у Гостивару (1) и Балиндољу (1). — Цаноски (3 к., Петковдан), старинци. Преци су им живели у старом Беловишту. Име добио по неком претку Цијану. По једна цаноска породица живи у Балиндољу и Румунији. — Богојевци (1 к., Петковдан), старинци. Имају исељених породица у Гостивару (1), Борче Петрову (1) и Београду (1). — Мијаловци (2 к., Петковдан), старинци. Имају по једну породицу у Обреновцу и Румунији. — Миленковци (1 к., Св. Кузман и Дамјан), род су са Јанкуловцима. Имају исељених породица у Скопљу (1), Београду (1) и Америци (1). — Лековци (8 к., Св. Кузман и Дамјан), старинци. Дошли из старог Беловишта. Имају исељених породица у Београду (2) и Цариграду (1). — Меновци (5 к., Св. Кузман и Дамјан), старинци. Оснивач рода Мено у старом Беловишту имао је брата Лека. Од њега потичу Асковци. Мено је имао четири сина:

Змејка, Силјана, Јапа и Билбила. Змејко је отишао у Вруток као домазет (тамо основао род Шукаревици). Од Меноваца има новијих исељеника у Београду (1) и Куршумлији (1). — Грубевци (1 к., Петковдан), старинци. Због велике смртности овај род има „једна кућа од памтивека“. Они имају у цркви читуљу са именима од око 80 покојника. У данашње село доселио се из старог Беловишта Грубе, предак из четвртог појаса (Русалим, жив, 65 година — Миласав — Богдан — Крсте — Грубе). — Јанчевци (2 к., Петковдан), старинци. Од њих има исељеника у Скопљу (1), Гостивару (1) и Румунији (3). — Иљковци (1 к., Св. Никола), старинци. Потичу од претка који је живео у старом Беловишту. Иљковци имају велику смртност те се не могу размножити. П. Јовановић је забележио да они потичу од домазета, који је дошао из Чајла.

Други македонски родови су: Смилевци (2 к., Св. Никола), досељени из Требоша код Тетова. Дошао је Смиле, предак из четвртог појаса. — Стојчевци (2 к., Св. Никола), потичу од Стојчета, који је дошао „по мајка“ у род Смилевци. Пореклом су из неког полошког села. Једна њихова породица живи у Београду. — Манасиновци (4 к., Петковдан), живе у махали Еливеровци. Досељени од пекуда. Предак Манасија пре 50 година умро је као старац од 110 година. — Петрески (1 к., Петковдан), дошао као домазет из Ваковије (од рода Грубановци). И у Ваковији били од пекуда досељени. — Силјаноски (1 к., Св. Никола), потичу од домазета, који је дошао из Чајла. Једна њихова породица живи у Скопљу. — Симјаноски (1 к., Петковдан), досељени из Кунова где су били старинци. Тамо су им род Костовци. — Јановци (1 к., Св. Никола), досељени од истоименог рода у Д. Бањици. Права старина из Пожарана.

Православни родови славе славу порушеног манастира Св. Спаса. У Беловишту постоји и црква посвећена Св. Николи. Она је саграђена 1866 г.

Исељени Македонци: Кољовци (4 к.) живе у Ваковији. — Теленућовци (2 к.) и они живе у Ваковији.

б. Муслиманско арбанашки родови: Кетовци (14 к.), живе у истоименој махали. Досељени из Мата у с. Арбанији. П. Јовановић је забележио да су они из Булчизе. Род су им истоимени Арбанаси који сада живе у Симњици и Чајлу. Када су се доселили Беловиште је лежало на данашњем положају. — Салаковци (9 к.), дошли преко Трнова, где имају истоимених рођака. Пореклом из села Дарде у Љури (с. Арбанија). Из старине иселила су се четири брата: један се населио у кичевском селу Тужну (Калешовци), два су дошла у Трново и један у Дебреште (Менга). Из Трнова у Беловиште дошао је део данашњих становника са синовима. — Неловци (14 к.), доселили су се пре око 130 година из Трнова (Миртезан, жив, 40 година — Исман — Сали — Неле, односно Зендел, који се доселио). У Трнову род су им Арбанаси зваши Виш. Права старина у с. Арбанији. Из старине најпре дошли у околину Кичева, па ускоро

прешли у Трново. — Дрецовци (1 к.), живе у махали Неловци. Дошли из неког полошког села. Даље порекло у с. Арбанији.

11. Лопушник

Лопушник лежи око 700 m јужно од Беловишта у подножју Сухе горе.⁴⁴ Насеље је збијеног типа и на махале се не дели. Укупно има један род са 24 дома (1947. г.).

На месту где лежи насеље земљиште је било под ливадама. Звале су се Лопушник или Јанкудовски Ливади по власницима из суседног Беловишта. Крајем XVIII века у Лопушник доселила су се браћа Мусли, Ислам и Уко. Они су дошли из муслиманско-арбанашког села Србинова а по позиву Македонаца из Беловишта да им буду „сејмени“ (чуvari). После досељења они су „со здуум“ купили земљиште у Лопушнику плативши власницима само 60 грошева. Тако су на том земљишту Арбанаси основали посебно насеље. Становници Лопушника пашу и шуме имају на заједничком атару са суседним Беловиштем.

У Лопушнику живе муслимански Арбанаси. Сви припадају роду Тушевци (24 к.). Они су грана истоименог рода који сада живи у Србинову. Порекло Тушеваца је из Булчизе у с. Арбанији. Из старине дошли су у Србиново, па ускоро иза тога прешли су у Лопушник. Оснивачи рода у Лопушнику били су поменути браћа: Мусли, Ислам и Уко. Они су преци из четвртог појаса (Муарем, жив, 83 године — Шериф — Сади — Демир — Мусли, један од браће који се доселио). Од Тушеваца преко Лопушника има исељених породица у Гостивару (4) и Д. Бањици (1, Максут). 1947. г. у Лопушнику постојала је Муаремова задруга која је имала 22 члана. Становници из Лопушника и сада пазе на рођачке односе са Тушевцима у Србинову.

Пре 43 године муслимани из Лопушника саградили су са Арбанасима из Беловишта заједничку цамију. Она се налази на средини пута између оба насеља. Лопушник и Беловиште до 1916. г. имали су заједничко муслиманско гробље.

12. Куново („Куноо“)

Планинско село у југозападном делу Сухе горе. Налази се на висици од око 1020 m. Околина су насеља: Трново, Србиново, Лаковица и Беловиште. Вода за пиће добија се са чесама, које су у селу. Зову се: Кладенец, Пивска и Селска чешма. На атару око Кунова има неколико извора и чесама (Шарена вода, Попоа чешма, Мартинец, Трендина вода, Височица, Пољска вода, Глувчец, Мургоа вода).

Топографски називи за њиве: Ремчиња, Пиорит, Зад Село, Паша, Рупи, Стара Кошара, Мост, Под Црква, Бркиноо, Под Лозје, Петрес Шума, Стратеш, Слогон, Ванаћеец, Сбео. Необрађено земљиште под шумом и пашом налази се на местима: Црвениче, Бероа

страна, Митрин камен, Завој, Стратеш, Марков дол, Ристеи Траа, Стрзоза ливада, Гүменце, Летүње, Мали рупи, Широка пристојница, Црн камен.

Куново је збијеног типа. Делом се у три махале, које се зову по родовима. То су: Илијоско, Бошкоско и Костоско или Карадаг маало. Прве две махале леже у југозападном делу села, док је трећа на северозападној страни. Укупно село има 11 родова са 42 дома (1947. г.).

На граници атара између Кунова и Србинова раније је постојало македонско село Бркиново. За време Турака оно је било расељено. Становници из Бркинова једним делом отишли су у Србиново, а други су основали данашње Куново. По неком досељенику Кунету, који је дошао из Бркинова, постало је име села Кунова.⁴⁵

Место где лежи Куново некада је било са свих страна обрасло шумом и добро сакривено. Зато до почетка XIX века његови становници живели су доста слободно. За прошлост Кунова занимљива је појава сеоског првака Ристета од данашњег рода Илијовци. Ристе је живео пре око 160 година. За њега се казује да је био богат (имао је око 2.000 оваца) и уживао велики углед код паше у Тстову. У доба када је живео Ристе село је имало свега седам македонских кућа и тада није смео нико да нападне на Куново. У то доба поједини Арбанаси нису смели да чине насиља над Македонцима ни у суседним селима. По причању, од реке Маздаче на северу до планине Буковића на југу није било познатијег човека од Ристета из Кунова.⁴⁶ Његов савременик био је и сеоски првак Пепо из Новог Села.

Пред крај живота Ристе је послао тетовском паши да му служи неког дечка Јована из Кунова. Али у то доба паша су украдиновац Арбанаси насељени у суседној Лакавици. Поменути Јован плачкаше је приметио, али су му они дали један део новца, те он о крађи није никоме говорио. Иза тога Јован је напустио пашину службу и отишао у Солун на печалбу. Паша је у међувремену сазнао за крађу и почео да трага за доловима. Арбанаси из Лакавице, плашећи се да их не прокаже, Јована су сачекали на повратку из печалбе и отсекли му језик како не би могао говорити. Лакавичани су после тога известили пашу да је крађу извршио Јован из Кунова. Затим су у Куново дошли „пашини коњаници“. Извршили су претрес у Јовановој кући, где су нашли нешто од пашиног новца. Јован, пошто је био без језика, није могао да објасни да су крађу извршили Арбанаси из Лакавице. Тако је сва сумња пала на њега те је због тога био заостављан. Јована је у заштиту узео Ристин син Столе, јер се Риста тада налазио код кумова у Тајмишту (Кичево). Зато су коњаници везали Столета и одвели га у Тстово.

Да би ослободио сина, Ристе је морао да плати пашу „седумдесет и пет хесица со пари“. Тако је скупио сву готовину, продао је стоку и позајмио „сасн јанчик пари“ од свог побратима Волчета из Железног Речана. Али и то није било довољно, те је зато паша присвојио и све Ристине њиве у Кунову, које је послао поклатио

пашини у Лакавици. На тај начин Ристе је потпуно осиромашнио и ускоро „од мука“ умро. Место где је боравила његова многобројна стока сада се зове Ристеи Траа.

На земљиште, које је одузео тетовски паша од Риста и поклатио лакавичкој пашини, крајем XIX века у Куново су се доселиле 3—4 арбанашке породице. Оне су ту остале само неколико година, па су онда прешле у Лакавицу. За време окупације 1941—1944. г. Македонци из Кунова морали су давати изврстан данак пашини у Лакавици, као што су то чинили и за време Турака све до балканског рата.

У Кунову постоји црква Св. Борбе, саграђена 1877. г.⁴⁷ Пре тога ту је била зграда неке старије цркве. Око села налазе се три капеле посвећене св. Петру, св. Арханђелу и св. Петки. На месту капеле св. Петка испод села у пољу раније је постојао манастир. Оно манастириште 1910. г. посетио је „руски конзул“, он је тада разгледао и селиште Бркиново.

У „кодики“ манастира Св. Јован Бигорски (препис кодике из 1863. г.) помињу се из Кунова као приложници: Гроздан, Столе, Велче, Бојана и други.⁴⁸ — Око цркве Св. Борба постоје гробови за које сељаци мисле да су припадали неким старијим становницима који немају везе са садашњим. Судећи по томе и по старим храмовима, могућно је претпоставити да је на месту Кунова, пре оснивања данашњег села, постојало неко друго насеље.

Куново је насељено православним македонским становништвом. Родови: Божиновци (4 к., Св. Арханђео), старинци. Преци су им дошли из суседног расељеног села Бркинова. — Костовци (7 к., Св. Арханђео), старинци. Преци су им живели у Бркинову. У Кунову имају посебну махалу. Од Костоваца има исељених породица у Беловишту (1), Нишу (1) и Београду (1). — Илијевци (8 к., Св. Арханђео), старинци. Преци су им живели у Бркинову. По Илијевцима добила је име највећа махала у Кунову. Имају исељених породица у Гостивару (8, Јовановци), Скопљу (1) и Нишу (13). Како је поменуто, из овог рода био је Ристе, сеоски првак са краја XVIII и почетка XIX века. Ристе је предак из петог појаса: Мирко, жив, 40 година — Столе — Спире — Јаков — Столе — Ристе. Од Риста до данас све старешине Кунова увек су бирани из рода Илијевци. Овај род досада је дао и неколико свештеника,⁴⁹ чиновника, официра и привредника. Илијевци у Кунову раније су важили и као највећи сточари. — Терзијевци (3 к., Св. Арханђео), старинци. Једна њихова породица доселила се у Румунију. Њихови преци раније су се бавили терзилуком. — Велјановци или Белковци (3 к., Св. Арханђео), старинци. И они дошли из Бркинова. Имају четири породице у Гостивару. — Уковци (4 к., Петковдан), старинци. Једна њихова породица живи у Нишу. — Велјановци (5 к., Петковдан), старинци. Две њихове породице живе у Нишу. — Јаневци (3 к., Петковдан), стари су им живели у Бркинову. Три њихове породице прешле су у Ниш. — Давидовци (1 к., Петковдан), града од рода Јаневци. — Апостоловци (2 к., Св. Арханђео),

потичу од претка Петрета. Он је дошао „до мајка“ у куновски род Костовци. Пореклом из неког села у Пологу. Од Апостоловаца три породице живе у Нишцу (Мерцан Апостоловић, капетан у пензији и други). — Секуловци (2 к., Св. Арханђео), пореклом из Звечана у Поречу. Дошао је Секула, предак из другог појаса (Мирче, жив, 75 година — Цветан — Секула) као говедар. У Кунову Секула се оженио девојком из рода Илијовци. Они су му дали земљу и кућу. Сеоска слава је Буревдан.

Осим поменутих исељеника, који су наведени при опису садашњих родова, сазнао сам да је из Кунова било и другог већег одсељавања. Тако су се иселили: Пепоски (4 к.) у Митроикрсте, Митре (1 к.) у Г. Боновицу, Трајановци (3 к.) и Тунцовци (3 к.) у Зубовце. — Апостоловићи налазе се у селу Салашу у Неготинској крајини. Они потичу од оснивача рода који је тамо дошао као пекар из Кунова.⁵⁰

13. Трново („Трноо“)

Село лежи на кречњачком земљишту у јужном делу Сухе горе. Куће су по косама и у сувој долини Трновског потока. Вода за пиће добија се са чесама у селу. Зову се: Ке Гура, Ке Крој, Чешма. Око села на атару избијају извори: Бриња, Гури Крој Фтовт (Студени извор), Гура Саат, Врток.

Потеси обрађеног земљишта зову се: Река, Извор, Корија, Врток, Бел камен. Необрађено земљиште је под шумом и пашом. Његови потеси су: Летунје, Суа гора, Киша (Црква), Краста, Смрека, Петреа шума, Ара Демирит. Атар Трнова граничи се атарима девет околних полошких и поречких села.

Главни део Трнова састоји се од пет махала. То су: Салак, Бајрамоска, Ук-Вишовска, Али-Вишовска и Тушевска маала. Оне су подељене по око 200 м. Шеста махала зове се Врток. Она лежи око 500 м северно од главног сеоског дела. Поменућа махала налази се у једној долици близу карсног извора. Укупно село има 6 родова са 120 домова (1947. г.).

Код сељака у Кунову и Железном Речану слушао сам казивања о томе да је пре данашњих муслиманских Арбанаса Трново било насељено православним македонским становништвом. Али се не зна шта је било са тим старијим становницима, нити се наводи неко место где су се они иселили. У Беловишту причали су ми да је македонско село Трново једном било расељено од неке турске војске која је дошла у Полог преко Пореча.

Да је у Трнову било Македонаца, види се још по топографским називима, по имену села, остацима од цркве⁵¹ и старим гробовима. Непосредно до села, са западне стране, код чесме, постоји топоним Киша (Црква). Ту су 1932. г. вршена ископавања (поп Младен из Кунова и други), којом су приликом нађени темељи од храма, један велики камени крст и делови од црквених врата.⁵² У близини црк-

вишта откопани су и стари гробови. Следећих година код трновског црквишта био је подигнут велики дрвени крст и тада су околни православни Македонци почели прикупљати прилоге да би обновили храм. Мисли се да је трновски храм био посвећен св. Јовану Крститељу. Зато су од 1933. г. до почетка другог светског рата код трновског црквишта о Крстовдану долазили сељаци из Кунова са свештеником. Ту су они палили свеће, светили воду и веселили се. За време другог светског рата трновски муслимани отклонили су знакове који су подсећали на цркву и гробље. Сада на том црквишту муслимани граде куће.

У Кунову забележио сам четири стиха од песме по којој се такође види да је Трново раније имало православно македонско становништво. У песми се пева о неком муслиману Осману, који хоће у Трнову да уграби православну девојку. Том приликом се вели: „Ти да си земеш братати, братати младо Трновче, тој низ прстен куршум ми тера, тој ће утепа Османа“.

У Трнову живе досељени муслимански Арбанаси. Њихови су родови: Тушевци (12 к.), дошли пре око 130 година из Булчизе у с. Арбанији. П. Јовановић је забележио да су они из Мата. Рођака из старине сада имају у суседном селу Србинову (и они се зову Тушевици). Тушевици у Трнову сматрају се као први досељени род. Појасеви уназад: Ријан, жив, 70 година — Ала — Авди — Јусуф, који се доселио. Једна породица из Трнова скоро је прешла у Г. Седларце, а једна у Г. Бањичу. — Салак (40 к.), досељен из Ценовце, Салијевце и друге. Доселили су се као род од неколико кућа из Дарде у области Мат (с. Арбанија). П. Јовановић је забележио да је род Салак из места Мур у кази дебарској. У Трнову живе од прве половине XIX века. Род су им Арбанаси Салаковци који живе у Беловишту и Арбанаси звани Салак који сада живе у Чегрању. Из старине у Арбанији иселиле су се четири родовске гране. Једна се населила у кичевском селу Тујину (Калешковци), друга се задржала у Трнову, трећа је отишла у Лопушник, а четврта у Дебреше (Менга). Од рода Салак из Трнова једна породица скоро је прешла у Г. Седларце. — Токовци (5 к.), досељени из Булчизе у с. Арбанији. У старини били су рођаци са напред наведеним трновским Арбанасима званом Тушевици. Тушевици и Токовци данас су почели да склапају међусобне брачне везе пошто су се „изродили“. Токовци имају истоимених рођака у Србинову, Чегрању и Челопеку. — Бајрамовци (17 к.), досељени из Дарде у Матји (с. Арбанија). Тамо били род са данашњим трновским родом Салак. Пре десет година у роду Бајрамовци умро је старац од 120 година. Он је памтио када је Трново имало само пет арбанашких кућа (1 к. од рода Тушевци, 2 к. од рода Виш итд.). — Ук Виш (23 к.) и Ал Виш (23 к.), П. Јовановић за њих је забележио да су пореклом из села Мацукул у Матји. Родове су основали два брата: Уко и Алија. Име Виш, како су ми казивали, добили су по месту у старини. Оба рода у Трнову имају посебне махале. Доселили су се пре око 130 година. Долазећи из старине, преци су им се цео време задржа-

ваши у Кичевији. Њихови су риваци Арбанаси Веша који сада живе у Чеграну.

У околним подолским селима има муслиманских становника, који наводе да су на путу из Арбаније неко време живели у Трнову. То су: Неловци (14 к.) у Беловишту, Зенуои (1 к.) у Г. Бањици, Селман (1 к.) и Весел (1 к.) у Д. Бањици, Селиште (7 к.) у Чеграну и Адем (1 к.) у Балинолу. — У Трнову постоји цамија, која није стара.

14. Страјане

Село лежи на западној падини планине Добре воде, на висини од 1000 до 1100 м. Око Страјана⁵³ најближа су села: Трново, Ж. Речане и Србиново. Вода за пиће добија се са чесама. Онс се налазе у појединим махама. На атару око Страјана избијају извори: Липишта, Гурџи Челикут и Крој Мустаф Оуас.

Њиве су већином око села и у близини кућа. Називи потеса: Чука, Ограде, Липишта, Бури Маг (Велики камен), Аре Мурес, Елбор. Необрађено земљиште, које је већином изнад села, зове се: Лимоње, Бриња, Кољовере, Ливаде, Равман Кошаре, Скреп, Чока.

Куће су поређане на узвишенима и на долињским странама. У северозападном и главном делу села су три махале: Веље, Балис и Авмете. Источно од њих, на удаљену од око 500 м, леже махале Кољовере и Салвеше. У целини Страјане има изглед разбијеног типа. Село броји 5 родова са 61 домом (1947. г.).

У литератури се наводи да Страјане има развалине од неке старе цркве.⁵⁴ На основу тога А. Селишчев закључио је да су у поменутом селу раније живели православни словенски становници.⁵⁵ Казивање о томе да је и Страјане имало македонске родове, ја сам слушао у суседном Ж. Речану. Тамо су ми старији селаци тврдили да се у близини Страјана до скоро познавали и гробови са крстовима.

Данас у Страјану живе досељени муслимански Арбанаси. Родови: Кољовере (33 к.), први досељени род. Род су основала три брата: Авмет, Браим и Селим. Дошли су пре око 150 година. Пореклом су били из села Каливари у Мердиту (с. Арбанија). Њихова генеалогичка је саседа: Рамадан, жив, 65 година — Џабир — Ислам — Алија — Селим, један од браће који се доселио. Становници овог рода у Страјану основали су две махале — Кољовере и Веље. Три њихове породице сада живе у Чеграну, — Авмете (9 к.), живе у истоименој махали. Доселили се из неког села у с. Арбанији. П. Јовановић је забележио да су Авмете из Мата. Три њихове породице скоро су саградиле куће југоисточно од Страјана на месту где су имали кошаре. Салвеше (8 к.), живе у истоименој махали. Оснивач рода је Сали, предак из четвртог појаса (Бешир, жив, 40 година — Демир — Фета — Јусуф — Сали). Доселио се пре око 130 година из неког места у с. Арбанији. П. Јовановић и

за ове је забележио да су дошли из Мата. — Балис (7 к.), живе у истоименој махали. Сматрају се као млађи досељеници. Пореклом из с. Арбаније. П. Јовановић и за ове је забележио да су из Мата. Три њихове породице пре неколико година саградиле су куће даље од Страјана на месту где су имали кошаре. — Топал (4 к.), живе у махали Балис. То су млађи досељеници. Потичу од претка који је био „топал“. Он се доселио однекуд из с. Арбаније.

Исељени Арбанаси: Усмановци (5 к.) живе у Г. Бањици. Тамо су напустили арбанашки језик и говор турски. — Бајић (1 к.), живе у Чајлу. — У Страјану постоји цамија која је скоро саграђена.

15. Железно Речане

Село је планинско; лежи високо на планини Буковићу. Насеље захвата велики простор на левој падини долине Железне Рске и по њеном дну.⁵⁶ Вода за пиће добија се са чесама од којих се по једна налази у свакој махали. Чесме се зову: Муенка, Сабиница, Кладењ, Топец, Габер. На атару око села су: Господоа чешма, Добра вода, Трпез извор, Степанов извори.

По граници сусоког атара налазе се потеси: Петреа шума, Дервишчија, Лимоње, Цветкоско, Шилегарник, Добра вода, Широка орница, Ветерник, Напа нива. Остали потеси су: Калдрма, Грашница, Крс, Белоце, Бојчево, Котлиново, Коачерењ, Вињ, Самоков, Кочино, Лопата, Рудниче, Пашина брзада, Моралиа нива, Рамниште, Топалово Бачило, Крушеица, Орниче, Деница, Стара ливада, Гаришта, Бела вода, Палејница, Буроа чука, Више црква, Буринец.

Ж. Речане је разбијеног типа. Дели се у шест махала, које леже на заравнима и по косама. Међусобом су удаљене 500 до 1000 м. Имена махала: Ралеско, Мартиноско, Голомеоско, Кораћевско, Пештерско и Сталевско. Све махале носе називе по најстаријим родовима. Село свега има 16 родова са 98 домова (1947. г.).

Ж. Речане некада је имало око 300 македонских кућа и 90 бачила. Село је и тада било разбијеног типа. Махале су лежале на потесима сада званом Стара ливада, Палејница, Буроа чука, Више црква Коачерењ, Кочино, Моралиа нива, Котлино, Ветерник и Широка орница. У том старом селу једном је владала „чума“. Од ње су изумрли сви становници. У животу је остало једно дете из рода Голомеовци. Док је владала чума оно је било сакривено у ковачници. То дете после је избегло у Тумчевиште код Гостивара. Када је одрасло (то је било пре него су владале тетовске паше) дете се вратило на Железно речанско селиште и ту је основало данашњу Голомеовску махалу. Остале махале осповале су у то доба друге македонске породице досељене са разних страна.

На местима где је лежало старо Ж. Речане познају се остаци од зидова, гробља и друге старине. Добро видљивих остатака од кућа има нарочито на потесима Стара ливада, Палејница и Буроа чука. Гробља се налазе на потесима званом Више црква, Буроа чука

и Палејнца. Приликом откопавања гробова на месту Више црква сељаци су пронашли кости и широке цигле.

За становнике старог Ж. Речана још се прича да су били врло храбри и да су се неки од њих бавили хајдучијом. Као пример наводе се два брата од којих је један имао кућу на месту Коачерењ, а други на Кочину. Они су једном „како ајдути“ пошли да краду стоку у суседним насељима. Женама су рекли, ако остану живи, да ће с вратити кући пред зору. Женс су их до зоре чекале, али како им мужеви нису стигли, једна се стала распитивати докикивањем код друге опачечким речима: „Ај пелини пели, ал долини доли“ (Да ли су певали певци и јесу ли дошли?).

За прошлост Ж. Речана занимљива су народна казивања и о рударским радовима. На месту Руднице на падини планине Добре воде копала се железна руда. По тим радовима добили су називе: река, насеље и неки делови атара (Коачерењ, Вињ, Самоков, Кочино, Лопата и други). На Рудничу сада се виде трагови од „фурна“ у којој се топила гвоздена руда, затим има згуре и остатака од једне старе воденице. Руда се најпре испирала водом, па се после топила дрвеним ђумуrom. Шуме око насеља биле су доста уништаване. Та рударска експлоатација касније је престала, па се обновила у доба тетовских паша: крајем XVIII и у првој половини XIX века. Становници кажу да су тетовске паше кулуком терали сељаке да ископају Пашину бразду. Поменути бразда била је дуга неколико километара и водила јужном страном атара. Овом браздом текла је вода, којом се испирала руда на месту Крс у Голомеовској махали. Ту се познају рупе и зидови од зграда. Југоисточно од села на дну долине Железне реке, на месту Вињ, постојала је „пашина фабрика“. У њој се топило гвожђе. Ту се познаје „троска“ и има неколико циганских гробова. Сахрањени су Цигани који су радили у поменутој фабрици. Цигани су спремали дрвени утаљ за ватрене, помоћу којих се топила руда.

У Ж. Речану занимљиви су остаци и успомене на старе храмове. На неколико километара источно од села раније је постојао манастир Св. Никола. На манастиришту 1927. г. вршена су ископавања. Тада су пронађени темељи од манастирске цркве, стари новци и један крст. Прилозима, које је скупила Дукадинка од рода Сталевци, те године на старом месту саграђен је нов манастир. Други стари манастирски храм постојао је на месту Буринец, ниже главног сеоског дела са северне стране. Недалеко од овог манастиришта је место Рамниште, где се скупљао народ о манастирским славама. Крајем XIX века на Буринец дошли су неки „учени људи“ из Аустрије. Они су ту откопали „златни пари“, које су однели. На месту где је био буринечки манастир, сада се налази капела Св. Борђе, подигнута после 1918. г. Трећи стари храм налазио се у данашњој Пештероској махали. Он је био посвећен св. Атанасији. Поменути храм имао је трошну зграду. Зато је она порушена пре око 80 година и на њеном месту подигнута је нова црква. У Сталевској махали постоји црква Св. Илија. Саграђена је после првог

светског рата на месту где је до тада постојала мала храмовска зграда. У Ралевској махали постоји капела Св. Петар и Павле.

Између Ж. Речана и поречког села Ботуша је узвишење Кале или Градиште. Крај поменутог узвишења воде путеви за Порече, Полог и Кичевију. Неки кажу, да је у Градишту боравила посада у време када је на планини Добра вода била нека „државна граница“.

За време Турака, а нарочито од почетка XIX века, Ж. Речане је имало тешку прошлост. Било је једино православно македонско село, док су у свима околним селима живели досељени муслимански Арбанаси. Због тога је Ж. Речане далеко од саобраћаја и државне контроле било често нападано, пљачкано и људи за ситнице убијани („трзан народ“). Велику тешкоћу имали су сељаци и приликом пролаза кроз арбанашко село Србиново на путу за Гостивар. Тада су се становници скупљали у групе да би могли проћи кроз поменуто насеље: свака србиновска кућа имала је дсе који су намерно пуштани на путнике. Зло би било са оним Македонцем који би се усудио да удари арбанашког пса.

Тешке услове за живот Македонци из Ж. Речана имали су и за време арбанашко-талијанске окупације у другом светском рату. За кратко време околни Арбанаси у Ж. Речану убили су око 28 најистакнутијих македонских домаћина. Затим су Арбанаси опљачкали сву стоку и изнуђивали разне уцене. У то доба сељаци су редовно спавали у пећинама око насеља, нису смели ићи на трг у Гостивар, нити су могли обрађивати њиве. Да су те прилике потрајале још коју годину, Македонци из Ж. Речана били би поубијани, гладовањем сатрвени и исељени.

У „кодик“ манастира Св. Јован Бигорски (препис из 1863. г.) спомињу се из Ж. Речана (заједно са суседним селом Митроикр-стем) као приложници: Стојко, Богиша, Цветко и други.²⁷

Ж. Речане насељено је православним македонским становништвом. 1) У махали Голомеовци живи род Голомеовци (13 к., Св. „Борђе Талилеј“), старинци. Потичу од дечка, који је остао жив иза некадашњег пустошења старог Ж. Речана. Од овог рода има исељених породица у Београду (2), Видину (1), Неготину-Крајина (1), а 1946. г. једна породица колонизована је у Војводини. Из литературе се зна и за неке њихове исељенике у Куманову.²⁸

2) У Ралевској махали живе родови: Ралевци (9 к., Бурбиш или Св. „Борђе Талилеј“), досељени из неког места у Арбанији. На путу из старине прво су дошли у Падалиште па одатле прешли у Ж. Речане. Ралевци сада се деле на Маковци и Шамевци. Први потичу од Змејка, а други од Кузмана. Змејко и Кузман били су браћа. Од Ралеваца једна породица одселила се у Алексинац и једна 1946. г. колонизована је у околини Вршца. — Бојовци (3 к., Бурбиш), пореклом из сада арбанашког села Добридола код Гостивара. Из Ж. Речана они су више година одржавали кумовске везе са становницима у поменутом Добридолу. — Китановци (4 к., Бурбиш), пореклом из суседног сада арбанашког села Падалишта. У Ж. Ре-

чане доселио се предак Китан пре око 110 година (Добрица, жив 24 године — Трпе — Дојчин — Илија — Китан). У Падалишту познају се рупевине од њихове куће (налазила се у североисточном делу села). По Китану у Падалишту сада се зове један извор Крој Китани. — Коруновци (4 к., Бурџи), водс порекло од претка, који је дошао „по мајка“ из поречког села Ботуша.

3) У махали Мартиновци живе родови: Мартиновци (5 к., Бурџи), досељени од некуда. — Влкановци (10 к., Бурџи), пореклом из Мата у с. Арбанији. Доселио се пре око 180 година Вакан, предак из петог појаса (Оносим, жив, 60 година — Филип — Јосиф — Павле — Пепо — Вакан). — Дабевци (3 к., Петковдан), пореклом из суседног Падалишта. Њихове куће су у Падалишту онде где је сада падалишки хан. — Миновци (2 к., Св. Арханџео), порекло не знају. — Неколико породица из Мартиновске махале скоро су саградиле куће на месту где су им биле зимске сточарске кошаре у свврном делу села. Тако су они почели да стварају нову махалу.

4) У Кораћевској махали живе Кораћевци (9 к., Бурџи), пореклом из неког села на Корабу (сада у Арбанији). Слично предање о пореклу овог рода забележио је и П. Јовановић. Једна Кораћевска породица одселила се у Ниш.

5) У Пештерској махали живе родови: Пештерци (7 к., Св. Арханџео), рано досељени од некуда. Оснивачи су истоимене махале. Једна њихова породица 1946. г. колонизована је у Хајдучици код Вршца, а једна породица прешла је у Тумчевиште код Гостивара. — Павлевци (4 к., Петковдан), имају исто порекло као и Кораћевци. Једна њихова породица живи у Змуну. Други припадници од овог рода прешли су у нека полошка села као домазети (један у Пожаране, један у Куново), или „по мајка“ (један у Дебреше). — Чурлиновци (6 к., Петковдан), оснивач рода био је неки Чурлин. Чурлин се рано доселио од некуда. Две чурлиновске породице живе у Београду и једна у Гостивару. — Цвстковци (5 к., Ваведење или „Пречиста“), досељени од некуда. Једна њихова породица 1946. г. иселила се у Војводину. — Поцовци (3 к., Ваведење), досељени из кичевског Тајмишта. У Ж. Речане је дошао поп Штерјо, отац данашњег Методија.

6) У Сталеској махали живе Сталевци (11 к., Св. Арханџео), досељени из суседног Падалишта. Одатле су их истерали досељени Арбанаси. О њиховом бекству из Падалишта раније се певала песма. Једна Сталевска породица одселила се у Тумчевиште код Гостивара и две породице 1946. г. колонизоване су у Хајдучици код Вршца.

Осим напред наведених исељеника сазнао сам и за друге одсељене и изумрле родове. Исељали су се: Смилевци (1 к.) у Дворце код Кичева.³⁹ — Милевци (2 к.) и Скакуловци (4 к.) у Сушицу, Бојчиновци (10 к.) у Ваквију, Младеновци (4 к.) у Зубовце, Даниловци (1 к.) у Тенову. — 1947. г. повратиле су се у Ж. Речане породице (шест), које су годину дана пре тога

биле колонизоване у Војводини. Нису могли да се прилагоде другој природној и привредној средини.

Изумрли: Николовци, живели су у махали Мартиновци. Имали су исту славу и порекло као и садашњи род Влкановци. У роду Николовци био је предак Стојан, познати селски првак из прве половине XIX века. За Стојана се прича да је бранио село од Турака и Арбанаса и да је био савременик познатог првака Ристета из Кунова и Пела из Новог Села. Од Стојана сада потиче само једна жена звана Китана. Она набраја ову генеалогичку: Китана, жива, 35 година — Десо — Трајко — Трипун — Стојан.

16. Бафа

Планинско село на гребену Буковика. Налази се непосредно до границе између Полога и Кичевије. Висина Бафе износи око 1350 м.⁶⁰ Вода за пиће добија се са две чесме, које су у селу. На атару избијају извори: Корито, Крој Шево, Чешма Танушит.

Топографски називи за потесе: Селце, Гури Берикова, Лимоче, Моје Кодрес, Бафа, Моле, Гури Бард, Ра Синанит, Муриза, Кодра Селцес, Ула Љак, Ливаде Арушес, Шулана Коритаве, Шаре Маде, Дарде Љамит, Моле Сарат, Љугу Дераве.

Бафа је збијено насеље. Куће су груписане по махалама. У свакој махали живе припадници једног рода. У свему село има 3 рода са 27 домова (1947. г.).

Северозападно од Бафе, на удаљењу од 2 km, је место Селце. Становници из суседног Ж. Речана казивали су ми да су ту некада живели православни Македонци. Они су се касније некуда иселили. Други подаци о прошлости Бафе не могу се добити. Садашњи досељени Арбанаси кажу да су Бафу на данашњем месту основали преци њихових родова.

Име села дато је по положају: оно лежи у крају одакле је могуће прећи из Полога у Кичевију. Бафа на арбанашком значи — превој, преседина, а некада значи и главица. Село је до сада три пута паљено: два пута у првом светском рату и трећи пут, због учешћа Арбанаса на страни окупатора, 1944. г. Сада се Бафа обнавља уз помоћ државе.

У другој половини XV века постојало је у кичевској нахији село Буковик. То је било дрвендишко насеље са 24 куће (А. Стојановски: Поглед на економско-друштвените прилике во Кичевската нахија..., Гласник на Институтот за национална историја, II, 2, Скопје, 1958, стр. 148). — Да није то село било на месту садашње Бафе?

Бафа је насељена муслиманским Арбанасима. Родови: Синлар (17 к.), живе у истоименој махали. Пореклом из Мата у Арбанији. Они су први селски досељеници. Слично казивање о овом роду забележио је и П. Јовановић. Друго име за становнике овог рода је Калешс. — Алијалар (7 к.), имају исто порекло

као и први род. Имају посебну родовску махалу. — **Ценалар** (3 к.), имају исто порекло као и предњи родови. Они су мањи досељеници. Живе у посебној махали.

Исељени Арбанаси. **Дуковци** (4 к.), живе у кичевском селу Папрадишту. — **Асановци** (1 к.), живе у кичевском селу Берикову.⁶¹

У поречком селу Требовљу постоји православни македонски род **Барутовци** (9 к.). Њихови становници пореклом су из Трна у Арбанији. Из поменуте старине пошла су три брата. Један брат дошао је у Бериково (Кичево), други у Бафу, трећи у Требовље. Прва два брата касније су прешла на ислам и поарбанашили се.⁶²

Муслимански из Бафе из верске потребе посећују памију у Падалишту.

17. Падалиште

Село лежи на падини Буковика, на висини од 1000 до 1100 м. Околно насеља су Ж. Речане, Бафа и Србиново. Вода за пиће добија је из извора и са чесама. Они се налазе у селу и око њега по атару. Зову се: Крој Китанит (Китанов извор), Крој Мулини, Бура, Крој Салакут, Крој Печас, Крој Кокс, Крој Авмети, Крој Муаремит итд.

Око села и између махала су потеси: Краста, Мљак, Солиште, Ливаде Поројит, Мерешница, Кодра Мал, Гарванец, Село (до памије), Ара Алис, Марка Ливад (Маркова Ливада), Ара Појел, Фтосајна, Воре (Гробље). **Ј. Цвијић** није био тачно обавештен када је записао да изпад Падалишта постоје потеси Звездино Кале и Самокови, где се топило гвожђе.⁶³ Два таква локалитета налазе се северозападно и далеко од Падалишта на граници атара између Г. Боновице и Србинова.

Падалиште захвата земљиште које је расчлањено долинама. Због тога махале и групе од по неколико кућа леже на извојеним главицама. Главне су четири махале: Граванец, Мерешница, Маала Ме Димс (Средња махала) и Маала Поштр (Доња махала). Куће у махалама нису груписане. Укупно Падалиште има 10 родов са 102 дома (1947. г.).

Падалиште је најпре било православно македонско село. То се види по остацима од цркве,⁶⁴ по имену насеља, по неким топографским називима и по македонским исељеницима.

Црква се налазила испод села. Од ње су остале развалине.⁶⁵ Исељени македонски родови из Падалишта су: **Сталевци** (11 к.), **Китановци** (4 к.) и **Дабевци** (3 к.) живе у суседном Ж. Речану. Сталевци кажују да су се њихови преци из Падалишта исељили због притиска од досељених Арбанаса. Китановци из Падалишта исељили су се пре око 110 година. Трећи исељени род Дабевци куће су имали у северозападном делу Падалишта, онде где је падалишки хан. Најпре су Арбанаси у Падалишту обстали код моста сеоског кмета хришћанина, а затим су остале Македонце из села

разјурили. — Из Падалишта су пореклом и **Чупчеи** (7 к.) у Г. Бањици. Када су се доселили у Бањицу они су говорили македонски. Касније су прешли у ислам и сада говоре турски. — Исељеника из Падалишта има још у Тумчевишту, Тетову итд. У Тетову до 1930. г. живео је сточарски трговац Гито који је био пореклом из Падалишта. — По обавештењу добијеном од проф. **П. Јовановића**, неки Македонци исељени из Падалишта сада живе у селу Вражогрцу код Зајечара. Њих је тамо налазио печалбар **Стеван Бокић** из Митрокрста.

Док је у Падалишту имало Македонаца један део атара припадао је пашама од рода Дерала, који су живели у Тетову (Мемет-паша и други). Њихов је био и данашњи падалишки хан. Касније су поменуте паше то земљиште уступили својим суграђанима, тј. досељеним Арбанасима.

У Падалишту живи мали број поисламљених па поарбанашених Македонаца и муслимански Арбанаси. Сви становници говоре арбанашки. Неке поисламљене Македонце зову Торбешима.⁶⁶

а) Поисламљени па поарбанашени Македонци: **Марковци** (14 к.), старинци. Деле се на Целовце и Незировце. Старо презиме Марковаца је **Токљевци**. Куће поменутог рода налазе се у Средњој Махали. — **Владовци** (12 к.), и за ове сам слушао да су старинци. Куће су им у махали Мерешници. Не зна се када су прешли на ислам.

б) Муслимански Арбанаси: **Муратовци** (12 к.), како је **П. Јовановић** забележио они су пореклом из Ауме. Доселили се у доба тетовских паша. Најпре су се задржали у неком селу на котлинском дну. Тамо им се није допало, те их је паша послао на село у Падалишту, на земљи коју им је поконио. Муратовци живе у махали Мерешници. — **Али Маркут** (17 к.), досељени из Мата у Арбанији. Дошли као католици пре око 150 година. Оснивач рода звао се **Алија Марк**, предак из четвртог појаса (Ибиш, жив, 60 година — **Асин** — **Бајрам** — **Мустафа** — **Алија Марк**). По досељењу у Падалиште оснивач рода прешао је на ислам. У селу Церову за ове Арбанасе казивали су ми да су они до пре око 80 година славили св. Атанасију (били су двоверци). Једне године неки њихов домаћин уочи поменутог славе заклао је овца, а са женом се договарао да ће закласти и другог овца на дан славе ако случајно дође велики број гостију. Деца су волела другог овца и зато су са прозора викала: „Фрије бије ор Танас, мос не вије шум гости, мас с серим е не дашит мат“ („Врни веј о Св. Атанасу, да не добу многи гости, да не кољемо великог овца“). Становници из рода **Али Маркут** и још из неких других падалишких родов тајно су ишли на крштење и венчавање код свештеника Штерја у суседном Ж. Речану. Због тога су крајем XIX века поменутог свештеника убили околни муслимански Арбанаси. Са поисламљеним становницима Падалишта околни Арбанаси дуго нису одржавали брачне везе јер су ове сматрали као лабаве муслимане. На то се пази и данас, али мање него раније. — **Граванец** (26 к.), пореклом из Ауме. Из

старине се иселили пре око 110 година (Сулејман, жив, 50 година — Бешир — Суљо — Гафо, један од досељених предака). Куће су им у истоименој махали. — Вајља (7 к.), пореклом из Љуме. Имају истоимених робака који су се из Љуме иселили у скопско село Диковец. Преци поменутог рода у старини били су католици. Овде живе у Доњој махали од прс око 110 година (Метуш, жив, 50 година — Касам — Исеи — Исен Вајља, који се доселио). — Дановци (5 к.), имају исто порекло као и поменути Муратовци. Овде живе у махали Мерешници. У Падалишту су досељени око средине XIX века: Зенун, жив, 30 година — Идриз — Ајрула — Рамадан, оснивач рода који се доселио. Родовско име је дато по Рамадану (скраћено: Дано). — Бајрам Османовци (2 к.), исто порекло као код рода Дановци. Куће су им у махали Мерешници. — Коковци (4 к.), пореклом из села Реч у Љури. П. Јовановић је за њих забележио да су они старином из Љуме. У Арбанији њихови преци били су „катранци“. Куће су им у Средњој Махали. — Али Мурат (3 к.), пореклом из с. Арбаније. Живе у Доњој махали.

Иселиници: Селим (1 к.), живе у Д. Бањци. Тамо се доселио преко Падалишта. — Османови (3 к.), живе у Милетину. И они су тамо дошли преко Падалишта. У Падалишту постоји цамија саграђена пре око 45 година. Падалишки муслимани не врше све муслиманске перске обреде. Њихове жене пред странцима никада се нису сакривале.

18. Србиново („Србиноо“)

Село је у подножју планине Буковића у уској долини Железне реке: Вода за пиће добија се са чесама, које су распоређене по махалама. Чесме се зову: Прој Ките, Шпо, Крој Рамас, Гура и Крој Бала. Чесма звана Гура налази се у махали Диша. У помнутим чесмама тече вода из једног извора. Србиново има и два бунара (дубоки око 8 m). Даље од села познатија је чесма Буза.

На атару су потеси: Брењово, Ливада Катундит, Забел Зенели, Гури Бард, Мелена, Фјериште, Запође, Длого Ливад, Петре Шума, Мочила, Самоков, Фтасена, Ове Ол.

Србиново је збијено насеље. Дели се на махале, које су поређане у правцу ЈЗ-СИ. Почев од југозапада махале се зову: Кита, Туше Поштр, Туше Епр, Диша и Бала. Називи махаала су по родовима који су их основали. Србиново укупно има 12 родова са 120 домова (1947. г.).

Између Србинова и Кунова налази се потес Бркиново. Ту је раније лежало македонско село, које се касније иселило. Неки родови са Бркинова прешли су у Куново, а други у Србиново. По имну најстаријег становника, који је дошао из Бркинова, ово село добило је име Србиново. Сада у Србинову Македонци нису очували. За неке се мисли да су прешли на ислам и да се поарбанашили.

Да је Србиново раније било насељено православним македонским родовима јасно се види по имену села (у Пологу код Македо-

наца често се среће мушко име Србин), по неким топографским називима (Запође, Самоков, Петре Шума итд.) и по остацима од храма.⁸⁷ Храм, за који неки становници мисле да је био манастир,⁸⁸ налази се у југоисточном делу села у садашњој махали Диша. У близини храма била је саграђена чесма Гура. Неки околни Македонци из Ж. Речана и Кунова казивали су ми да се једна махала у Србинову, која је била насељена православним словенским родовима, звала Дејанова Маала. О месту где се налазио храм и за раније словенско становништво Србинова причали су ми и неки сеоски Арбанаси.

Северозападно од Србинова (на даљини од 3 km.) налази се потес Самоков. Ту су Роми топили железну руду. Руду су добијали из суседног Ж. Речана. До Самокова једном браздом била је сировска вода са извора Гури Шпелит. На Самокову руда се најпре испирала водом, а потом се помоћу дрвеног ћумура топила у ватровима. Зато су шуме око Србинова биле прилично уништене још у првој половини XIX века.

Србиново је средишње насеље за неколико околних планинских села. Због тога се у њему налазе управне и здравствене установе: месни народни одбор, станица народне милиције и болница (саграђена 1947. г.).

У Србинову живе досељени муслимански Арбанаси и мало поисламљених па поарбанашених Македонаца. Сви становници говоре арбанашки. Крајем XVIII века (пре око 160 година) у Србиново су дошле три муслиманско-арбанашке породице. Остали Арбанаси насељавали су се касније. Досељавање Арбанаса у Србинову помагао је Мемет-паша из Тетова, такође арбанашког порекла. Он је Арбанасима у Србинову уступио велико земаљиште које је било под њивама, пашом и шумом.

1) У махали Кита живе родови: Алије или Китовци (10 к.), досељени прс око 160 година из Булчизе у с. Арбанији. Рачунају се у прве арбанашке досељенике. У то доба дошла су још два друга арбанашка рода — Иса Туше и Бала. Они живе у посебним истоименим махалама. Род Алије основао је Алија, предак из петог појаса: Емин, жив, 45 година — Бафтијар — Алија — Мифтар — Авдија — Алија. Алија је имао браћу Фазлију и Ферата. Од њих потичу посебни родови — Фаслије (10 к.) и Ферате (4 к.). — По народној традицији у махали Кита раније су живели неки православни македонски родови. Од њих остао је назив за махалу (Китановци).

2) У махали Туше Поштр живе Иса Туше (13 к.), пореклом из Булчизе. Тамо били род са Арбанасима Тушовци, који су насељени у суседном Трнову. Род Иса Туше овде живи од прс око 160 година. Из Булчизе у Србиново доселила су се три брата: Исо, Идо и Али. Род Иса Туше потиче од првог брата, док од другог брата потиче род Баидре (18 к.). Од трећег брата у Србинову потомство није очувано. Велики род Тушевци у Лопушнику грана су србиновског рода Иса Туше.

3) У махали Туше Епр живе родови: Шапнсле (8 к.), исто порекло као и Иса Туше. Родовско презиме, чије значење становници не знају, донето је из с. Арбаније. — Измете (14 к.), досељени из неког места у околини Тиране. П. Јовановић за њих је забележио да су из Булчизе. У Арбанији имају рођака који се и сада зову истим именом. Преци рода Измете у Србиново су дошли на почетку XIX века (Недиб, жив, 44 године — Јакупи — Ферат — Бешир — Цен, један од њихових првих досељеника).

4) У махали Диша живе родови: Диша (11 к.), за овај сада муслиманско-арбанашки род мисли се да потиче од ранијих православних Максдонаца. Изгледа да су они сеоски старинци. П. Јовановић, међутим, је забележио да су они пореклом из Булчизе. — Гур (9 к.), пореклом из села Гур у Аусњи (с. Арбанија). У близини њихових кућа налази се црквиште. Родовска су им грана истоимени Арбанаси у Чеграну. — Тока (4 к.), родовско име добило по томе што су им жене послае јелеке са токама. Овај род потиче од два брата досељених из Булчизе. У Србиново су дошли преко Кичевије. Имају истоимених рођака у Трнову, Чеграну и Челопеку. Србиновски род Тока у садашњем селу живи од прве половине XIX века.

5) У махали Бала живе родови: Бала (14 к.), досељени из Булчизе. Овде живе од пре око 160 година. Као што је поменуто, они се рачунају у прве досељенике. Од рода Бала две породице доселиле су се у Гостивар. — Жупање или Асане (5 к.), пореклом из Булчизе. У Булчизи село им се звало Жупање. Имају истоимених рођака у Чеграну (тамо дошли преко Србинова).

Арбанаси у Србинову досељени су нешто пре Арбанаса у суседним селима: Трнову, Страјану, Падалишту. Зато у полошком крају око планине Буковића прва цамија саграђена је у Србинову (средина XIX века). Ову цамију неко време посећивали су Арбанаси из поменутих суседних насеља.

19. Лакавица („Лакица“)

Село је 7 km јужно од Гостивара увучено у долину Лакавичке Реке.⁹⁹ Вода за пиће добија се из бунара. На атару избијају извори чија вода становницима служи за пиће приликом пољских радова и за наводњавање башта. Зову се: Фтасије, Гурас, Кошара, Бакључ, Шарена вода.

Њиве леже по дну долине Лакавичке реке. Неколико мање плодних њива налазе се на падини узвишња Црног врха. Називи за потесе са њивама су: Дракница, Фјериште, Кошари, Брекнијова, Лаче, Капикор, Рапе, Ограде, Теферич. Шума и пања су на долиној страни западно и источно од села. Њихови топографски називи: Марко дол, Бузав дол, Дракница, Кошари.

У Лакавици куће су поређане поред Лакавичке реке на њеној левој страни. Тако су оне већином окренуте истоку. Село је збије-

ног типа и издуженог облика. Лакавица се дели на четири махале. Највише од југа према северу махале су: Перс, Курте, Авдије и Дише. Лакавица укупно има 16 родов са 113 домова (1947. г.).

Лакавица је најпре била насељена православним Македонцима. То старо село десило је 15 до 20 минута хода изнад данашњег сеоског положаја. Касније стара македонска Лакавица била је уништена. Сада се не зна шта је било са старим становништвом, пити где се иселило. На месту где је лежала стара Лакавица, крај пута за суседно Митроикрсте, познају се слаби остаци од кућа, цркве, гробови и постоји једна „ајазма“ (извор). Македонци из Купова, када иду за Митроикрсте, код овог црквишта пале свеће.

По расељавању старог насеља, његово земљиште присвојиле су тетовске паше. Касније су они ту земљу поклонили муслиманским Арбанасима, који су се досељавали из Мата и Дебарске Малесије. Тако се село са досељеним Арбанасима поново обновило. Досељавање Арбанаса у Лакавицу извршило се у другој половини XVIII века. У један мах доселили су се преци родова Пире, Курте, Авдије и Дише. Преци поменутих родова основали су посебне махале.

По другом причању, Лакавица је и на данашњем положају била насељена православним Македонцима. Последњи од тих становника звали су се Гего и Синадин. Они су се једном враћали из Цариграда и том приликом затекли да је у Лакавици православно становништво прешло на ислам. Зато су и поменути Гего и Синадин примили ислам и од њих се народили родови Геговици и Синадиновци. Ово предање је произвољно, али га наводим јер се у њему крије успомена на раније прелажење нашег света на ислам. Да су Геговици поарбанашени Македонци слушао је и П. Јовановић.

На граници атара Лакавице и Г. Боновице налази се узвишење Звездино Кале. Оно лежи у подножју Буковића при саставу Симичке и Падалишке Реке. Узвишење је стеновито и подесно за одбрану. На темену узвишења тврђаву је саградила Звезда, сестра Марка Краљевића. Од утврђења сада се познају зидови у којима камн није тесан, него су комади слагани један преко другог и лепљени малтером. Остаци од зидова познају се јасно. Из утврђења Звездино Кале штитио се пролаз на три стране: долином Лакавице на С-у, долином Падалишке реке на ЈИ и долином Симичке реке на западу. Раније су се о Бурбевдану код тврђаве Звездино Кале скупљали православни Македонци из Г. Боновице.¹⁰⁰

У Лакавици живи досељено становништво. Сви су муслимански Арбанаси, сем једне породице која има торбешко порекло.

а) Родови арбанашког порекла: Пире (18 к.), пореклом из Мата у с. Арбанији. П. Јовановић за њих је забележио да су из Булчизе. Овде живе од друге половине XVIII века. Једна њихова грана пре око сто година прешла је у Чегране. — Курте (22 к.), исто порекло као и становници рода Пире. П. Јовановић и за ове је забележио да су из Булчизе. Дошли у другој половини XVIII века. — Авдије (11 к.), порекло као и предњи родови. Име добили по оснивачу који се доселио пре око 180 година: Асан, жив,

23 године — Ариф — Асан — Азир — Емин — Сали — Авди. — Дише (21 к.), порекло и време досељења као код предњих родова. П. Јовановић и за њих је означао да су из Булчизе. Родовско презиме добили по селу у старини. На аустријској карти Арбаније у Матји стоји записано село Душку. Можда су ови из тога насеља. Једна њихова грана налази се у Чеграну. — Шере (7 к.) и Али Бега (4 к.), пореклом из Дебарске Малесије. Дошли су преци „како два брата“ на позив становника из рода Авдије. — Думе (3 к.), и Шуље (4 к.), исто порекло као и предња два рода. И ови потичу „од два брата“. Доселили се пре око 140 година (Бепир, жив. 45 година — Шабан — Сулејман — Исеи — Шуље, један од браће који се доселио). — Лева (7 к.), пореклом из Дебарске Малесије. Дошли када и предњи родови. — Босе (4 к.), порекло и време досељења као код предњих родова. — Бачалар (6 к.), дошли из неког места у с. Арбанији. Име добили по претку који је био „бач“ (мајстор за прерађивање млека на шар-планинским бачилима). — Касалар (2 к.), пореклом из с. Арбаније. — Азем (1 к.), дошао из Орђуша. Тамо припадао роду Алиа Љок. — Гарип (1 к.), дошао пре неколико година као домазет из Балиндола. — Илаз (1 к.), дошао је из Врпчишта као дете код ујака.

б) Торбешког порекла: Рецеп (1 к.), скорашњи досељеник из Врутока. Рецеп је дошао као дете код ујака. У Врутоку припадао роду Цаферовци досељеном из неког села у Дебарском Дримколу. И Цаферовци у Врутоку и Рецеп у Лакавици сада у кући говоре арбанашки.

У Лакавици постоје два гробља у којима се сахрањују умрли одрасли становници. За децу постоји посебно гробље. Цамија је саграђена пре око 60 година. — Мисли се да су преци многих данашњих арбанашких родова у старини најпре били католици. — Исељени Арбанаси: Пајлаулар (7 к.), живе у Пироку. Тамо су дошли из Лакавице.

20. Горња Бањица („Горна Бањица“)

Село је на темењу простране терасе високе око 550 м. У близини Г. Бањице налази се Гостивар. Изнад села са јужне стране диже се планинска падина Краста. Воду за пиће становници добијају из карских врела (избијају у близини села) и из бунара. Врела се зову: Бањички Извори, Тефсрич, Градиште, Смиљојца, Гладник.

Топографски називи за потесе са њивама: Лагој, Парајци, Ракида, Бајкурица, Горно Поле, Лозје, Руши, Лешите, Станеа Краста, Црвени, Јајчаница, Долеци, Оградје, Скакулица, Гладник, Речиште или Суа река, Грудајци, Калуђерица, Паужник. Шума и паша (паша је заједничка са суседном Д. Бањицом) налазе се на местима: Опалиште, Гола Краста, Радо Мало, Црни камењ, Шулан, Градиште, Габер, Смилојца, Калајци ливада, Длаги нивје.

Граница атара према суседној Сушици води на места: Длаги нивје, Јовчеа нива, Попоа нива и Мечкин дол. Према Равену границу њине потеси: Бурчеа кошара и Бури Бефалес. Према Здуњу на граници је место Здуњска краста и корито Вардара. Према Д. Бањици граница атара води преко места: Лагој, Парајци, Црвеники и Грудајци. Према Лакавици гранични потеси су: Смиљојца, Црни камен, Калајци ливада, Митројкрска краста и Крс.

Г. Бањица је велико збијено насеље. Куће су груписане у махалама. Локоско Маало је највеће и у њему живи православно и муслиманско становништво. Остале махале зову се: Долно, Горно и Срејно. По становништву су муслиманске. Село укупно има 41 род са 136 домова (1946. г.).

Г. Бањица раније се звала само Бањица. Назив горња добила је доцније за разлику од млађег села Д. Бањице. Г. Бањица спада у стара села. Некада је имала „триста рисјапски кући“. Једном се у близини Г. Бањице водила борба (на потесу Грудајци) између нашег народа и Турака. Селјаци из Г. Бањице нису указали помоћ нашим тада побеђеним становницима.⁷¹ Због тога „владика и попови“ који су учествовали у борби, „калева даље“ да Бањица од триста кућа спадне на три. Како се верује, због тога куће православних Македонаца брзо су се смањиле до данашњег броја (сада има само три македонске стариначке куће).⁷² Место умањених Македонаца, Г. Бањица почела је касније да расте досељавањем Турака и Арбанаса. Македонци из Бањице 1923. г. позвали су скопског митрополита, који им је дао „благослов“ и скинуо поменуто „проклетство“ од насеља.

Старост Г. Бањице потврђује се и у писаним изворима. Тако се у доба охридског архиепископа Димитрија Хоматијана (око 1217—1234. г.) у једном његовом писму помиње парохијски свештеник (јереј) Добре из села Бањици у Горњем Пологу.⁷³ Други пут село се наводи (као Бањици) у једној повељи из XIII века (1257—1277. г.). Тада је Бањица била завештана манастиру Св. Борба код Скопља.⁷⁴

На потесу Грудајци, поред пута Гостивар — Кичево, копајући винограде селјаци су налазили старе гробове (преко тридесет), затим су откопавали цигле чија је дебљина износила „четири прста“ и новац. У близини Грудајци лежи потес Калуђерица. Некада на Калуђерици постојала је црква или манастир.

На кречњачкој падини изнад Г. Бањице је потес Радо Мало. Удаљен од села око 40 минута хода. Становници кажу, да је тамо некада лежала стара Бањица. Трагови од насеља тамо се не познају. На селишту налазе се њиве са очуваним старим називима: Маркоа нива, Стојна нива и Јовчеа пива. Због неплодног земљишта, поменуте њиве сада се не обрађују.

Топографски назив Градиште односи се на кречњачко узвишење високо 743 м (означено је на секцији). Оно лежи крај пута Гостивар — Кичево и на њему налазе се остаци од зидина. Становници причају да је ту некада била тврђава која је доминирала до-

лином Супичке реке. Могућно да је утврђење на Градишту из римског доба.⁷⁵

Око средине XIX века Г. Бањица је имала свега 21 кућу: 9 православних и 12 муслиманских. Отада муслимани су се много намножили досељавањем и прираштањем, док православни не само да нису расли већ су опадали. По подацима из литературе 1900. г. Г. Бањица је бројала 67 кућа. Од њих 4 су биле православне, а остале муслиманске.⁷⁶

Г. Бањица је насељена мешовитим становништвом: православним Македонцима, поисламљеним па турцизираним Македонцима, Турцима, турцизираним муслиманским Арбанасима и правим Арбанасима. Православни становници говоре македонски, док остали више говоре турски, а мањим делом арбапашки.

а) Православни Македонци: Бибовци (3 к., Ваведење и Петровдан), старинци. Род је некада био већи. Касније његови становници су помрли од чуме, осим неког Бибе. Од поменутог претка намножио се данашњи род. Бибовци имају исељеника. То су Симунци или Коцевци у Д. Бањици. — Богојевци (3 к., Св. Никола и Петровдан), досељени из Пореча. Дошао је предак Сокол. Он је у Г. Бањици био слуга. — Јовановци (1 к., Св. Никола и Петровдан), су из Д. Јеловца. Оснивач рода дошао као домазет. Једна њихова породица одселила се у Обреновац. — Псјчиновци (1 к., Св. Никола и Петровдан), пореклом из Д. Јеловца. Једна њихова породица иселила се у Румунију.

Исељени македонски родови: Бацковци (3 к.), живе у поречком селу Заграду. — Олиовци (9 к.), живе у поречком селу Битову.⁷⁷ — Јаковчеи (5 к.), живе у Здуњу. — Селаши из Г. Бањице причали су ми да Македонаца из њиховог села има давно одсељених чак у јужној Русији. Ти исељеници тамо су основали село које се зове Бањица. — У Г. Бањици постоји црква Св. Петра. Она је саграђена на рушевинама старог храма.

б) Македонски поисламљени па турцизирани родови: Фетаовци (6 к.), старинци. Оснивач рода Фета по преласку на ислам до смрти говорио је само македонски. Сада породице овог рода говоре турски. Две њихове породице живе у Гостивару. — Шабунџеј (7 к.), старинци. Раније су говорили македонски, а сада говоре турски. — Табакаовци (9 к.), старинци. И ови раније су говорили македонски, док сада говоре само турски. Две њихове породице живе у Гостивару. — Изовци (4 к.), и за ове се каже да су старинци. Сада у кући говоре само турски. — Јакумовци (7 к.), и они су старинци. Породице овог рода говоре турски. Имају исељених породица у Гостивару (1) и Турској (2). — Чупче (7 к.), пореклом из Падалишта. На ислам прешли пре досељења у Г. Бањицу. Када су дошли у данашње село њихови стари говорили су македонски, док садашње породице говоре турски.

в) Родови турског порекла: Бисетовци (3 к.), имају једну породицу у Цариграду. — Фазлијовци (13 к.), за овај род П.

Јовановић је дознао да је раније живео у Коцакику код Дебра. — Укчеи (2 к.), досељени од некуда у XIX веку. — Рсцсповци (4 к.), дошли у XIX веку негде из Турске. — Расимовци (3 к.), и они су турског порекла. Једна њихова породица живи у Гостивару. — Муратовци (5 к.), досељени од некуда. — Мероски (5 к.), за ове је П. Јовановић слушао да су раније живели у Речану недалеко од Гостивара. — Сулејманоски (3 к.) и Јакупоски (3 к.), дошли од некуда. — Шабановци (6 к.), пореклом из М. Азије. Једна њихова породица живи у Гостивару. — Исмаиловци (3 к.), досељени од некуда. — Камберовци (3 к.), старину не знају. — Оцовци (1 к.) и Даутовци (2 к.), дошли преко Гостивара. — Сви доде поменути родови говоре турски.⁷⁸

г) Турцизирани муслимански Арбанаси: Абазоски (1 к.), дошли преко Г. Јеловца, Права старина из Дукабина у с. Арбанији. Сада говоре турски. — Сурче (1 к.), дошли из околине Пишкореје. Пре су говорили арбапашки, док сада говоре турски. — Зепунои (1 к.), дошли из планинског села Трнова. Тамо припадали роду Тушевци који су досељени из Арбаније пре око 130 година. Сада говоре турски. — Усмановци (3 к.), доселили се из Страјана. Говоре турски. Две њихове породице прешле су у Гостивар. Алиловци (3 к.), дошли преко неког полошког села. Говоре турски. — Кадриовци (1 к.), пореклом из неког места у с. Арбанији. Сада говоре турски. — Салиоски (1 к.), доселио се неки Авмет из с. Арбаније. Говоре турски. Једна њихова породица живи у Гостивару. — Пале (1 к.) и Адовци (3 к.), чинили су један род. Дошли из Љуме. Једна њихова породица живи у Гостивару.

д) Муслимански Арбанаси: Куртишови (2 к.), пореклом из с. Арбаније. — Селман (1 к.), дошао као говедар из Симнице. — Меметовци (5 к.), пореклом из области Мат у с. Арбанији. Како је сазнао П. Јовановић они су у Д. Бањицу дошли преко Гостивара. — Тафон (2 к.), исто порекло као Меметовци. — Ђамил (1 к.), дошао као домазет из Здуња. Даље порекло у Љуми. — Бектеш (1 к.), доселио се „од Дебарско“. — Малик (1 к.), пореклом из с. Арбаније. — Шаиновци (2 к.), њихови су преци дошли из области Мат.

21. Доња Бањица („Долна Бањица“)

Село лежи 1 km јужно од Гостивара, крај пута за Кичево. Куће су на темењу простране терасе Вардара. Становници су у могућности да користе теме терасе, одсек и алувијалну равн Вардара. Вода за пиће добија се из бунара. Постоје и две чесме. Топографски називи за потесе: Црвеники, Лески, Лагој, Грдајци, Длаги нивје, Садаар.

Бањица је велико збијено село. У њему постоје махале: Туша, Асип, Баир и Рисјанска. Прве три махале по становништву су му-

слиманске, док је четврта православна. Село укупно има 39 родова са 128 домова (1947. г.).

На месту где лежи Д. Бањица најпре је постојао манастир посвећен св. Петру и Павлу. Манастир је био богат: имао је земљиште, конаке, грнчарицу (пored садашњег пута Гостивар—Кичево) и два параклиса. Касније је манастир запалио неки Асан-ага. Он је као „јузбашија“ дошао из Анадола. Затим је Асан-ага захватио манастирско имање и оженио се македонском девојком Маром, коју је уграбио из суседне Г. Бањице. Тако је он пре око „триста година“ на месту манастира основао село. Затим је Асан-ага позивао да се око њега насеље и други муслимани.

Село је добило име Д. Бањица за разлику од суседне старије Г. Бањице. 1923. г. на месту где је био некадашњи манастир⁷⁹ саграђена је велика црква посвећена Св. Петру и Павлу. — Због близине Г. и Д. Бањица имају заједничку утрину. — Око 1900. г. Д. Бањица је имала 16 православних и 45 муслиманских кућа.⁸⁰ Касније однос се изменио у корист муслимана.

Д. Бањица насељена је разноврсним становништвом: православним Македонцима, македонским појсламљеним па турцизираним родовима, Турцима, турцизираним Арбанасима и правим Арбанасима. Православни Македонци говоре македонски, муслимански Арбанаси арбанашки, а остале групе становништва говоре турски.

а) Православни Македонци: Дамчевци (3 к., Св. Никола), пореклом „од Кумановско“. Имају исељених породица у Скопљу (3) и Београду (1). — Јоановци (6 к., Св. Арханђео и Св. Никола), дошли из Пожарана. Тамо били старинци. У Д. Бањицу доселио се оснивач рода Јоан као домазет. То је било око средине XIX века (Јорде, жив, 66 година — Тофил — Миаче — Јоан). Једна њихова породица одселила се у Беловиште. — Пандиловци (3 к., Бурбиц), доселили се из поречког села Бснча. Једна њихова породица живи у Гостивару и две у Софији (тамо су имали једног војног капетана Божића и окружног пачелника Закста). — Јовчевци (2 к., Бурбиц), имају исто порекло као и Пандиловци. У старини са њима чинили један род. — Сумуновци (3 к., Петковдан и Ваведење), пореклом из Г. Бањице. Грана тамошњег рода Бибовци. У Г. Бањици била је једна њихова кућа у којој су живели седам браће и њихова сестра Тода. Једном су у њихову кућу дошли 12 муслимана који су хтели да уграбе Тоду. Тодин брат Симун убио је све муслимане. Да би освестили убијене у њихову кућу поново су дошли муслимани из суседног Зауња на челу са познатим горње-пошким прваком Сулејман-агом Зрзом (умро око 1846. г.). Они су ухватили Симуна и убили га. Од Симуна остала су деца Митре и Лазе, који су прешли у Д. Бањицу где им се преудала мајка. Од поменуте деце потиче данашњи род. — Милевци (2 к., Петковдан), старо презиме Богревци. Пореклом из Ковичина у Кичевији.⁸¹ П. Јовановић је слушао да су Милевци из Бреста у Поречу. Одатле су побегли од чуме пре сто година. — Милчевци (2 к., Бурбиц), досељени однекуда. Судећи по слави они су изгледа дошли

из истог села одакле су и поменути Пандиловци и Јовчевци (село Бенче у Поречу). — Апостоловци (1 к.), досељени из Тајмишта у Кичевији. — Арцевци (1 к.), досељени од некуда.

Сeosка и храмовска слава у Д. Бањици је Петровдан. — У Д. Бањици раније је живео род Јаковчевци (3 к.). Касније су прешли у Тетово.

б) Македонски појсламљени па турцизирани родови: Коленко (2 к.), досељени од некуда. — Ђоровци (6 к.), и ови су досељени од некуда. П. Јовановић је забеласжио да су они из Булчизе. — Челолар (5 к.), досељени однекуда. — Преци поменутих родова у Д. Бањицу дошли су пре око 150 година. Када су се доселили њихов кућни језик био је македонски. Македонски језик најдуже су одржавале жене: оне су тим језиком говориле до пре око 80 година.⁸²

в) Родови турског порекла: Асановци (3 к.), потичу од оснивача села Асан-аге. Он је дошао из Анадола, док је његова жена била Македонка Мара из Г. Бањице. Да су Асановци из Анадола то је слушао и П. Јовановић. — Бурназар (7 к.), пореклом из Анадола. Дошли пре око 150 година. П. Јовановић је слушао да су они Коњари и да су пре досељења у Д. Бањицу неко време живели у Гостивару. — Бручлари (4 к.), исто порекло и време досељења као Бурназар. — Дервишови (4 к.), тачно старину не знају или не кажују. — Јонуз Агини (8 к.), досељени на почетку XIX века. Баба Редипи (13 к.), и за ове сам слушао да потичу од предака који су били прави Турци. — Шеретлери (2 к.), досељени око средине XIX века из неког села у околини Дебра. П. Јовановић је слушао да су они из дебарског Коцацка. — Муса (2 к.) и Меметовци (2 к.), досељени однекуда.

После 1912. г. из Д. Бањице иселили су се у Турску ови турски родови: Аци Бећир Ага, Суљовци и Аци Јакуп (сви око 10 кућа).

г) Турцизирани Арбанаси: Љоковци (14 к.), живе у Туша Махали. После турског рода Асановци они су најстарији досељеници. Дошли су крајем XVIII века из Дебарске Малесије. Појасеви уназад: Имер, жив, 88 година — Асан — Камбер — Куртиш, оснивач рода који се доселио. Када су дошли у Д. Бањицу, говорили су арбанашки. Ускоро иза тога примили су турски језик. — Чуп (8 к.), пореклом из с. Арбаније. Најпре дошли у неко село у сливу Радике (Г. река), па одатле прешли у данашње насеље. Сад у кући говоре турски. — Зећировци (4 к.), дошли из с. Арбаније. Турски говоре од пре сто година. — Ајдарови (3 к.), дошли из Пожарана. Одатле је избегло оснивач рода јер је „пао на крв“. Дошао је са четири сина. Право порекло им је у с. Арбанији. Овде говоре турски. — Љушлар (3 к.), порекло из с. Арбаније. И становници овог рода сада говоре турски.⁸³

д) Прави Арбанаси: Ссљатин (1 к.), дошао је пре неколико година из неког планинског села у околини Гостивара. Даље порекло у с. Арбанији. — Рашид Колар (1 к.), дошли пре неко-

лико година из околних села. Право порекло у с. Арбанији. — Бише (1 к.), доселио се пре неколико година из околине Гостивара. Даље порекло у с. Арбанији. — Табак (1 к.), дошао преко нског села у Г. Пологу. Даље порекло у с. Арбанији. — Мимин (1 к.), скорашњи досељеници. Порекло из с. Арбаније. — Шукрија (1 к.), скорашњи досељеници. Порекло из с. Арбаније. — Ибраим (1 к.), дошао је преко неког околног села. Даља старина у с. Арбанији. — Асан Симница (2 к.), доселили се из села Симнице. Даље порекло у Ауми. — Селман (1 к.), дошао пре неколико година из планинског села Трнова. Тамо су им преци дошли из с. Арбаније. — Весел (1 к.), време, порекло и начин досељења као код рода Селман. — Селим (1 к.), доселио се пре неколико година из Падалишта. Тамо су његови преци дошли из с. Арбаније. — Максут (1 к.), дошао када и род Селим. Пре тога је живео у суседном Аопунику. Даље порекло из Булчизе. — Асанови (2 к.), скорашњи досељеници из Врутока. Даље порекло из с. Арбаније. Сада у кући говоре арбанашки и турски.

У Д. Бањици постоји џамија саграђена у другој половини XIX века. — За време испитивања села 1947. г., код највећег дела муслимана кућни језик био је турски. Али и поред тога по тражењу неких муслиманских селџака отворена је школа на арбанашком језику.

22. Сушица

Село је на брдовитом земљишту лево од Сушичке Рске. 800 m источно од насеља води пут Гостивар — Кичево. Становници воду пију са чесама: Горна вода, Срејна вода, Јаорек и др. Око села има неколико слабијих извора: Јабел, Ораф, Гмечилец.

Топографски називи за потесе са њивама: Бојоа нива, Пејчоа нива, Госдарник, Јоаноа нива, Малчоа нива, Петкоа нива,⁸⁵ Лески, Делон, Нивишта, Крс, Јовче Рид, Црвјнче, Кућишта, Равен, Дола и Горна Река, Поноа нива, Капење, Лећишта, Русино, Ракочки дол, Буров дол, Бегоиште, Голобрце, Клеп, Кошара, Папрадишта. Виногради су на местима: Прслаз и Јелица. Делови атара под шумом и пањом: Забел, Оросој, Локва, Иглаиште, Викала, Срејна Краста, Стрмец, Цер, Русински Плењ, Мал присој, Мачин дол, Прилика, Голем дол, Пригор, Вртешка, Карпи, Згровница, Бункојец.

Село је збијеног типа, само су четири куће (Скакулевци) удаљени око 500 m на југоисточној страни. Сушица се дели у три махале: Горна, Дола и Скакулевска. Насеље укупно има 7 родова са 38 домона (1947. г.).

Око 1 сат хода јужно од Сушице постојало је македонско село Русино. Њега су уништили „Турци“ пре више од двеста година. Једни селџаци из Русина избегли су у Војводину, а други су основали ново насеље у близини данашње Сушице: на истоку око 1 km; место Кућиште.⁸⁶ Касније становници су напустили Кућиште и прешли на место где сада лежи Сушица. Сушица има сакривен поло-

жај.⁸⁵ На Кућишту познају се остаци зидова; до 1916. г. ту су постојале и рушевине цркве Св. Никола.⁸⁶ Помснуте године селџаци из Сушице на црквишту саградили су капелу.

Насеље лежи на кречњачком земљишту и прилично оскудева у води. Зато је оно добило име Сушица. — У Сушици постоји црква саграђена 1887. г. Црква је посвећена св. Николи, тј. истом свепу коме је била посвећена и стара црква на Кућишту. — На потесу Бункојец (југозападно од села) верује се да је закопан новац неких аустријских војника који су овде ратовали 1689. г.

Сушица је православно македонско село. У њему живе родови досељени из некадашњег села Русина, односно Кућишта. Има досељеника и са других страна.

Родови: Огњановци (2 к., Св. Никола), раније живели на Кућишту. Тамо дошли из Русина. Из Сушице Огњановци имају исељених породица у Врутоку (2) и Смедереву (1). Вруточки исељеници звали су се Томевци, по Томету који је тамо прешао као домазет. 1945. г. из Врутока Томевци су отишли у Софију. — Грујовци (2 к., Св. Никола), дошли са Кућишта, а тамо се населили из Русина. Имају доста изумрлих породица. Једна Грујевска породица иселила се у Смедерево. — Крстевци (4 к., Св. Никола), дошли са Кућишта. Пре тога живели у Русину. Једна њихова породица одселила се у Скопље. — Неделкоски (13 к., Св. Никола), старином из некадашњег села Русина. — Лазаровци (11 к., Бурбиц), пореклом из Лазаропоља. Доселио се оснивач рода Стамс, прсак из петог појаса (Иван, жив, 60 година — Кузман — Трпе — Трајан — Атанаско — Стаме). Прадед данашњег Ивана Трајан био је храбар човек. Он је успешно бранио село од честих арбанашких напада. Имају по једну исељену породицу у Скопљу и Војводини. — Милевци (2 к., М. Госпођа), пореклом из Ж. Речана. — Скакулевци (4 к.), живе у посебној махали. Пореклом из Ж. Речана. Доселили се браћа Стаме и Марко пре око сто година (Оливер, жив, 65 година, имао је оца Стамета и стрица Марка; они су се доселили). То су најмлађи својски род. Када су се доселили били су богати и имали око два паест ожењених мушкараца. Од Скакулеваца неколико породица је изумрло у Сушици. Једна породица одселила се у Лесковац.

Становници, који су пореклом из ранијег села Русина, славе Св. Николау зимњег. Сви становници Сушице славе и црквену славу. То је Св. Никола „летни“.

Тримчевци (3 к., Бурбиц), живе у Дебрешу код Гостивара. Род је основао прсак Тримче који је дошао из Сушице.

23. Митрокрсте

Село лежи на западној падини узвишења Црни Врв (1061 m). У близини Митрокрсте води пут Гостивар — Кичево.⁸⁷ Околна су насеља: Сушица, Лакавица, Д. Боновица и Симница.

Обрађено земљиште око насеља зоне се: Под црква, Више Село, Шулазина, Црница, Под краста, Крушје, Брдо, Вртишта, Бојчеп,

Умишта, Грнчароо, Јаловчест, Под кошара. Шума и паша налазе се на местима: Врв краста, Попоа Нива, Опаљ, Црни врв, Грнчари, Лозја, Врв Облио, Чука, Широка Руна, Леденички, Длаги пивје.

Митроикрсте је збијеног типа. Дели се на Горњу и Доњу Махалу. Село укупно има 10 родова са 21 домом (1947. г.).

По општем казивању старијих сељака, Митроикрсте је старо 180 до 200 година. Њега су основали Митре и Крсте, који су били пореклом из суседног насељеног села Грнчара. По поменутиим оснивачима село је добило име. Слично предање о постанку села саучувао је и П. Јовановић.

Ниже Митроикрста је црква Св. Димитрије. Саграђена је у првој половини XIX века на месту где су пре тога биле рушевине храма становника из суседног Грнчара.⁸⁸ Црква је обновљена 1882. г.⁸⁹ 1900. г. Митроикрсте је имало 22 куће.⁹⁰

Митроикрсте је православно-македонско село. Родови: Бибровци (4 к.), воде порекло од Митрета и Кретета, оснивача села (Филип, жив, 30 година — Блаже — Бибре — Исаил — Косте — Крсте — Бибре, оснивач рода. Бибре је син Митров или Крстов). Једна породица исељена је у Ваљево. — Сибиновци (1 к.), воде порекло од оснивача села. Једна њихова породица живи на Убу у Србији. — Билбиловци (2 к.), воде порекло од оснивача села. — Лековци (1 к.), раније су чинили један род са Билбиловцима. — Борбиновци (3 к.), воде порекло од оснивача села. Они су грана од Бибровци. Две породице иселиле су се у Београд. — Јабимовци (1 к.), воде порекло од оснивача села. Имају по једну одсељену породицу у Скопљу и Ваљеву. — Шукеровци (2 к.), досељени од некуда. Једни кажу да је род Шукаревци основао пеки Циганин. Њега су у селу задржали оснивачи села Митре и Крсте. Шукаревци раније су имали становнике са тамнијом бојом коже. Од овог рода шест породица живе у Видину. Тамо су прешли као печалбари. — Пепоски (4 к.), пореклом из неког села у Поречу. Из старине иселио се предак Премче. Он се населио као слуга у Кунову. Поменути Премче имао је сина Пепа, који је радио као говедар у Митроикрсту. Пепо је у Митроикрсту за свој вишегодишњи рад набрао доста жита. Једном је настала неплодна година. Пепо је тада жито продавао скупо и са прибраним парама купио је њиве у Митроикрсту и тако се населио. Пепо је прадед данашњих становника (Лазар, жив, 38 година — Симњан — Дамил — Пепо). Од рода Пепоски има исељених породица у Алексинцу (3) и у Лесковцу (1). — Сенковци (2 к.), пореклом из Тајмишта у Кичевији. Доселио се оснивач рода Сенко, који је био зидар (Темсело, 60 година — Ристе — Спире — Сенко, који се доселио). Од Сенковаца две породице одселиле су се у Београд где су били познати привредници. — Луковац (1 к.), пореклом из Колашина у Црној Гори. Овде се населио 1933. г. као домазет. Пре тога Луковац је био жанدارм у суседној Симњици. — Сви сеоски родови славе Митровдан.

24. Горња Боновица („Горња Бонојца“)

Насеље се развило високо на падини Буковића. Северно и источно од села усекала је своју дубоку долину Боновичка река (зове се и Симњичка река).⁹¹ Становници воду пију са чесама и из извора. У селу је чесма Врба, а око села налазе се извори и чесме: Врачест, Гиначоо, Воден дод, Орнице, Горни Бигор, Шкуртоа ливада, Бела вода.

Њиве су на падини Буковића и по дну долине Боновичке реке. Њихови називи: Расло гумно, Требејнца, Танео гумно, Стари кући, Грнчари, Мали присој, Бркоа нива, Црни јели, Црни врв, Прдоа нива, Самоков, Трноа слива, Мсризи, Под јасики, Бигор, Звезда, Ливаће, Кошари. Изнад села земљиште већим делом је под шумом и пашом. Ти потеси зову се: Црни камен, Пештер, Воден дед, Кукљоо, Фргички присој, Краста, Чаришта, Лош дод, Габер, Запоће, Гочки Мерици, Мечито, Тепе, Чука.

Г. Боновица је збијено насеље. Има две махале које се зову Горно и Доно маало. Село укупно броји 6 родова са 32 дома (1947. г.).

Боновица зове се „горња“ за разлику од Доње Боновице, која лежи 1.5 km на северозападу. На месту где лежи Г. и Д. Боновица раније је постојало старо македонско село, које је имало око 350 домова. То старо село било је разбијено. Црква и гробље тога старог насеља налазили су се на месту где је данашње муслиманско-арбанашко гробље Д. Боновице.⁹² Старо село било је расељено у неком рату „пре двесте и повеће години“. Расељавање села извршено је у оно доба када су уништавана и друга оближња македонска насеља и манастир у садашњем муслиманско-арбанашком селу Симњици. Од старих становника „све паднало под нож“. У животу је остала само једна жена (Крајонца) са двоје мушке деце (Боне и Доне). Она се склонила код кумова који су живели у Закамену, сада расељеном насељу у струшкој Малесији.⁹³

На селишту старог села сада се налазе остаци од кућа. Они се познају на местима Стари кући, Орнице, Фуша Дангут (Дангово поле) близу Д. Боновице, затим на месту где лежи садашња Г. Боновица итд.

По уништавању старог села земљиште неко време остало је насељено. Касније се пронела вест по околним областима да се преживели македонски становници („рисјани“) из овог и из суседних села, могу вратити у своја стара насеља. Жена, која се склонила у Закамену, тада се вратила са одраслим синовима у старо напуштено село. Они су на селишту затекли само један хан. Припадао је неком скоро досељеном Македонцу Танету. Хан се налазио на месту где сада лежи Г. Боновица. Мајка са синовима подигла је кућу на месту где сада лежи Д. Боновица. На тај начин старо село почело се обнављати. Али ускоро иза тога настала је чума (кута). Од ње су сви умрли сем сина који се звао Боне.

У доба када је обновљено село један Арбанас из Сатеске у Арбанији добегао је у Полог. Он је живео у једном хану код данашњег села 'Д. Бањице. Становник Боне из Боновице, да не би био сам у селу, позвао је овог Арбанаса да се насели у његово насеље. Ускоро иза тога у Боновици су завладали пљачка и несигурност. Зато је Боне напустио кућу и имање у Д. Боновици и населио се у данашњој Г. Боновици. Назив Боновица село је добило по оснивачу Бонету. Касније се назвала Горња, како је поменуто, за разлику од муслиманско-арбанашке Д. Боновице. Г. и Д. Боновица пременом су постала два посебна села. У заједници су остали само шуме и паша.

У Г. Боновици је црква посвећена св. Николи. Црква је грађена крајем XIX века. — На атару Г. Боновице и Лакавице диже се стеновито узвишење Звездино Кале. Подаци о њему излети су у опису Лакавице. — 1900. г. Г. Боновица је имала 16 домова⁹⁴ са 140 становника.⁹⁵ — 1937. г. један случајан пожар уништио је у Г. Боновици око 16 домова.

Македонци из Г. Боновице до 1912. г., док су били под Турцима, много су страдали од појединих Арбанаса из околних насеља: убијали су их на паши, у шуми, на њивама, грабили су им стоку итд. Затим многи становници су страдали од Арбанаса из Д. Боновице кроз коју су морали пролазити на путу за Гостивар.

Г. Боновица је православно македонско село. Родови: Атанасковци (14 к.), старинци. Деле се на Николовце, Пандиловце, Србиновце и Ристевце. Атанасковци потичу од претка Бонета, оснивача села. Бонс је имао синове: Атанаска и Ристета. Родовско име добили по Атанаску. Појассни уназад: Миладин, жив, 77 година — Синадин — Никола — Цветан — Атанаско — Бонс. Од Атанасковаца има иселих породица у Гостивару и Београду. Стари кумови Атанасковаца су Печовци, који сада живе у Пожарану. — Никовци (12 к.), досељени из неког села у Мавровском Пољу. У Г. Боновицу дошао је Нико, предак из петог појаса (Драган, жив, 27 година — Смишко — Нестор — Анђеле — Боре — Нико). Поменути Нико из старине најпре је прешао у кичевско село Тајмиште. Одатле је дошао да не би „били сами“. Нико је у Г. Боновици имао три сина: Борета, Јанета и Ивана. Никовци сада се деле на: Боревци, Јовчевици (од Ивана, сина Никовог), Николовци и Сарцевци. Сви живе у Д. Махали. Потпуно су изумрли Арсевци, који су потицали од Никовог сина Јанета. Никовце остали становници зову још Дошљаци. Имају насељених породица у Гостивару (2), Тетову (1) и Америци (1). — Тримчевци (2 к.) и Гавевци (2 к.), млађи досељеници. Дошли су као један род из поречког села Битуша. Тамо имају робака. Овде живе у Г. Махали. Имају по једну иселих породицу у Смедереву и Гостивару. — Митре (1 к.), дошао као домазет из Купова. — Русе (1 к.), дошао као домазет из Печкова. — Сви сасоски родови славе Св. Николу („зимски“ и „пролетни“). Родови досељени из Пореча славе још В. Госпоју и Св. Алимпија, а Атанасковци славе и Спасовдан.

У селу Лукову код Дебра живи род Боновци (7 к.). Тамо су дошла три брата који су основали род. Браћа су били из Боновице у Пологу.⁹⁶ — Миревци, живе у Гостивару. Тамо дошли из Г. Боновице.⁹⁷ — Геговци, живе у Дебрешу. Потичу од домазета досељеног из Г. Боновице. — Божиновци, живе у Церову. Воде порекло од домазета досељеног из Г. Боновице.

25. Доња Боновица („Долна Банојца“)

Село лежи у долини Симњичке рске, а у непосредној близини пута Гостивар — Кичево. Јужно од насеља диже се падина Буковића. Вода за пиће добија се са чесама, из бунара и из реке. Око села леже потеси: Грнчаре, Кошара, Ливада Стојкут (Стојкова ливада), Фуша Далгут (Дангово поле), Киша (Црква), Ограда, Шпијате Ветри (Старе куће). Остали део атара заједнички је са суседном Г. Боновицом.

Д. Боновица је збијено-низног типа. Дели се у две махале: Маала Елр и Маала Поштр. Прва махала је већа по броју домова. Укупно село има 6 родова са 48 домова (1947. г.).

Земљиште Д. Боновице раније је припадало старом македонском селу, које је касније опустело. О њему је више изнето при опису суседне Г. Боновице. Данашња Д. Боновица потиче од два брата: Шабана и Османа. Они су дошли пре око 150 година као муслимани из Љуме у с. Арбанији. Од поменутих досељеника потичу сви данашњи сеоски родови. Пре ових досељеника у Д. Боновици живео је један муслимански род из Сатеске у Арбанији. Потомци овог рода сада не постоје.

Д. Боновица је млађа од суседног арбанашког села Симњиче. 1900. г. Д. Боновица је имала 35 кућа⁹⁸ са 190 становника.⁹⁹

У Д. Боновици живе досељени муслимански Арбанаси. Родови: 1) у Горњој махали су Изеровци (4 к.), Камеровци (11 к.), Сејдиновци (4 к.) и Демировци (4 к.). Раније у Г. махали живео је и род Алиовци. Од тога рода три породице су изумрле, а две се иселиле у Цариград и Америку. — 2) У Д. махали су Невировци (4 к.) и Муслимовци (21 к.). Од Муслимоваца једна породица подигла је кућу и воденицу 3 km југоисточно од села. На том месту пре је постојала сточарска кошара (место Звезда). — Поменути родови у Д. Боновици воде порекло од предака Шабана и Османа, који су били браћа. Они су били досељени из Љуме. Шабан и Осман су преци из четвртог појаса: Идриз, жив, 52 године (из рода Изеровци), имао је оца Алима, деду Селмана, прадеду опет Алима, а овај је био син Шабана, који се доселио са братом. Сваки досељени брат имао је по неколико синова.

У западном делу Д. Боновице пре око 40 година саграђена је џамија. Пре тога на том месту налазили су се остаци цркве Св. Николе (видети опис Г. Боновице).

26. Симњица

Село лежи око 13 km јужно од Гостивара. Везано је за дно и падине долине Симњичке реке. Становници воду пију са чесама, из бунара (дубоки 6 до 20 m) и из рске. На атару око села избијају извори: Бсла вода, Пања, Ливаде, Скурти, Гуре Дејанит (Дејанов камен), Гуре Манастирит (Манастирски камен), Гуре Рекас.

Потеси по граници атара: Палатица, Краста Вогле, Колиба, Дервен, Голина, Страга, Ара Дулас, Шулан, Вори (Гробље), Срт, Гурџи Огес, Стара Корија, Шаља, Ара Ајрулит, Пеља, Русино, Чафа.

У границама атара леже делови земљишта под њивама, пашом и шумом. Зову се: Фтосина, Шулон, Мудлајне, Фуше Дангут (Дангово Поље), Кошаре, Река, Манастир, Грнчаре, Шпарла, Киша (Црква), Орница, Мелна, Рамниште, Лака, Ворба.

Симњица је разређеног типа. Дели се у осдам махала, које су једна од друге удаљене по око десет минута хода. Махале се зову: Кодра, Карај, Кетас, Османлар, Али Идре, Шерс и Цеоне. Укупно село има 13 родова са 110 домова (1947. г.).

По остацима од старог насеља, имену села, неким топографским називима и по традицији види се да је Симњица раније била македонско село. Куће тога села лежале су на местима данашњих арбанашких махала, док су црква и гробље били у источном делу села у непосредној близини садашње железничке станице. Место где је лежала црква сада се зове Киша. Око 1930. г. на црквишту вршена су ископавања и том приликом пронађени су остаци од храма; око њих откопано је и око 40 надгробних плоча.

Када је Симњица било македонско село тада је југоисточно од ње, на удаљењу од 1 km, постојао велики манастир посвећен Св. Симеуну Столпнику. Како се казује у Церову, Г. Боновици, Митронкрсту и другим околним македонским селима, симњички манастир био је богат: имао је шуму на падини Буковића, њиве по дну долине Симњичке Реке, а велики манастирски пчелињаци налазили су се у селима Симњици и Орђушу. Осим тога поменути манастир имао је и стоку о којој су се бринули калуђери.¹⁰⁰ У народу се живо прича и о великом манастирском сабору, који се одржавао 1. септембра (по старом календару) сваке године. На сабор су долазили православни сељаци из Г. Полога, из Мавровског поља, Г. реке и Кичевије. Манастирски гости прибирали су се у поворкама дугим по хиљаду мстара. Око манастира лежале су мање капеле. Једна се налазила на садашњем потесу Меризи северно од Симњице. На том месту играли су оро момци и девојке из села Грнчара (сада пусто селиште на атару Митронкрста) приликом враћања из манастира. На помесутом месту Меризи до 1930 г. постојали су стари храстови. Те су храстове посекали Арбанаси из Симњице.

Стара Симњица и њен манастир потпуно су пропали у неком рату пре око „двесте године“. Тада су настали зулуми, које су вршили Турци и Арбанаси. За време тих догађаја у Симњицу су дошле три арбанашке породице из Мата у с. Арбанији. Оне су позвале у

помоћ Арбанасе из Падалишта и Србинова и са њима напали су на Симњицу и на његов манастир. Од калуђера остао је у животу један, који се приликом напада није десио у манастиру. Остали калуђери били су убијени, а игуман заглашен. Мисли се да има и неких преживелих македонских родова сада насељених у суседној планинској области Поречу и у другим крајевима.

Арбанаси, који су раселили старо село и разорили манастир, остали су у Симњици. Да не би били малобројни, они су касније позивали да дођу у њихово насеље и друге саплеменике пореклом из Арбаније. На тај начин Симњица је постала муслиманско-арбанашко село.

Симњички манастир дуго времена лежао је у рушевинама. Недалеко од рушевина одржала се једна стеновита калуђерска испосница око које су се повремено скупљали болесници и нероткиње. 1935—1936. г., заузимањем врточког свештеника Аркадија Попоског, био је саграђен нов и велики манастир. Приликом копања за темеље радници су пронашли: два крста (један сребрни и један од гвожђа), темеље, једно огњиште, парсар од полилеја, људске кости и један гроб „од игумана“.¹⁰¹ Нови манастир одмах је почео са организовањем годишњих сабора. Имао је једног калуђера, послугу, шуму и нешто стоке. Тако је обновљени симњички манастир почео постепено напредовати. Развој манастира прекинут је у доба окупације 1943. г. Поменуће године манастир су напали симњички Арбанаси. Калуђер и послуга били су заклани, манастирски храм порушен, грађевински материјал и стока разграбљени. За време моје посете манастиру у јулу 1947. г. познавали су се само поједини делови од зидова. Зсмљу око манастира били су поново захватили муслимански Арбанаси.

Максдонци из околних насеља наводе да је име овог села дошло по поменутом манастиру Св. Симеуну.

У Симњици живе досељени муслимански Арбанаси. 1) У Кодра махали настањени су: Аубарда (7 к.), досељени из села Лумбарзи у Мердиту (с. Арбанија). — Цика (18 к.), досељени из Мата у с. Арбанији. Дошли пре око двеста година. — Јонузолар (2 к.), потичу од домазста који се доселио из Д. Боновице. Даље порекло у Љури.

2) У Карај махали живе: Карај (16 к.), род је основао предак Оломан Карај. Доселио се пре око 150 година из Булчизе у с. Арбанији (Рефик, жив, 60 година — Весел — Бешир — Алија — Оломан Карај). Име Карај добили по селу одакле су се доселили. Од рода Карај одвојили се пет породица и оне сада живе у Цеграну. — Строплар (3 к.), место порекла и време досељења као код рода Карај.

3) У Кетас Махали живе: Кетас (13 к.), доселио се оснивач рода Рам Кета пре око двеста година. Рам Кета је предак из шестог колена: Мазем, жив, 50 година — Мецит — Сали — Зенел — Сиан — Саф Бор — Рам Кета. Рам Кета био је један од првих

симџичких досељеника. Порекао из области Мат. Род су им истоимени становници у Чајау и Беловишту. — Зефир (1 к.), дошао као домазет из Балинола.

4) У Османлар махали живе: Османлар (8 к.), пореклом из с. Арбаније. П. Јовановић је забележио да су они из Буџизе. Родовско презиме добили по претку Осману. Дошли по позиву Арбанаса из рода Кетас.

5) У Али Идре Махали живе: Али Идре (10 к.), доселили су се у исто време када и поменути род Кетас. П. Јовановић је сазнао да су они из Буџизе.

6) У Шере махали живе: Шере (14 к.), пореклом из Буџизе. Дошао је оснивач рода Мифтар пре око 160 година (Алџиш, жив, 70 година — Кадри — Мифтар — Љуман — Мифтар, који се доселио).

7) У Цеоне махали живе: Цеоне (10 к.), пореклом из с. Арбаније. — Биче (1 к.), скоро дошао као домазет из Равена.

8) У неколико селских махала, помешани са осталим становницима, живе породице из рода Авмете (7 к.). Млађи селски досељеници. Пореклом из с. Арбаније.

У другом светском рату Арбанас Цемо из Симџице прикупио је око себе велику наоружану арбанашку дружину. Он је упадао у македонска села по Пологу и околним областима. У тим селима он је уцењивао сељакс, односио покућнину, силовао жене и убијао мушкарце. Због тих насиља многи Македонци из Полога морали су се иселити.

27. Сретково („Сретко“)

Село је на падини Буковића високо око 1000 м. Гранична су насеља Церово, Симџица и Г. Боновица. Становници воду пију са чесама и из два бунара. На атару избијају извори: Студенче, Шупески извор, Буров извор, Буршобајец, Бонов дол, Мала река, Голема река итд.

Топографски назив са обрађено земљиште: Лошита, Бонов дол, Рид, Лисец, Срејни пат, Ливаџе, Коштањ, Петреец, Срејни буки, Крушица, Поличка. Необрађена земља, која је под шумом, налази се на местима: Краста, Петреа падина, Кукачеец, Јела бразда. Делови атара остављени под пашом зову се: Зорни Буковић, Арамиски камен, Дејаноец, Над краста.

Сретково се дели у четири махале, које су једна поред друге. Махале се зову: Срејно, Долно, Бежеско и Шутеско маало. Село укупно има 16 родова са 43 дома (1947. г.).

Раније Сретково је имало око 300 до 400 македонских дома. Тада је оно лежало хиљаду метара југоисточно од данашњег положаја. Куће су биле у долини којом сада води железничка пруга према Кичеву.

Стари Сретковчани били су „двервешци“: чували су пролаз преко Буковића дуж ранијег караванског пута Полог — Кичевија. Када

би настала опасност за путовање, онда су они то оглашавали бубњевима. У замјену за ову службу, Турска их је ослобађала од других ванредних и војних данака.¹⁰²

Старо Сретково имало је две цркве и два гробаља. Једна црква налазила се око стотину метара ниже садашње железничке пруге, крај ранијег јужног дела насеља. Била је посвећена св. Петру и Павлу. Прс двадесет година, на месту где су биле рушевине, сељаци су саградили капелу. Ту се познају остаци од старих гробова (плоче и крстови). Друга црква била је на месту сада званом Крс. И око овог места познају се остаци од некадашњих гробова. Темељи ранијих сеоских кућа очувани су на местима: Стари кући, Дсдој кући итд. — За старе Сретковчане слушао сам код околних сељака да су били снажни и храбри („калпакли“ и „азгини“). У Г. Пологу често се помиње неки Максим, јупак из Среткова.

Крајем XVIII или почетком XIX века, када је био „бозгун“, старо Сретково било је расељено: село су уништили „азбини и Тоски од Албанија“. Сељаци су били убијени и расељени. Један део преживелих породица склонио се у суседни шумовити део Буковића. Ту су у почетку живеље у колибама, затим су постепено крчили шуму и тако основали данашње насеље. Неке друге сретковачке породице избегле су у полошка села Стенче, Влковију, затим у Бугарску, Београд, Румунију и Одесу (неки Филип). Вероватно је из тог доба исељен и велики македонски род Стеровци (22 к.), који сада живе у кичевском селу Орланцу.¹⁰³

Сретково је мало македонско село. Садашњи родови су двојаког порекла: једни су старинци, јер су њихови преци дошли из суседног расељеног старог Среткова; други су досељени из осталих села и области.

Стариначки родови: Биновци (2 к., Петковдан), из старог Среткова дошао је оснивач рода Бино, као предак из четвртог појаса (Аврам, жив, 56 година — Бошко — Манојло — Исаја — Бино). Куће су им у Средној махали. Имају исељених породица у Сушици (2) и Београду (2). — Бежовци (5 к., Петковдан), потичу од претка Бсжа. Он је дошао из старог Среткова као предак из трећег појаса (Никола, жив, 55 година — Илија — Марко — Бежо). Куће су им у истоименој махали. Имају исељених породица у Врутоку (1) и Цариграду (1). — Пандилоски (5 к., Св. Никола), најпре су имали кућу на ивици Шупеске Махале. Тамо су из шуме на њихову кућу нападали качаци. Због тога су се преселили у средишњи сеоски део. Имају по једну исељену породицу у Смедереву, Београду и Видину. — Ристевци (2 к., Митровдан), једна њихова породица за врсме Турака иселила се у Смедерево. Узрок за исељавање био је тај што су неки Арбанаси њиховом домаћину отсекли руку. — Арсевци (1 к.), слани Петковдан. — Самојловци (2 к., Св. Никола), имају изумрлих породица. — Гавевци (3 к., Св. Никола), једна њихова породица живи у Београду. — Бојчиновци (2 к., Св. Никола), по једна њихова породица живи у Свилајнцу, Београду и Видину. — Дојчиновци (6 к., Св. Никола), имају по једну исељену по-

родину у Румунији, Одеси и Цариграду. — Бибовци (6 к., Петковдан), један њихов домазет основао је породицу у Леунову код Маврова. — Мацановци (2 к., Петковдан), имају две породице у Румунији. — Анковци (2 к., Петковдан), једна њихова породица насељена је у Видин. — Змејковци (2 к.) славс Петковдан.

Досељени родови: Нафит (1 к., Петковдан), потичу од ледс који је дошао из Врбена у Г. рени. — Марко (1 к., Петковдан), дошао је из суседног Новог Села као домазет. — Трпсвци (1 к., Митровдан) дошли из Церова где имају истоимених рођака. Тамо били старинци.

У Среткову постоји црква посвећена М. Госпођи. Црква има сламни кров. Саграђена је крајем XVIII или почетком XIX века у доба када је Сретково основано на данашњем положају.

Крстићи, живе у Бањици код Београда. Тамо су дошли из полошког села Среткова.¹⁰⁴ — Стефановци (4 к.), живе у Ваковици. Поменути род основала су два брата, досељена из Среткова. — Чуљчевци (19 к.), живе у Балиндољу. И они су из Среткова (дошли пре око 160 година). — 1900. г. Сретково је имало 46 домова.¹⁰⁵

28. Церово („Церо“)

Церово лежи на падини Влајинице, на висини од око 900 м. Куће су на левој падини долине Церовске Реке. Вода за пиће добија се из извора: Каљкоец, Попоец, Ваништа, Сејменска чешма, Бачилишта, Лук, Селиште, Јасика, Царец, Стојанов Извор, Бозоец, Студенче, Бресје, Бочвец, Буров студенец, Присој, Бистринец.

Земљиште под њивама и ливадама налази се на местима: Стара кула, Рамниште, Селиште, Равенско бачило, Бежанин, Дејански нивје, Миој Млаки, Леска, Ајласица, Николин гроб, Рење, Корија, Караџи ливаџе, Митрео дозје, Бежовци, Забел, Раскрсница, Страна, Падина, Јаски кући, Копара, Дол, Шара Нива, Николеа црква, Буров Рид, Крс, Доли и Горни Лаки, Брајкоа Рупа, Колећоо, Арскорница, Црница, Липа.

На атару, нарочито изнад села, постоје знатни делови обрасли шумом и травом. Њихови су називи: Срејна Бука, Плочи, Јачменипта, Ваништа, Царец, Јасика, Петкоо Гумно, Орница, Габер, Осој, Корија, Присој, Папрадишта, Фејзоа ливада, Краста, Крастички, Вир, Дупни гумна.

Церово се дели у махале које су одвојене потоком. Називи за махале: Печаноско, Пуљеско и Горно маало. Село укупно има 14 родова са 38 домова (1947. г.).

Раније је Церово било велико македонско село. Затим је у неким догађајима опустело. Од старог становништва остале су три породице: Печаноска, Пуљеска и Буљавциска. Од њих потичу садашњи стариначки родови.

Да је Церово било велико село види се и по остацима од старина. На даљини од око 15 минута хода лежи место Селиште. Тамо се налазио главни део старог села. У близини Селишта лежи место Гробишта. Има остатака и од цркава. Једна црква налазила се до поменутог Селишта. Друга црква лежала је југозападно од данашњег Церова на страни према суседном Среткову. Ова је била посвећена Св. Николи. Црква је пропала пре око 150 година: била је удаљена од села па су становници престали у њу да иду због несигурности. Око црквишта Св. Николе постоје остаци од гробова. По ослобођењу од Турака на поменутом црквишту саграђена је капела. Пола километра северно од Церова је место Крс. До Крста је место Николеа Црква сада под њивама. У Церову данас постоји једна црква. Посвећена је св. Николи и обновљена 1859. г.¹⁰⁶

Неки пуковник родом из Војводине после Првог светског рата говорио је печалбарима из суседног Новог Села, да су његови преци тамо досељени приликом сеобе под Чарнојевићима из Церова код Гостивара. Ако у томе има истине, онда би се могло претпоставити да је велико старо Церово разорено у догађајима који су избили у вези са аустро-турским ратовањем крајем XVII и почетком XVIII века. — Код церовског становништва очувана је традиција о чуми (кута). За време њене епидемије само у роду Богдановци изумрло је „дванаесет сокаи“ (невеста). Од поменутог рода тада су остали у животу само неки Бежо и Јаков.

За прошлост Церова занимљив је један покушај насељавања муслиманских Арбанаса. То је било пре око 150 година, када је овде дошао као слуга неки Фејзо из с. Арбаније. Фејзо се у Церову брзо осилио и насилно оженио са православном македонском женом из сада изумрлог рода Псцовци. Са насељавањем помештог Арбанаса у Церову је настала велика несигурност: он је често позивао пљачкаше из Арбаније који су македонске селјаке нападали, затим је Фејзо држао опасне псе који су онемогућавали селјацима да посећују цркву Св. Николе, јер их је пут водио поред његове куће итд. Поменуто насиље није могао да трпи сеоски првак Богдан, иначе храбар човек и вешт стрелац. Богдан је почео да смишља начин како ће село ослободити од непожељног досељеника. Једном, када су пљачкаши из Арбаније напали Церово, Фејзо је са Богданом и другим селјацима тобож пошао у потеру. Том приликом Богдан је убио Фејза, а у селу се пронео глас да је он настрадао од качака. Место где је извршено поменуто убиство сада се зове Фејзоа ливада.

У XIX веку у Церову и околини у Пологу били су учесници напади пљачкаша из Арбаније. Зато су турске власти тада на падини Влајиници изнад Церова саградили кулу у којој је боравила посада. Место где је лежала помешута кула зове се Стара Кула. — 1900. г. Церово је имало 36 кућа.¹⁰⁷

Церово је горело за време окупације 1941. г. У току поменутог окупације у селу је настао тежак живот за Македонце. На село су нападали Арбанаси из суседне Симњине, а било је упада који су

вршили муслимани и из Арбаније. Зато су се неколико породица у другом светском рату иселиле у разне градове, па се поново вратиле 1945. г.

Церово је македонско село.¹⁰⁷ По махалама родови су овако распоредени: 1) у Печаноској махали: Тримовци (1 к., Св. Никола), старинци. Старије им је презиме Печановци. — Новевци (2 к., Митровдан), старинци. И овом роду старије презиме је Печановци, јер потичу од истог претка као и Тримовци. За време другог светског рата једна њихова породица одселила се у Бугарску. — Божиновци (1 к., В. Госпођа), досељени из Г. Боновице. Дошао је предак као домазет у изумрли стариначки род Пецовци. — Софевци (2 к., Митровдан), старинци. Грана од рода Богдановци који живи у Пуљеској махали. У Печаноску махалу дошао је њихов предак као домазет. — Спировци (1 к., Петковдан), стари досељеници из Арбаније. Њима су церовски старинци дали бесплатно земљу. Желели су да се у селу повећа број становника. — Десовци (1 к., Св. Никола), досељени из Г. Јеловца. Дошао им је предак као домазет у сада изумрли стариначки род Николовци. Десовци немају мушку децу те код њих стално долази „домазет на домазет“. У Г. Јеловцу били старинци.

2) У Пуљеској махали: Богдановци (5 к., Митровдан), старинци. Потичу од претка Пуљета који је био оснивач махале. Имају по једну иселену породицу у Врутоку и Печкову. У овом роду био је поменути чувен предак Богдан, по коме су добили име. Богдан је предак из трећег појаса: Спиро, жив, 67 година — Богдан — Мацо — Богдан. За Богдана, поред напред поменутог јунаштва, прича се да је био савременик исто тако познатог сељака Пепи из суседног Новог Села. Говори се да се Богдан сматрао најбољим стрелцем у свом крају. Често се кладио да може из пушке погодити и јаје на већој даљини. Богдан је у стрељању победио и неког чувеног сејмена из Тумчевишта. — Трпевци (6 к., Митровдан), старинци. И они потичу од Пуљета, оснивача махале. Имају по једну иселену породицу у Среткову и Сомбору. — Влакаповци (7 к., Митровдан), старинци. Потичу од поменутог Пуљета. Имају по једну иселену породицу у Ваљеву и Цариграду. — Столевци (2 к., Митровдан), старинци. И они потичу од Пуљета, који је био оснивач махале. Једна њихова породица живи у Тајмишту код Кичева. — Бибовци (3 к., Митровдан), старинци. Потичу од претка Пуљета. Једна њихова породица прешла је у Тетово, па одатле у Алексинац.

3) У Горњој махали: Симњановци (3 к., Петковдан), старинци. Старо презиме Буљавци, по претку који је основао махалу. Имају иселених породица у Гостивару (1), Скопљу (1) и Београду (2). — Ивановци (3 к., Петковдан), старинци. Једна њихова породица иселила се у Д. Бањцу, па одатле 1946. г. прешла у Војводину. Једну породицу имају у Стенчу: тамо су отишла деца, јер им се мајка преудала. — Ђеловци (1 к., Петковдан), старинци. Потичу

од истог претка као и предњи родови. Једна њихова породица иселила се у Смедерско. — Црквена слава у Церову је Св. Никола „Летни“.

Пецовци били старинци. Имали су куће у Печаноској махали. Потпуно су изумрли. — Николовци такође изумрли. И они су били старинци. Имали су куће у Печаноској махали. — Брајковци су изумрли. Били су старинци. Куће су им биле у Г. Махали. — Стојановци били од некуда досељени. Куће су имали у Пуљеској махали. Из Церова иселили се у Доњи Милановац. Тамо сада од њих постоји једна породица.

29. Ново Село („Патридно Ново Село“)

Село је у горњем делу долине Сушичке реке, на Влајиници. Два километра северозападно од насеља води пут Гостивар — Дебар. Вода за пиће добија се са једне чесме и из потока. Око насеља на атару су извори: Бурчец, Марково Чешмице, Пив, Лозници, Студена вода, Танеа Лака, Расадишта, Бличини чешми.

Обрадено земљиште је на падинама долине Новоселске реке, по дну и по косама. Топографски називи: Свињци, Кашишта, Попов гроб, Влајница, Стара кула, Папрадишта, Глаороец, Ивајнци, Јачменишта, Никојца, Лазој, Јасиче, Опал, Војска Рамнина, Танеа Лака, Крбеј Млаки, Кашкојци, Павлаев Рид, Ралејци, Ораше, Стара црква, Зад камен, Грашишта, Кућишта, Зинзулица, Пив, Саат, Лојзе, Посредок, Нишака, Крс, Средок, Дабје, Голема нива, Вртишта, Бурчец, Глигурец, Овезиште, Гречишта, Кладенче, Сотка, Попоа Лака, Шадница, Пред Пеш, Лозница, Палегушица.

На новоселском атару налазе се још потеси обрасли буковом шумом и травом. Зову се: Влајница, Корија, Племница, Бука, Саиче, Опал, Ралејци, Рамништа, Кузманов нивје (сада под папном), Осој, Викала, Мазникоец, Попов Камен, Чука, Бунари, Присој, Стрмец.

Ново Село по типу је збијено насеље. Дели се на Дољно и Горно маало. У махалама куће су груписане. На средини насеља између махала је црква. Село укупно има 10 родова са 26 домова (1947. г.).

Раније је Ново Село било велико насеље са око 300 православних македонских домова. Село је било разбијеног типа, јер су махале лежале једна од друге прилично размакнуто. Једна махала била је на месту Кућишта, друга на месту Племница, трећа на месту где сада лежи насеље итд.

Стари сељаци имали су и два храма. Један је био посвећен св. Петки и налазио се јужно од данашњег сеоског положаја. Ту се познају остаци од старих гробова. Садашњи становници су на ранијим црквеним темељима, по ослобођењу од Турака, подигли капелу. Други стари храм био је манастирски. Налазио се на месту Крс, северно од садашњег села. Ту леже данашњи сеоски гробови, има један велики битрени крст, слабих остатака од зидова и табулисаних хрстова. Поменути стари манастир био је посвећен Св. Јо-

вану. У његовој непосредној близини водио је пут према Дебру. Манастир је имао велико коначиште.

Општа је традиција код становника у Новом Селу да су старо насеље и храмови пропали крајем XVII века, за време аустро-турских ратовања. Тада су аустриска војска и устаници ушли у Полог са североистока и они су ослободили област до подножја Влајинице на југозападу. Малобројна турска војска повукла се на гробан поменутих планине и ту се утврдила. Да би заплашила непријатеља, турска војска по гробану Влајинице извела је на дрвећу војне униформе и сваки турски војник ноћу је ложио по десет ватри. Аустријанцима, како наводи традиција, причинило се да је турска војска многобројна и зато су они, са много македонских устаника, напустили Полог. Иза тога у старо село, које је лежало на месту данашњег Новог Села, упали су „турска војска и сејмени“. Они су неке затечене становнике побили, село запалили и храмове порушили. У животу су остале четири прикривене породице. Оне су основале данашње насеље.

Раширено је веровање код становника Новог Села да су многи стари македонски родови из ранијег насеља крајем XVII века избегли у Србију и Војводину. Један тадашњи исељеник по имсн Стојко Чукар населио се близу Београда. Како овдашњи сељаци причају, по њему је остало име данашњем предграђу Београда Чукарици. Исељеници, који су прешли у Војводину (Ковин, села у околини Панчева итд), одаси су у Сремске Карловце иконе из сеоског манастира Св. Јована. Тадашњих исељеника из Новог Села има и око Видина у Бугарској.

У касније турско доба неки Дали-бег скупљао је војску изнад Новог Села на месту Војска Рамница. Поменути Дали-бег припремао је поход противу дсбарских Арбанаса. На томе потесу сада се познају шанчеви. — Ново Село једном је страдало од куге. Тада су становници бежали из насеља и привремено живели у колибама. — 1900. г. Ново Село је имало 34 кућа.¹⁰⁸

Ново Село насељено је македонским становништвом. Родови: Грнчаровци (1 к.), старинци. Преци овог рода бавили су се грнчарским занатом. — Пејовци (5 к.), старинци. Деле се на Давидовце и Огњановце. Средином XIX века био је познат предак Далид. Он је радио као „предузимач“ на изградњи железничких пруга у Румунији. — Мијатовци (5 к.), старинци. Родовско презиме добио по претку Мијату. — Биљановци (5 к.), старинци. Из овог рода био је напред поменути избеглица Стојко Чукар, по коме је добио име београдско предграђе Чукарица. — Пиколовци (2 к.), стари досељеници из Пореча. У овом роду био је истакнут Пепо, предак из петог појаса (Асце, жив, 38 година — Раде — Лефко — Трпе — Симун — Пепо). За Пепа се казује да је био силан и богат „како тетовски паша“. Имао је високу камену кулу, затим је поседовао велике површине са њивама и држао хан на путу Гостивар — Дебар. За обрађивање њива он је позивао раднике. Њима је давао маре у прегрштима. Пепо је био познат и

по томе што је шитио село од Арбанаса. Зато на њега пису добро гледали Арбанаси из суседног Речана. Они су једном приредили заседу на путу када се Пепо враћао из Гостивара. Прва и друга заседа Пепа је пропустила јер се плашила да га нападне. На њега је пуцано из трих заседа и том приликом он је био рањен. Иза тога скупио се већи број нападача који су Пепа довели камсњем. Као успомена на Пепа сада постоје два топографска имена: Пепоо Гумно и Пепов Камен. Казује се још да Пепов новац и сада постоји само се не зна где је закопан. Његови потомци у Новом Селу су веома сиромашни. Некадашње Пепове њиве сада највећим делом припадају Арбанасима из суседног Речана. — Дејановци (2 к.), пореклом из Пореча. Дошли после рода Николовци. — Зогевци (2 к.), досељени из Пожарана. Тамо били старинци. — Бадиновци (1 к.), пореклом из Ничпура у Г. реци. Оснивач рода дошао је као домазет у сада изумрли стариначки род Најдовци. — Грујовци (2 к.), досељени из Бродца у Г. реци. Оснивач рода дошао је у поменути изумрли стариначки род Најдовци. — Ристевци (1 к.), пореклом из Д. Лешнице код Кичева. Дошао је дед данашњих становника Ристо као мутавшија. То је било пре око сто година (Илија, жив, 60 година — Десо — Ристе). Ристевци су данас најимућнији становници у Новом Селу.

У Новом Селу постоји црква Св. Јован. Најпре је саграђена 1884. г. Трошну црквену зграду 1925. г. сељаци су порушили и на истом месту подигли нову већу цркву. Југозападно од Новог Села, идући према Церову, налази се новоселска црквица Св. Борбе. Код овог храма становници се скупљају на Бурбевдан. Поменути црквицу саградио је после другог светског рата Илија Ристески из Новог Села. Пре тога на том месту постојали су остаци од неког старијег храма. Око црквице Св. Борба виде се стари храстови.

Најдовци били старинци. Постепено су изумрли. Сада у њиховим кућама живе домазети. — Кузмановци изумрли од куге („чума“ или „срчајница“). Били су пореклом из Лешнице код Кичева. Успомена на поменути род сада се чува у топографском називу Кузмановице данас под буковом шумом. — Далиовци (6 к.), живе у Врутоку. Потичу од претка који је тамо дошао из Новог Села. — Марко (1 к.), живе у Среткову. Потичу од домазета који је дошао из Новог Села.

30. Орхуше

Село лежи у подпожју Влајинице.¹⁰⁹ Налази се у уској долини Мелце, притоке Вардара. Поменути долина пружа слабе услове за живот и зато је Орхуше од како се зна увек било мало насеље. Вода за пиће добија се из потока Порој, из неколико извора и са чесама.

Њиве леже на оној страни атара која је испод села и то по падинама долина и по косама. Топографски називи за потесе: Дедоа нива, Шулан, Влајиница, Мелца, Грика (Класура), Рупа. Раније

је било њива и на месту Смрека. Помснуте њиве становници су напустили јер немају довољно стоке за ђубрење. Шуме се налазе на местима: Штраке, Шулан, Велика Бука, Лески, Влајипица. Становници из Орђуша у спору су са сељацима суседног Леунова (Мавровско поље) око шума на месту Макрца.

Границу атара Орђуша према суседном Дуфу чине потеси: Дабарски пат, Станица, Танки пат, Руца, Дафилоа чешма, Папрад, Орђушки камењ, Лиси Сад, Купа Нивје, Чука; према Речану на граници је потес Суа река; према Новом Селу на граници су места: Срт, Чафа, Попов Гроб, Крс; према Асуну границу иде прско места: Стара Кула, Пат, Бел камењ, Рид, Смреки, Цаде.

Орђуше је по типу збијено насеље и низног облика. Дели се у махале: Мала Впр и Мала Поштр. Село укупно има 9 родова са 26 домова (1946. г.).

Орђуше је првобитно било насељено православним Македонцима. Затим се зна да је оно некада било метох манастира Св. Петке (Кожа), који се налазио код Врбена у Г. Речи. Потврду о овоме налазимо и код других писаца.¹¹⁰ Слушао сам да се у Орђушу налазио и пчелињак исказањег манастира Св. Симеон у Симњици.

Православни Македонци у Орђушу живели су једним делом до друге половине XIX века. Тада је село, осим 15 муслиманских, имало и 16 православних домова.¹¹¹ Иза тога су се сви православни Македонци из Орђуша иселили. Неки су изумрли. Исељавање Македонаца извршило се због насиља које су трпели од досељених муслиманских Арбанаса.

Знају се ови исељени и изумрли Македонци из Орђуша: Јовица Тримов (1 к.) и Трпе Орђушанин (1 к.), иселили се у Леуново код Маврова. Тамо су изумрли. За Трпета се казује да је у Орђушу најпре имао добре њиве и воденицу. Његово имање „заграбили су“ досељени Арбанаси. Зато се Трпе иселио као веома сиромаш. Трпетава кћи Аркадица живи у суседном Новом Селу. — Гилеица (1 к.), иселила се у Церово (живела је у тамошњем роду Велјановци). После је прешла у Панчево где је умрла 1919. г. код унука печалбара. — Крајна и Дева доскоро су живеле у суседном Новом Селу. Тамо су биле удате из Орђуша у другој половини XIX века. — Последњи македонски исељеници из Орђуша били су Гавриловци (1 к.) и Савевци (1 к.). Први живе у Дуфу, а други у Печкову. Гавриловци из Дуфа сваког лета долазе у Орђуше да обрађују њиве. Они су у Орђушу задржали и своју воденицу.

Када је Орђуше било православно насеље онда су у њему постојали црква и гробље. Црква се налазила изнад села. Била је посвећена Св. Димитрију. — По једној статистици из 1900. г. Орђуше је имало 2 православне и 43 муслиманских кућа.¹¹² Тада је село укупно бројало 114 дупа (14 православних и 100 муслиманских).¹¹³

Сада је Орђуше муслиманско насеље. Сви становници говоре арбанашки. По етничкој припадности родови су двојаки: поисламљени па поарбанашени Македонци и муслимански Арбанаси.

а) Поисламљени па поарбанашени Македонци: Марко (2 к.), старинци. Потичу од претка Марка, који је из православља прешао на ислам. До краја прошлог века говорили су македонски. П. Јовановић је забележио да је род Марко пореклом из Арбаније.

б) Муслимански Арбанаси: Алиа Љок (8 к.), доселили се из Малесије у с. Арбанији. П. Јовановић је забележио да су они из Реча у Арбанији. Оснивач рода био је предак из четвртог појаса. Овде живе од пре око 120 година. То су први арбанашки досељеници. За оснивача рода Алиа Љока прича се да је у Орђуше дошао са пет синова. Они су по досељењу намножили стоку (овце) с којом су зими ишли у околину Солуна. Када су се њихови синови поделили онда је опало и њихово богатство у стоци. Касније се у овом роду као велики сточар истицао Незир-џаја. Он је 1912. г. у Солунском пољу имао око 700 оваца, које није могао вратити у Орђуше због српско-грчке границе. Од рода Алиа Љок једна породица одселила се у Лакавицу и једна у Турску. — Ариф (1 к.), пореклом из с. Арбаније. Једна њихова породица живи у Турској. — Мусли (1 к.), досељени из с. Арбаније. — Пеналар (4 к.) и Мусалар (3 к.), пореклом из Љуме у с. Арбанији. Овде живе од прве половине XIX века. — Фејзо (1 к.), Браим (1 к.), и Металар (5 к.), пореклом из Малесије у с. Арбанији. Овде живе од средине прошлог века. П. Јовановић је записао да су Металар из Реча у с. Арбанији.

31. Дуф

Село је планинско и високо око 1300 m. Лежи у горњем току Мелце и око њених изворишних притока. Вода за пиће добија се из извора и са чесама. Главнији извори и чесме: Торба, Ташкоа чешма, Трпеа чешма, Милоа чешма, Крој Ковачит, Крој Јованит.

Око насеља лежи простран атар, који захвата већи број коса и долова. На атару налазе се потеси са шумом, пашом и планинским њивама. Називи за долове атара: Аяз, Таламбас, Слив, Шар, Горшупец, Острика, Карашина Млака, Паралун, Чука, Линиште, Камарица, Ара Станишит, Преслап, Ливаде, Леска, Јасики, Сотка, Бојин брег, Забел, Лепа дупка, Мелца, Бабин камен, Дингоа црква.

Дуф је разбијеног типа. Дели се у пет махала, које имају топографска или родовска имена. Махале су: Тољан, Брезоец, Чајане, Јарчевиш и Балабан. Удаљење између махала износи по хиљаду и више метара. Село укупно има 40 родова са 126 домова (1939. г.).

Дуф је старо село. То се види по очуваним стариначким родовима, по народној традицији и по остацима од старина. Изнад махале Тољан постоји место Селиште или Старо Село. Ту је некада лежало мало село са православним македонским становницима. Они су живели у девет кућа које су потицале од девет браће. Касније становници на поменутом Селишту услед куге били су већим делом

поморени. Трагови од насеља и од старог хришћанског гробља постоје и у близини садашње дуфске Јарчевиш Махале.

На атару Дуфа, и то изнад насеља, постоји место Дингоа Црква (на карти: Димговска Црква). На поменутом месту некада је био црквени храм. Рушевине од храма сада се не познају на површини земље. Једна стара црква некада се налазила и на месту сада званом Варвара. Ово место лежи крај рске Мелце, а педалеко од данашњег насеља.¹⁴ Традиција наводи да је поменуто топографско име остало од некадашњег храма који је био посвећен св. Варвари.

Око 1868. г. Дуф је имао 40 православних домова,¹⁵ а 1900. г. у њему је било 128 кућа¹⁶ (махала Тољањ 20, Брезовци 40, Чајан 8, Балабан 20 и Јарчевиш 40) са 1.130 становника¹⁷ (860 православних и 270 муслиманских).

Садашње становништво Дуфа дели се у три групе: једну групу чине православни, другу поисламљени, трећу муслимански родови. Сви становници говоре арбанашки.

1) У махали Тољањ живе православни, поисламљени и муслимански родови. а. Православни родови: Новевци (2 к., „Варвара“ и Петковдан), старинци. Две њихове породице иселиле су се негде изван Полога. — Николчолари (1 к., „Варвара“), старинци. — Цапаколари (5 к., „Варвара“ и Петковдан), П. Јовановић је саучео да су они досељени из Штировице у Г. реци. — Геловци (2 к.) и Нистровци (3 к.), славе Петковдан. Досељени из Нистрова у Г. реци. — Накевци (1 к., Петковдан), пореклом из Бродца у Г. реци. — Чикрамани (2 к., Св. Никола), пореклом из сада уништеног села Д. Бродца у Г. реци. Дошли крајем XIX века. — Божиновци (1 к., Св. Атанасије), пореклом из Ничпура у Г. реци. — Тримчалари (1 к., „Варвара“), досељени однекуда.

б. Поисламљени родови: Ополари (1 к.), старинци. Они су грана православног рода Николчалар. По преласку на ислам један њихов предак постао је хоца и тако добили родовско име. До 1914. г. од рода Очалари нарасло је 8 породица, али су се оне поменуте године већим делом иселиле. Становници рода Очалари до пре 50 година славили су „Варвару“. И после преласка на ислам они су неколико година примали у куће православног свештеника, који им је криптавао водицу. Затим су калуђерима, када би пролазили кроз Дуф, давали прилоге за манастире, о хришћанским празницима нису радили већ су тада ишли „на оро“ и играли заједно са православним становницима.

в. Муслимани: Еминолар (1 к.), дошли из Печкова. Право порекло у с. Арбанији.

У махали Тољањ постоји црквица посвећена св. Петки. Ова махала раније се звала Везарка по многим терзијама који су везли народна одела.

2) Махала Брезоец насељена је православним становницима. Родови: Таталари (12 к.), Бадулари (2 к.) и Скералар

(5 к.), славе Петковдан. То су стари досељеници из неког места у околини Пишкопеје. — Трифтолари (3 к.), досељени се из Стрезимира у Г. реци. — Бировци (7 к., Бурбевдан), пореклом из Штировице у Г. реци. — Мијајловци (4 к., Митровдан и Св. Никола), досељени из Маврова. — Фичоровци (2 к.), досељени из Жужња у Г. реци. Из овог рода потицало је неколико свештеника: Давид, Саве, Тофил, Петре и најзад опет Давид. Једна грана од овог рода прешла је у суседно арбанашко село Речане, тамо примила ислам и поарбанашила се. — Билбилка (5 к., В. госпођа) и Митревци (2 к., Св. Атанасије), дошли из Стрезимира у Г. реци.

У махали Брезоец постоји црква Св. Петка. Саграђена је 1842. г.

3) Махала Чајане насељена је православним и муслиманским родовима. а. Православни: Геговци (1 к., Св. Никола), старинци. П. Јовановић за њих је забележио да су пореклом из околине Куманова. — Димитровци (1 к.), старинци. — Тоска (1 к.), досељени из Г. реке. Даље порекло у Арбанији.

б. Муслимани: Мускалар (10 к.), досељени из Штировице у Г. реци. Права старина им је из Чаје у Љуми. — Дацалар (5 к.), досељени прско Г. реке. П. Јовановић је сазнао да су они живели у горњоречком селу Штировици. Даље порекло у Љуми. — Фератица (1 к.), порекло и начин досељења као код прдњих родова (Чаја у Љуми).

4) Махала Јарчевиш насељена је православним родовима. Родови: Беловци (4 к., Петковдан), старинци. Имају исељеника у Русији (4 к.). — Матуговци (16 к., Петковдан), стари досељеници. Пореклом из сада муслиманско-арбанашког села Прошовца изнад Пожарана.¹⁸ — Големовци (1 к.), досељени однекуда. Имају једну породицу у Русији. Две њихове породице изумрле су у Дуфу. — Цигановци (1 к.), досељени однекуда. Једна њихова породица одселила се у Америку.

У махали Јарчевиш постоји црква Св. Богородица. Саграђена је 1852. г.

5) У махали Балабан живе православни и муслимански родови. а. Православни родови: Ајдаровци (7 к., Св. Арханђео), дошли из Мердита у с. Арбанији. Тамо су живели као католици. Старо родовско име Ајдароваца је Периша. Неки наводе да је њихова даља старина из Црне Горе. Из с. Арбаније Ајдаровци најпре дошли у Врбен (Г. река). Тамо имају рођака. Из Врбена једна њихова грана прешла је у Леуново код Маврова, а друга грана дошла у Дуф (доселили су се преци Секула и Исак). Арбанашки језик у њиховим кућама почео се говорити пре сто година и то у Дуфу. Њихова родовска грана, која је у Леунову, сада има муслиманско становништво. Зову је Ајдаровци или Динсви.¹⁹ — Поречовци (5 к., Ваведсње) и Волчевци (2 к., Св. Никола), доселили се из Волча у Поречу. Имају исељеника у Тетову. — Пицаковци (1 к., Св.

Никола), пореклом из Врбена у Г. реци. — Нистровци (1 к., Св. Никола), дошли преко Врбена у Г. реци. Даља старица у горњо-речком селу Нистрову. — Бодуловци (2 к., Спасовдан), дошли из Бродца у Г. реци. Даље порекло у пишкопејском крају. Једна њихова породица живи у Скопљу. — Гаврилоски (1 к., Св. Архангело), пореклом из суседног сада арбанашког села Орђуша. Тамо били старинци. Овде се доселио део данашњих становника као домазет.

б. Муслимански родови: Шаћировци (1 к.), досељени из Штировице у Г. реци. Тамо дошли из с. Арбаније. — Илјазови (1 к.), дошли из Бродца у Г. Реци. Тамо досељени из с. Арбаније.

а) Православни родови: Мојсовци (4 к.), живе у Лешници код Гостивара. Тамо дошли из Дуфа. — Поповци (16 к.), живе у Глабу код Тетова. И они су пореклом из Дуфа. — Поп Давидовци, живе у Скопљу и С. Америци. Они су из махале Брезоец у Дуфу. У Дуф су били досељени из Г. Јеловца на Шар-планини. — Селовци (2 к.), 1914. г. иселили се у Цариград, где су пре тога радили као печалбари. У Дуфу су били старинци. Живели су у махали Толањ и славили „Варвару“. — Неколико православних родова иселило се и из махале Чајане. Они су се иселавали за време Турака због зулума. Не зна се како су се ти родови знали и где су се по иселувању настанили. — б) Муслимански родови: Грападар, живели су у махали Чајане. Касније су изумрли. Пореклом су били из с. Арбаније.

32. Речане

Речане је велико село у подножју Влајинице. Налази се у тесној долини Мелце, притоке Вардара. Насеље је добро заклоњено од петрова и обилује водом. За пиће служи вода која се добија са чесама и из извора. Њихови су називи: Крој Бард, Уј Бард, Метод чешма, Чар, Дулац и други.

Њиве се налазе на местима: Теће, Леска, Ара Бат, Феришта, Манастир, Калдрма, Осој, Свињец, Лака, Огради, Врбица, Равш. Топографски називи за потесе са шумом: Осој (ту су раније биле њиве),¹²⁰ Забел, Секе, Краста. Становници Речана воде спор око граничних шума са становницима из Врутока и Новог Села.

Граница атара према суседним насељима води на следећи начин. Према Дуфу гранични потеси су Карпа, Бела вода, Велчева нива, Асанов чешма, Дуфски пат, Алаов гроб, Букоа Села; према Орђушу на граници су места Љуга, Суа река, Врбица, Орђушко гробље, Чар; према Новом Селу на граници су потеси Осој, Срт, Новоселски пат, Гурџи Калајнциас (Калајнциски Камен), Свињец,¹²¹ Стрмец; према Сушици граница речанског атара води преко места Рупа, Срт, Суа река, Врџи, Викала.

Речане је збијено село. Дели се на махале: Маала Етр, Маала Касаларне, Маала Касамаларве и Маала Монит. Прве три махале имају становнике који припадају разним родовима. У последњој махали

живе само припадници једног рода. Село укупно има 17 родова са 231 домом (1946. г.).

Речане је старо село. У њему су раније живели православни Максдонци. Касније ти становници су се иселили или сатрали. Сада у Речану живе муслимани, који говоре арбанашки. Између садашњег и старијег становништва било је континуитета што се види по очуваном словенском имену села и по неким словенским топографским називима.

Данас није могуће прикупити много одређених података о старом Речану и његовом македонском становништву. Сеоски муслимани и када нешто знају о томе пред странцима ништа не кажују. Нисам много података могао прибрати о Речану ни распитивањем по околним селима: та села данас немају много стариначких родова.

На атару Речана постоје неколико места са траговима од порушених манастира или цркава. Један манастир налазио се на месту Манастириште или Св. Богородица. То се место налази око пола сата хода северно од Речана. На манастиришту виде се већи стеновити блокови, бигрене плоче, извор, а раније познавали су се гробови са крстовима. На овом речанском Манастиришту сваке године на Велики Петак скупљају се поједици околни хришћански становници. Палс свече око извора, умивају се изворском водом, везују врвце („дишани“) и остављају новац. На Манастиришту раније се скупљало много више народа него сада. О старом речанском манастиру Св. Богородице налази се по неки податак и код других писаца. Само они погрешно га сматрају вруточким.¹²² Становници из Врутока казивали су ми да је поменути речански манастир био велики, имао је простране њиве, а његови пчелињаци налазили су се на месту где сада леже неке речанске махале.

Други речански манастир налазио се у североисточном крају атара, на месту где су сада њиве зване Теће. На поменутом месту на површини земље не познају се никакви остаци од старина. Речански Арбанаси за тај део атара често међу собом употребљавају назив Манастир. Овај манастир био је посвећен св. Илији (ово сам слушао у Врутку).

Трећи храм старог Речана налазио се крај пута Гостивар — Маврово. На том месту сада се налазе сеоска гувна и њиве зване Ара Манастирит. До пре неколико година на овом речанском манастиришту познавали су се остаци од храма. Земљиште око њих није било обрађено (казивали су ми становници у суседном Новом Селу). Простране њиве око манастиришта раније су се звале Лазарово Поле.

Забележио сам неке податке и о старом македонском становништву, које је живело у Речану. 1932. г. у Речану грађена је нова општинска зграда. Приликом копања за темеље помештене зграде пронађени су гробови са крстовима. Недалеко од општине је махала која се раније звала Иваноска. Ту је сада цамија, а око ње су арбанашке куће. Из рода Пејовци у суседном Новом Селу памти

се нека тетка Давида. Она је из Новог Села била удата у Речану за неког православног Македонца. Православних становника имало је и у данашњој Горњој махали у Речану. Ту постоји локалитет Вора Шкинас (Хришћанско гробље).

1913. г. Арбанаси из Речана учествовали су у побуни против српске војске. Због тога село је било запаљено: од 273 кућа остале су поштећене само 13. После паљења становници су село брзо обновили. У Речану сада нема старих кућа.

Како је поменуто, данас у Речану живи муслиманско становништво, које говори арбанашки. По етничкој припадности оно се може поделити на поисламљене па поарбанашене Македонце, на праве Арбанасе и на Ромс. Највећу групу чине прави Арбанаси.

а) Поисламљени па поарбанашени Македонци: Мучље (23 к.), старинци. Процес поарбанашавања код њих је толико одмакао да се по ничему не разликују од правих Арбанаса. — Лингур (2 к.), старинци. И ови сада у свему личе на Арбанасе. — Љескалар (20 к.), старинци. Да су раније били Словени слушао сам код становника у околним селима. Али и они сада су се потпуно изједначили са осталим Арбанасима.

б) Арбанашки родови: Моналар (35 к.), пореклом из Љуме у с. Арбанији. Доселио се предак Раман, по коме су добили родовско име. Раман је предак из четвртог појаса (арбанашки: бреза). Раман се доселио са синовима: Авметом, Браимом, Исмаилом и Мерсимом. Од поменутих синова намножило се данашње породице. — Касалар (24 к.) и Касамлар (15 к.), пореклом су из Љуме. Овде дошли крајем XVIII века. — Меметалар (24 к.) и Берималар (32 к.), пореклом из с. Арбаније. Овде живе од краја XVIII века. — Асалар (11 к.), досељени су из Хаса у с. Арбанији. Родовско име добили су по старини. — Бицалар (3 к.), родовско име добили по селу Бицају у Љуми, одакле су се доселили. — Невиралар (8 к.) и Заимлар (6 к.), пореклом из с. Арбаније. — Мустафалар (9 к.), досељени из с. Арбаније. П. Јовановић је слушао да су они неко време живели у Штировици у Г. реци. — Дакалар (6 к.) и Муслиалар (5 к.), и ови су пореклом из с. Арбаније. — Опалар (4 к.), досељени негде из околине Пишкопеје. — Куртишалар (4 к.), дошли „од Дибра“ (околина Пишкопеје).

Арбанаси у суседним селима (Лакавици и другима) казивали су ми да се арбанашки говор у Речану по печему разликује од њиховог говора. Они сматрају да је то дошло због тога што су се неки речански Арбанаси приликом исељавања из с. Арбаније задржавали извесно време по селима у Г. реци (у селу Речу итд.).

в) Роми. Скендер (2 к.), овде живе од Турског доба. Одакле су се доселили не знају. По вери су муслимани. Говоре цигански, арбанашки и турски. Баве се ковачким занатом и свирањем.

Из Речана има доста исељених арбанашких породица. Због исчаље око десет породица прешло је у Румунију. — 1913. г., када

је село било запаљено, око 30 арбанашких породица иселило се у Гостивар. — Зитон (1 к.), иселили се у Вруток. — Фида (1 к.), иселио се у Чегране. — Фератовци (2 к.), иселили се у Чајле. — Изумро је род Мацаплар. Имали су 5 кућа.

33. Вруток

Познато село у југозападном делу Полога, на самом извору Вардара. По извору село је добило име (ври-ток: врело). Становници воду пију са чесама. Зову се: Вардарска, Кладенец, Долномајска, Чешмиште, Ђункоц, Селска чешма итд. Остали извори и чесме налазе се даље од села. Познати су под именом: Глаа Вардар, Шапатинец, Ласкоравен, Јоанска чешма, Мајоски извори, Марићеец, Јанче извор, Биторно изворче, Студен извор, Ђупечка чешма.

Обрађено земљиште већином лежи источно од насеља. Топографски називи за њиве и ливаде: Мрамор, Равјане, Запој, Долно поле, Ридок, Облаче, Горно поле, Лаг, Шавар, Селиште, Шапатинец, Зад црква, Пустиниште, Мајоски Лагој, Лагој,¹²³ Рупа, Бранкоа нива, Долаје, Господска нива или Мелца,¹²⁴ Бигор, Вачин дол, Осој. Винограда има на местима Бојчиница и Присој. Шуме су на местима неподесним за обрађивање. Њихови су називи: Краста, Садои, Црвеники, Црн камен, Баба и Старец, Корииче, Плоча, Марићеец, Душка Стеница, Стог, Горно Изгорено, Дедебег, Зенделбег, Горна Корија, Стара Корија.

Вруток је збијено насеље. Дели се на седам махала. Пет махала чине главни део села. То су: Горно или Мајоско, Срејно или Рупалок, Долно, Баковско и Шееско маало. Шеста Прсковардарска махала лежи источно од главног сеоског дела. Име је добила по томе што се налази на другој, десној страни Вардара. Седма је Баба Мусина махала. Лежи северисточно од главног сеоског дела крај пута Гостивар — Дебар. Вруток укупно има 41 род са 175 домова (1946. г.).

Вруток се налази на месту где има зиратног земљишта, пијаће воде, атар је богат шумом и насеље је заклоњено од ветрова. Ти услови утицали су на рано формирање села. Старост Врутока потврђује се по писаним изворима, народном традицијом и остацима од старина.

У писаним изворима Вруток се помиње 1337—1346. г. Тада је тетовски манастир Св. Богородица на атару Врутока имао њиве, ливаде и воденице.¹²⁵ Други историски податак о Врутоку очуван је у вакуфнама Качаникли Мехмед-паше. У пој 1608. г. наводе се воденице у Врутоку.¹²⁶ У писменику манастира Матке код Скопља исто тако налази се помен о Врутоку. Из овог села наводе се становници који су дали прилог за помиснути манастир.¹²⁷

Првобитно Вруток је лежао на тесној тераси која се налази између долине Мелце на ЈИ и долине Вардара на СЗ. То се место зове Селиште.¹²⁸ У неким догађајима стари Вруток за време Турака

био је расељен. Од старог македонског становништва Врутока преостало је само седам породица. Оне су прешле на леву страну Вардара и тамо основали ново данашње насеље.

При улазу у село са северне стране налази се црква Св. Мине, саграђена око 1939. г. Ту је раније био црквиште. Та стара црква припадала је оним становницима који су живели на Селишту.¹²⁹ Око цркве Св. Мине, поред новог, постоји и старо гробље. У старом гробљу сахрањивали су се становници са Селишта. У јужном крају Врутока, непосредно поред извора Вардара, је већа сеоска црква Св. арх. Гаврила, а око ње је такође гробље. Поменути црква саграђена је око 1924. г. на месту где је пре тога постојао мањи стари храм.

Потес Гумења лежи са северне стране Врутока. Ту се познају плоче од старих гробова. Садашњи селаци не знају коме је припадало то гробље. Једно друго гробље налази се на месту Лични Гробница. Оно је хришћанско.¹³⁰ — Око 1900. г. Вруток је имао 103 куће: 52 православних и 51 муслиманску.¹³¹ Однос између поменутог становништва сада се стално помера у корист муслимана.

Вруток има неколико група становништва: једни су православни Македонци, други муслимански Македонци, трећи су поисламљени пакоарбанашени Македонци, четврту групу чине муслимански Арбанаси и пету групу чине Турци. Главне групе су Македонци и Арбанаси.

а) Родови православних Македонаца: Љуљковци (5 к.), млађа су им презимена Трифунци, Исајловици и Серафимовци. Потичу од претка који је живео на Селишту. Слава им је Св. Арханђео. Имају исељених породица у Скопљу и Београду.¹³² — Динговци (1 к., Св. Арханђео), грана од Љуљковаца. — Јандаровци (1 к., Св. Арханђео), грана од предњих родова. — Лешовци (18 к., Св. Арханђео), старинци. Оснивач рода некада је живео на Селишту. Имају исељених породица у Лешници (1), Гостивару (1), Тетову (2) и Скопљу (1). У овом роду 1943. г. умро је свештеник Аркадије Попоски, који је био добро познат у Г. Пологу. Аркадије у Врутоку саградио је две цркве, и његовим заузимањем у Симњици обновљен је био један средњовековни манастир. — Маџони (11 к., Св. Арханђео), старинци. Оснивач рода раније је живео на Селишту. Две њихове породице живе у Лесковцу. — Божинови (9 к., Св. Арханђео), старинци. Оснивач рода дошао је са Селишта. Једна њихова породица прешла је у Скопље. — Радеи (8 к., Св. Арханђео), старинци. И њихови преци живели су на Селишту. Имају једну породицу у Лесковцу. — Анкоски (3 к., Св. Арханђео), стари досељеници из Цореча. Куће су им у Маџоској Махали. — Бакои (16 к., Св. Арханђео), пореклом из околине Баковице у Метохији. Из старине најпре су дошли у сада арбанашко село Горјане изнад Градена. Ту су живели неко време па потом прешли у Вруток. У Врутоку живе од средине XIX века. Бакои се деле на Шукаревици, Димовци, Серафимовци и Ђибровци. Имају исељених породица у Лесковцу. — Аџиовци (6 к., Св. Никола), пореклом из Врбена у Г. реци. Овде живе

од средине XIX века. Када су дошли били су сиромашни. После су се обогатили радом у печалби. Имају шест породица у Софији. — Даиловци (6 к., Св. Никола), досељени из суседног Новог Села. Имају исељених породица у Скопљу (2) и Љубљани (1). — Јосифови (1 к., Св. Никола), потичу од претка који је дошао као домазет из Лешнице. Тамо били старинци. — Мерџанови (1 к., Св. Арханђео), досељени из Врбена. Одатле побегли „од зулум“ браћа Максим и Атанаско. Максим у Врутоку имао је сина Мерџана, а Атанаско кћер Катју. Мерџан је живео од плачке коју је вршио над богатијим турским и арбанашким кућама. Важио је и као убојница. Он је имао за „ортока“ неког Цветана из Новог Села изнад Зубовца. Цветан је могао „со голи раки“ да савлада двадесет нападача са ножевима. Око 1897. г. Мерџан је у Цариграду на улици заклао бугарског конзула. Зато је био ухапшен и умро у цариградском затвору 1908. г. Једна породица од рода Мерџанови сада живи у Сушици. — Силјановци (2 к., Св. Арханђео), досељени однекуда. Једна њихова породица доселила се у Гостивар (тамо изумрла) и две њихове породице живе у Београду. — Билбиловци (2 к., Петковдан и Св. Никола), дошли пре 15 година из Печкова. Грана су тамошњег рода Игновци. Даље порекло из Љуре у с. Арбанији. — Микаил (1 к., Св. Арханђео), досељен као домазет из Церова. Тамо је припадао стариначком роду Богдановци. — Бежовци (1 к., Св. Арханђео), дошли као домазетска породица из Среткова. Тамо били старинци. — Шукаревици (1 к.), воде порекло од Змејка који је дошао као домазет из Беловишта код Гостивара. У Беловишту припадали стариначком роду Меновци.

б) Муслимански Македонци или Торбеши: Бамиловци (2 к.), досељени пре 50 година из села Веле Брда у Д. реци. Оснивач рода Бамил најпре је дошао да буде слуга код становника из рода Јандариовци. После је доселио и породицу. Бамиловци сада одржавају брачне везе са муслиманским Арбанасима. Због тога они у кући говоре македонски и арбанашки. Македонски језик ускоро ће заборавити.

в) Поисламљени пакоарбанашени Македонци: Дурмишови (6 к.), старинци. Не зна се када су прешли на ислам. Ови становници радо одржавају пословне везе са православним становницима. — Фиданоски (6 к.), старинци. — Бајрамови (3 к.), старинци. Имају две породице у Гостивару. — Џаферовци (1 к.), дошли из Дебарског Дримкола. Раније су говорили македонски. Арбанашки језик примили су пре око 40 година. Једна њихова породица живи у Лакавици. — Гуљамчевци (6 к.), доселили се из Голог Брда. Тамо је прешао на ислам предак Гуљамче. Он је говорио македонски.

г) Муслимански Арбанаси: Зиберовци (4 к.), досељени из Церена у Калису (с. Арбанија). Дошао је оснивач рода Зибер који је пре тога био добровољац у турској војсци. По повратку из војске Зибер је у Врутоку постао „чауш“. Зиберовци у Врутоку живе од

краја XVIII века. Они су први арбанашки досељеници. Једна њихова породица прешла је у Турску. — Нурчевци (5 к.), пореклом из околине Пипкопеје. — Мерсимоски (5 к.) исто порекло као и род Зиберовци. По једна њихова породица живи у Гостивару и Турској. — Церјани (3 к.), имс добили по селу Церени у Калису. Дошли по позиву становника рода Зиберовци. — Абазовци (10 к.), пореклом из села Радомира у Калису. Род је основао предак Абаз Паја који је био познат сточар. Абаз Паја у Врутоку је захватио пространу пашу и многе плодне њиве. Њихове куће леже на имању македонског рода Јандриовци. Син Абаз Паје звао се Илаз-ага. Он је имао ергелу коња, велико стадо оваца и много говеда. Илаз-ага је имао неколико синова, али су они јако осиромашили. Неки од синова данас су живи (стари су по око 70 година). — Мудовци (3 к.), порекло и време досељења исти као код рода Абазовци. Овде дошли браћа Мудо и Далип. Они су у старији били „качаци“, затим пали „на крв“ и зато добегаи у Вруток. — Оломановци (4 к.), пореклом из Мата. Тамо постоји један део који се зове Оломан. Род су основали браћа Амедан и Максут, који су се доселили. Они су у месту старине убили некога па су побегли у Вруток. То је било око средине прошлог века. — Исеновци (1 к.), исто порекло као и Абазовци. Доселио се предак Фекрија који је био слуга у македонском роду Лешовци. Фекрија је део данашњег Рамана (40 година). Исеновци најпре су имали кућу у македонској махали. После су ту кућу продали и прешли у арбанашку махалу. — Рустанови (2 к.) и Суљони (2 к.), су „една крв“. Родови потичу од два брата. Они су најпре имали трговину у неком селу у Г. реци (изгледа у селу Реч). Затим „тамо утепалс некој човск“ па добегаи у Вруток. Права старина у Калису или Ауми. — Велиони (3 к.), досељени из Радомира у Калису. Куће су им у Шеској махали. — Ракипи (2 к.), исто порекло као и род Велиони. — Веипи (3 к.) и Ганипи (5 к.), порекло као код предњих родова. — Зити (1 к.), дошли из суседног Речана. Када су дошли најпре су становали у македонској махали. Затим су ту кућу продали „да не живе со каури“ и прешли у данашњу арбанашку махалу. — Рецетовци (2 к.), досељени из околине Пипкопеје. У Врутоку дуго времена били су говедари.

д) Турског порекла: Баба Мусовци (4 к.), живе у посебној махали. Пореклом из М. Азије. Из старине најпре дошли у Коцак код Дебра, па одатле прешли у Вруток. У њиховој махали постоји једно њихово турбе, које је описано у литератури.¹³³ Становници овог рода говоре турски. Брачне везе одржавају са Турцима из Гостивара. Четири њихове породице живе у Гостивару.¹³⁴

34. Мердит

Мало насеље у изворишном делу Вардара. У близини Мердита налазе се села Равен и Вруток.¹³⁵ Око насеља су потеси: Ограда, За-

вој, Лака, Поле, Кадарма, Ара Бат и др. Насеље на махале се не дели. Укупно има 10 домова (1948. г.).

На месту где лежи насеље Мердит раније је био чифлик муслимана Асана и Бсада. За Бсада се чује да је био паша. Они су припадали познатом арбанашком роду Дерала. Куле су имали у суседном Здуњу. Чифличко земљиште обрађивали су чифчије, Македонци. Ти стари становници касније су из насеља нестали. Од њих сада се очувала успомена на неког Митрета. Не зна се где се иселио.

Земљиште данашњег Мердита доцније су купили сељаци из Врутока, а нешто сљаци из Равена и неки Арбанас Рецо (купило место Завој), вретенар из Дебра. Земљиште око Мердита почело се рачунати као део врutoчког атара. Око средине XIX века на месту где сада лежи Мердит населили су се муслимански Арбанаси. Они су основали ново насеље које је добило имс по старини одакле су дошли оснивачи (област Мердит). — Пре пет година у Мердиту саграђена је џамија.

У Мердиту живе муслимански Арбанаси. Сви становници припадају роду Мердит (10 к.). По иселењу из Мердита (из места Ороши) у с. Арбанији они су најпре дошли у суседно планинско село Печково. Тамо дуго нису остали, већ су сишли у Вруток. Али у Врутоку старији родови њих нису хтели да приме па су зато прешли на данашње место. У роду Мердит зна се ова генеалогичка: Сеадин, жив, 82 године — Мислим — Асан, један од предака који се доселио из Печкова у садашње насеље. Мердитски Арбанаси имају савременика у Баковици. У старини преци су им били католици. У роду Мердит 1948. г. постојала је задруга Каримановци са 33 члана. Домаћин задруга био је млађи брат, док је старији брат постао хопа.

35. Равен

Село лежи у изворишном делу Вардара на слиаску Равенске Реке (Равешница) са Шар-планине. Становници воду пију из бунара (око 50). Око Равена су извори: Цурел, Крој Фтовт, Крој Балес, Крој Рецетит.

Топографски називи за потесе: Стара Корија (пре се звала Пашина Корија), Осојница, Каља, Раса, Шпешак, Подорница, Роџа, Сеграде, Ливаде Ре, Брансница, Локва, Сред река, Меани, Завој.

До 1941. г. Равен је био збијено село. Тада је изненада дошла Равенска Река која је порушила око 20 кућа. Становници порушених кућа саградили су пове домове ближе Вардару непосредно крај пута Гостивар — Дебар. Сада село се дели у три махале: Маала Епр, Маала Медисме и Маала Ре (Нова Махала). Укупно Равен има 6 родова са 104 дома (1948. г.).

Занимљиву старину у Равну представљају развалине утврђења. Налазе се око 500 m северозападно од села на темелу узвишења Кале.¹³⁷ Познају се остаци од зидова (камен, цигла, креч). Сељаци

причају да је у утврбењу постојао канал који је служио као скрипница. У подножју узвишења Кале познају се плоче од гробова и остаци од зграда. То су остаци од некадашњег подграђа.

Равен је старо село. У писаним изворима наводи се 1595. г.¹³⁸ Првобитно Равен је био насељен православним Македонцима. У првој половини XIX века затчени стари становници из села су се иселили јер су тада ту дошли да живе муслимански Арбанаси. У околним селима сада се не може чути одређено казивање о свима иселимим македонским родовима. Једино се помињу Трипун, Доше, Павле и Никола. Трипун се иселио у Печково. Његови потомци данас тамо нису очувани. За Трипуна се прича да је у Равену имао хан. Други поменути становник Доне у Равену је имао њиве поред Вардара. Исељеник Павле до пре око 50 година живео је у Асшници па је тада прешао у неко друго насеље. У суседној Лешници раније су живели и други Македонци пореклом из Равена. Последњи македонски становник Равена звао се Никола. 1914. г., када је вршено привремено покрштавање неких равенских муслимана, свештеник из Врутока првине од њих дао је име Никола.¹³⁹ У традицији се наводи да је неко наше становништво из Равена за време Турака прешло „во Аустрија“ (мисли се на Војводину).

Некада је Равен био село неког манастира. Како се говори тада се поље поред села звало Раваница (оно казивање записао сам у Печкову). Крајем XVIII века Равен је постао чифлик арбанашких становника из рода Дерала. Последњи власници чифлика били су Сулејман-паша Зрз, који је живео у суседном Здуњу, и Репеп-паша Дерала (умро пре око 80 година). Почетком XIX века власници чифлика у Равен су позивали да се населе муслимани из с. Арбаније. Око средине XIX века куповином или поклоница сеоско земљиште већ је припадало поменути Арбанасима. Арбанаси кажу да су за сву земљу дали око 1000 лира. Успомена на доба када је Равен био чифличко село сада је очувана и у називу Пашина Корија.

Док су у Равену живели православни македонски старинци село је имало две цркве и једно гробље.¹⁴⁰ Једна црква лежала је на левој падини долине Равенске Реке. На том месту званом Киша сада су њиве и воћњаци са кестенима. Крај овог црквипта доскоро су се познавали многобројни крстови на гробовима (око 30). Друга црква и око ње гробље асжали су на десној страни Равенске Рске на простору између садашње школе и месног одбора. То место је ограђено и нико га не обрађује. — Равен лежи недалеко од пута Гостивар — Дебар и зато у њему раније су постојала два хана. — Због учешћа равенских Арбанаса у побуну 1914. г. српска војска је запалила око 30 кућа.

У Равену живи један поисламљен па поарбанашен македонски род и муслимански Арбанаси. Сви становници говоре арбанашки.

а) Поисламљени па поарбанашени Македонци: Доне (24 к.), старинци. За њих неки кажу да су из православља прешли у ислам у првој половини XIX века. Неки њихов предак у православљу звао

се Тозе (Светозар). П. Јовановић је записао да је род Доне досељен из Мата у Арбанији.

б) Муслимански Арбанаси: Матњан (32 к.), име добили по области порекла у Арбанији. За становнике овог рода чује се и име Маџукле, кажу по селу у Матји. Из Мата дошла су „три брата“: Сулеман, Авмет и Осман. Долазећи из Мата почетком XIX века (Демир, жив, 60 година — Даут — Демир — Цафер — Сулеман, један од браће) њихови преци најпре су се населили у неком селу поред Тстова (неки кажу у Речници). Али тамо нису хтели да живе „близу ућуматот“ (у близини седишта државне власти), па су зато прешли у данашње насеље. Ту су њихови преци могли да живе слободно и „да краду“. По једном другом казивању ове и остале арбанашке досељенике у Равен су позивали да се населе Арбанаси из полошког рода Дерала (Репеп-паша Дерала, умро пре око 80 година и други). — Реч (14 к.), име добили по месту старине у с. Арбанији (село Речи у Љури). И они су када и род Матњан најпре дошли у неко село код Тетова (мисли се у Речници) па заједно са њима прешли у Равен. — Љуше (20 к.), родовско име добили по селу у Матји. П. Јовановић је записао да су они из Чизне у Арбанији. И ови, како и предњи родови, прво се населили у селу код Тетова па одмах иза тога прешли у Равен. — Креа (12 к.), пореклом из истоименог села у Матји. Време и начин досељавања као код предњих родов. — Смоч (2 к.), и они пореклом из с. Арбаније. Време и начин досељења у Равен као код предњих родов. За овај род се верује да се не може намножити на више од две куће. То се објашњава тиме што је неки њихов предак у старини нашао у шуми „диву девојку“ с којом се оженио. Девојка није хтела да говори. Када је у браку родила дете муж јој је запретио да ће јој дете заклати ако не проговори. Због тога је жена проговорила али је проклела мужевљев род да никада нема више од две куће. Од рода Смоч постоје огранци који живе у Падалишту и Скопском Дервену. И за њих се прича да се не могу повећати на више од два домаћинства.

36. Печково („Печкоо“)

Село се налази на падини Шар-планине, 3 km северно од Врутока. Земљиште око села састављено је од шкриљаца и богато изворима. Главнији извори и чесме су: Водици, Селска чешма, Димоа чешма, Јанческа чешма, Бојоска чешма, Леска, Странка, Бинеска чешма, Јоаноа чешма, Грујоска чешма, Извир, Старо Печкоо, Руска чешма (на планини), Бука, Береки, Зли дол, Дрење.

Њиве и ливаде постале су у крчевинама. Налазе се на блажим падинама и неке су од села доста удаљене. Називи за обрађене потесе: Штитаре, Симуноа Нива, Рупишта, Стрика, Бојоски камен, Гроб, Длаги ливади, Кољушница, Мирчеј нивје, Бачилиште, Буки, Ракида, Береки, Трње, Извир, Чука, Јаори, Гладница, Старо Печкоо, Присој, Ташкоец, Грагор, Длага орница, Оградје, Митреа нива, Мали

Лазој, Стара кућа, Тофилоо ливадче, Цемоо нивиче. Топографски називи за потесе под шумом: Осој, Бојоски камеп, Бука, Глаа бразда, Береки, Пиој, Мицоа Корија, Стара Корија, Под ливадје и други.

Печкоо је по типу разбијено насеље. Дели се на Доно и Гор-по маало. Махале су међу собом удаљене око 500 m. Укупно село има 14 родова са 54 дома (1946. г.).

Изнад села постоји заравњено место Старо Печкоо. Тамо се познају остаци од насеља и има неколико извора. На поменутом селишту лежало је првобитно македонско село Печково. За време Турака старо Печково било је изложено честим упадима качака из Арбаније. Због тога су се његови становници иселили и основали на нижем положају данашње насеље. На месту Старо Печкоо, поред остатака од кућа, налазе се трагови од гробова и једно црквиште. Црквиште лежи поред селишта и оно је обрасло шумом.

Док је на Старом Печкову постојало село његови су становници више пута страдали од куге. Тада су селаци бежали по шумама и тамо су закопавали своје мртве. Једно кужно гробље налази се на месту Нацкојчина пива. Приликом орања на поменутом месту садашњи становници налазе на плоче и по неки крст. — Име села постало је по томе што насеље лежи на падини која је добро осветљена и загрејана.

Печково је насељено православним македонским становништвом. По махама родови су овако распоређени. 1) У Г. махали живе: Јоаноски (2 к., Петковдан и Св. Никола), старинци. П. Јовановић је забележио да су они дошли из Љуре у Арбанији. Њихови преци раније су живели на селишту Старо Печково. — Биневци (11 к.), старинци. П. Јовановић и за ове је забележио да су старином из Љуре у Арбанији. Славе Петковдан и Св. Николу. И њихови преци раније су живели на селишту Старом Печкову. — Дрецовци (2 к., Петковдан и Св. Никола), старинци. Раније су живели на селишту Старо Печково. — Игновци (4 к., Петковдан и Св. Никола), досељени из Љуре у с. Арбанији. Имају иселиених породица у Врутоку (2) и Шапцу (1). — Исаковци (2 к., В. госпођа и Св. Никола), дошли из Стрезимира у Г. реци. П. Јовановић је саучио да су дошли из Реча такође у Г. реци. — Димовци (1 к., В. госпођа), имају исто порекло као и Исаковци. — Трпевци (5 к., Петковдан и Вавдење), пореклом из Љуре у с. Арбанији. Род су са становницима Цветковци који живе у Д. махали. — Савенци (1 к.), потичу од оснивача рода Савета. Досељено се као домзет из сада арбанашког села Орћуша.

2) У Д. махали живе: Крајчевци (1 к., Св. Никола и Петковдан), старинци. Раније је овај род био разгранат, али су касније многе њихове породице изумрле. Некада су живели на селишту Старом Печкову. — Петковци (3 к., Св. Никола и В. госпођа), старинци. Зову их и Поповци. Њихови преци раније живели на селишту Старом Печкову. — Мијајловци (2 к., Св. Никола и В. госпођа), досељени из Врбена у Г. реци. П. Јовановић је за-

писао да су они из села Реча такође у Г. реци. — Цветковци (15 к., Св. Петка и Вавдење), пореклом из Љуре у с. Арбанији. Дошли у исто време када и преци рода Трпевци. Из Арбаније добегао је „од крв“ предак Јован. По једном његовом сину Цветку остало је родовско име. Јован је имао четири сина. Од синова неки је био у Печкову пољак. Чувајући сроски атар он је убио једног гостиварског Турчина. Пољак је судио Сулејман Зрза, власник чифлика у суседном Здуњу. По пресуди он је морао да се ожени удовицом убијеног Турчина и да прими муслиманску веру. Поменути пољак живео је у Гостивару и тамо је изродио синове чији су потомци сада живи. Цветковци из Печкова ове муслимане из Гостивара раније су позивали о свадбама. — Јанчевци (4 к., Св. Никола и Петковдан), род је основао неки домзет. Он се доселио из села Коача у Поречу. — Љазовци (1 к., Петковдан и Вавдење), досељени од некуда. Имају исте славс као и Цветковци. Могућно је да су њихова порекла иста.

а) Македонци: Исаковци (2 к.), живе у Кракорници у Г. реци. Њихови су преци тамо дошли из Печкова. Из Печкова су се иселили због крвне освете.¹⁴¹ — Апбелковци (1 к.) и Данил (1 к.), живе у суседном Д. Јеловцу. Поменути родове основали су домзети из Печкова. — Лазаровци живе у Гостивару. Тамо су дошли из Печкова.¹⁴² — Русе живи у Боновици (1 к.). Тамо је дошао из Печкова. — Тримчевци (1 к.), живе у Здуњу. Оснивач рода „по мајка“ дошао је из Печкова.

б) Арбанаси. За време Турака у XIX веку неколико година у Печкову су живеле и 3—4 досељене муслиманске арбанашке породице. Оне су биле старином из Мердита у с. Арбанији. Око средине прошлог века ти су се Арбанаси спустили у низију на атар Врутока и тамо основали насеље Мердит. Арбанаси из Мердита до 1912. г. долазили су у Печково да обрађују своје њиве. По њима остао је назив Цемоо Нивче. За време Турака у Печкову покушавали су да се населе и други Арбанаси. Тако су неки Цемајловци тамо дошли из суседног Д. Јеловца па су после прешли у Гостивар. У Печкову је живео и арбанашки род Еминолар. Иселио се у Дуф (махала Тољан).

37. Горње Јеловце („Горно Јеловце“)

Село се налази на висини од око 1280 m ниже шар-планинског врха Црни Камен. Лежи у уској долини у изворишном делу Јелованске Реке. Главнији извори су: Бела вода, Телески Млаки, Топишта итд.

Око Г. Јеловца леже простране планинске странс. На њима су потеси са шумом, пашом и њивама. Шуме се налазе на местима: Бојовски камен, Руски камен, Осој, Асдсбег (на карти: Дедељ-бег) и Леска. Простране паше налазе се на местима: Ланиште, Гоедарник, Голем камен.¹⁴³ Потеси са њивама зову се: Међуришта, Миладинова нива, Миов дол, Радев камен, Ланишта, Штиројца, Шкала, Иланица.

Атар Г. Јеловца граничи се атарима суседних села: Дуфа, Печкова, Вранчишта, Д. Јеловца, Богдева (Г. река), Кракорнице (Г. река) и Бродеца (Г. река).

Г. Јеловце по типу је збијено насеље. Дели се у три махале, које су добиле имена по међусобном положају. Махале се зову: Горно, Срејно и Долно маало. Село укупно има 10 родова са 43 дома (1939. г.).

Г. Јеловце је старо село. У једном писаном извору оно се помиње 1595. г.¹⁴⁴ Изнад Г. Јеловца постоји селиште Старо Село. На поменутом селишту лежало је првобитно Г. Јеловце. По становништву било је православно македонско насеље. Једном је Старо Г. Јеловце било уништено и његово становништво расељено. Неколико преосталих породица са селишта спустиле су се на пижи положај где су основали данашње насеље. На поменутом селишту данас се познају стари православни гробови и има остатака од кућа.

Г. Јеловце има цркву Св. Атанасија. За време Турака ова црква била је неко време у рушевинама¹⁴⁵ и на њеном месту досељени муслимани чували су стоку. Црква је поново саграђена 1921. г. Друга стара црква налазила се на граници атара између Горњег и Доњег Јеловца. То место раније се звало Црквине. По ослобођењу од Турака на овом месту саграђена је црквица Св. Мине.

Православни становници Г. Јеловца до 1912. г. много су страдали од појединих досељених Арбанаса. Нарочито је био познат као злочинац неки Арбанас Казија, који је имао дружину. Он је одржавао везе са заогласним Арбанасом Азиром из Орђуша. Српске и друге македонске хришћане Казија је убијао за ситницу. Многима је изнуђивао новац приликом враћања са печалбе. Због непрестаних насиља православни становници из Г. Јеловца били су приморани да се стално исељавају.

Село се зове Горње Јеловце за разлику од суседног Доњег Јеловца. — Око 1900. г. Г. Јеловце имало је 54 куће¹⁴⁶ са 390 православних и 320 муслиманских становника.¹⁴⁷

Г. Јеловце сада има православно становништво, затим један поislamљени словенски и један муслимански арбанашки род. Сви становници говоре арбанашки.

а) Православни родови: Радевци (4 к., Св. Атанасије), пореклом из Ничпура у Г. реци. — Попаковци (6 к., Св. Атанасије), такође из Ничпура у Г. реци. — Дудески (4 к., Св. Никола), пореклом из Реча у Г. реци. — Царуски (10 к., Св. Мина), дошли из Ничпура у Г. реци. — Сурлески (6 к., Петковдан), досељени из Штировице у Г. реци. — Кексревци (3 к., Петковдан), пореклом из неког села у Г. реци. — Фенчески (4 к., Св. Никола), пореклом из неког села у Пологу. — Буревци (4 к., Св. Никола), дошли из Реча у Г. реци.

б) Понсламљени Македонци: Ковачевци (1 к.), доселили се из Арбаније. Преци су им били православни, док су потомци прешли на ислам. Овде живе од пре око сто година.

в) Муслимански Арбанаси: Мерсимовци (1 к.), доселили се из неког места у с. Арбанији.

Исељени родови. — а) Православни. Памти се да је раније Г. Јеловце имало око 80 православних кућа. За време Турака „од зум” они су се исељавали. Њихових исељеника има у Кочану, Виници, Штипу, Петричу, Скопљу (Сиљановци, Несторовци, Ристевци, Мацевци) Гостивару и Софији. Садашњи старији сељаци кажу ако би Г. Јеловце још неко време остало под арбанашку власт онда би се сви хришћани из села исељили. Поименично сада се знају ови исељени родови: Бежовци, били разгранат род. Потпуно су се иселили до 1912. г. — Поп Давидовци исељили се у Дуф, па одатле прешли у Скопје и Америку. — Момир (1 к.), прво прешли у Тетово, па одатле у Теарце. — Десовци (1 к.), сада живе у Црнову. Тамо је прешао из Г. Јеловца оснивач рода као домазет.

б) Муслимани. До 1914. г. у Г. Јеловцу живело је неколико муслиманско-арбанашких родова. То су били: Абазовци, Ђеримовци, Казовци, Чолакој, Ченомовци и Маршиновци. Поменуто године они су узели учешћа у арбанашкој побуни противу српске војске. Побуна је била угушена и иза тога Арбанаси из Г. Јеловца су се иселили. Од Абазовца има исељеника у Г. Бањици (1 к.). Други су прешли у Д. Фашице код Тетова (Маршиновци), а остали су се иселили у с. Арбанију где им је била старина (област Дукабин).

38. Доње Јеловце („Долно Јеловце”)

Село се налази на падини Шар-планине, на висини од око 1000 м. Куће су саграђене по уским теменима двеју коса и у долини која је између њих. Око Д. Јеловца најближа су села: Лешница, Г. Јеловце, Равен и Врањовци.

Обрађено земљиште налази се на потесима: Ограбе, Сотка, Шелејца, Црвеники, Браков дол, Горна јела, Брдо, Рамништа, Липојца, Вукоа ливада, Балабаноо, Прошиште, Мечкоец, Караманица, Буричинец, Ракики, Бракоец, Окол, Илиница, Калешов гроб. Земљиште под шумом и напном: Сласка Корија, Висока Бука, Цршња, Зидолец, Пајсирит, Петров камен, Краста, Брес, Будиноец, Николина Краста, Вител, Букојис лаз.

Д. Јеловце се дели у четири махале: Долно, Срејно, Горно и Турско маало. Прве три махале носе имена по међусобном положају, а четврта по муслиманском становништву (то су муслимански Арбанаси које наш народ зове „Турци”). Д. махала удаљена је око 10 минута хода од главног дела села. У махалама куће су груписане по мањим родовским деловима. Д. Јеловце укупно има 15 родова са 77 домова (1947. г.).

На земљишту овог села био је становника од давних времена. Потес Илиница лежи један сат хода изнад села. Ту се некада

о Св. Илији приређивао народни сабор код цркве посвећене истом свецу. Касније је ова црква била порупљена. Неки сељаци говорили су ми да се раније на Илиници приређивао и панаџур.

Изнад Д. Јеловца, на удаљењу од око 400 м, постоји место Асни Гробишта. Ту се налазе стари гробови. У тим гробовима укопавали су се преци данашњих родова када је једном у селу владала куга. На месту Лени Гробишта јасно се види око 30 гробова. Око гробова налазе се стари храстови. Друго старо гробље је на потесу Гладница, такође изнад насеља (удаљено око 200 м). Тамо јасно се познају хришћански гробови у којима су се укопавали преци садашњих родова. Место са гробовима је заграђено.

Д. Јеловце има две цркве. Црква Св. Илије налази се испод села. Поменута црква до Првог светског рата била је у рушевини,¹⁴⁸ па је тада обновљена. У самом селу налази се велика црква посвећена Св. Борбу. Она је грађена на црквишту које је ту постојало до 1866. г. Око ове цркве је данашње сеоско гробље.

У Д. Јеловцу већи део чине православни Македонци. Други мањи део долази на муслиманске Арбанасе. До пре 70 година Д. Јеловце је било чисто македонско село.

а) Православни Македонци: Валећевци (8 к., Св. Никола), старинци. Једна њихова породица одселила се у Румунију. — Станевци (7 к., Митровдан), старинци. И ови имају једну породицу у Румунији. — Босевци (5 к., Св. Никола), старинци. Једна њихова породица „заскитала во Тетово“. — Крајчевци (8 к., Св. Никола), старинци. Имају по једну породицу у Бугарској (поп Нифит) и Румунији. — Јанећевци (4 к., Св. Никола), старинци. Једна њихова породица живи у Бугарској. — Пејовци (11 к., Св. Никола), старинци. Две њихове породице живе у Гостивару. Имс добили по претку Пеји који је живео пре око 160 година. — Гаџовци (2 к., Св. Никола), старинци. Од овог рода има изумрлих породица. А једна њихова породица живи у Скопљу. — Караџовци (8 к., Св. Арханђео), старинци. Имају исељених породица у Румунији (4) и Тетову (1). — Анђелковци (1 к., Митровдан), потичу од претка који је дошао као домазет у род Караџовци. Порекао из Печкова где су били старинци. — Гаве (1 к., Св. Никола), потичу од домазета који је дошао у род Босевци. Порекао из Пореча. — Данаил (1 к., Митровдан), дошао као домазет из Печкова. Тамо припадао стариначким становницима. — Сви православни становници славс црквену славу Св. Илију.

б) Муслимански Арбанаси: Алија (15 к.) и Уко (2 к.), потичу од претка Алије и његовог унука Ука. Доселили су се пре око 70 година као сеоски сјмсци (чувари) из места Церени у Калису (с. Арбанија). Ариф, жив 40 година, имао је оца Веапа и деда Алију, оснивача истоименог рода који се доселио. Од рода Уко две породице, преко Д. Јеловца, одселиле су се у Турску. — Равман (2 к.), доселили се по позиву предњих родова из Реча у Љури (с. Арбанија). Зову се и Дошаак. — Незир (2 к.), најмањи сео-

ски досељеници. Дошли по позиву првих арбанашких досељеника из неког села у Калису.

а) Исељени: Бакљевци (14 к. православни и 2 к. поисламљени), сада живе у Балинолу. Тамо дошли пре око 160 година из Д. Јеловца. — Јоановци (1 к.) и Пејчовци (1 к.), живе у Г. Бањници. Тамо су прешли као домазети из Д. Јеловца. — Цветковци (1 к.), исељени се у Лешницу. — Кулевци (3 к., Св. Никола) у Д. Јеловцу били су досељени из Пореча (податак П. Јовановића). Потпуно су се исељени у Румунију. Тамо од њих има пет породица. — Д. Јеловце до скоро је имало око 68 македонских кућа. Оне су се сада смањиле на 56 кућа због непрестаног исељавања. — б) Изумрли: Бошковци, били су старинци. У ролу су имали неколико породица. Изумрли су за време Турака. — Богдановци били старинци. Славили су Св. Арханђела. Њихове породице у селу постепено су изумрле. У животу је само једна породица сада у Београду.

39. Лешница (Гостиварска)

Село је увучено у долину Лешничке реке. Налази се 2,5 km западно од суседног и познатијег Здуља. Лешница је добро заклоњена високим долинским падинама које су обрасле бујном вегетацијом. Становници воду пију из извора, који су у селу и на атару.

Њиве су око села по равнијем земаљишту. Њихови потеси су: Славче Дол, Режина, Гумниште, Попој нивје, Црешна, Срејни Рид, Црвенки, Бранобрег, Чести ореси, Горни и Долни Осој, Саграде, Решишта, Више село, Манастириште, Бучкоец, Црквиште. Називи за лотесе са шумом: Стара Корија, Селска Корија, Осој, Леска, Мојска Корија.

Лешница је мало збијено село. Има низни облик. То је дошло због реке и долинских падина који је притешљавају. Село се дели на три махале: доњу, горњу и средњу. Укупно насеље има 7 родова са 25 домова (1946. г.).

Традиција наводи да је Лешница једно од најстаријих села у гостиварском крају. О старости Лешнице постоје и писани помени. Један потиче из времена између 1366. до 1371. г. У њему се наводи јеромонах Михајло који је био родом из Лешнице. Помени Ми-хајло написао је у Лешници књигу из чијег се записа види како је управник Полога за време Вукашина био неки Гргур. Касније лешнички поп Михајло живео је у суседном Дебрењу.¹⁴⁹ — Лешница се помиње и у једном турском документу из 1595.¹⁵⁰

У народу се казује, да је првобитна Лешница лежала на месту где је данашња муслиманска Буфаљска Махала у суседном Здуљу. Стара Лешница била је велико село са око 300 македонских домова. Атар старе Лешнице ширио се према Д. Јеловцу до потеса Нестин дол, према Гостивару граница је допирала до данашње кафане „Сибирије“ у средини варошице итд.¹⁵¹ Једном у старој Лешници за-

владаа је куга. Због ње су се преживели становници раселили. Неки су отишли у околину Китева и тамо основали истоимено село. Други су прешли у Д. Полог где су такође основали село Лешницу. Од првобитног становништва на земљишту старе Лешнице остале су само три породице. Оне су обновиле село на данашњем положају. Слично предање о старој Лешници слушао је и П. Јовановић.

15 минута хода изнад Лешнице постоји место Манастириште. Ту је раније био манастир посвећен Св. Атанасију. На манастирску славу долазили су многобројни становници из околних села. Код манастира могао је наш народ да се скупља јер се он налазио у прикривеном положају. Манастирске рушвинс познавале су се до 1927. г. Тада су оне уклоњене због подизања једне капеле. — Северно од Лешнице на месту Резина постоји камени крст Св. Богородице. Око крста су стари храстови. Становници из Лешнице код поменутог крста скупљају се на Богојављенье.

Данашња лешничка црква посвећена је св. Николи. Налази се поред села са десне стране Лешничке Реке. Црква је грађена пре око 60 година. Тада су селаци, копајући за темеље, наилазили на старе гробове правца З-И.

Лешница је насељена православним Македонцима. Родови: Ристевци (4 к.), Стојановци (6 к.) и Вфтовци (6 к.), славе Св. Арханђела и Св. Атанасију. То су старинци. Потичу од предака који су живели на месту где се налазила стара Лешница. — Уковци (2 к., Св. Арханђео и Св. Атанасије), досељени однекуда. — Мојсовци (4 к., Св. Никола и Св. Атанасије), пореклом из Дуфа. Једна њихова породица прешла је у Србију (Неготин). — Цветковски (2 к., Св. Никола и Св. Атанасије), досељени однекуда. Име добили по оснивачу рода Узун Цветка. Он је био висок човек. У овом роду наследници по мушкој лози сада су изумрли. Данашње две породице потичу од домазета: један је дошао из Д. Јеловца, други из Тумчевишта. — Буровци (1 к., Св. Никола и Св. Атанасије), дошли из Манрова.

Исељени: Јосифови (1 к.), сада живе у Врутоку. — Пре 50 до 60 година у Лешници живе су македонске породице досељене из садашњег арбанашког села Равела и из такође садашњег арбанашког села Врањовца. Оне су се касније из Лешнице иселиле (Павле) и пеке изумрле.

40. Здуње

Село лежи на темену простране терасе високе око 600 m (апсолутна висина око 80 m). Недалеко од Здуња је Гостивар, а непосредно крај насеља води пут према Дебру. Здуње има веома подесне услове за положај и развитац.

Њиве око села зову се: Лагој, Песок-Ан, Јасики, Бресје, Падипта, Млаки, Маторници. Шуме су на неравном земљишту изнад насеља. Њихови потеси су: Корија, Градиште, Црвеника, Рудина, Пр-

жаљ, Лисичини камења. Границу атара према Г. и Д. Бањици чини Вардар; према Дебрењу гранична су места Млаки, Градиште и Пржаљ; према Лешници и Равелу на граници су потеси Црвеники, Дол, Леска, Алабешоа Нива, Саграде, Ан, Водсјнца.

Здуње је по типу збијено насеље: Дали се на шест махала које се зову по главнијим родовима. То су: Бајааарско, Баневско, Буфаљеско, Казоско, Јаковљевско и Шиљевско Маало. Здуње укупно има 17 родова са 119 домова (1946. г.).

Првобитно Здуње се налазило око 800 m северније од данашњег положаја на потесу Старо Здуње. Поменути потес данас је под шумом. По народној традицији, насеље на месту Старо Здуње потпуно је уништено од куге. Потомци тих становника сада нису очувани.

На граници атара према суседном Дебрењу види се голо кречњачко узвишење Градиште. Традиција о Градишту изоста је при опису Дебрења. — Испод Здуња на месту Анон има трагова од старог хришћанског гробља. Ту су становници до 1912. г., приликом обрађивања земљишта, наилазили на мноштво надгробних плоча и крстова. Неки гробови и данас могу јасно да се виде. — Друго старо гробље налазило се на темену узвишења око данашње цркве. На том месту раније је постојала и једна велика плоча, али је она поштком овог века „батисала“ (нестала).

Најстарији писани помен о Здуњу очуван је 1461 или 1462. г. Тада се као сведок у једној вакуфиами наводи Турчин Селим бин Мурат из овог насеља.¹⁵²

За прошлост Здуња занимљива је појава муслимана Сулејмана Зрзе (умро око 1846. г.). То је била истакнута личност, која је важила као заступник власти и судства у Г. Пологу. У Здуњу је био „ућуматот“ а не у Гостивару који је тада био неразвијено насеље. Очувапа су предања о Сулејману Зрзи у многим околним селима. Затим се прича о његовим строгим пресудама (Печково) и о убиствима која је вршио над Македонцима (Г. Бањица). Сулејман Зрза у првој половини XIX века важио је као нека врста господара у Г. Пологу. Он је био из арбанашког рода Дерала чији се главни родовски представници налазе у Градцу. Права старина им је из Хаса у с. Арбанији.¹⁵³ Пред крај живота Сулејман Зрза иселио се у Тетово. Од њега нема потомака у Здуњу.

1900. г. Здуње је имало 8 православних и 60 муслиманских кућа.¹⁵⁴ Поменути годипе становници су се делили на Македонце (65), Турке (300) и Арбанасе.¹⁵⁵ — Здуње има једну памију и једну цркву. Црква је саграђена по ослобођењу од Турака. Пре тога на том месту постојала је црквица.¹⁵⁶ Док нису имали цркву православни становници из Здуња за верске потребе посећивали су цркве у суседним селима.

Становништво Здуња је разноврсно. Састоји се од православних Македонаца, Турака, туркизираних Арбанаса, муслиманских Арбанаса и од поисламљених па поарбанашених Македонаца.

а) Православни Македонци: Аризевци (8 к., Алимпије Стоапник), досељени из Пореча. Многи их сматрају као најстарији селски род. — Јаковчевци (5 к., Петковдан), пореклом из суседне Г. Бањице. Тамо били старији. И они су рано досељени. — Премчевци (1 к., Алимпије Стоапник), предак им је дошао „по мајка“ из суседног Печкова. Једна њихова породица живи у Скопљу. — Бојовци (1 к., Алимпије Стоапник), род је основао предак који се доселио однекуда. — Јаковљевски (1 к., Св. Никола), пореклом из Пожарана. Тамо су се звали Чавдаровци. У Пожаране доселили су се преци пре око 160 година. Пре тога они су били „Кучоваси“ и живели као сточари на Шар-планини. — Црквена и селска слава свих православних становника је Бурбевдан.

б) Турци: Бапдевци (17 к.), досељени однекуда после најстаријих македонских родова. — Нуновци (4 к.), неко од њихових предака држао је механу у Здуњу (на путу Гостивар — Дебар). Старина им је из Анадола. Старији становници овог рода много су пили алкохолна пића. — Куртишовци (7 к.), праног турског порекла. — Ђорђевици (15 к.), наводе да су турског порекла. Родовско име добили из подсмеха.

в) Турцизирани Арбанаси: Буфаљевци (28 к.), пореклом из Љуме у с. Арбанији. Говоре турски. Рачунају се као први досељени муслимански род. Дошли после македонског рода Аризановци. То је било у другој половини XVIII века. Буфаљевци у Здуњу имају посебну родовску махалу. — Гафур (1 к.), дошао је из Бањице. Говоре турски. Порекло му је из Арбаније. — Џабир (1 к.), дошао као домазет из Врапчишта. Даље порекло из Арбаније.

г) Муслимански Арбанаси: Чајани или Бајалари (18 к.), прво родовско име добили по месту порекла у Љуми. Преци су им дошли као сточари. У Здуњу су купили имање од Сулејмана Зрза. Бајалари у Здуњу имају посебну родовску махалу. — Казовци (9 к.), досељени из с. Арбаније. За Казовце П. Јовановић је слушао да су досељени из околине Дебра. У Здуњу чине посебну махалу. — Акик Река (1 к.), дошли пре око сто година из Кракорнице у Г. рци. Даље порекло у с. Арбанији. Њихови преци у Здуњу (на путу Гостивар — Дебар) држали су хан. — Азир (1 к.), дошао из М. Турчана. Даље порекло у с. Арбанији.¹⁵⁷

д) Поисламљени па поарбанашени Македонци: Дурмишовци (1 к.), дошли пре око 20 година из Врутока. Тамо припадали истоименом роду. Мајка данашњих становника је Македонка Тодорка од вруточког рода Војновци. Дурмишовци раније су били хришћани и по мушкој линији. У Врутоку су старинци.

а) Македонци: Максимовци, у Здуњу су имали две куће. За време Турака потпуно су изумрли. — б) Муслимани: Абдиовци, сада живе у Гостивару. Тамо су дошли преко Здуња.¹⁵⁸ — Шабан (1 к.), живи у Форину. Тамо се доселио као домазет из Здуња. — Намил (1 к.), живи у Г. Бањици. Тамо је дошао као домазет из Здуња.

41. Дебреше

Село је на Дебрешкој Ретри при њеном силаску са Шар-планине.¹⁵⁹ Вода за пиће и за друге потребе добија се из бунара и извора. Главнији извори у селу су: Картаровце, Сулендар, Буладиноска чешма и Рецоска чешма.

Њиве и ливаде налазе се испод села на потесима: Доно ливабе, Папрабе, Дебели трн, Вртача, Алабачки пат, Џигерица, Пазарски пат, Градиште, Ограбе, Каракашац. Ливаде и шуме налазе се изнад села на падини Шар-планине. Њихови потеси су: Чука, Асдине, Сек, Пржаљ, Стрмол, Калуђерица, Међу Кошаре, Осој, Карамајница, Ледина.

Дебреше је збијеног типа. Даси се у осам махала, које носе имена по најјачим родовима. Православно македонско становништво живи у пет мањих махала. То су: Грујоска, Буладиноска, Митреска, Чивлик и Радеска Маала. Три велике махале имају муслиманско становништво. Зову се: Менга, Курто и Мурто Маала. Средином села протиче Дебрешка Река. По двориштима муслиманских кућа су спроведени јазови. Дебреше укупно има 40 родова са 169 домова (1946. г.).

Дебреше спада у доста стара насеља. У писаним изворима помиње се између 1366. и 1371. г. Тада је у Дебрешу живео поп Михајло, који је био родом из суседне Лешнице. У поменуто доба Дебреше је било значајно насеље јер се у њему налазило неколико цркава. За време Турака порушене су све цркве.¹⁶⁰

У једној белешци са краја XIX века у Дебрешу се наводе 17 црквишта. У другој белешци записано је 12 црквишта. Од црквишта значајне су биле развалине храмова Св. Димитрије, Св. Богородица, Св. Тројица, Св. Борбе, Вознесење и други. У данима поменутих светаца становници су одлазили код појединих црквишта и тамо клали жртву. Код неких црквишта обављало се водоосвећење.¹⁶¹

Ја сам слушао да је Дебреше некада било велико македонско село. У њему је било 12 цркава и манастира. Око сваког храма налазило се и по једно гробље. Појединачно о порушеним црквама и манастирима сада се знају ови подаци. Храм Св. Атанасија налазио се испод села на данашњем истоименом потесу. Ту су њиве и рушевине се не познају. — На улазу у Дебреше идући из Гостивара виде се рушевине цркве Св. Димитрије. Код поменутог црквишта данас се познају гробови са крстовима и око њих су непосечени храстови. — Храм Св. Никола налазио се у данашњој Мурто Махали. Ту су сада муслиманске куће. — Храм Св. Богородице налазио се на једном потесу према Здуњу. То место зове се Ледина. Трагови од храма на површини земље не познају се. — Храм Св. Илије налазио се у данашњој Курто Махали. Ту су сада муслиманске куће. — Храм Св. Борбе налазио се у горњем делу села. До 1924. г. на поменутом црквишту налазила се капела. Те године ту је саграђена данашња велика црква.¹⁶² — Храм Св. Спас био је изнад села на месту Јасики. Ту се познају слаби остаци од темеља, затим има неколико гробова и старих храстова. — Храм Св. Петка лежи изнад

данашњег села са леве стране Дебрешке Реке. На поменутом црквишту има неколико старих гробова и храстова. — Храм манастира Св. Јована налазио се између Дебреша и суседног Ропаша. — Није познато којим су свецима били посвећени остали дебрешки храмови. Један се налазио на месту Крс. Ту су сеоске баште и њиве досељених муслиманских родова. Други храм био је близу школе. Ту су столетни храстови, а постоји и једна велика битрена плоча. Најзад један храм налазио се на месту Калугерица недалеко од манастира Св. Јован. Ово црквиште сељаци зову Бабин гроб.

На граници дебрешког атара према Здуњу постоји голо кречњачко узвишење Градиште (655 m). Градиште лежи у подножју Шар-планине. Старица нема. Становници причају, да је на помесутом узвишењу „био град“ недалеко од пута према Дебру. У унутрашњости узвишења сељаци наводе да протиче река чија вода избија код Чајла близу Гостивара. — 1900. г. село је имало 50 православних и 60 муслиманских кућа.¹⁶³ По народности становници су се делили на: Македонце 300, Турке 365 и Арбанасе 145.¹⁶⁴

У Дебрешу живе: православни Македонци, Турци, турцизирани Арбанаси, муслимански Арбанаси и поисламљени па поарбанашени Македонци.

а) Православни Македонци: Геговци (1 к., Св. Никола и Спасовдан), старинци. Имају исељених породица у Гостивару (1), Скопљу (2) и Београду (1). У овом роду живео је предак Гего који је дошао као домазет из Г. Боновице. — Митревци (5 к., Св. Никола), старинци. У овом роду био је познат неки предак Спасен. — Смиљевци (3 к., Св. Никола), старинци. Преци овог рода „били многу прости“. Једном су градили мост. Да би греде издужили они „ли трале со масло“. Једна њихова породица живи у Румунији. — Павлевци (3 к.) и Грујовци (3 к.), старинци. Славе Св. Никола и Спасовдан. Раније чинили један род. Једна њихова породица живи у Свилајнци. — Пурдићевци (2 к., Варвара), старинци. Имали су познатог претка Змејка Пурдића. Једна њихова породица живи у Гостивару. — Војновци (4 к., Ваведене) и Буладиновци (2 к., Бурбиц), старинци. — Даиловци (4 к., Св. Никола), досељени из Пореча. Род су основала браћа Петко и Николче. — Картаровци (4 к., Св. Никола), досељени „од Оридско“. П. Јовановић је слушао да је овај род добио име по селу одакле се доселио (Картар Село?). У Дебрешу били чифчије на имању неких муслимана. Новевци (2 к., Варвара), досељени од некуда. Овде радили на чифлуку. Зову се и Чифлижани. Једна њихова породица живи у Румунији. — Цукљевци (5 к., Св. Никола), за њих је П. Јовановић слушао да су пореклом „од Оридско“. — Тримчевци (3 к., Бурбиц), досељени из Сүпице. Потичу од претка Тримчета, који је дошао „по тетка“. — Радевци (8 к., Св. Никола), дошли из некоег места Слив. По казивању оно се налази на планини кичевског села Турије. Зову их и Власи. П. Јовановић је слушао да су Радевци „Куловласи“ из Крушева. Једна њихова породица живи у Београду. — Андоновци I (6 к., Св. Ни-

кола и Спасовдан), потичу од претка Кузмана. Кузман је дошао као дете из Пореча. Кузман је постао добар јунак и у појасу је носио „јатаган“. — Симићаноски (1 к., Св. Никола), досељени из суседног Врапчишта. Тамо били старинци. — Андоновци II (1 к., Митровдан и Бурбиц), дошли из Врапчишта. Тамо су им род Цветановци, који су старинци.

б) Турци: Абдиљовци (8 к.), живе у Курто-махали. — Амедовци (4 к.), куће су им у Курто-махали. — Шкорлеј (4 к.), потичу од претка Шабана Прце. Име Шкорлеј добили из подсмеха. — Стамболии (1 к.), потичу од претка који се звао Алил. — Маџури (2 к.), дошли на крају XIX века из Дели-Ормана у Бугарској.

в) Турцизирани Арбанаси: Барјактаровци (6 к.), досељени из с. Арбаније. П. Јовановић је забележио да су они из Мата. Сада говоре турски. — Шабан Менга (8 к.), живе у махали Менга. Име добили по оснивачу рода. Досељени из Дардс у Љури (с. Арбанија). Из Дарде пошла су четири брата. Један се населио у кичевском селу Тујину (Калешовци), два у Трнову и један у Дебрешу од кога потичу ови. Сличне податке о пореклу овог рода забележио је и П. Јовановић. — Рушитови (5 к.), досељени из с. Арбаније. Живе у махали Менга. — Мустафовци (5 к.), досељени из с. Арбаније. Живе у махали Менга. — Вџмазовци (6 к.), дошли пре неколико година из суседног Ропаша. Пре тога живели и у Врањовцу. Даља старина у с. Арбанији. Куће су им у махали Муро. — Корбовци (9 к.), од фиса Тсач у с. Арбанији (братство Корб). Куће су им у махали Муро. — Ибишовци (3 к.), пореклом из Љуме у с. Арбанији. Куће су им у махали Муро.

г) Муслимански Арбанаси: Тоскаларве (10 к.), досељени из ј. Арбаније. Куће су им у махали Курте. П. Јовановић је слушао да су они раније живели у Д. Боновици. — Аљуш (2 к.), пореклом из с. Арбаније. Куће су им у махали Курте. — Асипови (4 к.), пореклом из с. Арбаније. Живе у махали Курте. — Чајани (1 к.), име добили по месту порекла у Љуми. Живе у махали Менга. — Кадриовци (3 к.), исто порекло као и Чајани. Дошао је оснивач рода Баил Кадро. Куће су им у махали Менга. — Аљуш (1 к.), дошли из некоег места званог Тануш (?) у с. Арбанији. Познати су као велики насилници према Македонцима. 1944. г. наша војска у овом роду стрељала је као разбојнике оца са четири сина. Живе у махали Менга. — Куртишовци (2 к.), пореклом из с. Арбаније. П. Јовановић је забележио да су они из околине Пишкопеје. Куће су им у махали Менга. — Метовци (12 к.), досељени из с. Арбаније. Куће су им у махали Менга. — Адилџовци (6 к.), досељени из с. Арбаније. Куће су им у махали Муро.

д) Поисламљени па поарбанашени Македонци: Целидови (7 к.).

а) Православни Македонци: Трпевци (2 к.), били старинци. Изумрли за време Турака. — Драгановци (1 к.), изумрли у Турско доба. — Спасевци и Тодор живе у Зубовцу. Потичу

од предака који су тамо дошли из Дебреша. — б) Муслимани: Арифови, сада живе у Гостивару. Тамо су дошли из Дебреша. Далеко им је порекло у Фанди у с. Арбанији.¹⁶⁵ — Грк (1 к.), живе у Чеграну. Тамо је дошао предак из Дебреша. — Муслиманско гробље лежи источно од села крај пута за Гостивар.

42. Ропаш

Насеље лежи 15 минута хода изнад Дебреша.¹⁶⁶ Увучено је у долину Дебрешке реке. Вода за пиће добија се из извора и бунара. Извори су: Морче ливад, Осој, Пексодинец, Стани Алимит.

Топографска имена за потесе са њивама и шумом: Калуђерица, Бопов Рид, Горпо лозје, Стари долец, Каља, Ливада, Круша, Међукошаре. — Ропаш је мало збијено насеље. На махале се не дели. Укупно има 5 родова са 13 домова (1946. г.).

Ропаш је старо насеље. То се види по старом становништву и по остацима од старина. Стари становници били су православни Македонци. За време Турака неки старинци прешли су на ислам и остали у насељу, док су се остали иселили. Последњи Македонци иселили су се пре око 60 година. То су били Димитровци (2 к.). Димо је имао синове Тофиља и Сиљана. Досељени Арбанаси убили су Сиљана на планини када је чувао волове. Његов брат Тофиљ због тога се иселио у Тетово. Тофиљови синови из Тетова 1913. г. тужили су неке Арбанасе из Ропаша за земљиште које су они насилно одузели од њихових предака. Један Тофиљов син живи у Скопљу.

Недалеко од Ропаша налазе се места Калуђерица и Каља. То су две високе косе, а око њих теку Голема и Мала река. На Калуђерици познаје се старо гробље са плочама и очуваним крстовима. Поред гробова виде се зидови од порушеног манастира. Опште је предање (у Дебрешу и другим суседним селима), да је поменути манастир посвећен Св. Јовану. Овај манастир био је велики и веома познат у Г. Пологу. Рушење манастира народна традиција доводи у везу са аустро-турским ратовима. Тада је турска војска манастир гањала топовима. Код становника слушао сам и то да је до почетка овог века у манастирским рушевинама постојала велика камена плоча са исписима. Ту је плочу пренео у Скопље неки „таваз“ на служби код грчког владике. Православни становници Дебреша сваке године долазе код рушевина манастира на дан Св. Јована. Тога дана на манастиришту приређује се богослужење и свети се вода. До поменутих рушевина постоји Манастирски Извор чијом се водом умивају болесници. На потесу Каља сада се не познају остаци од утврбења.

Ропаш је име добио зато што лежи „до рупа“. Због тога што је насеље мало оно се у администрацији води као заселак суседног већег села Дебреша.

У Ропашу живи муслиманско становништво арбанашког језика. По пореклу оно се дели у две групе: на поисламљене па поарбанашене Македонце старинце и на праве Арбанасе који су досељени.

а) Поисламљени па поарбанашени Македонци: Целилови (3 к.), старинци. Бамиа, жив 90 година, из овог рода набраја оца Илџа, асду Шайпа и праасду оспивача рода Целила. Целил је прешао на ислам, док је његов брат живео у Ропашу као хришћанин. Целилови имају седам породица иселиених у Дебрешу.

б) Арбанашки родови: Меметолар (2 к.), дошли из суседног села Врањовца. Тамо се задржавали неко време долазећи на путу из с. Арбаније. Из Врањовца у Ропаш је дошао оснивач рода Мемет. Он је овде имао сина Азира, унука Османа и праукука, данас живог Ракипа (70 година). — Фетуш (4 к.), порекло, време и начин досељења као и поменути род Меметолар. — Нурлинови (3 к.), досељени преко суседног Врањовца пре око сто година. Далеко порекло у с. Арбанији. Њихове четири породице прешле су у Дебрешу. — Цемови (1 к.), потичу од домазета који је дошао из Дебреша. Права старина у Магесији (с. Арбанија). — За време моје посете 1946. г. у Ропашу је било неколико Арбанаса који су били стари по око 100 година.

43. Врањовце

Село лежи изнад Дебреша и Зубовца на падини Шар-планине. Куће су на мањим језерским подовима. Главни извори и чесме су: Селска чесма, Горна река, Ливаде, Мемет дол, Гувчев камен, Карамајница, Топлен, Станин дол, Филипова чесма, Млаче.

Њиве леже око села и зову се: Дражеско, Големиран, Гумништа, Глауч, Трендафилец, Стара Корија, Дабоња, Србиноец, Мартинова Круша, Солиншта, Калуђерец, Стамболче, Стражник, Бела вода, Падина. Изнад села леже потеси са шумом и пашом. Њихова су имена: Длага орница, Рамница, Стара ливада, Дабоа, Планина, Реткач, Јанкулој рупа, Краста, Пустиниште.

Врањовце је разбијеног типа. Дели се у три махале, које су једна од друге далеко по око 15 минута хода. Махале се зову: Маала Поштр, Маала Медист и Маала Епр. Укупно село има 14 родова са 83 дома (1946. г.).

Врањовце је старо село. То се види по његовом стариначком становништву и по другим подацима. У једном писаном извору ово село се помиње 1595. г.¹⁶⁷

Врањовце је најпре било православно македонско село. За време Турака један део тих старинаца прешао је на ислам и тако су они остали у селу.¹⁶⁸ Православни родови су се иселили. Од православних иселиника сада се знају: Жељкаронци (8 к.), живе у суседном Зубовцу. Они су до пре неколико година из Зубовца долазили у Врањовце да би обрадили своје старе винограде. — Саздановци (2 к.), и они се иселили у Зубовце. Тамо су изумрли. Од Саздановаца једна породица живи у Румунији (Гурн Северин).

— У роду Геговци у Лешници до пре неколико година живела је жена која је била родом из Врањовца. — Алазе Кривошија (данас жив) из Зубовца имао је мајку рођену у Врањевцу. Поменути Кривошија казивао ми је да се у Врањевцу до скоро познавала кућа његове мајке. Пре 60 година из Врањовца се иселила последња православна македонска породица. Становници те породице били су Павле и још неки други његови укућани. Они су се населили у Лешници.

Ранији македонски и православни карактер Врањовца види се још по напред наведеним топографским именима, а има остатака и од старина. Црква се налазила на месту Голем камен (на сеоској страни према Новом Селу). Сада су на поменутом потесу њиве сеоских муслимана. Рушевине од храма на површини земље се не познају. У литератури има помена да је врањовачка црква била посвећена Св. Димитрију.¹⁶⁹ Око места где је лежала црква налазило се гробље старих сеоских родова. Друго православно гробље било је поред садашње Средње махале. Становници околних села казивали су ми, да је некада Врањовце имало цркву и на месту Стражник. То се место налази испод садашње Доње махале. Раније код овог црквништа долазили су становници из Зубовца на Велики Петак.

Данашње становништво Врањовца је двојак: једни су поисламљени па поарбанашени Македонци, други су муслимански Арбанаси. Сви становници говоре арбанашки.

а) Поисламљени па поарбанашени Македонци: Камберовци (5 к.), старинци. Куће су им у Д. махали. На ислам прешао оснивач рода који се у православљу звао Тофиљ. То је предак из трећег појаса: Зибер (жив) имао је оца Исмана, деда Исмама и прадеда Тофиља. — Фетоски (10 к.), старинци. Куће су им у Д. махали. До скоро су говорили македонски. Једна њихова породица живи у Турској. — Уљароски (9 к.), старинци. Куће су им у Г. махали. У суседном Новом Селу и Зубовцу за ове становнике слушао сам да се на таванима њихових кућа до скоро могле наћи беле македонске доламе и памти се када су њихове жене говориле македонски. Арбанашке особине највише су примили путем женидбених веза са муслиманским Арбанасима. Имају пет исељених породица у Турској. — Јонуз (1 к.), доселио се као домзет из Пожарана. Његови преци говорили су македонски. Даље порекло из слива Радике.¹⁷⁰

Ј. Х. Васиљевић, говорећи о поисламљеним па поарбанашеним родовима Врањовца, изнео је да су они преслазили на ислам под утицајем исламизираних дебарских досељеника.¹⁷¹ Испитивањем порекла становника у Врањевцу установио сам, као што ће бити даље изнето, да то није тачно јер у селу досељеника из околине Дебра пема. Врањовачки Арбанаси досељени су из Љуме и уопште из с. Арбаније. Од Ј. Х. Васиљевића исто мишљење примио је и Р. Петровић.¹⁷² По подацима Ј. Х. Васиљевића врањовачки словенски родови до скоро (пре 40 до 50 година) говорили су македонски.¹⁷³ — Занимљиво је изнети да поисламљени становници Врањовца за време Турака и за време албанске окупације у другом

светском рату нису правили никаква насиља над суседним хришћанима. Напротив, било је случајева да су ти становници из Врањовца узимали у заштиту поједине Македонце из Зубовца, Дебрења и других насеља.

б) Муслимански Арбанаси: Рамови (7 к.), пореклом из Љуме у с. Арбанији. Дошли у току XIX века. Куће су им у Д. махали. — Јонузови (4 к.), пореклом из Љуме. Дошли када и Рамови. Куће су им у Д. махали. Имају по две исељене породице у Гостивару и Турској. — Ељезовци (4 к.), пореклом из Љуме. Куће су им у Д. махали. Овде живе од XIX века. — Мемедови (20 к.), пореклом из Чаје у Љуми. Дошли као неколико кућа. Живе у Средњој махали. — Ајвазоски (10 к.), исто порекло као и Мемедови. Доселили се преци из трећег појаса (Раим, жив, имао је оца Мустафу, деда Фазију и прадеда Ризу, који се доселио и основао род). Куће су им у Средњој махали. Имају исељених породица у Гостивару (1) и Турској (5). — Адијоски (4 к.), пореклом из неког места у с. Арбанији. Куће су им у Средњој и Доњој махали. — Куртовци (6 к.), пореклом из Љуме. Куће су им у Г. Махали. Две њихове породице живе у Турској. — Дане (1 к.), дошао као домзет. Порекло у с. Арбанији. — Мета (1 к.), дошао из суседног Прошевца. Старина им је у Љуми (место Чаја). — Бектеш (1 к.), дошао из Речана. Овде имао сестру па се код ње доселио. Права старина у с. Арбанији. — У Врањевцу постоји џамија која није много стара. Око џамије је муслиманско гробље заједничко за цело насеље.

44. Ново Село (Зубовско)

Село лежи на Шар-планини недалеко од Зубовца. Куће су на теренима уских тераса. Воду за пиће становници добијају са чесама и из извора. Зову се: Филоа чешма, Селска чешма, Билбилов извор, Градоа Млака.

Око села леже њиве на потесима: Петројца, Лисичини Дупки, Зад крс, Кременаца, Голема нива, Баштиница, Денобрце, Ограда, Лозје. Називи за места под шумом и пањом: Орман, Влесица, Карпа, Делчев присој, Рамнина, Опал, Стамболче, Гребен, Глауч, Маркоо Водејиче. Ново село има заједничку шуму са суседним Врањовцем, Врапчиштем, Зубовцем и Галатом.

Ново Село је мало насеље. Укупно има 4 рода са 5 домова (1946. г.). Међусобом куће су одвојене пространјим оградама и баштама.

Ново Село је старо насеље јер се помиње 1470. г. Тада се у вакуфији џамије Кјебира Мехмеда Челебије наводи да граница запештаних села Галата, Пожарана и Прошевца на једној страни води „браом Новог Села долазећи до хришћанског гробља”.¹⁷⁴ Постоји писани помен о Новом Селу и из 1595. г.¹⁷⁵

Данашње становништво Новог Села има традицију да је некада њихово насеље лежало на месту Клење. Поменуто селиште налази

се око 15 минута хода изнад данашњег саског положаја. Једном је на Клању владала „чума“ од које су становници помрли, изузев једне удовице са неколико деце. Удовица са децом склонила се на данашњем месту и ту основала ново насеље. Од поменутих оснивача потичу садашњи стариначки родови. На Клању, где је лежало старо село, постоји гробље и једна капела (Св. Никола). Капела је грађена после 1912. г. на темељима старог порушеног храма Св. Јована.

Становници Новог Села верују да је некада у њихово насеље наишао владика кога њихови преци нису добро дочекали. Зато је он проклео село да не може бити веће од пет дома. По ослобођењу од Турака селаци су позивали скопског митрополита, који им је молитвама „скидао проклетство“. — Живот становника у Новом Селу до 1912. г. био је веома тежак. Тада су на село често ударали арбанашки пљачкаши из околних насеља. Они су углавном сељацима убијали на паши, у шуми или на пивама. Живот је био толико тежак да су се преци садашњих становника једва одржали под Турцима. — Ново Село око 1900. г. имало је 22 македонске куће¹⁷⁶ са 22 становника.¹⁷⁷

Ново Село је православно македонско насеље. Родови: Стојковци (1 к., Св. Никола), старинци. Пре 1912. г., због зулума, једном су се иселили у Тетово па се вратили после ослобођења од Турака. Имају једну породицу у Галату и једну у Пожарану. — Стојановци (1 к., Св. Никола), старинци. Једна њихова породица живи у Тетову. — Димовци (2 к., Св. Никола), старинци. Једна њихова породица иселила се у Зубовце и одатле прешла у Гостивар. Пре 15 година у овом роду умрла је жена која је била родом из садашњег муслиманско-арбанашког села Добридола. — Змејковци (1 к., Св. Никола), старинци.

Раније Ново Село имало је већи број дома. Знају се ови иселени родови: Матевци, били су старинци. Једна њихова породица живи у Галату и једна у Скопљу. — Пандиловци, били су старинци. Од Пандиловца 3 породице живе у Скопљу. — Горјанци имали су 8 дома. За Горјанце се прича да су били досељени из сада муслиманско-арбанашког села Горјана. Из Горјана иселили су се јер су се тамо намножили досељени Арбанаси. Приликом досељавања у Ново Село многобројну децу Горјанци су носили у кошевима. Даља старина Горјанаца била је из Арбаније („село Печ“). Пред крај турске владавине у Новом Селу Горјанцима Арбанаси су убили једног истакнутог домаћина. Зато се тада цео род иселио. Од Горјанаца 2 породице живе у Скопљу и 2 у Струмици. Слава Горјанаца била је Св. Никола. — Симџаноски (1 к.) и Илиоски (1 к.), живе у Галату. Оснивачи родова тамо дошли „по жена“ из Новог Села. — Њиве иселилих становника куповали су муслимани из суседног Врањовца. Зато данас атари Врањовца и Новог Села нису јасно одвојени.

45. Зубовце

Село лежи у подножју Шар-планине, између Дебреша на југу и Врапчишта на северу.¹⁷⁸ Оно је увучено у долини Зубовског Потока. Главнији извори: Сугарски, Каланетронец и Лашнимушица.

Атар највећим делом је под њивама. Потеси: Долни Цес, Цапркојца, Крс, Мал пат, Чапрага, Дабче, Арсонец, Кобел, Манастирско, Под лаг, Кара Зела, Голема нива, Клукко, Алажец, Крило, Бунарче, Цагалче, Орашанка, Крши кућица, Пескарник, Калишанец. Ливаде се налазе на местима: Слатина и Ливадје. Шумс има на месту Кутур-Самар изнад села.

Зубовце је збијено насеље. Куће су груписане по махалама. Поједине куће су окренуте према потоку са леве и десне стране. Укупно Зубовце има 26 родова са 113 дома (1946. г.).

Зубовце је старо село. Оно се помиње у једном писаном документу 1595. г.¹⁷⁹ У народу се говори да су некада Зубовце основали словенски досељеници који су дошли из Пилигринца. Пилигринце је лежало на котлинском лану око 3 km источно од Зубовца. Поред Пилигринца водио је Алабачки пут којим су путовали „деришпи“. Зато су становници напустили то старо село и основали ново (тј. Зубовце) на данашњем положају.¹⁸⁰

Изнад Зубовца на падини раније је постојала црква посвећена св. Марији („Блажена Марија“). Око ње налазе се стари гробови. Традиција наводи да су се у помнутим гробовима сахрањивали неки стари православни становници, који су пре осипања Зубовца и Врапчишта имали село од око 16 дома. То старо село лежало је на потесу Цапркојца. Касније ти стари становници иселили су се. Њихово гробље и цркву присвојили су становници из Зубовца. На црквишту Св. Марије становници из Зубовца саградили су нови храм. То је било 1840. г.¹⁸¹

Зубовце је насељено православним Македонцима. Родови: Беџиновци (3 к., Варвара), најстарији род. Дошли из Пилигринца сада пустог селишта недалеко од Зубовца. Да не би били сами, они су позивали у Зубовце и досељенике из других насеља. Оснивач рода звао се Беџин. За њега се прича да је био „голем газда“; имао је око 12.000 оваца и другог имања. — Боневци (3 к., Варвара), грапа од рода Беџиновци. — Кочевци (19 к., Варвара), дошли из помнутог Пилигринца. Прича се да се род намножио од неког Циганина. У овом роду и данас има становника који су по боји коже „дрномурни“. Једна њихова породица живи у Гостивару. — Поповци (11 к., Варвара и Св. Никола), и за њих се каже да су живели на Пилигринцу. У овом роду увек је било свештеника. Први свештеник звао се Алекса, затим по реду су били Павле, Тофил, Методија и Саве. Раније Поповци су важили као „силаан род“. Нису се бојали од Турака и они су Зубовце брањили да се у њему не доселе муслимански Арбанаси. Њихови преци за време Турака могли су истаћи неког муслимана а да зато никоме не одговарају. Ипак су Поповцима муслимани из суседног Дебреша уграбили једну најлепшу де-

војку. Имају исељених породица у Куршумлији (1) и Бугарској (2). — Коруповци (1 к., Петковдан и Св. Никола), стари досељеници. Пореклом из сада муслиманско-арбанашког села Прошовца на Шар-планини. Једна њихова истоимена грана из Прошовца прешла је у Пожаране. — Бошковци (6 к., Петковдан), дошли однекуда када и Коруповци. — Имају исељених породица у Гостивару.¹⁸² — Трајановци (4 к., Петковдан и Св. Никола), пореклом из Кунова на Сухој гори. Тамо били старинци. — Тупцовци (3 к., Петковдан и Св. Никола), порекло као и Трајановци. У Кунову били старинци. Једна њихова породица живи у Скопљу. — Младеновци (4 к., Петковдан и Св. Никола), род су основала два брата који су дошли као терзије из Железног Речана. Тамо били старинци. — Жељкаровци (8 к., Варвара), пореклом из суседног данас муслиманског села Врањовца. Њихови виноградни до скоро су постојали у Врањевцу. — Пољковци (8 к., Петковдан и Св. Никола), пореклом из Пореча. Име добили по неком пољском селу где су се задржавали пре досељења у Зубовце. Имају исељених породица у Бугарској (1) и Одеси (4). — Дукровци (3 к., Петковдан и Св. Никола), родовско име добили по месту одакле су се доселили: Думково или Дукново. Где се налазило поменуто место садашњи становници не знају. — Фичуровци (6 к., Митровдан), пореклом „од Скопско“ — село Арачиново. Три њихове породице живе у Бугарској. — Степановци (6 к., Митровдан и Св. Никола), дошли из Пореча. Пре 40 година у овом роду околни Арбанаси убили су једног истакнутог домаћина. Зато су се тада сви Степановци иселили у Тетово. Тамо су живели шест година па се вратили у Зубовце. Имају по једну породицу у Тетову и Србији (Неготин). — Бардевци (1 к., Петковдан и Св. Никола), име добили по скопском селу Бардовцу одакле се доселили. Једна њихова породица живи у Србији (Неготин). — Марковци (7 к., Петковдан и Св. Никола), досељени од некуда. П. Јовановић је забележио да су они из Пореча. Имају по једну породицу у Гостивару и Цариграду. — Цоцолевци (4 к., Петковдан и Св. Никола), досељени из Прошовца или Пожарана. Оно је сада арбанашко насеље. Преди рода Цоцолевци иселили су се „од зулум“. Једна њихова истоимена грана налази се у Галату. — Крагујевци (4., Митровдан и Св. Никола), досељени однекуда. У овом роду до скоро је живела жена која је била рођена у данашњем муслиманско-арбанашком селу Горјану. Две њихове породице живе у Београду. — Спасевци (1 к., Митровдан и Св. Никола), потичу од домазета који је дошао из Дебреша. Тамо били старинци. — Тодор (1 к., Св. Никола), род је основао домазет који је дошао из Дебреша. Тамо припадао неком стариначком роду. — Фортинци (2 к.), име добили по селу испод Сухе Горе одакле су се доселили. Фортино је сада арбанашко насеље. Род је основао Ристе, прадед данашњих становника. У Зубовцу почели су да славе Св. Јована. — Бакаловци (1 к., Митровдан и Св. Никола), досељени однекуда. Једна њихова породица живи у Софији. — Сиљан (1 к.), дошао из Пореча. — Боковци (1 к.,

Петковдан), грана од рода Бошковци. — Рачиновци (3 к., Митровдан), грана од рода Фичуровци. За Рачиновце П. Јовановић је забележио да су од Арачинова у Скопској Блатији. — Страшевци (4 к., Варвара), досељени однекуда. Становници овог рода су гушави. — Сеоска слава у Зубовцу је Огњена Марија.

Раније је у Зубовцу живео род Саздановци (2 к.). Касније су изумрли. Били су пореклом из сада муслиманског села Врањовца. Једна њихова породица живи у Румунији. — Т. Смиљанић наводи да у селу Радомиру на Корабу постоји род Болевци и да од њих има исељеника у пољском селу Зубовцу.¹⁸³ За такве досељенике сада овде се не зна.

46. Врапчиште

Село лежи на граници котлинског дна са истока и шар-планинске падине са запада. Котлинско дно представља зону са њивама, док су на падини паша и шума. У Врапчишту највише се пије бунарска вода.¹⁸⁴

Око села су потеси: Ареновец, Јасика, Рупа, Илиница, Папрадиште, Љариновце, Мемедовце, Јастрбице, Каваклија, Ограде, Лажане, Даре Баир, Папрад Орница, Багла. — Пружајући се дуж границе котлинског дна и планинске падине Врапчиште има низи облик. Куће су збијене и груписане у четири махале. То су: Поток, Цамија, Спаија и Галатска маала. Врапчиште има 35 родова са 391 кућом (1951. г.).¹⁸⁵

Врапчиште је старо насеље. У писаним изворима помиње се 1461. или 1462. г. Помен је очуван у пресуди кадије којом је потврђен вакуф Мехмед-бета меспиду, имарету и хамаму који су се налазили у Теке Махали у Тетову. У наведеној пресуди стоји да је граница вакуфа на једној страни достизала до амбара и турског гробља у Врапчишту, затим до пута који пролази између Врапчишта и Галата. Вакуфу је припадала и нека воденица са два камена између Врапчишта и Галата итд. Најзад у пресуди се помиње и Турчин Хазар син Рамаданов из Врапчишта.¹⁸⁶

Други помен о Врапчишту датира неколико година после првог (из 1470. г.). Он се налази у вакуфији цамије Кјебира Мехмеда Челебије, сина Гази Иса-бега Исаковића у Скопљу. У овој вакуфији Кјебир Мехмед двојици својих синова, поред имања у другим местима, завештао је у кази тетовској села Галате, Пожаране и Прошовце. Граница ових села на једној страни избијала је поред муслиманских кућа села Врапчишта.¹⁸⁷

Од старица занимљиви су у Врапчишту хришћански храмови: Св. Атанасије, Св. Димитрије, Св. Петка и Св. Илија. Храм Св. Атанасије је сеоска црква и налази се у западном делу насеља. Саграђена је око 1918. г. Пре тога ту је постојала трошна црквена зграда. Од 1912. до 1916. г. подигнути су и остали врапчишки храмови. То су црквице: две са западне стране села и једна (Св. Илија) на па-

дини Шар-планине. Око црквике Св. Димитрије је старо гробље македонских стаповника.

Многобројни врапчишки муслимани имају три цамије: Вски цамију (Стара цамија), Јени цамију (Нова цамија) и маала Цамија. Прве две налазе се у средишњом делу насеља, док је трећа на крају села са јужне стране. Вски цамија је најстарија (налази се у Цами махалу). Њу је саградио неки Карамустафа паша. Око ње има гробова са натписима.¹⁸⁸ Они припадају појединим ранијим муслиманским домаћинима. — На атару Врапчишта постоје пет муслиманских гробаља. За једно гробље се прича да су у њему сахрањени сватови. Они су се побили међусобом када су се средили на путу из Врапчишта и суседног Добридола.

Пре око 150 година Врапчиште је имало 40 кућа и то углавном македонских и турских. Отада насеље је расло природним прираштајем и досељанањем стаповника из Арбаније, као и долазком мухацира из Бугарске и Србије.

Врапчиште је насељено мешовитим становништвом. Православни становници говоре македонски, а муслимански говоре турски.

а) Православни Македонци: Самарџиовци (4 к., Св. Никола), старинци. Преци овог рода некада су „били најбогатији“ у насељу. Богатство им се састојало у стоци. У близини куће имали су казан пун млека. Маско су делали пролазницима. Од Самарџиоваца има иссељеника у Гостивару (тамо се зову Манојлоски) и Бугарској (око 7 кућа). — Таргацовци (4 к.), Брбушевци (6 к.), Лјчковци (2 к.), Суслаковци (6 к.), Серафилоски (1 к.) и Мишмировци (8 к.), славс Митровдан. Кажу да су старинци. Могуће је да су они некада чинили један род. — Пулевци (2 к., Петковдан), досељени однекуда. — Кљункаровци (2 к., Митровдан), досељени из Тумчевишта. Дошао је оснивач рода Апостол.

Осим кућних слава, у Врапчишту празнују се и две храмовске славе: Св. Атанасије и Св. Илија. На дан поменутих слава у Врапчиште долазе гости из околних села и тада се код сеоских храмова приређују скупови са весељем.

Исељени македонски родови: Лукаревци (2 к.) живе у Цариграду. — Гумантсвици (8 к.) живе у Доленцу код Кичева.¹⁸⁹ — Симњаноски (1 к.), живе у Дебрешу. — Андоновци (1 к.), живе у Дебрешу. Припадали су роду који се звао Цветковци (сада не постоји) и славили су Митровдан. — Илчески (1 к.), живе у Тумчевишту.

б) Православни Роми: Стрезоски (3 к.), славе Св. Николу. То је стар сеоски род. Говоре македонски. Брачне везе склањају са православним Ромима из Тетова, док су сада узели и једну македонску девојку из Железног Речана. Гробље ових Рома је заједничко са гробљем православних Македонаца. За род Стрезоски чује се и име Ефремовци, по неком млађем претку.

в) Муслимански родови турског говора: 1. Турског порекла: Чапраз (3 к.), пореклом из М. Азије. Први муслимански досељеници. Родовско име добили по неком претку који је био киџиш. Једна њихова истоимена грана прешла је у Добридол. Они сада тамо говоре арбанашки. — Фис (4 к.), пореклом из М. Азије. Слично роду Чапраз, рачунају се у старије муслиманске родове. — Спаија (30 к.), исто порекло као и предњи родови. Некада су чинили један род са становницима званом Фис. У роду Спаија један од предака био је спахија и по томе остало име. — Опалари I (8 к.), турског порекла. Неко време живели „во Видинско“ у Бугарској. — Кара Батак (32 к.), дошли из неког места у Бугарској. Право порекло из М. Азије. — Врањко (16 к.), мухацири из Врања. У Врапчишту живе од 1878. г. Старица им је из М. Азије. — Мула Али (17 к.), и за ове се прича да су турског порекла. Неки предак Алија био је хоџа и по томе остало име.

2. Арбанашког порекла: Коколари (22 к.), П. Јовановић за њих је слушао да су пореклом из Чаје у Љуми. У Врапчишту живе од краја XVIII века. Родовско име донели из старине. — Аручи (12 к.), пореклом из Церена у Калису. Исто казивање о њиховом пореклу слушао је и П. Јовановић. Назив Аручи је „галаб“ донет из старине. Њихов предак Иљаз-ага по досељењу у Врапчиште обновио је затечену стару цамију. То је било 1271. г. по муслиманском рачунању. Становници овог рода у турско доба били су богати, имали су чифлике у суседном Тумчевишту. — Љуш (22 к.), пореклом из Чаје у Љуми. Такво казивање о њиховом пореклу слушао је и П. Јовановић. Родовско име добили по претку Каљошу (скраћено Љуш). У овом роду био је познат неки Ислам-џаја који је имао неколико хиљада оваца. Једном неко је запалио Исламово бачило на Шар-планини (налазио се на превоју Враци) па је тада „масло текло до села Неготина“ у подножју поменутих планина. — Веис (32 к.), пореклом из с. Арбаније. — Лика Јаз (32 к.), пореклом из Чаје у Љуми. П. Јовановић за њих је забележио да су из Церена у Калису. Доселио се оснивач рода Алија са пет синова. Генеалогичка: Насир, жив, 32 године — Мицаит — Алим — Ислам — Алија, оснивач рода. Предак рода Лика Јаз у старици „пао на крв“. Зато је одатле избегао поћу са укућанима и стоком. Старо родовско име је Лика. У Врапчишту поред куће водио је јаз и по томе је име Лика Јаз. Становници овог рода и сада више воле да се баве сточарством него другим занимањима (земљорадњом, печалбом). — Челик (14 к.), дошли преко Зајаса код Кичева. Даље порекло из Арбаније. — Опалари II (4 к.), дошли из неког села у Г. реци. Пре тога живели у с. Арбанији. — Штин (9 к.), за њих је П. Јовановић забележио да су пореклом из околине Пишкопеје. — Салко (11 к.), пореклом из с. Арбаније. Родовско име постало по претку Салији. — Бурдин (7 к.), пореклом из околине Пишкопеје. Родовско име добили по селу у старини. — Шеховци (7 к.), за ове је П. Јовановић дознао да су се доселили из Церена у Калису. — Топал (2 к.), за ове је П. Јова-

новић сазнао да су дошли из Беловишта у подножју Сухе горе. Даље порекло у с. Арбанији. — Кара Асан (11 к.), исто порекло као род Будин. Једна њихова грана зове се Цриколари. То је млађе име. — Партал (22 к.), пореклом из с. Арбаније. У овом роду био је неки предак „парталав“. По томе је остало име. Из помешуте старине пре око 140 година они су се најпре населили у Бурђевеишту у долини Маздаче. Одатле прешли у Врапчиште. Њихова истоимсна грана у Бурђевеишту броји 27 кућа. — Печелери (8 к.), пореклом из с. Арбаније. — Лекови (22 к.), пореклом „од Дибра“. Поменуто порекло забележио је П. Јовановић. Једна њихова породица живи у Жеровјану. — Гоголари (6 к.), пореклом из с. Арбаније. У Врапчишту живе од прве половине XIX века.

Исељени муслимани. Од 1912. г. из Врапчишта исељено се 34 куће: 30 кућа прешле су у Турску, а остале у Тетово и Гостивар. Сазнао сам за неке исељенике из Врапчишта и поименично. То су: Џабир (1 к.), живе у Здуњу. — Зснугагини (2 к.), живе у Милетину. — Иљаз (1 к.), живе у Лакавици.

г) Муслимански Роми: Тосум (8 к.), говоре цигански и турски. Овде живе од турског доба. Брачне везе склапају са Циганима из Тетова и Гостивара.

47. Галате

Село је у долини Врапчишке реке пред њеним силаском на котлинско дно. Вода за пиће добија се из седам бунара и из реке. На атару су извори: Топалишница (испод Градишта), Свилаена чешма, Студена вода, Бурашини извори и Висока чешма.

Топографски називи за потесе на падини Шар-планине: Градиште, Брце, Забел, Големи Рид, Калањ, Гуштерица, Сарачов дол, Кочов дол, Попадија, Попоо Лениште, Царец, Трпо Лениште, Богданоа нива, Карлучоа нива, Карпа, Вачи Дупка, Будои ливабе, Батаче, Папрадоа Орница, Топалишта, Река, Двана дола, Дербаир, Рамница, Зубоска Бразда, Пат Прошовски, Лозје, Ораше. Називе за њиве на котлинском дну: Лажане (лево од пута Гостивар — Тетово), Кључко, Шурлинци, Рупишта, Лагој, Крилатица, Топалица, Јасики, Маторник, Ограбе, Единак, Гладници, Гумења, Плитарница, Под градиште, Градиште.

Галате је збијено насеље низног облика. Све галатске куће поређане су дуж леве стране Врапчишке реке и груписане у три махале. Махале се зову: Долно, Срејно и Горно маало. Галате укупно има 19 родова са 60 домова (1947. г.).

Градиште је кречњачко узвишење (536 m) око 1 km северно од насеља. Подесно је за одбрану. Поред Градишта води важан поштински пут подножјем Шар-планине. Раније су сељаци на темну поменутог узвишења налазили „стари пари“ један бунар и знакове. Под Градиште је потес са источне стране Градишта. Ту избија врело Топалишница чија вода покреће воденицу од два камена. Око овог врела у њивама изораване су цигле и ћерамиде.

И Галате је старо село. Један писани помен о њему очуван је у вакуфији Мехмед-бега из Тетова. Он је 1461, или 1462. г., поред осталих имања и села у Пологу, месциду који се налазио у тетовској Теке Махали, затим имарету и хамаму, који су били у истој махали, увакуфио и село Галате. Из вакуфије се види да су тада у Галату постојали црква, хришћански становници, воденице, једна ваљавица, муслиманске турске махале, виногради, чифлик Ажан са четири мезре¹⁹⁰ (мезре су се звале: Папрад, Маали Ажан, Велики Ажан и Топлешенец), затим се наводе Турци из села Јусуф, син Исаков, и Јонуз, син Илјазов.¹⁹¹

Други помен о Галату потиче из 1470. г. Тада је Кјебир Мехмед-бег, син Гази Иса-бега Исаковића у Скопљу, двојици својих синова увакуфио у Галату своје куће са двориштима, баштом и коњушницом, житницом и земљиштем које се налазило иза дворишта, а измешу два пута. Осим тога увакуфио је и једну ливаду, која је у вези са двориштем и којој је с једне стране река, а с друге виноград и пут. Увакуфио је и земљиште од шест плугова, које је променио са Димитријем Ковачем, а које се са две стране граничи путем, с једне стране јаругом. Увакуфио је и земљу од осам плугова, коју је узео за хараџ од Рушиновог сина. Овој земљи с две стране је пут, а с једне гробље. Својим синовима увакуфио је и виноград од тридесет мотика. Њега је завештач сам својом руком засадио анадоолском лозом и налазио се близу беглушког винограда. Увакуфио је у Галату и други виноград од 24 мотике на месту званом Селиште. Завештао је и једну порушену воденицу, коју је купио од Манес Илјаса и две друге воденице. Поред ових поменутих појединачних посела, 1470. г. Кјебир Мехмед-бег увакуфио је својим синовима и три села, које је добио путем наслеђа од своје матере. То су: Галате, Пожаране и Прошовце. У опису граница поменутих села наводе се нека места чија су имена и данас очувана, као на пример, Свиларева Чешма, Будине Ливаде и Лужан (чифлик велики од 800 плугова). На крају завештања било је прописано да приходе од ових и других вакуфских добара прикупља Кјебир Мехмед-бег као мутевелија док је у животу, а после њега мутевелије да буду његови синови. Даље је у вакуфами било предвиђено да се приходи троше за издржавање имарета и светог месцида у Скопљу и имарета и светог месцида у Тетову, затим да се троше на путнике, намернике, странце, сиротињу и убоге.¹⁹²

Галате као завештано село остало је до краја турске владавине 1912. г. Последњи је прикупио „синалук“ од сељака у Галату неки Нури-бег из Скопља.

За прошлост Галата имају значај и храмови. На месту Брце био је неки стари храм, који је за време Турака порушен. Поминути храм био је посвећен Св. Николи. На месту где је црквиште сада постоје стари гробови. Други галатски храм налазио се иза села. Он је био посвећен св. Богородици. И овај храм је порушен за време Турака. Касније на овом црквишту сељаци су саградили капелу. Галате има цркву Св. Никола. Саграђена је 1876. г.

У Галату живе православни Македонци. Њихови родови су стариначки и досељени. 1. Стариначки родови: Цвезовци (8 к., Св. Никола), за њих се казује да су раније позивали друге становнике да се населе у Галате. Они су неким досељеницима давали своју земљу да би се населили. Две њихове породице живе у Обреновцу. — Новаковци (2 к.), славе Митровдан. — Мирковци (9 к., Петковдан), по једна њихова породица живи у Гостивару и Ратају код Тетова. — Пејовци (1 к., Св. Никола), за ове се прича да су увек били „една кућа“. — Гоповци (2 к., Петковдан), имају по једну исељену породицу у Београду, Варни и Шумену. — Борговци (5 к.), славе Петковдан. — Шакшалевици (1 к., Св. Никола), једна њихова породица живи у Обреновцу. — Поповци (3 к., Митровдан), од овог рода рашире су потицали сеоски свештеници. Имају исељених породица у Тетову (1) и Београду (2).

2. Досељени родови: Цоцолевци (8 к., Св. Никола), дошли из суседног сада арбанашког села Прошовца. Три њихове породице пре 1912. г. прешле су у Скопље, а једна породица после 1918. г. одселила се у Београд. О становницима из рода Цоцолевци раније се певала песма. Од ње се зна само овај стих: „Цоцол пасе гоџа покрај река Ситица“. Једна грана од рода Цоцолевци, која има исто име, из Прошовца прешла је у Зубовце. — Стратевци (5 к., Митровдан), исто порекло као и Цоцолевци. У Галате дошли пре око сто година (Петко, жив, 47 година — Милош — Змејко — Димо, који се доселио). По једна њихова породица живи у Скопљу и Београду. — Балабановци (5 к., Св. Никола), дошли из суседног Прошовца. Доселили се у првој половини XIX века (Манојло, жив, 58 година — Оносим — Димитрија — Стојко). Даље порекло овог рода је из корабског села Радомира у Кадису (с. Арбанија). Њиховим прецима у месту старине неки качаци опљачкали су стоку и зато су се они иселили у Прошовце. Од рода Балабановци две породице преко Галата најпре су се иселили у Ваковију па одатле прешли у Брвеницу (зову се Кузмановци). — Цациновци (3 к., Св. Никола), пореклом из сада арбанашког села Градца. Дошао је „по мајка“ оснивач рода Србин (жив, 72 године). Србин је имао брата Стојана. Он се иселио у Румунију. — Синадиновци (2 к., Петковдан), пореклом из Чајла у подножју Сухе горе. — Димитриоски (1 к., Св. Никола), дошао је отац данашњих становника из Баиндола код Гостивара. Он је био посињен у роду Цоцолевци. И у Баиндолу били однекуда досељени. — Поречанец (1 к., Св. Никола), дошао као домазет из Пореча. — Симџаноски (1 к.) и Илиоски (1 к.), дошли „по жена“ из суседног Новог Села. Славе Св. Николу. У Новом Селу били старинци. — Кукевци (1 к., Св. Никола), оснивач рода био је из Пожарана. Он је у Галату био пољак. Послас је купио земљу и населио се. Даље порекло из сада арбанашког села Прошовца. Кукевци су грапа рода Степановци који сада живи у Пожарану. — Бучукоски (1 к., Св. Никола), пореклом из Пожарана. Дошао „по жена“. У Пожарану припадао је стариначком роду Бучукоски.

Анџаковци (7 к.) живе у Стенчу. — Карлучовци (2 к.), живе у Пожарану. — Поповци (1 к.), живе у Ржаничану у Скопском пољу.¹⁹³

48. Топлица

Село лежи на плавини једног потока у подножју Шар-планине. Околина су насеља: Галате и Врагчиште са југа, Пожарана са запада и Добридол са севера. У селу постоје 33 бунара и два извора, ози-дана у чесме (Попраде и Фаир).

Топографски називи за потесе на атару: Цана Рупа, Под Корија, Кади поле, Фаир, Песок, Лаг, Ула Шкупит (Скопски пут),¹⁹⁴ Клауково, Ула Чегранс (Чегрански пут) и Ула Душкит (Шумски пут).

Топлица је збијено насеље. Куће сваког већег рода груписане су у посебној махали. Зато махале носе родовска имена. Махале су: Ајдар, Даљаш, Еминет и Мамут маала. Свега у Топлици има 9 родова са 59 домова (1951. г.).

У писаним изворима Топлица се помиње два пута: 1461. или 1462. и 1470. г. Први помен налази се у пресуди кадије којом је потврђен вакуф Мехмед-бега месциду, имарету и хамаму који су били у Теке Махали у Тетову. У помени тој пресуди, при омеђивању завештаног имања, помињу се: пут између Топлице и Тумчевишта, то-пличка гумна, топличка црква, црквена бразда и Младенова њива.¹⁹⁵

Други помен о Топлици налази се у вакуфнама џамије Кјебир Мехмед Челебије, сина Гази Иса-бега Исаковића у Скопљу. Кјебир Мехмед двојици својих синова завештао је непокретно имање у разним селима у Пологу. Граница једног завешталога имања избијала је до синора села Топлице.¹⁹⁶

По словенском имену села, цркви и локалитету Младенова Њива који се помињу 1461. или 1462. г. јасно се види да је Топлица раније била македонско-хришћанско село. Сада Македонци у селу нису очувани. Место њих живе досељени муслимански Арбанаси. Крајем XVIII века у Топлицу су се доселили први Арбанаси из Топојана у Љуми. Затим су пристизали Арбанаси и из других места. Македонци су се иселили после досељавања Арбанаса.

Топличка црква лежала је са горње стране насеља. Око цркве су били гробови (ово сам слушао у суседном Пожарану, а исто казивање забележио је и П. Јовановић приликом свог екскурзи-рања по Пологу). Остаци од старина на површини земље не познају се. Изнад Топлице на падини је потес Попов камен. Он је раније припадао Топлици, док је сада својина Пожарана.

Северна половина узвишења Градиште (536 m), које лежи јужно од села, раније је припадала становницима из Топлице. Једном на Градишту нађен је убијен „кадајџија“. За његову крв платили су становници из суседних села Пожарана и Галата. Зато су они поменути топлички посед присвојили. — Име села Топлице постало је по карсном извору Топличници, који избија у подножју Градишта.

Топлица, како је поменуто, сада је насељена муслиманским Арбанасима. Родови: Ајдар (21 к.), пореклом из Топојана у Љуми. Име добили по оснивачу рода који се доселио пре око 160 година (Медија, жив, 80 година — Азир — Билаал — Оломан — Ајдар). Имају по једну породицу у Дебрешу и Г. Седларцу. — Даљуш (8 к.), пореклом из Топојана у Љуми. У Топлицу су се доселила два брата: Алија и још један други чије се имена сада становници не сећају. Од Алије напустило се шест, док од другог брата потичу само две куће. У Топлици живе од пре око 155 година (Азис, жив, 65 година — Берзај — Бајрам — Браим — Алија, један од браће који се доселио). Еминет (11 к.), пореклом из Топојана у Љуми. У Топлици живе од прве половине XIX века. — Жере (5 к.), П. Јовановић је слушао да су они из Мата у с. Арбанији. У Топлицу су дошли после предњих родова. Родовско име донели из старине. Његово значење не знају. По једна њихова породица живи у Гостивару и Цариграду. Неки предак у овом роду био је ожењен Циганком. — Лепролар (2 к.), грапа истоименог великог рода који сада живи у Неготину. Из старине у Матји у другој половини XVIII века најпре дошао у поменуто село Неготино. Иза тога ова грана прешла је у Топлицу. Више података о роду Лепролар изнео је у опису Неготина. — Ајдарче (1 к.), потичу од претка који је дошао као дете „со мајка“ из Пирока. Даље порекло из Љуре. У Пироку имају истоимени род. — Лисец (2 к.), дошли из Лисца изнад Тетова. Тамо имају рођака званих Берише. Даље порекло од фиса Бериш у с. Арбанији (околина Скадра). — Целадин (1 к.), доселио се пре 15 година из Раковца на Шар-планини. Права старина у Арбанији.

49. Пожаране

Веће село на терасастом земљишту на падини Шар-планине. Апсолутна висина око 700 м. Суседна су насеља: Галате, Прошовце, Топлица и Кашиште. Вода за пиће добија се из извора ограданих у чесме. Извори избијају у разним деловима атара. Зову се: Трпез извор, Чамче, Ралеец, Здравев извор, Стара Корија, Беречкоец. Чесме су у селу: Цолеска, Смиљкоска, Јанческа, Грујчинина, Јаноска, Петреа, Пејкосец и Бугарси.

Топографски називи за потесе на атару: Свирчејци, Топличка Корија, Градиште,¹⁹⁷ Коштањашта, Кључ, Девич, Дал камењ (турски: Дикан Таш), Кашишта Корија, Кали поле (њиве), Соколец, Будимоо, Будимои ливаде, Раулки, Балабаница, Ракоец, Сама Бук, Пољанки (ливaде), Стрга, Бела земја, Боклеме, Река, Прошовска Корија, Мургоец, Млаче, Локва, Стара Корија, Шавар, Ралеец (чесма), Дробеш, Кућариште, Длага Ливада, Јуручки Гробишта.

Пожаране по типу је збијено насеље. Куће су поређане у пет махала, које се зову: Доно, Јаковско, Волческо, Цолеско и Будеско маало. У последњој махали живи муслиманско становништво. Остале махале имају православно македонско становништво. Д. Махала

зове се по положају, а остале имена су добила по главнијим родовима (садашњим или некадашњим). Пожаранс укупно има 22 рода са 97 домова (1947. г.).

Пожаране је старо село. То се јасно види по многобројним стариначким родовима, традицији и писаним изворима. Некада атар овог села ширио се далеко од насеља и по котлинском дну. Он се на једној страни граничио са селом Теновом које лежи поред Вардара (видети на карти).

У писаним изворима Пожаране први пут се помиње 1461. или 1462. г. Тада се у вакуфији Мехмед-бега помињу „пут што води у воденице пожаранске“, „пут што иде из Кашишта у Пожаране“, пожарански виноград, „пут који иде из Пожарана за разрушену кулу“, пожаранске шумс, затим њиве Брајнова, Здравева и Горјанова.¹⁹⁸

Постоји и други писани помен о Пожарану. Он је из 1470. г. и очуван је у вакуфији намије Кјебира Мехмеда Челебије, сина Гази-бега Исаковића у Скопљу. Тада је Кјебир Мехмед увакуфио својим синовима три села у кази тетовској која је добио путем наслеђа од своје матере. То су села: Галате, Пожаране и Прошовце. При одређивању граница ових села, наводе се места Дугачки камењ и Будине ливаде. Поменуто имена места и сада постоје на атару Пожарана.¹⁹⁹ Завештање Кјебира Мехмеда Челебије из XV века остало је на снази до 1912. г. Поменуто године сељаци из Пожарана последњи пут дали су 10% од производа неком Нури-бегу из Скопља. Он је то трошио за издржавање једне скопске муслиманске ботомоље.

О Пожарану постоји писани помен и из 1595. г.²⁰⁰ — 1868. г. Пожаране је било чисто православно село са око 60 домова.²⁰¹ Црква у Пожарану саграђена је око 1912. г. Посвећена је Св. Николи. Пре тога на том месту лежао је мањи хан. Ниже села налази се капела Св. Илије. Зову је Илиница. — 1900. г. Пожаране је имало 106 кућа²⁰² са 830 становника (720 православних и 110 муслиманских).²⁰³

Пожаране највећим делом насељено је православним Македонцима. Има и нешто муслимана који говоре арбанашки. Они потичу од поисламљених Македонаца и од правих Арбанаса.

а) Православни македонски родови: Томевци (12 к., Ваведење и Спасовдан), старинци. Неко од предака био је ожењен Циганком. Због тога остали становници овај род у шали зову и циганским. Имају по једну исељену породицу у Челопеку (Филои), Тетову, Скопљу и Свилајнцу. — Јанковци (9 к., Св. Никола), старинци. Имају исељених породица у Тетову (4), Београду (1) и Букурешту (1). — Јановци (7 к., Митровдан), старинци. Имају исељених породица у Тетову (3, сада изумрле), Румунији (1) и Америци (1). — Ивановци (1 к., Петковдан), старинци. Имају исељених породица у Тетову (2), Скопљу (2) и Бугарској (1). — Бушевци (3 к., Св. Никола и Спасовдан), старинци. По две њихове породице живе у Тетову и Букурешту. — Милчевци (1 к., Варвара), старинци. По једна њихова породица исељена је у Тетово и Русију. — Бучковци (5 к., Алимпије Столпник), старинци. П. Јовановић за

Бучуковце је забележио да су из Радомира у с. Арбанији. Имају исељених породица у Галату (1), Тетову (1, Столе Димитријевић, ранији народни посланик), Скопљу (1) и Београду (3). — Бозовци (1 к., Св. Никола), пореклом из села Шуљ у Љуми. По причању, тамо су била три брата (један се звао Цико). Они су једном пали „на крв“. Да их не би убили, браћа су се у Арбанији привидно „потурчили“ и иза тога дошли у суседно Прошовце (Г. махала). У Прошовцу браћа су продужила да живе као православни. Каспије су им и ту услови за живот постали лоши и зато су дошли пре око сто година у Пожаране (Мицо, жив, 58 година — Никола — Јован — Мицо, рођен је у Прошовцу). У Пожарану једна грана од рода Шутевци поново је прешла на ислам (Цикови потомци) и сада се зове Исмаиловци (више о њима када буде реч о поисламљеним словенским родовима). Шутеваца преко Пожарана има исељених породица у Скопљу и Неготину — Крајинци (2). — Ремедовци (3 к., Митровдан), потичу од калашије који се однекуда доселио у Пожаране. — Чавдаровци (7 к., Св. Никола), за њих се прича да су им преци били „Куцовласи“. Најпре су чували стоку на Шар-планини и после тога (пре око 160 година) за стално су се населили у Пожарану (Андон, жив, 70 година — Спиро — Андон — Дамњан, овде се населио Дамњанов отац). Имају исељених породица у Зауљу (1, Јаковаски), Тетову (1), Скопљу (5), Крагујевцу (1), Бугарској (1) и Румунији (2). — Волевци (2 к., Петковдан), стари досељеници. Пореклом из Чаје или Радомира у с. Арбанији.²⁰⁴ У Пожаране дошли пре поменутог рода Шутевци. Преко Пожарана имају исељених породица у Тетову (5), Скопљу (2) и Београду (2). — Волчевци (17 к., Св. Никола), доселили се „како шест кући“ из суседног сада арбанашког села Прошовца. П. Јовановић је забележио да је њихово даље порекло из Чаје у Љуми. У Пожарану живе од пре око 140 година (Јаков, жив, 72 година — Тофил — Смилко — Петре, доселио се отац Петров). Од Волчеваца преко Пожарана има исељених породица у Тумчевишту (1), Скопљу (1) и Румунији (3). — Бошковци (1 к., Алимпије Столпник), пореклом из суседног Прошовца. Дошли пре око 80 година (Јосе, жив, 20 година — Тодор — Никола — Анђелко, који се доселио). Оснивач рода Анђелко у Прошовцу био је свештеник. Бошковци су последњи македонски род исељен из поменутог данашњег арбанашког села. Свештеник Анђеле у Прошовцу имао је брата Змејка. За Змејка се казује да је био „силен и јак како змеј“. На њихов род нису смели да нападну Арбанаси. Али једном Змејко је био „на пазар“ у граду. Том приликом Арбанаси су напали на Прошовце и отерали стоку од припадника Змејковог рода. Змејко је, јурећи на коњу, стигао пљачкаше и са њима отворио борбу. Он је у борби погинуо. Када су дознали рођаци за Змејкову погинућу, сви су се иселили у Пожаране. Од рода Бошковци преко Пожарана има неколико накнадно исељених породица: у Скопљу (2), Неготину — Крајинци (1) и Софији (1). — Коруновци (2 к., Св. Никола), пореклом из Прошовца. Тамо била „потурдија“ (зүлүм), па зато дошли у Пожаране. То је било у исто време када су се доселили и поме-

нути Бошковци. Једна њихова истоимена грана прешла је у Зубовце. — Степановци (2 к., Св. Никола), порекло и врме досељења као и Коруновци. Једна Степановска породица преко Пожарана одсељена је у Галате, а пет породица одсељено је у Скопје. — Карлучовци (2 к., Св. Никола), пореклом из Галата где су били старинци. Њихов предак из Галата прво је прешао у тетовско село Желино (сада арбанашко насеље). Он се у Желину задужио и зато је одатле избегао у Пожаране где је постао домазет у роду Карлучевци (по њима носе име). Пожарански Карлучевци каспије су изумрли. — Печовци (5 к., Варвара), пореклом, кажу, из места Печ у Арбанији. П. Јовановић био је обавештен да се Печ налази у околини Пишкореје. Њихови кумови из старине сада живе у Г. Боновици (Атанасковци). Од Печоваца две породице живе у Тетову (Марко Петровић, бив. народни посланик и његов брат Тодор, учитељ) и једна у Београду. — Смилковци (5 к., Митровдан), пореклом из суседног сада претог села Катрања. Овде дошли око 1900. г. Од Смилковаца има исељених породица у Тетову (2), Куманову (1) и Цариграду (3).²⁰⁵ — Бироски (1 к., Св. Никола), потичу из сада арбанашког села Жеровјана. По једна њихова породица из Жеровјана прешла је у Радијовце и Румунију.²⁰⁶

У Пожарану сеоска слава је Спасовдан. Поменућу славу не славе само они родови који су досељени из суседног Прошовца. Они и у Пожарану славе стару сеоску славу. То је Св. Атанасије.

б) Поисламљени па поарбанашени становници словенског порекла: Исмаиловци (2 к.), грана православног пожаранског рода Шутевци. Даље порекло Исмаиловаца и Шутеваца је из места Шуљ у Арбанији. Тамо су била три брата (један се звао Цико). Они су „пали на крв“. Да би избегли освету, браћа су се у старини привидно „потурчили“. Иза тога прешли су у полошко село Прошовце. Ту су живели као хришћани. Пре око сто година они су прешли у Пожаране и ту су се Цикови потомци вратили на ислам и назвали се Исмаиловци. Од рода Исмаиловци преко Пожарана има исељених породица у Калашту (1) и Гостивару (2). Исмаиловци до скоро су говорили македонски, у својим кућама позивали свештеника, носили су у пожаранску цркву зејтин, клели се у Христа, Богородицу и друго. Са православним Шутевцима они се и сада сматрају као рођаци (кажу „братучеди“).

в) Арбанашког порекла: Рамановци (10 к.), пореклом из с. Арбаније. У Пожаране добили „од крв“ и то на почетку XIX века (Сант, жив, 90 година — Одо — Раман, који се доселио са браћом). У Пожаране дошла три брата, који су најпре били чувари села. После су захватили земљу и тако се населили.

а) Македонски родови: Шерковци, били старинци. Од њих сада има породица у Тетову (1), Светозареву (2) и Београду (1). — Будевци, били такође старинци. Једним делом су изумрли у Пожарану, а други мањим делом се иселили. По њима се зоне данашња Будеска махала. Сада у поменутој махали живе муслимански ста-

новници. — Карлучевци, били старинци. Сада у селу постоји истоимени род; он потиче од домазета. Прави Карлучевци су изумирали. — Зогеви (2 к.), живе у Новом Селу на планини Влајици. — Јоановци (6 к.), живе у Д. Бањици. — Гавевци, живе у Гостивару.²⁰⁷

б) Арбанашки родови: Абдиновци (4 к.), иселили се 1913. г. у Пожарану били су досељеници из неког места у с. Арбанији. — Ајдарови (3 к.), живе у Д. Бањици. И они су били досељени из с. Арбаније.

50. Прошовце

Мало планинско село. Лежи на Шар-планини са леве стране Врапчишке реке. Апсолутна висина насеља је око 1200. м. Око Прошовца су села: Пожаране на истоку, Галате на југоистоку и Калиште на северу. На атару налазе се пространи потеси са шумом, испашама и са планинским њивама. Зову се: Ловка, Јама планина, Муртевац, Веселова планина.

Прошовце најпре је било збијено насеље. Састојало се од једне истоимене махале. Она је лежала десно од Врапчишке Реке око 1 km југозападно од данашњег положаја. Првобитна махала била је насељена православним Македонцима. Око средине XIX века на прошевски атар доселили су се Арбанаси из Чаје и Радомира у с. Арбанији. Они су основали нову махалу на данашњем сеоском положају. На тај начин насеље је постало разбијеног типа. Да би се ти сеоски делови разликовали они су добили посебна имена: старија македонска махала названа је Горно Прошовце, а млађа арбанашка Дољно Прошовце. После тога становници из прве махале иселили су се и Прошовце опет је добило збијени тип (испитано 1947. г.).

Прошовце је старо насеље. У писаним изворима први пут се помиње 1461. или 1462. г. Тада се наводи „пут који води из Калишта у Прошовце, па одатле на западу према планини“. У наведеном помену јасно је означено да је Прошовце село.²⁰⁸ Други помени потиче из 1470. г. када је Кјбир Мехмед-бег увакуфио својим синовима три села у кази тетовској. То су биле Галате, Пожаране и Прошовце. Поменута села Кјбир Мехмед-бег добио је од своје матере путем наслеђа.²⁰⁹ Прошовце се помиње у једном документу и 1595. г.²¹⁰

Од времена када се Прошовце наводи у писаним изворима па до средине XIX века оно је било насељено са православним Македонцима. Било је око 40 македонских кућа. Ти становници потпуно су се иселили из Прошовца јер су ту почели да се насељавају муслимански Арбанаси. Данас се знају имена многих исељеника. Затим се наводе узроци њиховог исељавања и места где су се они по исељењу населили. Исељени македонски родови су ови: Матуговци (16 к.), живе у Дуфу. Једна Матуговска породица преко Дуфа одсељила се у Русију.²¹¹ — Цигуревци, и они су прешли у Дуф. Касније се иселили у Тетово. — Николовци или Домазетовци (7 к.), живе у Бању у подножју Сухе горе. Тамо је прешао из

Прошовца неки предак Никола као домазет. То је било пре око 160 година (Веселин, жив, 47 година — Трпче — Тодор — Петре — Тримче — Никола, који се иселио из Прошовца). Николовци из Блаца одржавали су старе кумовске везе са неким становницима у Пожарану. Једна Николовска породица преко Блаца одсељила се у Тетово. — Цоцолевци, живе у Галату (8 к.) и Зубовцу (4 к.). У помнутим селима Цоцолевци се сматрају као старији досељеници. За њих се прича да су се из Прошовца иселили „од зулум“. Цоцолевци који живе у Галату имају исељених породица у Скопљу (3) и Београду (1). — Страшевци (5 к.), живе у Галату. Тамо су дошли из Прошовца пре око сто година (Петко, жив, 47 година — Милош — Змејко — Димо, који се иселио). Страшевици преко Галата имају по једну исељену породицу у Скопљу и Београду. — Балабановци (5 к.), живе у Галату. Тамо су дошли из Прошовца бежећи „од зулум“ у првој половини XIX века (Мапојло, жив, 58 година — Оносим — Димитрија — Стојко, који се иселио из Прошовца). Од овог рода преко Галата две породице прешле су у Влаковију па одатле у Брвеницу.

Највише исељених Македонаца из Прошовца има у суседном Пожарану. То су: Шутевци (2 к.), из Прошовца иселили су се пре око сто година (Мицо, жив, 58 година — Никола — Јоан — Мицо, који је рођен у Прошовцу). По досељењу у Пожаране једна грана рода Шутеваца примила је ислам и она се сада зове Исмаиловци (2 к.). Од Шутеваца преко Пожарана има исељених породица у Скопљу (1) и Неготинској Крајини (2), а од Исмаиловаца има исељених породица у Калишту и Гостивару. — Волчевци (17 к.), у Пожаране дошли из Прошовца „како шест кући“. У Пожарану живе од пре око 140 година. Волчевци преко данашњег села имају ново исељених породица у Тумчевишту (1), Скопљу (1) и Румунији (3). — Бошковци (1 к.), из Прошовца иселили су се пре око 80 година: Јопе, жив, 20 година — Тодор — Никола — Анђелко, који је дошао у Пожаране. Оснивач поменутог рода Анђелко у Прошовцу је био свештеник. Он је тамо имао брата Змејка. За Змејка се казује да је био „силен и јак како змеј“. Зато на њихов род нико од Арбанаса није смео да нападне. Једном је Змејко био „на пазару“. Ту су прилику искористили неки арбанашки пљачкаши који су напали село и стоку отерали. Змејко је јурећи на коњу достигао пљачкаше. Са њима је отворио борбу и том приликом погинуо. Када су робаци сазнали за Змејкову погинућу они су се из Прошовца сви на један мах иселили. Бошковци су далили нове исељенике и из данашњег села Пожарана. — Коруновци, сада живе у Пожарану (2 к.) и Зубовцу (1 к.). Становници овог рода причају да је за време Турака у Прошовцу „била потсраја“ (зулум). Зато су се они иселили у исто време када и Бошковци. — Степановци (2 к.), из Прошовца иселили се када и предњи родови. Једна Степановска породица преко данашњег Пожарана одсељила се у Галате и једна у Скопље. — Деспотовци, из Прошовца најпре прешли у Пожаране, па одатле се одсељили у Тетово.

Код Македонаца, који живе у селима око Прошовца, слушао сам да је ово насеље давало исељенике и за друге крајеве и места. Претпоставља се да је прошовских Македонаца раније било још у селу Копаница у подножју Жедена (полошка страна).

Када је Пришовце по становништву био македонско село оно је имало цркву. Црква је била посвећена св. Атанасију. Зато је цело насеље као сеоску славу славilo Св. Атанасију. Поменућу славу прошовски исељеници препели су у Пожаране и сада је тамо редовно славе. Прошовска црква лежала је око хиљаду метара даље од данашњег положаја села и то у југозападном правцу. Недалеко од цркве налазиле су се куће православних Македонаца. По народној традицији, на месту где је лежала прошовска црква до краја прошлог века познавали су се зидови. Око цркве налазило се и велико гробље (крај Врапчишке реке). — На месту где је асјао македонски део насеља сада на површини земље јасно се познају остаци од кућа. — 1900. г. село је имало само 12 арбанашких кућа.²¹²

1944. г. у Прошовцу су живела четири муслиманска арбанашка рода. То су били: Весел (1 к.), Мурат (1 к.), Исакоски (3 к.) и Дурмишови (2 к.). Поменути родови били су пореклом из Чаје у с. Арбанији. 1944. г. прошовски Арбанаси извршили су покољ наших војника. Тада су њихове куће за одмазду запаљене и породице из села исељене. 1947. г. у Прошовце су се повратиле само три арбанашке породице. То су били Весел 1, Мурат 1 и Дурмишови 1.

51. Калиште

Село лежи на десној стрмој страни долине Маздаче, на апсолутној висини од око 1000 м. Око Калишта су села Неготино, Пожаране и Ломница. У селу су чесме: чешма Салијас, чешма Раманит, чешма Маалас, чешма Арушс и друге. Даље од села избијају извори: Крој Сејдас, Ловка и Крој Солук.

Називи за потес на атару: Црна вода, Ливада Бат, Црн камен, Аманиште, Кепи Касамит, Тумба Назифит, Аре Веџирит, Кучи баба, Елби Раманит, Корија, Гроши Фератит, Стани Граве (Женско бачило), Млаки, Свињски Лаки, Честак, Соколец, Девич, Палавија, Ограде, Цер, Фериште, Равша Пржаалит.

Калиште се дели на четири махале. То су: Ливада Маал, Метолар, Фератолар и Моналар. Прва махала налази се у јужном делу села. Остале три махале чине главни део насеља и оне леже у северном крају. Растојање између јужног и северног дела села износи око 300 м. По томе Калиште има разсебан тип. Укупно/ насеље броји 6 родова са 104 дома (1947 г.).

1300. г. помиње се у Пологу Калиште заселак села Калуџерована. Поменути заселак краљ Милутин приложио је манастиру Св. Борбу Горју код Скопља. Могућно је да се овај средњовековни помен Калишта односи на ово насеље јер поменути манастир тада је поседовао и друга села у Пологу.²¹³

Други помен о Калишту очуван је из 1461. или 1462. г. Тада се у једном турском документу наводи воденица калиштанска, „пут који води из Калишта у Прошовце“ и пут који води из Калишта у Пожаране.²¹⁴ Постоји и трети писани податак о Калишту. Потиче из 1470. г. Тада се, такође у једном турском документу, наводи место Дугачки Камен „у селу Калишту“ у Пологу.²¹⁵ Село се помиње и 1955. г.²¹⁶

Калиште је најпре било православно македонско село. Затим је то становништво било потпуно исљано. Место исељених Македонаца за време Турака у Калиште су се доселили муслимански Арбанаси. Досељавање Арбанаса отпочело је од друге половине XVIII века. Садашњи арбанашки становници Калишта не знају или не кажу да ли су њихови преци приликом досељавања затекли стариначко становништво или не. По очуваном словенском имену села и по неким топографским називима (Црна вода, Црн камен, Девич, Соколец, Свињски Лаки итд) може се закључити да је било континуитета између досељених Арбанаса и исељених македонских родова. — Видљиви трагови од старина у овом селу не постоје на површини земље.

Како је речено, сада у Калишту живе муслимански Арбанаси. Родови: Метолар или Скавица (25 к.), пореклом из села Скавице у Љуми. То село асји у близини Ујмишта. Овде дошли пре око 180 година „како козари“ преко превоја Враца на Шар-планини (Шефик жив, 65 година — Али — Емрула — Јакуп — Ајваз — Алија, који се доселио). Имају по једну исељену породицу у Гостивару, Врапчишту и Сенокосу. — Моналар или Дреч (26 к.), пореклом из с. Арбаније. П. Јовановић је слушао да је старина овог рода у неком месту позади Кораба (западна падина). У Калишту живе од пре око 140 година (Осман, жив, 48 година — Јусуф — Малич — Мишир — Ибиш, један од њихових првих досељеника). Три њихове породице одселиле су се у Тетово и једна у Турску. Неки стари робаци становника Моналар из с. Арбаније населили се у Вурџовишту на левој страни Маздаче (род Драгиче). — Фератолар или Хасџан (23 к.), пореклом из Хаса у с. Арбанији (неки кажу да су старином из Бицаја у Љуми). П. Јовановић за род Фератолар је забележио да се доселио из области Мат. У Калишту живе од средине XIX века (Фејзула, жив, 40 година — Илаз — Фејзула — Илаз, један од њихових првих досељеника). Имају одсељених породица у Пожарану (2), Пироку (1), Сенокосу (3) и Турској (3). — Реч (28 к.), порекло из истоименог села у Калису у с. Арбанији. У Калиште су дошли око средине XIX века (Таир, жив, 48 година — Мемет — Таир — Браим, један од њихових првих досељеника). Куће су им у Ливада Махали. Једна њихова породица одселила се у Турску. — Гани (1 к.), дошли из села Штировице у Г. реци. Даље порекло из с. Арбаније.

Како су се досељавали Арбанаси у Калишту неке податке слушао сам и од њихових сугародника у суседном Неготину. Тамо се говори да калиштански Арбанаси долазе из Арбаније „како пет

кући" најпре су у Пологу захватили пољско село Теново поред Вардара. Пошто су били „козари“ они нису могли да се навикну на живот у пизији па су ускоро иза тога потражили неко село на Шар-планини и као подесно нашли су Калиште. Када су Арбанаси у Калишту бројно ојачали онда су они захватили и један део атара суседног нижег села Неготина.

Исељени Арбанаси: Таироски (2 к.), живе у Новаку. — Калишт (12 к.), живе у Сенокосу. — Калиш (1 к.), налазе се у Радуши.

Словенског порекла: Исмаиловци (1 к.), дошли из суседног Пожарана. Тамо припадали истоименом роду, који је грана македонских становника званих Шутевци. Даље порекло исто као код њих (кажу, место Шуљ у Љуми).

52. Ломница

Село је увучено у масив Шар-планине. Лежи у горњем делу долине Маздаче, лево од реке, на висини од око 1200 м. Западно од Ломнице је превоз Враца висок око 2000 м. Преко Враце води стари пут из Полога за Љуму у с. Арбанији.

Топографски називи за потесе око села: Вора (Гробље), Забел, Гүри Јаса, Аргаче, Матене (ту је велика букова шума), Кржелина (на овом месту је паша), Кодра Стаништеве (брдо са сточарским становима), Кодра Душкет, Кодра Палит, Муздаче, Ограде, Враца, Думково. — Ломница је по типу збијено насеље. Куће се деле у три махале. Махале се зову: Чајан, Бодин и Лека. Село укупно има 9 родова са 81 домом (1947. г.).

Ломница је старо село. Помиње се у једном турском документу 1595. г.²¹⁷ Тада је село било насељено православним Македонцима. Данашњи муслимански Арбанаси Ломнице почели су се досељавати од пре око 170 година. Њихово порекло је из с. Арбаније. Садашњи Арбанаси не знају нити не кажују када су се из Ломнице иселили стари македонски родови.

У Ломници постоји дамија која је скоро саграђена. Остаци од каквих старина на површини земље овде се не виде.

Како је истакнуто, сада у Ломници живе досељени муслимански Арбанаси. 1. у махали Чајан живе: Чајан (25 к.), порекло из Чаје у с. Арбанији. Овде живе од пре око 130 година (Мислим, жив, 42 године — Ислам — Мислим — Суљо — Исси, један од њихових првих досељеника. — Пал или Палолар (2 к.), од фиса Бериш у с. Арбанији. У Ломницу дошли после рода Чајан. Нске породице од рода Пал преко Ломнице прелазиле су у потпланинско село Неготино. Данас тамо чине род Палолар који броји 9 кућа. — Скорје (2 к.), пореклом из Љуме у с. Арбанији. Становници овог рода причају да сада у Љуми има њихових бројних истоимених рођака.

2. У махали Бодин живе: Бодин (29 к.), пореклом од фиса Краснић у с. Арбанији. За њих је П. Јовановић слушао да су

старином из Калиса. Овде дошли пре око 170 година (Медит, жив, 52 године — Берим — Скендер — Максут — Раман, дошао је Раманов отац чијег се имена садашњи потомци не сећају). Једна њихова породица прешла је у пољско село Жеровјане. Арбанаса Бодин има у Бојану код Скопља.²¹⁸

3. У махали Лека живе: Лека (6 к.), пореклом из Малесије. Прича се, да у Малесији постоји њихов истоимени велики род. Тај род сматра се да води порекло од познатог претка Леке Дукаћина. У Ломници живе од пре око 130 година (Адем, жив, 40 година — Осман — Хола — Лека — Бајрам, који се доселио). — Реч (2 к.), дошли из истоименог села које лежи поред Арима у с. Арбанији. — Печ (4 к.), пореклом из Малесије. Арбанаса званих Печ има и у Бојану код Скопља.²¹⁹ — Штеи (6 к.), имају исто порекло као и становници рода Печ. И за њих се прича да у месту порекла постоје њихови многобројни истоимени рођаци. Арбанаса муслимана званих Штеи сада има и у Драчевици на Мокрој планини (Скопље). Они су тамо дошли из с. Арбаније (у Драчевици броје 14 кућа).²²⁰ — Буљк (5 к.), пореклом из с. Арбаније.

53. Бурџовиште („Бурџовиште“)

Село лежи у горњем делу долине Маздаче на висини од око 1000 м (на карти: Бурџевеиште). Најближа су насеља: Ломница са запада, Горјане са североистока и Неготино са југоистока. Вода за пиће добија се из четири бунара, са три чесме које су у селу; из реке и из мањих извора. Око села су потеси под пашом, малим њивама и под листопадном шумом. Зову се: Внећашка, Коваче, Ливада, Цовесица, Забел, Аргаче, Луг, Корија, Бјешка, Гүри Куртес, Кодра Душкет.

Село се дели у четири махале, које су међусобом близу поређане. Махале су: Порта, Ферат, Цакалар, Драче. Њихова су имена по родовима, који су у њима настањени. Бурџовиште свега има 4 рода са 83 дома (1947. г.).

Бурџовиште спада у стара полошка села. Краљ Стефан Дечански повељом из 1326. г. потврдио је права Призренске епископије на стас у Бурџевеиштима, који јој је поклонио краљ Милутин, и то заједно са сељацима.²²¹ Знамо, даље, и то да је поменуте године једна византиска царска промија била у овом насељу.²²² Бурџовиште као насеље помиње се и 1595. г.²²³

Из историских помена јасно се види да је Бурџовиште раније било православно македонско село. Такав етнички карактер имала су и остала три полошка села у којима је Призренска епископија у првој половини XIV века имала поседе. То су: Поточане (сада пусто селиште недалеко од Бурџовишта), Требош и Лешак.²²⁴

Да је Бурџовиште раније било македонско село о томе има података и у народној традицији. У околним македонским селима опште је предање да је поменуто насеље имало хришћанске родове.

Они су испод села обрађивали простране винограде. О ранијим македонским становницима села по нешто казују и садашњи досељени Арбанаси. Они всас како је име села остало по пеком Бурџи или Борџији. Детаљнијих података о ранијим македонским родовима у Бурџовишту сада је немогуће прибрати. Не зна се где су се они по исељењу настанили.²²⁵ Очувано старо име села и неки топографски називи указују на то да је било континуитета између поменутих исељених старинаца и данашњих досељеника. Садашњи муслимански Арбанаси у Бурџовишту живе од пре око 140 година. — Какви видљиви трагови старина у овом селу не постоје.

Поменуто је да је Бурџовиште сада насељено муслиманским Арбанасима. Родови су: Партал (27 к.), пореклом, како је забележио П. Јовановић, из Ујмишта у Љуми. У данашњем селу живе од пре око 140 година (Исак, жив, 50 година — Мемет — Кадри — Исак — Мусли, који се доселио). Име Партал постало је по неком давнашњем претку који је био чобанин и сав обучен у поцепаном оделу (партал на турском значи крпа). Огранци овог рода живе у Врапчишту (22 к.) и Слатини. — Ферат (16 к.), пореклом, како је забележио П. Јовановић, из Арне у области Мердит. Из помепуте старине у Бурџовиште дошла „четири брата“ у исто време када и становници рода Партал. Арбанаси рода Ферат рапије су важали као велики сточари. Генеалогичка им је: Исман жив, 50 година — Неби — Азир — Ајдин — Ферат, који се доселио са браћом. Родовско име постало је по поменутом Ферату. Имају исељених породица у Д. Палчишту и Слатини (1). — Цаке или Цаколар (12 к.), пореклом из Ујмишта у Љуми. П. Јовановић, међутим, је забележио да су они из Љуре у с. Арбанији. Становници рода Цаке имали су претка ковача. Он је дошао у Бурџовиште. То је било пре око 130 година: Ајдин, жив, 37 година — Речел — Меси — Селман — Дурмиш, који се доселио. Имају исељених породица у Сенокосу (11), Врапчишту, Д. Лешници, Стримници и Желину. — Драиче (28 к.), дошли када и предњи родови. Пореклом из с. Арбаније. Њихова родовска грана сада звана Моналар или Дреч из старине прешла је у суседно Калиште. Из Бурџовишта имају исељених породица у Желину (1) и Милетину.

Ј. Х. Васиљевић није био тачно обавештен када је објавио да су муслимани села Бурџовишта поисламљени на поарбанашени Словени и да они до скоро пису знали арбанашки.²²⁶

Исељени Арбанаси. Адиљ (2 к.), живе у Чајлу. — Шаракат (8 к.), живе у Милетину. — Наке (3 к.), живе у Сенокосу. Њима је Бурџовиште послужило као етапа приликом исељавања из с. Арбаније.

54. Добридол

Село је у подножју Шар-планине, у непосредној близини Топлице са југа и Неготина са севера (на карти Добри до). Становници воду пију из бунара и са једне чесме. Топографски називи за потесе.

а) На падини изнад села: Коштани, Скок. б) На котлинском дну: Ограде, Шуланка, Милапово, Муздача, Ула Шкупит (то је стари Скопски пут), Шлани Мајес (Врба Мацова), Ула Ре (Нови пут — то је друм Гостивар — Тетово), Аре Вакуфи,²²⁷ Тумчелиште.

Добридол је насеље збијеног типа. Куће су груписане у четири махале: Лице, Алиле, Јакупе и Али Синане. Прве две махале леже изнад главног сеоског пута, а остале су испод пута. У једној махали живи по неколико родова. Добридол укупно има 30 родова са 280 домова (1951. г.).²²⁸

Добридол је старо село. У писаним изворима најпре се помиње око 1308. г. Тада га је краљ Милутин завештао Св. Никити код Скопља.²²⁹ — Други помен о Добридолу датира из 1461. или 1462. г. Овај помен чува се у пресуди кадије, којом је потврђен вакуф Мехмед-бега меспиду, имарету и хамаму који су се налазили у Таке махали у Тетову. У наведеној пресуди стоји да је граница једног завештаног земљишта водила од топличке цркве према Младеновој њиви, затим на црквену бразду, „па одатле повише Добродола“ излазила је на кестенов забран, па па Илкали Таш (Оштри камен), на Попову њиву, Рајкову њиву, затим на калиштанску воденицу, на пут што иде од Калишта у Пожаране итд. У пресуди наводи се даље, мезра Мали Алакан ограђена с једне стране „Добри дол јазом што се одваја од Маздач“. Затим се наводи по имену и један Турчин звани Нух бин Вали из Добродола.²³⁰ — Добридол се помиње и 1470 г. Овај се помен налази у вакуфији џамије Кјебир Мехмед Челебије, сина Газид-бега Исаковића у Скопљу. Кјебир Мехмед двојици својих синова завештао је више непокретних имања у Пологу. Једно такво имање својом границом избијало је на атар Добродола.²³¹

У Средњем веку и дуго за време Турака у Добридолу живео је већи број православних македонских родова. Од краја XVIII века, када су у ово насеље почели да се населавају муслимански Арбанаси (најпре су се доселили преци данашњих родова Лице, Јакупе, Алиле, Али Синане итд.), македонски родови морали су се исељавати. Последњи њихов род иселио се пре 70 до 80 година. О ранијем македонском становништву Добродола данас се могу дознати ове појединости. Бојовци (3 к.), живе у Желазном Речану. Из тога села они су више година одржавали везе са кумовима који су остали у Добридолу. — Ацо Колар живео је у Тетову. Сада је прешао у Гостивар. Предак овог рода иселио се из Добродола због зулума који није могао да подноси од неких Арбанаса. — Поп Алазо, умро је пре око 30 година у лешачком манастиру. Био је рођен у Добридолу где се и заполио. Иза тога њега су „Турци“ хтели да убију и зато је он ноћу побегао из насеља. — Страшевици, предак Страше у овом роду имао је синове Неделка²³² и Спасена. Они су у Добридолу имали доста њива („биас имотни“). Њих су Арбанаси хтели да убију. Зато су поменути браћа побегли у Тетово, док су напуштено имање и куће оставили Арбанасима.²³³ Неделко је имао синове Рафаила и Стефана. Рафаило је био рођен у Добридолу. Од

његу су остале четири кћери: сада једна живи у Тетову, а три у Скопљу. Стефан је жив и има 78 година. Он се родио у Тетову исте године када се његов отац иселио из Добридола. 1926. г. Стефан је из Тетова прешао у Скопље. Од Недељковог брата Спасепа, постоји син који живи у Америци. — Други Македонци, који се памте да су живели у Добридолу, били су Јован, Билбил, Илија. Јован је припадао роду Страшеви. Он се иселио у Тетово. Његов син Петре сада живи у Скопљу (ради као келнер у хотелу „Балкан“). Бибила је такође прешао у Тетово али су му тамо потомци изумрли. — У околним македонским селима наводе се и поједине жене, које су биле родом из Добридола. Пре 15 година умрла је једна жена у Новом Селу Зубовском (у роду Димовци), која је била родом из Добридола. Аврамовци у Ваковији имали су мајку родом из Добридола. Она је умрла пре око 60 година. Добридолских македонских девојака зна се да је било удатих још у Пожарану, Сенокосу, Градеццу, Врапчишту итд..

Док је у Добридолу било македонских родова тада је село имало две цркве. Једна црква лежала је у горњем делу села више старе сеоске школе. Ту је сада двориште муслиманског Арбанаса Дсара. Друга црква била је у садашњем северном крају села на месту где је саграђена нова школа. Школа је грађена после Другог светског рата и тада су у земљишту пронађени зидови од храма и остаци од хришћанских гробова. Остаци од македонских гробова налазе се и око пута Добридол — Пожаране.

Око средине XIX века у Добридолу је било око 40 прародитељских македонских кућа. Пре тога тај број је био много већи. Македонци су више живели у горњем делу села, на местима где су садашње арбанашке махале Лице и Алие. Махала код данашње цамије звала се Јанкоско Маало. У махали Лице сада се може видети још по нека очувана стара македонска кућа. У тим кућама живе Арбанаси. — О постанку имена села чује се ово тумачење. Старије сеоске куће лежале су у долини једног потока. Ту је земљиште „добро“ и тако је насеље добило име Добридол. — Село има једну цамију саграђену у другој половини XIX века. Налази се у махали Јакупе. Муслиманско гробље је испод села крај пута.

Сада је Добридол по становништву муслиманско-арбанашко село, изузев неколико торбешких и једног по пореклу турског рода. Сви становници говоре арбанашки.

а) Арбанашки родови. 1. У махали Лице: Лице (30 к.), пореклом из Љуме. Неке породице од овог рода прешле су у махалу Алие. Родовско име постало је по претку Лиману. Једна њихова породица живи у Сенокосу (насељена је у кући присиљено исељених Македонаца). — Доче (20 к.), пореклом из Доцаја у Матји. Овде дошли пре око 175 година: Шаип (сада жив, у Сенокосу, 53 година) — Мемет — Шахир — Ијаз — Сали, један од предака који се доселио. Имају исељеника у Сенокосу. — Меролар (9 к.) и Бајрам Ага (11 к.), пореклом из с. Арбаније. — Цаке (6 к.), пореклом из Ујмишта у Љуми. Прво дошли у планинско село Бурфовиште. Тамо

имају истоимених рођака (12 к.). Одатле прешли у данашње насеље. У овом роду постоји задруга Раима Даута од 28 чланова.

2. У махали Алие: Алие (12 к.), пореклом из с. Арбаније. Једна њихова породица у Другом светском рату населила се у Сенокосу у кућу тада присиљено исељених Македонаца. — Чечолар (8 к.), за њих је П. Јовановић слушао да су пореклом из Реча у с. Арбанији. — Шаракат (7 к.), дошли из Чаје у Љуми. У старини била три брата. Један се иселио у Бурфовиште, други у Тетово, трећи у Добридол. Родовско име довели из старине. — Барјактар (7 к.), пореклом из с. Арбаније. Неки њихов предак био је барјактар у борби код Севастопоља. По томе остало родовско име. Арбанаса званих Барјактар има и у селу Орашу код Тетова. — Топче (9 к.), пореклом из с. Арбаније.

3. У махали Јакупе: Јакупе (18 к.), пореклом из с. Арбаније. Једна њихова породица прешла је у Чаје (Дино). — Лек. (12 к.), пореклом из Малесије. Из поменутог старине дошли у планинско село Ломницу где имају истоимених рођака. Касније селили у данашње потпланинско насеље. — Бакиалар (12 к.), за њих је П. Јовановић слушао да су из Мата. У овом роду постоји задруга Азби Камбера од 23 члана. Једна њихова породица живи у Жеровјану. — Калимсле (12 к.), за ове је П. Јовановић слушао да су из околине Дебра. Овде живе од пре око 150 година. Имали су службу Торбеша који је говорио „кали меле“ — Мелин коњ. По томе остало родовско име. Оснивач рода звао се Арслан. — Оцалари (10 к.), грана рода Калимеле. Оцалари знају ову генеалогију: Ибраим, жив, 56 година — Јонуз — Мурат — Максут — Ипо, који се доселио. Максут је био хоџа и по томе је остало родовско име. Род Калимеле потиче од Максутовог брата Арслана. Од ових Арбанаса има исељеника у Г. Седларцу: Исмаилоар (4 к.), Рустемови (1 к.) и Ојоли (2 к.). — Сејдолар (7 к.), за њих је П. Јовановић слушао да су пореклом из Мата. Родовско име остало по претку Сејдији.

4. У махали Али Синае: Синан (9 к.), Али (8 к.) и Ризван (8 к.), потичу од три брата по којима су остала родовска имена. Пореклом из с. Арбаније. У роду Синане постоји задруга Бирира Амета од 45 чланова. Једна њихова породица живи у Сенокосу. — Саколлар (6 к.), пореклом из с. Арбаније. — Спајилар (12 к.), за њих је П. Јовановић забележио да су пореклом из Мата. Неки предак у овом роду био је спахија и по томе је остало родовско име. — Незиралар (5 к.), и за њих је П. Јовановић слушао да су пореклом из Мата. — Дурак (1 к.), пореклом из с. Арбаније. — Нуредин (4 к.), пореклом из с. Арбаније. — Мунџи (4 к.), грана напред поменутог рода Калимслас. Порекло као код њих.

б) Торбешки: Горупе (11 к.), за њих је П. Јовановић слушао да су Торбешки из Призренске горе. Куће су им у махали Лице. Сада су поарбанашени. — Бонке (14 к.), за њих је П. Јовановић забележио да су словенског порекла. Род је име добио по претку званом Боко. Не зна се да ли су досељени или су старинци. Куће су им у махали Алиас. Сада су поарбанашени. — Степе (5 к.), стари се-

оски род. Могућно је да су помухамедањени Словени, који су се постепено поарбанашили. У роду Степе постоји задруга Дурмиша Небије од 28 чланова. — Дестан (1 к.), доселио се са породицом из Растелице у Призренској гори „во прво Бугарско“. Тада је била велика оскудица у Гори, па су зато дошли на прехрану. У Добридолу служили су како момци. Сада је жива Дестанова жена и она говори „торбешки“. Њихове снахе и деца у кући говоре само арбанашки.

в) Турци: Чапраз (2 к.), пореклом из М. Азије. Најпре дошли у Вранчиште. Тамо је остала једна њихова истоимена грапа (3 к.), а ови су прешли у Добридол. Добридолски становници сада говоре арбанашки, док су њихови робаци у Вранчишту очували турски језик.

55. Неготино

Село лежи око реке Маздаче и то на месту где она напушта нишју и прелази на котлинско дно (на карти: Неготин). Овај положај је подесан из економских разлога: лежећи на додиру равни и падине село искоришћује с једне стране раван за културе, а падину за сточарство и за шуму.

Називи за потесе. а) На планинској падини: Црна вода, Прој Леш, Кучи баба, Црни камен, Демир река, Кодра, Забел.²³⁴ б) На котлинском дну: Ограде, Кликово, Сандарица, Куртовина, Гроб, Горпа ливада, Ливада Пљак, Буђубрсас, Парче, Папрадиште, Цафере, Бојана, Катар Лиса (Четири дрвета), Ливада Асе, Ременица, Градиште (ово је десно од железничке пруге Гостивар — Тетово).

Неготино је збијено насеље и издужено као и долина Маздаче у правцу СЗ-ЈИ. Дели се у махале: Манчолар, Асолар, Дедолар и Лепрлар. Прве две махале леже лево од Маздаче, док су остале десно од ње. У свему село има 18 родова са 189 домова (1951. г.).²³⁵

Неготино је старо село. То се види по остацима од старина, по једном писаном помезу и по исељеним старим македонским родовима. Старине се налазе у самом насељу и око 500 m ниже села на јужној страни. На поменутим местима сељаци су ископавали старе ћерамиде, цигле, зидове од кућа и друго. Они су припадали становницима који су ту живели пре данашњих досељених арбанашких родова. — Писани помез о Неготину датира из 1461. или 1462. г. Помен је очуван у пресуди кадије, којом је потврђен вакуф Мехмед-бега месциду, имарету и хамаму, који су били у Теск Махали у Тетову. У поменутој пресуди наводи се Турчин Бектеп син Хамзип из Неготина.²³⁶

Опште је предање да је Неготино, приликом досељавања Арбанаса у другој половини XVIII века, затечено са православним македонским родовима. Од њих су Арбанаси примили име села и неке словенске топографске називе (Бојана, Папрадиште, Ременица и други). Македонци из Неготина потпуно су се иселили и нестали у току XIX века. П. Јовановић, приликом испитивања насеља у Г. Пологу 1835. г., утврдио је ове исељене неготинске македонске

родове: Меноски (1 к.), иселили се у Сенокосе. — Каракушевци (3 к.) и Цветковци (2 к.), иселили се у Волакотију. — И ја сам на испитивањима успео да забележим још неке податке о старом становништву Неготина. Најпре сам слушао да је род Павлески у Тумчевишту имао девојку Трпану. Она је била удата у Добридолу. Тамо је Трпана остала удовица па се преудала за неког Македонца у Неготину. Касније се њена породица из Неготина иселила у Тетово. Трпана је умрла у Тетову пре око 15 година као старица од сто година. — У Пожарану сам забележио да се последњи македонски род Неготина звао Илијески. Не зна се да ли су се они иселили или изумрли у насељу. — У Пожарану живело је и неколико жсна које су биле родом из Неготина.

На јужној страни села, крај пута за Добридол, раније су се познавали хришћански гробови. Они су припадали македонским родовима. По причању записаном у Пожарану, код поменутог неготинског гробља налазило се и црквиште. Место са црквиштем сада је необрађено. — У Неготину постоје цамија и текија. Цамија лежи у махали Манчолар. Грађена је пре око 50 година на месту неке друге старије цамиске зграде. Неготино има једно нешто муслиманско гробље. Оно се налази испод села крај пута.

Неготино је сада муслиманско-арбанашко насеље. У њему се налазе и два ромска рода.

а) Арбанаси. 1. У махали Дедолар: Дедолар (1 к.), старинци. Ови су поисламљени па поарбанашени Македонци. За њих се каже да су увек били једна кућа. — Шеелери (17 к.), пореклом од фиса Бериш у с. Арбанији. Њихови преци у Неготину саградили су текију и око ње има неколико гробова. Шеелери имају робака који су из с. Арбаније дошли у полошка ссла Вруток и Чајле. — Шевеле (12 к.), пореклом од фиса Бериш у с. Арбанији. У овом роду неки предак био је „дембел како вол“ и по томе остао име. — Сејдолар (6 к.), пореклом од фиса Бериш у с. Арбанији. Родовско име добили по претку Сејдији. — Гарани (4 к.), оснивач рода звао се Асан Гарани. Доселио се из ссла Гарана код Кичева. Даље порекло из Арбаније. — Кокоре (6 к.), пореклом из Доње Дибре (околина Пишковице). Родовско име донели из старине. — Шулална (3 к.), пореклом из Ајуме у с. Арбанији.

2. У махали Манчолар: Манчолар (17 к.), зову се и Годолар. За њих је П. Јовановић забележио да су из Хаса у с. Арбанији (Суви Хас више Призрена). Припадају фису Бериш. Овде живе од друге половине XVIII века. — Султајна (11 к.), како је сазнао П. Јовановић њихово је порекло из Чаје у с. Арбанији. У Неготино су дошли крајем XVIII века: Сулеман, жив, 73 године (сеоски хоџа) — Мемет — Асан — Мемет-хоџа, оснивач рода који се доселио. У овом роду била је једна лепа жена „како султана“. Од њеног сина потичу данашње породице. — Рамаллар (7 к.), зову се и Демолар. Порекло из с. Арбаније. — Пакка (2 к.), старином из Ујмишта у Ајуми. Прво дошли у Бурџовиште на Шар-планини, па одатле једна њихова грана спустила се у ниже село Добридол

(Чаке, 6 к.), а друга у Неготино. Од овог рода сада у Бурџовишту има 12 кућа.

3. У махали Асолар: Асс (23 к.), пореклом из Хаса у с. Арбанији (недалеко од Баковице). У Неготину живе од друге половине XVIII века. Неки Арбанаси од овог рода за време Другог светског рата показали су се као велики заковци према полошким Македонцима. — Спајолар (10 к.), пореклом из с. Арбаније. Потичу од претка спахије. Он је у Неготину раније имао „спаски амбар“. — Паџолар (8 к.), пореклом од фиса Бериш у с. Арбанији. Из старине, у првој половини XIX века, дошли су у село Ломницу на Шар-планини. Пре око сто година одатле сишли у Неготино (Емин, жив 62 године — Исмаил — Фета, који се доселио у данашње село). У Ломници имају истоимених рођака. — Демолар (8 к.), пореклом из фиса Бериш у с. Арбанији. Родовско име добили по претку Демиру. — Парлак (1 к.), дошао 1918. г. из села Нови Сеј у Љуми (?). Тамо припадао фису Бериш.²³⁷

4. У махали Лепролар: Лепролар (51 к.), од фиса Бериш у Матји (Арбанија). У Неготино дошла три брата муслимана, који су у старини „пали на крв“. Касније се један досељени брат иселио у Топлицу (тамо од њега потичу 2 к.) док су друга двојица остали у Неготину: од једног брата потиче 27, а од другог брата 24 куће. Лепролари у Неготину живе од пре око 190 година. Појасеви уназад: Вели, жив, 38 година — Јаја — Васи — Јаја — Мамут — Идриз — Зендел, један од предака који се доселио.²³⁸

б) Муслимански Роми: Шериф (1 к.) и Азис (1 к.). Први је дошао из Врапчишта, а други из Тетова. Овде су ковачи.

56. Сенокосе

Село је подпланинско. Лежи лево од Маздаче при њеном селаску са Шар-планине. Околна су насеља Градец са СИ и Неготино са ЈЗ. Вода се добија из бунара (5) и једног јаза (спроведена је из Маздаче). На планинској падини избија извор Лигата.

Топографски називи за потесе: Поточан, Котаре, Прекаче, Сандарица, Грамаде, Забел вели врв, Рупа, Беленица (сада Арбанаси кажу Беленец). Село нема потесе на падини Шар-планине. За једно место на атару становници из Сенокоса водили су спор са суседним селом Горјаном.

Сенокосе по типу је збијено насеље. Куће су груписане у четири махале. Махале се зову: Идризолар, Панцолар, Калиште и Цаколар. Село укупно има 15 родова са 72 дома (1948. г.).

Сенокосе је старо село. Првобитно је било насељено са православним Македонцима. Од краја XVIII века и овде су се почели досељавати муслимани пореклом из Арбаније. Због тога су се старинци постепено иселили. Последњих осам македонских породица из Сенокоса присиљено су исељене у Тетово на први дан Ускрса

1942. г. Тада су над њима вршили терор и убиства неки Арбанаси из Сенокоса и из суседних насеља.

1942 г. исељене македонске породице звале су се: Миркови, Павлеви,²³⁹ Глигурови, Мојсови, Алкскови, Матеви, Радеви.²⁴⁰ Њихове куће и сада постоје у горњем делу села у махали Цаколар. У те куће и на македонска имања поменуто године доселили су се муслимански Арбанаси из околних села. Павлени били су власници садашње сеоске воденице. Арбалашки нападачи 1942. г. најпре су заклали истакнутог домаћина Павла у његовој воденици. Затим су од његових укућана присвојили поменуто воденицу и остало њихово имање. Сви македонски становници Сенокоса сада живе у Тетову. После другог светског рата нису се вратили у Сенокосе из страха да их Арбанаси поново не нападу. Затим њихова имања не одступају насилници који су их приграбили. По пошњи, говору и обичајима Македонци из Сенокоса припадали су горње-полошкој стичкој групи.

1948. г. у Сенокосу још су постојали црква и гробље исељених македонских родова. Они су се налазили северно од села на узвишењу, лево изнад пута који води за суседно село Градец. О цркви и гробљу сада се у Сенокосу нико не брине и зато поменуто старине биће брзо уништене. — 1949. г. у Сенокосу Арбанаси су убили једног македонског исељеника који је живео у Тетову. Он је тада дошао у своје старо село да обреш шљиве у свом непродатом пољњаку.

О имену села код садашњих досељених Арбанаса нема никаквих прича. Али је вероватно Сенокосе добило име по томе што се у непосредној близини насеља налазе бујне ливаде. — Недалеко од села Сенокоса на северној страни раније је постојало старо македонско насеље Поточане. За време Турака поменуто насеље је расељено и после тога један део његовог атара присвојили су Арбанаси из Сенокоса.²⁴¹ — 1900. г. у литератури је забележено да је Сенокосе имао 5 православних и 70 муслиманских кућа²⁴² са 422 становника (42 православних и 380 муслиманских).²⁴³

Данас у Сенокосу живе муслимански Арбанаси. Сви родови су досељени. То су: Идризолар (16 к.), за њих је П. Јовановић забележио да су словенског порекла: Торбешки из горског села Растелице. Сада су поарбанашени. У Сенокосе су дошли крајем XVIII века (Сали, жив, 75 година — Емин — Емрула — Азис — Алит, један од предака који се доселио). Куће су им у истоименој махали. Рачунају се као први досељеници. — Панцолар (15 к.), како је сазнао П. Јовановић они су дошли из Чаје у с. Арбанији. Родовско име добили по претку који се тако звао. У Сенокосу куће им леже у истоименој махали. — Калишт (12 к.), пореклом из с. Арбаније. Најпре су се населили у суседно планинско село Калиште, где су припадали роду Фератолар. Право порекло овом роду, како је сазнао П. Јовановић, јесте из Мата. Данашње родовско име у Сенокосу добили су по Калишту где су неко време живели. Из старине у Калиште су дошли пре око 170 година, а око средине XIX века прешли су у Сенокосе. Њихови појасеви: Шефет,

жив, 49 година — Јашар — Јусуф — Браим, који је прешао из Калишта у Сенокосе. У Сенокосу имају истоимену махалу. — Цаколар (11 к.), дошли преко суседног планинског села Бурбовишта где имају истоимених робака. Даље порекло из Ујмишта у Љуми. Из поменутих старине иселили су се пре око 130 година. П. Јовановић за род Цаколар забележио је да је пореклом из Љуре. У Сенокосу имају истоимену посебну махалу. У тој махали живели су и последњи македонски родови. — Шаћир или Доче (2 к.), дошли после Првог светског рата из Добридола. Тамо су им род становници Звани Доче (20 к.). Порекло им је из села Дочаја у Матји. У Добридол су дошли пре око 175 година (Шаип, жив, 35 година — Мемет — Шаћир — Мемет — Илјаз — Сали), један од предака који се доселио у Добридол. Овде живе у махали Цаколар. — Улолар (2 к.), дошли из суседног Градеца где имају истоимених робака. Куће су им у махали Панцолар. — Фератолар или Хасњан (3 к.), дошли из планинског села Калишта. Тамо имају истоимених робака чије је порекло из Мата. Њихове куће у Сенокосу налазе се у махали Калиште. Зато што се зову Хасњан неки мисле да им је можда порекло из Хаса. У Калиште су дошли око средине XIX века. — Ајрула (1 к.), дошао је 1942. г. из суседног Жеровјана. Овде се паселио у кућу и на имање тада присиљено исељених Македонаца. — Лице (1 к.), дошли из Добридола на исти начин и у исто време као и род Ајрула. У Добридолу имају истоимених робака (30 к.). — Имерица (2 к.), дошли из суседног Горјана где имају истоимених робака. Време и начин досељавања у Сенокосе као код предњих родова. — Куртали (1 к.), дошли из Добридола. Тамо припадали роду Али Синане (25 к.), који су пореклом из с. Арбаније. Време и начин досељења из Добридола као код предњих родова. — Сулејман (1 к.), дошли из Добридола. Тамо припадали роду Алиас (12 к.). Порекло им је из с. Арбаније. Време и начин досељења у Сенокосе као код предњих родова. — Ариф (1 к.), из Калишта прешао је у Добридол па одатле дошао у Сенокосе. У садашње село доселили се у исто време и на исти начин као и предњи родови. — Наке (3 к.), дошли из суседног Бурбовишта као и предњи родови. Даље порекло из с. Арбаније. — Алије (1 к.), дошли из Горјана. Права старина у с. Арбанији одакле се иселили у првој половини XIX века. У Горјану имају истоимених робака. Време и начин досељења у Сенокосе као код предњих родова.

57. Градец

Велико село у подножју Шар-планине између Сенокоса на ЈЗ и Пирока на северу (на карти: Градац). Вода за пиће добија се из бунара и са неколико чесама. Чесме су: чешма Маде, чешма Вога и чешма Мусас (у махали Дерала). На атару извора нема. Приликом пољских радова становници воду носе из насеља.

Топографски називи за обрађено земљиште на котлинском дну: Моточане, Погоње, Бразда, Тумба, Завој, Ула Врпчиште (Врпчи-

шки пут), Пишница, Крушовица, Прекача, Каменик, Дрвен јаз, Киша (Црква), Бунари. Називи потеса за необрађено земљиште изнад села: Градиште, Подорница, Лигата, Порој, Раков Забел (ту има и шуме).

До пре око 80 година Градец по типу је био збијено насеље. Тада је средином насеља изненада падошао велики поток, који је разрушио известан број кућа и на њиховом месту сталожено плавицу. Отада село је добило разређен тип јер су његови главни крајсви међусобом одвојени пенасељеним простором широким око 400 м.

Градац се дели у четири махале. То су: Чешма и Кајлије на јужном крају села, Пособе маало на источном и Дерала маало на северном. Укупно Градец има 20 родова са 235 домова (1947. г.).

Изнад села диже се узвишење Градиште (око 650 m). На термену поменутог узвишења лежало је старо утврђење чији се остаци не позпају (у земљи се види само по нека ретка цигла).²⁴⁴ Утврђење указује на велику старост овог насеља. Оно је добило име по Градишту. У подножју Градишта раније је лежао стеновити блок звани Марков камен. У њему се познавало „коњско копито“, траг коња Краљевића Марка. Последњих година овај камен становници су изломали.

Старост Градеца види се и по писаним поменима. 1189. г. Стеван Немања у походу на Византинце заузео је Полог и у њему разорио „до темеља“ град Лешачки и Градец.²⁴⁵ Помени Градеца у Пологу сигурно се односи на ово насеље.²⁴⁶

До XVIII века Градец је био насељен православним Македонцима. Стари становници живели су у подножју узвишења Градиште где се налази и најстарије језгро села (сада Чешма маало). Од XVIII века у Градец су почели да се насељавају муслимански Арбанаси. Због тога су се Македонци из Градца исељавали. Од многобројних Македонаца сада у Градцу постоји само једна породица. И она мисли да се исели.

Био сам у могућности да дознам имена појединих ранијих македонских родова и породица који су живели у Градцу. То су: Анђеле (1 к.), иселио се у Тетово. — Укоица (1 к.), иселили се у Тетово. — Серафимовци, не зна се где су се иселили. У градечком пољу постојала је јасика по овом роду звана Серафимово дрво. — Раковци, и код њих место исељења је непознато. Имали су шуму изнад села. Сада се зове Раков Забел. — Бевцена, била је рођака у Градцу. Арбанаси су јој убили оца и она је у кући остала сама. Када је одрасла удала се у род Синадиновци у Галату. Умрла је пре неколико година. Из њеног рода има исељеника у Тетову и Румунији. — Педелкојца, живела је у Влаковији (род Боковци). Родом је била из Градца. Умрла је пре око 20 година. — Ристевци (1 к.), живе у Тетову. Тамо су досељени из Градца. — Цациновци (3 к.), живе у Галату. И они су тамо прешли из Градца. Цациновци причају да су у Градцу имали два претка, који су браћа: Србин (жив, 72 године) и Стојан. Први је прешао у Галату, где је основао помелути род, а други се иселио у Румунију. — Димчевци, за њих се прича да су крајем XIX века

у Градцу од Арбанаса били побијени. Остала је у животу само жена Атанасковица, коју су прибали становници из рода Јанкоски (били су кумови). Димчеви су славили Св. Луку. Кућа им је очувана. У њој живе досељени Арбанаси. — Радевици, не зна се где су исељени. Једна њихова девојка удала се у Зубовцу и тамо је жива. — Катарина, робена је у Градцу. Имала је оца Ацета. После се удала у Тетово за Стефана, који се тамо иселио из суседног Добридола. Катарина са мужем сада живи у Скопљу. Поменути Аце у Градцу био је кум роду Јанковцима. — Наводи се да има и других исељених Македонаца из Градца и то у Тетову, Струги, Светозареву и Румунији. — Јанковци (2 к.), били су последњи православни македонски род у овом насељу. Око 1900. г. (браћа Петре и Јанко), због зулума од Арбанаса они су из Градца прешли у Тетово.²⁴⁷ По ослобођењу од Турака они су се вратили у Градец. То је било 1912. г. Једна њихова породица (од брата Петрета) у Градцу се није дуго задржала, већ се 1923. г. одселила у Тетово. У Градцу је продужио да живи Јанков син Раде. Он је са породицом остао до 1942. г. Тада су на њихову кућу ноћу напали Арбанаси и зато су иза тога напада отишли у Тетово. 1945. г. вратио се из Тетова Радетов син Јандро који је пежењен и представља од толико наших родова сада јединог Македонца Градца.²⁴⁸ Од рода Јанкоски има исељених породица у Тетову (2), Румунији (3) и Одеси (2). — Македонци села Градца помињу се и у једном писаном извештају са почетка друге половине XIX века (око 1868. г.).²⁴⁹ О тим становницима има један податак и из 1900. г.: тада је у Градцу имало 12 македонских кућа,²⁵⁰ са сто душа.²⁵¹

У Градцу раније су постојали храмови: Св. Недеље и Св. Атанасија. Налазили су се у подножју узвицења Градиште. У њиховој близини лежао је и хришћански део насеља са главним чесмама. Око храмова постојали су стари гробови. По исељењу старих становника цркве су разорене. Сада се познају остаци од темеља и ретке плоче на гробовима. Трећи сеоски храм налазио се на котлинском дну југоисточно од насеља. То место зове се Киша (Црква) или Црковец. Остатака од рушевина овде нема, јер су Арбанаси земљиште претворили у њиве (на месту где је била црква сада има њиву Арбанас Базим из Градца). Када обрађују земљу они наилазе на тесани битар.

Македонци Градца били су познати и по многобројним виноградима. Пут који је водио у винограде изнад села, знао се Јанков пат (сада Арбанаси кажу: Ула Јанкос). По исељењу нашег становништва градско виноградарство је сасвим опало.

Први Арбанаси почели су долазити у Градец у другој половини XVIII века. Од тих досељеника најпознатији су били родови Дерала и Драиче. Када су дошли онда је за Македонце Градца настала велика несигурност. Отада они су се непрестано исељавали. Место њих повећавали су се Арбанаси. У хришћанском делу села сада се познају старе македонске куће у које су ушли Арбанаси. У Градцу до скоро је било стараца који памте када је у њему била

само једна арбанашка махала. Остали делови тада су били македонски.

Исељено македонско становништво Градца по пошњи, језику и обичајима припадало је горње-полошкој етничкој групи. — 1900. г. Градец је укупно имао 132 куће (12 православних и 120 муслиманских).²⁵²

Сем једне стариначке православне породице, остали становници Градца воде порекло од досељеника. Досељеници су по вери муслимани. Сви говоре арбанашки, изузев само нешто мало Рома који су очували језик.

а) Православни Македонци: Јанковци (1 к., Алимпије Столиник), старинци. О њима је више изнето при опису исељених македонских родова.

б) Турци: Бајрам Деде (3 к.), први муслимански досељеници у насељу. За овај род се каже да се тешко повећава. Сви наводе да су они турског порекла и да потичу од претка Нуза База, који се доселио из М. Азије.

в) Арбанаси: Дерала (66 к.), живе у истоименој махали. Дел се на више родовских грана. Потичу од предака који су дошли из Хаса у с. Арбанији. Од Дерала преко Градца има исељеника и у другим полошким насељима: Тетову, Жеровјану (1), Члопеку (5 к.), Г. Речици (5). Род Дерала из Градца познат је по неком претку Асан-паша. Његов син био је Реџеп-паша (живео до пре 80 година), а унук Мемет-паша. Последњи је живео у Тетову и поседовао је већи број чифлика у полошким селима и Качапичкој Клисури (Котлина).²⁵³ Имају сапласменика који су из с. Арбаније прешли у нека косовска села. Становници Дерала у Градцу много су помагали досељавање Арбанаса у поједина полошка села (у Равену, Дворцу, Котлини итд.). Арбанаса званих Дерала има насељених и у околини Прилепа. — Драиче (23 к.), родовско име добили по месту у с. Арбанији одакле су се доселили. П. Јовановић је забележио да су они из Мата. Неко време задржавали су се у суседном планинском селу Бурџовишту, где имају истоимених робака. — Чајан (5 к.), име добили по месту порекла у Љуми. — Кокко (7 к.), исто порекло као и род Чајан. — Калис (3 к.), порекло из Калиса у с. Арбанији. — Фанде (4 к.), живе у махали Дерала. Име добили по области порекла у с. Арбанији (западно од Љуме). У старини преци су им били католици. — Кајлије (34 к.), дошли из Калиса. Кажу да су тамо живели на месту званом Дац. У Градцу су од пре око 165 година (Асан, жив, 75 година — Базим — Алил — Јонуз — Мифтар, један од њихових првих досељеника). — Пособе (9 к.), живе у истоименој махали. П. Јовановић за њих је до — Дано Или (4 к.), пореклом из места Шата у с. Арбанији. — Меди (2 к.), дошли из Г. реке. Даље порекло из с. Арбаније — Исен Оца (2 к.), досељен из неког полошког села. Старина им је у с. Арбанији. — Љоче (14 к.), пореклом из с. Арбаније. Овд

живе од прве половине XIX века (Ракип, жив, 52 године — Рамадан — Рушит — Идриз, један од њихових првих досељеника). Порекло из с. Арбаније. — Хасо (3 к.), пореклом из Хаса у с. Арбанији. — Коцак (1 к.), порекло из с. Арбаније. — Руфат (1 к.), дошао из суседног Горјана. Тамо је припадао роду Велко, који је пореклом из Миридита. — Дога (5 к.), пореклом из с. Арбаније. — Куље (8 к.), П. Јовановић је забележио да су они из Хаса. — Авдија (1 к.), дошли преко планинског села Бурђовишта. Даље порекло у с. Арбанији. — Коција (4 к.), и њихово порекло из с. Арбаније. — Изст (1 к.), доселио се преко суседног Раковца. Пре тога живели у Г. реци. — Беч (6 к.), и ови дошли преко Раковца. Тамо досељени из Г. реке.

Исељени Арбанаси: Чинке (3 к.), дошли као мухацири око 1878. г. После су из Градца прешли у Чеграпе. — Ндрече (2 к.) и Изеир (1 к.), живе у Жеровјану. Тамо дошли из Градца.

г) Словенског порекла су ови поисламљени и сада поарбанашени родови: Бајрам Шабан (9 к.), за њих је П. Јовановић дознао да су досељени из торбешког села Растелице у Призренској гори. Сада говоре арбанашки. — Ашколар (4 к.), једна њихова истоимена грана живи у суседном Пироку. Код њих сам слушао да су пореклом из Призренске горе. — Оџол (1 к.), дошли из суседног расељеног села Поточана. За њих се каже да су увек „једна кућа“. Оџол су имали велики посед у Поточану. — Торбешки (4 к.), дошли из Призренске горе 1916. г. да се прехране. У Градцу радили као слуге. Поменуто године у Градец се привремено, ради прехране, доселиле и друге торбешке породице из Горе. Оне су се вратиле назад 1918.г.

д) Роми: Рамаданови (5 к.), порекло не знају. Од скоро се баве земљорадњом. — Исенови (1 к.), су ковачи. Дошли из Тетова.

58. Горјане

Село је мало. Лежи на падини Шар-планине изнад Сенокоса и Градца. Налази се на левој долинској падини потока Поточана. Вода се добија из два бунара и са три чесме (чешма Поштр, чешма Рскас и чешма Бразда).

Називи за потесе: Лисе, Саде, Долња шума, Раманица, Ограда, Шалице, Грк (ту су њиве), Бубљана, Поренде, Ракита, Добреш, Ливадица, Нова ливада, Горна ливада, Шавар, Брсковица, Муризица, Пештерица, Комаре. На атару изнад села избија извор Чулжит. Са поменутог извора ископана је бразда чија вода служи за наводњавање.

Горјане је збијено насеље са кућама груписаним у три махале. Махале се зову: Поштр, Имерица и Бајрамлар. Укупно село има 11 родова са 39 домова (1948. г.).

Горјане је старо село. Под именом Горјани помиње се 1348. г. Тада је насеље било приложено Хиладару.²⁵⁴ Други писани помен о Горјану потиче из 1595 г.²⁵⁵

Горјане је постојало и за време Турака. Тада су у њему живели православни Македонци. Они су бројали око 50 кућа. П. Јовановић је слушао да су Македонци имали око 30 кућа. Поменути старинци бавили су се сточарством, а у повије време одлазили су и у печалбу. Горјански старинци из села су се почели исељавати од прве половине XIX века. У то доба почели су у Горјану и у суседним селима да преовлађују досељени Арбанаси. Последњи Македонци из Горјана исељени су се почетком XX века. Како се прича, они су се исељили заједно на дан Св. Атанасија. О старим горјанским становницима и родовима сада се одређено зна ово: Матеовци, ђвали су се по претку Мате ђаји, који је имао око 8.000 оваца и три сина. На његове чобане и стоку једном су напали Арбанаси из Љуме. Мате ђаја позвао је у помоћ остале македонске селаци и сви су се борили противу Љумљана. У тој борби изгинули су многи Горјани и Матеов син Владимир. Касније су следовали чешћи напади Арбанаса из Љуме („латини“) који су нападали на горјанске Македонце и светили се за неке своје убијене суграђанике. Ови напади су толико учестали да су се горјански Македонци морали непрестано исељавати. Где су се исељили Матеовци сада се не зна. — Бакои (16 к.) живе у Врутоку. Раније су живели у Горјану па су се исељили у првој половини XIX века. — Сотировци, из Горјана исељени су у Тетово. Касније су прешли у Румунију. У овом роду неки предак Томо био је велики сточар („биа ђаја“). — Спировци, живе у Скопљу. И они су пореклом из Горјана. — Горјанци (8 к.), живели су у Новом Селу изнад Зубовца. Име добила по томе јер су се тамо доселили из Горјана. Касније они су напустили и Ново Село. Данас од тих Горјанаца знају се само 2 породице које живе у Скопљу и 2 породице живе у Струмици. — Стојковци, били познати горјански род. Имали су робака у Новом Селу изнад Зубовца. Стојковци из Горјана најпре су се спустили у ниже село Градец, па после прешли у Тетово и Румунију. — Крагујевци у Зубовцу имају живу жену која се удала и која је родом из Горјана. — У селу Тумчевишту пре десет година умрла је баба Спасена. Она је била такође родом из Горјана. — У роду Чуачевци у Балиндољу умрла је жена Крстана (пре осам година), за коју се прича да је била родом из Горјана. — Јосифоски, изгледа да спадају у последње исељенике из Горјана. Они су на почетку XX века прешли у Тетово. Њихови стари кумови били су Јанкоски, који су раније живели у Градцу. — До 1918. г. у Одеси постојао је неки баштован тамо пресељен из Горјана. — Извесно време у Горјану живели су неки православни Македонци, који су тамо дошли из уништеног суседног села Поточана. Атар поменутог Поточана, који се налазио на падини Шар-планине, сада је својина Горјана.

Гробље исељених Македонаца из Горјана налазило се испод села. Остаци од гробова не познају се. Код гробља постојала је црквица Св. Борбе. Св. Борбе био је сеоска слава. — Македонски становници Горјана по ношњи, говору и обичајима били су исти као

и исељено становништво села Градец, Сенокоса и Пирока (припадало је горњополошкој етничкој групи). — 1900. г. Горјане је имало 42 куће. Од њих 8 је било православних и 34 муслиманских.²⁵⁶ А број становништва поменуте године износио је 245 душа: 55 православно, 190 муслиманских.²⁵⁷

Сада је Горјане насељено муслиманским становништвом. Сви становници говоре арбанашки. По пореклу горјански родови су досељени. Родови: Алије (6 к.), П. Јовановић је слушао да су они из Буштрице у с. Арбанији. Из старине исељени су се у првој половини XIX века: Риза, жив, 36 година — Раиф — Амит — Ризвап — Али, оснивач рода који се доселио. Они су први арбанашки досељеници. Једна њихова породица прешла је у Сенокосе. — Грналар (5 к.), П. Јовановић је слушао да су они из Ујмишта у Љуми. Овде живе од средине XIX века: Алија, жив, 38 година — Зибер — Карасинан — Деар, који се доселио. Родовско име добили по томе што су се неки преци бавили грнчарским занатом. Они носе неке хаљетке који су друкчији од хаљетака Арбанаса у другим селима. То су: жути појас, шарене чарапе, везене мараме. У роду Грналар био је познат предак Карасинан. Он је вишегодишњи турски војник и доста храбар човек. Умро је у Горјану. Поједине мајке усањивале су децу плашећи их именом Кара Синана. Једна породица од рода Грналар живи у Гостивару. — Имерица или Реџолар (7 к.), како је сазнао П. Јовановић они су пореклом из Калиса у с. Арбанији. Овде дошли око средине XIX века: Гарип, жив, 40 година — Ракип — Елмаз — Имерица, мајка која се доселила са синовима. Синови се звали: Елмаз, Исмаил, Ракип. Отац поменуте браће Имер у Арбанији био је убијен. Иза тога његова жена због страха добегла је у Горјане. Куће овог рода у Горјану налазе се у махали Имерица. Новије име овом роду је и Елмазар, по старијем сину досељене жене Имерице. Становници овог рода када су се доселили у Горјане брзо су се обогатили: намножили су стоку и стекли чифлик од 300 уборака у суседном Градцу. Од рода Имерица има две породице у Сенокосу. — Бајрамлар или Партал (4 к.), пореклом из с. Арбаније. У Горјане дошли преко суседног Бурџовишта и то после рода Имерица (Фермип, жив, 34 године — Мсди — Бајрам, који се доселио у Горјане). Куће су им у истоименој махали. Имају једну породицу у Тстову. Име Партал сматрају као „стари галаб“ донет из Арбаније. Њихових робака званих Партал сада има у Врапчишту (22 к.), Бурџовишту (27 к.) и у другим селима. За Арбанасе Партал у Бурџовишту П. Јовановић забележио је да су досељени из Ујмишта у Љуми. Предак Бајрам из овог рода у Горјану имао је око 4000 оваца и са њима зимовао у околини Солуна и Цариграда. — Браимлар (4 к.), порекло и време досељења као код рода Бајрамлар. — Дурмишлар (3 к.), порекло и време досељења као код предњих родова. Један мушкарац од овог рода радио је у Битољу и тамо остао. — Амзолар (4 к.), порекло и време досељења као код предњих родова. — Коваче (3 к.), стари су им били ковачи. За њих је П. Јовановић забеле-

лежио да су из Чаје у Љуми. — Рочалар (1 к.), дошли из с. Арбаније. — Шабанлар (1 к.), и ови дошли из с. Арбаније. Сматрају се као млађи досељеници. Једна њихова породица прешла је у Градец. — Билал (1 к.), дошао је 1928. г. из с. Арбаније.

Исељени Арбанаси: Маџар (4 к.) и Рамалар (1 к.), живе у пољском селу Жеровјану. Тамо дошли из Горјана. — Руфат (1 к.), живи у Градцу. И он је тамо дошао из Горјана.

59. Пирок

Велико село у подножју Шар-планине. Југозападно од Пирока лежи Градец, а североисточно је Боговино. Њиве су на котлинском дну источно од насеља. Шуме и пасишта леже западно на падини. Називи појединих места: Нишинци, Забел, Слове, Караница, Поточиште, Жука, Чинава, Лончане (веће место на котлинском дну; ту пасе стока).

Пирок је насеље збијеног типа. Састоји се из четири махале. Махале су: Вељаче, Цаме маало, Прти Ујт маало (лежи испод сеоског јаза) и Маала Елр. У свему село има 33 рода са 268 домова (1940. г.). Кроз Пирок и око њега спроведени су чести јазови.

Пирок је старо село. 1461. или 1462. г. помиње се пут који „води из Тумчепишта у Пиргос“, затим пут који „иде из Горње Фалише у Пиргос“ и Турци Хусеин бин Илијас и Ахмед бин Муса из овог насеља.²⁵⁸ Други помен о Пирок у потиче из 1595. г.²⁵⁹

Изнад Пирока на узвишењу постоји место Киша (Црква). Ту је била црква ранијих Македонаца. Око цркве налазило се гробље. Остаци од храма и гробова на површини земље не познају се. Недалеко од црквине касније је била саграђена текија. Њу су пре неколико година разориле бујице. — По једном доста раширеном казивању, раније је у Пирок постојао и манастир. У том манастиру било је око 20 калуђера. Где је лежао тај манастир данашњи досељени Арбанаси не знају или не кажују.

Крајем XIX века у Пирок постојала су три велика чифлика. Припадали су Цафер-бегу, Бок-бегу и Алим-бегу. Последњи је био из градског арбанашког рода Дерала. На чифлицима радили су православни Македонци, који су се касније исељили. Македонски родови, за које сам могао да дознам, звали су се Петревци и Николовци. Они су у Пирок живели до пре око 50 година. О ранијем македонском становништву Пирока има помена и у писаним изворима. Тако се у поменику манастира Св. Јован Вигорски у долини Радике наводи као приложници из полошког села Пирока становници Тоша и Анто.²⁶⁰ — Македонско становништво Пирока по ношњи, језику и обичајима припадало је горњополошкој етничкој групи. Како изгледа, Пирок је раније био најкрајније село поменуте групе у подножју Шар-планине. — Слушао сам и то да су се на атару Пирока (на падини) до скоро познавали виногради које су гајили Македонци.

Баизу пута који води за Гостивар раније је постојало старо македонско село Драгош. Када је оно за време Турака опустело онда атар Драгоша припао је Пироку.²⁰¹

Име села Пирока становници мисле да је дошао по неком старом становнику. Он се звао Петре или томе слично. Међутим, то тумачење је произвољно. Р. Грујић, претпоставља да је име Пирок остало од старог назива пиргос што значи кула.²⁰² Око 1860. г. стари људи наводе да је Пирок укупно имао око 90 кућа. — 1900. г. у Пироку је било 120 кућа.²⁰³

Сада у Пироку живе досељени родови. Сви су муслимани и говоре арбанашки.

а) Родови арбанашког порекла: Ссјфџловци (32 к.), пореклом из с. Арбаније. — Бајтулар (9 к.), досељени из Дукавица у с. Арбанији. Неки кажу да су из места Чаје. Две њихове породице преселиле су се у Г. Седларце. — Ајдарче (9 к.), дошли из Љуме. Једна њихова породица одселила се у Топлицу. — Азизалар (6 к.), досељени из неког места у с. Арбанији. — Пајалалар (7 к.), дошли из Лакавица. Даље порекло у с. Арбанији. — Спајилар (13 к.), име добио по претку који је био спахија. Пореклом из с. Арбаније. — Церени (21 к.), име казује да су пореклом из истоименог села у Калису. — Дервишлар (15 к.), дошли преко села Гајра изнад Тетова. Даље порекло у с. Арбанији. — Фератолар (19 к.), пореклом из области Мат у Арбанији. Три њихове породице прешле су у Г. Седларце. — Курталар (4 к.), дошли из неког села у околини Пишкопеје. — Исаклар (13 к.), порекло не казују. По причању других становника они су из с. Арбаније. — Пафере (6 к.), старина из с. Арбаније. — Хопалар (15 к.), досељени из неког села званог Балта, које лежи западно од Доње Дибре (околина Пишкопеје). — Османови (14 к.), досељени преко Пореча у сливу Треске. Даље порекло у с. Арбанији. Три њихове породице живе у Г. Седларцу. — Куртешови (5 к.), и они су из с. Арбаније. — Дршали (7 к.), род је основао предак Дервиш Алија. Пореклом из с. Арбаније. — Демиролар (2 к.), раније живели у Шипковици на Шар-планини. Даље порекло из с. Арбаније где су припадали фису Краснић. — Тафолар (6 к.), пореклом из с. Арбаније. — Софталар (8 к.), изгледа да су и они из с. Арбаније. О своме пореклу ништа не говоре. — Кадрија (1 к.), дошао из Г. Седларца. — Бећир (1 к.), дошао је 1918. г. из с. Арбаније. — Фератолар или Хасњан (1 к.), дошли 1947. г. из Калишта. Тамо имају истоимених робака. У Калиште дошли из Хаса у с. Арбанији око средине XIX века. — У Пироку постоји памија зидана око 1900. г.

б) Поарбанашки родови словенског порекла: Драгоши (10 к.), досељени из суседног сада расељеног села Драгоша. Раније су били хришћани. Сада су потпуно поарбанашени. — Вељаше (4 к.), неки за њих кажу да потичу од православних старинаца. Када су прешли на ислам не зна се. — Видуше (21 к.), доселили су се преци од пре четири појаса. Они су дошли из торбешког села Виљуша у сливу Радике. Из поруге зову их и Торбешци. Сада говоре ар-

банашки. — Ашиколар (7 к.), пореклом из неког села у Призренској гори. Једна њихова грана живи у суседном Градцу. Говоре арбанашки. — Укче или Шабанои (1 к.), дошли 1935. г. из Пожарана. Даље порекло не знају. Сада говоре арбанашки. — Бислим (1 к.), су из неког села у Призренској гори. Доселио се оснивач рода који је био хоџа. — Ђеролар (6 к.), пореклом из неког села у околини Дебра. Стари су им били Торбешци. Сада говоре арбанашки.

в) Православни Срби: Призренци или Стојанови (1 к.), доселили се из неког призренског села. Раде као терзије. Говоре српски.

г) Роми: Демир (1 к.), доселио се из Речана. — Раим (1 к.), дошао однекуда предак из трећег колена. — Сабрија (1 к.), доселио се 1918. г. из неког полошког села.

Б. ДОЊИ ПОЛОГ

60. Јажинце

Село лежи у подножју Љуботепа на земљишту састављеном од коса и долина. Надморска висина износи око 800 м. Околина су насеља: Длабочица (качанички срез у НР Србији) на СИ и Рогачево на ЈЗ. Воду за пиће стаповници добијају из речице, четири бунара и извора Кројни Пошт. Југоисточно од Јажинца раније су избијала три мања извора. Због рударских тунела ископаних у новије време они су пресушили.

На граници атара леже потеси: Јаворов Извор, Кара Бунар, Попов дуб, Надеец, Бурова вода, Смоница, Прљак, Стара бачила, Голем Рид, Рска, Шулони (Осој), Грачиште, Ара Те Љусњанит, Црни Камен, Стани Рамаданит (Рамаданов Стан — бачило), Крс камен (Бури Крич), Роџе Трпкит (Трпкова ледина), Љуботен. Унутрашњи делови атара: Мало Паџе (Паџе Вогљ), Рекин брег (Бреџа Рекит), Осој, Вора Приштаји (Приштински гроб), Зелени ливади (Ливаде Љоме), Мали Жеден, Дервен, Сува ливада, Крс брдо, Богљеац, Поток, Песак, Под Рид, Треска.

Јажинце је збијеног типа. Дели се у четири махале, које се зову по главнијим родовима. Имена махала: Коље, Мијаје, Незеле и Имиште. Село има 6 родова са 72 дома (1948. г.).

Јажинце је старо насеље. У почетку је било насељено православним Македонцима. Касније ту су се доселили муслимански Арбанаси. Зато су се Македонци иселавали. Сада је заостао само један македонски род од две породице. У овим породицама живе старци без деце и зато оне остављају тужан утисак на посматрача. Са изумирањем ових породица Јажинце ће постати потпуно арбанашко село. Македонци у овом селу чине крајњу граицу нашег становништва у Пологу према арбанашким насељима у Качаничкој клисури.

Б. Петров 1896. г. забележио је исто тако да је Јажинце првобитно било православно словенско село. Поменуће године Македонци су имали 5 кућа, док су остале куће биле муслиманско-арбанашке. Из даљег Петровог описа Јажинца види се да се први арба-

нашки род доселио пре око 150 година. Најпре се населио један Арбанас који је пролазио на путу Тетово—Качаник. Он се у Јажинцу населио поред неког хришћанина и с њим постао побратим. Касније су се муслимани памножили и почели из села да истискују хришћане.¹

Данас се памти када је у Јажинцу, до друге половине XIX века, било око 40 македонских кућа.² Неки од њих звали су се: Блажесви, Јаћимовци, Димовци, Јанковци, Ристовци, Јошевици и други. Многи од њих иселили су се у Тетово.³ Неки су отишли и на друге стране.⁴ Испитујући порекло становништва у суседним селима и областима ја сам утврдио из Јажинца ове иселене македонске родове: Јажинковци (3 к.), сада живе у Јанчишту у Д. Пологу. Тамо су дошли из Јажинца пре око 70 година. — Кичиноски (6 к.), сада живе у Кучкову у Скопској котлини. И они су тамо дошли из Јажинца. — Војиновци (4 к.), сада живе у Вучидолау код Скопља. Из Јажинца иселио се њихов предак Ристо пре око сто година (Стеван, сада живи у Вучидолау, стар 42 године, имао је оца Трпица, деда Јанка и прадеда Ристу, који се иселио из Јажинца). Од Војиноваца прско Вучидола има иселених породица у скопским селима Визбегову (1) и Новом Селу крај Лепенца.⁵ Сви македонски родови Јажинци имали су куће у средишњом делу насеља. Неке куће иселених старинаца сада се познају. У њима живе досељени муслимански Арбанаси, и то углавном породице рода Незеле.

Док је Јажинце било насељено македонским становништвом у њему је постојала црква. Налазила се са горње стране села,⁶ онде где је сада кућа муслимана Исмајила. Црква је била посвећена Св. Спасу.⁷ Св. Спас празновали су као сеоску славу сви македонски родови. Око црквешта налази се старије и садашње македонско гробље.

Постоји село Јажинце и у Сиринићу на северозападној страни Шар-планине. У њему живе Срби. Селацама из полошког Јажинца је непознато како је настала истоветност у именима поменутих насеља.

Сада у Јажинцу живи један стариначки македонски род, док сви остали родови припадају досељеним муслиманским Арбанасима.

а) Православни Македонци: Јовчевци (2 к.), старинци. Живе у средишњом делу села сада званом Незеле Махала. Њихова породична слава је Св. Пстка. Од рода Јовчевци има иселених породица у Вратници (1), Тетову (2), Д. Фалишу (1),^{8,10} руднику Радуши (1) и Београду (1).¹¹

б) Арбанаси: Незеле (24 к.), живе у истоименој махали која је у средишњом делу села. Пореклом од фиса Краснић у с. Арбанији. То су први арбанашки досељеници.¹² У Јажинце дошли су преко Косова и то пре око 160 година (Алим, жив, 37 година — Авли — Шахир — Алим — Авли — Зелел, који се доселио). Две њихове породице прешле су у Тетово. — Коље (15 к.), живе у истоименој махали.

Пореклом од фиса Краснић у с. Арбанији. За њих се прича да су у старини били католици, па су негде на путу из Арбаније прешли у ислам. У Јажинцу живе од пре око 150 година (Даут, жив, 32 године — Зелел — Далиф — Емин — Мурат — Дсрвиш, који се доселио). Дошли су преко Косова. Родовско име добили су по претку католику, који се звао Кара Коље. Од овог рода три породице преко Јажинца иселиле су се у Тетово. — Мијаје (17 к.), живе у истоименој махали. Припадају фису Краснић у с. Арбанији. У Јажинцу живе од пре око 150 година (Алатиф, жив, 55 година — Саит — Бејтула — Дсрвиш — Али, који се доселио са синовима). Род Мијаје преко Јажинца има три иселене породице у Тетову. — Имиште (11 к.), пореклом из Ујмишта у Ауми. Тамо припадали фису Бериш. У Јажинце дошли преко Косова и Качаничке Клисуре. Овде живе од пре око 150 година (Садик, жив, 65 година — Емин — Ајет — Фејзо — Мамут, који се доселио). Пре досељења у Јажинце неко време живели су у косовском селу Дубрави. Једна породица од рода Имиште преко Јажинца прешла је у Тетово. — Пуљак (3 к.), живе у махали Коље. Припадају фису Краснић. У овом роду често се рабају „саката деца“.

Пржалар, живе у Прошовцу код Теарца. Тамо дошли из Јажинца. Даља старина у с. Арбанији (припадају фису Краснић). — Јажинц (11 к.), живе у Д. Свилау у Скопској котлини. Тамо дошли преко Јажинца селећи се на путу из с. Арбаније.

61. Рогачево

Село лежи на кречњачком земљишту у подножју Шар-планине (надморска висина око 900 m). Суседна су насеља: Јажинце са СИ и Старо Село са ЈЗ. Воду за пиће становници добијају са чесама (Меанец, Студенец). Остали извори на атару су: Рушица, Кладенче, Кучош, Корито (овај је извор у планини).

Западно и северозападно од села диже се падина Шар-планине. Поједини њени делови зову се: Тршановац, Кајчиновац, Дебели Рид, Рудина, Велики Рид, Јајце, Кременик, Шишмановац, Големо и Мало Пабе, Крушевац, Средње брдо, Голема руна, Мравјаник. Источно и југоисточно од села налази се ниже земљиште. Оно је већим делом обрађено. Потеси на поменутом земљишту зову се: Кутревица, Платник, Смолица, Круша, Нивчишта, Стара црква, Јатанец, Трска, Прогоњ, Крс, Коштан, Гупшавац, Сурин, Крива кобила, Кукударка, Базар, Каћум камењ, Корита, Струбе.

Рогачево је збијеног типа. Дели се у две махале, које су добиле имена по међусобном положају. То су Горно и Дољно Маало. Између махала је празан простор „средсело“. Укупно Рогачево има 15 родова са 83 дома (1948. г.).

Рогачево је старо насеље. То се види по остацима од старина и по очуваним стариначким родовима.

Североисточно од села, на месту Стара црква, налази се црквица посвећена св. Спасу. Саграђена је пре око 25 година. Пре тога

ту је постојало црквиште истог храма. Некада стара црква Св. Спаса била је главни храм у насељу. Њу су порушили „Турци“. Иза тога сељаци цркву нису смели дуго времена да обнове јер се налазила поред пута којим пролазе многобројни муслимански Арбанаси из Качаничке Клисури када иду у Тетово. Због несигурности, становници из Рогачева за време Турака напустили су и своје старо гробље. Оно се налазило око храма Св. Спаса,

Други стари „вакан“ је Св. Илија. Налази се изнад села. Ту постоји једно карсно врело. Пре две године на помнутом месту, где су се познавали темељи старог храма, сељаци су саградили капелу. На дан Св. Илије становници из Рогачева примају госте из других села. Има писаца који бележе да је рогачевски храм Св. Илије некада био манастир.¹³

Дашања црква саграђена је на новом месту 1893. г. Њу су зуграфисали Јакоф и Костадин из Галичника. Око цркве сељаци су осповали ново гробље. Ова црква лежи у самом селу и посвећена је св. Спасу, кажу, истом свецу коме је била посвећена њихова помнута стара црква, коју нису смели обновити за време Турака на њеном ранијем положају.

У турско доба Рогачево је постало чифчиско насеље. Последњи власник чифлика био је неки папа из арбанашког рода Дерала (главнина овог рода налази се у гостиварском селу Градецу). Појединци кажу да је тај папа био отац познатог Мемет-паше. Приликом откупљивања села становници Рогачева морали су продати и кућне вериге. И то није стигло па су неком Тетовчанину (звао се Серафим) дали у залог своју планину и од њега позајмили преостали новац. На тај начин становници Рогачева успели су доста рано (пре око 80 до 100 година) да се ослободе од чифчиства. Чифлик-сахибиска кула налазила се у средишњем делу насеља.

Рогачево је најсевероисточније чисто македонско село у Пологу. Лежи на граници са Качаничком Клисуром, која је сада скоро сва арбанашка. За време Турака овде су се Македонци одржали на тај начин што су „били тврди“ и служили као момци у суседним арбанашким насељима. Што се Арбанаси нису населили у Рогачеву вероватно да један од разлога лежи у томе што је оно за време њиховог ширења било чифчиско насеље.¹⁴ 1900. г. Рогачево је имало 45 кућа¹⁵ са 210 становника.¹⁶

У Рогачеву живе православни Македонци. Родови су двојаки: стариначки и досељени.

1. Старинци: Станковци (8 к., Алимпије Столпник), куће су им у Д. махали. Један њихов исељеник „по мајка“ прешао је у Шемшево. — Посевци (3 к., Алимпије Столпник), куће су им у Д. махали. Родовско име добила по неком претку који је био „нос“. — Јанковци (8 к., Митровдан), род је основао неки предак Јанко. — Ивановци (9 к., Митровдан), имају по једну одсељену породицу у Вратници и Београду. — Бојћинци (2 к., Алимпије Столпник), за њих се прича да се тешко множе. — Окалинци (2 к.), Мрчићевци (7 к.) и Милевци (3 к.), славе Митровдан.

— Трпановци (4 к., Алимпије Столпник), једна њихова породица одселила се у Тетово. — Николовци (11 к., Алимпије Столпник), род је основао неки познати предак Никола.

2. Досељени: Рајчићевци (9 к., Митровдан), данно досељени из села Бићевца на Косову. Имају једну породицу у Београду. — Шоповци (5 к., Петковдан), пореклом из Сиринића. Одатле се иселили због крвне освете („побегнале од крв“). — Грујевци (10 к., Митровдан), потичу од претка Грује. Он се доселио из неког села у Горњој Морави. Најпре је Груја био слуга у роду Рајчићевци. Касније се у том роду оженио и поделио њихово имање „рамно како брат“. Од њих по једна породица исељена је у Ратаје, Раотинце и Д. Фалише. — Дојчићевци (1 к., Ваведене), рано досељени са Косова или из Горње Мораве. Поменути род преко Рогачева има једну одсељену породицу у Јанчишту. — Костанаћои (1 к., Митровдан), оснивач рода скоро је дошао као домазет из суседне Вратнице. Тамо је припадао неком стариначком роду.

Роми: Јашар Демир (1 к.), сеоски ковач. Раније је живео у Јажинцу, Вратници и Беловишту.

Исељени. — Гркоманои (4 к.) и Богојевци (1 к.), живе у Лешку. — Анђелковци (3 к.), живе у Прелубишту. — Лучковци (3 к.), живе у Брвеници. Они су преко Брвенице дали нове исељенике за Тетово и Скопље.

62. Старо Село („Вратничко“)

Село лежи на падини Шар-планине на висини од око 880 м. Преко овог села води пут за Љуботен. Воду за пиће становници добијају са две чесме: Чопур и Студенец. На атару око села су извори: Бинбере, Јаор, Лениште, Цер, Доњи студенец, Мазарак.

Називи за потесе јужно од села: Бештео, Дубрајца, Раскреница, Рудина, Зебљак, Бурчина ливада, Сред поле, Локва, Цветков Рид, Гугушајнца, Војничница, Коачов дол, Габер, Рогачевски пут, Сурин, Стојков лаз, Нерезине, Ограде. Северно од села на шар-планинској падини налазе се места: Голема леска, Базар, Два камења, Селиште, Лениште, Краиште, Косматица, Вирје, Крс, Студена Вода, Папрадница, Мала река, Средо Рек, Ржани камен, Окрепш, Кајмаћево, Љуботен.

Старо Село је збијено насеље. Дели се у Јањоско и Вељаноско маало. Село укупно има 5 родова са 50 домова (1948. г.).

На месту Старог Села некада је постојао пчелињак оних становника који су живели у садашњем Орашком Градишту. Поменуто насеље на Градишту касније је порушено. Тада су неки његови становници добегаи на земајиште где се налазио пчелињак и ту основали село.

Пола сата хода изнад Старог Села на Шар-планини налази се потес Селиште. У његовој близини други потес зове се Кућеришта. Опште је предање да је тамо некада било село. Сада се не зна

када је то насеље расељено ни где су се његови становници по исељењу настанили.¹⁷

У Старом Селу са горње стране постоји црква посвећена Св. Борбу. Саграђена је пре 1912. г. Зуграфисапа је „во прво српско“ (1914. г.). На месту ове новије цркве раније је постојала мања стара црква. Испод села лежи потес Дубје. То је главичасто узвишење обрасло храстовом гором. Ту је некада била црква Св. Спиридона. На поменутом месту сада се познају „камени престо“, гробови, а око њих су стари храстови.

Старо Село (неки кажу: Старе Село) име је добило, како се прича, по томе јер је оно старије од неких суседних насеља, на пример, од Вратнице и других. — Становници Старог Села памте да је њихово насеље пре 100 година имало 18 кућа. По једном писаном помени са краја XIX века Старо Село је имало око 30 кућа и једну цркву.¹⁸ Старо Село 1900. г. имало је 32 куће¹⁹ са 215 становника.²⁰

Старо Село је насељено православним Макдонцима. Родови: Јањовци (20 к., Св. Врачи), старинци. Куће су им у истоименој махали. Деле се на мање родовске гране: Богојевци, Ђировци, Синицањовци и други. Од Јањоваца једна породица иселила се у Јегуновце, три у Жилаче и једна у Бугарску. — Вељановци (20 к., Св. Врачи), старинци. Куће су им у истоименој махали. Имају исељеника у Беловишту и Тетову (Стојковци, 1 к., сада изумрли). — Бошкоћевци (7 к., Митровдан), старинци. Имали су исељених породица у Ратају (Исајоски) и Тетову, али се они тамо затрали. — Карацини (1 к., Митровдан), старинци. Од како се памти увек су били „једна кућа“. — Краговци (2 к., Св. Врачи), пореклом из суседног сада муслиманско-арбанашког села Ораша. У Орашу живела два брата: Краго и још један чијег се имена садашњи становници не сећају. Овај други брат у Орашу из православља прешао је у ислам. Од њега данас тамо има потомака који су постали Арбанаси (то је род зван Кулаш; у Орашу броји 18 к.). Поменути предак Краго морао је да се исели из Ораша „поради Турака“. Он је дошао у Старо Село. Краговци у Старом Селу рачунају се у ране досељенике (упоредити о томе род Мажичевци у опису суседног села Вратнице). Од Краговаца 1921. г. једна породица прешла је у Јегуновце. — Црквена и сеоска слава у Старом Селу је Бурбевдан. Тада становници примају госте из околних насеља.

Исељеници. — Осим напред наведених исељеника, сазнао сам и за друге породице и родове који су се иселили из Старог Села. То су: Богданоски (1 к.), живе у Подбрећу. — Мисајлови (2 к.), живе у Глобу. — Коларови (2 к.), живе у Лешку.

63. Вратница

Велико село у североисточном делу Полога, у подножју Шар-планине, десно од Вратничке реке (на карти: Ауботенска река). Околина су насеља Беловиште са ЈЗ и Старо Село са СИ. Воду за

пиће становници добијају из бунара и са чесама које су у селу. Око села има и извора: Бучје, Белеа нива (одатле је спроведена вода за главне сеоске чесме), Главешки извор, Врбоец, Старшеноец, Белошина, Крагуљевска чесма.

Топографски називи за потесе на нижем земљишту источно и југоисточно од села: Гологајца, Палигорица, Божоа Ора, Често дубје, Смиловце, Голина, Рид, Печалиште, Полица, Царина, Калућери, Горно коштање, Бучје, Леска, Венци, Моравце, Клабс, Долни Габср, Равен Осој, Камен, Татин вр, Чалија, Црвени Мел, Блуткаа вода, Круша, Бенкосц, Бушов Рид, Собор. Делови атара изнад села на шар-планинској падини: Ливадица, Главеш, Камче, Рупина, Ливада, Сенкос, Слабница, Јелика, Мали Орман, Рамниш, Зли дол, Калавер, Окреш, Присој, Зли Камен, Церје, Бел дол, Габер.

Вратница је збијеног типа. Куће су груписане по махалама. Махале носе називе по старијим или главнијим родовима. На средини села је већи простор са чесама, а наоколо су радње и установе (канцеларија одбора, задруге, станица за милицију, свштеннички дом). У свему Вратница има 20 родова са 201 домом (1948. г.).

По народној традицији, Вратница се рачуна у релативно мања полошка насеља (из XVIII века). Њу су основали родове из Моравца, сада пустог селишта у непосредној близини Вратнице (око 800 m на 3-у). Моравце је пропало у неком рату. Неки од моравских родова отишли су да живе у села суседног Косова и Горње Мораве. Када су се сви становници иселили крај око ранијег села Моравца остао је пуст и земљиште необрађено. Зато су турске власти стале да трагају за исељеним родовима и да их силом („со сила“) враћају у крај одакле су се иселили.

Један део повраћених родова населио се на месту данашње Вратнице, а недалеко од њиховог старог села Моравца. Због тога што је становништво било „вратено“, верује се, да је дато име њиховом новооснованом садашњем насељу.²¹ У родове који су основали Вратницу рачунају се: Стисановци, Костанафовци, Папушињани, Крагуљевци, Машкоћевци, Дабоћевци, Васиљевци, Коећевци, Мојсићевци, Муловци, Станисавци, Тодоровци и Пејовци.²²

У писаним изворима Вратница први пут се наводи 1795. г. Тада је Речеп-паша из Тетова у овом селу увакуфио „пет парцела винограда са чокотима“.²³

Североисточно од Вратнице је место Царина. Садашњи становници причају да је ту био царев двор у време неког рата па по томе остало је наведено топографско име. Ово тумачење је произвољно. Вратница је раније имала систем тзв. „привредне царине“; по томе је остао назив Царина. Поменути систем састојао се у томе што је са горње стране села био заједнички простор са ланом који је заграђен. Изван тог простора биле су њиве. Свако ко уђе или изађе из паше дужан је био да затвара вратнице како не би стока прешла у њиве.

Високо на падини Шар-планине је потес Мали Орман и у њему локалитет Кале. Кале је уско узвишење стрмих страна. На темењу

узвишења постоје остаци од зидова. Око узвишења има гробова. Ово је вратничко утврђење некада било „ајдутско“.

Више села налази се црква Св. Петка. Она је грађена 1926. г. на месту где је пре тога био један мањи старији храм. Вратничка црква је добро зуграфисана и рачуна се као највећа међу црквама свих осталих полошких села. До поменуте цркве налази се место Калубери. Други стари храм Вратнице лежао је на месту Често Дубје. То је испод села. Он је био посвећен св. цару Константину и царици Јелени. Ово је сада општа слава свих сеоских родова. На месту где је била поменута друга црква познају се темељи од грађевине. Вратница је имала и трећи храм недалеко од данашње цркве Св. Петка. По причању, овај су храм порушили „Турци“. У Вратници има остатака и од четвртог храма, који становници зову „Св. Дуен“. Налазио се изнад села.

Вратница је увек била доста напредно село. Зато су у турско доба на њега често нападали Арбанаси из околних села (неки Камбер и неки Барјактар из Длабочице у суседној Качаничкој клансури и други). Вратничани су били компактни и храбро су се одупирали свима нападима. Та непрестана борба ојачала је становнике и зато се они сматрају међу најборбенијим становницима у Пологу.²⁴ За време Првог светског рата село је дало око 60 жртава који су већином пали на солунском фронту. Толико жртава Вратница је дала и у Другом светском рату у борби противу Бугара и Арбанаса.

Крајем XIX века Вратница је имала 100 кућа, једну цркву, једну школу, један хан и 2—3 продавнице.²⁵ 1900. г. Вратница је бројала 110 кућа.²⁶

У Вратници живи православно становништво. Сви су родови досељени. Родови: Костанаћевци (26 к., Петковдан), њихови су преци живели у суседном сада расељеном Моравцу. Када је расељено наведено село, они су најпре прешли негде на Косово (мисле у село Коачовци?). Затим се вратили у Д. Полог где су са другим родовима основали Вратницу. Неки преци Костанаћеваца били су ковачи. Од овог рода преко Вратнице има одсељених породица у Ратају (1), Рогачеву (1) и Канади (1). — Степановци (22 к., Петковдан), и они најпре живели у сада расељеном Моравцу. После су прешли на Косово или у Г. Мораву. Касније, када и Костанаћевци, вратили се у стари крај и ту су са другим становницима основали Вратницу. У Вратницу дошла четири брата од којих потичу данашње породице. Степановци дали су прве печалбаре за Америку. Две њихове породице одсељене су у Јанчиште. — Папуџици (11 к., Св. Никола), раније живели у Моравцу. „Во некоја војна“ био је „зулум“. Тада су у њихову кућу дошли „јаничари кој сакале жени“. Зато су преци овог рода, који су били браћа, избегли у Скопје и тамо постали папуџије (Ристо, жив, 72 године — Димо — Јанко — Анђеле — Брајко — ?, верује се да је дед Брајков био папуџија). После неког времена браћа су решила да се врате у Полог. Приликом враћања, један од њих задржао се у Колачин-долу (сада муслиманско арбанашко село у Скопском Дервену) где се оже-

нио. Други брат дошао је у Вратницу и од њега воде порекло садашње породице. Родовско име добили по оснивачу рода јер је он, како је истакнуто, у Скопљу био папуџија. Јанко, дед данашњих становника, имао је око 800 оваца и 40 коња. Са стоком лети је проводио у бачилу на Шар-планини (место Ливадица). Зимом је ишао у околину Солуна. Једном је у летњој половини године на Шар-планини изнепада загладао хладан ветар. Од тога је сва Јашкова стока на бачилу угинула. Од рода Папуџици једна породица живи у Америци. — Крагуљевци (9 к., Св. Никола), грана рода Папуџици. Имали су неког претка Крагуља. Две њихове породице живе у Тетову. — Машкоћевци (16 к., Петковдан), и они најпре живели у Моравцу. Из Моравца иселили се у село Камену Главу, сада арбанашком селу код Ђиљана. Одатле се вратили у Вратницу. По једна Машкоћевска породица живи у Јегуновцу и Јанчишту. — Дабоћевци (7 к., Св. Никола), и за њихово порекло кажује се слично као код предњих родова. Најпре живели у Моравцу, после се иселили и дутали, па иза тога дошли у Вратницу. Од Дабоћеваца две породице одселиле су се у Бугарску и једна у Војводину. — Васиљевци (10 к., Св. Арханђео), исто порекло као и Дабоћевци. Једна њихова породица 1919. г. прешла је у Подбређе. Тамо се зову Јовчески. — Коћевци (24 к., Св. Арханђео), и за ове се каже да су живели у суседном Моравцу. После су прешли у Врбан, сада муслиманско-арбанашко село код Ђиљана. Касније се вратили у Полог где су са другим родовима основали Вратницу. Имају иселиених породица у Тетову (2, зову се Прикоски), Скопљу, Београду (1) и Бугарској. Од једне њихове породице, која је крајем XIX века прешла у Руччук, потиче М. Арнаудов, ранији професор Универзитета у Софији (његов отац је рођен у Вратници). — Мојсићевци (7 к., Св. Петка), и за њих се прича да су живели у суседном Моравцу. После се иселили негде, дутали неколико година, па се вратили у Полог. Једна њихова породица живи у Шемшевцу. — Муловци (1 к., Петковдан), имају исто порекло као и Мојсићевци. Три њихове породице од 1918. г. живе у Јегуновцу. — Станисавци (6 к., Петковдан), имају исто порекло као предњи родови. Сматрају се као оснивачи данашње Вратнице. Једна њихова породица прешла је у Ратаје. — Тодоровци (8 к., Петковдан), исто порекло као и предњи родови. По једна њихова породица живи у Тетову и Београду. — Длабочани (8 к., Св. Никола), пореклом из садашњег арбанашког села Длабочице у суседној Качаничкој клансури (на граници према Пологу).²⁷ У Вратницу дошли пре око 140 година „два брата“, Буро и Велко. Они су преци из трећег појаса (Бојо, жив, 73 године — Мишо — Петре — Буро, који се доселио са братом). Прича се, да је Буро у Длабочици имао доста коза и живео у кући на месту где је сада средиште насеља. У Длабочици „се потурчила“ једна сестра Бурова. После треће године Буро је због тога убио сестру и тада је, плашећи се од освете, са братом, укућанима и козама ноћу побегло у Вратницу.²⁸ — Шишковци (18 к., Св. Никола), потичу од претка који је дошао из Луме у с.

Арбанији. Он је овде био слуга у роду Степановци. Код њих се оженио „со крива девојка“, примио један део њиховог имања и тако остао у Вратници. — **Мажичевци** (3 к., Св. Никола), раније живели у суседном сада арбанашком селу Орашу. Тамо су живела три брата. Од њих један „се потурчио“ и он је остао у Орашу, други је прешао у Старо Село (од њега потиче род Крагуљевци), а трећи је дошао у Вратницу. — **Пејовци** (5 к., Петковдан), пореклом из суседног сада арбанашког села Нерашта. Имају по једну исељену породицу у Тетову, Београду и Канади. — **Даноћевци** (8 к.) и **Доброћевци** (3 к.), славс Митровдан. Неки за њих кажу да су пореклом из сада муслиманско-арбанашких села у Качаничкој клисури. Можда су они раније чинили један род. — **Голомевци** (7 к., Алимпије Столпник), рачунају се као млађи досељеници. Одакле су дошли не зна се. — **Ивановци** (1 к., Св. Арханђео и Митровдан), дошао је Богоја „до жена“ у овадашњи род Васиљевци. Богоја је пореклом из Рогачева, где је припадао једном стариначком роду. — **Станмир** (1 к.), сеоски кројач. Дошао је пре 20 година из Горњег Села у Средској.

Осим исељеника, који су наведени при опису појединих родова, из Вратнице је било и другог исељавања. Ту долазе: **Гиги** (3 к.), живе у Јанчишту. — **Богданоски** (1 к.), живе у Подбрећу. — **Илиоски** (3 к.), живе у Сараћинцу. — **Биљакоски** (1 к.), живе у Сетолу. — **Нестори** (1 к.), живе у Теарцу.

64. Ораше

Село лежи у крајњем североисточном делу Полога у долини Вратничке Реке (на карти: Ораште). Најближа су насеља: Нерашта са ЈЗ, Вратница са СЗ и Старо Село са С.

Топографски називи за делове атара: Жеден, Дол, Карпе, Зебљак, Кале, Вратничка река, Марков Камен, Горњо поле, Долно поле, Дервен, Млаче, Ограде, Суа река, Вардар, Три међи, Магаречки дол, Рид, Стожер (камен). На јужној страни села граница атара је Вардар.

Ораше је по типу збијено насеље низног облика. Има једну главну улицу око које су куће. Ораше се дели на махале: Мал Зез, Суљалар и Теш. Укупно село има 8 родова са 57 домова (1948. г.).

Ораше је старо село. Најпре је било насељено православним Македонцима, који су ту добили из Градишта око 4 км јужно од села. Ти први родови Ораша касније су се иселили, а један род који је остао примио је ислам. Од краја XVIII века Ораше је расло досељавањем и прираштањем муслиманских Арбанаса.

Данас се поуздано знају иссељени православни македонски родови из Ораша. Очуваали су се у суседним насељима. То су **Краговци** (2 к.), живе у Старом Селу. Они су у Орашу имали претка Крага. Краго се иселио у Старо Село, док им је брат остао у селу где се поисламио, односно поарбанашио. Од њега потичу данашњи

орашки становници рода Куљаш (у Орашу их има 18 к., а 5 њихових кућа прешле су Орашко Градиште).²⁹ За поменуте поарбанашиене орашке становнике говори се да се и данас пазе као рођаци са Краговцима из Старог Села. — **Мажичевци** (3 к.), живе у Вратници. За њих се прича да су у Орашу имали три претка, који су били браћа. Један „се потурчио“ и остао у Орашу, други је прешао у Старо Село, а трећи у Вратницу.

4 км југоисточно од Ораша, непосредно поред Вардара у клисури, налазе се остаци старог насеља званог Градиште. Више података о њему изнето је у опису насеља Орашко Градиште (при крају рада). — Око деведесетих година прошлог века Ораше је имало 35 домова.³⁰ 1900. г. за Ораше је објављено да има 36 кућа.³¹

Сада у Орашу живи муслиманско становништво арбанашког језика. По пореклу становници су двојаки: једни воде порекло од Словена, док су други прави Арбанаси.

а) Родови словенског порекла: **Куљаш** или **Куљанчон** (18 к.), старинци. Млађе родовско име им је Суљалар. Имају посебну махалу. Од рода Куљаш има исељених породица у Орашском Градишту у клисури Вардара (5 к.), Радуши (6 к., зову се Туши) и Тетову (5 к.). Предак који је примио ислам, је из четвртог појаса. То је било онда када су се у Ораше доселили Арбанаси из садашњег рода Теш. По њиховој фисној припадности и становници рода Куљаш сада кажу да припадају Краснићима, чија је матица у с. Арбанији.

б) Арбанаси: **Теш** (11 к.), пореклом од фиса Краснић у с. Арбанији. Први арбанашки досељеници. Дошли су пре око 160 година (Ибраим, жив, 70 година — Џафер — Ариф — Мамуд — Браим, који се доселио). За род Теш у Орашу чује се по некад и име Топал. Пет њихових породица живе у Тетову. — **Мал Зез** (10 к.), пореклом из Малесије у с. Арбанији (кажу из места Мале Зи — Црна планина). У Ораше је дошао предак Адем пре око 115 година (Алиа, цнв, 55 година — Идриз — Алиа — Адем). Адем је имао четири сина: Исена, Абдула, Идриза и Алиа. Од ових синова намножиле се данашње породице. Куће рода Мал Зез налазе се у посебној махали. Имају и исељених породица у Слатини (3), Озормишту (2) и Тетову (1). — **Арнор** (8 к.), пореклом од фиса Бериш у с. Арбанији. Њихове куће распоређене су у свима орашким махалама. Населили се пре око 105 година (Ислам, жив, 45 година — Реџеп — Браим — Реџеп, који се доселио). Од рода Арнор две породице живе у Тетову. — **Џин** (3 к.) и **Алиалар** (3 к.), пореклом од фиса Бериш у с. Арбанији. Једна породица од рода Алиалар одселила се у Тетову. — **Сурој** (3 к.), потичу од фиса Краснић у с. Арбанији. Куће су им у махали Мал Зез. Име добили по селу у Малесији. — У средини Ораша налази се мала и трошна цамија. Она није тако стара.

в) Роми: **Шабан** (1 к.), доселио се из некоег полошког села. Бави се ковачством.

65. Беловиште

Село лежи на плавини у долини Бсловишке реке при њеном силаску са Шар-планине. Суседна су насеља: Вратница са СИ и Одри са ЈЗ. Воду за пиће становници добијају из реке и са чесама (Стапка, Степаноска и Маркоска чесма), које су у селу. На атару ниже села избијају извори: Студенец, Луг, Палаеа чесма.

Називи за потесе на ширем земљишту јужно од села: Дуба, Прогун, Рупа, Валесто камење (моренски облаци), Ограда, Каменца, Кадровца, Грозданчео, Странчина, Цеста, Трло, Појата, Луг, Каларма, Ракосц, Доброшо, Дејчае јела, Росуља, Голина, Гологајца, Гробишта. Називи за делове атара северно од села: Валаец, Брајкоа нива, Танчев рид, Папрадница, Повик, Шајкоа Млака, Лазој, Разлог, Копане, Гаришта, Попоо (на овом месту, у свађи око међе, становници из суседног Одра убили су беловишког свештеника), Даноо бачило, Карпе, Гарина, Средорек, Врањак, Рупа, Срца Орман, Сама Бука, Шиљегарник, Маџаров гроб (ту је убијен и сахрањен неки човек), Грагор, Дупка (на овом месту налазе се бачила), Ортеп, Голема рупа, Бозје, Маркоски ниви, Грујоа чесма, Срачкоц, Бел Камен, Гумниште, Дењоац, Војников Забел, Клаге, Садои, Млака.

У Беловишту су махале: Пејчиноска, Попоска, Маркоска, Степаноска и Грозданоска. Њихова су имена по главнијим или старијим родовима. Махале су међусобом близу поребане. Зато село има збијени тип. Куће појединих родова већином су на окупу. У свему Беловиште има 15 родова са 134 дома (1948. г.).

Опште је предање, да је Беловиште старо колико и суседно насеље Одри. А о селу Одри постоје писани помени из XIV века.

Од старина важне су две црквине.³² Једна црква посвећена је св. Атанасију, друга св. Врачима. На месту прве црквине, која лежи изнад села, раније је постојао велики сеоски храм. Остаци од храма данас се познају. На дан Св. Атанасија ту се скупљају сељаци, пале свеће и ломе хлеб (све породице). На црквишту Св. Врачи (са јужне стране насеља) становници не врше никакве обреде. Око овог црквишта налазе се стари гробови.

У селу постоји црква посвећена М. госпођи. Саграђена је пре 40 година на месту где је до тада постојао мањи истоимени храм. Црква је зуграфисана 1911. г. и то, како кажу, на бољи начин него ма која друга црква у Пологу. Зуграфи су били Гавро и Страте из Осоја код Галичника.

Изнад Беловишта на падини Шар-планине десно од реке налази се место Градиште. Назив се односи на мало узвишење стрмих страна. На поменутом узвишењу има остатака од зидова (камени блокови и креч). Становници мисле да је Градиште из времена када су у Пологу владали „римјани“.

Беловиште је релативно богато и здраво насеље. Ти услови привлачили су за време Турака и неке Арбанасе. Они су покушавали више пута да се населе у Беловишту али нису успевали. Хришћански становници Беловишта увек су били компактни, имали су по-

једине истакнуте родове (Поповци и друге). Када је требало Арбанасима су се одупирали и оружјем.

За време рата 1941—1944. г. Беловиште је имало око 30 убијених мушкараца. Они су пали борећи се против бугарских окупатора и арбанашких пљачкаша. — Вероватно Беловиште име је добило по бело-жутој глави која се види на једној падини изнад насеља. — 1900. г. село је имало 80 кућа.³³

У Бсловишту живе православни Македонци. Родови су стариначки и досељени.

1. Старинци: Марковци (17 к., Св. Варвара), зову се и Катранци. Имају одсељених породица у Подбрсу (2) и Румунији (1). Куће рода Марковци налазе се у истоименој махали. Поред родовске и црквене славе Марковци славе и Петровдан. — Поповци (34 к., Митровдан), куће су им у истоименој махали. Овај род до 1919. г. стално је давао свештенике. Почетком овог века од Поповца било је пет свештеника: Деспот (прота, убијен од Бугара 1917. г.), Серафил, Стефан, Борђија и Мисаил (овај је био и учитељ). Помени свештеници држали су „све нурије“ од Непроштена на ЈЗ до Горанца на СИ. Поповци имају исељених породица у Скопљу (2) и Београду (1). — Степановци (24 к., Св. Никола), куће су им у истоименој махали. Деле се на мање родовске гране: Куклеи, Љиљакон и Бокои. Имају исељених породица у Јанчишту (2), Бугарској (2) и Румунији (1).

2. Досељени: Пејчиновци (32 к., Св. Никола), куће су им у посебној махали. Стари су им дошли негде из Арбаније као хришћани. Пре досељења у Беловиште, они су се задржавали у неком селу код Качаника (неки мисле у садашњем арбанашком насељу Котлини). Остали становници у Беловишту овај род зову и Латини. Пејчиновци имају исељених породица у Јегуновцу (2), Брвеници (1), Београду (1) и Румунији (1). — Шукони (3 к., Варвара), пореклом из неког сада арбанашког села у Качаничкој клисури. Када су дошли у Беловиште они су се населили у Маркоској махали. Зато су примили и славу рода Марковци. — Гроздановци (10 к., Св. Врачи), пореклом из Јелошника на Шар-планини. Тамо били старинци. Куће им се налазе у посебној родовској махали. — Вељановци (6 к., Св. Никола), потичу од домазета. Он је био дед данашњим становницима. Дошао је из Старог Села. Тамо припадали истоименом стариначком роду. — Душан (1 к., Св. Никола), дошао као домазет из села Доброшта. Ушао је у род Пејовци. — Борис (1 к., Св. Варвара), дошао из Требоша. — Божин (1 к.), дошао из Јелошника. Тамо је припадао роду Поповци. — Душан (1 к., Св. Врачи), дошао као домазет из Селца у Средској. Ушао је у род Гроздановци. — Сане (1 к.), дошао као домазет из Жилча. Овде је ушао у род Степановци. Слави Св. Николу пролетњег (слава из Жилча) и Св. Николу зимњег (слава тазбине). — Димко (1 к., Св. Никола), дошао из Теарца као домазет у овдашњи род Степановци. — Терзијини (1 к., Св. Никола), оснивач рода дошао „по мајка“

из Непроштена. Ушао је у род Пејчиновци. — Сеоска слава је Св. Атанасија.

Роми: Рецо (1 к.), сеоски ковач. Дошао из суседног Доброшта.

Осим исељеника који су наведени уз опис појединих родова, сазнао сам и за друге одсељене становнике из Беловишта. То су: Трпковци (2 к.), живе у Прељубишту. У Беловишту били су досељени из планинског села Варварс изнад Аска. — Гого (1 к.), живи у Туденцу. Тамо је дошао оснивач рода као домазет из Беловишта.

66. Одри

Село лежи на плавини Одранске реке, при њеном силаску са Шар-планине. Најближа су насеља: Првце са 3, Доброште са 13 и Беловиште са 51. Становници воду пију из реке и из четири бунара који су у насељу. На атару око села избијају извори: Селце, Крс, Угар, сви изнад насеља. Ниже села у подножју плавине је велики извор Цареа Вода, затим извори Бела вода и Царев луг.

Називи за потесе на котлишком дну: Прекача, Луг, Голема бразда, Јелонски пут, Нерашки пут, Калник, Дуба, Леске, Царев луг, Шопот, Треска. Северно од села диже с стрма падина Шар-планине. На поменутој падини змањште је највећим делом необрађено. Његови називи: Селце, Присој (ту је шума; око ње воде спор села Одри и Првце), Кошариште, Бачилиште, Попов Орман, Мечкин Шибар, Сама Карпа, Голина, Преслап, Дренов камен, Пештер, Орлов камен, Крстев присој.

Одри је збијено село. Дели се на три дела. Два дела су македонска. Трећи део насеља је арбанашки. Одри свега има 19 родова са 175 домова (1948. г.).

У писаним изворима Одри се помиње око 1321. г. Тада га је српски краљ Милутин са људима, плашом и са свим међама, које је село имало од раније, приложио Св. Богородици Липљанској у Грачаници на Косову. Из тог помена се види да је у средњем веку Одри имало и цркву посвећену св. Димитрију.³⁴ Касније писани помени о овом селу нису очувани. Сигурно је да је Одри продужио сталан живот и под Турцима, јер су у њему очувани стари македонски родови.

Лево од Одранске реке изнад села постојала је стара црква Св. Димитрије. Не зна се када је та црква порушена. На том месту 1883. г. саграђена је црква Св. Никола.³⁵ Као успомена на помешиту стару цркву сада у црквеном дворишту налази се велики бигрени камен. На том камену становници пале свећс на дан Св. Димитрија. Митровдан је сада кућна слава свих православних становника који живе у суседној махали (то је северни крај села). — Друга стара, па касније порушена црква била је Св. Никола. Налазила се одмах поред цркве Св. Димитрије ближе реци. На овом црквишту становници из Одрија на дан Св. Николе пале свећс. — Одри има једно

хришћанско гробље. Одувек се налазило са горње стране насеља, поред цркве.

Прича се, како се некада југоисточно од села задржавао са војском нски цар. По њему су остали називи Царев луг и Цареа вода.

Муслимани Одрија имају џамију саграђену крајем XIX века. Око џамије постоје гробови и на најстаријим од њих означене су ове године смрти: 1269 (на гробу Ибраима Воссла од рода Кикировци), 1288 (на гробу Џемаила Асана из рода Љумџан), постоје и други гробови, али су они мањи.

1835. г. К. Пејчиновић је записао да нико из села Одрија није се одазвао да помогне зидање лешачког манастира. Неки сељаци су хтели да помогну, али их је од тога одвраћао њихов свештеник.³⁶ — Одри сада има две основне школе: македонску и арбанашку. — 1900. г. Одри је имало 30 православних и 25 муслиманских кућа.³⁷

Одри је насељено мешовитим становништвом: македонским и арбанашким. Први су православни а други муслимани.

а) Македонски родови су стариначки и досељени. 1. Старинци: Кузманои (2 к., Св. Никола), куће су им у јужном крају села. Имају неколико изумрлих породица. — Мечкарои (3 к., Св. Никола), куће су им у јужном крају села. Имају по једну исељену породицу у Беловишту, Требошу и Вратници. — Стамен (7 к., Св. Никола), живе у јужном крају села. Једна њихова породица живи у Прељубишту. — Басаркои (5 к., Митровдан), имају две породице у Тетову. — Китанои (1 к., Св. Никола), једна њихова породица прешла је у Тетово па одатле у Београд. — Илени (5 к., Митровдан), старо им је презиме Радои. Куће су им у северном крају села. Једна њихова породица налази се у Америци. — Колепкаровци (3 к., Митровдан), куће су им у северној или горњој махали. Имали су претка Корун, који је био богат. Сеоски атар лево од реке био је његов. Када је Корун живео тада се у овом селу сејало просо. Коруново имање касније је прешло у руке досељених Арбанаса. Две породице од рода Колепкаровци живе у Београду. — Трпчески (4 к.), Чанчула (2 к.) и Миланои (6 к.), славе Митровдан. Посадањи имају по једну породицу у Требошу и Скопљу. — Тодоровци (3 к., Митровдан), живе у Г. махали. Једна њихова породица одселила се у Требош.

2. Досељени: Стеећевци (28 к., Св. Никола), дошли из суседног сада арбанашког насеља Првца. Овде се населили почетком XIX века (Стојан, жив, 48 година — Трпе — Љубе — Симун — Паун, један од њихових првих досељеника). Од Пауна сада постоји грана звана Пауновци. Неко време после исељења Стеећевци су плаћали порез за земљиште које им је остало у Првцу. Доскоро у Првцу знало се где су лежали Стеећевске куће, које су њиве биле њихове и где им се налазио воћњак са кестенима. На месту где су се налазиле њихове куће сада станују досељени Арбанаси Муратови. Од Стеећеваца преко Одрија има исељених породица у Тетову (1), Тре-

бошу (1) и Гостивару (1). Огњановци (3 к., Митровдан), зову се и Поповци. Дошли из Ссаца, сада пустог селишта изнад Одрија³⁸. Од овог рода раније је потицало девет сеоских свештеника. — Илијевци (1 к., Митровдан), пореклом „од битољско“. Једна њихова породица живи у Требошу, а једна у Д. Фалишу. — Шегуловци (5 к., Митровдан), куће су им у горњој махали. Дошао је дед данашњих становника из неког села код Гостивара. Црквена слава је Св. Никола пролетни. Ову славу славе и сви македонски родови.

б) Арбанашки родови: Колесџан (33 к.), први муслимански досељеници. Дошли пре око 170 година (Беџа, 48 година — Јусуф — Ислам — Раман — Рамадан — Зенел, један њихов први досељеник). Име добили по селу одакле су пореклом у Љуми. Од овог рода постоје истоимене гране у Првцу (10 к.), Тетову (3), Доброшту и Бојану (Скопски Дервен). Припадају фису Тсач. — Кикировци (36 к.), пореклом од фиса Бериш у с. Арбанији. Потичу од три брата: Кадрија, Браима и Бакија. Браћа су дошла пре око 130 година из Буз Мајле у с. Арбанији (Рамадан, жив, 73 године — Кадри — Фариз — Кадри, један од браће који се доселио). Родовско име добили из подсмеха: један њихов предак оженио се Цитанком, коју су звали Кикировка. Имају исељеника у Прељубишту (1 к.). Истоимених Арбанаса, који су рођаци овим Кикировцима, има у Првцу и Радушци. — Љума (27 к.), име добили по области у с. Арбанији одакле су пореклом. У Одри дошли после рода Кикировци (Исни, жив, 42 године — Бедет — Зиабеар — Садик, један од њихових првих досељеника). Имају истоимених рођака у Доброшту (30 к.). — За време мог испитивања у Одрију је постојала арбанашка задруга Бамилевци, која је бројала 53 члана. Задругу је чинио отац Бамил са шест синова.

в) Роми: Осман (1 к.), сеоски ковач. Рано досељен из Гњилана. Говоре арбанашки.

При опису македонских родова наводио сам и поједине исељенике. Испитујући полошка села, ја сам сазнао и за друге македонске исељенике из овог насеља. То су: Јанкоски (1 к.) и Богојески (1 к.), живе у Подбређу. — Милованови (1 к.), живе у Пресљубишту. — Стојчески (2 к.), Илијевци (1 к.), Димитријевски (1 к.) и Петкоски (1 к.), живе у Требошу.

67. Првце

Мало село на Шар-планини, на заравни високој 1050 м. Воду за пиће становници добијају из једне чесме, која је у насељу. Називи за потесе: Душк, Воре (Гробље), Цигар, Кодра Мулајн, Равштаја, Дамњан-камен,³⁹ Присој, Кштење, Папрадница, Карпа, Буршан Милованит (Милованова трепња), Збирало, Кепи Самар, Кепи Стој-камен, Ливад, Шулан, Те Цибрет, Аишта.

Првце је збијено насеље. На махале се не дели. Укупно има 3 рода са 23 дома (1948. г.).

Првце је старо насеље. Најпре је било насељено са православним Македонцима. Због досељавања муслиманских Арбанаса, стари становници из Првца морали су се иселити. Сада се зна за исељен род Стеећевци (28 к.). Они живе у суседном нижем селу Одрију. Стеећевци из Првца исламил су се на почетку XIX века (Стојан, жив, 48 година — Трпе — Љубе — Симун — Паун, један од њихових исељеника). Стеећевци у Одрију имају грану звану Пауновци. И по исељењу из Првца поменути Стеећевци неко време плаћали су држави дажбине за њиве које су им остале у старом насељу. Њиве њиве лежале су на потесу Осој и на другим местима. Они су у Првцу имали и велики забран са кестеновим дрвећем. Стеећевске куће у Првцу лежале су у оном сеоском делу где сада живе Арбанаси Миртои. Преко Одрија Стеећевци давали су пове исељенике за Тетово (1 к.), Требош (1 к.) и Гостивар (1 к.).

Када је Првце било хришћанско село, онда је у њему постојала црква. — Сада Првце има цамију, саграђену за време другог светског рата. — 1900. г. Првце је имало 14 арбанашких кућа.⁴⁰

Сада у Првцу, како је поменуто, живе досељени муслимански Арбанаси. Они су се почели досељавати из с. Арбаније крајем XVIII или почетком XIX века. Родови: Кикировци (7 к.), пореклом од фиса Бериш у с. Арбанији. Род су им истоимени Арбанаси у суседном селу Одрију (36 к.) и Радушци (7 к.). — Колесџан (10 к.), досељени из села Колесџана у Љуми. Имају истоимених рођака у суседном Одрију. — Топојан (6 к.), родовско име добили по месту у Љуми одакле су се доселили. — Раније у Првцу живео је и арбанашки род Прсџан. Он се иселио у ниже село Доброште (15 к.). Њихова старина била је такође из Љумс.

68. Нераште

Велико насеље на граници вишег земљишта са СЗ и запада, и ниског котлинског дна са југа. Источно поред села протиче Доброшка река, Нерашту су најближа насеља: Одри, Беловиште, Вратница, Јегуновце и Доброште.

Топографски називи за потесе: Ресули, Дубрава, Слогчане, Мугза, Шопот, Вардар, Врчама, Скопски пут, Драга, Зиморка, Злокућане, Забел, Лисица.

У Нерашту су махале: Реч, Шуљоке, Чифлик, Опалари, Шабанс и Шукере. Западно од села лежи седам мања махала Калник (5 к.). Нераште укупно има 17 родова са 197 дома (1948. г.).

Нераште је старо насеље. Њега је око 1308. г. српски краљ Милутин приложио манастиру Св. Никити код Скопља.⁴¹ Други помен о Нерашту постоји из 1461. или 1462. г. Помен се налази у пресуди кадије, којом је потврђен вакуф Мехмед-бега у Тетову. У наведеној пресуди стоји да је једна завештапа зиратна земља имала границу „од Нерашта путем што иде за Скопље“ и путем што води „из села Побрега у село Нераште“. Поменуто године наводи се и Тур-

чин Хер син Илијазов из Нерашта.⁴² У трећем извору из 1470. г. наводи се „пут што од Собри води у Нераште“.⁴³

Некада је Нераште једним својим делом било чифчиско насеље. Тада су у селу живели и православни Македонци.⁴⁴ Касније су се Македонци, због потискивања од стране досељених Арбанаса, сасвим иселили. Један македонски род звао се Пејовци (4 к.). Они су из Нерашта прешли у суседну Вратницу. Раније је у Вратници имало и других македонских досељеника из Нерашта. Тамо њихови потомци данас нису очувани. Од старих македонских родова у Нерашту се очувао само поисламљен род Лаље (6 к.). Живе у Чифлик Махали. Казивања о другим македонским родовима сада су неододрбена.

Гробље православних Македонаца у Нерашту налазило се изнад села са источне стране. То место Арбанаси зову Ворс Шкиане. На овом гробљу раније су се познавале плоче и крстови. У близини поменутог гробља један потес зове се Аре Попит (Попова њива). У Нерашту имало је хришћанских гробова и у другим деловима атара (ово сам слушао у суседној Вратници).

Од друге половине XVIII века (од пре око 180 година) у Нераште су се почели досељавати муслимански Арбанаси. Они су данас скоро и једини становници села.

На граници атара између Нерашта и суседног Јегуновца лежи потес Злокућане са њивама. Ту је раније постојало истоимено македонско село. По расељењу наведеног села његово земљиште већим делом постало је својина села Јегуновца, а једним делом постало је и својина Нерашта.⁴⁵ — 1900. г. Нераште је имало 85 кућа.⁴⁶

Данашње нерашко становништво по вери је муслиманско. Сви говоре арбанашки. По етничкој припадности они се деле на поисламљене па поарбанашене Македонце и на Арбанасе.

а) Словенског порекла: Лаље (6 к.), старинци. За њих се прича да потичу од ранијих Македонаца чифчија. Обрађивали су беговску земљу. Не казују када су прешли на ислам.

б) Прави Арбанаси: Дибран (14 к.), име добили по области одакле су досељени (околина Пишкопеје). Становнике овог рода понекад зову и именом Пиаци. У Нерашту живе од пре око 180 година. Рачунају се као први арбанашки досељеници. Појасеви уназад: Ејуп, жив, 60 година — Баки — Шафир — Баки — Фета — Дурмиш, који се доселио. Овом роду припадају и породице које живе издвојено од села у махали Калник. За становнике из те махале, прича се, да су велике убојнице, и да се за ситницу мсђусобно крвс. Главни део становника Дибран живи у махали Чифлик. — Опалари (15 к.), живе у истоименој махали. Исто порекло као и род Дибран. У Арбанији родовско име било им је Опели. У Нерашту живе од пре око 140 година (Целиа, жив, 50 година — Исмаил — Реџеп — Саит — Фасли, који се доселио). Оснивач рода Фасли у Нераште дошао је као хоџа. — Реч (46 к.), живе у истоименој махали. У Нераште дошла три брата: Демир, Арслан и Арла. Од поменутог браће памно-

жице су се данашње породице. Њихово је порекло из села Реч, које лежи на левој страни Дрима у с. Арбанији. У Нерашту живе од пре око 130 година (Исеп, жив, 70 година — Ајрула — Мемиш — Арла, један од браће који се доселио). — Маџар (31 к.), живе у три махале. Овде дошли из с. Арбаније у исто време када и становници рода Реч. Појасеви уназад: Риза, жив, 45 година — Газим — Али — Муса — Даут, један од њихових првих досељеника. Презиме Маџар добили по томе што је неко од њихових предака као турски војник довео једно „маџарско дете“. Дете је првено у ислам, затим је оно одрасло и оженило се. Од тога дечака потиче један део данашњих породица.⁴⁷ — Миџтаре (22 к.), живе у Чифлик-махали. Пореклом од фиса Краснић у с. Арбанији. У Нераште дошли преко Косова и Качаничке клисуре. — Јазаци (13 к.), живе у махали Опалари. Дошли су око средине XIX века (Раим, жив, 45 година — Мурат — Исмаил — Камбер, један од њихових првих досељеника). И њихово порекло вероватно је из с. Арбаније. Раније су важали као правдољубиви. Зато су неки њихови становници били сеоске судије. — Шукере (9 к.) и Бектеш (7 к.), пореклом из с. Арбаније. — Љоке (6 к.), од фиса Краснић у с. Арбанији. Постоје Арбанаси звани Љок (40 к.) у селу Котлини код Качаника.⁴⁸ Ови из Нерашта са њима су рођаци. Могућно је да су Љоке у садашње село дошли преко Качаничке клисуре. — Вајљс (4 к.), дошли преко суседног Горанца у Качаничкој клисури. Тамо имају рођака Виљ. Име добили по селу у Калису. Тамо припадали фису Бериш.⁴⁹ Арбанаса званих Виљ сада има у многих нашим селима: у Нећавцу, Паливоденици и Бенерал Јанковићу код Качаника, затим у Јаболцу и Диковцу (тамо се зову Вајљс) на Мокрој планини, па у Падалишту код Гостивара итд. — Цека (5 к.) и Татар (3 к.), доселили се преко Длабочице у Качаничкој клисури. Порекло из с. Арбаније. — Шабане (4 к.) и Шулк (9 к.), дошли из с. Арбаније. — Гушиц (1 к.), име добили по селу Гушици код Урошевца одакле су се доселили. Даље порекло у с. Арбанији.

в) Турског порекла: Стрег (1 к.), раније живели у суседном Подбређу. Сада говоре арбанашки.

69. Доброште

Велико потпланинско село на пространој плавини у подножју Шар-планине. Лежи између Глого на ЈЗ и Одрија на СИ. Куће су распоређене по крајевима плавине. У средини села налази се жип плавински до. Воду за пиће становници добијају из реке и са чејама. Познатији извори на атару су Језерце и Млака.

Источно од села лежи котлинско дно и на њему су потеси: Липа, Брес, Селестрица, Попови ливаџе, Пашин пут, Слогои, Каадрма, Тумба, Прекаче, Црница, Пешчине, Река, Краиште, Пороиште, Огради. Западно од Доброшта диже се Шар-планина. На њеној падини су простори са кестеновим дрвећем, затим са шумарицом, па-

шом и са неком ретком њивом. Ти потеси зову се: Косреп, Богорој-ца, Свети Никола, Рит, Коптање, Рамниште, Дуртоац, Причолак, Упов Камен, Карашин Камен, Брод, Сулоо бачило, Бука, Богојоа нива, Тумба, Река, Злидол, Лескс, Падине, Ливада, Млакин камен, Језерце, Богас, Ајмалија, Рамнина, Јуручко бачило, Голина, Кочина клет, Кара бунар (Црни бунар — недалеко од Језерца), Димкоа Карпа, Папрадница, Корито.

Због подпланинског положаја Доброште је издужено од СИ према ЈЗ. Његове махале развојене су празним ненасељеним просторима. Разређеност села потиче због тога што плавина на којој леже куће у појединим деловима није умртвљена. Десно од реке лежи Каурско маало. У њему живе православни Македонци. Лево од реке налази се велико Турско Маало насељено муслиманским становништвом. Растојање између те две махале износи око 300 м. Турска махала дели се на мање групе које се зову по родовима. Издавају се родовске групе кућа Читак, Фиде, Первизе, Тркаљаче, Прсњан и Љумњан. Доброште укупно има 40 родова са 251 домом (1948. г.).

Изнад македонског дела насеља налази се црква Св. Јован. Саграђена је 1898. г. на месту где су пре тога биле развалине старог храма. Цркву су зуграфисали Томо, Јаков и Костадин, сви из Гаичника. Затим се помегути Томо у Доброшту заполио и ту остао⁵⁰ (основао садашњи род Поповци).

Недалеко од поменуте цркве налази се црквиште Св. Никола. На том месту била је црква, која је за време Турака била разорена.⁵¹ Код поменутог црквишта скупљају се православни сељаци на дан зимњег Св. Николе, пале свеће и међусобом деле храну. Та црква некада је била главни сеоски храм у коме су служила два свештеника. Последњег свештеника овог храма заклао је неки Арбанас из Желина.

Изнад Доброшта налази се трећи „лакал“ Св. Спас. Око овог црквишта су гробови у којима се сахрањују садашњи македонски становници. Старије хришћанско гробље налазило се око цркве Св. Јован. На месту Св. Спас рушевине од старина сада се не познају. Раније су и око ове цркве постојали гробови.

Доброште је некада имало и четврту цркву. Налазила се недалеко од садашњег муслиманског дела насеља са његове горње странс. Та је црква била посвећена св. Богородици. Постојала је у оно доба када је данашњи муслимански део Доброшта био насељен хришћанима. Касније ти су се становници иселили па је онда поменута црква порушена. Око овог црквишта познавали су се стари гробови. Сада је на црквишту подигнута водосница својина муслиманског Арбанаса Сулејмана.

Када су у Доброшту постојали наведени храмови, онда је цело село било насељено православним Македонцима.⁵² Они су имали куће у свима сеоским деловима, па чак и на садашњем ненасељеном месту Порошту.

Код становника у Доброшту постоје казивања и о неком манастиру. Налазио се источно од села на котлинском дну. Остатака од старина нема, јер је земљиште претворено у њиве.

Око средине XVIII века у Доброште почели су се досељавати муслимански становници, Турци и Арбанаси.⁵³ Уколико се њихов број у селу повећавао, утолико је све више опадао број Македонаца. Р. Николџић 1913. г. је записао да је тада Доброште имало око 100 арбанашких и 33 македонске куће.⁵⁴ А. Селишчев био је погрешно обавештен када је објавио да се од краја XIX века однос међу доброшким становништвом нагло поправља у корист хришћана.⁵⁵

Доброште сада има двојако становништво: православно и муслиманско. Први говоре македонски и они су малобројни. Муслиманско становништво говори арбанашки, а мањим делом цигански. По пореклу у Доброшту се могу издвојити четири групе становника: једни су Македонци, други су становници турског порекла, трећи су прави Арбанаси, четврти су Роми.

а) Родови православних Македонаца: Миланчеи (3 к., Митровдан), старинци. Имају доста изумрлих породица. Родовско презиме добили по неком Миланчету, претку из трећег појаса. Дед данашњих становника Димо (Стеван, жив, 75 година — Стојко — Димо), отишао је са породицом да живи као чифчија у данашњем муслиманском селу Кондову код Скопља. После се вратио у старо насеље. — Поповчики (2 к., Алимпије Столпник), старинци. Од овог рода потицали су сеоски свештеници. Два свештеника из овог рода били су убијени од досељених Арбанаса. После тога Арбанаси су приграбили њихово земљиште. Због поменutih убистава Поповски су почели брзо да осиромашују. — Дуковчики (4 к., Алимпије Столпник), старинци. Једна њихова породица живи у Тетову. — Васиљевци (1 к., Митровдан), старинци. Једна њихова породица живи у Ратају. — Димишопци (1 к., Св. Врачи), старинци. Имају по једну породицу у Тетову и Борче Петрову (раније Бенерал Ханрис). — Симунови (7 к., Св. Архангело), не зна се да ли су старинци или досељени. — Милеи (2 к., Митровдан), дошли из полског села Јегуновца. Једна њихова породица живи у Требошу. — Крагуљевчиња (13 к., Петковдан), дошли из села Котлине у Качаничкој клисури. Котлина је сада арбанашко насеље.⁵⁶ У Доброшту живе од средине XIX века (Софро, жив, 45 година — Зако — Петко — Синади, један од њихових првих досељеника). — Јанчевчиња (9 к., Св. Никола), пореклом из суседног Јелошника. Тамо се звали Јаношеј и били старинци. У Доброште дошао је Јане, предак из трећег колена (Милан, жив, 32 године — Спасо — Димитрија — Јане). Прво су купили земљу у Доброшту па се после доселили. — Рајковчиња (4 к., Св. Никола), исто порекло и време досељавања као и Јановчиња. Са њима су у Јелошнику чинили један род. — Поповци (2 к., Ваведење), пореклом из Гаичника. Тамо се звали Грандеви. Имају робака у Скопљу (1 к.) и Београду (1 к.). Поповци у Доброшту живе од пре 50 година. Тамо је дошао

отац данашњих становника Томо „со торба на рамо“. Томо је био „зуграф“. Њега су селаци позвали да им украси цркву, затим су га молили да се запопи што је Томо прихватио. — Поповци (2 к., Митровдан), дошли из суседног Јелошника. Њима су Бугари 1915. г. у Јелошнику запаљали кућу и зато су тада прешли у Доброште. У Јелошнику припадали истоименом стариначком роду. — Кузманови (1 к., Алимпије Столпник), и они су из Јелошника. Тамо припадали роду Чарапиновци. — Момировци (2 к., Алимпије Столпник), и они су из Јелошника. Дошли у исто време и усада истог разлога као и Поповци. У Јелошнику припадали роду Љумљани, чије је даље порекло из Љуме у Арбанији. — Грапчеви (1 к., Ваведење), дошли 1917. г. из Горњег Села у Средској. — Деримановски (1 к., Ваведење), дошли пре 20 година из Горњег Села у Средској.³⁷ — Сеоска слава је Св. Никола пролетњи.

б) Родови турског порекла: Пржаљ (6 к.), први муслимански досељеници. Дошли око средине XVIII века. Потичу од оснивача рода Исмаила бин-Ибрахима. Он је био шех и пореклом из М. Азије. Исмаил је умро 1195. г. по Мухамеду (односно око 1795. г.). Његов гроб са ознаком године смрти налази се поред џамије. У овом роду сада се говори арбанашки. — Читак (3 к.), старији муслимански досељеници. Оснивачи су истоимене махале. Раније су говорили турски (сада говоре арбанашки). Имају једну породицу у Тетову. — Татар (3 к.), ови су мухачири. 1878. г. најпре дошли у Длабочицу у Качаничкој клисури. После прешли у Доброште. Кажу, да им је старина у Анадолу. Раније су говорили турски, док сада говоре арбанашки. — Сакалар (3 к.), дошли из Тетова. Раније говорили турски, док сада говоре арбанашки.

в) Родови арбанашког порекла: Ченан (4 к.), први арбанашки досељеници. Дошли у другој половини XVIII века. Пореклом из Чаје у Љуми. Неке њихове породице отишле су у Тетово, а одакле у Цариград. — Первизе (34 к.), доста стари муслимански досељеници. Имају истомену махалу. Пореклом из Мата у с. Арбанији. У Доброшту живе од пре око 190 до 200 година (Даут, жив, 75 година — Емин — Фетиш — Јашар — Иса — Јашар, један од њихових првих досељеника). Јашар, који се доселио, овде је дошао са братом Азизом. За Азиза се прича, да је убио сестру и зато од њега није се очунала ни једна породица. Од рода Первизе две породице прешле су у Тетово. — Тркаљач (5 к.), пореклом из Топојана у Љуми. Њихових истоимених рођака и саплеменика има у другим полошким селима (Шемшеву, Слатини, Радуши). Родовско презиме добио по махали у Топојану из које се доселили. — Рустемлар (11 к.), куће су им у махали Тркаљач. Пореклом из с. Арбаније. Три њихове породице живе у Теарцу. — Прсњан (15 к.), живе у истоименој махали. Родовско име добио по суседном селу Првцу одакле се доселили. Из Првца је дошао оснивач рода Максут, који је предак из четвртог појаса (Селим, жив, 39 година — Исен — Несим — Исен — Максут). Даље порекло из Бице у Љуми. — Фидае (14 к.), живе у истоименој махали. Пореклом из с. Арбаније. Овде

дошли у првој половини XIX века (Есат, жив, 53 године — Алит — Емин — Зенел, један њихов први досељеник). Једна њихова породица прешла је у Тетово. — Парлапан (8 к.), досељени у првој половини XIX века (Идриз, жив, 42 године — Руфат — Саит — Фета — Абдула, који се доселио). Пореклом из с. Арбаније. Преци овог рода опљачкали су „до гола кожа“ једног путника кога су примили у кућу. По томе добили име Парлапан. — Дибран (7 к.), потичу од Алила, претка из трешег појаса (Јонуз, жив, 75 година — Шабан — Авди — Алила). Име добили по области одакле су се доселили. — Љумњан (30 к.), живе у истоименој махали.³⁸ Деле се на Бице и Шаљан. Оснивач рода Шаљан је Азис, предак из трешег појаса (Базим, жив, 46 година — Исен — Баки — Азис). Пореклом из Бице у Љуми. Потичу од фиса Шаље. Овај Доброшки род има истоимених рођака у суседном Одрију (27 к.). — Љури (9 к.), по имену се види да су пореклом из Љуре у с. Арбанији. Дошли носећи рода Љумљан. — Булице (6 к.), име добили по селу Булици у Дукавину. Из старине дошли у село Стражу код Качаника. Тамо су свој род преполовили: једни остали у Стражи (зову се Ајредитови), други дошли у Доброште. У с. Арбанији припадали фису Краснић. У Доброште дошао је Зедеа предак из трешег појаса. — Исеновче (4 к.), пореклом негде из с. Арбаније. — Чолаке (4 к.), о свом пореклу не кажују. Али је сигурно да су дошли из с. Арбаније. — Муљак (3 к.), дошли из села Иваје код Качаника. Даље порекло од фиса Краснић у с. Арбанији. — Дође (3 к.), од фиса Гаш у с. Арбанији. Имају истоимених саплеменика у Никштаку код Куманова³⁹ и другим селима Македоније. — Авдиљче (4 к.), Мунџе (4 к.) и Диналар (4 к.), пореклом из с. Арбаније. Једна породица од Мунџе прешла је у Слатину. — Бојдане (6 к.), дошли из Длабочице у Качаничкој клисури. Имају по једну породицу у Прошовцу и Тетову.

г) Роми: Исмаиловски (4 к.), досељени на Авдија, Муарем, Шито и Изар. У селу су ковачи и момци. Дошли су из Тетова.

У Доброшту постоје две џамије: старија (из 1877. г.) је поред пута у главном делу насеља. Млађа џамија (саграђена пре неколико година) налази се у севроисточном крају села (у махали Љумљан).

а) Македонци. Осим поменутих исељанања, која сам навео при опису појединих родова, сазнао сам и за друге исељенике из Доброшта. То су: Гогојевци, живе у Рушчуку. Тамо су отишли за време Турака. — Чукаловски, куће су им биле код цркве Св. Богородица (сада порушени). Они су углавном изумрли у насељу. Исељана се само једна породица у Тетово. — Анђелковци, славили су Св. Враче. Сви су изумрли у Доброшту. — У муслиманском делу Доброшта раније је имало више хришћанских кућа (сада тамо има 3 куће). Њихови становници касније су се исељавали. Тамо су живели Русевци, који се пре око 60 година одселили у Бугарску и други. — Душан (1 к.), живе у Беловишту. Тамо прешао као домазет. — Роми. Род Редо (1 к.) који живи у Беловишту, раније је станао у Доброшту.

70. Јелошник

Мало село на падини Шар-планине. Високо је око 1000 m и лежи непосредно изнад Глоба и Доброшта. Вода за пиће добија се из извора и са чесама. Познатији извори су: Јаорец, Струге, Благовештење, Драгасце, Самовилац.

Главни атар лежи изнад насеља. У том делу налазе се потеси са шумом, паном и њивама. Топографски називи за потесе: Рамништа, Караџоо, Брајкоо, Беноптино, Ливабе, Струге, Глобска Дупка, Чуриловце, Кололеч, Благовештење.

Јелошник је по типу збијено насеље. Дели се на махале: Љуманоску, Секулоску, Попоску, Малоћевску и Богојанску. Махале носе имена по родовима. Село укупно има 6 родова са 41 домом (1947. г.).

Јелошник се рачуна у стара села. Основали су га преци родова Малоћевци и Поповци. После осипања село је расло прираштајем становништва и новим досељавањима. Ипак Јелошник није постао велико насеље, јер су се из њега становници често исељавали.⁸⁰

Изнад села је потес Кололеч. Тамо се налазе стари гробови. Неки становници мисле да су ти гробови „римски“. — Југозападно од села налази се место Благовештење. Ту је 1913. г. на једном црквишту саграђена капела (Св. Благовештење).⁸¹ Благовештење (25. III) је сеоска слава. — Црква у Јелошнику посвећена је св. Богородици. Саграђена је 1877. г.

Бугарска војска 1915. г. запалила је Јелошник, јер је његове становнике сматрала „србоманима“. Паљење је био узрок што су се тада многи становници иселили из насеља и прешли у нижа подпланинска села. Пре овог пожара Јелошник је важио као велико планинско село. Његови становници одликовали су се високим растом. Јелошник је 1936. г. био поново захваћен пожаром. Тада је остало поштеђено само 10 домова. Онда су се извршила нова исељавања.

Јелошник је насељен православним Македонцима. Родови: Малоћевци (16 к., Св. Арханђео), старинци. Неки преци овог рода били су „мечкари“. Имају исељених породица у Глобу (6) и Теарцу (1). — Поповци или Спасеновци (11 к., Митровдан), старинци. Имају већи број исељених породица у Глобу (5), Теарцу (7), Доброшту (2) и Рушчуку у Бугарској (2). — Богојански (1 к., Алимпије Столпник), стар сеоски род. Од увек имали само једну кућу. Једна њихова породица живи у Теарцу. — Чарапиновци (2 к., Алимпије Столпник), стар сеоски род. Чарапиновци из Јелошника дали су исељене породице у Глобу (4), Теарцу (3), Доброшту (1) и Кишењево (2). — Секулосци (2 к., Алимпије Столпник), пореклом из Боговина, данас арбанашког села. У Боговину била је „нека албанска најезда“ и зато су одатле најпре добили у Теарце. Тамо дуго нису остали, већ су прешли у Јелошник. — Љумљани или Богданоћевци (9 к., Алимпије Столпник), име им казује да су пореклом из Љуме у с. Арбанији. Из поменуте старине дошли

су браћа Јане и Богдан. Они су се у Јелошнику оженили и тако основали род. Раније су се звали и Латини. У Јелошник су досељени доста рано. Преко Јелошника Љумљани имају исељених породица у Глобу (16), Доброшту (2), Теарцу (2), а прско 30 њихових породица живи у Тетову, Београду, Букурешту итд.

Не зна се од ког је рода био познати архимандрит хаџи-Серафим из XIX века, који је био родом из Јелошника. Он је много учинио за просвећивање Тетова. Хаџи-Серафим изгледа да је у Тетову био учитељ од 1830. до 1836. г. Серафим је умро 1848. г. у Скопљу.⁸²

Поред поменутих исељеника, из Јелошника био је и другог исељавања. Ту долазе: Јапчевчиња (9 к.), и Рајковчиња (4 к.), живе у Доброшту. Они су у Јелошнику чинили један род познат под именом Јанођој. — Стојанови (1 к.) и Велковци (6 к.), живе у Теарцу (махала Огушиште). — Гроздановци (10 к.) и Божин (1 к.), живе у Беловишту. — Мисајоски (1 к.), живе у Ратају. — Слушао сам да је раније у Јелошнику живео и род Јањевци (око 10 к.). Били су пореклом из Јањева на Косову. Пред крај турске владавине они су се иселили. Неки од тога рода живе у Софији, где су радили као печалбари.

71. Глобе

Село је подпланинско. Лежи између Пршовца на ЈЗ и Доброшта на СИ.⁸³ Средином села протиче Јелошнички поток, који лети пресушује. Вода за пиће добија се са чесама. Ниже села избија извор Тујлак.

Потеси на атару испод села: Камење, Рупа, Белош, Лазиње, Вртипра, Врбица, Зуча. Изнад села су потеси: Млака, Чука, Падини, Пороиште. Некада је атар Глоба био доста простран на Шар-планини. Једном тамо је чувала стоку нека девојка Милица. Она се утопила у Теаречкој Бистрици. Глобе је било мало и сиромашно село, па није могло „да плати крв“. Крвнину су платили становници теаречке махале Огушиште, који су на основу тога присвојили глобске шуме и пасишта. Успомена на овај случај очувана је у називу Миличина Чешма.

Глобе има две махале: Горњу и Доњу. Растојање између њих износи око 300 m. Г. Махала је већа и она је непосредно у подножју Шар-планине. У овој махали живе Македонци. Д. Махала лежи непосредно крај пута Тетово—Вратница. Она је по становништву арбанашка. Глобе има 10 родова са 105 домова (1947. г.).

Глобе се рачуна у стара села. По традицији, једном су се сви становници из насеља морали иселити. Неки су се тада крили високо на Шар-планини на месту Глобоски Дупки. Избегли становници после су се вратили у насеље.

Старост Глоба види се и по старинама. Једна црква налазила се на месту где су куће муслиманских Арбанаса (Исмајилови) у Д. махали. Крај овог црквишта постоји стари брест. Овај храм био је посвећен св. Петки. — Друга црква била је посвећена св. Врачима.

Налазила се на брду, северно од насеља. Данас се познају темељи од цркве, а око њих су гробови. Уочи Св. Врача тамо одлазе сељаци где пале свеће и ломе хлеб. — У средини села постоји црква посвећена св. Атанасију. Црква је саграђена на почетку XIX века на темељима неког старог храма. Око цркве је гробље. Ту су се сахрањивали преци данашњих родова. Касније је основано ново гробље око поменутог црквишта Св. Врачи.

Пре педесет година Глоба је имало 18 македонских и 3 арбанашке куће. Сви су водили порекло од досељених предака. Касније досељавањем и прираштањем насеље је брзо нарасло. Потомци старинаца у Глобу нису очувани.

Сада у Глобу живи двојако становништво: православни Македонци и муслимански Арбанаси.

а) Македонци: Петревци (11 к., Св. Никола), најстарији досељеници, дошли из садашњег муслиманско-арбанашког села Радуже. — Поповци (15 к., Петковдан), доселили се после Петроваца. Пореклом из Дуфа код Гостивара. Од Поповаца раније је потицало 12 свештеника. Овај род има по једну исељену породицу у Румунији, Америци и Софији. — Чарапиновци или Матовци (4 к., Алимпије Столпник), дошли из Јелошника. Доселио се прадед данашњих становника као „посинок“. У Јелошнику су старинци. — Љумљани (16 к., Алимпије Столпник), деле се на Гаљоски и Анчески. Дошли из суседног Јелошника. Даља старина из Љуме у с. Арбанији. — Мисајлови (2 к., Св. Врачи), доселио се њихов предак Будимир из Старог Села близу Рогачева (Младен, жив, 30 година — Атанас — Мисајло — Будим). У Старом Селу били старинци. — Секулони (4 к., Алимпије Столпник), доселили се пре 22 године из Јелошника. Тамо имају рођака. Даље порекло из Боговина, данас арбанашког села. — Малоћевци (6 к., Св. Арханђео), дошли из Јелошника 1937. г. Тамо имају рођака, који су старинци. — Поповци (5 к., Митровдан), дошли из Јелошника. Тамо имају рођака, који су старинци. — Сеоска и храмовска слава је Св. Атанасије. — Из Глоба био је пореклом старешина лешачког манастира Хаци Језекиљ. Он је управљао манастиром од 1878. до 1898. г.

Исељени. Манојлови (1 к.), живе у Лешку — Витаноски (1 к.), живе у Прељубишту.

б) Арбанаси: Ђезони (41 к.), деле се на мање гране: Садикои, Идризон и Одини. Овај род основала су три брата. Они су се крајем XIX века доселили из Иваје код Качаника.⁴⁴ Права старина им је у с. Арбанији од фиса Краснић. — Шериф (1 к.), досељени преко Шемпева. Даље порекло у с. Арбанији. Једна њихова породица прешла је у Тетово, па у Турску.

72. Пршовце

Село се налази у непосредној близини познатог насеља Теарца. Поред Пршовца са југозападне стране протиче Теаречка Бистрица.

Из поменутог реке становници су спровели бразде у селу и по атару. Вода за пиће добија се из бунара. Извори избијају источно од села на котлинској равни. Зову се: Јурија, Камење и чешма Чипит.

Пршовце има простран атар на котлинској равни. Називи за потесе: Макарија, Раситовца, Лапуф, Врбица, Лазинс, Тумба, Ограде, Ред Реки, Јурија, Бистрица. Западно од села диже се падина Шар-планине. Земљиште на тој страни припада суседним насељима: Теарцу, Брезну и Јелошнику.

Пршовце је збијено насеље. Дели се у две махале: Горњу и Доњу. Махале су одвојене путем који води од Тетова у Вратницу. Око поменутог пута налазе се цамија, гробље и неколико трговина. Д. Махала има подесније земљиште и зато је она већа по броју домова. Пршовце укупно има 14 родова са 141 домом (1947. г.).

У писаним изворима Пршовце се помиње 1461. или 1462. г. Помен се налази у пресуди тетовског кадије. У њој се именује Турчин Муса бин-Јонуз, који је био из овог насеља.⁴⁵

У Пршовцу сада живе досељени муслимански Арбанаси. Ови становници не памте или не кажу ко је пре њих живео у селу. Словенски назив села и неки топографски називи (Врбица, Лазинс, Ред Реки и други) показују да је пре Арбанаса у овом селу било Македонаца. Ти становници из Пршовца вероватно су се почели исељавати од друге половине XVIII века, јер су се тада у њему насељавали преси појединих данашњих арбанашких родова.

Пре педесет година Пршовце је имало око 50 арбанашких кућа. У селу постоји цамија. Саградио је неки Турчин из рода Цакмановци, који живи у суседном Теарцу.

Поменуто је, да је Пршовце сада насељено муслиманским Арбанасима (сем једног циганског рода). Сви становници су досељени. По махалама родови су овако груписани. 1. У Г. махали: Оцалар (16 к.), пореклом из неког места у с. Арбанији. Име носе по Амету, претку из трећег појаса (Хајрун, жив, 30 година — Редеп — Мамут — Амет). — Тољалар (10 к.), доселили се када и Оцалари. Пореклом из с. Арбаније.

2. У Д. махали: Амзалар (24 к.), од фиса Краснић у с. Арбанији. Овде дошли преко Дебра. Род је основао први досељени предак Амзо пре око 150 година (Расим, жив, 57 година — Сали — Бафтиар — Фариз — Амза). — Кара Бећир (13 к.), о својој старини пису ми казали. Највероватније је да су и они из с. Арбаније. Дошли када и Амзалар. — Прчалар (13 к.), у Пршовце дошли преко Јажинца. Порекло од фиса Краснић у с. Арбанији. Име добили по томе што су им преци били конари („прч“ — јарац). — Матли (15 к.), родовско име казује да су дошли из Мата у Арбанији. — Бектеш (7 к.), доселио се оснивач рода Бектеш. Порекло из с. Арбаније. — Кучук Амет (14 к.), име добили по претку Авмету, који је био ниског раста. Порекло ми нису казали. Али и они су из с. Арбаније. — Беголари (12 к.), досељени из неке области која лежи северозападно од Дебра (могућно из околине Пишкочеје). У Пршовце доселио се Весел-бег, који је имао два сина:

Аимана и Исена. Веса-бег је предак из трећег појаса (Исен, жив, 60 година — Есат — Исен — Весел бег). — Радслар (4 к.), старије име Тољс. Досељени из Радушје где имају рођака. Даље порекло од фиса Беринг у с. Арбанији. — Рамонет (3 к.), род је основао предак Рамап. Пореклом из с. Арбаније. Једна њихова породица живи у Прељубишту. — Амст (1 к.), најмањи досељеници. Дошли из Доброшта. Тамо припадали роду Бојдане. Неко време њихови преци живели у Длабочици у Качаличкој клисури. Права старина у с. Арбанији. Из Доброшта у Пришове дошао је Авмет, отац данашњих становника. — Налбат (1 к.), о пореклу нису ми казали. Име добили по претку који је био поткивач.

Роми: Цемајлови (6 к.), по вери су муслимани. Живе као ковачи. Куће су им у Г. махали. Досељени из Тетова.

73. Брезно

Село лежи на падини Шар-планине (апсолутна висина 900 до 1000 м), непосредно изнад Теарца. Земљиште је састављено од кристаличних шкриљаца и зато у селу и око њега избијају чести али слабији извори. У Брезну постоје и две чесме за које је вода спроведена са извора Тупан. Најлепши украс овог села је Језеро, које лежи изнад насеља. Језеро има овалан облик са пречником од око 60 м. На други дан Ускрса око Језера скупљају се сељаци на забаву и разговоре.

Око Брезна лежи атар на коме су привредне површине распоређене зонално: испод села је појас са виноградима, око сеоских кућа су гајеви са кестенима, изнад њих је земљиште са шумом, ретким њивама и пашом. Топографски називи за главније делове атара: Црвеника, Пиој, Чамонско грао, Пископија, Шендарица, Рупа, Беленица, Било, Клетништа, Појатишта, Србина Ковчег, Струге, Чашунка, Сошје, Смик, Јаорова гора, Гарина, Три води, Старо бачило, Чамче, Варница, Светњик, Папрадник, Вукоа, Граиште, Јаничарство, Коњушница, Крс, Бресте попоо, Селиште, Извор, Пладниште, Бачилиште, Трепаница, Ланишта.

Брезно је збијено насеље. Куће су поређане у близу и подсељене на махале. Махала има две: Горња и Доња. Г. махала дели се на мање делове зване Милски и Вуксанов крај. Брезно укупно има 9 родова са 79 домова (1947. г.).

Недалеко од села са горње стране налази се место Селиште. По народном казивању, ту је некада лежало старо село Брезно које је било насељено православним Македонцима. Село је имало цркву Св. Илију. Не зна се када је ово село опустело. На Селишту се налазе црепови, познају се темељи од храма (6×4 м), гробови, ископавају се кадионице и др.⁶⁶

До поменутог Селишта налазе се места Јаничарство и Коњушница. Неки становници причају да су овде некада долазили јаничари. Они су се задржавали на месту Јаничарство, а коњи им се

налазили на Коњушници. Неки верују да су ови јаничари уништили старо село Брезно.

Место Калуђероо лежи далеко од села на Шар-планини. У то место добегао су неки калуђери, који су пре тога живели у помениutom старом селу, које је лежало на Селишту.

Садашње Брезно основала су два брата. Они су живели у старом Брезну. Када је оно уништено, браћа су се налазила неким путем у Солуну. По враћању из Солуна они су подигли куће даље од Селишта на месту где сада лежи село (на пијем положају). Од поменутог браће потиче данашњи род Чутуровци. Место где сада лежи Брезно раније је било обрасло шумом, а у шуми налазила се црквица Св. Богородица.

Постоји традиција да су становници Брезна једном због чуме („тепала чума“) бежали из села на место Бежанојеј. Ту су они живели у колибама, па се после вратили у насеље. — Изнад села постоји место Крс. Код овог места избија извор Водиче. Водом са овог извора умивају се сељаци на Бурбевдан.

1903. г. Брезно је бројало 100 домова. Али у годинама иза тога становници су се, добрим делом због печалбе, иселавали и тако је број кућа опадао. Неколико породица из Брезна иселило се и 1942. г. Узрок том новом иселовању био је пожар који је захватио један део насеља.

Некада је изнад Брезна на месту Вртишту лежало једно мало село. Његови су становници били „латини — католици“. Турци су те становнике побили, осим једног човска. Он је добегао у Леуново код Маврова. На месту Вртишту раније су се познавали остаци од цркве и плоче на гробовима. На Вртишту сада је папа.

Становници Брезна су православни Македонци. Деле се на следеће родове: Чутуровци (3 к., Митровдан), старици. Њихови су преци живели у старом Брезну. После његовог уништења прешли су у данашње насеље. Од рода Чутуровци има изумрлих породица. — Јорговци (14 к., Алимпије Столпник), стари досељеници. Деле се на Смиљковци и Силјановци. Пореклом из Лазаропоља код Галичника. Тамо је њихов предак Јорго имао задругу од 70 чланова и био веома богат. Зато су у његову кућу стално навраћали „Турци“ и једном они су затражили да их служе жене. Јорго је укупане и стоку склонио, а он је са женом остао код Турака које је опно. Затим је Јорго запевао: „Подол Јорго, капа ти се вије“. Иза тога Јорго је запалио кућу и са укупанима побегао у Отушиште код Теарца. Каспије су Јорга у овом насељу Турци пронашли и зато он се морао поново селити на гроб Шар-планине на месту Калуђероо или Влечи Бука (атар Отушишта, односно Теарца). Ово је место било шумовито и тешко приступачно. У тој шуми Јорговци су живели 18 година. Ту су изродили децу коју нису кришћавали. Тада је неки становник из Брезна (од рода Чутуровци) зашао дубље у шуме Шар-планине тражећи изгубљену краву. Трагајући за кравом он је пронашао Јорговце, са њима се окупио и позвао их да се насеље у његово село. Јорговци у Брезну имали су неког претка Цветана са на-

димком Паја. Он је чувао око 400 оваца, 100 коза и друге стоке (Гито, жив, 64 године — Томе — Цветан — Паја). Од Јорговаца има исељених породица у Тетову (7), Скопљу (3), Софији (6), Румунији (4). Од овог рода је данашњи сеоски свештеник. — Милевци (15 к., Св. Варвара), стари досељеници. Пореклом из Милетина у подножју Сухе горе. У Милетину „имало тепање од Турците“ и зато су они дошли у данашње планинско село. У Милетину Милевци славили су храмовску славу Св. Илију. Када су дошли у Брезно они су почели да ломе хлеб на рушвинама храма Св. Илија, који се налази на Селишту. Од Милеваца преко Брезна има исељених породица: у Тетову (3), Бессарабији (2), Румунији (2) и Бугарској (2). У овом роду 1913. г. умро је старац који је имао 130 година. — Матовци (11 к., Митровдан), досељени из Мата у Арбанији. Оснивач рода, који је дошао, звао се Митрашко. Он је предак из четвртог појаса (Мано, жив, 60 година — Васиљко — Тофил — Митрашко). У овом роду живео је неки Станче, лед данашњих становника, који је имао око 300 оваца, 100 коза и друге стоке. Станче лети је градио бачило на Шар-планини. Од Матоваца има исељених породица у Тетову (6), Лешку (1), Београду (2), Скопљу (2) и Румунији (3). — Биоловци (8 к., Св. Варвара), стари досељеници. Тачно старину не знају. Најпре су се у Брезну добро намножили. После је настао помор у том роду. У животу је остао само предак Милош. Он се оженио са женом из Рогачева. Жена му је довела дечка Младена. Од Младена потичу данашње породице. Назив Биоловци добили по поменутом Младену. Када се градило утврђење изнад Тетова, сељаци из Брезна морали су да секу своју кестенову гору и те греде да превлаче до градилишта на утврђењу. Услед напорног посла један Младенов биво је цркао. Тада су „Турци“ у јарам упрели Младена. Он је био снажан човек и греду је превукао до утврђења. Милош је предак из трећег појаса: Буро, жив, 50 година — Крсто — Младен — Милош. — Петровци (9 к., Митровдан), досељени се из неког полошког пољског села. Дошао је доста рано предак Петре. Када је у Брезну „тепала чума“ онда је у овом роду умро петоро браће. Остао је у животу шести брат Ристо, јер се тада десило послом изван насеља. Од овог рода има исељених породица у Тетову (3), Београду (1) и Софији (1). — Станковци (8 к., Св. Варвара), стари досељеници. Пореклом из места „Станкоо поле во Албанија“. Преко Брезна имају по једну исељену породицу у Лешку, Београду и Румунију. — Цамбазовци или Кујовци (8 к., Митровдан), досељени су се из подпланинског села Непроштена. Тамо имају рођака. Преко Брезна дали су исељене породице за Тетово (2) и Румунију (2). — Тапшановци (3 к., Митровдан) стари досељеници. Тачно старину не знају. Неки за њих мисле да су из Сиринића. Остали становници за људе рода Тапшановци кажу да доносе несрећу. Не треба их срести на путу када се што-ваља уредити. Орачу, ако их сретне, пребиће се, на пример, јарам; печалбар неће добро проћи са зарадом; сточару ће се нешто десити у стаду итд. Од поменутог рода по једна породица живи у Београду, Скопљу и тетовском селу Варвари.

Поред изумрлих и исељених становника, који су наведени при опису данашњих родова, сазнао сам и за друге такве случајеве. То су: Маркућевци, били велики род. Касније су изумрли. Прича се, да су они изумрли због тога што су њихови укућани постајали сеоски кметови (старешине) и селом пису управљали правично. Од овог рода постоји само једна породица у Тетову. — Витаноски (1 к.), живе у Прељубишту. — Пачаврони (15 к.), живе у Непроштено. — Ончеви (1 к.), живе у Лешку. — Епо Роголеч (1 к.) и Саве Јосифов (1 к.), живе у Сетолу.

74. Теарце

Велико подпланинско село. Налази се између Пришова са СИ и Слатине са ЈЗ. Северозападно од насеља диже се падина Шар-планине. Југоисточно од њега пружа се пространа котлинска равна.⁶⁷

У Теарцу живи православно и муслиманско становништво. Православни становници су Македонци, док се муслимани деле на Турке, Черкезе, Арбанасе, Торбеше и Роме. Међу царским становништвом мало је старинаца, док већину чине досељени родови. Укупно Теарце има 68 родова са 355 домова (1947. г.). Као део Теарца рачунато је и насеље Огушиште.

1. У Бигор-махали живе православни македонски родови. То су: Лешниковци (9 к., Св. Никола), старинци. Имају две породице у Бугарској. — Војновци (9 к., Петковдан), старинци. Имају исељених породица у Бугарској (3). — Зургуловци (16 к., Св. Никола), старинци. Имају исељених породица у Софији (2) и Београду (1). Неки предак био је оженин „со Влаинка“ која је била „сургута“ (подерана) и тако су добили име Зургуловци. Од овог рода потицало је неколико познатијих свештеника (поп Ристо, поп Кузман умро 1892. г.) и један калуђер у Дечанском манастиру (Арсеније). — Продановци (8 к., Св. Никола), старинци. Имају рођака у Карастовској Махали (Желкаровци). Од Продановаца једна породица одсељена је у Тетово (Миајловци) и три у Бугарску (Ивановци и Анчеви). — Плачковци (12 к., Св. Никола), старинци. Некада су чинили један род са напред поменутиим Зургуловцима.

2. У Карастовској махали живе само православни Македонци. Њихови су родови: Буланџини (5 к., Алимпије Столпник), старинци. Имају једну породицу у Софији (Поп Гангоровци). — Салкон (2 к., Алимпије Столпник и Бурђевдан), старинци. Имају три породице у Бугарској. — Желкаровци (5 к., Св. Никола), старинци. Желкаровци раније су живели у Бигор Махали где су чинили, како је поменуто, род са Продановцима. — Соманџи (4 к., Алимпије Столпник и Бурђевдан), старинци. Име добили из подсмеха по неком примонаштом претку. — Топанчарон (3 к., Алимпије Столпник и Бурђевдан), старинци. — Облон (6 к., Св. Никола), старинци. Раније живели у Бигор-махали. — Купузовци (2 к., Митровдан), старинци. Они су грана истоименог рода који сада жи-

ви у Марковској махали. Родовско име добила по неком претку који је био ниског раста „како купус“. Становници овог рода одувек се баве воденичарским занатом.

3. У Марковској махали живе само православни Македонци. Њихови су родови: Дојчинои (2 к., Алимпије Столпник и Бурбевдан), старинци. Некада су чинили један род са становницима Буланџини из Кајсторске махале. Од рода Дојчинои био је Кирил Пејчиновић (умро 1845. г.). За Кирила се прича да је имао оца Пејчина и стрица Даалмата (монашко име). Са њима је Кирил отишао у Хилендар.⁶⁸ Дојчинои до пре неколико година имали су три породице, али је једна изумрла. Преостале две породице зову се Илини и Стојанови. Први су имућнији, али су други велики сиромаси. — Купузовци (15 к., Митровдан), старинци. Поменуто је да су раније чинили један род са Купузовцима из Карастовске махале. — Столевци или Стамболникеј (16 к., Алимпије Столпник и Бурбевдан), старинци. — Несторон (1 к., Митровдан), пореклом из Вратнице. Род је основао предак који је дошао „како дете по мајка“. — Сибиновци (1 к., „Св. Мартинија“), дошао је део данашњих становника из суседне Слатине. Род су им Богојевци који живе у Лешку.

4. У Матчанској махали живи разноврсно становништво: Арбанаси, Турци, Черкези и Македонци. а) Муслимански Арбанаси: Фариџи (8 к.), досељени из Мата у с. Арбанији. — Џамбазои (4 к.), исто порекло као и Фариџи. — Драљевци (5 к.), дошли из Цркова у Скопском Дервену. Даље порекло из с. Арбаније. — Метовци (9 к.), досељени из Мата у с. Арбанији. Тамо живели на неком месту „иза Два Брата Планина“.

б) Родови турског порекла: Мула Идриз (11 к.), не зна се одакле су досељени. Говоре турски. Имају једну породицу у Тетову. — Бановци (2 к.), дошли као мухачири 1878. г. Када су се доселили били су врло сиромашни и неугодни. Родовско име добила у Теарцу и оно значи „нешто лошо“.

в) Черкези: Черкезони (2 к.), пореклом са Кавказа. Из старине избегли 1864. г. Тада су најпре дошли у Србију, а одатле 1878. г., као мухачири, прешли су у Теарце. Стари становници говорили су черкески и турски, док су њихови млађи становници у кући почели говорити арбанашки.

г) Православни македонски родови: Никүшон (5 к., Алимпије Столпник), пореклом из суседног Јелошника. Овде дошли после 1912. г. — Србиновци (3 к., Алимпије Столпник), исто порекло као и Никүшон. Овде живе од 1912. г.

5. У Цакмановској Махали живе турски родови, а у мањој мери и православни македонски родови. а) Турски родови: Цакмановци (31 к.), пореклом из Анадола. Дошао је предак Мемет из места Цакман (?) и по томе добила име.⁶⁹ Цакмановци у Теарцу задржали су се после аустро-турског рата из 1689. г.⁷⁰ Пре него су дошли у Теарце они су три дана живели у Нераштју. За Цакманов-

це се прича да су једном спали на претка који је имао само женску децу. Да се не би уништио род, овај се предак оженио у шездесетој години по други пут са женом која је била из суседног Пршовица. Она му је родила пет синова и тако се род поново наставио. Цакмановци до скоро су били веома богат род. После 1912. г. овај род дао је око 7 исељених породица за Цариград, Измир и Скендерију. — Аџоларци (13 к.), дошли из истог места и у исто време када и Цакмановци. Род је основао предак који је био „сеиз“ код Цакмановаца. — Чифлиџани (13 к.), дошли када и предњи родови. Пореклом из М. Азије, кажу из места Токат. Родовско име добила по томе јер су им преци у Теарцу имали велики чифлик. Становници овог рода неко време били су се преселили у Тетово, па се вратили. Од овог рода има неколико одсељених породица у Турској.

б) Македонски родови: Поповци (7 к., Митровдан), досељени после 1916. г. из суседног Јелошника. Сада се деле на: Наџоски, Тодоровски и Конески. — Тивиљоски (1 к., Св. Арханђео), пореклом из Јелошника где се звали Малођевци. Дошли када и Поповци.

6. У махали Отушиште има православних македонских и муслиманских арбанашких родови. а) Македонци: Митревци или Кошаревци (4 к., Св. Никола и Петковдан), старинци. — Тодоровци (9 к., Св. Никола и Петковдан), старинци. Род је основао предак Веселин, који је раније живео у Бигор Махали. Они су грана тамошњег рода Зургуловци. — Богдановци (1 к., Св. Никола и Петковдан), старинци. У овом роду има неколико изумрлих породица. — Тошановци (1 к., Св. Никола), старинци. Имају неколико изумрлих породица. — Лашковци (5 к., Св. Никола и Св. Арханђео), досељени однекуда. — Велковци или Бродани (5 к., Св. Варвара и Св. Никола), пореклом из садашњег муслиманског села Брода у Гори код Призрена. У Тсарце дошао је Велко, предак из четвртог појаса (Тоде, жив, 45 година — Ано — Јошо — Трпко — Велко). — Вучевци (12 к., Св. Никола и Петковдан), пореклом из Вучитрпа на Косову. Њих је довео, да им обрађују земљу, неки предак из арбанашког рода Гоперовци. Међу Вучевцима данас има доста гушавих и умно заосталих становника. — Стојаноски (1 к., Св. Никола и Бурбевдан), дошли из Јелошника. — Љумановци (3 к., Алимпије Столпник и Св. Никола), дошли из Јелошника. Још даље порекло у Љуми (с. Арбанија). — Велковци (6 к., Алимпије Столпник и Св. Никола). — Малођевци (1 к., Св. Арханђео) и Росевци (1 к., Алимпије Столпник), досељени из Јелошника. Тамо имају рођака.

б) Арбанашки родови: Првешони (13 к.), деле се на Љумљани, Зинџари, Уља и Љуш. Потичу од претка Амел Љуша, који се доселио крајем XVIII века из Љуме у с. Арбанији. Амел Љуша дошао је по позиву тетовских паша.⁷¹ — Гоперовци (16 к.), досељени из с. Арбаније. Дошао је оснивач рода Рустем, предак из шестог појаса (Шефкет, жив, 50 година — Ђамул — Мемет — Реџеп

— Хусеин — Рустем). Овај род раније је био доста богат. Имају истоимених робака у Пороју. — Сакаларци (2 к.), о пореклу пису ми казивали. Вероватно су из с. Арбаније. Род је основао неки предак Сака, који је дошао као домазет у род Гонеровци. — Кука (2 к.), дошли из Речице. Даље порекло у с. Арбанији. — Нурчевци (5 к.), досељени из с. Арбаније. Овде је дошао Нуредин, предак из трећег појаса (Усеин, жив. — Базим — Меди — Нуредин). — Ђокровци (2 к.), пореклом из с. Арбаније. Доселио се Синан, предак из трећег појаса (Алија, жив. 45 година — Сали — Алија — Сипан). — Мунчевци (5 к.), дошли из неког места у с. Арбанији. — Хидрот (2 к.), Курто (1 к.) и Лезо (1 к.), млађи досељеници. Порекло из с. Арбаније.

7. Приликом испитивања насеља нисам забележио махалу становљања код неколико теаречких родова. Ти су родови македонски (православни и муслимански) и ромски. а) Православни Македонци: Чајлановци (3 к., Петковдан), досељени однекуда. — Никунш (1 к., Митровдан и Спасовдан), и њихова старина је непозната. У овом роду изумро је неколико породица. — Маркоски (1 к.), доселио се оснивач рода из неког села у призренском крају. Овде је био печалбар. — Матовци (1 к.), дошли из призренског краја. Дошао је предак као зидар. — Николовци (1 к.), доселили се 1916. г. из околине Призрена. Тада је у њиховој старини владала глад па су они дошли да се прехране у Полог. — Маркућевци (1 к.), дошли из суседног Брезна. Тамо били старинци. Њихови робаци у Брезну су изумрли. — Терзини (1 к.), дошли из Једурца. — Богојноски (1 к.), дошли из Јеловица. — Урошој (1 к., Св. Никола), дошли из Слатине. — Момир (1 к.) и Живко (1 к.), дошли из Тетова као запатлије. Момир је даљим пореклом из Г. Јеловца.

б) Муслимански Македонци: Алија (1 к.), доселио се као печалбар из торбешког села Јеловјана. Тамо припадао роду Таировци, који је старином из Призренске горе.

в) Муслимански Роми. У Теарцу постоје два рода са две породице. Баве се ковачким занатом.

Из Теарца сазнао сам за неколико исељених македонских породица, које нису наведене приликом описа садашњих родова. То су: Димко (1 к.), живе у Беловишту. — Трпе (1 к.), живе у Лешку. — Аизгар (1 к.), живе у Цепчишту.

75. Слатина

Село је у равници, испод Шар-планинске падине. Налази се у непосредној близини Лешка и Теарца. Вода за пиће добија се из бунара и са чесама. На атару изнад насеља избијају изворчићи у којима вода лети пресушује. Зову се: Црешна, Репушник, Леска, Добра вода итд.

Топографски називи за њиве: Блато, Ојдароо, Стањкоо, Глог, Квалино, Козарица, Пладниште, Студејнца, Рупа, Аљојца, Пупундоо, Чукало, Масларица, Кошпатица. Паше и шуме налазе се на падини Шар-планине на местима: Бигор, Мала плоча, Голема плоча, Касапница, Гоедарски пут, Леске, Вртишта.

Слатина је збијено насеље. Дели се у четири махале: Доњу, Торбешку, Тркалашку и Горњу. Око појединих кућа налазе се воћњаци и баште. Д. махаала по становништву је православна. Остале махале по становништву су муслиманске. Село укупно има 23 рода са 253 дома (1947. г.).

Изнад Слатине лежи место Вртиште. Ту се налазе остаци једног храма. Око њих су гробови. Тамо су сељаци ископавали ћерамиде. Око поменутих старина налазе се напуштене њиве. Опште је предање да је некада на Вртишту лежало село, касније расељено. Становници из суседног Брезна говорили су ми како су неки сељаци са Вртишта отишли у Леуново код Маврова. Прича се, да су ти исељеници однели и тапије од имања (в. опис Брезна).

На северозападној страни Слатине, код данашњег хришћанског гробља, налазе се остаци храма, који је био посвећен св. Мини. Црква је давно порушена и трагови од храма на површини земље много се не виде. Место где се налазио храм Св. Мина сељаци зову Црквиште.

Слатина има и трећи „вакал“. Налазио се на падини Шар-планине крај пута који води за суседно Брезно. Храм на овом месту био је посвећен св. Николи. Раније на овом црквишту познавали су се зидови, касније разнети од потока. На дан Св. Николе код овог црквишта скупљају се православни становници из Слатине и ту доме хлеб („ваѓамо ортија“).

На атару Слатине постоји место Св. Петка. Лежи одмах изнад села. Ту избија извор с киселом водом. На извору се умивају поједини болесни становници. — Крајем XIX века село је имало око 50 муслиманских и 10 православних кућа.⁷²

Слатина је мешовито насеље. а) Православни Македонци: Урошој (18 к., Св. Никола), куће су им у Д. махали. Најстарији сеоски досељеници. Пореклом са Овчег поља. Од Урошој преко Слатине има исељених породица у Лешку (2), Тетову (4), Туденцу (1), Теарцу (1), Београду (1) и Бугарској (1). — Ђоровци (1 к., Бурбевдан), потичу од домазета. Домазет је дошао из суседне Варваре. Тамо припадао роду Коачовци, досељеним из Љуме у с. Арбанији. — Сеоска слава је Св. Мина.

б) Арбанашки родови: Нузолар (18 к.), род је основао предак Јонуз, досељен из неке области крај Црног Дрима у Арбанији. Овде живе од пре око 140 година (Јусуф, жив. 50 година — Мамут — Салија — Ариф — Јонуз). — Акуље (11 к.), исто порекло као и Нузолар. — Беневци (7 к.), пореклом из с. Арбаније. Доселио се предак Беадин, који је основао род. Име Беневци добили из поруге. Овде живе од друге половине XIX века. — Адиљовци (5 к.),

Канче (16 к.) и Топаал (7 к.), пореклом из с. Арбаније. — Шкуцделар (10 к.), потичу од претка Браима. Пореклом из с. Арбаније. — Одолар (6 к.), порекло као код предњих родова. — Масалари (17 к.), пореклом из с. Арбаније. Како су добили родовско име садашњи становници не казују или не знају. — Ибишовци (26 к.), Идризолар (17 к.) и Амоће (6 к.), живе у Тркалешкој махали. Потичу од три брата, који су се доселили из Топојана у Ауми. — Мале Зи (3 к.), дошли пре неколико година из села Ораша. Име им казује да им је старина у Малесији у с. Арбанији. У помнутом Орашу имају истоимених рођака. — Ајрадинови (3 к.), дошли 1915. г. из села Страже код Качаника. Даље порекло од фиса Краснић у с. Арбанији.

в) Поисламљени па поарбанашени родови словенског порекла: Рамаданоски (6 к.), дошли из неког места Бафа према Арбанији. Неки кажу да је Бафа у самој Арбанији. Куће су им у Торбешкој махали. — Имерови (10 к.), и за њихово порекло казује се исто као што је записано код рода Рамаданоски. Куће су им у Торбешкој махали. — Меметови (47 к.), и за њихово порекло ка продавао салеп. — Кољовци (14 к.), живе у Тркалешкој махали. Поменути три рода, када су се доселили у Слатину, имали су претке који су говорили „торбешки“. Касније су се потпуно поарбанашили. Ови родови су стари досељеници, јер у Слатини живе од друге половине XVIII века. У роду Меметови наводе се ови појасеви: Селим, жив, 50 година — Мемет — Адем — Селим — Јусуф — Идриз — Мемет, оснивач рода који се доселио. — Салепчи (3 к.), не зна се одакле су се доселили. Куће су им у Торбешкој махали. Име Салепчи добили по неком свом претку који је ишао у печалбу и тамо продавао салеп. — Кољовци (14 к.), живе у Тркалешкој махали. Име су добили по претку који је први прешао на ислам. Не зна се одакле су досељени (можда и не казују). Говоре арбанашки. Због заједничке махале са другим арбанашким родовима, становници рода Кољовци сада се издају као да су прави Арбанаси.⁷³

г) Роми: Рамиз (1 к.), бале се ковачким занатом. Даље порекло не знају. — Имер (1 к.), такође ковачи. Даље порекло не знају.

У Слатини постоји цамија, саграђена пре око 60 година. Муслиманско гробље лежи ниже села поред пута Тсарце—Тетово.

Поред иселеника, који су наведени при опису појединих данашњих родова, из Слатине су постојали и друга иселавања. а) Македонци: Шопои (4 к.), водили су порекло од претка Милована, који се у Слатину доселио из Сиринића. Куће су им биле у данашњој Тркалешкој махали. За Шопои се прича да су били степњени од муслиманских Арбанаса и зато су се иселили пред крај турске владавине. Сада живе у Лешку (2 к., Јовановци) и Ратају (2 к.). На месту где су биле њихове куће у Слатини сада живе муслимани зваши Ибишови. — Богојевци (2 к., једна њихова породица пре-

шла је у Лешак, а друга у Теарце. — б) Арбанаси: Салија (1 к.), живе у Непроштеноу.

76. Лешак или Лешок

Познато село у подножју Шар-планине на прострапој плавини Лешачке реке. Од Тетова насеље је удаљено око 7 km. У селу постоје пет чесама (једна је у манастиру). У Лешку постоји извор киселе воде, од становника слабо коришћен. Око насеља познатији извори су: Млака, Плачкоец, Сврљачка, Бела земја, Појатишта, Црешна.

Лешак је релативно богато насеље. На шар-планинској падини изнад насеља налазе се делови атара обрасли шумом и травом. Њихови су називи: Солишта, Аништа, Гумења, Горпи и Долни Кле-тишта, Појатиште, Голем Рид, Камче, Репушник, Ганранојсц, Крупо-ечки Камење, Дупник (ту је камењар), Павлеа нива, Стар манастир, Чифтеташ. Њиве и ливаде налазе се на котлинском дну испод села. Зову се: Пречник, Кајчец, Попој Јасике, Црница, Заградско, Два бреста, Бела јасика, Даги грм, Долно и Горно Равче, Гладница, Морска врба, Тополи, Тумбино, Кланица.

Село је збијеног типа. Дели се на махале: Дабеска, Попоска, Качоска, Бањинска, Буческа и Долна. Првих пет махала леже у међусобној непосредној близини. Д. махала налази се око 500 m даље од главног дела насеља. Лешак укупно има 40 родова са 133 дома (1947. г.).

Постоји предање да је Лешак некада био градско насеље. То насеље имало је два дела: Горна и Долна варош. Горња варош лежала је изнад данашњег села на месту где је мало насеље Варвара. Доња Варош налазила се на месту где лежи садашње село. Када је Лешак био градско насеље тада је у њему постојало утврђење. Налазило се између Доње и Горње вароши на темену једног узвишења стрмих страна. Од овог утврђења сада се познају остаци од зидова.⁷⁴ У оно доба када је Лешак био градско насеље оно је имало кланицу. У њој се „клаа стока“ за исхрану становника. Кланица се налазила на месту Касапница (на страни према суседној Слатини).

Градско насеље Лешак, његово утврђење, кланица уништени су веома рано. Посада из утврђења злато је патоварила на мазге и побегла преко гребена Шар-планине на запад. Касније утврђење у Лешку није био обновљено.⁷⁵ Садашњи становници из Лешка одлазе на место где је било некадашње утврђење (Кале) сваке године на дан ускршњих поклада. Пре десет година код утврђења вршена су рударска ископавања и том приликом откривени су стари гробови. Кости у тим гробовима биле су дебље и дуже него што су кости данашњих људи.

О старости Лешка има потврде и у писаним изворима. У доба оснивања Охридске архиепископије, а можда и раније, за време Климента, Наума и њихових ученика у X веку, образовао је у Д. Пологу, под старим градом Лешком, један духовни црквени центар.

На његовом челу био је епископски намесник. Он је имао под градом Лешком цркву Св. Богородица и двор са потребним свештештвом и привилегованим имањем нужним за њихово издржавање. Град Лешак⁷⁶ и црква у њему пропали су, како се зна, почетком 1190. г. приликом упада у Полог рашког жупана Немање. Крајем XII или почетком XIII века на месту старе разорене цркве подигнута је мања. Обновљена и преправљена она у својим основама постоји и данас.⁷⁷ 1326. г. Лешак се у једној хрисовуљи наводи као село.⁷⁸

И. Снегаров у својој књизи „Историја Охридске архиепископије“ (I, стр. 183—184) изнео је да се градиш Леаскумцос налазио негде на Косову. Међутим, Р. Грујић, добар познавалац историјских прилика у Пологу, наводи да се поменути Леаскумцос односи на „развалине градиша Лешка у Д. Пологу“.⁷⁹

Садашње становништво Лешка прича да је некада у овом насељу и око њега било 77 цркава и манастира,⁸⁰ касније уништених. Знају се места и називи само за неколико црквишта („вакали“). Храм Св. Петка лежао је југозападно од данашњег села онде где су сада виногради. На том месту постоје остаци од зидова.

Храм Св. Никола лежао је северно од данашњег насеља. И ту се познају остаци од зидова. По остацима од старина види се да је на овом црквишту постојала нека мања богомоља. На дан Св. Николе код овог црквишта скупљају се становници из Дабеске махале и тада они „крипат леб“ (надс „ортија“). Код овог црквишта налази се и једно гробље.

Црква Св. Атанасија је на 20 минута хода изнад данашњег села. Ову цркву зидао је јеромонах Антоније крајем XIII или почетком XIV века.⁸¹ За време Турака, како наводе сељаци, ову цркву су порушили околни муслимански Арбанаси, нарочито они из Слатине. Од 1927. г. црквину је почео рапчишћавати монах Теодорит и том приликом је утврђено да су се на остацима од зидова познавали три слоја од фресака. Испод црквеног пода откривена је костурница. Пронађени су и делови од камених стубова. На овом црквишту данас постоји ново саграђена богомоља.

Црквиште Св. Илија налази се испод села близу пута који води за Тетово. На том месту сада су ливаде и познају се мањи остаци од бигрених зидова.

Место Св. Марсна лежи у непосредној близини напред поменутог црквишта Св. Петка. На том месту налази се један виноград. Власник винограда, пре неколико година, копајући пронашао је остатке од зидова и гробље. Положај гробова био је исти као и код гробља садашњег становништва. Једино су кости у тим гробовима припадали људима који су по величини били „како ципои“.

На граници атара Лешка и Слатине, и то на котлишском дну, постоји место Даги грм. Ту је раније откопан камени стуб дуг око 3 m (40 cm у пречнику), затим неко време познавали су се остаци од храма, а местимично виђале су се и надгробне плоче. Ово земљиште сада је обрађено.

Црквиште Св. Димитрије лежи на јужној страни села. На овом црквишту сада постоји једно сеоско гробље. Остатака од храма нема. — На јужној страни села налази се и место Св. Борџија. И ту се остаци од старине не познају. Око црквишта налази се друго сеоско гробље. — Место звано Харалампчије је у средини села. Ту је некада било гробље у које су се упокојавали преци данашњих становника. — Место Св. Врачи налази се такође у селу, крај садашњих основне школе. Старина на овом месту сада нема. Раније су и ту постојали гробови у којима су се упокојавали преци данашњих сеоских родова.

Испод Лешка у непосредној близини постоји лешачки манастир посвећен Св. Богородици. Он је саграђен око старе цркве која је 1326. г. била приложена Св. Богородици на Левиши (Призрен).⁸² Лешачки манастир једном је обнављан 1600. г. Обновио га је скопски митрополит Никанор, који је био родом из овог насеља. Поменута година је приближна јер се епископ са тим именом јавља 1636. г. Г. 1710. јаничари су напали манастир и монаси су се разбегли. Тек почетком XIX века (1818. г.) манастир је обновио јеромонах Кирил Пејчиновић родом из суседног Теарца. Повремено (1875, 1878, 1895. г.) у манастиру су вршена разна дограђивања и од 1935. до 1940. г. у њему је саграђена нова манастирска црква. Лешачки манастир сада има осам калуђерица, једног свештеника и неколико „ветени момчиња“. После другог светског рата у два манастирска крила смештен је санаторијум за грудоболне. Посед лешачког манастира 1947. г. захватао је њиве: Рупа (3 ha), Глајноћоо (1 ha) и виноград са 5.000 чокога. Од живе стоке у манастиру има неколико крава, два вола и мало оваца.⁸³

За прошлост Лешка занимљива је народна традиција која говори о једном старом путу. Стари пут полазио је са места где је данашње село. Затим је водио по Шар-планинској падини на запад и то преко места Аниште (ту су биле зграде за преноћивање), затим преко лотеса званих Репушник, Вртишта, Булин Гроб или Црквиште, Чифтетац и Преслап на самом билу Шар-планине. Одатле се стари пут спуштао на села Драјчић и Мучибабу у Средској. Овај пут је служио за саобраћај у оно доба када је на месту данашњег Лешка постојало градско насеље. Пут је сада потпуно напуштен. Р. Грујић с разлогом тврди да је поменути средњовековни пут спајао Д. Полог преко Средске са Призреном.⁸⁴

У Баџинској махали, како се казује, некада је била бања. На том месту јављају се слаби извори сумпорне воде, а око њих познају се остаци од ранијег купатила. Могуће је да су се у овом купатилу лечили болесни људи из Лешка и из околних насеља. — О Лешку постоји један писани помен и из 1795. г. Помен је очуван у тапји Реџеп-паше тетовског. Он је тада тетовској текији завештао у Лешку „три парцеле својинске баште“.⁸⁵

У Лешку живе православни Македонци. 1. Стариначки родови: Базовци (1 к., Св. Никола), по веровању овај род не може се

повећати на више од једне куће. — Стојковци (18 к., Митровдан), имају исељених породица у Тетову (1) и Рушчуку (2). — Бурлуковци (6 к., Митровдан), имају исељених породица у Пловдиву. — Чочолевци (1 к., Св. Арханђео), одувек били једна кућа. — Такаревци (6 к., Петковдан), имају исељених породица у Рушчуку (3). — Мазарковци (3 к., Митровдан), имају исељених породица у Рушчуку. Име добили из поруге. — Савен (4 к.) и Тошоћој (2 к.), први славе Петковдан и Св. Никола, а други само Св. Никола. — Тасески (1 к., Митровдан), и ови се сматрају као слаб род. Увек имали једну кућу.

2. Досељени родови: Коларои (2 к., Св. Врачи), пореклом из Старог Села близу Рогачева. Тамо били старинци. Досељено се предак из четвртог појаса, по занимању колар. — Боревци (4 к., Бурђевдан), досељени из суседне Варваре. Дошао прадед данашњих становника (Билбиа, жив, 50 година — Петруш — Божић — Боро). Једна њихова породица прешла је у Слатину. — Качовци (4 к., Петковдан и Св. Никола), пореклом из суседног Сетола. Дошао је Јанко, предак из четвртог појаса (Андро — жив — Мито — Божин — Мишо — Јанко). Име добили по томе што се неки предак ожењено девојком качара из Сиринића. У Сетола били род са тамошњим Грубановцима. Једна породица преко Лешка прешла је у Лесковац. — Лалошој (11 к., Ваведење), пореклом из суседног Непроштена гас су били старинци. У Лешак је дошао поп Китан, предак из четвртог појаса (Мито, 45 година — Јастре — поп Симун — поп Китан). У Непроштету имају већи број рођака. Овај род у Лешку до сада је стално давао свештенике. Имају исељених породица у Скопљу (1), Борчу Петрову (5), Тетову (1) и Софији (1). — Гркоманои (4 к., Св. Арханђео и Ваведење), досељени се из Рогачева. Дошао је предак Јовче. Презиме Гркоманои добили по неком претку који није могао да изговара речи (говорио је „како грк“ — петак). Оснивач рода Јовче је предак из четвртог појаса (Томе, жив, 40 година — Самој — Васо — Стојан — Јовче). У Рогачеву били старинци. — Карапанцовци (3 к., Св. Никола), пореклом из неког села код Гостивара. Сматрају се као стари досељеници. Имали су претке са црномањастом бојом коже. Од Карапанцоваца преко Лешка одселили су се три породице: у Тетово (1) и Скопље (2). — Китановци (1 к., Св. Никола), досељени однекуда. — Ђалунковци (3 к., Св. Никола), досељени однекуда. У Лешку најпре живели на месту званом Св. Врачи, затим прешли у Дабеску махалу, а сада се налазе у Бањинској махали. Имају исељених породица у Пловдиву (2) и Плевну (1). — Николовци (5 к., Бурђевдан), пореклом из Варваре. Имају једну породицу у Пловдиву. — Сандаровци (3 к., Св. Јован), досељени из Непроштена. — Јоановци (2 к., Св. Никола), досељени из Слатине. Дошао је предак Јован јер у Слатини „посилили“ досељени Арбанаси. У Слатини звали су се Шокои. Даље порекло из Сиринића. — Рошој (2 к., Св. Никола), дошли из Слатине. Тамо имају истоимених рођака. Право порекло са Овчег поља. — Пејчиновци или По-

повци (13 к., Петковдан и Св. Никола), пореклом из суседне Отуње. Тамо су се звали Цанцаловци. Из Отуња иселио се неки свештеник Гаврил, предак из трећег појаса. У Отуњу имају рођака. Право порекло из Орашког Градишта сада арбанашког насеља у клисури Вардара. Пејчиновци преко Лешка имају одселих породица у Тетову (3, зову се Лешковци — познат богат род), Рушчуку (1), Београду (1), Софији (1) и Француској (1). Од Пејчиноваца у Бугарској било је неколико високих чиновника: проф: др Сане Попоски, потпуковник Михајл Јованов и други. — Цинцарои (6 к., Ваведење), дошли из планинског села Сетола. У Лешку имали шкртог претка и зато добили родовско име. Док су живели у Сетола преци овог рода имали су њиве на месту Цацој Патрадници. Ове њиве сада су напуштене. У Сетола имају рођака. У Лешак се досељено Богдан, предак из трећег појаса (Фирче, жив, 50 година — Столе — Кочо — Богдан). — Нешовци (1 к.), пореклом из Чучера у Скопској котлини. Дошао је отац данашњег живог Димчета (стар 60 година) као домазет. Једна нешовска породица одселила се у Варну. — Пашињи (4 к., Митровдан), род је основао неки предак који је дошао из Подбрега. По тазбини они се зову Милосавци. У Подбрегу радили су као чифчије на пашином имању. — Зако (1 к., Св. Никола), досељено се као домазет из Палчишта. Овде живе на имању изумрлог стариначког рода Царлој. — Здраве (1 к., Митровдан), досељено се као домазет из Мушникове у Средској. — Налабукои (1 к., Св. Никола), стари досељеници. Старину не знају. — Прицо (1 к., Св. Арханђео), дошао је пре 15 година на купљено земљиште. Пореклом из Варваре. Тамо су им род становници Прицовци. — Богојевци (1 к., Бурђевдан), дошли из Рогачева. Богоја је био овчар у лешачком манастиру. После се населио. У Рогачеву били старинци. — Ончев (1 к., Ваведење), дошао је пре 15 година на купљено земљиште. Пореклом из планинског села Брезна. Тамо припадао роду Русевци. — Филиповци (1 к., Митровдан), пореклом из пољског села Јанчишта. Дошао је Филип ас данашњих становника. — Стојан (1 к., „Св. Варвара“), дошао је 1939. г. из суседног Брезна. Тамо је припадао роду Станкоски. Даља старина томе роду је из места „Станкоо Гумно во Албанија“ — Трпе (1 к.), Стеван (1 к.) и Боре (1 к.), славе Св. Арханђела. Дошли као домазети на имање изумрлог рода Дабевци. Трпе је из Теарца, Стеван је из Сетола (тамо је припадао роду Качовци), а Боре је из Варваре (тамо припадао роду Пржои). — Сибиновци (4 к., Митровдан), пореклом из сада муслиманско-арбанашког села Котлине у Качаничкој клисури. Одатас су се иселили „од злуи“. У Лешак је дошао Сибин, предак из трећег појаса (Ристо, жив, 40 година — Андро — Спасо — Сибин).⁸⁸ — Коруновци (6 к., Ваведење), дошли из суседне Варваре. Досељено се Корун, предак из трећег појаса (Стојан, жив, 45 година — Стојче — Милосаван — Корун). Имају исељених породица у Бугарској (3). — Богојевци (1 к., Мартинци), пореклом из Слатине. Дошао је предак Блаже крајем XIX века. У Слатини припадали истоименом роду. — Манојлови (1 к., Св.

Никола), дошли из Глоба. Дошао је Манојло отац данашњих становника као домазет.

Сазнао сам за два изумрла рода: Парлој, славили су Св. Николу. Били су старици. Потпуно су изумрли за време Турака. — Дабовци, славили су Св. Арханђела. Потпуно су изумрли за време Турака. По овом роду остало је име Дабоске Махале. — Почетком XVII века у Скопљу је био митрополит Никанор, родом од лешачког рода Главиновци.⁸⁷ Данас потомци од овог рода у Лешку не постоје. Могућно је да су се иселили или изумрли (постоји род Главиновци у суседном селу Варвари).

77. Варвара

Село лежи на падини Шар-планине, непосредно изнад Лешка (надморска висина око 850 m). Становници воду пију са три чесме, које су у селу. Њихова су имена: Студенец, Селска чесма и Горна чесма. На атару избијају извори: Бачилиште, Равен, Чеџин извор, Ракита, Голем поток, Сув дол, Силна вода.

Називи за котесе на атару: Ораше, Белимен, Пројчоо, Дубовицк, Горни Лазој, Крс, Измида, Папрадник, Рупина, Скок, Дабижова вода, Млака, Скакалник, Одриште, Дага ливада, Плоча, Сина вода, Чифтеташ, Лазон, Ливабе, Којчиноо, Чеџин, Кутлишта.

Село се дели у две махале: Горња и Доња. Удаљење између махала је незнатно. Варвара укупно има 9 родова са 40 домова (1947. г.).

Селјаци причају да се ово насеље некада звало Горна варош и да је по томе остало данашње име Варвара (од варош). Када је у Варвари била Горња варош, тада је на месту где је сада село Лешак лежала Доња варош са око 77 цркава. Неки селјаци у Варвари, приликом грађења кућа, ископавали су остатке од троскве и трагове од ковачнице.

Касије Горња и Доња варош биле су разорене. На њиховим местима основана су села Варвара и Лешак. Код тадашњег становништва постоји и једна доста неодребена традиција о томе да је у насељу некада „тепала чума“.

На грапици атара између Варваре и Лешка постоје остаци од тврђаве сада зване Кале. О томе је више изнето при опису Лешка. У Варвари се казује, да је на Калету живео „владика“. Од Калета до старог манастира Св. Атанасија подио је мост „на синцири“ (на ланцима). Камен са некадашње тврђаве разнет је у првој половини XIX века када је зидано утврђење изнад Тетова. Тај су материјал преносили Власи на мазгама.

Није одвише да се на овом месту изнесе причање забележено у Варвари о ранијим тетовским пашама. По казивањима старца, најпре је из Љуме у Тетово дошао Арбанас Ајдар Пала, који је био велики насилник: „он коле, он беси, потурчуе“ у целом Пологу. Зато су се неки Македонци жалили у Цариграду. После жалбе цар је послао „суари“ које су повеле Ајдар Палу у Цариград и тамо га

затворио. За време док се налазио у затвору Ајдар Пала „само клањао“ (клањао), претварао се да „не гази ни мрави“, „не утепувао ни мува“ и слично. Због тога њему је турски цар дозволио да се врати у Тетово. У Тетову Ајдар Пала имао је четири сина: Абдураман-пашу, који је постао тетовски паша, Ајрадин-пашу „отишоа по Дебар“, Амзи-паша, који је имао пашалук у Скопљу, и Ашиб-Бабу, који је основао тетовску текију. У Варвари се прича како је за време помеснутог Абдураман-паше у Тетову живео неки хришћанин Аци Наум, који је био веома поверљив пашин човек. Он је одвратио пашу да не зида утврђење у Гајру, већ у Лафцу.

Код старца у Варвари постоји живо сећање и на познатог Кирила Пејчиновића. Прича се, како је Кирил пре зидања лешачког манастира казао тетовском паши да ће зидати „теће за сиромаси“, слично текији пашиног брата у Тетову. Паша је то одобрио те је тако Кирил сазидао манастир на месту где је пре тога у Лешку постојала „јурија“ (слободно земљиште). После смрти Кирила Пејчиновића, игуман лешачког манастира постао је јеромонах Силвестар родом из Варваре (од 1845. до 1860. г.). Он је заслужан за манастир по томе што је саградио троспратну зграду („сарај“) у којој могу коначити око 500 гостију.

У Варвари постоји црквица („паракаис“) Св. Петка. Она је саграђена у турско доба на месту где су постојале рушевине истоименог старог храма.⁸⁸ Јужно од Варваре постојали су стари вакуфски храстови. Њих су посекали у другом светском рату муслимански Арбанаси из суседног Непроштена. — Варвара није могла да буде велико село јер је стално давала исељенике. Само се за последњих осамдесет година из Варваре иселило преко 50 породица. Највише исељеника има у суседном попланинском селу Лешку и у Рупчуку (Бугарска).

Варвара је насељена православним Македонцима. Родови су стариначки и досељени. 1. Старинци: Чулевци (9 к., Алимпије Столпник), куће су им у Г. махали. Имају већи број исељених породица у Лешку (10), Тетову (8, од њих тамо потиче Симо Момироски, адвокат) и Софији (3). — Арнадарои (2 к., Св. Арханђео и Ваведене), неко од предака „биса волпа“ и по томе добили име. Куће су им у Д. махали. Имају исељених породица у Тетову и Рупчуку (1). — Цветковци (8 к., Св. Арханђео и Ваведене), куће су им у Д. махали. Имају исељених породица у Тетову (2), Софији (4), Рупчуку (1), Свиштову (1) и Силистрији (2). — Печирибовци (4 к., Св. Арханђео и Ваведене), неки од предака „пекол риба“ и по томе остало име. Најпре су живели у Д. махали. Али је пека свиња „скутурала камен“, који је пао у њихово двориште и домаћина ударио у главу. Отада су ови становници прешли у Г. махалу. Имају исељених породица у Лешку (1) и Софији (2). — Бошкови (2 к., Св. Арханђео и Ваведене), куће су им у Д. махали. Исељеника немају. — Прнци (3 к., Св. Арханђео и Ваведене), куће су им у Д. махали. Како су добили родовско име садашњи становници не знају. Имају по једну одсељену породицу у Лешку и Београду. —

Пандезиини (1 к., Св. Арханђео и Ваведење) „не се плодиле“ и исељеника немају. Родовско име добила по претку Пандезији. Кућа им је у Г. махали. — Глаиновци (3 к., Св. Арханђео и Ваведење), куће су им у Д. махали. Прича се, да је из овог рода раније био „владика“ Никанор (прва половина XVII века). А. Селишчев објавио је да је поменути владика био родом из Лешка.⁸⁹ Никанор је отпочео ископавање старе цркве изнад Лешка. У Лешку постоје њиве Глаиноски (према Слатини). Њих су поклањали лешачком манастиру становници овог рода.

2. Досељени родови: Коачовци (8 к., Алимпије Стоапник), „од мука избегале“ као хришћани из Луме у с. Арбанији. За њих је Р. Николић навео да су пореклом из арбанашке Малесије.⁹⁰ Овде су дошли у првој половини XIX века, у време тетовског Абдураман-паше. Становници овог рода имају свежу традицију на једног свог ранијег претка Милоша Коача, који се доселио са братом Трпком. Када су дошли у Варвару браћа су најпре били ковачи у селу. После су купили воденицу испод села код лешачког утврђења и ту саградили другу већу ковачницу. Поменути Милош Коач био је угледан човек и неустрашив пред арбанашким нападачима, који су долазили у село. Једном, када се Милош враћао из Скопља носећи робу, њега су Арбанаси убили из заседе код села Вратнице. Становници рода Коачовци живе у Г. махали. Од њих преко Варваре има исељених породица у Тетову (2), Брезну (1, Боровци) и Рупчуку (6). — Сви становници Варваре славе сроску славу Петковдан.

Осим исељеника, које сам навео при опису појединих данашњих родова, сазнао сам и за друга исељавања из Варваре. То су: Николовци (5 к.), Боровци (4 к.) и Коруновци (6 к.), живе у суседном подпланинском селу Лешку. — Трпевци (2 к.), живе у пољском селу Прељубишту.

78. Отуње

Мало насеље на падини Шар-планине. Околна су насеља: Варвара са СИ и Сетоле са ЈЗ. Становници воду пију са чесама, које су у селу (Чешма, Лаг, Чешмице). Око села избијају слаби извори: Врба, Бавиче, Поличица, Требениче, Бела вода, Ливађе, Коловоз, Стојкоћоо, Подороо, Вртои.

Називи на потесе: Преко река, Отаа, Старо лозје (сада њиве), Варје, Рамниште, Водениште (ту била нека стара воденица), Вирје, Раскрсница, Маркова Млака, Милоша Млака, Ртоец, Поличица, Прешњичиња. Делови са пашом високо изнад села су: Сенокос, Шип, Длага ливада, Аливерица, Плоча. Делови атара, који су под шумом, имају ова имена: Сина вода, Голем поток, Требениче (раније биле њиве), Карпа, Бапија ливада.

Село је збијено са кућама груписаним у махалама. У свакој махали налазе се куће једног рода. Зато махале имају родовска имена (Шуриповска, Јанкуловска, Петковска и Илиновска). Укупно Отуње има 4 рода са 31 домом (1947. г.).

Отуње је старо село са очуваним стариначким родовима. У Отуњу раније је постојала стара црква, касније порушена. Нова црква посвећена Алимпију Стоапнику саграђена је 1866. г.

На атару Отуња, са северне стране, некада су се налазили пчелињаци лешачког манастира. Тада сељаци из Отуња били су „трмчари“ (пчелари). Почетком XIX века на месту где су се налазили поменути пчелињаци покушао је да се насели пеки муслиман Асан, пореклом из с. Арбаније. Да би се ослободио непожељног досељеника, становници из Отуња у договору са становницима из суседне Варваре, убили су поменутог Асана. Отада потиче и кумство између становника оба ова села. Неке старе кумовске везе сада још постоје.

Отуње није много нарасло по броју кућа јер је за време Турака и касније стално давало исељенике. Колико има породица у селу, од тога „уште повише има дигнато“.

Отуње је насељено православним македонским становништвом. 1. Старинци: Јанкуловци или Клакони (7 к., Петковдан), некада били једини становници у овом насељу. Имају исељених породица у Скопљу (2), Београду (1), Софији (2) и Пловдиву (4). Две породице од рода Јанкуловци зими са стоком проводе у пољском селу Ратају. Тамо имају њиве. Лети њихова стока и укућани враћају се у Отуње.

2. Досељеници: Илиновци (8 к., Петковдан), дошли из Орашког Градишта, сада арбанашког насеља у клисури Вардара. Док су становали у Орашком Градишту њихове куће налазиле су се непосредно поред корита Вардара. Старо родовско име овог рода је Џанцаловци. Имају преко Отуња исељених породица у Лешку (13) и на друге стране. — Петковци (5 к., Петковдан), исто порекло као и Илиновци. — Шурновци или Поројчани (11 к., Св. Никола), пореклом из подпланинског сада арбанашког села Пороја (казивање записано у селу Џепчишту). Неко од предака у овом роду говорио је „шурам“ (тражим) и тако су добили родовско име. Преко Отуња имају исељених породица у Тетову (4), Скопљу (4) и Софији (2).

Трпчевци, били досељеници. Дошли из суседног подпланинског сада арбанашког села Пороја. Оснивач рода, који се доселио у Отуње, звао се Трпче. Његови потомци постепено су изумрли. Помећући Трпче у Пороју имао браћу. Они су се иселили у Скопље. — Џукевци, и ови су изумрли. У Отуње били су досељени из Луме у с. Арбанији. За овај род се прича, да је у селу имао доста „трмки“ (пчелас).

79. Непроштено

Село је подпланинско. Лежи североисточно од Тетова, при слику Непроштенске реке на котлинско дно. Вода за пиће добија се са чесама (12) које се налазе у селу. Вода је спроведена 1930. г. са извора изнад села далеког око 4 km. Пре тога становници упо-

требаваали су за пиће и речну воду. На атару око Непроштена избијају мањи извори.

Топографски називи за обрађено земљиште на котлинском дну: Душогубица,⁹¹ Црквени Орман, Зад Орман, Преко пут, Равше, Стара ливада, Прскача, Масларски пут, Градски пут, Средни пут, Под Јурија. Називи за потесе на планинској падини: Габер, Млака, Шавар, Капија, Стари лозја, Река, Кургоец, Дубовник, Црешњариште, Симоница. Атар према планини није много простран јер земљиште на тој страни махом припада другим вишим насељима.

Непроштенска река и њена плавина село су поделили на два дела. Југозападни део је већи и у њему су насељени Македонци. У североисточном мањем делу живе Македонци и Арбанаси. Растојање између тих делова износи око 300 м. Између њих лежи простор „средсело“ или „збирало“.

Становници у Непроштену разликују три махале: Долно маало, Горно маало и Преко река маало. Прве две махале леже десно, а трећа лежи лево од Непроштенске Речице. Укупно Непроштено има 25 родова са 168 домова (1947. г.).

Некада се Непроштено звало другим именом. Али у неком рату ту су се скупили полошки главари који су решили да предају област Турцима без отпора. Због тога су незадовољни околни сељаци овом насељу дали име Непроштено (да му „не буде просто“). По другом казивању Непроштено је добило име у оно време када се водила битка на Косову. Тада је кроз ово насеље прошла војска, која се распитивала да ли у близини има сакривених непријатеља. Становници су војску обманили. Када је она изашла из ссела њу су напали непријатељи и сву побили. Због ове издаје, остало је данашње име насеља. 1930. г., селу је дато име Андрејево. Од 1941. г. поново је уведен стари назив Непроштено.

Непроштено је старо село. Некада оно је било и велико насеље. Старост села види се по остацима од храмова и по очуваним стариначким родовима. Западно од ссела, налази се црква Св. Илија. Црква је грађена пре око 80 година на рушевинама истоименог храма. Стари храм Св. Илија некада је био веома познат у околним насељима.

Храм Св. Арханђела лежи изнад ссела, на левој обали реке. Храмовска зграда је мала али веома стара. Нико од данашњих сељака не зна када је она подигнута. Доња половина храма укопана је у земљи. Касније становници крај ове цркве доградиле су трем. Неки муслимани за време Турака покушавали су да сруше цркву али нису успевали. Таквим муслиманима, како народ верује, увек би се десило пеко зло.

На јужној страни села лежи место Св. Борђија. Уочи Бурђевана тамо одлазе становници из Непроштена, пале свеће и деле храну. На овом месту сада се познају темељи од мањег храма, постоји једна чесма, а раније могли су се видети гробови. Храм Св. Борђе некада је поседовао компасе са шумом на котлинском дну. Та је

шума касније искрчена и претворена у ливаде и пиве (зове се Црквени Орман).

На атару Непроштена изнад села постоји место Крс. Ту је некада лежао храм посвећен св. Атанасији. На дан поменутог свеца код тог црквишта, до пре неколико година, скупљали су се сељаци и палили свеће. Остаци од црквених зидова сада не постоје. Види се само једна плоча са крстом, а око њих су крстови.

У писаним изворима Непроштено први пут се наводи 1795. г. Тада је тетовски Редеп-паша у овом селу завештао „седам парцела баште, затим једна кестенова башта, једна башта која има собе за баштована, извор и јабукова и крушкова дрвећа“.⁹² Поменуто завештано имање, како казују сељаци, налазило се у Г. Махали у близини рушевина храма Св. Илија. Ту је постојала још кула за чувара и куће за сељаке чифчије. Пред крај XIX века власник тога земљишта био је Турчин Илџаз-ага Тресија из Тетова. После је земљиште продао сељацима који су га обрађивали (то су били становници од рода Јанкои и други), а нешто су купили и поједини непроштенски Арбанаси.

За прошлост Непроштена занимљива су и ова народна казивања. Насеље је раније било велико и зато је у њему било по два и више свештеника. Тако је било и 1912. г. када су у Непроштену живели поп Ристе и поп Исаил. — Непроштено раније је било често нападано од Турака и од неких становника званих „десери“.⁹³ Последњи су правили велики зулум не само у овом селу него и у другим насељима. — Поред Непроштена, на путу за Тетово, за време Турака налазио се хан. Њега је једне ноћи заједно са сопствеником прекрила велика плавина.

У Непроштену живи двојако становништво: православно и муслиманско. Први говоре македонски, а други арбанашки.

а) Православни македонски родови су двојаки: стариначки и досељени. 1. Старинци: Бурчиини (7 к., Св. Никола), куће су им у Д. махали. Постојао је дед Ђурчија и по његовом занимању добили име. Имају одсељених породица у Тетову (1) и Скопљу (2). — Шкуртои (13 к., Св. Никола), име добили по томе што су имали „дедо мицав“. Звао се Стојко Шкурто. Куће су им у Д. махали. Овај род има неколико изумрлих и исељених породица. Исељеници се налазе у Тетову (1), Скопљу (3) и Софији (2). — Димитриини или Попови (4 к., Св. Јован), од овог рода раније су потицали неки сеоски свештеници. Живе у Г. махали. Имају доста изумрлих породица. Једна њихова породица живи у Београду. — Маркућеи (8 к., Св. Никола), живе у Г. махали. Једна њихова породица одсељена је у Габрово (Бугарска). — Корлевци (1 к., Св. Никола), раније били „јак сој“. Касније су многе њихове породице изумрле. Куће су им биле у Г. махали. Овај род дао је две исељене породице у Бугарској. — Мојсини (1 к., Св. Никола), живе у Г. махали. Имају доста старих исељеника, али њихово место исељења сада се не зна. — Кокелои (2 к., Св. Никола), неко од предака био „ко-

келав" (хром). По томе добила родовско име. И у овом роду има неколико изумрлих породица. Куће су им у Г. махали. — Пројкови (3 к., Петковдан), куће су им у Преко реке махали. Једна њихова породица одсељена је у Скопје. — Корупкови или Сибинови (2 к., Петковдан), живе у Преко реке махали. Једна њихова породица одселила се у Софију. — Алашови (10 к., В. Госпођа), куће су им у Преко реке махали. Имају исељених породица у Лешку (11) и у Румунији (1).

2. Досељени македонски родови: Дабинчеи (6 к., Св. Никола), куће су им у Г. махали. Доселили се као задруга од 32 члана „од Дабарско". Овде живе од краја XVIII века: Ристо, жив, 70 година — Миајл — Стаменко — Јандрија — Стојан, предак који се доселио. Из поменуте старине побегли су једва живи „од јаничари". Преко Непроштена имају исељених породица у Београду (1), Софији (2) и Америци (2). — Терзиини (23 к.), дошли из суседног планинског села арбанашког села Бермола. У Бермолу славили су Петковдан и ту су славу пренели и у данашње село. Славу Св. Николу примили су у Непроштену. Из Бермола иселили су се „од мука" пре око 140 година (Тодор, жив, 53 године — Богдан — Кочо — Гаврил, у Непроштено дошао је отац Гаврилов). Неки преци били су терзије и по томе добила родовско име. Живе у Д. махали. Имају и доста исељених породица: у Тетову (2), Скопљу (6), Београду (1) и Софији (1). — Јанкови (7 к., Св. Јован), досељени однекуда. Живе у Д. махали на месту где се за време Турака налазио чифлик. Преци рода Јанкови најпре су у Непроштену били чифчије, па су се после ослободили. — Пачаврои (15 к., Петковдан), пореклом из планинског села Брезна. Куће су им у Г. махали. Две њихове породице прешле су у Тетово, а пет породица прешло је у Београд. — Калкови (6 к., Петковдан), куће су им у Преко реке махали. Досељени однекуда. Имају исељених породица у Тетову (1, сада изумрла) и Румунији (2, једна је изумрла). — Бојковци (10 к., Св. Никола), доселили су се пре 85 година из пољског села Требоша. У Требошу били чифчије. Сада знају ову генеологију: Никола, жив, 55 година — Аврам — Кочо, један од досељеника који је дошао из Требоша. Даља старина овог рода је из околине Ѓилана. Из поменуте старине они су дошли да буду чифчије у село Подбрсге, па после у Требош. Бојковци преко Непроштена имају исељених породица: у Тетову (4), Скопљу (2), Београду (6) и Софији (1).

б) Муслимански арбанашки родови: Садикови (11 к.), први муслимански досељеници у Непроштену. Дошли око средине XIX века. Најпре је дошао оснивач рода Садик „како момак" (радио је у македонском роду Дабинчеи). После се населио за стално и основао род. Порекло овог рода је из неког места у с. Арбанији. — Мирселови (19 к.), дошли одмах иза првог рода. И они су старином из с. Арбаније. — Демирови (14 к.), порекло и време досељења као и поменути род Мирселови. — Салија (1 к.), дошао је преко суседне Слатине. Даље порекло у с. Арбанији. — Сејдо (1 к.), дошао је преко Желина. Старина му је у с. Арбанији. — Муслија

(1 к.), и Салија (1 к.), дошли из неких околних села. Даље порекло у с. Арбанији.

в) Торбешци: Исак или Торбеш (1 к.), дошао је из Љубиња у Средској. Овде је био зидар и тако је остао. Кућа им је у муслиманском делу Непроштена.

г) Роми: Љуша (1 к.), дошли из суседне Слатине. Овде су ковачи.

Поред исељеника које сам навео при опису појединих родова, сазнао сам и за друге исељенике из Непроштена. Они припадају македонском становништву. Ту спадају: Цамбазови (8 к.), живе у планинском селу Брезну. — Сандаровци (3 к.), живе у суседном Лешку. — Савески (1 к.) и Војноски (1 к.), живе у Брвеници — Крсто (1 к.), живи у Тумчевишту. — Краичеи (1 к.), живе у Јанчишту. — Терзиини (1 к.), живе у Ђеловишту код Вратнице.

80. Сетоле

Мало планинско село. Лежи на падини Шар-планине на висини од око 900 м. Суседна су насеља: Отуње са североистока и Непроштено са југа. Вода за пиће добија се са чесама које су у селу. Зову се: Топишиште, Збирало, Студенец, Кумоа чешма. На атару око села избијају извори: Коритишта, Извор, Плоча, Гулоа ливада, Вртљане.

Око Сетола леже ови потеси: Волче, Требеница, Османица, Коптаниће, Борчеи падини, Под гумно, Пелснице, Ограда, Ђукала, Габер, Вртљане, Палојна, Срториште, Косноа леска, Камен, Лазои, Сеч, Рид, Рибар, Скок, Бузов лаг, Бузов Лаз, Асништа, Три Реће, Церлиће, Бел Муш.

Село је збијеног типа. Дели се у три махале: Преко дола, Збирало и Опар маало. Укупно Сетоле има 15 родова са 22 дома (1947. г.).

Некада су у овом делу шар-планинске падине постојала два села: Горно и Доно Сетоле. Горње Сетоле касније је расељено.

О расељеном Г. Сетолу прикупио сам ове податке. Село је било мало и насељено православним македонским родовима. Лежало је изнад данашњег Сетола. Од становника Г. Сетола сада се зна за род Цинлевци (1 к., Петковдан и Св. Никола). Поменути род у Г. Сетоле доселио се из неког места око шар-планинског превоја Цини-бега. По преводу они су добила име Цинлевци. Неки предак овог рода у Г. Сетолу имао је три сина. Један његов син као домазет прешао је у Д. Сетоле у роду Фандовци. Касније су Цинлевци, на позив Фандоваца, сви прешли да живе у Д. Сетоле. Од Цинлеваца преко Д. Сетола има неколико одсељених породица. — У Г. Сетолу било је и других родова, који су се негде иселили. По општем казивању, становници из Г. Сетола расељавали су се због страха од

Арбанаса из Ауме. По расељењу Г. Сетола његов атар припао је становницима из Д. Сетола јер су они били најближи. Главнији потеси расељеног села зову се: Горно Сетоле, Бела вода, Жежница, Кутлина, Ружин лаз.

Д. Сетоле увек је било мало насеље. Оно није могао да има већи број домова јер су се његови становници за време Турака престано исељавали („се издигнале“). Око 1890. г. Сетоле је нарасло на 70 кућа, али пред крај турске владавине због напада од стране суседних Арбанаса (из села Бермола) тада се иселио већи број кућа. Исељавања су се вршила према Тетову и у градове где су се становници бавили печалбом.

Становници Сетола имали су тежак живот и за време арбанашке окупације у Другом светском рату. Тада су сељаци неколико година били скоро потпуно затворени у својим кућама: нису смели ићи у њиве, нити у шуму и са стоком на пашу. Ако би неко изашао од многобројних арбанашких насилника тај се жив кући није враћао. Тада су Арбанаси и у самом селу убили неколико истакнутијих домаћина, затим су опљачкали сву стоку и однели покућнину. Непријатељи су биле њихове патње за време те четворогодишње арбанашке владавине.

У селу постоји црква; саграђена је пре око 120 година.

Сетоле је насељено православним Македонцима. Родови су стариначки и досељени. 1. Старинци: Бачоски (2 к., Ваведење), раније су имали много оваца и лети су живели у бачилима. Зато се зову Бачоски. Многобројну стоку зими су чували у подгорском селу Непроштено, јер у том насељу налазиле су се њихове њиве и ливаде. Док се нису ослободили од Турака стока рода Бачоски била је неколико пута плачкана од Арбанаса, па иза тога обнављана. Имају исељених породица у Тетову, Скопљу и Габрову. Док су били велики сточари тада су Бачоски били разгранати по броју кућа. Та разгранатост је опала услед плачкања и исељавања. — Буневци (2 к., Ваведење), имају исељеника у Тетову, Софији и Силистрији. Од овог рода потиче бугарска атентаторка Мара Бунева. — Букровци (2 к., В. госпођа), имају једну одсељену породицу у Румунији. — Тасеи (2 к., Алимпије Столпник), имају једну породицу у Туленцу.

2. Досељени: Фандовци (2 к., Петковдан и Св. Никола), пореклом из Фанде у с. Арбанији. По поменутој старини добили су родовско име. У Сетоле дошли (дошао је предак Јован Фанда) као православни становници и то доста рано. Сада се овај род понекад зове и Богдановци. Имају исељених породица у Тетову, Ружичку (2) и на друге стране. За старе Фандовце се прича да су били снажни и високи људи. — Цинлевци (1 к., Петковдан и Св. Никола), пореклом из некоег места око шар-планинског првоја Циши Бега (2360 m). Једни становници претпостављају да то место лежи у Призренској Гори. Име Цинлевци добили по поменутом шар-планинском преводу. У Сетоле дошли после рода Фандовци. Пре тога неко време

живели су у Г. Сетола, сада уништеном насељу. Тамо је неки њихов предак имао три сина. У Д. Сетоле дошли су по позиву Фандоваца, који су са њима били пријатељи (од Цинлеваца палазио се један домазет у роду Фандоваца). Цинлевци преко Сетола имају исељених породица у Тетову, Скопљу, Београду и на друге стране. — Бутковци (1 к., Петковдан и Св. Никола), доселили се доста рано. Старица им је „од Призренско“, неки мисле из Призренске горе. У Сетоле дошли иза Цинлеваца. Имају исељених породица (неки њихов исељеник у Бугарској постао је генерал). У роду Бутковци раније је био познат предак Трпко, звани Топаал. Он је био први селски печалбар и то најпре као пекар у Скопљу, а потом као ханџија у скопском селу Злокућану. Прича се, да је Топаал Трпко био неустрашив човек и да је више пута одбранио село од арбанашких плачкаша (по томе „он бил приказан во напава наџа“). Једном је Абдураман-паша из Тетова послао своје људе да убију Топаал Трпка и да запале Сетоле. Тада је код паше био кувар неки Македонац из Јеђурца. Он је известио Трпка за пашину намеру. Трпко је одмах припремио са сељацима одбрану села (имали су свега три пушке). Када су нападачи дошли до села, Трпко је сам убио тројицу од њих, а други су се разбегли. Иза тога више нико није смео да предузме напад на Сетоле. Касније Трпка је хтео да убије неки Арбанас из Скопског Дрвена. Он је отишао у Трпков хан у Злокућану, али је њега Трпко савладао и бацио у Лепенац. Пред крај живота Трпко је стално живео у Сетола, где је умро „од споја смрт“. — Мазниковци (1 к., Петковдан и Св. Никола), исто време досељења и порекло као и Бутковци. Једна њихова породица живи у Тетову. — Филиповци (2 к., Св. Петка и Св. Никола), иста старина и време досељења као и предњи родови. Једна њихова породица живи у Бугарској. — Пљешкови (2 к., Петковдан и Св. Никола), старина и време досељења као код предњих родова. — Дојчиновци (1 к., Петковдан и Св. Никола), порекло и време досељења као код предњих родова. Имају одсељених породица у Скопљу и Бугарској. — Дуковци (1 к., Петковдан и Св. Никола), порекло и време досељења као код предњих родова. — Ецо Рогонеч (1 к., Петковдан и Св. Никола), дошао је отац данашњих становника као домазет из Брезна. — Биљакровци (1 к., В. госпођа), потичу од претка Костадина који је дошао из Вратнице. — Јосифовски (1 к., Петковдан и Св. Никола), домаћин овог рода је Сава. Он је рођен у Брезну, па је одатле дошао као посињен у Сетоле. У Брезну је припадао роду Бојковци.

Становници овог планинског села спадају у веома лепе људе (и жепе и мушкарци). Затим су сви веома здрави.

Беровци, овај род једним делом је изумро у Сетола, а другим делом се иселио у Тетово. — Качовци (4 к.), жине у суседном подпланинском селу Лешку. — Грубановци, не зна се где су се исељили. — Стеван (1 к.), живи у Лешку. — Цинцаровци (6 к.), такође живе у Лешку.

81. Бермол

Село се налази на падини Шар-планине у горњем делу долине Поројског потока (надморска висина 1100 m). Око Бермола су најближа села: Столас, Порој и Лафце. Становници воду пију са чесама, које су у селу. На атару око села избијају извори: Гумеја, Кучка вода, Типец, Круша, Свињаре, Блаштиште, Палепа, Маркоа чешма.

Топографски називи за потесе око села: Варпица, Падина, Срт, Краишта, Шудан, Брза вода, Планиница, Тракаљачи, Ара те Никас (Никова њива), Бела вода, Раван, Распила, Кучка вода, Типец, Гарика, Голема страна, Блаштишта, Круша, Петиче, Гумења, Брекиња, Бури Пољакит, Ливада Впр, Стрмол.

Село се дели на два дела, који су један од другог удаљени око 300 m. Унутар тих делова куће су груписане по махалама. Махале се зову: Впр (Горња), Поштр (Доња), Впартеми (Супротна), Топојан и Аскалар. Прве три махале имена су добиле по међусобном положају, а остале по родовима, који у њима живе. Укупно Бермол има 7 родова са 102 дома (1947. г.).

Бермол је старо село и раније насељено хришћанским македонским становништвом („селото било каурско“). Од пре 180 година долином Тетовске Бистрице на Шар-планини у Бермол су почели да се насељавају муслимански Арбанаси. Због тога су се сви затечени стари родови из села иселили. Од тих исељеника поуздано се зна за род Терзиини. Живе у суседном подпланинском селу Непроштену и тамо броје 23 к. Поменути род из Бермола иселио се пре око 140 година (Тодор, у Непроштену, жив, 53 године — Богдан — Кочо — Гаврил, из Бермола иселио се Гаврилов отац). За Терзиине казује се да се из Бермола иселили „од мука“. Терзиини преко Непроштена имају исељених породица у Тетову (2), Скопљу (6), Београду (1) и Софији (1). — За остале македонске исељенике из Бермола сада се не могу скупити одређенији подаци.

Када је Бермол био македонско село, тада су у њему постојали црква и хришћански гробови (налазили су се око цркве). Црква је лежала изнад села. До 1916. г. јасно су се познавали зидови од храма и крстови на неким гробовима (казивао Апостол Трпески, учитељ из Тетова). — О имену села код данашњих становника не чује се никакво тумачење. Суседни македонски становници ово село зову Бормо.

Бермол сада има досељено муслиманско-арбанашко становништво. Родови: Матњан (40 к.), родовско име добили по области у с. Арбанији одакле су се доселили. Преци овог рода су први досељеници у Бермолу. Овде живе од пре око 180 година (појасеви уназад: Ајет, жив, 90 година — Ислам — Незир — Браим — Рустем, један од њихових досељеника). Род су основала „четири брата“. Из Арбаније пут их је водио у Метохију, па долинама Призренске и Тетовске Бистрице. На том путу у селу Вешали имају робака. Од рода Матњан једна породица преко Бермола прешла је у пољско

село Полатицу и једна у Тетово. — Аскалар (19 к.), пореклом из Хаса у с. Арбанији. По томе добили родовско име. У Бермолу живе од прве половине XIX века: Веби, жив, 47 година — Авди — Фезула — Бајрам, један од досељених предака. Поменути Бајрам имао је брата Емина. Куће овог рода налазе се у посебној махали. Почетком XX века две породице од овог рода прешле су у пољско село Полатицу и три породице у Тетово. — Топојан (26 к.), име добили по селу Топојану у Љуми одакле се доселили. У Бермолу живе од када и род Аскалар. Појасеви уназад: Сабри, жив, 40 година — Мершан — Ризван — Љатиф, један од досељених предака. У Бермолу имају посебну махалу. — Вешалар (8 к.), дошли из суседног планинског села Вешала у долини Тетовске Бистрице. Даље порекло из с. Арбаније. У Вешала дошли преко Метохије и долином Призренске Бистрице. У Бермолу живе од друге половине XIX века. — Зрза (5 к.), раније живели у селу Зрзу између Призрена и Баковице. По томе добили родовско име. Даље порекло у Арбанији. У Бермолу живе од друге половине XIX века. — Лучалар (2 к.), име добили по неком селу Луч које се налази негде у с. Арбанији. У Бермол дошли после предњих родова. — Шеерли (2 к.), род је основао један хоца (отац данашњих стаповника). Пре тога је живео у Тетову. Даље порекло негде из с. Арбаније. — Становници Бермола имају малу трошну цамију покривену плочама. Цамија није тако стара.

82. Једуарце

Село лежи на падини Шар-планине између Стола, Цепчишта и Непроштена (надморска висина 800 m). Воду за пиће становници добијају са чесама и из извора. Познатији извори и чесме су: Гиновци, Под Карпа, Чешмиче, Јела, Османица, Трска, Млака, Извор, Мал камењ.

Око Једуарца налази се простран атар са потесима под пашом, шумом и ретким њивама. Називи за потесе са пашом и шумом: Волче, Падине, Присој, Копарица, Грки дол, Треска, Браненица, Камчиња, Маринкоа нива, Селиште, Лисичина Дупка, Црква, Шаторник. Њиве су на местима: Самоћница, Буљумица, Буновце, Извор, Рамниште, Варник, Преко дол, Пенчина.

Потеси: Ружин лаз, Волчик, Османица, Мал камењ; према Бермолу на граници је место Сеч.

Једуарце је мало насеље збијеног типа. Дели се на две махале: Горна и Долна. У свему село има 3 рода са 15 домова (1946. г.).

У писаним изворима село се први пут помиње (као Јадварци и Јадоварци) 1337—1346. г. Тада је краљ Душан село и сеоску цркву Св. Николе приложио манастиру Св. Богородици у Тетову. Године 1348. њих је Душан завестио Хиландару.⁹³ У то доба помиње се и поп Прибец који је био родом из Једуарца. Он је боравио у селу Крисни у Пологу⁹⁴ (ово село сада не постоји).

Средањовековно Једуарце касније је било расељено. Народна традиција казује да је старо Једуарце лежало југозападно од дана-

шњег положаја на месту сада званом Селиште. На Селишту налазе се стари гробови (место Гиновци) и има остатака од насеља. Изнад данашњег сеоског положаја постоји потес Црква. Могуће је да се ту налазила поменућа средњовековна црква Св. Никола. На овом црквишту остаци од зидова сада се јасно не познају. Б. Петров записао је да се изнад Јеџуарца познају развалине цркве „Св. Бесребреница“.⁹⁵

Расељавање првобитног Јеџуарца изгледа да је извршено за време аустро-турског рата крајем XVII века. Традиција наводи да су стари становници Јеџуарца били истерани („испудени“) и да су они већином отишли у Војводину („во Прско“). Још се казује, да је старо село било велико и да је бројало око 80 хришћанских македонских домова. Од тих становника заостала су само два мушкарца који су се звали Бупе и Календер. Они су обновили Јеџуарце на данашњем положају.

Садашња црква Јеџуарца посвећена је св. Кузману и Дамјану. Црква је грађена 1922. г.

У Јеџуарцу живе православни Македонци. Родови: Бупевци (5 к., Св. Никола), старинци. Потичу од напред поменутог претка Бупета, који је остао после расељавања старог Јеџуарца. Бупевци данас се деле на Деспотовци, Борбиовци и Спасеновци. Имају исељених породица у Тетову, Скопљу и Софији. — Календеровци (6 к., Св. Никола), старинци. Потичу од напред поменутог претка Календера, који је остао после расељавања старог Јеџуарца. Календеровци данас се деле на Корунџ, Дсаној и Серафиној. Од њих има исељених породица у Тетову, Скопљу и Америци. — Качовци (4 к., Св. Никола), грана од рода Календеровци. Имају по једну породицу у Скопљу и Пловдиву.

Поред исељеника, које сам навео при опису родова, у Јеџуарцу за време Турака живео је и род Терзиџиџи. Они су се иселили доста рано. Сада неки становници од тога рода живе у Теарцу.

83. Ратаје

Село лежи на котлинској равни Полога између Непроштена, Жилча, Требоша и Цепчишта.⁹⁶ Воду за пиће становници добијају из бунара и помоћу пумпе које се налазе у двориштима. На атару постоји извор Јурија.

Око Ратаја леже потеси са њивама и ливадама. Називи потеса: Трн, Плитарница, Душогубица, Гомуша, Требак (јужно од села), Јурија (источно од села), Доа, Кадоо, Слогон, Огради, Екмеџица, Топола, Млака, Горни Орман, Џиџа, Орман, Длага Мара, Побрешки Пут, Теаречки Пут.

Ратаје је збијено насеље. На махале се не дели. На средини села налази се повећи празан простор. Укупно Ратаје има 29 родова са 37 домова (1947. г.).

Ратаје је старо насеље („старо и престаро“). Најпре је оно припадало лешачкој црквици Св. Атанасије Александарски, чије су ру-

шевине откопане 1927. г. на падини Шар-планине више Лешка. Помећута црквица потиче са краја XIII или са почетка XIV века.⁹⁷

Касније Ратаје присвојили су поједини муслимани и они су га претворили у чифчиско насеље. Сада се знају власници („агалари“) који су имали посед у Ратају. То су били: Мемет-паша (умро око 1915. г.), Куртиш-бег, Муртезап-бег, Есад-паша (живео у Желину) и други.⁹⁸ Поменути власници већином су живели у Тстову, а на ратајским чифлицима имали су субаше. Субаше су заступали власника, мотрили на рад сељака и расподелу производа. За време Турака једино су своју земљу имали македонски становници од рода Будимоски. — По писаним подацима из друге половине XIX века Ратаје је тада имало 15 православних домова.⁹⁹

Као чифчиско насеље Ратаје је остало углавном до 1912. г. Сада у насељу познају се две куле из тог доба (Мемет-паше и Куртиш-аге) и очувано је неколико старих чифчиских кућа. Док су били чифчије македонски сељаци из Ратаја имали су веома тежак живот. Неки старци кажу да су они тада живели „како робје“.

На југоисточној страни села постоји црква посвећена Св. Сави. Око цркве налазе се гробље и стари брестови. Помећута црква саграђена је 1925. г. на месту где су пре тога постојале развалине једног старог храма.¹⁰⁰ И тај стари храм био је посвећен Св. Сави.

Ратаје је насељено православним Македонцима. Родови: Будимоски (3 к., Св. Никола), за њих се казује да живе у Ратају још када се село основало. Зато се рачунају у старинце. Овај род, како је поменуто, за време Турака био је једини који је имао нешто своје земље и тако његови становници нису никада радили на чифлицима. — Димкоски (2 к., Св. Никола), су стари становници. За време Турака били су чифчије. Имају по једну породицу у Нишу и Београду. — Наумоски (2 к.), не зна се да ли су досељени или старинци. У Ратају живели као чифчије. — Стаменкоски (3 к., Петковдан), и за њих се не зна да ли су старинци или досељени. Овде живели као чифчије. — Атлески (3 к., Св. Никола), и о њиховом пореклу ништа се не зна. Овде живели као чифчије. Једна њихова породица иселила се у Тстово и тамо изумрла. — Димитрески (3 к., Св. Никола), тачно порекло не знају. Раније су живели као чифчије. — Тасески (1 к., Св. Никола), порекло не знају. До 1912. г. живели као чифчије. — Тошески (4 к., Петковдан), потичу од деда Стојана који је дошао из Чelopeка као домазет (Цветан, жив. 38 година — Анто — Стојан). У Чelopeку имају рођака (зову се Игној). Даља старина из Милетица.

По ослобођењу од Турака у Ратаје постепено доселили су се на купљено земљиште ови родови: Китаноски (1 к., Петковдан), дошли 1916. г. из Рогачева. — Мисајлоски I (1 к., Митровдан), дошли 1917. г. из Старог Села код Рогачева. Тамо су припадали стариначком роду Бошковици. — Марковици (1 к., Св. Никола), дошли када и Исајоски. Пореклом из Дражића у Средској. Једна њихова грана из Дражића прешла је у подолшко село Јанчиште (Веселинови, 2). — Мисајлоски II (1 к., Бурџевдан), дошли после

1918. г. из планинског Јелошника. — Петкоски (1 к., Ваведене), дошли после 1918. г. из Горњег Села у Средској. — Синадиноски (1 к., Митровдан), дошли после 1918. г. из Доброшта. Тамо имају рођака (Васиљевци), који су старинци. — Вучески (6 к., Св. Никола), дошли 1919. г. из Горанца у Качаничкој клисури. Тамо припадали роду Сибиновци, који су старинци.¹⁰¹ — Видоески (1 к., Митровдан), дошли око 1921. г. из Рогачева. Тамо припадали роду Грујовци. Њихово даље порекло из Горње Мораве. — Јовчески (1 к., Петковдан), дошли из Вратнице исте године када и Видоески. Јовчески у Вратници припадали су роду Костанаћевци. — Цветкоски (1 к., Петковдан), дошли 1947. г. из Галата код Гостивара. Тамо припадали стариначком роду Мировци. — Станисавци (1 к., Петковдан), дошли из Вратнице. Тамо имају истоимених рођака.

Из Ратаја утврдио сам и ове исељене родове: Ристовчиња (6 к.), живе у суседном Жилчу. Тамо дошли из Ратаја крајем XIX века. У Ратају били старинци. — Чкаловци (4 к.), живе у Копаници у подножју Жедена. Тамо се доселили пре око сто година из Ратаја. У Ратају живели као чифчије. Даље порекло из околине Велеса.

84. Цепчиште

Цепчиште је подпланинско село. Лежи североисточно од Тетова између Пороја и Непроштена. Југозападно, поред Цепчишта протиче Поројска речница, а источно крај села води пут Тетово — Вратница. Воду за пиће становници добијају са чесама и из извора. Чесама има на местима Гиновци, Долна чешма, Горна чешма и Аметоа чешма.

Њиве и ливаде налазе се на котлинској равни источно од насеља. Њихови потеси зову се: Аџица, Прекача, Касамица, Режиће, Стојчејца, Котарке, Црешиња, Требенице, Бунар, Рекино дрво, Манастир, Орланда, Рупа, Старчино, Ограда, Орашанка, Певчиња, Јурија. Шума и паша налазе се западно од села на падини Шар-планине. Називи за њихове потесе: Шаторник, Брза вода, Бупак, Шулан.

Цепчиште се састоји из две махале: старије хришћанске са 20 кућа и млађе муслиманске са 194 куће. Између поменутих махала је шири простор под њивама. Хришћанска махала лежи у северном крају села. Муслиманска махала Цепчишта сасвим се доближила суседном селу Пороју да је с њим потпуно срасла. Цепчиште укупно има 12 родова са 214 домова (1946. г.).

Опште је предање, да је раније Цепчиште било македонско село и да је тада имало око двеста домова. То старо село звало се Добро Цепчиште. У неком рату становници старог села бежали су да се склопе на место сада звано Душогубица. Један део становника тамо је нестао. На потесу Душогубице сада се налазе остаци од гробова.

Изнад Цепчишта на падини Шар-планине налази се место Момунец. По казивању, ту је за време Турака добегла једна хришћан-

ска девојка коју су Арбанаси хтели да уграбе. Девојка је на том месту умрла и по њој је остао топографски назив.

Око 15 минута хода северозападно од села налази се место Манастириште. Оно лежи на темењу тераса. Некада на овом месту био је манастир посвећен св. Богородици. Једном, када је народ био скупљен у манастиру, дошли су „Турци“. Они су запалили манастир са пародом. На Манастиришту сада се познају остаци од зидова. Зидови изнад земље су високи око 2 м. По остацима се види да је манастир био солидно грађен од камена, бигра и цигала. Поменути материјал био је причвршћен малтером. Зидови су широки око 1 м. Јасно се познају манастирска врата, један прозор, а на неким зидовима има слабих остатака од живописа.¹⁰² Око манастирских рупевина налазе се гробови са плочама и крстовима.

У близини поменутог цепчишког манастира леже потеси: Шаторник и Лениште. Верује се, да су на првом потесу после манастирске пловке, а на другом потесу калуђери су гајили лан.

Православни становници Цепчишта и Јеђуарца на дан В. госпође скупљају се око наведеног порушеног манастира. Тада код манастиришта коље се курбан, затим ту становници проводе цео дан уз песму и весеље.

Ниже старог цепчишког манастира постоји црквица Св. Атанасија. Она је грађена по ослобођењу од Турака. Пре тога ту се налазило хришћанско гробље. На дан Св. Атанасија код ове црквнице сељаци приређују „гозба“ и тада чекају госте из суседног Јеђуарца. Када сам посетио Цепчиште у октобру 1946. г., поменута црквица налазила се у бедном стању: иконе су јој биле разнете, кров, врата и прозори поломљени. Општења су извршили муслимански Арбанаси за време окупације у другом светском рату.

Трећи сеоски „вакал“ налази се ниже села на котлинском дну. Зове се Св. Никола. На дан свеца тамо се скупљају православни становници из Цепчишта, пале свеће и међусобом деле храну за по кој умрлих. Код овог места налази се један стари брест. Остаци од старина на површини земље се не познају. — Некада у Цепчишту постојао је и четврти храм. Налазио се у данашњем муслиманском делу насеља на месту Аџи-Аметова бавча. Остаци од старина на овом месту сада се не познају.

По једном помену у литератури, у другој половини XIX века Цепчиште је имало 10 православних домова. Остали становници тада су били муслимани.¹⁰³

У Цепчишту сада живи двојако становништво: православни Македонци и муслимански Арбанаси.

а) Македонски родови: Калановци или Стамевци (2 к.), старинци. Имали неког претка калаџију и по њему добили име Калановци. Две њихове породице живе у Тетову. — Клиначарој или Илиној (2 к.), старинци. Њихови преци раније су били чифчије. Имају једну породицу у Тетову. — Коруновци (8 к.), старинци. Из подсмеха зову их Куцоваши, јер им је неки предак слу-

жио код тетовских Цинцара. — Лизгар (1 к.), потичу од домазета који је дошао из Теарца. — Волчеј или Мачугој (7 к.), порекло из Раутинца. Тамо били старинци. Доселио се Китан, предак из местог појаса. Китан је био велики сиромаш: када се доселио имао је само једно „зукло“ (тамбур). Цепчишки сељаци Китапу су уступили бесплатно земљу да се пасели. Китанови потомци данас важе као доста имућни становници. — Сви православни становници у Цепчишту славе В. госпођу и Св. Атанасију.

б) Арбанашки родови су досељени. Долазили су постепено од краја XVIII века. Зато македонски стариначки део Цепчишта зове се „Село“, док се досељенички муслимански крај зове „Маало“. Млађа порскало цепчишких Арбанаса види се и по овом казивању. Године 1909. неки сеоски Арбанаси отишли су у Цариград да изваде тапије за атар који се налази на падини Шар-планине. Цариградске власти њима тапије нису издале, јер, кажу, да су се у „цариградском ћутуку“ као власници тога атара наводили само Македонци. Зато су сеоски Арбанаси дошли назад у Цепчиште, па су тада повели са собом и неке Македонце (Диме, Лазо, Иљо). На тај начин успели су да дођу до тражених тапија. — У суседном Јеђуарцу сачувао сам како је око средине XIX века у Цепчишту било свега 16 муслиманско-арбанашких кућа. Досељавањем и прираштајем њихов број пред крај XIX века попео се на око 80 домова.¹⁰⁴ За време мог испитивања насеља број арбанашких кућа нарастао је скоро за два пута.

Арбанашки родови: Буповци (32 к.) и Кучуговци (28 к.), најранији муслимански досељеници. Овде живе од краја XVIII века. Старина им је у Маји у с. Арбанији. — Чип (25 к.), род је основао Адем, предак из четвртог појаса. Адем се доселио са неколико синова. Пореклом из Малесије у с. Арбанији. У овом роду постоји једна задруга која броји 35 чланова. — Скурковци (61 к.), деле се на неколико грана. Главнија грана зове се Абдини. Пореклом из с. Арбаније (из Љуме). Дошли у другој половини XVIII века. — Асанови (4 к.), пореклом из с. Арбаније. Род је основао предак Асан. Њега су позвали сеоски хришћани да буде њихов сејмен и да их штити од појединих зулумџара. Ускоро иза тога Асан са синовима отео је неке македонске њиве и тако остао у Цепчишту. — Љугацини (36 к.), досељени из с. Арбаније. — Лике или Ликовици (8 к.), досељени из Љуме. Имају истоимених робака у Врапчишту, Чиграју и још у неким другим полошким селима. Родовско име донели из Арбаније.

Милков, раније у Цепчишту доста познат род. Били су и богати. Једне године о Ускрсу сви сељаци скупили су се у цркви, али од Милкових није дошао нико. Зато су неки сељаци отишли у њихову кућу да виде шта је с њима. Кућу су затекли празну, а о становницима се више никада није сазнало шта се десило. Касније њихова кућа срушила се. У Цепчишту постоји место Милкини Бавчи, по ранијим власницима из овог рода. — Сандарови и Јовчеви, изумрли за време Турака. — Крајем XIX века у Цепчишту

је постојала велика македонска задруга звапа Симџаноска. Она је бројала 42 члана.

85. Порој

Село лежи у подножју Шар-планине, на плавини Поројске Речице. Од Тетова насеље је удаљено око 3 km. На северној страни Пороја почињу куће суседног села Цепчишта.¹⁰⁵ Извори и чесме, који служе за пиће, у Пороју су: Баш чешма, Тепсија, Река, чешма Амеди, чешма Сефери.

Њиве и ливаде налазе се испод насеља на котлишском дну. Топографски називи су: Кумлаас, Ареновец, Бучкоо, Љачач, Табашница, Друни Деми Агас, Ливада. Потеси остављени под шумом и папшом налазе се изнад села на падини Шар-планине. Њихови називи су: Шулан, Шкрапа, Бур Утаве, Рвалина, Свињарски дол (према селу Цепчишту), Крапатипште, Равша, Кодра Гребенас, Вакаф, Ула Кипшес (Црквени Пут), Забел, Бел камен, Црн камен.

Порој је збијено насеље. Лежи на плавини Поројске речице. Плавина је подељена на два дела. Неких година поменутог речица плави поједине делове села (1929. г. плавински материјал затрпао је 8 кућа). Порој се дели на две махале. Између махаала тече Поројска речица. Укупно село има 9 родова са 143 дома (1946. г.).

Порој је старо насеље. Под данашњим именом (Порој) оно се помиње 1348. г.¹⁰⁶ Други помен о Пороју очуван је из 1461. или 1462. г. Тада се у овом селу наводи Станково Гумно и Турчин Исак, син Османов. Трећи писани помен о Пороју датира из 1470. г. Те године на сеоском атару наводе се виногради (око 8 мотика) Мехмеда, сина Иса-бег Исаковића.¹⁰⁷

Изнад Пороја лежи место Вакаф. Поред њега је друго место Ула Кипшес (Црквени пут). По народној традицији забележеној код Македонаца у Цепчишту и Јеђуарцу, на месту Вакаф некада се налазила црква исељеног македонског становништва Пороја. Код црквених остаци од старина на површини земље не познају се. Очувани су само стари храстови, које муслимани не секу. Храм поројске цркве био је посвећен св. Николи.

Име села, црквина и народна традиција кажују да је Порој најпре био православно македонско село. Ти становници за време Турака исељили су се и на њихово место доселили су се муслимански Арбанаси. Између исељених старинаца и досељеника било је континуитета. Од исељених старинаца сада се знају ови родови: Дамџаноски (7 к.), живе у суседном пољском селу Жилчу. Тамо су дошли из Пороја. — Шурновци или Поројчани (11 к.), живе у суседном планинском селу Отуњу. Родовско име казује да су старином из Пороја. — Трпчевци, живели су у Отуњу. Касније неки су тамо изумрли, а други су прешли у Скопје. И Трпчевци старином су били из Пороја. — Пројчеви (2 к.), живе у селу Готовуши у Сиринићу. Тамо дошли из садашњег села Пороја.¹⁰⁸ — Исељеници из Пороја сигурно има и у другим селима и области-

ма, али о њима сада је тешко прикупити одређене податке. Сеоски досељени Арбанаси, када нешто знају, о исељеницима не говоре. — У суседном Цепчишту данас живе старци који памте када је село Порој имало 40 хришћанских домова.

Име села Порој дошао је по речици која протиче средином села. — У овом селу дервиш Јарар-баба, који је дошао из М. Азије, саградио је бекташку тскију. Она и сада постоји.¹⁰⁹

Данас у Пороју живи муслиманско арбанашко становништво. Сви становници потичу од досељеника. Родови: Гопере (14 к.), пореклом из с. Арбаније. Куће су им у Г. махали. Родовско име је старо и кажу да је добијено из подсмеха. У Пороју живе од пре око 200 година. У Пороју су дошли тада када су досељени и њихови истоимени робаци који сада живе у Теарцу. — Чарлије (43 к.), родовско име добила по месту Чар у с. Арбанији, одакле су се доселили. Можда се то односи на село Чају у Љуми. Из Арбаније дошли као род од неколико кућа. Овде живе у Г. махали. Набрајају само четири појаса. Према томе они су могли бити досељени пре око 120 година (Авзи, жив — Сулејман — Имер — Куртиш — Ајвас, један од досељених предака). — Цивга (21 к.), пореклом из Матје у с. Арбанији. Родовско име добила из подсмеха. Куће су им у Д. махали. — Микеле (12 к.), пореклом из с. Арбаније. Из старине најпре дошли у Тетово, па одатле прешли у Порој. У овом роду неки становници имају тамнију боју коже. Зато им други становници кажу да су „Цип“ (Цигани). У Пороју живе од пре око 90 година (Ејуп, жив — Муртезан — Адем — Вссел, који се доселио). Куће су им у Д. махали. Становници из рода Микеле имају једну родовску грану у Скопском Дервену (село Глугово). — Сннане (21 к.), доселили се из неког места у с. Арбанији. Родовско име добила по оснивачу рода. Куће су им у Д. махали. — Курте (15 к.), пореклом из Матје у с. Арбанији. Куће су им у Д. махали. — Зочве (9 к.), пореклом из неког места у с. Арбанији. Куће су им у Д. махали. — Чарлије (7 к.), куће су им у Д. махали. Некада су чинили један род са становницима Чарлије, сада насељеним у Г. махали. Старина као код њих.¹¹⁰

Роми: Шабан (1 к.), сеоски ковачи. Доселили су се из Тетова.

86. Лафце

Мало село на падини Шар-планине непосредно изнад Тетова (надморска висина око 800 m).¹¹¹ У непосредној близини Лафца су развалине утврђења Баатепе. Вода за пиће добија се са извора: Бела вода, Јаор, Црна вода.

Главнији потеси зову се: Бурчен падини, Глиништа, Лагој, Лазина, Дивјачка, Коловози, Брајкои рупе, Самовилско гумно, Сврачица, Милошев Рид, Попоа рупа, Требенице, Дрено брдо, Рудине, Планинице, Пиоравен, Габројца, Франа, Јазовчки Душки, Сун дол, Зидани котари, Стрмол. Атар села Лафца граничи се атарима Селца, Бермола, Пороја и Тетова.

Лафце је збијено насеље. Дели се у две махале. Укупно село броји 5 родова са 24 дома (1946. г.).

У писаним изворима Лафце се помиње око 1321. г. Тада је српски краљ Милутин Богородици љипљанској у Грачаници на Косову, поред осталих имања из Полога, приложио и сва имања властелина Борка, која су се налазила у Лафцу (записано Лахце) код Тетова.¹¹²

До почетка XVIII века Лафце је било рајатско насеље. Али тада на атару, на темену узвишења Баатепе, тетовски Абдураман-паша саградио је утврђење и том приликом он је село почифличио. Процес почифличавања текао је на следећи начин. Абдураман-паша позвао је неке сељаке из околних насеља који су извршили процену вредности целог атара Лафца. По процени све је то вредело око „300 кеси“ (једна кеса имала је 500 грошева). Паши се ова процена учинила велика и зато је самовољно проценио на 30 кеса. Сељаке из Лафца, који нису пристајали да се почифличе, Абдураман-паша је мучио и затварао. Најзад цело село примило је тридесет кеса и почифличило се. Тај су новац сељаци делили по кућама и свака кућа добила је по 600 грошева (значи да је тада Лафце имало око 25 кућа). Паша је сељацима оставио у лични посед само мале винограде. Од чифчиства Лафце се ослободио 1912. г.¹¹³

Утврђење (Кале), које је градио Абдураман-паша, налазило се на темену узвишења Баатепе.¹¹⁴ Пре тога на том месту постојале су рушевине цркве Св. Атанасије.¹¹⁵ Абдураман-паша покушао је да уклони поменуте рушевине али у томе није успео: сваки радник, ко би се примио да раскопава црквене рушевине, истог часа је умирао. Зато је црквиште остало у самој тврђави. 1917. г. на месту где је лежао стари храм Св. Атанасије, саграђена је нова црква. 18. јануара и 1. маја код ове цркве скупљају се сељаци из Лафца и варошани из Тетова.

Друга црква налазила се западно од села. Она је била посвећена св. Борбу. На рушевинама ове цркве сељаци су саградили капелу.

Лафце је раније често страдало од околних Арбанаса. Арбанаси из суседног Бермола три пута су палили Лафце и сву стоку плачкали.

По становништву Лафце је православно македонско село. Родови: Чаушевци (8 к., Св. Арханђео), старинци. Од овог рода има 10 породица у Тетову. Родовско име добила су по неком претку, који је у турској војсци био „чауш“. — Здравковци (2 к., Св. Арханђео), пореклом из суседног сада арбанашког села Шипковице. Из Шипковице доселио се предак Трпко. Он је дошао у оно време када се градило тетовско утврђење. Заједно са Здравковцима из Шипковице иселила су се још два друга македонска рода. Њихово место исељења је непознато. После једног пожара у Лафцу две породице од овог рода прешле су у Скопје. — Апчеи или Новевци (1 к., Митровдан), пореклом из садашњег муслиманско-арбанашког села Желина у подножју Сухе горе. У Лафце је

добгао „од зүлум“ Нове, предак из трећег појаса (Цветан, жив, 40 година — Апостол или Апче — Цветан — Новс). Преко Лафца имају исељених породица у Румунији (3), Тетову (2) и Београду (1). — Никовци (8 к., Св. Никола и Петковдан), досељени из суседног сада муслиманско-арбанашког села Бродца. У Бродцу била су „три брата“: Нико, Илија и Спасо. У Лафце се доселио Нико са синовима: Буром, Добретом и Ристом. Поменути Илија и Спасо исељени су се негде изван Полога. Нико је предак из петог појаса (Симо, жив, 65 година — Ристо — Биро — Стојко — Добре — Нико). У Бродцу Нико је имао много стоке („делеп“). Он се једном враћао из Цариграда где је продао један део стоке. Приликом враћања у долини Тетовске Бистрице Ника су дочекали „качапи“, који су га опљачкали. Зато се Нико иселио из Бродца. Он је са укућанима најпре прешао у пољско село Шемшево. Тамо није могао да живи у равници, па је зато дошао у планинско село Лафце. У старом селу Бродцу, како су ми причали становници од рода Никовци, сада постоје топографски називи Ара Никос (Никова њива), Мулајн Никос (Никова воденица) и Шпија Никос (Никова кућа). Та места припадала су њиховом претку Ники. Род Никовци преко Лафца има доста исељених породица: у Београду (6), Америци (3), Румунији (5), Бугарској (5), Скопљу (1), Тетову (1) и Сетолу (1). — Војнески (5 к., Св. Никола), пореклом из суседног сада арбанашког села Шипковице. Овде су дошли на почетку XIX века. Доселио се Анђеле, предак из четвртог појаса (Спиро, жив, 60 година — Блаже — Војно — Анђеле). За поменутог Анђелста, се прича, да је у Лафцу први пристао да се село почифаичи. Од Војносских има исељених породица у Тетову (4). — Својска и храмовска слава је Св. Атанасије.

Раније у Лафцу живео је род Типицои. Били су досељени из суседног сада арбанашког села Лисца. Становници рода Типицои пред крај турске владавине прешли су у Тетово. Тамо од њих сада има неколико породица.

87. Селце

Село је велико и лежи на левој, добро осветљеној долиној страни Тетовске бистрице. Становници воду пију из бунара (12) и са чесама (3), који су у селу. На атару око села избијају извори Нукирс, Брес, Јамка, Рупав, Вене ливад (Венетова ливада).

Око села леже потеси са њивама, пашом и оскудном шумом. Њихови су називи: Лаз, Грабовец, Рупа, Жлеб (ту је шума), Рамниште, Пача, Војно ливад (Војнова ливада), Јамка, Пиоравен, Трбенице, Цопоа рупа, Милошев Јаор, Сврачица, Дубава, Круша, Враца, Братковец, Брест, Габрија, Плитиш, Ораше, Страње, Висш (ту су били виногради старих становника, а сада су њиве), Вене ливад, Цареа вода (пема воде).

Селце је по типу збијено насеље са кућама груписаним у четири махале. Махале се зову: Елр (Горња), Фаризе, Арнор и Фанда. Махала Елр име је добила по положају, а остале по главнијим родо-

вима. Село укупно има 13 родова са 143 дома (1948. г.). Куће су окренуте према југу.

У писаним изворима Селце се помиње око 1348. г. Тада је цар Душан „село Селце у планини више Тетова“ приложио манастиру Св. Арханђела код Призрена.¹¹⁶

Првобитно Селце било је насељено православним Македонцима.¹¹⁷ Због досељавања муслиманских Арбанаса, у току XIX века Македонци из Селца исељени су се. Род Таварџијинци или Тетовљани (23 к., Петковдан), живе у тимочком селу Сслечка. Пореклом су из Селца у тетовском крају.¹¹⁸ О осталим исељеним родовима из Селца сада се не могу прибрати одређенији подаци, јер ово насеље нема очуваних старинаца који би о томе казивали.

Када је Селце било македонско насеље онда су у њему постојали храмови.¹¹⁹ По казивању, забележеном у суседном Лафцу, Селце је некада имало седам цркава. Једна се налазила на месту где су сеоски виногради. Код ове црквине становници су откопавали иконе и новац. Друга црква лежала је у непосредној близини села, до куће садашњег муслиманског Арбанаса Изета. Трећа црква, како се наводи, била је на месту Спајиско гүмно. За четврту цркву слушао сам да се налазила на западној страни села до кућа данашњих муслиманских Арбанаса звањих Шабанови. Где су се налазили остали храмови садашњи православни становници Лафца не знају.

Име села и многе топографске називе садашњи Арбанаси Селца наследили су од исељених словенских родова.¹²⁰

Сада у Селцу живи муслиманско становништво, које је по етничкој припадности двојако: словенско и арбанашко. Сви становници говоре арбанашки.

а) Словенског порекла: Биљковци (3 к.), за ове се говори да су старинци. Најпре били православни, па касније примили ислам и потпуно се поарбанашили. Селјаци из суседног Лафца знају када су они до скоро „скрипум“ (тајно) говорили македонски и да су се у кући „крстили“.¹²¹

б) Арбанашки родови по махалама су овако распоређени. 1. У Г. Махали живе родови: Тоше (13 к.), пореклом из неког места у с. Арбанији. Дошао је оснивач рода Бектеш по коме су добили име (скраћено и изопачено Тоше). У Селцу живе од прс око 155 година (појасеви уназад: Реџеп, жив, 65 година — Бејтула — Целил — Шабан — Бектеш, који се доселио). — Бериша (8 к.), име добили по фису Бериш коме су припадали када су живели у с. Арбанији. У Селце су дошли после рода Тоше. — Дилак (23 к.), пореклом из с. Арбаније. Родовско име добили по претку Адилу. Овде живе од краја XVIII века.

2. У махали Фаризе живе родови: Адилалар (15 к.) и Маналар (15 к.), потичу „од два брата“, Адила и Маца (тачније Исмана). Они су се доселили из с. Арбаније. Отац поменутог браће звао се Фариз и по томе је добила име махала у којој живе његови потомци. У Селцу су од почетка XIX века.

3. У махали Арнор су родови: Лапушалаар (14 к.), порекло из села Арни у Миридиту (поменуто село лежи недалеко од Арима на његовој левој страни). Оснивач рода, који се доселио, звао се Курто. У Селцу живе од краја XVIII века. Њихови појасеви уназад су: Алиа, жив, 72 године — Нуи — Алиа — Нуи — Курто, који се доселио. Њихова су грана становници Арнор, који живе у суседном Старом Селу. — Села (13 к.), исто порекло и време досељења као и поменути род Лапушалаар. Овај род основао је предак који је био брат поменутог Курта, оснивача рода Лапушалаар. — Јапалака (8 к.), исто порекло и време досељења као код предака два рода. Род Јапалака основао је предак који је био брат оснивачима поменутих родова.

4. У махали Фанди живе родови: Фанде (5 к.), име им казује да су пореклом из области Фанда у с. Арбанији. У Селцу живе од пре око 140 година (Сулман, жив, 80 година — Јашар — Ариф — Мемет, који се доселио). Имају исељених породица у Тетову и Анадолу. Њихова грана су Арбанаси Фанде (33 к.), сада насељени у суседној Шипковици. — Целе (18 к.), пореклом из с. Арбаније. У Селцу живе од када и род Фанде. — Доџапе (6 к.), дошли из села Ујмишта у Љуми. Оснивач рода звао се Шабан Доџан. — Љусњан (2 к.), пореклом из Љусње у с. Арбанији. Из Арбаније исељени су се по позиву тетовског Абдураман-паше у првој половини XIX века. Абдураман-паша прво их је населио у суседном Старом Селу где им је дао земљу. Касније су они из Старог Села прешли у Селце. Њихових шест породица пре неколико година поново су се вратиле у Старо Село, где су имали живе.

До 1947. г. у Селцу живела су и два ромска рода. То су били: Исмаилови (3 к.), и Намиа (1 к.). Исељени су се у Тетово.

88. Старо Село (Бистричко)

Село је мало и лежи близу Селца на левој долинској страни Тетовске Бистрице. Становници воду пију из два извора који избијају у непосредној близини кућа.

Топографски називи: Горни и Доњи Орловец, Кабаш, Горна и Доња Брезовица, Габрија, Сенов лаз, Брчкамен, Мачка Рупа, Љубанска, Лаз, Пуклина, Соколовец, Кипа (Црква), Царска вода (нема воде), Цара гумно, Попоа рупа.

Село је разређеног типа са кућама које су међусобно далеко 200 до 300 м. Укупно Старо Село има 2 рода са 10 домова (1948. г.).

Општа је традиција у околним селима, да је Старо Село првобитно било насељено хришћанским словенским родовима. У првој половини XIX века село је почињено Абдураман-паша из Тетова. Он је тада позвао да се у ово село доселе и неки муслимански Арбанаси из Љусње у с. Арбанији. Због њиховог досељавања и због честих напада из Љуме, стариначки хришћански становници из овог села су се исељени.

Када је Старо Село било хришћанско насеље тада је у њему, на потесу званом Попоа Рупа, постојао манастир. Манастир је порушен доста рано. Остаци од зидова на површини земље сада се не познају (казивање забележено у суседном селу Лафцу). Старо Село раније је имало и цркву. Она се налазила на месту Киша која лежи југоисточно од насеља. На јужној страни Старог Села (далеко око 400 м) раније су се познавали гробови исељених старинаца. Потес где су били гробови зове се Цара гумно.

После исељавања хришћанских старинаца муслимански досељеници нису хтели да живе сами у насељу (Арбанаси из рода Љусњан). Зато су они у другој половини XIX века прешли у суседно Селце. Тако је Старо Село опустело (постало „вирап“). Од пре 40 година Старо Село се почело опет обнављати. Село су обновили поједини становници који су се делили од својих задруга у суседном нижем селу Селцу.

У администрацији Старо Село се записује као део насеља Селца. Становници из суседног Селца Старо Село понекад зову Брезовица. Можда се Старо Село некада тако звало.

Старо Село је сада насељено муслиманским Арбанасима. Родови: Љусњан (6 к.), име добили по месту порекла у с. Арбанији. По позиву Абдураман-паше из Тетова, њихови праци, у првој половини XIX века, најпре дошли у Старо Село (Шафир, жив, 46 година — Асан — Осман — Реџо — Селман, један од предака који се доселио). У другој половини XIX века они су прешли у суседно Селце, а од пре 40 година поново се вратили у Старо Село. — Арнор (4 к.), име добили по селу Арни које се налази у Миридиту у с. Арбанији. Из старине прво су дошли у суседно Селце. Од пре 40 година прешли су у Старо Село.

У Старом Селу има и привремених становника. То су сточари из суседног Селца. Они у Старом Селу граде колибе за стоку (има око 20 колиба). У тим колибама лети се чува стока, прерађују производи, а око колиба становници обрађују набуђене пиве.

89. Вејце

Село је на висини од око 1250 м. Лежи на десној, доста исподесној стрмој падини долине Вејичке реке, леве притоке Тетовске Бистрице. Одамах изнад села диже се било Шар-планине. Ту се прелази за Средску.

Становници воду пију са једне чесме (Чешма) која је у селу и са извора који избијају на атару око села: Називи за изворе: Уј Втофт, Арсен, Кајнак Бавтијари, Кајнак Ариф, Кајнак Идеари, Купиница, Скок, Старчец, Кучи Бег.

Потеси на атару око насеља: Кобилица, Горновица (од Горно Вејце), Старчица, Сердарица, Речиче, Волниште, Рогопеч, Дојран, Дојранска река, Страна, Рогопечка река, Орловец, Купиница, Скоке, Ливаде, Раса ливад, Лаз, Кабаш, Почело, Душк (храстова шума), Дуф, Арсен, Крушица, Пашиница, Кодра Пољакит.

Вејце је збијено насеље, само су неке куће по крајевима разређене. Дели се у три махале: Јерли (на доњој страни села), Чифчи (у средини села) и Селамаларве или Епр (Горња). Најстарија је прва махала, затим друга. Махале су међусобом близу поребане, али су им границе јасно означене. Вејце има 17 родова са 88 домова (1948. г.).

Вејце некада је лежало изнад данашњег положаја па потесу Горповица или Горно Вејце (удаљено око 500 m). Тамо постоји блага падина и обилна изворска вода. По причању сељака, због веће висине, то старо село било је изложено ветровима и већој хладноћи. Зато су се његови становници касније преселили на данашњи нижи положај.

Првобитно Вејце било је насељено хришћанским македонским родовима. Од краја XVIII века у ово село почели су се досељавати Торбешки из суседне Средске и Арбанаси из с. Арбаније. Због поменутих досељавања, хришћански старинци су се иселили. Од иселених православних становника, по подацима из литературе, сада се зна само за један род. Он је на почетку овог века живео у Призрену.¹² За друге иселенике из Вејца данас се не могу прикупити подаци јер досељени муслимани и оно што знају о старинцима не кажују.

Када је Вејце било хришћанско село оно је имало цркву. Остаци од цркве на површини земље сада се не познају. — А. Селишчев истиче да је име села постало од некадашњег назива Весеце.¹³

Сада у Вејцу живи муслиманско становништво арбанашког језика. По ранијој етничкој припадности оно се дели у две групе: једни су поисламљени па поарбанашени Словени, а други су прави Арбанаси. Први су раније говорили „торбешки“, па су у новије време примили арбанашки језик. Сви родови су досељени.

а) Поарбанашени Словени: Укалар (3 к.), Адилалар (3 к.), Мусас (2 к.) и Бучки (3 к.), раније чинили један род. Заједничко име им је Бајрамалар или Торбаларве. Порекао из Љубиња у Средској. Поисламљени су у Љубињу. Када су дошли у Вејце, због веза са Арбанасима, они су се поарбанашили. Сви живе у махали Јерли коју су и основали. У Вејцу живе од пре 150 година (Зџир, жив, 62 године — Јашар — Адила — Саит — Бајрам, оснивач рода који се доселио). Ови су најстарији сеоски досељеници. Учитељ Апостол Трпески из Тетова слушао је 1913. г. последњу педесетогодишњу жепу ових становника која је говорила „торбешки“. Остали становници знали су да говоре македонски до краја XIX века. Сада сви становници говоре само арбанашки. 1948. г. од овог рода постојала је једна стара жена удата у Селцу. Она је тада говорила македонски. — Мемолар (1 к.), и ови су Торбешки из Љубиња у Средској. Живе у Јерли махали. Говоре арбанашки. — Џаке (1 к.), дошли су из неког села у Средској. Кућа им је у Чифчи махали. Сада говоре арбанашки. — Ушка (9 к.), и ови су Торбешки из Љубиња у Средској. Родовско име добили из старине. Сада говоре арбанашки. — Демиралар (3 к.), и за њих се каже да су Тор-

бешки из Љубиња у Средској. Живе у Чифчи махали. Говоре арбанашки. — Торбе (10 к.), живе у Чифчи Махали. Порекао из Средске. Имају рођака који су из Средске прешли у друга полошка села, на пример, у Челопек (5 к.), Гајре и Ново Село код Урвича.¹⁴

б) Арбанашки родови: Јерли или Османолар (16 к.), досељени из Арне на граници између Љуме и Мердита у с. Арбанији. По месту старине њих зову и Арнор. У Вејцу живе од прве половине XIX века (Тафил, жив, 47 година — Деар — Амет — Осман, који се доселио). Куће су им у махали Јерли. — Баче (6 к.), пореклом од фиса Гаш у с. Арбанији. Својих сапосменика имају у селима Црвеној води (Бач, 10 к.) и Рамном Габеру (Бач, 16 к.) у сливу Маркове реке код Скопља.¹⁵ Њихови преци у старини били су католици. — Меица (6 к.), дошли из села Буштрице у Љуми. Неки њихови рођаци из Вејца прешли су у Скопски Дервен (село Копачин Дол). У Вејцу куће су им у Јерли Махали. — Потс или Поталар (19 к.), исто порекло као и поменути род Меица. У Буштрици, где им је старина, сада имају истоимених рођака. Овде живе од пре 120 година (Зибар, жив, 62 године — Бафтијар — Зибар — Јакуп, који се доселио). Куће су им у махали Селамаларве или Епр. — Топојан (2 к.), име им казује да су досељени из села Топојана у Љуми. Куће су им у Чифчи Махали. Рачунају се као млађи досељеници. — Вслија или Оца (2 к.), дошао је отац данашњих становника из суседног Бродца. Даље порекло из Љуме. Овде живе у Јерли Махали. — Пече (1 к.), пореклом из Љуме. У Љуми припадао неком великом роду. Поједине гране од тог рода доселили су се у Тетово, па одатле 1912. г. отишли су у Турску. Пече у Вејцу живе у Чифчи Махали. Рачунају се као млађи досељеници.

в) Роми: Рецеп (1 к.), дошао је 1915. г. „од Призренско“. У селу је тупандија и од тога живи.

90. Бродец

Село лежи у горњем делу долине Тетовске бистрице на Шарпланини. Оно заузима доста незгодно место јер се налази непосредно до поменутих реке на уској и стрмој падини. Али то је место на путу Призрен — Тетово, има присојан положај и два извора. Околина су насеља: Вешала, Шипковица и Вејце.

Становници воду пију са чесама које су у селу. Зову се Крој Цамис и Крој Мад. На атару око насеља избијају извори: Бродиште, Крој Шкинес (Хришћански извор), Крушка, Шеличе, Аливери, Крој Алилит, Пача и други.

На атару су потеси са њивама, пањом и шумом. Њихови су називи: Шеличе, Кобилица, Дорјан, Шпела (Пећина), Бела вода, Црни врв, Пржина, Дервен, Забел, Душк, Ограда, Киша (Црква), Ара Никас (Никова њива), Мудлајн Никас (Никова воденица), Трло Спасеник, Торси, Влак, Ра, (Лаз), Вешала, Гуманец, Рунгата, Ледина, Леништа, Волк камен, Кодра Епр, Мечкин врв, Бачилишта, Царево гumno.

Бродец има веома збијени тип. Куће су груписане у три махале: Бајрамлар, Јусуфлар и Дилалар. Укупно село има 8 родова са 104 дома (1948. г.).

Бродец је старо село јер се под именом Брод помиње 1337—1346. г. Тада је ово насеље краљ Душан приложио цркви Св. Богородици у Тетову.¹²⁸

И иза тога за време турске владавине Бродец је имао непрекидан живот. Он је најпре био хришћанско словенско село. Пре око 150 година ту су се почели досељавати муслимански Арбанаси. Због тога су се старинци постепено исељавали. Они су се потпуно исељали на почетку XIX века. Од старих становника сада се поуздано зна за род Никовци (8 к.). Живе у суседном селу Лафцу изнад Тетова. Код њих се прича да су им преци у Бродецу имали куће непосредно изнад данашње цамије, затим они су поседовали воденицу (сада место Мулајн Никос) и много стока. Видети више података о томе роду при опису Лафца. — У традицији има помена да су у Бродецу некада живели и родови звани Спасеновци, Иловци и још неки други. Али о свима тим исељеницима не зна се где су се настанили по исељењу из Бродеца.

Када је Бродец био православно село онда је оно имало цркву посвећену св. Спасу (казивали су ми сељаци из Лафца). Црква се налазила на месту где су сада живе муслимана Амета. Неки Арбанаси то место зову Киша (Црква). Остаци од старина на црквишту сада се не познају.

Стари становници у Бродецу гајили су виноград лозу. Виногради су се налазили са северне стране у непосредној близини села. После исељавања старинаца дуго су се познавали чокоти у њиховим виноградима. — Јасно је да је Бродец добио име по положају: лежи крај моста где полошко-метохиски пут прелази преко Тетовске Бистрице.

Пре 50 година, непажњом неких становника, Бродец је био потпуно запаљен. Иза тога сељаци су саградили нове куће на истом положају. Једино су одвојене плевне са сточном храном. Оне су груписане на једном месту у источном крају села.

Сада у Бродецу живе муслимански Арбанаси, а поред њих има и две куће Рома. Сви становници воде порекло од предака који су досељени.

а) Арбанашки родови: Бајрамлар (38 к.), пореклом из с. Арбаније. Из старине дошао је предак Бајрам са петоро браће. Они су први сеоски досељеници. Овде живе од пре око 150 година (Азим, жив, 55 година — Руфат — Бајрам — Синан — Бајрам, који се доселио са браћом и по коме су данашњи становници добили родовско име). У Бродецу имају истоимену родовску махалу. — Јусуфлар (19 к.), порекло и време досељења као код становника рода Бајрамлар. У Бродецу куће су им у посебној родовској махали. — Дилалар (13 к.), пореклом из с. Арбаније. У Бродец су дошли када и предњи родови (Меас, жив, 57 година — Јаји — Ајдин —

Алиа — Адиа, оснивач рода по коме су добили име). Живе у истоименој родовској махали. — Селманлар (12 к.), пореклом из Љуме у с. Арбанији. У Бродецу живе од када и предњи родови. Куће су им у истој махали у којој се налазе и куће рода Дилалар. Родовски појасеви су ови: Есат, жив, 74 године — Бејтула — Демир — Билал — Селман, оснивач рода по коме су добили име. — Маљалар (8 к.), пореклом из Љуме. У Бродецу живе од прве половине XIX века (Знафо, жив, 75 година — Бећир — Бафтијар — Исмаил, по коме су добили родовско име и који се први доселио). — Љусње (5 к.), по родовском имену се види да су пореклом из Љусње у с. Арбанији. Дошли после рода Маљалар. Куће су им у махали Јусуфлар. — Аметалар (7 к.), пореклом из Љуме. Дошли су када и род Љусње. Куће су им у махали Дилалар. Становници рода Аметалар истичу се високим растом.

б) Роми: Незирони (2 к.), живе у махали Јусуфлар. У селу раде као ковачи и момци.

91. Вешала

Село лежи у горњем делу Тетовске Бистрице на Шар-планини на висини од око 1200 м. Непосредно изнад села налазе се познати планински превоји, један је североисточно од Кобилице, висок 2175 м, а други источно од Караниколине, висок 2060 м. Преко помнутих превоја иде се из Полога у Метохију.

Становници Вешала воду за пиће добијају са шест чесама које се налазе у селу. Чесме се зову: Епр, Чукси, Буке, Взене, Цине, Ливаде. Њихови су називи већином по махалама у којима се налазе. На атару избијају извори: Личе, Дели река, Кајнак ме Дисме, Извор итд.

Потеси се зову: Селиште (на карти: Силиниште), Крушница, Бачило, Дервен, (југоисточно од села дуж реке), Вардишта, Ограде, При Бозовце, Рамниште, Мачиште, Горно Селиште (одмах изнад села), Вора (Тробље), Личе, Мурава.

Вешала је јако збијеног типа са кућама груписаним у пет махала. Махале се зову: Епр (Горња), Зене, Буке, Љурес и Цине. Прва махала име је добила по положају, а остале по родовима. Вешала укупно има 10 родова са 145 домова (1948. г.). Куће су окрепите према југоистоку.

Вешала је старије село од муслиманског досељавања. Преци данашњих муслиманских Арбанаса, када су дошли пре око 150 година, у овом селу затекли су старо хришћанско македонско становништво. Иза тога то стариначко становништво се исељало. Од исељеника арбанашки досељеници примили су име села и словенске топографске називе.

Сада је немогуће прикупити одређеније податке о исељеним Македонцима јер у Вешали и у суседним селима не постоје њихови потомци који би о томе говорили, Арбанаси о Македонцима ништа

не говоре јер су се они иселили због тога што су били истиснути. Неки видљиви трагови од старина сада у Вешали се не познају.

По једном казивању, село Вешала најпре је лежало на местима сада званом Селиште и Горно Селиште. Она се налазе недалеко од данашњег сеоског положаја. На Селишту избија обилна изданска вода Извор.

Прва памија у селу саграђена је пре око 80 година. 1930. г. стара памија је порушена и на њеном месту подигнута је нова.

Сада у Вешали живе муслимански Арбапаси. Сви становници воде порекло од предака који су се доселили. Родови: Бакалар или Бака (12 к.), дошли из с. Арбаније. Родовско име добили по неком претку који је на коњу носио робу и продавао по селима („како бакал“). У Вешали живе од пре око 150 година: Рамадан, жив, 62 године — Амза — Фасли — Јусуф — Зенула, који се доселио са браћом Скендером и Абдулом. Зенула је оснивач рода Бакалар. — Скендере (11 к.), потичу од претка Скендера, који је био брат оснивачу рода Бакалар. Куће су им у махали Зене. — Клајалар (8 к.), потичу од претка Абдула, који је био брат оснивачима родова Бакалар и Скендере. Куће су им у махали Зене. Име Клајалар добили из подсмеха у овом селу. — Љурес (19 к.), име добили по месту порекла у с. Арбанији. Њихове претке у старини опљачкали су неки „латини“. Зато су они дошли у Вешала као сиромаси. У данашњем селу живе од када и становници предњих родова. Куће су им у посебној махали. — Реџалар (20 к.), пореклом из Љуме у с. Арбанији. У Вешала су дошли пре око 135 година и рачунају се међу првим сеоским досељеницима (појасеви уназад: Ајет, жив, 75 година — Дсар — Раман — Реџеп, оснивач рода који се доселио). Куће су им у махали Епр. — Кадриалар (18 к.), порекло и време досељења као код рода Реџалар. — Кице (6 к.), име добили по истоименом селу (Кишц) у Љуми одакле су се доселили. У Вешали живе од пре око 120 година (Мемет, жив, 60 година — Али — Мислим — Али, који се доселио). Куће су им у махали Букс. — Букс (6 к.), пореклом из села Бук у Љуми. По томе добили име род и махала. У Вешала су дошли када и род Кице. — Џине или Османалар (31 к.), дошли из Дукаћина у с. Арбанији. Родовско име Џине је скраћени облик од Дукаћин (Бин-Џин). У Вешали живе од средине XIX века (Салим, жив, 47 година — Фазим — Мурат — Ајдар, који се доселио са браћом и синовима). Куће су им у посебној махали. Раније у овом роду постојао је предак Баки Џин, који је са 3.000 овага ишао у околину Солуна на зимоване. — Лосталар (14 к.), пореклом из с. Арбаније. У Вешала су дошли преци из трећег колена. У старини имали су кућу покривену сламом. Једном се на кућни кров попео медвед кога су становници отерали „со лостови“ (моткама). По томе је остало родовско име. Куће су им у махали Зене.

Вешалар (8 к.), живе у Бермолу. — Кадријови (3 к.), живе у пољском селу Требошу. — Али Ага (1 к.), живе у потпадинском селу Г. Речици.

92. Бозовце

У унутрашњости Шар-планине, у долини Тетовске бистрице, на високом положају лежи село Бозовце (високо око 1300 m). Село се налази на левој страни помепуте долине и то на граници између паше, која је изнад кућа, и њива, које су испод кућа.¹²⁷ Становници воду пију са чесама које су у селу (Крој Мсмишит, Крој Селманит) и из извора на атару (Козарица, Равштина, Извор).

Називи потеса: Козарица, Језер, Баџакиште, Баба Станица, Бури Куч (Црвен Камен), Ливаде, Ограде, Суљерец, Воре (Гробље), Селиште, Јеленица, Душнела, Боведарник (Говедарник), Карпа, Каменишта, Царапајца.

Бозовце је збијеног типа и подељено у осам махала. Махале су близо поребане да се њихове границе јасно не виде. У свакој махали живе становници једног рода. Зато су махалска имена иста како и родовска. Укупно село има 8 родова са 115 домова (1948. г.).

Куће у Бозовцу саграђене су од камена, а кров им је од плоча. Поред кућа виде се племње са зидовима од пруга и кровом од сламе. У плевњама се држе слама и сено.¹²⁸

Под именом Бозовци село се помиње 1348. г.¹²⁹ Други писани помен о Бозовцу датира из турског доба. Тада се село наводи у поменику манастира Матке код Скопља (записано као: Бозовци).¹³⁰

Данашњи становници Бозовца су муслимани пореклом из с. Арбаније. Њихови преци овде су дошли на почетку XIX века. Они не знају или не кажују да ли су њихови преци затекли старије македонске становнике. Али по очуаном словенском имену села, по неким словенским топографским називима јасно се види да је било континуитета између досељених Арбанаса и иселих Македонаца.

По једном казивању записаном у суседним селима, старинци Бозовца имали су куће на месту сада званом Селиште. Оно се налази поред данашњег села на путу за Вешала. На Селишту налази се позната чесма Крој Чупит.

Сада у Бозовцу, како је речено, живе муслимански Арбанаси. Потичу од предака који су се доселили. Родови: Алилар (25 к.) и Укалар (25 к.), пореклом из Љусње у с. Арбанији. Зато ова два рода имају заједничко име Љусњан. У Бозовцу живе од почетка XIX века. Рачунају се као најранији досељеници. Из Љусње дошли су преци Алил и Уко (Јакуп), који су били браћа. Од њих су се намножиле данашње породице. У роду Алилар знају се опи појасеви: Весел, жив, 47 година — Дестан — Весел — Азис — Алил, један од браће који се доселио. За род Укалар појасеви уназад су: Ешреф, стар, 80 година — Јакуп — Зибер — Јакуп, који се доселио. По именима предака остала су родовска имена. Сваки поменути род има посебну махалу. Од Алилар три породице прешле су у Тетово. Од рода Укалар две породице прешле су у Тетово и пет породица иселило се у Турску. — Чајан (11 к.), име добили по

месту порекла у Љуми. У Бозовце дошли нешто после последњих родова. Куће су им у посебној махали. — Велики (16 к.), пореклом из Топијана у Љуми. У Бозовце дошли када и род Чајан. Име добили по оснивачу рода Велији. У селу имају истоимену махалу. — Стрезњан (12 к.), дошли из места Стреза у Малесији (с. Арбанија). Овде живе од када и предњи родови. Три њихове породице иселиле су се у Турску. — Одалар (7 к.), кажу да су дошли из неког места Орђуша у с. Арбанији. Име добили по претку званом Ода. — Фанци (9 к.), дошли из Фанде у с. Арбанији. У старини имали су два претка који су били браћа и по вери католици. За њих се прича још да су живели од продаје катрана. Касније један од браће прешао је на ислам и он се доселио у Бозовце, док је брат католик остао у старини. Фанци у Бозовцу живе од средине XIX века (Далиф, жив, 30 година — Дестан — Далиф, дошао је Далифов отац). У Бозовцу имају посебну родовску махалу. — Брајче (10 к.), име добили по селу у Малесији одакле се доселили. У Бозовцу живе од пре око 90 година (Нурдин, жив, 60 година — Азис — Нурдин, који се доселио са синонима). Две њихове породице прешле су у Тетово.

Поред исељеника, које сам навео при помену данашњих родова, сазнао сам и за друге исељене породице. То су: Алил Бозовце (4 к.), живе у Г. Рсчици. Тамо су дошли из Бозовца где су се задржавали етапно. Права старина им је из Љуме.

93. Шипковица

Шипковица је велико планинско село. Лежи на десној страни Тетовске бистрице на висини од око 1200 м. Суседна су насеља: Бродец на северозападу, Гајре и Лисец на југоистоку.

Вода за пиће добија се са неколико чесама и из извора који су у селу. Вода за чесме спроведена је браздама са јачих извора Пучалин и Бачилиште, који избијају на једном потесу изнад насеља. Мањи извори који избијају у селу зову се: Раша, Крој Бегит (Бегов извор), Крој Шерифи, Мњак, Крој Цишит (Цигански извор) и Крој Весел Дулас. Остали извори на атару зову се: Драга вода (даје воду за тетовски водовод), Солиште, Средорек, Крој Дедес, Крој Фтовт (Хладан извор).

Топографски називи за потесе око села: Хисар, Фуше Маде (Валико поље), Ложина, Ред рска, Арман, Воденица, Ораше, Големо Ораше, Јасике, Рауп, Кућарица, Љуба, Торед, Марков камен, Маркова ливада, Бури Ча, Студо Рек, Стана бара, Буре ливад, Вардишта, Пучаљен, Дервен град, Почов лаз, Цржаљ, Балабаница, Езериште, Солиште, Шпела Укит (Совина пећина), Бешка Али Вокс, Цери пашина планина, Попова шанка, Бугур (Бигар), Ливада Бешкас (Планинска ливада), Равица Давкет, Стапи Бешкас (Планинско бачило), Мица рупа, Ливад Мад, Раи Одес, Бури Бат, Вакф, Бачилиште, Муре, Раденце, Либата, Градиште, Ограде, Извор, Репуше, Пасмница, Кшта-

ње (Кестени), Ливаде Борес (Борсва ливада), Жабљак, Ливаде Телас (Текиска ливада).

Шипковица је јако збијеног типа. Дели се на пет махала, које се зову по главнијим родовима. Махале су: Фанде, Чаделас, Боре, Воке и Мњак. Средином села води главни пут. Испод пута леже прве три махале, а остале су изнад пута. Девет породица имају куће даље од села, на местима где су њивс. Укупно Шипковица броји 11 родова са 255 домова (1948. г.).

Шипковица спада у стара полошка села. У почетку је била насељена хришћанским македонским родовима. За време Турака, због досељавања муслиманских Арбанаса, ти су се родови постепено иселили.¹³¹ Данас се знају ови исељени македонски родови: Аврамовци, прешли су у Тетово. Последњи њихов потомак у Тетову звао се Борбија. Он је био зидар и умро 1946. г. као старац од 90 година. — Здравковци (2 к.), живе у суседном Лафлу изнад Тетова. Из Шипковице иселио се њихов предак Трпко у време када се градио тетовско утврђење (прва половина XIX века). Здравковци преко Лафла имају исељених породица у Скопљу (2). Војноски (5 к.), иселили су се у суседно Лафде, где и сада живе. Из Шипковице иселили су се на почетку XIX века. Тамо је прешао Анбелс, предак из четвртог појаса (Спиро, жив, 60 година — Блаже — Војно — Анбелс). Војноски из Лафла имају исељених породица у Тетову (4). — У Шипковици живели су и други македонски родови али се о њима сада не могу прибрати одређенији подаци. Слушао сам да су се два рода из Шипковице иселили у исто време када су се иселили и напред поменути Здравковци. Али се не зна где су се они по исељењу настанили (казивали су ми у Лафлу).

Док је Шипковица била насељена хришћанским Македонцима она је имала цркву.¹³² Црква се налазила на месту сада званом Киша. Касније на црквину саграђена је општинска зграда. Око цркве постојало је и раније македонско гробље. 1935. г. на црквину и старом гробљу вршили су ископавања неки становници из Тетова. Том приликом из земље су откопане многобројне плоче, крстови, бакарни новац, „кандилче“, „шанданче“ и друго.

Македонци из Шипковице некада су приређивали сабор на месту Пучаљен код садашње основне школе. Ту је било весеље и играло се велико коло (казивања забележена у Лафлу).

Између исељених Макдонаца и досељених Арбанаса било је континуитета. На тај начин Арбанаси су задржали словенско име села и поједине словенске топографске називе. Тај континуитет протиче се око средине XIX века. Тада су се из Шипковице иселили и последњи македонски родови.

На атару Шипковице постоје три градишта: Хисар лежи на дну долине Тетовске бистрице; Дервен град налази се на падини Шар-планине северозападно од села; Градиште је на једном гробу западно од насеља. На Хисару раније су налажени гробови и велики земљани ћупови. За ово утврђење у народу се мисли да је „римско“. Друге традиције о поменутих градиштима сасици немају.

У Шипковици сада живи муслиманско становништво, које говори арбанашки. По етничкој припадности оно се дели на две групе: једну групу чине поисламљени па поарбанашени словенски родови, а другу групу чине прави Арбанаси. Роми су по броју знатно заступљени.

а) Поисламљени па поарбанашени словенски родови: Боре (31 к.), живе у истоименој махали. Име добила по претку из петог појаса: Абдула, жив, 50 година — Азир — Кадри — Бислим — Кадри — Боро, који је из православља прешао у ислам. Овај род изгледа да је стариначки. Данашњи становници пред странцима кажу да потичу од правих Арбанаса и да припадају фису Краснић (по најјачем арбанашком фису у Шипковици). Род Боре има три породице одсељене у Тетово. — Маце (7 к.), рачунају се у најстарије сеоске родове. Не зна се да ли су досељени или су старинци. И за њих сам слушао да потичу од некадашњих словенских потомака. Међутим, данашњи становници рода Маце пред странцима кажу да потичу од арбанашког фиса Краснић. — Торбеша (3 к.), име им казује да су поисламљени Словени. Доселили се из Призренске горе. Куће су им у махали Боре.

б) Арбанашки родови: Мњак (40 к.), живе у истоименој махали. Име добила по селу Мњак у Љуми (по причању, поменуто село лежи недалеко од Топојана). Припадају фису Краснић. У Шипковици живе од пре око 210 година и зато се рачунају као најстарији сеоски досељеници. У овом роду знају се ови појасеви: Јаја, жив, 65 година — Бахтијар — Садик — Весел — Али — Исак — Исен, један од њихових првих досељеника. Преко Шипковице иселила се по једна њихова породица у Тетово и Селце. — Воке (65 к.), дошли из с. Арбаније као разгранат род. У Шипковици живе од пре око 200 година. Имају истоимену родовску махалу. Припадају фису Краснић. Родовско име Воке, кажу, да су добила по неком старом претку који је био глав. Шест породица од рода Воке прешле су у Тетово. — Чадељс (48 к.), живе у истоименој махали. Родовско име добила по селу у Љуми, одакле су се доселили. У Шипковицу су дошли када и предњи родови. Припадају фису Краснић. Имају једну одсељену породицу у Тетову. — Фанде (33 к.), живе у истоименој махали. Име добила по области порекла у с. Арбанији. Кажу, да су од фиса Краснић. У Шипковици су од пре око 200 година (Сејди, жив, 75 година — Сефер — Демир — Бајрам — Фариз — Мемет, који се доселио). Из старине једна њихова истоимена грана доселила се у суседно Селце. Од рода Фанде у Шипковици накнадно четири куће прешле су у Селце. За Фанде, се прича, да су у с. Арбанији били католици. — Ороче (11 к.), пореклом од фиса Краснић у с. Арбанији. У Шипковицу дошли почетком XIX века (Идриз, жив, 39 година — Аџиф — Мемет — Реџеп — Сипап, који се доселио). — Мустафа (13 к.), живе у махали Боре. Пореклом од фиса Краснић у с. Арбанији. — Топојанас (3 к.), живе у махали Боре. Име им казује да су из села Топојана у Љуми. Припадају фису Краснић.

Р. Петровић пише да се знају арбанашке породице у Шипковици „које су прешле с католицизма на ислам и ако то они обично таје.”¹³³

в) Роми: Абазовци (1 к.), у Шипковици живе доста дуго. Занимања су им свирање и прошња. Говор и ношња су им арбанашки.

а) Арбанаси: Демиролар (2 к.), живе у подманинском селу Пироку. — Мјак (2 к.), живе у Качанику. Код њих сам слушао ово казивање. Они припадају фису Краснић у с. Арбанији. Одакле су се иселила два брата Јашар и Шабан и они су дошли у Шипковицу. Ту се браћа „посвађали око једног грнета”. Зато се Јашар иселио у село Бурћев дол у Качаничкој клисури. Гране овог бурћевдолског рода касније су се иселиле у Скопље и Качаник.¹³⁴ Вероватно да су поменути качанички Арбанаси део данашњег шипковачког рода Мњак. Та веза види се не само по имену већ и по фисној припадности.

б) Раније у Шипковици живео је цигански род Дибран (2 к.). Овај род пре неколико година одселио се у Тетово.

94. Шипковско Теће

Лежи на темену терасе високе око 780 m у долини Тетовске Бистрице на њеној десној страни.¹³⁵ У селу је извор Жабљак. Називи за потесе су: Теће, Хисар, Фуше Мад (Велико поље), Кштењ (Кестени).

Насеље је основано око бекташке текије, која је, по казивању, старија од велике текије која се налази у Тетову. Ову текију основао је пре „двеста година” неки дервиш Куен-баба. Он је ту и умро. Текија се састоји од једне трошне приземне зграде. У њој се налази гроб оснивача. На текији и гробу нема натписа. Код ове текије неки околни становници доводе болеснике ради оздрављења.¹³⁶

Приликом испитивања 1948. г. ово насеље имало је свега три куће. То су били муслимани Ибраимовци (3 к.). Зову се још Исефовци или Шеелери. Они су чувари текије. Преци овог рода у Шипковско Теће су дошли око средине XIX века из града Дебра (дошао дед данашњих становника). Из Дебра прво су дошли у Тетово, па после прешли у Шипковско Теће.

У овом насељу 1948. г. саграђено је велико децје летовалиште. — Зато што је мало по броју домова, насеље Шипковско Теће у администрацији се води као заслак Шипковице. — Становници Шипковског Тећа живе од земљорадње, сточарства и имају добру корист од кестена.

95. Гајре

Село се налази на висини од око 900 m на десној страни Бистрице, непосредно изнад Тетова.¹³⁷ Вода за пиће добија се са чесама у којима је спроводена вода са извора Драга вода. На атару близу села постоји извор Ливале Мад.

Граница атара води преко ових потеса: Висш, Каракапица, Јасике, Присој, Кодра Стојанит (Стојаново Брдо), Бег бунар, Млака Пулес, Прој Саат, Обаница (Огњаница), Душник, Ливада Бат, Ливада Теџас, Лепиште, Туфскалук. Називи за потесе унутар наведене границе: Ограде, Лаз, Ливадичике, Прамка, Бури Зи (Црни камен), Езришта, Млака, Рид доб, Орашка, Сикне, Одрора.

Гајре је јако збијеног типа. Дели се у седам махала: Веље, Дончаве, Кутице, Касе или Хасс, Бермазе, Шике и Алиалар. Називи су по родовима. Село укупно броји 6 родова са 113 домова (1947. г.).

У писаним изворима село се помиње као Гари још у XIV веку. Тада га је краљ Душан (1337—1346) приложио тетовском манастиру Св. Богородице.¹³⁸ Средњовековно Гајре имало је и цркву. Била је посвећена св. Јовану Златоусту. И ову цркву 1337—1340. г. краљ Душан је приложио поменутом тетовском манастиру.¹³⁹

У средњем веку па и касније дуго под Турцима Гајре је било насељено православним Македонцима. Од друге половине XVIII века у Гајре почели су се досељавати муслимански Арбанаси (прво су се доселили преци родова Кутице и Дончаве). Због тих досељеника Македонци су се постепено иселили.

Далас се знају поједини македонски родови из Гајра насељени у другим полошким селима. То су: Мајсторовци или Арсовци (20 к.), из Гајра иселили су се пре око 130 година. Иселили су се браћа Арсо и Деспот (Штерјо, жив, 35 година — Томс — Сотир — Кузман — Арсо), чији потомци сада живе у подпланинском селу Ваковији. Када су дошли у Ваковију неки предак рода Мајсторовци био је свештеник. Каснији преци били су терзије и до томс добили родовско име. Мајсторовци преко Ваковије имају по једну иселењу породицу у Тетову, Гостивару и Букурешту. — Трипунџовци или Рукљевци (5 к.), и они сада живе у поменутој Ваковији. Они су у Гајру са Мајсторовцима били кумови. Кумовске везе са њима одржали су и у Ваковији. Трипунџовци у Гајру имали су претке који су били „три брата“. Браћа су се звала: Трипун, Димитрија и Груне. Они су се иселили из Гајра у исто време када и Мајсторовци (пре око 130 година: Васил, жив, 42 године — Груне — Мате — Груне — Трипун, један од браће који се доселио). Из Ваковије две породице од рода Трипунџовци прешле су у Софију.

Раније су у Гајру живели и други македонски родови. Али о њима сада се не могу прибрати одређенији подаци. Садашњи Арбанаси о ранијем становништву Гајра пред странцима ништа не кажују. Од њих нисам могао сазнати ни места где су се налазили поменута средњовековна црква и гробље иселењених Македонаца.

Гајре је сада насељено досељеним муслиманским Арбанасима. Родови: Кутице (11 к.), најстарији селски род. Пореклом из с. Арбаније. Шта значи родовско име не знају. У Гајру имају посебну махалу. Две њихове породице прешле су у Тетово и једна у Малу Речицу. — Данчовс (16 к.), пореклом од фиса Краснић у с. Арбанији. Овде живе од када и род Кутице. Доселили се пре око

180 година: Рамадан, жив, 58 година — Ризван — Рамадан — Мемет — Рустем — Јусуф, који се доселио са братом Асаном. Имају посебну махалу. Две њихове породице одселиле су се у Тетово и једна у Голему Речицу. — Алијалар и Веље (сви 44 к.), пореклом из села Топојана у Љуми. Из Топојана дошао је предак Алил са синовима: Азисом и Бајрамом. Од Бајрама намножио се род Алиалар, а од Азиса намножио се род Веље. У Гајру живе од пре око 180 година: Амли, жив, 60 година — Идриз — Алим — Алиа — Азис — Али, који се доселио. Оба рода у Гајру имају посебне махале. Од помнутих родова око десет породица прешло је у Тетово, а једна породица иселила се у Малу Речицу. Род Веље увек је у Гајру давао селске хопе.¹⁴⁰ — Касе (17 к.), дошли „од Дибра“ (околина Пишкопеје). У Гајру живе од краја XVIII века. Први је дошао предак Касам, по коме су добили родовско име (Сали, жив, 46 година — Јонуз — Сали — Рамадан — Ариф — Касам, који се доселио). У Гајру имају посебну махалу. Две њихове породице живе у Румунији и једна у Тетову. — Бермазе (11 к.), млади досељеници. Дошли из с. Арбаније. У Гајру имају посебну махалу. — Шике (14 к.), пореклом из с. Арбаније. Постоје истоимени Арбанаси који сада живе у подпланинском селу Форину. Нисам могао да сазнам да ли између ова два рода постоји нека крвна веза. Род Шике у Гајре је досељен у другој половини XVIII века (Ресим, жив, 40 година — Цемаил — Сејди — Саит — Бсадин — Алим — Беџет, који се доселио). У Гајру имају посебну махалу. Једна њихова породица прешла је у Тетово.

96. Лисац („Лисец“)

Село лежи на стрмој шар-планинској падини југозападно од Тетова. Надморска висина у средини насеља износи 1300 m. Вода за пиће добија се из извора и са чесама. У селу су чесме: Крој Бат и Крој Вога.

Топографски називи за потесе: Бури Бат (Дуги камен), Гологота, Шпела (Пећина), Уј Втофт, Личени, Влак, Белток (Белутак), Аре Динас (Динова пипа), Ливаде Зогит (Зогина ливада), Ливаде Репас, Унгаре (Угар), Уј Бард, Попова Шапка,¹⁴¹ Пашина ливада, Солило, Шпела Вегра (Козја пећина), Карпа, Бур Стенгул (Стрми камен), Кајнак Шаини, Цере, Цри камен, Ограде, Челајца, Капиштец, Ара Идризит, Котар Стојанит (Стојанов котар), Расадиште, Кодра Селимит, Бег бунар, Љути Зонаве, Слива, Опљак, Карпа.

Лисац је по типу збијено насеље. Куће се деле по махалама. То су: Бака, Џоке и Љиља. Њихови су називи по главнијим родовима. Укупно Лисац има 7 родова са 109 домова (1948. г.). Средином села води пут из Тетова за смучарски терен Попову Шапку на Шар-планини.

Лисац је старо насеље. У XIII веку, приликом једног помена суседног подпланинског села Речице и описивања њеног атара, наводи се на граници брдо звано Краиште Лисичко.¹⁴² Поменуто брдо

тако се звало извесно по селу Лисцу, које има граничне потесе са Речицом (данас Голема и Мала Речица).

Прс досељавања садашњих муслиманско-арбанашких родова, Лисац је по становништву био православно македонско село. Арбанаси у Лисац почели су долазити од друге половине XVIII века. Од тог доба настало је иселавање старих македонских родова. Да је било континуитета између Македонаца и досељених Арбанаса јасно се види по очуваном имену села и по неким напред наведеним топографским именима (Стојанов котар, Попова шапка итд.).

Данас се знају и поименично неки од исељених старих хришћанских македонских родова. То су: Типиџи, из Лисеца исељени су се у Лафце изнад Тетова. Касније су из Лафца прешли у Тетово где су и данас очувани. — Мамикомадовци (4 к.), живе у пољском селу Сараћинцу. Тамо су дошли из Лисца пре око 160 година (Ристе, жив, 73 године — Божин — Димитрија — Симун — Маринко, који се исељио). Род Мамикомадовци преко Сараћинца дао је по једну исељену породицу у Челопек и Д. Седларце. — Лишчани или Младенци (24 к.), живе у селу Раотинцу у подножју Жедена. Тамо је из Лисца прешао оснивач рода Младен са синовима пре око 140 година (Јоше, жив, 53 година — Васиљко — Ристо — Петре — Младен, који се исељио). Род Лишчани преко Раотинца дао је накнадно одсељених породица у Тетову (6) и Скопљу (3). Лишчани у Лисцу имали су старе кумове. Они су се касније исељили у Доброште. Приликом испитивања Доброшта поменуте исељенике тамо нисам утврдио. — Пауноски (5 к.), из Лисца најпре се исељили у Тетово, али су ускоро иза тога прешли у суседно пољско село Брвеницу где су постали чифчије. Пауноски преко Брвенице имају једну одсељену породицу у Бугарској. Пауноски у Лисцу имали су кумове. Они сада живе у Тетову. — Аврамовци или Кукучовци (4 к.), сада живе у пољском селу Радијовцу. Тамо су дошли из Лисца пре око сто година (Буре, жив, 43 године — Никола — Аврам — Ристо, који се исељио). Када су дошли у Радијовце преци рода Аврамовци били су веома сиромашни: становали су у колибама и издржавали су се од тога што су чували сеоска говеда. Касније успели су да купе земљу. — Шкиреловци (5 к.) и ови живе у поменутом пољском селу Радијовцу. Тамо су дошли из Лисца у исто доба када и наведени Аврамовци. — Златевци (3 к.), ови су изгледа једни од последњих лисачких исељеника. Лисац су напустили пре око 80 година и тада су дошли у пољско село Доње Седларце (Тоде, жив, 19 година — Коце — Злате — Стојан, који се исељио). Данас на атару Лисца (северно од насеља) постоји потес Котар Стојанит. Можда се у томе крије усмена на Стојана, претка рода Златевци. Златевци у Лисцу имали су кумове, који су се исељили у Тетово.

Када је Лисац био македонско село онда је у њему постојала црква. Црква се налазила поред насеља са јужне стране. На том месту 1939. г. саграђена је школа. Једна махала у Лисцу, која је била настањена хришћанским Македонцима, звала се Станол.

За време Абдураман-паше тетовског у Лисцу су се истакли и оспорили два муслиманска арбанашка првака. То су били: Незир-ага из данашњег рода Бака и Реџеп из садашњег рода Цокс. Помнуги Арбанаси касније су дошли у сукоб са тетовским пашом, Абдураман-паша бојао се да му они не преузму пашалук и зато је наредио да се убију.

Сада у Лисцу живи досељено муслиманско становништво, које говори арбанашки.

а) Арбанашки родови: Шаља (37 к.), најстарији досељеници. Родовско име добили по фису Шаља у с. Арбанији одакле су се доселили (околина Скадра). У Лисцу живе од пре око 200 година. У с. Арбанији имали су претка Јонџа Љилу (од Аџа) који се исељио са укућанима и дошао право у Лисац. Појасеви уназад: Рефик, жив, 45 година — Скендер — Реџеп — Асан — Рамадан — Селим — Јонџ, који се доселио. Становници од рода Шаља кућс имају у махали Љила. Арбанаси од рода Шаља имају родовских грана које су после исељења из с. Арбаније дошле у пољско село Челопек (тамо се зову: Осман, Мет и Бајрам Мусас; сви живе у челопечкој махали Чакр). Међу Арбанасима од лисачког рода Шаља и Арбанаса од поменутих челопечких родова и сада се одржавају робачке везе. — Баки (12 к.), од фиса Шаља у с. Арбанији (околина Скадра): У Лисцу живе од пре око 170 година (Биљал, жив, 27 година — Аџа — Баки — Биљал — Абдула — Селман — Исен, који се доселио). Оснивача рода Исена називали су други становници Пуља јер је био мали „како кокошка“. Исен Пуља у Лисцу се доселио са братом Јонџом. Са њима из с. Арбаније исељио се и један трећи брат. Он се населио у Челопек. Становници рода Бака у Лисцу имају исто имену махалу. Род Бака преко Лисца давао је и исељених породица у Тетову (око 15, тамо се зову Маљолар) и подпланинском селу Д. Палчишту (3 к., тамо се зову Лисци). — Љуц (11 к.), пореклом из Љуре у с. Арбанији. Кажу, да су родовско име добили по области одакле су старином. У Лисцу живе од пре око 135 година: Лиман, жив, 45 година — Зендел — Мустафа — Ајдар — Мустафа, који се доселио. Две породице од рода Љуц преко Лисца прешле су у пољско село Озормиште. — Арнор или Цили Мили (14 к.), пореклом из Арне у с. Арбанији. По томе добили родовско име. У Лисцу живе од пре око 180 година: Узенр, жив, 35 година — Мерџан — Мунис — Осман — Хоџа — Зибер — Ибиб, који се доселио. Име Цили Мили добили, кажу, по претку Осману, који је био свабаџица. Из старине у с. Арбанији једна њихова грана населила се у Селцу изнад Тетова. Тамо се зову Лапушалар и броје 14 кућа. Једна породица од рода Арнор прешла је у подпланинско село М. Речицу. Арбанаса, који воде порекло из села Арни у с. Арбанији, има и у другим нашим насељима: У Горњем Блацу у Качаничкој клисури (Арнор, 4 к., припадају фису Бериш)¹⁴³ у Семеништу у Скопском Дервену (Арнор, 11 к., и они су од фиса Бериш,¹⁴⁴ затим у пољским селима Орашу (Арнор, 8 к., такође од фиса Бериш) и још у неким другим. — Цоке (15 к.), пореклом из Ујмишта у Љуми. У Лисац

су дошли пре око 200 година: Шаин, сада живи у Расадишту, засеок Лисца, жив, 50 година — Сулеман — Акик — Имер — Дервиш — Реџеп — Исеп, који се доселио. Преци рода Џоке у Љуми били су хришћани (неки кажу католици). Они су исровали, како се наводи, у св. Илију, а не у Мухамеда. Када су дошли у Лисац онда су прешли у ислам. Али, и поред тога данашњи становници од рода Џоке не држе се свих муслиманских прописа: не празнују рамазан, пију алкохолна пића, цамију ретко посећују (ово су ми казивали становници у Лисцу, Гајру и Речици). Зато остали муслимани Арбанасе од рода Џоке зову бекташима. Род Џоке преко Лисца дао је иселење породице у Расадишту (10), М. Речици (2), Г. Речици (2) и Тетову (2). Прича се, да су неки огранци од рода Џоке из с. Арбаније прешли у Дебар и у село Дуф код Гостивара. — Б с р и ш е (16 к.), родовско име добили по фису у с. Арбанији одакле су се доселили. У с. Арбанији преци су им живели у области Аси Сат (Суви Хас) код Скадра. Тамо су били католици. У Лисцу живе од пре око 150 година (Риза, жив, 60 година — Мустафа — Зибер — Решат — Максут, који се доселио). Оснивач рода Максут доселио се са браћом: Фератом, Шакиваром и Алиом. Данашњи становници потичу од Максута, док се потомство од остале браће није очувало. Род Берише преко Лисца дао је и неколико иселиених породица у Тетову (4), Топлици (2) и Копаници (4). Старији сељаци причали су ми како неких старих грана од рода Берише сада има у Метохији где живе као католици. Куће становника рода Берише у Лисцу налазе се у махали Џоке.

б. Поарбанашки Словени: Торбешки (4 к.), дошли средином XIX века из торбенског ссла Урвичка (Раман, жив, 70 година — Иљаз — Асан, који се доселио). Када су дошли у Лисац они су најпре говорили македонски. Ускоро иза тога примили су арбанашки језик. Садашњи становници овог рода пред странцима прикривају своје торбенско порекло. Некада се издају да припадају правом арбанашком роду Баке јер с њима живе у истој махали.¹⁴⁵

97. Расадиште

Расадиште је заселак села Лисца. Налази се на темељу тесне језерске терасе која је висока око 900 м. Насеље лежи југоисточно од Лисца око пола сата хода.

Становници Расадишта пашу, шуму и њиве имају на заједничком атару са Лисцем. Потеси око насеља посе исто име као и заселак. Вода се пије из извора, којих има око кућа. За изворе употребљавају назив Кајнак.

Расадиште је развршено насеље: састоји се из две групе кућа међусобом развојене долином. Укупно заселак има 1 род са 10 дома (1948. г.).

Не зна се да ли је Расадиште постојало као насеље у ранијој прошлости. По данашњем становништву оно постоји од средине XIX века. Тада су у Расадиште дошли из Лисца преци данашњег рода

Џока. Они су пре тога на том земљишту имали трава и око њих налазили су се искрчене њиве. Да не би били удаљени од трава, они су земљиште у Расадишту претворили у стално насеље.

У Расадишту живе муслимански Арбанаси. Становници припадају роду Џока (10 к.). Пореклом су из села Ујмишта у Љуми. Тамо су били хришћани (неки кажу католици). Из Љуме прс око 200 година дошли су у суседно село Лисац, где су прешли у ислам. У Лисцу Арбанаси из Расадишта имају велики истоимени род. У Расадиште дошао је огранак тога рода прс око сто година (Шаин, жив, 50 година — Сулеман — Акик — Имер, који се први доселио). Даља њихова генеалогичка линија изнета је при опису Лисца. Арбанаси из Расадишта иако су муслимани и сада не врше прописно муслиманске обичаје. Цамију немају, не држе рамазан, пију алкохолна пића итд. Зато околни муслимани њих зову бекташима. Арбанаси из Расадишта понекад посећују текију која се налази у Тетову.

98. Голема Речица

Село је подпланинско. Лежи око 3 km југозападно од Тетова на планини Големе реке.¹⁴⁶ Становници воду пију из реке, са извора Кисела вода и из чесме Калец.

Топографски називи за њиве: Бродиште, Дубрава, Калник, Вакф, Узница, Кулково (Љуково), Шереметица, Ограде, Ливади. На планинској падини западно од села су потеси: Браница, Бурговица,¹⁴⁷ Забел Кштењеве (Кестенов Забел), Лигата, Река Мад (Велика Река).

Г. Речица по типу је збијено насеље. Махала има четири: Маала Кичикс, Маала Путре, Маала Калец и Маала Медисме (Средња Махала). Махале Путре и Калец леже десно од реке, а остале лево. Укупно Г. Речица има 33 рода са 202 дома (1948. г.).

Као Речице село се помиње у XI веку. Тада га је византички цар Роман III Аргирс (1028—1034) даровао манастиру Св. Борбу-Горгу код Скопља. Ово завештање касније су потврдили Константин Асен (1258—1277) и краљ Милутин (1300).¹⁴⁸

За време Константина Асена, у XIII веку, Речица је дарована са њивама, виноградима, ливадама, шумама и планинама. Тада је била детаљно описана и граница атара овог богатог насеља. Граница је почињала од извора Речичке реке, затим је водила на десно преко брда Осленик, па на Јованов дол, под црквишта, па међу Преслапа и Огражденика, прско брда на извор Палчишке реке, па на брдо Краиште Лисичко, па на Студенце, на Глабоки дол, десном страном Колпика, преко Луга, преко Велике Реке до Хтетовске бразде, и одакле управо на Точило, одакле се силази на Лесковјане. Тада се помиње и Драготино место у Речици, затим њиве и випогради.¹⁴⁹ За посед крајишника Драготе у селу Речици краљ Милутин око 1300 г. у својој хрисовули изразито каже: да је „царска проија, а не багитина Драготина”.¹⁵⁰

У средњем веку Речица је имала и цркву Св. Недељу.¹⁵¹

О Речици очуван је један писани поменик из XV века. Тада се (1461. или 1462. г.) наводи као сведок у Тетову Турчин Искендер Умер из овог насеља.¹⁵²

Средњовековни помени села, затим постојање цркве Св. Исидора, топографски називи (Јованов дол и други) јасно говоре да је Г. Речица најпре била насељена хришћанским словенским родовима. За време Турака у Речицу почели су се досељавати Арбанаси и због тога су се сви стари родови иселили.

О старим словенским становницима Речице сазнао сам ове податке. Род Брзакон, који живи у Сиричину (4 к.) и Д. Палчишту (7 к.),¹⁵³ пореклом је из Речице. Када су њихови преци живели у Речици они су имали задругу од око 45 чланова. Једном је у Г. Речици „тепала чума“ и од ње је у роду Брзакон преживело само једно дете. Оно се звао Никола. После куће Никола се преселио у Д. Палчиште где се оженио и основао род. Од рода Брзакон у Д. Палчишту прс око 125 година одвојно се пеки Стојко, који је прешао „како момок“ у Брвеницу на чифлик, а одатле отишао у Сиричино. Стојко је у Сиричину посенила нека баба; ту се оженио и основао род. Генеалогичка код ових становника у Сиричину је следећа: Петруш, жив, 65 година — Андро — Трпче — Стојко, који је из Д. Палчишта прешао у Брвеницу, а затим у Сиричино. Брзакон у Сиричину причали су ми да се до скоро у Речици један посед звао Брзакон пиви.

Г. Речица има једно селиште. Налази се источно од села на котлинској равни. То место зове се Дубрава. Земљиште на потесу Дубрава сада је под њивама. Остаци од старина на површини се не познају.

Речица се налази у непосредној близини Тетова, затим има и веома добре привредне услове. Због тога неке њиве овог насеља раније су припадале појединим тетовским беговима. Неки данашњи родови радили су на беговским њивама. Они су касније ту земљу купили. Г. Речица брзо расте. Очви данашњих стаповника памте када је село имало само 70 кућа.

Насеље има две цамије: доњу и горњу. Доња је старија. Саграђена је пре 90 година на месту једне изгореле цамије. Горња цамија саграђена је пре 80 година. Испод села крај пута лежи велико муслиманско гробље.

Г. Речица је насељена муслиманским становништвом. Сви родови су досељени. Кућни језик становника је арбанашки, изузев код малобројних Цигана. По етничкој припадности становници Речице деле се на правс Арбанасе, поисламљене па поарбанашене Словене и на Роме.

а) Арбанашки родови. 1. У махали Кичик живе ови родови: Кичик (50 к.), пореклом од фиса Краснић у с. Арбанији. У Полог су дошли преко призренског краја. Они су оснивачи истоимене махале. Родовско име добили су по неком претку малог раста (турски: кичик). У Г. Речици живе од прс око 150 до 200 година. Из с. Арбаније дошла су браћа Асан и Фазлија. Асан је остао у Г. Речици и

од њега потичу данашње породице. Фазлија је прешао у Малу Речицу и тамо основао посебан род (Фазлис). Род Кичик преко Г. Речице дао је три одсељене породице у Тетову.

2. У махали Путре живе ови родови: Путре (7 к.), дошли из с. Арбаније. Доселили су се после поминутог рода Кичик. — Сефере (10 к.), име добили по претку Сеферу, који се доселио из с. Арбаније. — Чајан (4 к.), име добили по месту порекла у Љуми у с. Арбанији. Рачунају се у млађе досељенике. — Биљалар (8 к.), пореклом из с. Арбаније. Рачунају се као млађи досељеници. Оснивач рода, који се доселио, звао се Шабан Голс. — Бучко (4 к.), пореклом из с. Арбаније. Њихова је генеалогичка следећа: Сали, жив, 46 година — Куртиш — Адсм — Репеп — Куртиш — Сали, који се доселио. Неко од предака био је „шишко“ и по томе добили родовско име Бучко. — Осман Ага (4 к.), пореклом из с. Арбаније. Рачунају се у млађе досељенике. — Баки (4 к.), дошли преко Групчина у Скопском Дервену. Тамо су досељени из с. Арбаније.

3. У махали Калец живе ови родови: Али Бега (3 к.), за ове се прича да су први сеоски досељеници. После њих су дошли преци рода Кичик. Оснивач рода Али-Бега били су бекташи. Неки причају да је порекло овог рода негде из Турске. Касније су се у Г. Речици поарбанашили. — Мемишлар (16 к.), су оснивачи махале Калец. Дошли из Калиса у с. Арбанији. У Речици живе од краја XVIII века: Ваит, жив, 39 година — Осман — Нуи — Бејтула — Илаз — Мемиш, оснивач рода који се доселио. Две њихове породице прешле су у Тетово. — Јајишлар (9 к.), пореклом негде из с. Арбаније. Овде дошли после рода Мемишлар. Имају пет иселиених породица у Тетову. — Фаља (2 к.), досељени однекуда. Вероватно су из с. Арбаније.

4. У Средњој махали живе ови родови: Порде или Биљалар (7 к.), дошли из Мале Речице. Тамо имају родовску грану Бело. О свом пореклу нису ми ништа рекли. Могућно је да су из с. Арбаније. — Метолар (3 к.), дошли из М. Речице. Тамо имају истоимених робака. Даље порекло из с. Арбаније. — Матњан (2 к.), име добили по области из које се доселили у Арбанији. — Зеклар (3 к.), пореклом из с. Арбаније. — Босолар (7 к.), име добили из подсмеха по неком претку који је био „џос“. Овде живе од прве половине XIX века: Вели, жив, 39 година — Мемет — Вели — Мемет — Абдула, оснивач рода који се доселио. — Цеко (8 к.), досељени али старину нису ми показали. Могућно је да су из с. Арбаније. — Алија Ага (1 к.), дошао је из Вешала на Шар-планини. Даље порекло из с. Арбаније. — Алија Бозовце (4 к.), дошли су преко шар-планинског села Бозовца. Порекло из Љуме. — Салколлар (6 к.), порекло из с. Арбаније. — Аголлар (7 к.), порекло нису ми показали. Могућно је да су из с. Арбаније. — Дерала (5 к.), дошли из села Градеца. Тамо имају истоимених робака (66 к.). Порекло им је из Хаса у с. Арбанији. Једна њихова породица прешла је у Тетово. — Јонуз Исен (1 к.), дошао из Пирока. Даље порекло из с. Арбаније. — Абдула (1 к.), дошао из Пирока. Даље по-

рекло из с. Арбаније. — Весел Скендер (1 к.), дошао је из планинског села Г. Палчишта. Даље порекло из с. Арбаније. — Зефир (1 к.), дошао је из Чеграна. Даље порекло није казао. — Цокет (3 к.), пореклом из Ујмишта у Љуми. Из поменутих старине прво су дошли у село Лисац на Шар-планини, па одатле прешли у Речицу. У Лисцу и Расадисту имају истоимених рођака. За ове се вели да су некада имали претке хришћане. Остали муслимани зову их „бекташи“ јер су у муслиманским прописима раније били лабави.

У селу Равену код Гостивара постоји неколико арбанашких родова којима је Речица служила као етапа у њиховом кретању из старине у с. Арбанију. — Арбанашки род Кука (2 к.), који живи у Тарцу, неко време боравио је у Речици.

б) Словенског порекла су ови данас поисламљени па поарбанашени родови: Паштан (12 к.), пореклом из неког села у Призренској Гори. Живе у махали Кичик. Зову се још и Касалар. У Речицу су дошли пре око 120 година: Акик, сеоски хоџа, жив, 53 године — Селим — Касам — Незир, који се доселио. Када су дошли говорили су „торбешки“. Ускоро иза тога примили су арбанашки језик. — Царе (3 к.), зову их и Торбешки. Досељени су из суседног планинског села Урвича. Тамо имају истоимених рођака (Царенци). Они су скорашњи досељеници. Када су дошли говорили су македонски. Затим су примили арбанашки језик. Право порекло из Љусње у с. Арбанији. У Урвичу су дошли крајем XVIII века. У Речици куће су им у Средњој махали. — Чоропин (4 к.), пореклом из Г. Синичана. Тамо били старинци. У томе селу имају истоимених рођака. Куће у Речици су им у махали Калец. — Коке (1 к.), дошли из села Камењана.

У Г. Речици има и других поисламљених па поарбанашених словенских родова досељених из околних насеља (на пример, од рода Шенаковци у Урвичу, од рода Десовци у Новом Селу, од рода Уковци у Г. Синичану) али су ти становници овде брзо напустили македонски језик, поарбанашили се, променили презимена, броје се уз друге арбанашке родове и зато њих нисам могао тачно одвојити.¹⁵⁴

в) Роми су: Ракип (1 к.), дошао је из Тетова. Он је сеоски ковач.

99. Мала Речица

Село лежи југоисточно од Тетова, у његовој непосредној близини. Насеље је везано за подножје Шар-планине, али на врло незгодном месту: услед живе ерозије, која се развила у новије време, Мала река наноси материјал те страдају куће и обраде пољивине. Услед тога М. Речица постепено се помера у два правца: према котлинском дну на истоку и дуж шар-планинске суподине на северу.

У непосредној близини Мале Речице лежи село Голема Речица. Поменути села остављају утисак као да чине једно насеље.

Њиве М. Речице леже источно од насеља на котлинској равни. Њихови су називи: Прекача, Правица, Ара Те Река, Ара Те Бегит

(Бегова њива), Ара Те Бат, Ара Теџас (Текиска њива), Ара Те Јуда (Јудина њива). Остали потеси зову се: Внеш (Виногради, сада без лозе), Цол, Шулан, Вакуф, Бури Магар (Магарски Камен), Кепи Делес (Дедин Кимен), Ливада Поштр, Верај.

До пре двадесет година М. Речица по типу је била збијено насеље. Средином села протицао је поток Мала река. Тада је помеснути поток, због посечене шуме у горњем долињском делу, изненада наподошао. Вода је нанела у селу велики материјал, порушила већи број кућа, цамију и за један дан створила огромну плавину.

Мала река и сада повремено надолazi и односи куће у старом сеоском делу. 1947. г. она је порушила 6 кућа са околним зградама. Сада Мала Речица има три махале: Метолар (то је стара махала) и поменути две. Укупно село броји 11 родова са 86 домова (1948. г.).

М. Речица је старо насеље. У XI веку у Д. Пологу помиње се село Речице. То насеље византиски цар Роман III Аргирос (1028—1034) даровао је манастиру Св. Борба-Горга код Скопља. Исто завештање поново су потврдили Константин Асеп (1258—1277) и краљ Милутин (1300).¹⁵⁵

Из повес краља Милутина знамо да је једна византиска „царска пронија“ била у селу Речици.¹⁵⁶ У средњем веку се помиње црква Св. Недеља, која се налазила у полошком насељу Речицама.¹⁵⁷ Ови помени односе се на данашњу Малу и Голему Речицу. Поменути села, због близине, некада су била једно насеље.

Раније је М. Речица, исто као и Г. Речица (видети опис), била насељена православним Македонцима. То се види по имену села, по средњовековним поменима, по етничком карактеру суседних насеља и по црквиштима. За време Турака у М. Речицу почели су се досељавати муслимански Арбанаси. Због тога су се стари хришћански родови иселили.

1920. г. изнад села М. Речице, на темену терасе, откопане су рушевине цркве Св. Борба. Десет година касније на тим темељима подигнута је нова црква са ајатом. Ова црква и сада постоји, мада у лошем стању. По казивањима забележеним код околних македонских становника, у М. Речици постоје још две црквине: једна црква је Св. Богородица, а друга Св. Атанасије.

У М. Речици сада живи муслиманско становништво арбанашког језика. Оно потиче од предака који су досељени. Родови: Фазлије (14 к.), пореклом из с. Арбаније. Тамо припадали фису Краснић. Из старине пошла су два брата: Асан и Фазлија. Први се доселио у Г. Речицу (тамо основао род Кичик), а други овде. Рачунају се у најраније сеоске досељенике. У М. Речици живе од пре око 200 година (Гарип, жив, 42 године — Сабри — Незир — Сали — Незир — Бајрам — Амет — Фазли, који се доселио). — Металар (12 к.), живе у истоименој махали. Пореклом из с. Арбаније. У М. Речици живе од прве половине XIX века (Нешат, жив, 27 година — Зибер — Амит — Зибер — Мето, који се доселио). Три њихове породице прешле су у Г. Речицу. — Алиној (17 к.), дошли када и род Металар из с. Арбаније. Име добили по претку Алији. — Та-

уше (7 к.), порекло као код предњих родова. — Неле (3 к.), име добило по оснивачу рода Зенделу. У М. Речици живе од прве половине XIX века (Ицит, жив, 23 године — Сулејман — Имер — Бећир — Зендел, који се доселио). Пореклом су из с. Арбаније. — Бецетолар (8 к.), порекло као код предњих родова. Име добило по оснивачу рода Бецету. — Бело (8 к.), порекло нису ми казивали. Извесно је да су досељени из с. Арбаније. Од овог рода сада има 7 породица у Г. Речици (Џорде или Биљалар). — Лаше (3 к.), пореклом из Мердита у с. Арбанији. Најпре дошли у Тетово, па одатле прешли у М. Речицу. У Тетову имају рођака. — Докси (9 к.), порекло ми нису казали. Могуће је да су из с. Арбаније. — Иболар (3 к.), живе у истоименој махали. Старином из с. Арбаније. — Џоке (2 к.), дошли преко Лисца па Шар-планини. Тамо имају истоимених рођака. Некада су били католици. О томе више видети при опису села Лисца. Право порекло из Ујмишта у Љуми.

По казивањима, која сам слушао у околним селима, у М. Речици има и муслиманских словенских досељеника. Они нису многобројни. Због тога су брзо примили арбанашки језик и тако се по-арбанашили. Њих нисам могао тачно утврдити у овом селу јер су се, при испитивању родова, издавали као Арбанаси.¹⁵⁸

100. Горње Палчиште („Горно Палчиште“)

Планинско село високо око 950 м. Лежи на падини Шар-планине изнад подгорских села Д. Палчишта и Г. Речице. Око насеља виде се воћњаци и њиве са културама. Падина поред кућа са горње стране обрасла је шумом, а изнад шуме настаје зона аалиских пања.

Називи за потесе: Калник, Острик, Илица, Чифлик, Внеш, Асаре, Шудон, Ограде, Бачилиште, Клен, Опшак, Слива, Шпела (Пелина), Елеверица, Кутлица, Црвен камен, Бол, Муришта, Бурковица (на карти: Јурговица), Купеник, Цепен камен.

Г. Палчиште је збијеног типа са кућама груписаним у три махале. Махале су: Туракве, Кеке и Црнолева. Свака махала име је добила по роду који је настањује. У свему село броји 4 рода са 94 дома (1948. г.).

По народној традицији, Г. Палчиште сматра се као старо село. Најпре је било насељено хришћанским македонским родовима.¹⁵⁹ Од краја XVIII века у ово село доселили су се муслимански Арбанаси. Због тога су се поменути старинци из Г. Палчишта иселили.¹⁶⁰

Нисам могао да прикупим одређеније податке о старим становницима овог насеља. У њему сада живе Арбанаси који о иселиним Македонцима пред странцима не говоре. Једино сам сазнао за македонски род Ацагулевици. Они су се иселили у Тетово. Од иселиних Македонаца арбанашки досељеници примили су име села и неколико топографских назива.

Код околних македонских сељака за Г. Палчиште слушао сам ову традицију. Када је у селу живело православно становништво онда су се неки кумови међусобом оженили. Зато се, по веровању,

тада излила велика киша. Она је разорила сеоску цркву и њен материјал заједно са младшцима снела је на место сада звано Цепен камен код Купеника.

Видљиви остаци од старина у овом селу данас се не познају. Гробље иселиних Македонаца лежало је изнад села на месту Вакуфиште. Ту је лежала и стара црква посвећена Св. Клименту и Методију.

Палчиште брзо расте услед природног прираштаја становништва. За последњих 50 година оно се повсјало за 54 дома. — Прича се, да се Г. Палчиште звало само Палчиште. Назив Горње добило је касније када се испод њега у планинској суподини развило ново насеље Доње Палчиште.

Г. Палчиште сада је насељено муслиманским Арбанасима. Сви родови су досељени. Родови су: Туракве (25 к.), пореклом из Буачизе у с. Арбанији. Први арбанашки досељеници. Овде живе од пре око 150 година. Појасеви уназад: Алиа, жив, 60 година — Абдула — Муарем — Абдула — Алиа Тока, оснивач рода који се доселио. Куће су им у истоименој махали. Једна њихова породица прешла је у Д. Палчиште. — Кеке (31 к.), исто порекло и време досељења као код рода Туракве. Потичу од оснивача рода Кадрија Токе, који се доселио. Кадри Тока био је брат поменутог Алиа Токе, оснивача рода Туракве. Овде живе у посебној махали. Имају иселиних породица у Д. Палчишту (1) и Тетову (2). Становници рода Туракве и Кеке сада су се изродили и почели су да склапају међусобом брачне везе. Оснивачи рода Туракве и Кеке имали су и трећег брата. Из с. Арбаније браћа су најпре дошла у пољско село Д. Седларце. Ту им се није допао баровито земљиште, затим вода за пиће била је лоша и имало је „много жаби“. Зато су два брата из Д. Седларца прешла у Г. Палчиште. Трећи брат прешао је у планинско село Селце Кеч изнад Боговина. Раније су се поједини сељаци из Селца Кеча са овима у Г. Палчишту „држали“ као рођаци. Сада то више није случај. — Црнољеве (32 к.), име добило по селу у Љуми одакле су се доселили. Други њихови иселини рођаци из њиховог села у Љуми основали су село Црнолево на Косову (код Штимља). Арбанаси овог рода у Г. Палчишту живе од када и предњи родови (Шаип, жив, 70 година — Шаћир — Имер — Шабан — Цафер, један од предака који се доселио). Куће су им у истоименој махали. Имају иселиних породица у Д. Палчишту. — Топојане (6 к.), најмлађи досељеници. Дошли су из истоименог села у Љуми.

101. Доње Палчиште („Долно Палчиште“)

Село је велико, подпланинско и лети обавијено бујним зеленилом. Лежи на плавици коју је нанела Палчишка река (на карти: Улсверичка). Поменуто река село дели на два дела.

Вода за пиће добија се са чесама и из бунара. Са горње стране Палчишта избија велики извор киселе воде. Око села су потеси: Селиште, Калник, Пропас, Камњаница, Виџаге, Чичовица, Речичко,

Вртаче, Грчивец, Локва (Арбанаси кажу: Луква), Дрен, Ограде, Страна, Неранце, Крстои, Ливаде, Дрвник, Прекаче, Горно лозје, Горна Страна, Долно Кале, Горно Кале, Кисла јабука, Дуповица, Осој, Водњоар, Црни камен, Липа, Долни пут, Новачица, Коштањипте.

Д. Палчиште је збијено насеље са кућама груписаним у пет махала. Махале се зову: Рисјанско, Десоско, Дошно, Горно или Чалско и Силинциско. Прва махала насељена је православним Македонцима. У осталим махалама живи муслиманско становништво: Арбанаси и поарбанашени Торбешци. Укупно село има 23 рода са 204 дома (1948. г.).

Д. Палчиште првобитно је лежало на месту сада званом Селиште. Селиште се налази 400 m ниже данашњег положаја. Око средине XIX века насеље на Селишту настрадало је од поплава. Иза тога сељаци су подигли куће на данашњем положају. Када је село било на Селишту онда је оно имало и цркву. Црква је била посвећена св. Спасу. Налазила се на месту где су сада ливаде муслиманског Арбанаса Алиа.

Првобитно Д. Палчиште је било православно македонско село. Од краја XVIII века ту су се почели досељавати Арбанаси из с. Арбаније и Торбешци из околних села. Због тога су поменути старинци од досељеника трпели разне зулуе и стално се иселавали. Македонци Д. Палчишта имали су тзјак живот све до 1912. г.

За малобројно македонско становништво Палчишта наступиле су тешке прилике и за време арбанашке окупације у Другом светском рату. Тада су на њих непрестано нападали поједини околни Арбанаси (из Г. Палчишта и из других села) и пљачкаши који су долазили из с. Арбаније. Они су у Д. Палчишту нашем становништву одузели сву стоку, затим су одводили поједине укућане у планину ради уцене (Наумовци, Клиповци), нападали су на част жена (Арбанаси из Д. Седларца) итд. Због тога у поменутом рату око 20 македонских породица иселило се у Тетово и Скопје. Њихово имање зграбили су сеоски Арбанаси. По ослобођењу 1945. г. иселене македонске породице враћене су у село.

Палчиште сада има једну цркву и две цамије. Црква је подигнута 1916. г. Посвећена је истом свету коме је била посвећена и стара црква на Селишту. Пре тога на месту данашње цркве постојала је црквица Св. Атанасије. — За време Турака у Д. Палчишту било је слободних сељака и сељака чифчија. Чифчије су радиле у два чифлика. Један је припадао Ше Јонџу из Тетова, а други је припадао прецима торбешког рода Царе из суседног планинског села Урвичка.

Изнад Палчишта на даљини од око 15 минута хода постоје два узвишења Горно и Дошно Кале. Остаци од утврђених насеља на овим узвишењима сада се не познају. О њима нема одређених података ни у народној традицији.

У Д. Палчишту живи православно и муслиманско становништво. Први говоре македонски, а остали арбанашки. По етничкој припад-

ности међу муслиманским становницима могу се издвојити две групе: поисламљени па поарбанашени Словени и прави Арбанаси.

а) Родови православних Македонаца: Сибиновци (5 к., Алимпије Столпник или „Бурбои Моћи“), старинци. Прво су живели на Селишту, па после прешли на данашње место. Са Селишта прешао је Никола, предак из другог колена (Пано, жив, 59 година — Симо — Никола, који је дошао). Имају три одсељене породице у Тетову. — Шолтаповци (16 к., Алимпије Столпник), старинци. И ови су прво живели на Селишту па када и Сибиновци прешли су на данашње место. Имају иселених породица у Тетову (3) и Румунији (2). — Бурковци (8 к., Борђе Алимпије), и ови су најпре живели на Селишту па после дошли овде. Код њих је очувало предање да им је даље порекло из Аусне у с. Арбанији. Њихови појасеви уназад су: Стојан, жив, 35 година — Бојо — Јован — Аврам (овај је прешао са Селишта) — Крсте — Спасен, који се доселио из с. Арбаније. Из поменутих старине они су избегли „од присила“. Од Бурковаца пет породица одсељено је у Тетово. — Столеовци (4 к., Алимпије Столпник), раније су живели у Дрвнику, сада расељеном селу јужно од Д. Палчишта. Тамо су били старинци. Имају иселених породица у Тетову (3) и Румунији.¹⁰¹ — Наумовци и Клиповци (10 к., Св. Атанасије), први потичу од Митрета, а други од Столета. Поменути преци били су браћа. Митре и Столе дошли су из Брода, сада торбешког села у Призренској гори. Из Брода су избегли због страха да не буду „потурчени“.¹⁰² Када су дошли из Брода онда Д. Палчиште лежало је на данашњем положају. У Д. Палчишту преци поменутих родова најпре су постали чифчије на чифлику неког Ибн-ага. Становници ових родова причали су ми да сада има њихових робака у Броду који су прешли на ислам. У Д. Палчишту живе од пре око 120 година (Јоше, жив, 60 година — Гаве — Наум — Митре, један од браће који се доселио). Наумовци и Клиповци имају по једну породицу у Тетову и Румунији. — Јанковић (1 к.), дошао је пре 20 година из околине Врања. Овде је био деловођа и тако остао за стално.

б) Поисламљени па поарбанашени словенски родови: Десовци (13 к.), дошли из суседног планинског Новог Села. Тамо имају велики истоимени род. Име Десовци добили су по томе што су у Ново Село дошли „десет брата“. Права старина им је из Призренске Горе одакле су се иселили пре око 185 година. У Палчишту куће су им у истоименој махали која заузима горњи крај села. — Торбешци (12 к.), дошли из суседног планинског села Урвичка. Тамо су се звали Јудинци. Јудинци у Урвичу сада броје 36 кућа. Право порекло ових становника је из Растелице у Призренској Гори. У Д. Палчишту живе од пре око 170 година (Узаир, жив, 58 година — Незир — Узаир — Сулејман — Исмаил — Асан, који се доселио). Куће су им у Десоској махали. У овом роду од најстаријих предака свс до очева данашњих становника кућни језик био је „торбешки“. Сада говоре арбанашки.¹⁰³ — Мачоре (2 к.), досељени однекуда.

Живе у Десоској махали. Имају исељеника у Тетову (1 к.) и Турској (3 к.). — Целоке (9 к.), дошли из суседног планинског села Урвича. Даља старина из Призренске Горе. Име добили по претку Целадину који се доселио у Д. Палчиште. То је било у првој половини XIX века: Исмаил, жив, 65 година — Кадрија — Идриз — Цело или Целадин. У овом роду до претка Кадрија у кући се говорило „торбешки“, а отада почели су арбанашки. Куће су им у Г. махали. — Авиће (10 к.), старо име им је Касе или Касовци. Дошли из суседног Урвича где имају рођака. Право порекло им је из некоег села у Призренској Гори. У Урвичу живе од пре око 140 година (Дурмиш, жив, 80 година — Селман — Алил — Касо, један од предака који се иселио из Горе). Ускоро по досељену огранак Авиће из Урвича прешао је у Д. Палчиште. Куће су им у Г. махали. — Боте (3 к.), дошли су преко Урвича. Права старина у Призренској гори. Куће су им у Десоској махали. — Ода (7 к.), дошли су преко Урвича у првој половини XIX века (Билаал, жив, 70 година — Муарем — Исмаил — Ода, који се доселио). Живе у Десоској махали. — Чанго (9 к.), доселили се преко некоег торбешког села. За даље порекло нису знали, али је могуће да су и они из Призренске горе. У Д. Палчишту живе од пре око 160 година (Рамадан, жив, 70 година — Мамут — Сали — Бајрам — Рамадан, који се доселио). Куће су им у Десоској махали. — Читак (11 к.), старину не знају. Живе у махали у којој живе становници арбанашког рода Селимцике. Раније су важали као велики сточари. По њима име „читак“ значи нешто „друбо“, „лошо“ и увредљиво. По душевним особинама важе као меки људи, те се по томе јасно одвајају од неких осталих муслиманских родова. На то је распитивање становници рода Читак изјављују да су од увек били Арбанаси. Али то се не може узети као тачно. Познато је да и у другим нашим областима има муслиманских становника званих Читак, који су по етничкој припадности Словени или Турци.¹⁶⁴ Ови Читаци извесно су некадашњи Словени, можда су они и полошки старинци.

в) Родови арбанашког порекла: Царе (7 к.), пореклом из Церена у Калису. Овде су дошли преко суседног торбешког села Урвича, где имају истоимених рођака.¹⁶⁵ Живе у Десоској махали. Њихови појасеви уназад су: Исен, жив, 70 година — Есат — Исен — Рамадан — Исен — Абдула, један од предака који је дошао у Урвич. — Селимцике (32 к.), пореклом из Љуме у с. Арбанији. Овде живе у махали названој по њиховом роду. Из Љуме исељени су се пре око 180 година: Шабан, жив, 65 година — Јаја — Зибер — Рамадан — Дурмиш — Селим, који се иселио из поменутих старине и по томе је остало родовско име. — Чајан (14 к.), име добили по истоименом селу у Љуми одакле су се доселили. Они су млађи становници, те су зато захватили неподесније селске делове. Куће су им у Г. махали. У Д. Палчиште су дошли као сточари. — Црнољеве (4 к.), дошли преко суседног Г. Палчишта. Тамо имају истоимених рођака (32 к.). Даље порекло као код њих (Љума). Овде живе у Г. махали. — Дрник (17 к.), пореклом из Љуме у с.

Арбанији. Из старине, крајем XVIII или почетком XIX века, најпре су дошли у суседно сада расељено село Дрвник. На почетку друге половине XIX века одатле су прешли у Д. Палчиште. Куће су им у Г. махали.¹⁶⁶ — Кушове (6 к.), тачно порекло нису ми казали. Вероватно су из с. Арбаније. Име добили по претку Адему који је исељавао „јако врабац“ (на турском: куш-џиби). Овде живе од прве половине XIX века: Адем, жив, 36 година — Гафур — Целадин — Адем — Зендел, који се доселио. Живе у Десоској махали. — Лисец (3 к.), име добили по селу на Шар-планини одакле су се доселили. Тамо су припадали роду Бака чија је старина од фиса Шаља у с. Арбанији. Куће су им у Г. махали.

г) Роми: Ариф (1 к.), порекло не знају. Овде су ковачи. Живе у Десоској махали.

Поред исељеника, који су изнети уз напред наведене родове, из Д. Палчишта било је и другог исељавања. Ту долазе ови: а. Македонски исељеници: Србинци, најпре живели у суседном Новаку. Одатле су дошли у Д. Палчиште, па су 1910. г. прешли у Тетово. Славили су Св. Николу. — Галевци (2 к.), били су пореклом из Синичана (браћа Крсто и Борче). Одатле су дошли у Д. Палчиште на 1907. г. одселили се у Румунију. — Симоносци (1 к.), живе у Брвеници. Тамо су дошли из Д. Палчишта. — Зако (1 к.), живе у Лешку. Тамо се доселио као домазет из Д. Палчишта. — б. Муслимански исељеници. Шаип (7 к.), сада живе у Боговини. Тамо су дошли из Д. Палчишта.

102. Новак („Новаке“)

Село лежи на висини од око 850 м и то на путу између Д. Палчишта и торбешких села Јеловјана и Урвича. Вода за пиће добија се са две чесме и из четири бунара. Око села избијају извори: Петроски, Голем извор, Коловозиште, Јасика, Млака, Кула, Гали Млака (код места Градишта), Поребе или Дера, Лаз.

Изнад села је необрађено земајиште. Његови су потеси: Кутлица, Голема орница, Карпа, Скок, Илица, Гумуча, Голем камен, Мирте гумно. Обрађени потеси леже испод села. Њихови су називи: Млака, Гроот, Голема ливада, Дарник, Голема нива, Боговиште, Каралај, Лозје (сада су њиве), Гали Млака, Градиште, Кула, Рупа, Рамниште, Поребе, Билич, Рид, Јасика, Ограда, Страна, Мишковице, Кипта (Црква).

Новаке је мало збијено насеље. Куће су поређане у две махале (Горно и Дољно Маало). Граница између махала је пут који води из Урвича и Јеловјана за Тетово. Село укупно има 8 родова са 26 домова (1948. г.).

Писани помен о Новаку очуван је из 1577. г. У овом помену наводи се да је Новаке имало цркву која је била живописана. Живопис у цркви извршен је за време полошког епископа Никанора (XVI век).¹⁶⁷

Новаке по становништву раније је било православно македонско село. То се види по цркви која се помиње, по њеним данашњим рушевинама, затим по именима исељених родова, по гробовима и по словенским називима потеса. У XIX веку у Новаке почели су се досељавати муслимански становници. Због тога поменути старинци из овог села су се исељели.¹⁶⁸

Македонски родови и породице за које се зна да су живели у Новаку су ови: Србиниовци, из Новака најпре су прешли у суседно Д. Палчиште. Тамо су живели до 1910. г. када су се исељили у Тетово. — Аврамовци, за њих се зна да су из Новака прешли у Тетово. Они у Тетову сада имају 2 куће (Васил Аврамоски и још један други). — Цветковци (1 к.), сада живе у Д. Седларцу. Оснивач овог рода Цветко био је сахрањен у Новаку. Из Новака исељено се Цветков син Апостол. Он је прешао у Тетово, па је после купио земаљу и наслио се у Д. Седларце. У Д. Седларцу сада живи Апостолов син Тоде (35 година). — Мишковци, исељени се у Тетово. Тамо се зову Ноаковци. — Димовци и Никодимовци, исељени се у Тетово. И њих тамо зову Ноаковци. — У Тетово су отишли још ови родови из Новака: Боровци, Атанасовци, Велјановци и Дамњановци. — Приликом распитивања код околних насеља о Новаку сазнао сам и имена појединих Македонаца, који су живели у том селу. Тако, на пример, сада се помињу Никодим, Боре, Митре. Прва двојица једно време радили су као бозације у Румунији. — Сазнао сам да су у Новаку живели и неки македонски становници који су се тамо доселили из Дрвника, сада расељеног села педалско од Д. Палчишта.¹⁶⁹

Наведени хришћанско-македонски становници из Новака исељени су се крајем XIX и почетком XX века. Зато у једној статистици из 1900 г. у Новаку поред муслимана, наводи се и шест православних породица¹⁷⁰ са око 40 становника.¹⁷¹ Пошто је исељавање извршено у новије време, сада у Новаку могу се видети неке очуване македонске куће. У њима живе досељени муслимани. Очуване куће припадале су власницима који су се звали: Никодим, Дамјан, Велјан итд. Поменуто куће су камепе, на спрату и налазе се крај главног пута са горње стране. Прича се, да има већи број исељених Македонаца из Новака који сада живе у Румунији.

Да је исељавање Македонаца из Новака извршено у новије време види се и по другим подацима. У селу Лафцу изнад Тетова 1918. г. умрла је жена Анђа која је била рођена у Новаку (отац јој се звао Цветко). У родовима Ствовци и Столевци у Д. Палчишту пре око 15 година умрле су жене Јоаница и једна друга које су такође биле родом из Новака. Док је била жива, Јоаница је одлазила у новачку напуштету цркву да пази свеће. Њена су браћа били Аврам и Атанас који су прешли у Тетово. И у Д. Седларцу у роду Рибароски мајка данашњих живих становника била је родом из Новака.

Црква, која је постојала у Новаку, била је посвећена св. Николи. Рушевине од цркве и сада постоје. Леже на улазу у село када

се долази из подпланинског села Д. Палчишта. Од ове цркве јасно се познају зидови, над земаљом високи до 2 м. Око црквишта виде се многобројни гробови са плочама и крстовима (ја сам набројао око 50 гробова) и непосечени стари храстови. Овој цркви раније је припадао тај са кестеновом шумом који се налази источно од села на месту Тумба.

1939. г. у Новаку вршили су копирање фресака са црквених зидова службеници из музеја у Скопљу (казивање у Д. Палчишту).

Како је истакнуто, сада у Новаку живе досељени муслимански родови. По етничкој припадности они се деле на Словене и Арбанасе. Први говоре македонски и арбанашки, а други само арбанашки. Код Словена арбанашки језик се брзо шири и они ће ускоро бити потпуно поарбанашени.

а) Родови словенског порекла: Дервишовци (3 к.), име носе по претку, који је био дервиш. Његов гроб налази се у једној селској текији (текија је непокривена). Дервишовци сматрају се као први словенски досељеници. Пореклом су из неког села у Призренској гори. — Коматникоски (1 к.), дошли из суседног торбешког села Јеловјана. Тамо су припадали роду Коматниковци или Гудушовци. У Јеловјани су досељени око средине XIX века из Растелице у Призренској гори. — Десовци (1 к.), дошли су из Новог Села изнад Урвича. Тамо су припадали истоименом великом роду (31 к.). Даља старина им је из Призренске горе. Из Новог Села у Новаке дошли су пре неколико година. Мајка данашњих становника је из суседног торбешког села Урвича и зато сви у кући знају и македонски језик. Радо се жене са девојкама из торбешких села Јеловјана и Урвича.

б) Арбанашки родови: Бећировци (9 к.), дошли пре око 95 година из с. Арбаније (Селим, жив, 65 година — Реџеп — Бећир, који се доселио са синовима). Сада живе у оном делу села из којег су исељени православни македонски становници. Поједини њихове породице станују у очуваним македонским кућама. — Изероски (7 к.), у Новаку су од пре око 75 година (Шаин, жив, 45 година — Мустафа — Изсир, који се доселио). Пореклом су из с. Арбаније. — Таироски (2 к.), дошли преко Калишта у долини Маздаче. Овде живе од када и род Изероски (Зам, 17 година — Демир — Мерџан — Таир, који је дошао). — Абдиоски (2 к.), овде живе од пре око 70 година (Меџид, жив, 38 година — Елмаз — Абди, који се доселио). Пореклом су из с. Арбаније. Једна њихова породица живи у Тетову. — Анче (1 к.), дошао је као домзет из Каменана. Тамо је припадао истоименом роду.

103. Јеловјане

Село је планинско. Лежи на левој падини долине Каменанске Реке на висини од око 1000 м. Најближа насеља Јеловјану су: Урвич са југа и Новаке са истока. Укупно Јеловјане има 24 рода са 175 домова (1948. г.).¹⁷²

Становници воду пију са чесама. У јужном крају села налазе се Стара чешма и Белоска чешма. Северни део села има чесме: Шећеркоска, Коматникоска, Ариовска и Лачоска. На атару избијају извори: Градец, Бела вода, Бара, Асанова Чешма, Репишник, Ливабе, Курвина чешма, Кајнач.

Називи за необрађене делове атара: Аргач, Бара, Урдинова страна, Етемов камен, Чатма, Гоедарник, Уљеврица, Ливабишта, Висок Бигор, Орлов камен, Коњски камен. Обрађени потеси зову се: Косоров камен, Имеров камен, Репишник, Котаришта, Солишта, Кутаица, Рашин камен, Голем камен, Присој, Преко река, Ограбе, Ујица, Рупи, Попови рупи, Градец.

Јеловјане је насељено муслиманским становништвом које говори македонски. Остали становници јеловјанске муслимане зову Торбешима. По правој етничкој припадности Торбеша се могу поделити на две групе: на родове арбанашког, турског и словенског порекла.

а) Арбанашког порекла су: Локмацин или Адровци (5 к.), најстарији сеоски досељеници. У Јеловјану живе од прве половине XVIII века (Скендер, жив, 70 година — Азир — Ислам — Велија — Асан — Усеин — Зефир — Локман, који се доселио). Пореклом из Љуме у с. Арбанији. У Јеловјане су дошли преко Призренске горе. Један њихов старац Скендер сада живи у пећини изнад села. Локмацин имају исељених породица у Тетову (4) и Турској (3). — Оџинци (5 к.), старину не знају, али по свему изгледа да су арбанашког порекла. У Јеловјану живе од пре око 200 година: Сулејман, жив, 40 година — Ибраим — Сулејман — Неврус — Абдула (био је хоџа) — Шабан (био је хоџа), оснивач рода који се доселио. По једна њихова породица живи у Тетову и Г. Седларцу. — Алачовци или Лаачовци (30 к.), дошли одмах после горњих родова. Порекло из села Ујмишта у Љуми. У Јеловјану најпре су говорили арбанашки, после су примили „торбешки“ језик. Остали становници кажу за становништво овог рода да су велике љутице („за мало се љутат“). Од рода Алачовци има исељених породица у Тетову (6), Скопљу (1), Бугарској (1) и Турској (3).

б) Турског порекла су: Топузовци (3 к.), за њих се наводи да су пореклом из Анадола. Име су добили по томе што је неки њихов предак у војсци носио „топуз“. У Јеловјану живе од пре око 120 година: Мурат, жив, 60 година — Азис — Мамут — Ибраим, који се доселио. Становници овог рода су снажни и високог раста. Имају пет исељених породица у Турској, а неколико њихових породица изумрле су у Јеловјану.

в) Словенског порекла су: Краевци (15 к.), пореклом из села Крушева у Призренској гори. Тамо, како кажу, имају робака. Рачунају се у најстарије сеоске родове. У Јеловјану живе од пре око 220 година: Бешир, жив, 43 године — Алим — Фејзула — Ибиш — Целил — Демир — Асан — Авмет, који се доселио. Име Краевци добили су из поруге. Од овог рода има исељених породица

у Тетову (9), Скопљу (1), Куманову (1) и Турској (7). — Беловци (13 к.), пореклом из села Лештана у Призренској гори. У Јеловјане су дошли када и Краевци. Имају исељених породица у Тетову (2), Бугарској (1) и Турској (1). — Ганзуровци или Фазлиовци (2 к.), пореклом из Призренске горе. Име добили по пресима који су били брбљивци. Две њихове породице прешле су у Турску. — Вурановци (16 к.), пореклом из села Брода у Призренској гори. Име добили по томе што су њихови преци добежали у Јеловјане као убице (бежали су „од крв“). Једна њихова породица живи у Русији. — Каматниковци (31 к.), пореклом из села Растелице у Призренској гори. У помениutom селу имају робака. У Јеловјану живе од средине XIX века (Асип, жив, 50 година — Абдија — Бектеп, један од њихових првих досељеника). Дошли су као „неколку кући“. Имају исељених породица у Новаку (1), Бугарској (1) и Турској (3). — Бакуљановци (14 к.), пореклом из Призренске горе. Овде живе од средине XIX века: Кадрија, жив, 75 година — Исман — Мифтар, један од њихових првих досељеника. Име добили из поруге. Једна њихова породица прешла је у Анадола. — Волчевци (3 к.), дошли из Призренске горе. Неки њихови преци косили су у селу Лисцу. Они су тамо растерали остале косаче викањем „му“ („како волови“). По томе су добили име Волевци. Имају исељених породица у Г. Синичану (2, Уковци или Биаче), Мостару (1) и Турској (1). — Таировци (9 к.), пореклом из Призренске горе. Имају исељених породица у Теарцу (1), Бугарској (1) и Турској (1). — Шећеровци (3 к.), дошли из Призренске горе. Стари су им у печалби били „шећерци“ и по томе добили име. Имају исељених породица у Бугарској (2) и Турској (1). — Котовци (4 к.), пореклом су из Призренске горе. Раније у Јеловјану били познати као велики сточари. Три њихове породице живе у Тетову. — Кајевци (3 к.), пореклом из Призренске горе. Рачунају се као млади досељеници. Једна њихова породица живи у Тетову. — Муратовци (7 к.), дошли из Призренске горе. За њих се казује да више воле чобанство него печалбарство. — Зулвовци (3 к.), пореклом из Призренске горе. У Јеловјану раније су били велики сточари. Имају неколико изумрлих породица. Четири њихове породице прешле су у Турску. — Одовци (2 к.), дошли из Призренске горе. — Косоровци (1 к.), пореклом из Призренске горе. Имају неколико изумрлих породица. Једна њихова породица живи у Скопљу. — Бубузовци (2 к.), млади досељеници. Дошли су из Призренске горе. Једна њихова породица одселила се у Бугарску. — Борјани или Потуровци (1 к.), дошли из суседног Урвича. Тамо припадали истоименом роду. Право порекло им је из села Борја у Призренској гори. — Јусковци (1 к.), дошли из Урвича. Тамо припадали роду Сицимовци. Даље порекло из Призренске горе. — Абазов Шаин (1 к.), дошао као домазет из суседног Новог Села. Тамо припадао роду Десовци, чије је порекло из Призренске горе. — Ђемазови (1 к.), пореклом су „од Гора“.

И биш. Агинци, иселили су се у Тетово. Њихово порекло је било из Призренске горе. Из поменутих старине они су најпре дошли у Урвич. Тамо су живели три дана, па су затим прешли у Јеловјане. У Урвичу нису хтели да остану јер становници тога села, како кажу, „су дољути“, док становници Јеловјана „меки“. — Чољкинци, они су изумрли јер су у роду имали само женску децу. — Њихово порекло било је из Призренске горе. Од Чољкинаца сада су у животу само две породице које станују у Тетову. — Урдиновци, били су досељени из Призренске горе. У Јеловјану су изумрли. Последњи њихов потомак настрадао је у потопањеној лађи када се враћао из печалбе у Турској. — Демчевци, и они су изумрли у Јеловјану. Пореклом су били из Призренске горе.

104. Урвич

Село лежи на стрмој падини Шар-планине и то на висини од око 1150 m. Суседна су насеља: Јеловјане са севера, Ново Село са запада и Г. Синичане са југоистока. Урвич укупно има 13 родова са 167 домова (1948. г.).¹⁷³

У селу су чесме: Стара Чешма, Метоска, Јудинска, Малоска, Алимоска, Одина и Борска. Извори и чесме око села зову се: Филипка, Голема Леска, Десова чешма, Муноска Млака, Габрец, Целов Кајнак, Петроска чешма.

Топографски називи са делове око села: Синичко, Калубере, Богоројца или Богородица, Срт, Дабоина, Бистринца, Габрец, Аистаец, Свратон, Голема Нива, Брег, Осој, Урошов камен, Орлоец, Белгук, Млаке, Равништа, Војшап, Ливабе, Старци, Бунаец, Рупина, Ограда. Потеси на билау Шар-планине зову се: Пеш, Бачилиште, Церова чешма, Турчин, Карабунар (овде избија мање карсно врело).

Урвич је насељен муслиманским становништвом македонског језика (Торбешки). По пореклу ти су родови двојаки: једни су од предака Словена, а други од предака Арбанаса.

а) Родови словенског порекла: Ђукљевци (7 к.), ови су једини старинци у насељу. Најпре су били хришћани, па су касније примили ислам. Ислам су примили крајем XVIII или почетком XIX века. Куће су им на крају Урвича, лево од пута који води за Јеловјане. Раније у роду Ђукљеваца живео је предак Целадин-ћаја, који је имао око 1.000 оваца. Његов син сада у селу сматра се као најбогатији сточар јер има 80 оваца. Једна грана од рода Ђукљеваца иселила се у Тетово и њени становници тамо живе као православни Македонци. И од поисламљених Ђукљеваца две породице „скоро слегле во град“ (Тетово). — Јудинци (36 к.), дошли у другој половини XVIII века из Растелице у Призренској гори. Кажу да у Растелици и сада постоји Јудинско Маало у коме су њихови преци живели. У Урвич први је дошао предак Демир Јуда. У овом роду у другој половини XIX века живео је неки Рупит-ћаја, који је имао преко 1.000 оваца. За Јудинце у Урвичу, прича се, да су веома

плодан род. Од њих има иселиених породица у Д. Палчишту (12, зову се Торбешки), Боговину (1), Г. Синичану (1), Тетову (7, неки тамо прешли преко Г. Седларца), Турској (10) и Чехословачкој (1). — Чупкинци (2 к.), рачунају се као грана рода Јудинци. Шеанковци (9 к.), пореклом из неког села у Призренској гори. Дошли су када и Јудинци. Од овог рода има око 10 иселиених породица у Г. Седларцу, Г. Речици, Тетову, Бугарској и Турској — Борјанци или Потуровци (29 к.), дошли из Призренске горе (село Борје сада у Арбанији). У Урвич се доселио предак Мамут Потур, оснивач рода. Имају по једну иселиену породицу у Г. Синичану, Д. Синичану, Тетову и Америци. — Сидимовци (13 к.) и Левичаровци (7 к.), пореклом из Призренске горе. Њихови преци тамо су чинили један род. Од Сидимоваца има иселиених породица у Тетову (3), Јеловјану (1, тамо их зову Јусковци) и Турској. — Рзовци (3 к.), досељени из села Борја у Призренској гори. Једна њихова породица живи у Тетову. — Палузинци (6 к.), пореклом из Призренске горе. Одатле дошао је оснивач рода Белуљ пре око сто година (Мемет, жив, 75 година — Бећир — Белуљ, који се доселио). Једна њихова породица прешла је у Тетово (тамо изумрла) и једна у Турску. — Ајдаровци (7 к.), пореклом из Призренске горе. Куће су им у махали Тауше. У Урвичу живе од средине XIX века (Исмајил, жив, 50 година — Идриз — Несим — Зубер, који се доселио).

б) Родови арбанашког порекла: Царсвци (13 к.), рачунају се као најстарији досељеници. Када су дошли говорили су арбанашки. Касније, због досељавања Торбешки, примили су „торбешки језик“. Овај род основао је предак Дервиш Цара. Он се доселио као велики сточар из Љусце у с. Арбанији.¹⁷⁴ Дервиш Цара у Урвич је дошао крајем XVIII века (Јусуф, жив, 85 година — Узаир — Фејзо — Дервиш Цара, који се доселио са синовима). Поменути оснивач рода био је познат у Пологу по томе што је уживао велики углед и поверење код тетовског паше. Он је помогао Абдураман-пашу приликом подизања тврђаве изнад Тетова и важио је као његов човек. Абдураман-паша једног свог сина оженио је девојком из овог рода. Када су султанови изасланици ухватили Абдураман-пашу (1843. г.), онда су они повели у Цариград на заточење и Дервиш Цара. Прича се, да су Дервиш Цара до Цариграда одвели везаног на магарцу и да је тамо оп умро у затвору. Када су Царевци дошли у Урвич они су били једини муслимани, док су остали становници били православни Македонци. Касније су се православни становници иселили. Од рода Царевци има иселиених породица у Д. Палчишту (7), Г. Синичану (3), Челопеку (1), Г. Седларцу (1), Г. Речици (3), Бугарској (1), Турској (2). — Мета (21 к.) и Тушевци (14 к.), имају исто порекло као и помнуги Царевци (неки кажу да су из Љусце, а од једног сам чуо да су из Мата). За предње родове се казује да потичу од два брата (Мета и Тауша). Из с. Арбаније дошли су право у Урвич. То је било крајем XVIII века: Мазаам, жив, 60 година — Саит — Селмаз — Рустем — Мето, оснивач истоименог рода. Када

су се доселили говорили су арбанашки. Касније, под утицајем осталих становника, примили су „торбешки језик“. У роду Мета памти се да је отац данашњег Мазлама (60 година) Саит, први у кући примио македонски језик. Саит је био велики сточар, јер је имао око 1.000 оваца. Оснивачи родова из с. Арбаније иселили су се због крвне освете („бегале од крв“). Приликом досељавања они су у Урвич дотерали око 2.000 оваца. Становници рода Мета и Тушевци сада су почели међусобом да склапају брачне везе. Од рода Мета има иселиених породица у Каменану (5), Тетову (6), Скопљу (4) и Турској (5). Од Тушевци има иселиених породица у Тетову (6) и Бугарској (2). — Поменути три арбанашка рода — Царевци, Мета и Тушевци — рачунају се као први сеоски досељеници. Остали торбешки родови дошли су одмах иза њих.

Поред иселиеника, које сам навео при опису данашњих родова, сазнао сам и за друга торбешка иселавања из Урвица. Ту долазе: Целоке (9 к.), живе у Д. Палчишту. Име добили по претку Целадину који је тамо прешао у првој половини XIX века из Урвица. Права старина им је из Призренске горе. У Д. Палчишту најпре су говорили „торбешки“, док сада говоре арбанашки. — Авиће (10 к.), живе у Д. Палчишту где су дошли из Урвица. Даља старина им је из Призренске горе. И овај род сада говори арбанашки. — Боте (3 к.) и Ода (7 к.), живе у Д. Палчишту. Тамо су дошли преко Урвица. Права старина им је из Призренске горе. У Д. Палчишту њихов ранији „торбешки језик“ замењен је арбанашким. — Торбешци (1 к.), живе у Радуши. Тамо су дошли из Урвица. — Торбешци (4 к.), живе у селу Лисцу. Тамо су дошли око средине XIX века из Урвица. Даља старина им је у Призренској гори. У Лисцу сада говоре арбанашки и пред старинцима издају се да су Арбанаси.

105. Ново Село (Урвичко)

Ново Село је једно од највиших насеља у средишњем делу Шар-планине. Лежи у изворишном делу Боговинске реке¹⁷⁵ на стрмој падини високој око 1200 м. Најближа су насеља: Селце Кеч са ЈИ и Урвич са СИ. Становници воду пију са чесама званих: Десова, Асанова, Арслан-агина, Штек, Мармети, Крој, Мад Чешма. Свака махала има посебну чесму. Око села на атару избијају извори: Старо Село, Шафар, Бела чешма, Фисник, Прој Селцас, Мааки, Мечкина ливада, Кајнак Исафус, Кајнак Ибишпит, Врајина чешма, Арбаџе, Крој Алимит, Брустовец, Станички Кајнак, Језерски Кајнак, Војводица.

Топографски називи за потесе на планини изнад села су: Војводина, Езер, Јаворика, Штруница, Слап, Урда, Шарки, Урда Напза, Арате Бат, Фисник, Цолте Маршиња, Брустовец, Вајајца (сада је ту велика букова шума), Аргачи, Солиште. Делови атара испод села и око села зову се: Голишта, Равништа, Краиште, Старо село, Базела, Огради, Мечкида ливада, Драга рска, Шафр или Шаварина, Ливада Епр. На Шар-планини постоје потеси: Јаворика, Ластички камен и

Селимов гроб. До 1912. г. они су припадали Новом Селу, а отада припадају држави.

Ново Село је збијено насеље са кућама груписаним на долинској падини. Куће се деле по махалама. То су: Матранч, Горно Десоска, Дољно Десоска, Маршин, Штек, Шпеи и Чапри Маало. Укупно Ново Село има 7 родова са 109 домова (1948. г.).

Ново Село су основали преци данашњег торбешког рода Десовци (сада је тај род поарбанашен). Они су дошли пре око 185 година из неког места у суседној Призренској гори. Ново Село је било основано на атару православног македонског Старог Села, које је лежало на десној страни Боговинске реке. Каспије становници из Старог Села су се иселили, а његов простран атар са њивама, пашом и шумом присвојили су досељени становници Новог Села.¹⁷⁶

У средишњем Новог Села је мала трошна цамија без минарета. Она није тако стара.

Ново Село је насељено муслиманским родовима. Становници тих родова сада говоре арбанашки. По етничкој припадности становници се могу поделити на две групе: на поисламљене па поарбанашене словене и на праве Арбанасе.

а) Поисламљени па поарбанашени словенски становници: Десовци (35 к.), за њих се говори да су пореклом из неког села у Призренској гори. Како је поменуто рачунају се као најстарији становници и оснивачи Новог Села. Дошли су пре око 185 година: Милаим, жив, 65 година — Ислам — Мурат — Зефир — Мурат — Асан Деса, који се доселио са синовима (били су „десет брата“). Стари Десовци били су познат и богат род. Имали су земљиште поред данашње текије у Тетову. Куће рода Десовци у Новом Селу груписане су у две махале. Од Десоваца преко Новог Села има иселиених породица: у Новаку (1), Јеловјану (1), М. Речици (1) и Турској (6).

б) Арбанашки родови: Маршин (9 к.), доселили се из Љуме у с. Арбанији. Родовско име добили по месту у поменутој старини. У Новом Селу живе од пре око 150 година (Абаз, жив, 87 година — Целадин — Ферат — Бефир, који се доселио). Куће су им у посебној махали. Од овог рода две породице прешле су у Тетово и четири у Боговино. — Матранч (25 к.), пореклом из с. Арбаније. У Ново Село су дошли пре око 130 година (Ариф, жив, 70 година — Мусли — Ариф — Караман, који се доселио са синовима). Куће су им у истоименој махали. Од рода Матранч има иселиених породица у Тетову (2) и Турској (1). — Врае (2 к.), пореклом из Љуме у с. Арбанији. Из старине побегли су „од крв“. — Штек (27 к.), родовско име добили су по месту у Љуми одакле су се доселили. Куће су им у истоименој махали. У Новом Селу живе од пре око 140 година: Ибраим, жив, 55 година — Фета — Азис — Селим — Идриз, који се доселио. Једна цркова породица одселила се у Тетово. — Шпеи (3 к.), пореклом из с. Арбаније. Име су добили јер су били „днатчи“. — Чапри (8 к.), пореклом из с. Арбаније. Овде су дошли преко Призренске горе. Куће су им у истоименој махали.

Раније у Новом Селу живео је један ромски род. Роми су били ковачи. Од њих сада поред села познају се три гроба (Циганско гробје). Роми су касније прешли у Д. Палчиште.

106. Селце или Селце Кеч

Село лежи лево од Боговинске Реке на долинској падини. По својим особинама оно је изразито планинско насеље. Изнад села диже се окомито земљиште. Испод кућа је уска заравањ која према реци пада отсеком. Зато Селце има неподесан положај и по томе оно је добило назив Кеч (Селце Кеч — Селце Лоше).¹⁷⁷

Становници Селца воду пију са чесама. Зову се: Миаскова и Селимова чесма. На атару постоји Источни Извор. Топографски називи за потесе: Селиште, Пржаљ, Ограда, Краиште, Карпа, Матунга, Ливада, Корија (обрасла буковом шумом).

Селце Кеч је збијено насеље. Дели се на две махале: маала Епр (Торња махала) и маала Поштр (Доња махала). Селце Кеч укупно има 2 рода са 43 дома (1948. г.).

1348. г. цар Душан приложио је насеље Селце у Пологу манастиру Св. Арханђелу код Призрепа. Тада је у хрисовуљи означено да Селце лежи на југу од Тетова.¹⁷⁸ Ако се то не односи на Селце које лежи изнад Тетова у долини Тетовске Бистрице, али на западној страни, онда је могуће да се тај помен односи на ово насеље.

На атару Селца Кеча, са десне долинске стране, постоји заравањено место Селиште. Ту је раније лежало село, а земљиште изнад села било је обрасло шумом. Касније је шума посечена и зато изнад села образовала се бујица која је све куће разорила и земљиште прекрила наносима. Тада је бујица захватила и једног чобана са овцама (лешеве су пронађени у подпланинском селу Боговину). Отада старо село више се није обновило. Његови преживели становници изкуда су се иселили. Данашњи становници Селце Кеча не наводе или не знају какво је било по вери и народности поменуто насељено становништво.

Селце Кеч на данашњем месту основано је крајем XVIII века. Њега су основали Арбанаси, који су дошли из Љуме у с. Арбанији. Из поменуте старине „пошла су три брата“. Они су у Полог дошли преко Призренске горе. Два брата населила су се у суседном Новом Селу, а један брат отишао је у Селце Кеч. Предак, који се доселио у Селце Кеч, имао је три сина. То су били: Шаин, Џафер, а имаца трешег се не сећају. Од Шаина и Џафера пампожиле су се садашње сеоске породице, док је њихов трешћи брат отишао у суседно Г. Палчиште и тамо основао посебан род.¹⁷⁹

Селце Кеч, како је поменуто, сада је насељено муслиманским Арбанасима. Родови: Љоковци (35 к.) и Чолаковци (8 к.), пореклом из Љуме у с. Арбанији. Љоковци потичу од претка Шаина, а Чолаковци потичу од претка Џафера. Поменути оснивачи били су браћа. Генеалогичка рода Љоковци по једној линији је следећа: Шаин, жив, 85 година — Јонуз — Рустем — Шаин, оснивач рода. Генеало-

гија рода Чолаковци је ова: Џафер, оснивач рода чији се отац доселио.

Преци данашњих родова у Селце Кечу имали су много коза и оваца. Нарочито велики ђајалари били су становници рода Љоковци, који су раније држали до 12.000 оваца. Од Љоковаца има исељених породица у Тетову (9) и у Цариграду (1). Од Чолаковаца има исељених породица у Тетову (4).

Због рођачких веза, становници Селце Кеча међусобом не склапају брачне везе. Они се жене девојкама из других села. Али, пошто је село сиромашно и неподесно за живот, то се у Селце Кеч удају само лошје девојке (старије, ружне, сакате) кашто и из доста удаљених места. Ова појава изазвала је велико шаренило у телесним особинама данашњих сељака: има становника ниских, високих, плаве и тамне комплексције итд.

Сви становници Селце Кеча и Новог Села, иако су они углавном Арбанаси (осим рода Десовци у Новом Селу), имају ношњу као и Торбешци у суседним селима Урвичу и Јеловјану. То је дошло извесно због близине и због брачних веза које постоје између Торбеша и Арбанаса.

107. Горње Синичане („Горно Синичане“)

Село је на падини Шар-планине између Каменана на североистоку, Богодина на југу и Урвича на Западу. Вода за пиће добија се са чесама и из бунара. Чесме се зову: Чоропинска, Џамиска, Дервишка и Бетка. Топографски називи за потесе на падини су: Стари ливади, Црвеника, Селиште, Река, Брсница, Кућиште. Становници Г. Синичана имају њиве и на котлинском дну. Оне су на местима: Гладница, Прекача и Забели. Око села избијају два извора. Зову се: Топилиште и Бумковица.

Г. Синичане по типу је разређено насеље. Дели се на махале, које су међусобом раздвојене око 300 м. Махале су: Чоропинска, Медисме (Средња), Бетка и Дервиш маало. Укупно село броји 15 родова са 42 дома (1948. г.).

До краја XIX века Г. Синичане се звало само Синичане. Тада је испод овог села основано насеље које је добило име Д. Синичане. За разлику од тога Синичана постало је име Г. Синичане.

Г. Синичане рачуна се као веома старо насеље. Становници кажу да је оно старије и од суседних великих села — Каменана и Богодина. Старост Г. Синичана јасно се види и по веома пространом атару. Касније тај атар једним делом захватили су становници из Каменана и Д. Синичана.

Пре досељенја данашњих муслиманских родова Г. Синичане по становништву је било православно македонско село. Ти становници имали су куће које су лежале на местима сада званим Селиште и Кућиште. Поменути потеси налазе се у непосредној близини села са горње стране.

Од краја XVIII века у Г. Синичане почели су се досељавати муслимански становници. Због тих досељеника, стариначки хришћански родови потпуно су се иселили. По имену знају се ови ранији македонски родови Синичана: Рибароски (2 к.), Велковци (8 к.), Циковци (3 к.), и Гиговци. Рибароски сада живе у Брвеници, а Велковци су настањени у Д. Седларцу. Код Велковаца очувана је традиција да су они у Синичану имали претке који су се звали Велко и Цветко (браћа). Прс око 110 година они су најпре прешли у Г. Седларце, па одатле дошли у данашње насеље. Поменути Циковци у Г. Синичану били су род са Велковцима. Циковци из Синичана иселили су се пре око 85 година и тада су дошли право у Д. Седларце. За Гиговце слушао сам да су се иселили у Тетово. Они су у Синичану били кумови са Велковцима. — У Г. Синичану раније је живео и род Галевци (2 к.). Они су се иселили у Д. Палчиште, па одатле 1907. г. отишли су у Румунију (браћа Крсто и Борче). — За Македонце из Синичана зна се да су се, осим домаћих занимања, бавили и печалбом.

По општем казивању, раније је Г. Синичане имало цркву. Она је лежала на месту где се сада налази цамија.

У Г. Синичану сада живи муслиманско становништво које говори арбанашки. По етничкој припадности овде се могу одвојити две групе родова: једни су поисламљени па поарбанашени Словени, а други су прави Арбанаси. Поарбанашени Словени до скоро су говорили македонски („торбешки“).

а) Поисламљени па поарбанашени словенски родови: Чоропинци или Тутман (3 к.), старици. Куће су им у истоименој махали. Тутман се зову по неком претку (предак из другог колена, звао се Бајрам), који је у лову на зечеве викао „тут-тут“. Од овог рода има иселиених породица у Д. Синичану (10), Г. Седларцу (3), Камењану (8), Г. Речници (4), Бугарској и Турској. — Брзолари (3 к.), пореклом из Призренске горе. Овде су дошли као муслимани пре око 120 година (Целил, жив, 31 година — Емрула — Шериф — Азис — Имср, који се доселио). Живе у Чоропинској махали. Две њихове породице сада се налазе у Бугарској. Тамо су били печалбари. — Абазоски или Муче (3 к.), порекло као код поменутих Брзолари. Знају да су им преци у старици били хришћани. Куће су им у Чоропинској махали. Две њихове породице прешле су у Д. Синичане. — Уковци или Билче (2 к.), дошли су из суседног торбешког села Јеловјана. Тамо су били род са становницима званом Волевци. Даље порекло из Призренске горе. Куће су им у Чоропинској махали. Имају иселиених породица у Д. Синичану (3), Г. Речници (5), Г. Седларцу (3) и Тетову (1). — Чуле (3 к.), живе у Чоропинској махали. Пореклом из Призренске горе. Имају иселиеника у Д. Синичану (4) и Камењану (8). — Јудинци (1 к.), дошли из суседног торбешког села Урвича. Тамо су припадали истоименом великом роду. Њихова права старина је из Растелице у Призренској гори. Кућа им је у Чоропинској махали. — Шлуп (4 к.), куће су им у Дервишкој махали. Пореклом су из Призренске горе. Имају

шест иселиених породица у Д. Синичану. — Биљаловци (1 к.), оснивач рода дошао је „како посинет“ у род Шлуп. Он је био из Растелице у Призренској гори. — Борјанци (1 к.), дошли из Урвича. Тамо имају истоимених рођака. Право порекло им је из Призренске горе (село Борје, сада у Арбанији).¹⁰⁰

б) Арбанашки родови: Стоме или Стомне (2 к.), живе у Средњој махали. Порекло ми нису казали. Изгледа да су из с. Арбаније. Имају иселиених породица у Д. Синичану (5), Камењану (13), Београду (1) и Турској (1). У овом роду раније је живео познати предак Мурат, који је почифличио пољско село Г. Седларце. — Лезалар (9 к.), пореклом из с. Арбаније (кажу да су из Љуре). Овде живе од пре око 150 година. Куће су им у махали Бетка. Појасеви уназад су им: Саби, жив 38, година — Синан — Исен — Лиман — Селман — Иљаз, који се доселио. Имају иселиених породица у Д. Синичану (4) и Турској (4). — Зизовчиња (4 к.), живе у махали Бетка. Имају исто порекло као и род Лезалар. У Г. Синичану су од прве половине XIX века (Берзат, жив, 56 година — Асан — Сулејман — Бајрам, који се доселио са синовима). Имају иселиених породица у Д. Синичану (4), Тетову (3) и Турској (1). — Царевци (3 к.), дошли из Урвича. Тамо су припадали истоименом роду. Њихово даље порекло је из Љуске у с. Арбанији (неки кажу да су из Матје). Куће су им у махали Бетка. — Лимановци (2 к.), порекло ми нису казали. Могуће је да су из с. Арбаније. Куће су им у Дервиш махали. Имају иселиених породица у Д. Синичану (3) и Камењану (5). — Емишс (1 к.), живе у Дервиш махали. Оснивач рода дошао је пре 5 година као хоџа из Дубраве на Косову. Тамо имају рођака. Припадају фису Бериш.

Фета, крајем XIX века овај род прешао је у Д. Синичане. Пореклом је био из с. Арбаније. — Дервиш, и они су се иселили у Д. Синичане. Старица им је била из с. Арбаније. — Бетка, иселили су се у Д. Синичане. Пореклом су били из с. Арбаније. У Г. Синичану по овом роду сада се зове једна махала.

108. Доње Синичане („Долно Синичане“)

Село је потпланинско. Лежи у подножју Шар-планине између Боговина на југу и Камењана на северу. Вода за пиће добија се из бунара и са две чесме. Село има заједнички атар са Г. Синичаном. Имена потеса изнети су при опису поменутог насеља.

Д. Синичане је збијено насеље. Куће су груписане у четири махале, које се зову по главнијим родовима. То су: Дервиш, Бетка, Медисме (Средња) и Чоропин маало. Село укупно има 10 родова са 57 домова (1948. г.).

Д. Синичане је ново насеље. Основано је пре око 70 година на атару Г. Синичана. Оснивачи села били су становници из Г. Синичана. Они су се са планинске падине спустили у суподину. Ту су на местима својих ранијих њива саградили куће.

Село је добило име Доње Синичане за разлику од старијег Горњег Синичана.

Д. Синичане насељено је муслиманским становништвом. Сви становници говоре арбанашки. По стичкој припадности родови се могу поделити на две групе: на арбанашке и на словенске. Последњи родови до скоро су говорили македонски. Касније су се поарбанашили и примили арбанашки језик.

а) Арбанашки родови: Фета (20 к.), рачунају се као први сеоски досељеници. Преселили су постепено из Г. Синичана. У Г. Синичану њихови рођаци више нису очувани. Пореком су из с. Арбаније. Из помепуте старине они су у Г. Синичане дошли пре око 130 година (Абдула, жив, 43 година — Исеџ — Даут — Јашар — Демир, који се доселио са синовима). — Дервиш (13 к.), дошли из Г. Синичана. Досељавали су се одмах после рода Фета. Старица становника рода Дервиш је у с. Арбанији. Тамо припадали фису Берш. Род Дервиш даје сеоске хоће. — Бетка (4 к.), пореклом из с. Арбаније. Из поменутих старине најпре су дошли у Г. Синичане па одатле прешли су у садашње насеље. У Г. Синичану по њима је остао назив за једну махалу. — Стомне (5 к.), куће су им у Средњој махали. Дошли су из Г. Синичана. Тамо имају истоимених рођака. Даље порекло им је у с. Арбанији. — Топојан (1 к.), дошли из села Топојана у Љуми. Овде живе од 1943. г. Кућа им је у Средњој махали. — Буз Мајде (1 к.), и они су дошли за време окупације 1943. г. из Топојана у Љуми. Оснивач рода био је „посинет“ у роду Дервиш.

б) Поисламљени па поарбанашени словенски родови: Чорпин или Тутман (10 к.), дошли из Г. Синичана. Пресељавали су се постепено почев од краја XIX века па до данас. У Г. Синичану имају истоимених рођака. Тамо су били старинци. — Борјанци (1 к.), дошли из торбешког села Урвича. Тамо имају истоимених рођака (29 к.). Пореком су из Призренске горе (село Борје, сада у Арбанији). — Камбер Ше (1 к.), оснивач рода био је „посинет“. Пореком је из неког села у Призренској гори. — Сали (1 к.), дошли су из Призренске горе 1916. г.¹⁸¹

109. Камењане

Село је велико и лежи на плавини у подножју Шар-планине. Плавину је образовала Камењанска река при сисаску са падине на котлинско дно. Становници воду добијају из бунара и са чесама. Називи за чесме: Цамиска, Алска и Река.

Топографски називи за црпље на котлинском дну: Доли Белис (Анђелков До), Поток, Слог, Прекача, Река, Ограда, Ракити, Уле Шкулис (Скопски пут), Арманица, Кајница, Бунари, Тумба, Варвинште, Ливада Бат. Изнад села на падини Шар-планине су потеси: Забел, Љама, Шумџак, Арник.

Камењане у основи је збијено село. Једино средином села Камењанска Река наталожила је пространу гомилу од крупних облутака чиме је насеље прсвојила па два дела. У Камењану становници разликују три махале: маала Цамис (Цамиска махала), маала Прти река (Преко река махала) и маала Ре (Нова махала). Село укупно има 22 рода са 228 домова (1948. г.).

Писани помен о Камењану потиче из 1461 или 1462. г. Тада се у једној пресуди тетовског кадије наводи Турчин Јакуб бин Вејсел „из Камејрана“.¹⁸²

По становништву Камењане је најпре било православно македонско село. Временом су се сви православни становници из села иселили и па њихово место населили су се досељени муслимани. Да је у Камењану раније имало Македонаца јасно се види по имену села, по неким топографским називима, затим по исељеним родовима и по старинама.

Опште је предање да су многи православни старинци из Камењана прешли у Тетово. Како сам сазнао у Тетову до скоро је живела Мара Камењанка, која је била родом из овог села. Она је у Камењану, касније и у Тетову, нажила као веома одважна жена. — П. Јовановић утврдио је један камењански род у Поречу. То су Калимановци (6 к.), који живе у поречком селу Битову. Они су тамо дошли из села Камењана у Пологу (сада им је Св. Борђе зимски).¹⁸³ Саушао сам код становника у околним селима да је из Камењана било и других исељених македонских родова, само се не зна како су се звали, ни где су се после исељења настанили. Ово сећање на исељенике изгледало је зато што су се неки Македонци иселили рано (можда крајем XVII века за време аустро-турског ратовања). — Данашњи муслимански становници казивали су ми да су њихови преци, приликом досељавања крајем XVIII века, у Камењану затекли шест македонских православних породица. Исто казивање забележио сам и у суседном Г. Синичану.

Док је Камењане имало православно становништво у њему је постојала и црква. По казивањима у Д. Седларцу, камењанска црква лежала је на месту сада званом Вакуф у источном делу насеља. Ту су сада њиве. На површини земље нема никаквих старина. Са горње стране Камењана откопавају се темељи од некадашњих кућа.

На граници између Камењана и Новака постоји узвишење Градиште. На Градишту раније су били и сеоски виногради. Остаци од утврђеног насеља сада се не познају. — На путу између Камењана и Новака једно место зове се Кула. По причању, ту је некада била кула. Темељи од куле сада се познају. Наоколо су њиве.

1929. г. на утрлиш Камењана државна власт населила је три православна македонска рода. То су били Стојановци, Таневци и још један трећи чије име нисам сазнао. Ти становници имали су куће издвојено од главног дела насеља близу друма Тетово — Гостивар. За време рата 1941. г. ове су становнике напали Арбанаси из Камењана. Куће су им порушили и њиве одузели. Тада су Стоја-

новци и Таневци прешли у Д. Седларце. Трећи род иселио се у Скопље.

У Камењану живи муслиманско становништво које говори арбанашки. По етничкој припадности родови се могу поделити у две групе: једни су Арбанаси, а други су поисламљени па поарбанашени Словени. Има и нешто мало Рома. Сви су родови досељени.

а) Арбанашки родови: Ајвазе (18 к.), пореклом из с. Арбаније. У Камењане су дошли пре око 160 година (Расим, жив, 40 година — Али — Таир — Реџеп — Ајваз, који се доселио са синовима. Из старине са њима су пошли у сеобу и неки њихови рођаци, који су се населили у полошким селима Пороју и Боговину и у дрвенском Новом Селу. Међу овим гранама сада се одржавају рођачке везе. Од рода Ајвазе прешли су неки у Цариград. — Озуне (17 к.), пореклом из с. Арбаније. Родовско име је старо и донето из Арбаније. Његово значење не знају. У Камењану живе од када и род Ајвазе. — Оца (16 к.), пореклом из с. Арбаније. Родовско име добили су по неком претку који је био хоџа. — Љоке или Љокмани (12 к.), дошли из Љуме у с. Арбанији. Имају исељених породица у Тетову (1) и Г. Седларцу (1). — Кице (7 к.), дошли из с. Арбаније. Име су добили из поруге. — Хоље (30 к.), пореклом из с. Арбаније. Име је старо и донето из старине. — Башљоке (20 к.), родовско име добили по месту порекла у с. Арбанији. У Камењане су дошли пре око 150 година (Мусли, жив, 60 година — Исен — Зефир. — Фазли, доселио се Фазлијев отац са синовима). Од овог рода има исељених породица у Тетову (1) и Цариграду (1). — Јусе (10 к.), досељени из с. Арбаније. Име добили по оснивачу рода. — Барјактар (4 к.), пореклом из с. Арбаније. — Цафере (5 к.), досељени али ми о свом пореклу нису казали. Вероватно су из с. Арбаније. Две њихове породице прешле су у Турску. — Бајре (4 к.), име добили по месту порекла у с. Арбанији. — Стоме (13 к.), дошли преко Г. Синичана. Тамо имају истоимених рођака. Даље порекло из с. Арбаније. — Чече (19 к.), пореклом из с. Арбаније. У Камењану живе од пре око 120 година (Реџеп, жив, 30 година — Исен — Асип — Атула — Исмаил, један од њихових првих досељеника). Имају по једну исељену породицу у Тетову и Цариграду. У дрвенском роду Чифлику постоји арбанашки род Чече (2 к.) с којим су камењански родови рођаци. — Нуре (4 к.), ови су грана од рода Чече. — Чеалоке (2 к.), пореклом из с. Арбаније — Беле (19 к.), родовско име добили по томе јер су у селу досељени (Беле-дошљаци). Изгледа да су из с. Арбаније. Две њихове породице прешле су у Турску. — Метовци (5 к.), дошли из суседног планинског села Урвича. Дошао је оснивач рода Ибрахим Мета. Зову их још Торбешци. У Урвичу имају истоимених рођака који сада говоре македонски. Њихово је даље порекло из Љусње у с. Арбанији. У Урвич су дошли крајем XVIII века.

б) Поисламљени па поарбанашени словенски родови:¹⁸⁴ Чоропинци или Тутман (8 к.), дошли из Г. Синичана где имају

истоимених рођака. Тамо су били старинци. Њихови преци раније су говорили македонски. У Камењану живе од пре око 160 година (Елез, жив, 70 година — Ферат — Деар — Абди — Куртиш, који се доселио). — Ибраимови (2 к.), дошли из суседног планинског села Урвича. Даље им је порекло из Призренске горе. У Камењану најпре су говорили македонски. Касније су примили арбанашки језик. Једна њихова породица пренила је у Тетово. — Чулис (8 к.), овде дошли преко Г. Синичана. Тамо имају истоимених рођака. Даља старина им је у Призренској гори.¹⁸⁵

в) Роми: Зулфи (1 к.) и Џемо (1 к.). Први је ковач, а други говедар. Дошли су из Тетова.

110. Горње Седларце („Горно Седларце“)

Село лежи на котлинској равни поред пута Тетово — Гостивар. Околина су насеља: Доње Седларце са севера, Камењане са запада и Жеровјане са југа. Стаповници волу пију из бунара. На атару избијају извори Топлец и Парцаф.

Топографски називи за обрађену земљу: Пржина, Бразда, Требеница, Блатиште, Голема ливада, Топлец, Парцаф, Вутињ, Ограда, Гладница, Сеч, Јасиче.

Г. Седларце је збијено насеље. Куће су груписане у две махале: Долно и Горно маало. На средини насеља је празан простор „Средсело“. Ту се налази џамија (грађена 1943. г.), један бунар и сеоска канцеларија. Укупно Г. Седларце има 19 родова са 79 домова (1948. г.).

Г. Седларце у XIX веку већим делом било је чифчиско насеље. Власник чифлика био је Мурат од арбанашког рода Стоме у суседном Т. Синичану (Јакуп у Г. Синичану, жив, 46 година — Амзо — Зулбегар — Иљаз — Мурат, власник).

Док је Г. Седларце било чифчиско насеље у њему су живели православни македонски родови. Од тих родова сада се знају: Велковци (8 к.) и Џиковци (3 к.), живе у суседном Д. Седларцу. Џиковци су се иселили пре око 85 година (Тоде, жив, 25 година — Ристо — Коце — Јоан, који се иселио). Било је и других православних македонских родова само се сада не зна како су се звали и где су се по исељењу населили.

Када је Г. Седларце имало православне становнике, онда је у њему постојала црква. Црква је лежала поред села. На том месту до краја XIX века познавале су се рушевине.¹⁸⁶

Македонци из Г. Седларца потпуно су се иселили око сесамдесетих година прошлог века. Тада се распао дотадашњи чифлик, а затим од овог времена почели су у овом насељу да преовлађују досељени муслимански становници. Ти досељеници долазили су преко околних арбанашких села или директно из с. Арбаније. Највеће досељавање муслимана извршило се после 1918. г.

У Г. Седларцу сада живи муслиманско становништво. Сви становници гопоре арбанашки. По етничкој припадности родови се могу поделити у две групе: на праве Арбанасе и на поисламљене па по-арбанашене Словене.

а) Арбанашки родови: Исмаларе (15 к.), први досељеници. Дошли су у другој половини XIX века из Дарде у с. Арбанији. — Роше (4 к.), пореклом из Матје у с. Арбанији. Дошли су пре 47 година право из старине. — Шарове (17 к.), дошли из сухогорског села Корита. Тамо имају истоимених рођака. Даље порекло из села Реч у Г. Реци. Из Г. Реке у Корито су дошли пре око 140 година. Становници рода Шарове у Г. Седларцу разликују се и сада од осталих сеоских Арбанаса по неким деловима ношње (појасу, чарапама, намадану, капи) и по говору. Иако живе у пољском селу они и сада у већој мери баве се овчарством. Лети неко време терају овце на гребен Сухе горе код села Корита. — Ферат (3 к.), дошли из Пирока где имају истоимених рођака. Даље порекло из Мата у Арбанији. — Беглери или Оџол (3 к.), досељени али тачно порекло не знају или не кажују. Могућно је да су из с. Арбаније. — Исмаолар (4 к.), дошли из Добридола. Тамо су припадали роду Оџалар. Старица им је у с. Арбанији. — Османлар (3 к.), дошли из Пирока. Тамо имају истоимених рођака. Право порекло не знају или не кажују. Могућно је да су из с. Арбаније. — Бајтулар (2 к.), дошли из Пирока. Порекло им је из Дукабина у с. Арбанији. — Туша (1 к.) и Салак (1 к.), дошли из планинског села Трнова. Тамо имају истоимених рођака. Порекло првог рода је из Булчизе, а другог из Дарде у с. Арбанији. — Рустемови (1 к.), исто порекло као и напред наведени Исмаолар. — Адолар (3 к.), дошли из Боговина. Тамо су досељени из с. Арбаније. — Љок (1 к.), дошли пре две године из Каменана. Тамо имају рођака. Порекло им је у Љуми. — Кука (1 к.), дошли из Тенова где имају истоимених рођака. Тамо су дошли из Кичева. — Јусколар (1 к.), дошли из Пирока. Тамо имају истоимених рођака. Старица им је у с. Арбанији. — Оџоли (2 к.), дошли из Добридола. — Ајдарови (1 к.), дошли из Топлице. Тамо су припадали роду Ајдар. Право порекло им је из Топојана у Љуми. Одатле су се иселили пре око 160 година (в. опис села Топлице). — Кадриови (1 к.), дошли су право из Топојана у Љуми. — Царе (5 к.), дошли су из Урвича. Тамо су им род становници звани Царевци (говоре македонски). Њихова је дама старица из Љусне у с. Арбанији. — Кросли (6 к.), старину не знају или не кажују. Сасвим је вероватно да су из с. Арбаније, јер имају истоимених рођака у скопском селу Арнаџији и Рапчу. Код њих се зна да су пореклом из Љуме.¹⁸⁷

б) Поисламљени па поарбанашени словенски родови: Чоропин (3 к.), дошли су из Г. Синичана. У помесутом селу они имају истоимених рођака који су старинци. — Оџа (1 к.), дошли из торбешког села Јеловјана. Тамо имају рођака. Даље порекло не знају.

111. Боговино

Велико село око Боговинске реке при њеном силаску са Шар-планине. Најближа су насеља: Горње и Доње Синичане са северо-истока и Пирок на југозападу.

Вода за пиће добија се из бунара (65) и са чесама (3), који су у селу. Изнад села на падини Шар-планине су потеси: Забел, Кодра, Лесија (била лскова шума), Впеш (раније били виногради, а сада су њиве). Источно од села лежи котлинско дно чије је земљиште обрађено. Потеси на овом земљишту зову се: Краиште, Прековец, Кућишта (близо села Жеровјана), Кленика, Ограде, Папрадница, Топлица, Киселачка, Крушевица, Путиште, Војница, Парцаће, Локвиште, Гладниште, Косовец.

Боговино је збијено насеље низног облика. Махала има осам и оне се зову: Коваче, Зизе, Касе, Рамадане, Рандуле или Бећире, Вјше, Аалие и Ре или Нова маала. Последња махала постала је пре десет година од становника који су градили куће на месту где су раније имали њиве. Већи број махала добио је име по главнијим родовима. Село укупно има 24 рода са 275 домова (1948. г.).

Боговино је старо село. Помиње се у једном турском писаном документу 1595. г.¹⁸⁸

Боговино најпре је било православно македонско село. У другој половини XVIII века у Боговино су почели да се досељавају муслимански Арбанаси. Због тога су се Македонци из села брзо иселили. Сада се не могу прикупити одређенији подаци о старим становницима села јер у Боговину и у суседним насељима нема очуваних њихових остатака који би о томе говорили. Једно сам сазнао за иселени род Секүловци или Косевци (2 к.) Они живе у планинском селу Јеловнику. Из Боговина иселили су се због „најезде“. Најпре су отишли у неко пољско село код Теарца, а касније прешли су у Јеловник. Секүловци у Јеловнику били су већи род, али су се умањили због иселавања породица (иселиле су се у Глобе 4, Теарце 1 и Тетово 2). — Када је Боговино по становништву било македонско село онда се један његов крај звао Попоско Маало.

У околним македонским селима сазнао сам да је Боговино раније имало и цркву. У боговинску цркву, како се казује, једном годишње долазили су на причешће православни сада исто тако иселени становници из суседних насеља Г. Седларца, Каменана, Дрвника (сада не постоји) итд. Како се прича, тих је православних становника раније било у толикој мери да су о причешћу њихове поворке челом биле у боговинској цркви, док су крајњи делови још излазили из својих села. Како се мисли и име насеља Боговина потиче по врло познатој сеоској богомољи.

У раније доба атар Боговина ширио се на падини Шар-планине до изнад Новог Села (делови звани: Шавар, Станиште, Езер, Драга вода, Шаварина). Касније изнад Боговина образовало се насеље Селце Кеч, које је захватило највећи део помесутог атара. Један део планинског атара (Езер, боговински селаци изгубили су сто-

та што је ту нађен убијен човек, па су за њега „платили крв“ сељаци из Новог Села и тиме присвојили земљиште. Касније Новосељани тај део атара продали су неком Бор Васи из Тетова (то је сада државно).

Боговино је насељено муслиманским становништвом арбанашког говора. Сви становници потичу од предака који су досељени. Родови: 1. У махали Коваче живе: Коваче (11 к.), имали су претка Исмаила који је био ковач и по томе добили име. Млађи становници ковачство су напустили јер то сматрају прљавим и презреним занатом. Досељени су из с. Арбаније. У Боговину живе од друге половине XVIII века и за њих се каже да су први сеоски досељеници. Имају једну породицу у Тетову. — Кусе (5 к.), у Боговину живе од пре око 120 година. Дошли из рода Коваче. И њихово порекло је из с. Арбаније. Родовско име добили по томе што су им преци носили кратке беле доламе. — Рустеми (6 к.), дошли из с. Арбаније. У Боговину живе од средине XIX века. — Тоље (4 к.), порекло као код рода Рустеме. То су млађи досељеници. — Шанини (7 к.), дошли из Д. Палчишта. Тамо били досељени из с. Арбаније. — Бељулс (2 к.), млађи досељеници. Даљс порекло у с. Арбанији. — Жаре (2 к.), име добили из поруге. То су млађи досељеници. Пореклом из с. Арбаније.

2. У махали Зизе живе: Зизе (33 к.), потичу од оснивача рода Азиса. Он се доселио са братом из с. Арбаније. Овде живе од пре око 180 година (Нсваши, жив, 30 година — Ајет — Абаз — Елмаз — Сали, који се доселио). То су старији досељеници.

3. У махали Касе живе: Касе (34 к.), потичу од претка Касама, који је дошао из с. Арбаније. При досељенју њих је пут водио преко Шар-планине. У Боговино су дошли када и поменути род Зизе. — Крше (5 к.), млађи досељеници. Порекло ми нису показали. Вероватно да су из с. Арбаније. — Еминет (4 к.), потичу од претка Емина. Порекло не знају или не кажују.

4. У махали Рамадане живе: Рамадане (42 к.), потичу од неколико браће који су дошли из с. Арбаније. У Боговину живе од када и род Касе.

5. У махали Ранцуле или Бећире живе: Ранцуле или Бећире (30 к.), пореклом из с. Арбаније. Овде дошли у другој половини XVIII века. — Алре (8 к.), потичу од оснивача рода Алимапа. Порекло им је у с. Арбанији. — Јусе (4 к.), потичу од претка Јусуфа. Старина им је у с. Арбанији. — Цанке (4 к.), порекло и време досељења нису ми показали.

6. У махали Вјше живе: Вјше (20 к.), пореклом из с. Арбаније. У Боговино су дошли преко Љуме и Шар-планине пре око 120 година: Ибиш, жив, 63 године — Абдураман — Дервиш — Мустафа, оснивач рода који се доселио. — Фетишс (15 к.), порекло и време досељења као код рода Вјше. Потичу од претка Фета, који је био брат поменутог Мустафе, оснивача рода Вјше.

7. У махали Алиле живе: Алиле (14 к.), потичу од Алила оснивача рода. Пореклом из с. Арбаније. — Касафере (14 к.), имају исто порекло као и род Алиле. Потичу од претка Касема, који је био брат поменутог Алила, оснивача претходног рода. — Лејке (5 к.), пореклом из с. Арбаније — Маршине (4 к.), дошли из планинског Новог Села (где имају истоимених рођака) у долини Боговинске Реке. Даља старина им је из Љуме. Одатле иселили су се пре око 150 година. Рапије су имали истоимених рођака у Г. Јеловцу код Гостивара. Ти рођаци сада живе у Д. Фалишу. Из Новог Села у Боговино сишли су на почетку овог века. Њихови преци били су печалбари, посас су у Боговину купили куће и тако се населили. Њиве имају у Новом Селу. Лети одлазе да их обраде, јер тамо нема коме да их продаду.

8. У махали Ре има 26 стално настањених породица из скоро свих напред наведених родова. Њихов је број урачунат при горњем прегледу сваког појединог рода.

Општа је традиција код Македонаца по околним селима, да су неки садашњи арбанашки родови Боговина рапије били православнословени. Ипак се они тачно не могу утврдити јер код њих процес арбанизације извршен је брзо. Тако сам сазнао да се у Боговино доселио и један торбешки род Садикон из села Врацишта (у Призренској гори. Али ни њега нисам установио јер се такви становници убрајају уз поједине арбанашке родове. Једна породица дошла је из торбешког села Урвича (од тамошњег рода Јуџинци). И она је сада поарбанашена.

Роми: Демир (1 к.), и Бајрам (1 к.), досељени из Тетова. Они су ковачи и свирачи.

Адролари (3 к.), живе у Г. Седларцу. Тамо дошли из Боговина. Даља старина из с. Арбаније. — Зиза (3 к.), живе у Жировјану. Тамо су дошли из Боговина. Права старина им је у с. Арбанији.

112. Раковец („Ракоец“)

Село лежи на падини Шар-планине десно од Боговинске реке (висина око 950 m). Вода за пиће добија се из извора, који избијају на атару око села и са једне чесме. Око Раковца је неравно земљиште са шумом, пањом и ретким њивама. Главнији потеси зову се: Ракочка шума, Забел, Брустоец, Поток, Шавар, Котлица, Струковец, Ливада.

Раковец је збијено насеље. Дели се на три махале. У свакој махали станују породице једног рода. Зато махале носе родовска имена. Село укупно има 3 рода са 84 дома (1940. г.).

Раковец је старо село. Под тим именом помиње се у једном турском документу 1955. г.¹⁸⁹ Тада су у селу живели православни Македонци.

Касније су се у Раковец доселили муслимански Арбанаси. Због тога су се православни Македонци иселили. — Какви видљиви трагови старина у овом селу не познају се.

„Планина“ Брустоец, која је под травом изнад села, раније је припадала тстовском Мсмст-паши Дерали. Затим је припала Есад-паши из Желина.

У Раковцу живе досељени муслимански родови. Сви становници говоре арбанашки. По етничкој припадности могу се поделити на праве Арбанасе и на поисламљене па поарбанашне Македонце.

а) Арбанашки родови: Рекалар или Врбјан (31 к.), име добило по области и селу одакле су се доселили (област Г. Река, село Врбен). Из поменути старине пошла су три брата. Један се задржао у данашњем селу, а други су отишли негде изван Полога. Од данашњег рода Рекалар има одсељених породица у Жеровјану (1 к.). Тамо се зову Река. — Деде (11 к.), дошли када и род Рекалар. Пореклом су из Г. реке.

б) Поисламљени па поарбанашни Словени: Видушалаар (42 к.), потичу од претка који је имао неколико синова. Овде су досељени, како се казује, из Д. реке (слив Радикс). Када су примили арбанашки језик не зна се. Становници овог рода и сада радо склапају брачне везе са становницима торбешких села, Урвича и Јеловјана.

Изег (1 к.) и Беч (1 к.), живе у подпланинском селу Градецу. Тамо су дошли из Раковца. — Целадин (1 к.), живе у Топлици. Тамо је дошао из Раковца.

113. Жеровјане

Село лежи на котлинској равни, лево од пута Тетово — Гостивар. Суседна су насеља Радијовце са југоистока и Г. Седларце са северозапада. Вода за пиће добија се из бунара. Близу села је извор Бела Вода. Стока воду пије у суседној Боговинској реци.

Топографски називи за потесе: Крушка, Стара Чешма, Тополица, Аеска, Милчевица, Јуриште, Ограде, Вакаф и Кућиште.

Жеровјане је збијено насеље. Куће су поређане у две махале. Махале су одвојене сеоском улицом. Горња махала лежи на северној, а Доња махала лежи на југоисточној страни насеља. Укупно село има 23 рода са 44 дома (1948. г.).

Жеровјане раније било чифчиско село. У њему су имали чифлике Турци Мамут-ага, Мурат-ага, Емрула-ага, Шукри-ага и Муса-ага. Они су живели у Тетову, док су у Жеровјану имали заступнике субаше. Чифчиску земљу обрађивали су православни Македонци. Било је око 40 македонских породица.

Македонци у Жеровјану живели су углавном до краја XIX века. Тада, услед досељавања Арбанаса и постепеним распадањем чифлика, Македонци из овог села потпуно су се иселили. Последњи македонски становници ово насеље напустили су пре око 20 година.

Знају се следећи исељени македонски родови и породице из Жеровјана: Шаневци (1 к.), живе у суседном Радијовцу. Из Жеровјана иселио се отац данашњег Томета (стар 47 година). — Би-

роски (1 к.), живе у Радијовцу. Из Жеровјана иселио се Максим, отац данашњег Трпета (стар 40 година). Од овог рода једна породица налази се у Пожарану и једна у Румунији. — Бошковици или Добревци (1 к.), живе у Радијовцу. Тамо су дошли из Жеровјана пре око 40 година. — Паћери (1 к.), живе у Чelopeку. Тамо их преселио у турско доба неки муслиман да му буду чифчије. — Трлевци (5 к.), живе у Сараћинцу. Њихови преци из Жеровјана иселили су се пре око 130 година (иселио се предак звани Трпче). Они су у Сараћинцу дошли као чифчије. — Павлески (3 к.), живе у Брвеници. Тамо су дошли из Жеровјана пре око 50 година (иселио се предак Павле). — Серафимовци из Жеровјана иселили су се у Тетово. Иселио се предак Трпе. Његов син Илија (37 година) сада је шофер у Скопљу. Трпе је у Жеровјану имао оца Серафима. Његова кућа налазила се у средишњем делу села онда где се сада налази цамија. — Цветковци или Рафевци (1 к.), живе у Тетову. Тамо је дошао пре око 60 година из Жеровјана, као дете „по мајка“, предак Рафе. — Стаматоски (2 к.), живе у Брвеници. Тамо су прешли из Жеровјана када и поменути род Павлески. — Савески (2 к.), живе у Требошу. Они су 1908. г. из села Витине у Г. Морави најпре дошли као чифчије у полошко село Озормиште, па одатле 1910. г. прешли су у Жеровјане. У Жеровјану су остали до 1914. г. — Кумановци или Серафимовци (1 к.), живе у Радијовцу. Тамо су дошли пре око 20 година из Жеровјана. Даље порекло им је из околине Куманова. Једна њихова породица живи у Тетову. Они су били последњи Македонци исељени из Жеровјана.

Жеровјански Македонци помињу се и у родовима ранијих испитивача Полога. Тако је забележено како је у другој половини XIX века Жеровјане имало око 16 православних кућа.¹⁹⁰ Око деведесетих година прошлог века село је означено као чифчиско и тада у њему се наводе 10 православних кућа.¹⁹¹ Статистика из 1900. г. наводи да је Жеровјане имало 8 православних кућа¹⁹² са 60 становника.¹⁹³

Када је у Жеровјану било Македонаца онда је село имало храмов. Једна црква, по казивању забележеном у Радијовцу, била је посвећена Св. Атанасију.¹⁹⁴ Налази се на потесу сада званом Вакуф одмах поред села. 1916. г. на овом месту нски Бугари вршили су ископавања и тада су откопани црквени темељи и гробље. Рушевине ове цркве познавале су се до краја XIX века. До тог доба сеоски хришћани код овог црквишта на дан Св. Петке клали су курбан.¹⁹⁵ Раније је у Жеровјану постојао и један манастир. Налазио се на месту сада званом Крушка. И на овом месту 1915. г. вршена су ископавања и том приликом пронађени су темељи. Место где је лежао манастир сељаци зову Крушка Манастир.

У непосредној близини Жеровјана налази се место Кућиште. По причању и тамо су раније живели православни Македонци. Кућиште је у непосредној близини црквишта. — После распадања чи-

флика највеће делове атара откупили су Арбанаси из суседног села Боговина.

Жеровјане сада је насељено досељеним муслиманским становништвом. То становништво говори турски и арбанашки. У новије време овде се доселила и једна православна македонска породица.

а) Родови турског говора: Азнетар (2 к.), пореклом из Анадола. У Жеровјане дошли преко Тетова. Причају, да је оснивач рода чувао кључеве од касе неког турског папе и да је по томе остало име Азнетар. Азнетари су први муслимански досељеници у Жеровјану. Дошли су крајем XIX века када су у овом селу основали чифлик. За овај род се наводи да се тешко множи. — Коца Бег (2 к.), њихови преци дошли су „од Турско“. Рачунају се као новији досељеници. Њихови преци овде су дошли на чифлик. Неко време живели су у Тетову. Због брачних веза са Арбанасима, становници овог рода сада су почели у кућама да говоре и арбанашки. — Леко (1 к.), дошли су преко Врапчишта. Тамо су припадали великом роду Леков. Његови становници говоре турски. Старица им је из Љуме у с. Арбанији.

б) Родови арбанашког говора: Маџар (4 к.), дошли из планинског села Горјана. Даље порекло у Љуми. Они су први арбанашки досељеници. Овде живе од краја XIX века. — Асе или Муртезан (3 к.), дошли као једна кућа после првог светског рата из Церова у Скопском Дервену. Тамо имају истоимених рођака. У Церово су дошли у првој половини XIX века из области Хас у с. Арбанији. — Дерала (1 к.), дошли из Градеца. Тамо имају велики истоимени род. Даље порекло као код њих (Хас у с. Арбанији). — Рамалар (1 к.), дошли преко Горјана. Право порекло из Љуме. — Река (1 к.), дошли преко Раковца, где имају истоимених рођака. Даље порекло из Врбена или Тануша у Г. реци. — Љок (1 к.), дошли преко Чеграна где имају истоимених рођака. Тамо су досељени од некуда. — Суфе (3 к.), дошли су преко Тетова. Тамо су им род Емруловци. Ови становници у Тетово су досељени из с. Арбаније. — Ндрече (2 к.), дошли преко Градеца. — Пелелеси (1 к.), дошли из Чеграна где имају истоимених рођака. Порекло им је из Арбаније. — Матњан (1 к.), дошао је оснивач рода пре неколико година као хоџа из Форина. Тамо имају истоимених рођака. Старицом су из Мата у Арбанији. У Форино су досељени у првој половини XIX века. — Бодине (1 к.), дошли из Ломнице на Шар-планини. Тамо имају истоимених рођака. Припадају фису Краснић у с. Арбанији. — Зибер (1 к.), дошао је пре 20 година из Градеца. И тамо су имали само једну породицу. — Хосе (7 к.), дошли из Новог Села у Скопском Дервену. — Дервиш или Јусуф (4 к.), дошли су као једна кућа из Рогља у Скопском Дервену. Тамо су припадали великом роду Качер, који је пореклом од фиса Круја Зи у с. Арбанији. Из старине иселила су се три брата пре око 135 година: један брат са унуком населио се у Рогљу, други у Бојану (Скопски Дервен), а трећи у Слупчану код Куманова.¹⁹⁸ — Бећир (1 к.), дошли из Групчина у Скопском Дервену. — Идри-

зи (1 к.), дошли из Бојана у Скопском Дервену. — Емрула (1 к.), дошли из Горанца у Качаничкој клисури. — Зиза или Ибиш (3 к.), дошли из Боговина. Даља старица у с. Арбанији. — Бакиалар (1 к.), дошли из Добридола. Тамо су припадали истоименом роду. Права старица у с. Арбанији.

У средини Жеровјана постоји џамија саграђена пре око 30 година.

в) Македонци: Аврам Станкоски (1 к.), дошао је са породицом 1912. г. из села Јабланице у Дебарском Дримколу. Тамо имају рођака који се зову Асковици. Једна њихова породица из Жеровјана прешла је у Скопје.

114. Радијовце

Село лежи у равници близу Вардара. Вода за пиће добија се из пумпе и бунара, који су дубоки 6 до 8 m. На атару избијају извори: Драгош, Ташис, Црни поток, Тумби. Називи за обрађено земљиште су: Црквиште, Прајуа, Тапанец, Црни поток, Требази, Чешма, Рупје, Косовчица, Карашица, Муратица, Плавевјници, Прекурека. Десно од Вардара налази се узвишење Горица.

Радијовце је збијено село. Дели се на Горно и Долно маало. Махале су одвојене већим простором званом Средсело. Горња махала по становништву је македонска, док је у Доњој махали становништво мешовито, арбанашко и македонско. Село укупно има 25 родова са 73 дома (1947. г.).

1308. г. у Пологу помиње се село Радејсво, које је тада било приложено Св. Никити код Скопља. Пре тога село је било својина властелина Вратислава.¹⁹⁷ Извесно је да се помен Радејева односи на данашње Радијовце, јер друго село са сличним именом у Пологу не постоји.¹⁹⁸ Други помен о Радијовцу среће се 1461. или 1462. г. Тада се у једној пресуди тетовског кадије наводи Турчин Имер бин Илијаз из Радијовца.¹⁹⁹

Околни становници наводе да је Радијовце старо као и суседно Тумчевиште. Јужно поред Радијовца је место Црквиште. Ту је некада био храм.²⁰⁰ Остаци од зграде сада се не познају. Храм Св. Атанасије налази се у самом селу. Он је саграђен 1917. г. на месту где је пре тога била мања стара црква.

У турско доба Радијовце је постало чифчиско насеље. Последњи власници чифлика били су: Емрула-ага из Тетова, Алил-ага и Вели-ага из Гостивара. Они су на чифлицима држали субаше, који су заступали власника, мотрили на рад сељака и на расподелу производа. По казивању, око 1902. г. село је имало око 20 македонских домова. Становници тих кућа били су чифчије. До 1912. г. помоћу куповине земљишта сељаци су се ослободили од чифчиства.

а) Православни македонски родови: Стојкојчини или Шукаловци (3 к., Св. Арханђео), дошли су „од Ордаско“. То су најстарији ссоски досељеници. Доселио се предак Богоја. Из овог

рода у првој половини XIX века потицао је неки Стојко, који се бавио израдом живописа. — Цукљевци (4 к., Петковдан), пореклом „од Крушево“. Преци су им били калајџије. У Радијовце се доселили пре око 130 година (Славе, жив, 40 година — Спиро — Стојче — Стојан — Нестор, који се доселио). Имају једну породицу у Скопљу. — Бибовци или Тумановци (3 к., Петковдан), дошли „од Крушево“. Род су напред наведеним Цукљевцима. Овде су дошли када и они. Преци су им били калајџије. — Аврамовци или Кукучовци (4 к., Св. Никола), потичу од претка Ристета. Он се доселио пре око сто година из садашњег арбанашког села Лисца изнад Тетова (Буре, жив, 43 године — Никола — Аврам — Ристо). Када се доселили били су врло сиромашни: становали су у колибама и чували су сеоска говеда. Касније су купили земљу. — Гушав-Борџијовци (4 к., „Св. Екатерина зимна“), сматрају се као старији сеоски досељеници. Пореклом су из суседног села Тумчевишта. — Митревци (2 к., Вавдењс), рано су досељени од пекуда. — Тагајовци (3 к., Св. Никола), дошли из села Туденца испод Жедена. Овде живе од XIX века. Једна њихова породица иселила се у Брвеницу. — Кастревци (3 к., Бурџи), пореклом су „од Прилепско“. Потичу од претка Кастрета који се доселио у XIX веку. — Шскерилевци (5 к., Св. Никола), дошли су из сада муслиманско-арбанашког села Лисца изнад Тетова. Овде су се доселили у исто време када и напред наведени Аврамовци, који су такође пореклом из Лисца. Ова два рода у Лисцу чинили су један род. — Катрановци (1 к., Св. Никола), доселили су се у турско доба из Милстина. Даља старина им је у неком другом полошком селу. Једна Катрановска породица сада живи у Београду. — Танушоски (4 к., Св. Никола), пореклом из суседног села Горњег Фалиша, које сада не постоји. У Радијовцу живе од 1870. г. Из Г. Фалиша иселили су се због тога јер је тамо „владал зулум“. Стеван, предак који се доселио, са собом је пренео крст горњофалишке цркве. Он се чува у радијовској цркви. — Кумановци (1 к., Митровдан), доселили се пре око 20 година из суседног сада арбанашког села Жеровјана. Даље порекло из околине Куманова. Једна њихова породица живи у Тетову. — Николовци (1 к., Св. Никола), дошли су 1916. г. из голобродског села Стеблева, сада у Арбанији. Тамо су славили Св. Варвару. У Радијовцу оставили су стару славу и примили данашњу. — Тантевци (4 к., Алимпије Столпник), оснивач рода звао се Марко. Он је отац данашњих становника (Силјан, жив, 50 година). Марко је најпре живео у Тумчевишту, затим је прешао у Милетино, па одатле у данашње село. — Шансвци (1 к., Св. Никола), доселио се Томе, отац данашњих живих становника. Пореклом су из суседног сада арбанашког села Жеровјана. — Ђиро-ски (1 к., Св. Никола), доселио се Максим, отац данашњег Трипета (стар 40 година). Максим је дошао из данашњег арбанашког села Жеровјана. Од њих једна породица сада живи у Пожарану (домазетска) и једна у Румунији. — Бошковци или Добревци (1 к., Св. Никола), доселио се Добре са сином Душаном (стар 45 година).

Они су дошли из садашњег арбанашког села Жеровјана. Када су се доселили Душан је био дете. Две њихове породице исељене су у Тетово. — Мефтаровци (2 к., Св. Никола), потичу од Мефтара који је дошао као домазет из Милетина. Даља старина из неког другог села у Пологу. — Гринчаровци (1 к., Алимпије Столпник), доселио се оснивач рода као домазет пре 15 година из Челопека. Ограничак су тамошњег рода Гринчаровци. Њихова је права старина из села Блаца. — Галичани (1 к., Св. Арханђео), доселили су се из Галичника 1943. г. Земљу су купили још у турско доба.

б) Муслимански арбанашки родови: Суљовци (1 к.), дошли почетком XX века из села Корита на Сухој Гори. У Кориту имају рођака. Даља старина из Г. Реке (село Реч). — Салијинци (9 к.), дошли после 1912. г. из Корита на Сухој гори. Тамо су досељени из Г. реке (село Реч). — Османовци (8 к.), и ови су дошли преко Корита. Даља старина у Г. Реци (село Реч). Поменути три арбанашка рода у Г. реци били су рођаци. Из Г. реке у Корито су дошли у првој половини XIX века. У Кориту сада постоје њихови рођаци. — Реканци (2 к.), дошли из села Рибнице у Г. реци. У Радијовце су се доселили после горњих родова. — Беџстој (4 к.), дошли пре 20 година из села Челопека. — Муслимани села Радијовца 1925. г. саградили су малу џамију.

Сазнао сам за ове исељене Македонце из Радијовца: Апостолски (1 к.), живе у Д. Фалишу. Тамо су дошли 1924. г. из Радијовца. — Грујевски (1 к.) и Златески (1 к.), живе у Брвеници. Тамо дошли из Радијовца.

115. Теново („Теаноо“ или „Теноо“)

Село се налази на источној ивици котлинске равни, испод једног огранка Сухе горе.²⁰¹ Близу Тенова са западне стране протиче Вардар. На оваквом положају становници користе две различите привредне површине: земљорадничку на котлинској равни и сточарску на котлинском ободу. Главнији топографски називи су: Лопатке, Ваденце, Рупе, Плоча, Габер.

Теново је збијено насеље. Дели се на махале које су међусобом близу поребане. Село укупно има 25 родова са 102 дома (1940. г.).

Теново је старо село. У једном турском документу помиње се 1595. г.²⁰²

Старо Теново лежало је на котлинској равни лево од Вардара близу данашњег друма Тетово — Гостивар. То место сада се зове Ваденце. У то некадашње насеље навраћали су разни пролазници и „зулумџари“. Због тога су се становници преместили на данашњи положај. На месту где лежи данашње село раније су били сточарски станови.

На атару Тенова постоје развалине једне цркве и једног манастира. Манастир је био посвећен св. Недели. Православни становници одлазе два пута у години на место где је лежао поменути мана-

стир и тамо пале свеће. Раније око манастирских рушевина становници су везивали платно и причепћивали се.²⁰³

Пре 80 до 100 година Теново је имало око 16 кућа. Отада оно је расло прираштајем становника и досељавањем.

У Тенову живи двојако становништво: македонско и арбанашко. Међу македонским становницима има старица и досељеника. Арбанаси су сви досељени.

а) Православни македонски родови: Борђијовци (7 к.), Новаковци (3 к.), Вакановци (5 к.), Атлевци (4 к.), Јоановци (2 к.) и Митревци (3 к.), сви су старинци. Њихови преци живели су на седишту па одатле дошли у садашње село. — Дошљак-ковци или Николовци (4 к.), досељени из суседног Милетина. У Милетину су досељени из неког другог полошког села. — Ристевци (1 к.), досељени из данашњег арбанашког села Градсца. — Буревци (3 к.), дошли из неког села у околини Охрида. — Војновци (4 к.), дошли из села Смрдеша на Сухој гори. Оно село сада не постоји. — Терзијевци (3 к.), пореклом из неког села у околини Охрида. — Даниловци (1 к.), дошао је предак као домазет из Железног Речана. У Железном Речану били су старинци. Овде је дошао пре око 60 година оснивач рода Рафе. Он је дошао као „дете по мајка“. — Чарлевци (4 к.), досељени од некуда. Неки мисле да су они пореклом из једног сада арбанашког села у Скопском Дервену. — Бацој (1 к., Бурђиц), дошли из суседног Милетина. Тамо имају истоимених рођака. Старица им је из Г. Лешнице, сада арбанашког села.

Македонски становници Тенова по ношњи, говору и обичајима припадају посебној етничкој групи у Пологу. Ова некада већа група сада се очувала само у средњем делу Полога и то код становника Тенова, Милетина, Радијовца, Блаца и Челопека. Становници из Тенова брачне везе највише склапају унутар поменутих мале групе, а сасвим ретко одржавају се брачне везе са суседним горње-полошким селима Стенчем и Ваковијом.

б) Муслимански родови арбанашког порекла: Рамовци (5 к.), пореклом из неког села у околини Пишкотеје. У Тенову живе од средине XIX века. То су први арбанашки досељеници. — Вајитовци (1 к.), дошли из Гургурнице на Сухој гори. Даље порекло из села Рибнице у Г. реци. У Гургурницу дошли су у првој половини XIX века. Тамо имају рођака. — Рустемовци (10 к.), досељени из неког села у Кичевији. Тамо су дошли из Арбаније. — Мифтаровци (3 к.), досељени из неког кичевског села. Даље порекло у Арбанији. У Кичевији живели су у селу Гарану (?). — Куковци (10 к.), дошли из варовице Кичева. Можда су они словенског порекла. Имају једну породицу одсељену у Г. Седларце. — Емруловци (2 к.), досељени из с. Арбаније. Имају исељеника у Жеровјану. — Јашаровци (1 к.), дошли из кичевског села Зајаса. Даље порекло у с. Арбанији. — Ајрединовци (1 к.), воде порекло од домазета који је био из Челопека. — Садикон (7 к.), досељени су из кичевског села Зајаса. Тамо дошли из с. Арбаније. — Локон-

ци (16 к.), пореклом из неког села у околини Пишкотеје. — Фетановци (1 к.), дошли су због крвне освете из кичевског села Зајаса. Даље порекло у с. Арбанији.

Поред исељеника које сам наводио при помену садашњих родова, сазнао сам и за друге одсељене македонске становнике из Тенова. То су: Илијевци (1 к.), сада живе у Сараћинцу. Тамо су дошли 1915. г. из Тенова. У Тенову били су старинци. Поменути род преко Сараћинца дао је две одсељене породице у Тетову. — Младен (1 к.), живе у Стенчу. Тамо су дошли из Тенова. Оснивач рода дошао је као домазет.

116. Блаце

Село лежи у подножју Сухе горе. Околно су насеља Стенче, Теново и Милетина. Воду за пиће становници добијају са неколико чесама. За ове чесме 1939. г. спроведена је вода са карсног извора Горна вода, који избија изнад села. На земљишту око Блаца избијају и други извори (Јалчинец и Црни луг).

Називи за потесе на атару: Опаљ, Змијанец, Пељ, Длабоки дол, Голипа, Коачоец, Тодоров Забел, Дабје, Горна Орница, Кућарица, Мусовмец, Вртешка, Студенец, Судник, Чашка, Венец, Чутуроа дупка, Глава, Вардарка, Племица, Навијака, Круша, Петре лав, Стубал, Дабличе, Прекача, Под лозје.

Блаце је збијено насеље. Куће су груписане у две махале које се зову по топографском положају: Горно и Долно маало. Међусобом су одвојене главном улицом. Укупно Блаце има 8 родова са 72 дома (1947. г.).

Становници Блаце сматрају као веома старо село. Старост насеља види се по очуваним стариначким родовима и по остацима од храмова. Стариначки родови су Коруновци, Љочковци, Грнчаровци, Мартиноски и Лековци.

Изнад села на падини Сухе горе некада је постојала црква посвећена св. Константину. Око те цркве раније је била очувана шума са јелама. Како се прича, код те цркве окупљао се многобројан свет и тада су за храну гостију свештеници клали удовљене јелене. На месту где је лежао поменути храм сада има остатака од темеља.

Југоисточно од Блаца, такође на падини Сухе горе, постоји место Самовилска вода. На том месту пре 20 година сељаци су подигли капелу.

У селу је црква св. Бурђиц. Због дотрајалости она је срушена 1938. г. и тада становници почели су да зидају нову цркву. Ова црква наредних година није довршена и сада се на њеном месту виде рушевине. О празницима сељаци из Блаца посећују цркву у суседном Милетину.

По народној традицији, некада је у Блацу владала епидемија куге. Тада су многи становници умрли. Кугу су преживели само преци данашњих стариначких родова. — За време другог светског рата околни Арбанаси у овом селу убили су око 15 мушкараца.

У Блацу живи православно македонско становништво. Стариначки родови: Коруповци (16 к., Ваведење), имају две породице у Милетину. — Љочковци или Грујовци (15 к., Ваведење), имају по једну породицу у Степчу (домазет), Скопљу и Нишчу. — Гричаровци (8 к., Пстковдан), први сеоски грнчари. По томе су добили име. Од ових становника грнчарство су научили и остали становници. Гричаровци имају исељених породица у Челопеку (6), Копаница (1), Милетину (1), Тетову и Београду. Њихов већи огранак, који живи у Челопеку, исељо се из Блага прс око 125 година. — Мартиновци (11 к., Ваведење), имају по једну породицу у Тетову и Румунији. — Лековци (3 к., Ваведење), исељеника немају. Досељени родови: Николовци или Домазетовци (7 к., Пстковдан), потичу од претка Николе. Доселио се пре око 160 година као домазет из сада арбанашког села Прошовца изнад Пожарана (Веселин; жив, 47 година — Трпче — Тодор — Петре — Тримче — Никола). Њихови стари кумови живели су у Пожарану. Раније Николовци из Блага одлазили су да крштавају кумове у Пожарану. Једна породица од рода Николовци исељена је у Тетово и једна је прешла у Стенче. — Лукаревци или Богојевци (8 к., Ваведење), пореклом из Љупшта у Поречу. Доселили су се доста рано „од сиромаштија”. Од Лукареваца има исељених породица у Милетину (2), Челопеку (1, домазетска), Скопљу (2) и Румунији (1). — Тачеј или Шопевци (4 к., Ваведење), рано су досељени од некуда. Неки њихов предак косио је на ливади поред старог пута „Стамбола Цаде”. Ту је прошао неки „Турчин”, који је водио заробљену Шопкињу. Овај је напао Турчина и ослободио робинју. Кажу, да су по тој робинји добили име Шопевци. Једна њихова породица живи у Челопеку и једна у Брвеници.

Црквена и сеоска слава у Блацу је Св. Бурђиц („Бурђиц Моћи”).

117. Милетино

Село лежи у подножју Сухе горе. Суседна су насеља: Челошек, Блага и Тетово. Становници воду пију из бунара. Топографски називи за делове атара: Мачкина дупка, Осој, Сува гора, Гмечи Леб, Света Буналевска, Ораше, Карамајнца, Каменица, Средно поле, Рупа, Вртача, Крушојца, Буцак, Реџика, Селиште, Кућиште, Горица, Трница, Под Табер, Блатечки присој, Рамница, Шамак.

Милетино је збијеног типа. Дели се у шест махала: Палоси, Топалоско, Шаракаш, Амдоско, Кнуш и Горно маало. Прве две махале насељене су православним становништвом, трећа и четврта имају муслиманске становнике, док су остале махале по становништву мешовите: православне и муслиманске. Растојање између најближих махала је незнатно. Укупно Милетино има 42 рода 173 дома (1947. г.).

Данашње Милетино основано је у XVIII веку. Село су основали досељени македонски родови. Пре тога на том месту где лежи Милетино и око њега налазило се градско насеље („бил град”). То насе-

ље штитила су два утврђења: милетинско (Табер, 659 m) са југа и челопечко са севера. Не може се утврдити када је уништено наведено старо градско насеље. На његовом ослишту селаци су налазили на мермерне стубове, зидове, гвоздене полуге, опеке, стари повац.

Када је код Милетина лежало градско гробље онда је у њему било и више храмова. На месту где сада лежи село налазио се храм Св. Атанасије. Ту се познају остаци од темља. Западно од села раније су постојали храм Св. Борба и стари православни гробови. На том месту 1926. г. саграђена је црквица посвећена истом свецу. Ту се налази и ново сеоско гробље. Трећа црква је на источној страни Милетина, идући према селу Блацу. Становници на овом месту пронашли су остатке од зидова са живописом. Северно поред села био је храм Св. Димитрије. У његовој близини касније су саграђене муслиманске куће. Данашња висока и аспа сеоска црква грађена је 1916—1919. г. Посвећена је В. Госпођи, по старом храму који је раније постојао.

За време Турака, а и раније, југоисточно поред данашњег Милетина водио је главни полошки пут звани „Стамбол Цаде”. Због тога становници у овом насељу често су страдали од „Дебрани”, који су пљачкали и убијали. На том путу налазио се и познати милетински хан. Хан је држао до 1878. г. „Грк” Кир Васиљко (односно Цинцарин), кога су тада Арбанаси убили. О убиству поменутог ханџије у Пологу је испевана народна песма. Овај хан отварао је и доцније до 1917. г. Тада је прорадила железница узаног колосека, па је због ње саобраћај на старом полошком путу сасвим престао.

Од свих старина најзанимљивија је у Милетину једна надгробна плоча са записом. Плоча се чува узидана испред обновљеног храма Св. Борбе. Ту је плоча и откопана. Љубазношћу др. Р. Грујића и др. Д. Анастасијевића, професора универзитета из Београда, мој препис записа прочитан је на следећи начин: По мени Христe у царству своје свога слугу Јевстатија најнезнатијег епископа. Овим записом пронађен је један нови, досада непознат полошки епископ. Како ме др Грујић у писму известио, епископ „је могао живети на том месту . . . у XIII . . . или у XV—XVI веку”.

Изнети подаци јасно говоре да на простору код Милетина треба тражити неко старо градско насеље. По свој прилици, како сам и на другом месту изнесо, код Милетина је место ранијег града Полога, јер предње чињенице то доиста потврђују.²⁹⁴

Југозападно од Милетина, у подножју узвишења Горица, налазе се потеси Селиште и Кућиште. Прича се, да је тамо некада „било село”, касније „од вода расељено”. На овом селишту постојала је и црква чији се слаби остаци од рушевина сада познају (зидови грађени од бигра).

За време Турака данашње Милетино једним делом било је поцифрано. Последњи власници милетинских чифлика били су Куртиш-ага, Асим-ага, Абди-ага, Ибраим-ага, Аци Зенул-ага и Демир-ага.

У Милетину имала је посед и тетовска текија. На чифлицима радили су православни Македонци, који су живели у својим или у чифлик-сахибским кућама. Ретко је било чифчија међу муслиманима. Од 1878. г. чифчије су земљу откупили и тако су се постепено ослобађали. До 1912. г. сва чифчиска земља била је откупљена. Највећи део чифчиске земље откупили су досељени муслимански родови који ту земљу раније нису обрађивали.

По подацима из литературе у другој половини XIX века у Милетину је било 20 православних домова.²⁰⁵ — 1891. г. забележено је у Милетину 20 православних и 25 муслиманских кућа. Како стоји у овом помену, у то доба хришћани су се из Милетина стално иселавали у Тетово. Поменуте године у овом селу означена је и једна разорена црква.²⁰⁶

а) Православни македонски родови: Стаматој (2 к., Св. Никола), најстарији сеоски род. Једну породицу имају у Београду. — Тасевци (3 к., Вавседење), и они се сматрају у старије сеоске родове. Једна њихова породица живи у Тетову. — Кнушој или Николоски (6 к., Св. Никола и Св. Атанасије), стари сеоски досељеници. Пореклом из Пореча. Једна њихова породица живи у Тетову. — Филиповци или Карадаг (14 к., Св. Никола и Св. Атанасије), пореклом из неког села на планини Скопске Црне Горе. Имају ранијих иселеника у селу Железнику код Београда. Један њихов печалбар касније се упознао са овим иселеницима па се и он населио у Железнику. — Топаловци (19 к., Вавседење и Св. Илија), пореклом из охридског краја. Овде је дошао оснивач рода Топал пре око 170 година. Поменути Топал имао је шест синова: Велка, Златана, Марка, Миленка, Таса и Јована (Паун, жив, 78 година — Аврам — Борђија — Злате — Топал). Прича се, да је оснивач рода у месту старине убио човека и зато је добегао у Полог с децом коју је носио на коњима. Он је тада из места порекла дотерао и доста коза. Када је дошао у Полог Топал је покушао најпре да се насели у Радијовцу, па у Д. Седларцу и Челолеку. У поменутих селима њега нису хтели да приме селаци. Зато је на крају дошао у Милетину. Топаловци раније су имали рођака у садашњем арбанашком селу Форину. Од Топаловаца има иселених породица у Тетову (3) и Београду (2). — Вакановци (3 к., Петковдан), досељени из неког сада арбанашког села на Шар-планини. Дошао је Вакан пре око сто година (Блаже, жив, 38 година — Петруш — Анбеле — Вакан). Једна њихова породица живи у Челолеку. — Станчевци (11 к., Вавседење), досељени од некуда. Једна њихова породица живи у Гостивару. — Самарковци (1 к., Св. Никола), рано су досељени од некуда. — Памадановци или Макој (8 к., Св. Никола), доселио се предак Мако пре око 110 година (Всан, жив, 50 година — Стојан — Аврам — Мако). Тачно старину не знају. Две њихове породице 1946. г. колонизоване су у Војводини (село Јабучка код Панчева).²⁰⁷ — Војној (5 к., Петковдан), досељени из Пореча. — Борговци (6 к., Вавседење и Св. Илија), пореклом из Пореча. Имају иселених породица у Београду (2), Бучији (1) и Војводини

(1). — Бацој (3 к., Бурђиц), досељени из сада арбанашког села Г. Лешнице. Неки њихови стари рођаци из Г. Лешнице прешли су у Челолек. Једна породица од рода Бацој сада живи у Тетову. — Јаковчеи (5 к., Вавседење), дошли из Блага где су били старинци. Једна њихова породица иселила се у Тетово. — Корунџи (1 к., Вавседење), дошао је из Блага оснивач рода као домазет у род Јаковчеи. У Благу су припадали истоименом стариначком роду. — Јанкуловци (2 к., Вавседење), дошли из Блага. Тамо су припадали роду Лукаревци. Даље порекло им је из села Љуште у Поречу. — Бонковци или Јовановци (1 к., Вавседење и Св. Илија), доселио се предак Јован пре око 130 година (Новак, жив, 44 година — Диме — Тодосија — Новак — Јован). Четири њихове породице иселене су у Брвеницу и једна у Београд. — Ђуљумовци или Цветковци (1 к., Петковдан), пореклом из Пореча. Једна њихова породица живи у Београду. — Стојчевци (2 к.), пореклом из сада арбанашког села Г. Лешнице. Њихови преци у Милетину радили су на чифлику Ибраим-аге. — Шутковци (1 к., Петковдан), доселили се пре неколико година из Блага. Тамо су припадали стариначком роду Грнчаровци. — Филип (1 к.), скоро дошао из Томпог Села у Поречу. Када се доселио савио је Варвару. То је била једина кућа са том славом у селу. Да не би му долазили „многи гости“, Филип је почео да слави Св. Николу. — Ивани или Дебранци (1 к.), досељени 1915. г. из неког села у долини Црног Дрима. Када су дошли славили су Преображење, а овде су примили Св. Николу. — Велјан (1 к.), пореклом из Седларева сада арбанашког села на Сухој гори. Неки њихови рођаци остали су у Седлареву где су поарбанашени. У Седлареву били су старинци.

б) Муслимански родови арбанашког говора: Амедоски (34 к.), доселили су се пре око 160 година из с. Арбаније. Једна њихова породица одселила се у Темишвар. — Ђемаловци (3 к.), једни од првих муслиманских досељеника. Њихово је порекло непознато. Можда су турског порекла. — Таироски или Имеровци (14 к.), досељени су пре око 115 година из дебарског краја (Ајет, жив, 55 година — Реџеп — Алија — Нуџија, један од њихових првих досељеника). Једна породица од овог рода сада живи у Тетову. — Шаракат (8 к.), дошли су три брата (Зибер, Сеадин и Весел) из Бурђовишта на Шар-планини. У Милетину живе од пре око 110 година (Куртиш, жив, 80 година — Реџеп — Зибер, један од браће који се доселио). Даље порекло из Чаје у Љуми. Једна њихова породица прешла је у Тетово. Постоји род Шаракат и у Добридолу. Милетински Шаракати са њима су рођаци. — Реџепови (5 к.), дошао је предак Реџо пре око 110 година (Азир, жив, 50 година — Амет — Рушан — Реџо), пореклом су из неког села западно од Дебра. — Османџи (3 к.), дошао је отац данашњих становника Осман из Падалишта на планини Буковићу. Даље порекло у с. Арбанији. Једна њихова породица живи у Д. Синичану. — Миџант (1 к.), скоро је досељен. Порекло ми нису казали. — Азис (1 к.), новији досељеници. Дошао је из Дебарског краја.

в) Муслимани турског говора: Агалари (5 к.), доселили се преко Тетова. Прво је дошао предак Арслан пре око 110 година. Он је имао чифлик у Милетину (Арслан, жив, 60 година — Рушан — Мамут — Арслан-ага). Мисли се, да им је порекло „од Азија“. Њихове три породице из Милетина прешле су у Тетово. — Зенулагини (2 к.), дошли из Врапчишта. Први се населио Зенула-ага, отац данашњих становника. Кажу да су турског порекла. Једна њихова породица прешла је у Тетово.

Поред исељеника, које сам навео уз напред поменуће родове, из Милетина је било и друго исељавање. Исељавали су се Македонци, а врло мало и Арбанаси.

1. Исељени Македонци: Дошљаковци или Николовци (4 к.), живе у Тетову. Тамо су дошли из Милетина. — Милевци (15 к.), живе у планинском селу Брезну. Они су старинци из Милетина. Од Милеваца преко Брезна има исељених породица у Тетову (3), Румунији, Бугарској итд. — Бонковци (4 к.) и Руфатоски (5 к.), живе у Брвници. Тамо су дошли из Милетина. Бонковци даљим пореклом су из Пореча. — Игној (1 к.), живе у Челопоку. Тамо су дошли из Милетина. — Катрановци (1 к.) и Мефтаровци (2 к.), живе у Радијовцу. И они су тамо дошли из Милетина.

2. Исељени Арбанаси. Незир (1 к.), живи у Челопоку. Тамо је дошао преко Милетина.

118. Челопек

Село је велико и лежи северно од Милетина, а у подножју Сухе горе. Изнад села са источне стране диже се узвишење Ђућуљ. Западно од села лежи благо нагнуто земљиште. Оно се спушта према Вардару. Становници воду пију из бунара и са чесама које су у селу. Називи за чесме су: Наскоа, Школска, Елзеоа, Долно Малска, Конакоа, Љоканоска, Циљаа, Дамиска чешма и Три чешми. Изнад села избија извор Глава.

На атару лево од Вардара су потеси: Горна Пржина, Коња Бара и Крушојца. Десно од Вардара леже потеси: Липјане, Леска, Граденица, Под Краста, Прок, Средно поле, Камен, Караманџа, Бишће, Лаг, Крушоечки ливади, Падине, Бразде, Поско ливаде, Мртвика, Калдрма, Стари брод, Коњоц, Чешмица, Голо брдо, Попоа шатка, Свста, Демов Забел, Плоча, Дуракон рупе, Орлов камен, Лакароец, Црквица, Ораше.

Челопек је збијено насеље амфитеатралог изгледа. Куће су окренуте према западу. Село се дели у 13 махала. Махале су: Горно, Долно, Средно, Торба, Наско, Дурак, Биринци, Изенр, Чакр, Циле, Гале, Бураб и Љок маало. Прве три махале имају православно становништво, док у осталим махалама живе муслимани. Челопек укупно има 75 родова са 413 домова (1947. г.).

У познатим писаним изворима Челопек се наводи за време Стефана Душана између 1337—1346. г. Тада је издата хрисовуља

тетовском манастиру и у њој се наводе сенокоси на планини Сухој Гори. Ти сенокоси простирали су се „до Локве и до меће челопечке.“²⁰⁸

Други писани помен о Челопоку налази се у два турска документа издата у XV веку (један 1461. или 1462, други 1470. г.). У њима се наводи завештан виноград „од 14 мотики“. Виноград се налазио на брду западно од Челопека. Затим се именује Турчин Идриз син Абдулахов из Челоиска.²⁰⁹

Да је Челопек старо село види се још по остацима од утврђеног насеља, по храмовима и очуваним стариначким македонским родовима. Изнад Челопека са источне стране диже се узвишење Ђућуљ. На овом узвишењу налази се место Кале или Градиште. Ту је лежало утврђено насеље Горни Челопек. Испод њега налазило се друго велико насеље које је служило за становање. Оно се звало Долни Челопек.²¹⁰

По народној традицији, у поменутом утврђеном делу Челоиска (Горни Челопек, данас Кале или Градиште) некада је боравио војвода Јорго са дружином. Једном Јорго је бацао камен с рамена на месту данас званом Скачкоц. Том приликом на Челопек су ударили Турци са Амзи-пашом (по причању, то није познати Амзи-паша скопски из прве половине XIX века). Изненађен, Јорго је избегло једном долином у суседно милетинско утврђење, одакле се борио против Турака (в. опис Милетина). Данас у Челопоку постоји топографски назив Јоргов Дол. Ту је Јорго избегао. Постоји и место Амзинец, одакле је Амзи-паша напао на насеље. Код старијих сељака слушао сам казивање да је војвода Јорго припадао једном роду који је живео у Челопоку, и да давно исељених становника од тог рода има у Румунији. По причању, касније у Челопоку пронађена је долама војводе Јорга. Налазила се у земљаном ћупу откопаном ниже утврђења поред чесме зване Глава. На челопечком утврђењу сада се познају остаци од зидова (камен и опеке).

За старост Челопека занимљиви су и храмови. У средини села налази се црква посвећена св. Николи. Ова црква је била за време Турака порушена. По ослобођењу Грчке, када се у Челопек вратио Алил-ага (из рода Циле) са женом Гркињом, црква је поново саграђена. За грађење цркве имала је заслугу поменути Гркиња која је од свога мужа тражила да обнови храм што је овај и учинио. — На јужној страни села налази се друга црква посвећена В. госпођи. Ова црква је зидана 1937. г. на месту старе зградице. Око цркве В. госпође налази се данашње сеоско гробље.

Алил-ага Циле у првој половини XIX века важио је као веома силан муслиман у овом насељу. Он је тада саградио „конак“ са каменим зидовима и лепом чесмом. Тај конак је и данас доста добро очуван. О Алил-аги постоји један помен у литератури по коме се види да је он доста помагао скопском Амзи-пашини.²¹¹

У „жодики“ манастира Св. Јована Бигорског (препис из 1863. г.) помињу се из Челопека пеки становници као приложници.²¹² — То-

дор, деа данашњег Симјана, причао ми је да је Челопок око средине XIX века имао свега 75 кућа: 30 кућа биле су хришћанске, а остале муслиманске. — Око средине XIX века у Челопеку владала је епидемија куге („тепала колера“). Тада су становници привремено бежали из села. Живели су у колибама на местима званим Лазој и Мечкини дупки.

Крајем XIX века зна се да је Челопок имао 82 православна и 160 муслиманских домова. — 1900. г., како је навео А. Серафимов, село је имало 75 православних и 190 муслиманских кућа.²¹³ Досељавањем и прираштајем однос становништва у Челопеку мењао се све до данас. У августу 1947. г. село је имало 135 православних и 281 муслимански дом.

Челопок је насељен двојаким становништвом: православним и муслиманским. Први становници говоре македонски, а остали арбанашки и турски.

а) Родови православних Македонаца: Попоћои (15 к., Св. Никола и Спасовдан), старинци. Име добила по неком претку који је био свештеник. — Типиџои (20 к., Петковдан и Спасовдан), пореклом из Старог Села, сада пустог селишта на Шар-планини.²¹⁴ У Челопок се доселила три брата пре око 200 година (Косто, жив, 78 година — Ристо — Тодор — Здравко — Боре — Јанко, један од њихових првих досељеника). У Старом Селу неко из њиховог рода примио је ислам и остао у насељу, а они нису хтели да промене веру и зато су се иселили. Планина изнад данашњег арбанашког Новог Села (ово село наследило је атар Старог Села) и по исељењу дуго година водила се на име рода Типиџои. Када су се доселили преци рода Типиџои у Челопеку радили су беговску земљу. Касније су купили земљу. Од рода Типиџои преко данашњег села има исељених породица у Тетову (1), Тетову (4), Скопљу (6), Бугарској (1), Румунији (4). — Љубевџи (6 к., Петковдан и Спасовдан), дошли из истог села и у исто време као и поменути Типиџои. Са њима се рачунају као неки даљни рођаци. Једна породица од Љубеваца доселила се у Румунију. — Пољои (10 к., Св. Никола и Спасовдан), стари досељеници. Пореклом су из неког сада арбанашког села на Шар-планини. Једна њихова породица исељена је у Тетово. — Веселкои (6 к., Св. Илија), дошли су рано из насеља Млаки. Ово насеље сада је разорено. Лежало је југоисточно и недалеко од Челопека. На месту где је лежало Млаки сада се налазе виноградни неких становника из Челопека. Преци рода Веселкои из Млаки су се иселили због тога јер је тамо било мало домова и становници су били изложени честим нападима.²¹⁵ Једна породица од Веселкои сада живи у Румунији. — Русинои (4 к., Св. Никола и Спасовдан), порекло и време досељења као и поменути Веселкои. Једна њихова породица налази се у Румунији. — Трајкоски (8 к., Св. Никола и Митровдан), доселили су се пре око 155 година из села Липјана, сада пустог селишта северно од Челопека (Јолле, жив, 65 година — Димо — Кузман — ? — Трајко, који је дошао у Челопок). Три породице од рода Трајкоски прешли су у Скопље.²¹⁶ — Гуној (4 к.,

Митровдан и Спасовдан), порекло и време досељења као код рода Трајкоски. Са њима се рачунају као даљни рођаци. — Кукурикои (3 к., Св. Никола и Спасовдан), дошли из Старог Села сада пустог селишта на Шар-планини близу Новог Села (југозападно од Урвича). У Челопок су се населили релативно рано. Са напред наведеним родовима, који су такође пореклом из Старог Села, Кукурикои нису рођаци. Две породице од овог рода сада живе у Бугарској. — Траћои (12 к., Петковдан и Спасовдан), доселили се из истог места и у исто време када и Кукурикои. — Дервенџои (3 к., Петковдан и Спасовдан), пореклом су из сада арбанашког села Ларца у Скопском Дервену. У Челопок се рано доселио оснивач рода. Кажу, да се по њиховом исељењу у Ларцу дуго њихова махала звала Новак Маало. У Ларцу неки њихови рођаци прешли су на ислам (сада броје 18 к. и зову се Новач),²¹⁷ а они нису хтели да промене веру па се зато иселили. — Попои (5 к., Св. Екатерина), пореклом из садашњег муслиманско-торбешког села Урвича на Шар-планини. Доселио се предак Илија пре око 105 година (Петре, жив, 45 година. — Ристе — Димитрија — Илија). Илија у Челопеку постао је свештеник. Касније су свештеници били Илијин син Димитрија и унук Ристе. Из Урвича избегли су због страха да не буду „потурчени“ (преведени у ислам). — Шукои (3 к., Св. Никола и Спасовдан), имају исто порекло као и Кукурикои. Две њихове породице живе у Румунији. — Таскои (5 к., Св. Арханђео и Спасовдан), пореклом „од Јаљинско“ (Елџир). Њих је довео као робове у првој половини XIX века Алиа-ага, предак из садашњег муслиманског рода Циле. Имају по једну породицу у Тетову и Румунији. — Паштрмои (6 к., Алимџије Стоапник), пореклом из суседног сада арбанашког села Г. Лешнице. Доселио се деа данашњег живог Ефте (стар 60 година). Причају, како је у Г. Лешницу дошао неки Арбанас да буде пољак. Касније он им је уграбио две жене и зато су се они иселили. Када су дошли у Челопок са собом су терали доста живе стоке. У Челопеку прецима рода Паштрмои становници су доделили бесплатно земљу за насељавање (у горњем крају села). Једна породица од Паштрмои живи у Тетову. — Пупанои (5 к., Алимџије Стоапник), порекло и време досељења као код поменутог рода Паштрмои. И њима су сељаци Челопека дали бесплатно место да се населе (у горњем крају села). У Челопок су дошли преци из другог појаса (Гавро, жив, 70 година — Насте — Борџија, један њихов први досељеник). — Љушпои (1 к., Петковдан и Спасовдан), порекло и време досељења као код предњих родова. Једна њихова породица живи у Скопљу. — Бурчеи (4 к., Ваведење), време и место порекла исти као код предњих родова. Оснивач рода Бурче био је у Челопеку ковач. Куће су им у горњем крају села. Ту су им становници Челопека бесплатно уступили место за кућу. Од рода Бурчеи има исељених породица у Београду (2) и Обреновцу (1). — Филои (2 к., Св. Илија), место порекла и време досељења исти као код предњих родова. Тачније род Филои овде је изумро, јер у обе његове куће сада живе домазети: један

из Чслопека (од рода Паптрмон) и други из Пожарана (од тамошњег стариначког рода Томевци). — Папчеи (1 к., Св. Арханђео), стари досељеници. Дошли су из неког полошког села где су били чифчије. — Коларои (1 к., Петковдан и Спасовдан), дошли из Ларца, сада арбанашког села у Скопском Дервену. У Чслопеку живе од када и род Дервенцион. Једна њихова породица прешла је у Скопје. — Грнчарои (6 к., Петковдан и Спасовдан), пореклом из Блага где су били старинци. Тамо имају истоимених рођака. У Чслопек су дошли пре 125 година. Исељене породице од овог рода сада живе у Раднјовцу (1, домазет) и Румунији (2). — Игној (1 к., Св. Петка „Матрона“), рано су досељени из Милетина где су били чифчије. Старина им је у неком другом полошком селу. У Чслопеку сељаци су им уступили земљу за кућу. Имају исељених породица у Ратају (Тошески, 4 к.) и Румунији (1). — Џаћерои (1 к., Св. Никола и Спасовдан), дошли из сада арбанашког села Жеровјаца. У Чслопек довео их неки муслиман да им буду чифчије. — Чорбои (2 к., Св. Никола и Спасовдан), пореклом из сада арбанашког села Мерови у Скопском Дервену. Овде је дошао оснивач рода Илија пре око 90 година (Онуфрија, жив, 60 година — Јоан — Илија). — Ваканој (1 к., Петковдан), потичу од истоименог рода у Шар-планини. А тамо су дошли пре око сто година из неког села на Милетину. А тамо су дошли пре око сто година из неког села на Шар-планини. — Лукаревци или Богојевци (1 к.), грана су истоименог рода у Блату. Тамо су дошли из села Љупште у Поречу. — Тачеј или Шоповци (1 к., Ваведенс), дошли су из Блага. Тамо имају истоимених рођака. У Блате су досељени али тачно старину не знају.

б) Поислањени на поарбанашени словенски родови: Гале (5 к.), старинци. Живе у истоименој махали. Када су били православни овима је неко од рода Попоћои убио дете. Да би могли да им се освете некажњено, они су прешли на ислам. То је било доста рано, тј. у време када Чслопек није имао много домова. Предак који се први поисламио звао се Гавре. — Дурак (15 к.), старинци. На ислам су прешли када и становници поменутог рода Гале. Куће су им у махали Дурак. Предак који је прешао из хришћанства у ислам звао се Годор. Он је био брат поменутог Гавре, оснивача рода Гале. — Торба (5 к.), куће су им у истоименој махали. Они су рано дошли у Чслопек. Пореклом су из неког села у Срдској. Имају истоимену родовску грапу у селу Вејцу на Шар-планини. — Црвснк (9 к.), куће су им у махали Бобар. Њихови праци у Чслопек дошли „како Торбши“, па су касније овде примили арбанашки језик и поарбанашили се.

в) Родови муслиманских Арбанаса: Циле или Идризови (14 к.), први муслимански досељеници у овом селу. Дошли из с. Арбаније на крају XVIII века. За време тетовског Абдураман-паше из овог рода био је познат и веома истакнут Алил-ага Циле. Његови конаци и сада постоје добро очувани у Чслопеку. Алил-ага за време ослободилачког рата Грчке довео је за жену једну Гркињу. Куће становника овог рода налазе се у истоименој махали.¹²⁸ — Сел-

ман (17 к.), сада живе у махали Циле. Пореклом из с. Арбаније. Име су добили по оснивачу рода. — Осман (19 к.), пореклом из с. Арбаније (фис Шаља). Куће су им у махали Чакр. — Мет (16 к.), пореклом из с. Арбаније. Куће су им у махали Чакр. У с. Арбанији припадали су фису Шаља. — Бајрам Мусас (16 к.), пореклом од фиса Шаља у с. Арбанији. Куће су им у махали Чакр. Родови Осман, Мет и Бајрам Мусас потичу од три брата који су се доселили. Браћа су се звали: Осман, Сефер и Имер. У Чслопеку живе од пре око 165 година (Бајал, жив, 45 година — Алил — Абаз — Зефир — Ибраим — Сефер, једанод браће који се доселио). Једна њихова јака родовска грана из с. Арбаније дошла је у село Лицец на Шар-планини. Они се зову Шаља и са овима у Чслопеку одржавају рођачке везе. — Бобоцан (3 к.), Зефир (7 к.), Бајрам Емин (1 к.), и Зимбо Река (3 к.), дошли из Г. реке (слив Радике). Даље порекло у с. Арбанији. — Деари (5 к.), дошли преко села Градеца. Тамо су им род Арбанаси звани Дерала. Старина им је из Хаса у с. Арбанији. — Ајдар (3 к.), Селман (2 к.) и Курто (2 к.), куће су им у Торба махали. Досељени су али старину не знају или не кажу. — Бобар (5 к.), пореклом из Љуме у с. Арбанији. Род су им Арбанаси звани Мујалар у Чеграпу и Бобари у Форицу. — Фета Љок (7 к.), Емуш Љок (5 к.) и Пунче Љок (3 к.), доселили се пре око 120 година негде из с. Арбаније (Сабри, жив, 58 година — Илаз — Амет — Фета, оснивач првог рода који се доселио). Куће поменутих родова налазе се у махали Љок. — Татар (3 к.), куће су им у махали Бобар. Кажу, да су пореклом из Мале Азије. Када су се доселили говорили су гурски. — Кока (2 к.), Капуч (6 к.), Бутик (1 к.) и Парла (5 к.), куће су им у махали Бобар. Досељени су али о старини ми нису казали. Могућно је да су из с. Арбаније. — Коач (24 к.), куће су им у Биринци-махали. Кажу да су досељени из Коачника код Дебра. Овде живе од пре око 130 година (Дано, жив, 70 година — Асан — Зилбегар — Асан, један од њихових првих досељеника). Када су дошли у Чслопек прво су се населили у хришћанском крају села и тамо су основали Конач махалу. Касније су се преселили у Биринци-махалу. Једна њихова породица одселила се у Желино. — Наско (5 к.), куће су им у истоименој махали. Рачунају се у старије досељенике. Тачно старину не знају. — Метњан (2 к.), старином из Мата у Арбанији. Овде су дошли преко села Добрца у Скопском Дервену. — Мечан (4 к.), куће су им у Наско-махали. Пореклом су из Мата у Арбанији. — Рамаданлар (3 к.) и Мустаф (5 к.), куће су им у Наско-махали. За њих кажу да су дошли негде из Арбаније. — Бафто (4 к.), живе у Биринци-махали. Досељени су али старину нису ми казали. Изгледа да су из с. Арбаније. — Муса Салија (5 к.), куће су им у махали Торба. Досељени су али старину ми нису казали. — Незир (1 к.), дошао је из суседног села Милетина. — Бектешови (9 к.) и Скендер (9 к.), живи у Биринци-махали. Досељени су али старину ми нису казали. — Шето (9 к.), живе у Дурак-махали. Кажу да су родовско име

добили по селу Шета у с. Арбанији. У Чelopeкy живе од пре око 130 година (Шабан, жив, 70 година — Јаја — Оломан — Арслан, један њихов први досељеник). — Тока (2 к.), живе у Дурак-махали. Дошли су преко Србинова и Трнова на планини Буковићу. Тамо се доселили из Буачизе у с. Арбанији. У оба поменута села имају истоимених робака. У Србиново се доселили на почетку XIX века. — Гуро (6 к.), порекло из истоименог села у Малесији (с. Арбанији). Саплеменика имају у Србинову. По једном казивању забележио сам да су они поарбанашени Словени старинци из Србинова. — Бучко (2 к.) и Аљуш (2 к.), куће су им у Дурак-махали. Доселили су се али старину нису ми казали. — Оас (2 к.), живе у Гале-махали. Рачунају се као млађи досељеници. — Шукри (2 к.), живе у Љок-махали. Потичу од претка који је дошао као слуга.

г) Муслимански родови турског језика: Оципи (2 к.), дошли из Тетова. — Рамаданови (1 к.) и Исманои (1 к.), досељени али порекло не знају или не кажују.

Поред исељеника које сам навео уз поједине напред поменуте родове, сазнао сам и за друге исељенике из Чelopeка. 1. Македонски исељеници: Тикишовци, сада живе у Тетову и Румунији. У Чelopeкy били су старинци. — Ајчарои, изумрли су. У Чelopeкy били су досељени из сада арбанашког села Мерова у Скопском Дервену. — Мамикомадовци, и они су изумрли. Били су грапа истоименог сарафинског рода одакле су се доселили. Њихова права старина била је из сада арбанашког села Лисца на Шар-планини.

2. Арбанашки исељеници: Аљиловци, у Ацеву сада униште-пом насељу код Скопља (недалеко од Драчева), доселили су се почетком XIX века из Чelopeка.²¹⁹ — Бецетој (4 к.), живе у Радијовцу. Тамо су се доселили пре 20 година из Чelopeка. — Ајрединовци (1 к.), живе у Тенову. Тамо су дошли из Чelopeка.

119. Горња Лешница (Тетовска)

Село је планинско. Налази се у изворишном делу Лешничке Реке, а на северозападној падини Сухе горе. Околина су насеља: Чelopeк на југозападу и Д. Лешница на северу. У Г. Лешници постоје чесме: Кајнак, Чешма, Крој Епр, Крој Алиаи. Називи за изворе и чесме око насеља: Крој Ајдукит (Хајдукчи извор), Крој Внеш, Смилец, Ђитова Чешма, Шулони Ол.

Око Г. Лешнице на падинама долина и по брдима су потеси обрасли шумом, цбуњем, културама и стеновити терени. Њихови називи су: Пско глава, Бели брег, Света, Попоа шапка, Мартиница, Ара Ајдарит, Равша, Гури Бара (Бео камен), Рска, Внеш (Виногради), Каљаја или Градиште, Јебел, Јуришта, Смилец, Краста, Гланица, Трле Цикос (Циково трло), Орница, Вељерица, Благун, Јавориште, Рупа, Делканица, Селиште, Киша (Црква), Рокодон, Брег, Ограде, Лаг, Суруница, Пржаљ, Бриби Куч (Црвена земља).

Г. Лешница је збијено насеље. Дели се на две махале: Маала Поштр (Доња) и Маала Епр (Горња). Растојање између махала је незнатно. Село има 3 рода са 53 дома (1947. г.).

Г. Лешница сматра се као доста старо насеље. Становници кажу да је она старија од суседне Д. Лешнице.

Г. Лешница у почетку је била насељена православним македонским родовима (село је било „жаурско“). Ти становници касније су се исељали и на њиховом месту сада живе досељени муслимански Арбанаси. По једном казивању, Г. Лешницу „во бозгун“ ноћу су напаа два арбанашка коњаника. Они су почели да убијају македонске становнике и да им пале куће. Због тога су се сви Македонци из Лешнице исељали на један мах. Највише су прешли у Чelopeк, а неки су отишли у друга насеља. Куће исељених Македонаца, њихове ђиве и стоку присвојили су поменути нападачи који су се ту населили и временом намножили до данашњег броја домова.

Трагови исељених Македонаца сада су очувани у једном Селишту, постоји Црквисте, а знају се и неки родови како су се звали и где су се по исељењу настанили. Селиште лежи лепо од Лешничке Реке у непосредној близини данашњег насеља. Ту је било првобитно село. У близини Селишта, крај пута, је и место Киша (до куће данашњег муслимана Бџира Кадрије). Ту је била црква ранијих Македонаца (казивања забележена у суседном Чelopeкy).

Исељени православни македонски родови из Г. Лешнице су: Паштрмои (6 к.), Пупанои (5 к.), Аљупои (1 к.), Бурчеи (4 к.) и Филои (2 к.), живе у Чelopeкy. Њихово време досељења у Чelopeк пада пре око сто година. Паштрмои наводе да су њихови предци напустили Г. Лешницу зато што је неки сеоски пољак Арбанас почео да им граби жене. Када су поменути родови дошли у Чelopeк онда су њима чelopeчки становници бесплатно уступили место за куће у горњем крају насеља. Опширније за сваки напред поменути род видети у опису Чelopeка. — Из Г. Лешнице има исељеника и у Милстину. То су: Бацој (3 к.) и Стојчеи (2 к.).

Узвишење Каљаја или Градиште лежи десно од Лешничке Реке на граници атара према Д. Лешници. На темењу узвишења некада је било утврђење које је штитило пролаз долином Лешничке Реке. На Градишту сада се познају остаци од зидова.

Г. Лешница је горела 1927. г. Тада је од ватре уништено 13 кућа са споредним зградама.

Г. Лешница, како је поменуто, сада је насељена муслиманским Арбанасима. Родови су: Лезалар (23 к.), Шабанлар (16 к.) и Укалар (14 к.). Потичу од три претка који су били браћа. Браћа су се звала: Елез, Шабан и Уко. Оснивачи родова у Г. Лешницу доселили су се у првој половини XIX века (пре око 130 година). Појасеви уназад су им: Нури, жив, 38 година — Арслан — Бафтиар — Ислам — Шабан, један од браће који се доселио. Отац поменутог браће звао се Пена и он је живео у селу Топојану у Љуми. Сви сеоски становници сада се сматрају као робаци и међусобом не

скалапају брачне везе. Од рода Шабанлар три породице исељене су у потпланинско село Стримницу.

120. Доња Лешница (Тетовски)

Село лежи у долини Лешничке Реке при њеном силаску на котлинску равну. Околина су насеља: Желино, Стримница и Г. Лешница. Вода за пиће добија се са чесме зване Глава, која је у селу. На атару избијају извори: Студенец и Орница.

Д. Лешница је збијено насеље низног облика. Куће су груписане у две махале: Рисјанско и Турско Маало. Прва махала лежи у доњем делу села и насељена је православним становницима. Друга махала по становништву је муслиманска. Средином села протиче Лешничка Река, која лети пресушује. Д. Лешница има 7 родова са 39 домова (1947. г.).

Село је постојало и пре досељења данашњих родова. Оно је некада било велико хришћанско македонско насеље. Његови становници брали су сено на Сухој гори и тада је на поменутој планини из овог села „појело“ (певало) по седамдесет девојака. Једном је наступио „јаничарлук“. Том приликом је стара Д. Лешница била уништена. Данас се налазе темељи од старих кућа на садашњем селском положају и у долини Лешничке реке изнад насеља.

Старост Д. Лешнице види се и по траговима једне цркве²²⁰ посвећене св. Николи. Црква се налазила у данашњој Рисјанској Махали десно од Лешничке реке. На месту где је лежала стара црква испод наноса 1925. г. откопани су црквени зидови на којима се местимично познаје живопис. Поменуто године на зидовима старе цркве сељаци су доградили нови храм.

У другој половини XIX века Д. Лешница већим делом постала је чифчиско насеље. Власник чифлика био је Есад-паша (умро пре око 50 година) из рода тетовског Абдураман-паше. Есад-паша стално је живео у суседном Желину. На лешничком чифлику радили су православни македонски сељаци. Ти сељаци пред крај турске владавине успели су куповином њива да се ослободе од чифчиства.

По једном податку из литературе са краја XIX века, види се да је тада Д. Лешница имала 12 православних и 23 муслиманска дома.²²¹

а) Православни македонски родови: Дамњановци (4 к., Св. Атанасије), досељени „од Прилепско“. Оснивач рода Дамњан дошао је пре око 170 година (Сатир, жив, 76 година — Ристе — Наум — Трипун — Дамњан, који се доселио). Имају по једну породицу у Тетову и Бугарској. — Кузмановци (5 к., Св. Архангело), пореклом из Порсча (из села Сушице или Брезнице). Доселио се „на чифлик“ оснивач рода Кузман пре око 130 година (Тоде, жив, 67 година — Павас — Стојан — Кузман). Имају по једну исељену породицу у Тетову (Смиљаноски, сада изумрли), Брвеници (Тасески), Јегуновци (Пепелкови) и Туденци (Гале). — Аврамовци или Грци (6 к., Варвара), пореклом из неког места у Јегејској Македонији. Имају

четири породице исељене у Тетову. — Призренци (4 к., Св. Никола), пореклом из села Драјчића у Средској. Прво су дошли у Тетову, па одатле 1913. г. прешли су у Д. Лешницу на купљену земљу. Старе жене у овом роду још имају делове ношће очуване из Средске. У говору су се изједначили са осталим македонским становницима. Имају по једну исељену породицу у Тетову и Сиричину.

б) Муслимански арбанашки родови: Чурнак (13 к.), први муслимански досељеници. У Д. Лешници живе од пре око 125 година: Осман, жив, 65 година — Мерсељ — Целил — Исен, један од њихових досељеника. Име Чурнак, кажу, да су добили по месту порекла у с. Арбанији. Једна њихова породица живи у Тетову. — Драве (6 к.), дошли пре 110 година из суседног Желина (Амит, жив, 70 година — Рамадан — Етем, један њихов први досељеник). Старина им је у с. Арбанији. — Габер (1 к.), дошли из Љуме. Имају исељених породица у Тетову (тамо је једна изумрла) и Пороју (1).

Д. Лешница прву памију је добила почетком овог века. Та памија била је саграђена у православној махали, непосредно поред црквишта Св. Никола. После 1925. г., када је црква обновљена, муслимани су порушили стару памију и саградили нову у својој махали.

121. Стримница

Село је потпланинско. Лежи у подножју Сухе горе у непосредној близини Вардара. Суседна су насеља: Желино са СИ, Д. Лешница са истока и Сараћинце са севера. Вода за домаће потребе добија се из бунара и са једне чесме. Око села избијају извори: Студена вода, Коваче, Кајпак и Крој Впр (Горњи извор). Обрађено земљиште налази се на котлинском дну западно и северозападно од села. Његови су потеси: Арбол, Режица, Сун дол, Љугуше, Липјан, Хураа, Мургаш, Трсоре, Поток, Бабучка, Слопе. Необрађено земљиште под жбуњем и шумом налази се источно и југоисточно од насеља на планинској падини. Његови топографски називи су: Опал, Шкоза, Цол, Осој, Голина, Равша, Краста.

Стримница је збијено насеље. Куће су груписане у пет махала: Маталар, Целалар, Муракалар, Металар и Рушиталар. Укупно село има 6 родова са 105 домова (1947. г.).

По данашњем муслиманско-арбанашком становништву Стримница је стара око 160 година. Ово су ми казивали сами селски Арбанаси који су сви досељени из Арбаније.

На месту данашње Стримнице пре Арбанаса постојало је друго хришћанско македонско село. То се види по остацима од старина. Изнад села постоји место Вакал. Око њега су стари хришћански гробови. Један извештач са краја XIX века наводи како су се тада у Стримници познавали развалине од цркве и остаци од гробова.²²² То исто је изнео и Б. Петров 1896. г. Овај писац је навео како су се остаци од старе цркве и гробље пићали изнад села.²²³ А. Селишчев, на основу остатака од цркве, с разлогом је закључио да

дина дошли су у данашње село. У Д. Седларцу најпре су били чифчије (Тоде, жив, 25 година — Ристо — Коце — Јован, који је дошао из Г. Седларца). — Цветковци (1 к., Св. Никола), пореклом из садашњег арбанашког села Новака. Увек су били „една кућа“. Оснивач рода Цветко сахрањен је у Новаку. Из Новака се иселио његов син Апостол право у Тетово, па је после купио земљу и дошао у Д. Седларце. Сада је жив Апостолов син Тоде, стар 35 година. — Николовци или Призренци (2 к., Св. Архангел), дошли су као „испољци“ 1913 г. из села Драјчића у Средској. Тамо имају рођака. У Пологу род су им неки становници који сада живе у Брвеници. — Стојановци (1 к., Петковдан), пореклом из села Бреста у Поречу. Они су 1929. г. најпре добили утрину и населили су у арбанашком селу Каменану (куће су им биле источно од села поред пута Тетово—Гостивар). Њих су тамо 1941. г. напали камњански Арбанаси (кућу су им запаљали и земљу одузели). Зато су Стојановци дошли у Д. Седларце. — Таневци (1 к., Петковдан), порекло и начин миграција исти као код поменутог рода Стојановци. — Мамикомадовци (1 к., Ваведене, дошли из Сараћина. Тамо су припадали истоименом роду. Право порекло им је из Лисца, сада арбанашког села изнад Тетова.²⁰

123. Брвеница („Брвенца“)

Село лежи у равници југоисточно од Тетова. Најближа су насеља Д. Седларце и Фалише. Вода за пиће добија се из бунара, који су у двориштима кућа. На атару избија извор Буџаци.

Топографски називи за потесе: Дубрава, Клепче, Сури дол, Демирково, Папрадница, Долни мост, Локва, Орлеица, Долна Корија, Требејница, Тумба I, Коња бара, Преку мост (тамо су ливаде), Слогод, Шаторица, Тресоица, Тумба II, Ограда, Горни ливади, Требак, Буроа ограда, Ајмалџа, Врбач, Ендеклија, Горна Корија, Браненица (место за стоку).

Брвеница је збијено насеље. Куће су груписане у три махале, које се зову: Горно, Челопечко и Вардарско маало. Прва махала име је добила по топографском положају, друга по томе што лежи дуж пута којим се иде за Челопек, док се трећа махала зове по страни која је ближа Вардару. Село има 47 родова са 78 домова (1947. г.).

О Брвеници нема писаних помена из Средњег века нити из прве половине турске владавине. Али по неким знацима изгледа да је ово село тада постојало. О старости села, на пример, говоре очувани малобројни македонски родови који тврде да су старинци. До 1931. г., док није саграђена нова црква, поред села познавали су се стари табуисани храстови, а крај њих су лежали остаци од старог храма Св. Атанасија. Запимљиве су и старине које се налазе на месту Тумба (источно од села). На поменутом месту, по казивању, налазе се остаци од зграда, стари новци и друго.

Крајем XVIII века (1795. г.) Брвеница се помиње као чифчиско насеље. Власник земљишта била је текија у Тетову.²¹ Због тога је

у овом селу постојала кула у којој је боравио субана. Он је заступао текију, вршио надзор над сељацима и старао се о подели производа. Око 1890. г. А. Стојанов је навео да у Брвеници има 16 православних кућа и да је она чифчиско насеље.²² — Десет година иза тога у селу се наводе свега 15 православних домона²³ са 105 душа.²⁴ Као чифчиско село тстовске текије Брвеница је остала до 1912. г.²⁵ Текија је поново село повратила силом у посед за време арбанашке владавине у Другом светском рату од 1942. до 1944. г.

Ослобођење 1912. г. затекло је Брвеницу као село са укупно од 5—6 домова. Остале породице, услед насиља, тада су биле привремено иселене у Тетово. Поменуто насиље становници су трпели нарочито од чувара чифлика који су били Арбанаси. Они су нападали на жене, терали сељаке на тешке радове и друго.

Запимљиво је казивање сведока о томе да је раније из Гостивара и Радијонца преко Брвенице водио колашки пут за Сараћинце и Скопље. Овим путем вршио се саобраћај до око 1895. г. док није изграђен данашњи друм преко Тетова. Тада је саобраћај са поменутог брвеничког пута скренуо преко Тетова. За време постојања старог пута код Брвенице су се налазили турска касарна и један хан. Касарна је била на месту Тумба северно од села. Ту се данас налази на темељу, има цигала, великих препова и турско гробље. Брвенички хан последњих година држао је неки „Грк“ (односно Цинцарин). Зграда од хана је очувана.

Брвеница је насељена православним македонским и србијанским родовима.

а) Македонски родови: Бушевци (3 к., Св. Никола), старинци. Имају по једну породицу у Тетову и Скопљу. — Анчески (1 к., Св. Никола), старинци. Они су грана првог рода. — Шише (1 к., Св. Катерина), старинци. Они су пре 1912. г. „од зулум“ бежали у Тетово, па се опет вратили. Имају одселених породица у Тетову (2) и Скопљу (1). — Цветковски (1 к., Ваведене), дошли су од некуда у турско доба. По једна њихова породица живи у Цепчишту и Борче Петрову. — Пауноски (5 к., Митровдан), пореклом из сада арбанашког села Лисца изнад Тетова. Из Лисца најпре су дошли у Тетово, па одатле прешли у Брвеницу где су постали чифчије. Једна њихова породица одселила се у Бугарску. Пауноски кумови из Лисца сада живе у Тетову. — Бонковци (4 к.), дошли из Милетина где и сада имају рођака. У Милетину живели „со стока“. Стока им је једном утинула и зато су у другој половини XIX века прешли у Тетово. Иза тога они су из Тетова дошли у Брвеницу да буду чифчије (дошао је део данашњих становника). Њихово право порекло је из Пореча. Одатле се иселили пре око 130 година. — Руфатоски (5 к., Ваведене), дошли су када и Бонковци из Милетина. У овом роду 1935. г. умрла је жена Македонка, која је била рођена у сада арбанашком селу Полатици. Једна породица од Руфатоских живи у Скопљу. Руфатоски по пореклу су полашки старинци. — Лучковци (3 к., Митровдан), рачунају се као стари досељеници. Дошли су из села Рогачева. Једна њихова породица живи у Тетову и две у

Скопљу. У Рогачеву били су старици. — Рибароски (2 к., Вавс-деђе), пореклом из сада арбанашког села Г. Синичана. Тачно време досељења не знају. Мајка данашњих живих становника била је родом из сада арбанашког села Новака. — Паваски (3 к., Св. Никола), дошли пре 50 година из сада арбанашког села Жеровјана: Веселин, жив, 20 година — Михаил — Павле, који се доселио. Павле је имао оца Стојана чији се гроб до скоро познавао у Жеровјану. Неки становници овог рода су црномањасте боје коже. У Жеровјану били су старици. — Стаматоски (2 к., Св. Никола), дошли када и Паваски и из истог села. Једна њихова породица налази се у Доброшту. — Николоски (1 к., Св. Никола), досељени у турско доба од некуда. У овом роду 1944. г. умрла је жена која је била родом из данашњег арбанашког села Полатиге. — Тасески (1 к., Св. Арханђео), дошли пре 60 година из Д. Лешнице. Тамо су били досељени из Пореча (село Суница или Брезница). Из Пореча иселили су се пре око 130 година. У Д. Лешници род су им становници Кузмановци. — Поречани или Аризаноски (2 к., Петковдан), дошли 1918. г. из села Рамба у Поречу. — Атанаскоски (1 к., Бурђевдан), дошли су после 1918. г. из Туденца. Тамо су били старици. — Маркоски (1 к., Св. Никола), дошли из Ниџифурова у Мавровском Пољу. Овде живе од 1920. г. на купљеној земљи. — Николоски (1 к., Св. Никола), дошао је 1920. г. као домазет из неког полошког села. — Симо Богојески (1 к., Св. Никола), дошао је на купљену земљу 1924. г. из Тетова. Даље порекло зна у Љуми (с. Арбанија). — Ристоски (1 к., Св. Никола), дошао је пре двадесет година „како посинет“ из Сараћина. Тамо је припадао роду Поречани, који је досељен око средине XIX века из порчког села Бреста. — Лазо Петрески (1 к., Св. Никола), доселио се 1928. г. из Беловишта код Вратнице. Тамо је припадао роду Пејчиновци. Они су у Беловиште дошли из неког сада арбанашког села у Качаничкој Клисури (мисли се из Котлинне), а даље им је старина из Арбаније. Земљу су добили у Брвеници од државе. — Филиповски (3 к., Митровдан), дошли 1928. г. из Звечана у Поречу. У Звечану имају рођаке који се зову Илиоски. У Брвеници земљу су добили од државе. Једна њихова породица живи у Тетову и две у Скопљу. — Пројко Стојкоски (1 к., Бурђиц), дошли 1928. г. на добијену земљу. Пореклом су из Манастирца у Поречу. — Нездаскоски (2 к., Св. Арханђео), дошли из Тетова на добијену земљу. Тамо су досељени за време Турака из Драјчића у Средској. — Митре Јовчески (1 к.), дошао је као домазет из Блага (овде је ушао у род Анчески). Слави две славе: донету славу из Блага Ваведење и женину славу Св. Никола. У Благу род су им становници Тачеј или Шонсци.

1946/7. г. досељени су на земљу коју су добили од државне власти родови: Савески (1 к.) и Војкоски (1 к.), славе Св. Николау. Дошли су из Непроштена. — Тодороски (1 к., Св. Никола), дошли из Жилача. — Симоноски (1 к., Спасовдан), дошли из Д. Палчишта. — Кузмановци (2 к., Св. Никола), дошли из

Ваковије. Тамо су водили порекло од претка досељеног из Галата. У Галату припадали су роду Балабановци. Овај род раније је живео у сада арбанашком селу Прошовцу изнад Пожарана. — Серафимоски (1 к., Св. Никола), дошли из села Беловишта код Вратнице. Тамо су били старици. — Грујески (1 к.) и Златески (1 к.), дошли из Радијовца. Славе Св. Николау. У Радијовцу припадали су роду Тагајовци. Још даља старина им је из Туденца. — Спироски (1 к., Св. Никола), дошли из Стенча. — Нестороски (1 к., Св. Никола), дошли из Беловишта код Вратнице. Тамо су били старици. — Сиљаноски (1 к., Петковдан), дошли из Галичника. — Трајкоски (1 к., Бурђевдан) и Писески (1 к., Св. Арханђео), дошли из Лазаропоља код Галичника. — Андоноски (1 к., Св. Никола), дошли из Г. Мелничана у сливу Радике. — Лауревци (2 к., Петковдан), дошли из села Лукојце на Сухој гори. Тамо су припадали роду Крлевици. Даље порекло им је из Аренова „кон Прилеп“. — Анђелевци (5 к., Митровдан), дошли из Лукојце на Сухој гори. Они су у Лукојци чинили род са поменутим Лауревцима. У Лукојци постоји црква Св. Борђе те они у Брвеници славе стару црквену славу. — Дупљевци (1 к., Св. Никола), дошли из истог села одакле и Анђелевци. Тамо имају рођаке (Маћовци). У Луковицу су досељени из Мата у с. Арбанији.²²

б) Србијански родови: Анђелковићи (1 к., Св. Никола), дошли 1928. г. на добијену земљу. Пореклом су „од Лапово“. — Глишићи (3 к., Петковдан), дошли на добијену земљу 1928. г. Пореклом су из околине Прокупља. — Јанићи (1 к., Св. Никола), дошли на добијену земљу. Пореклом су из Коњица код Мостара. — Стефановићи (1 к., Св. Никола), дошли на добијену земљу. Пореклом из Божурна код Прокупља. — Стојановићи (1 к., Св. Никола), дошли из истог места и у исто време када и Стефановићи. Живе на добијеном земљишту. — Миленковићи (1 к., Св. Никола), дошли на добијену земљу 1931. г.

Од 1928. г. до 1931. г. у Брвеници било је колонизовано 38 српских породица. Њихово порекло је било из Србије, Црне Горе, Херцеговине и Анке. По репелу Аграрне комисије 1945. г. 27 српских породица морало је да се исели у Војводину. Земљу, коју су они постепено крчили и добро унапредили, државна власт је доделила другим македонским досељеницима.

Стевановци, били су старици. Изумрли су због тешког живота за време Турака.

124. Фалише или Доње Фалише

Село лежи на котлинској равни између Тетова, Брвенице и Сараћинца. Вода за пиће добија се из бунара. Бунара има у свима двориштима јер је издан близу површине те је копање воде олакшано.

Фалише је збијено насеље. Укупно има 14 родова са 29 домова (1947. г.).

Око 15 минута хода источно од насеља је место Старо Фалише. Ту је некада лежало велико македонско село са црквом. Оно се налазило крај пута према Скопљу. У том Старом Фалишу постојао је и хан. Због пута у поменуто село „Дебрани“ су чинили зулум и зато је оно једном било расељено. Нски становници из Старог Фалиша дошли су на данашње место где су основали ново насеље. На месту Старог Фалиша сада су њиве, које углавном припадају Арбанасима из суседног села Стримнице. Од старина на овом селишту налазе се остаци кућних зидова, стари хришћански гробови и рушевине од цркве посвећене св. Атанасији. На Старом Фалишу имају гробље и данашњи фалишки македонски родови. Фалишки становници на дан св. Атанасија скупљају се око места где је била стара црква и ту врше неке обичаје.

Да је Фалише старо насеље види се и по подацима из писаних извора. У средњем веку (1337—1346. г.), у хрисовули тетовског манастира, помиње се село Фалише (записано као Хвалише).²³³ Господар тога села Варнава, монашећи се, поклатио је поменутом тетовском манастиру седмину овог насеља.²³⁴ Ово село по другом пут, са ознаком Доње Фалише, наводи се 1461. или 1462. г. Тада се у пресуди кадије, којом је потврђен вакуф Мехмед-бега месцилу, имарсту и хамаму, који су се налазили у Теке Махали у Тетову, помиње завештана њива од 140 плугова у Доњој Фалиши. Њива се граничила с једне стране Великом Реком (извесно то се односи на Вардар) и путем који дели две махале. С треће стране њива се граничила имањем хаџи Ахмета, а са четврте имањем Јусуфовим.²³⁵ У наведеној пресуди стоји и ово: ливаде и њиве Мехмед-бега, које су биле у селу Трмчишту (сада не постоји), граничили су се атаром села Сараћина и Фалиша.²³⁶

У турско доба Д. Фалише је постало чифчиско насеље. Последњи власници чифлика, који се памте, били су: Алим-бег, Али-ефендија, Уссин-бег, Асим-ага, Селман-ага, Али-џаја. Алим-бег у овом селу имао је кулу и он је ту живео преко целе године. У кулама осталих власника живели су субаше. Од чифчества селаци су се ослободили око 1917. г. када је земља нагло распродата.

По подацима из литературе, зна се да је једном у XIX веку Д. Фалише имало 52 дома.²³⁷ Нешто касније иза тога у другој половини XIX века, у Д. Фалишу имало је свега 30 православних дома.²³⁸ — Крајем XIX века А. Стојанов је забележио да Д. Фалише представља чифлик са 8 простих кућа и са једним црквиштем.²³⁹ Д. Фалише 1920. г. бројало је 16 кућа.²⁴⁰ Због напада од стране Арбанаса, нарочито због уцена и убистава, 1942. г. сви Македонци из Фалиша иселили су се у Тетово. У село се вратили после Другог светског рата.

Сем две арбанашке куће, сви остали становници Фалиша су Македонци.

а) Македонски родови: Коачовци (8 к., св. Арханђео), доселили се „од Кичевско“. Деле се на Трпевци, Војновци и Симуновци. Род Коачовци основала су три брата. Звали су се: Трпе, Војне

и Симун. Њихово досељење пада пре око сто година (Петре, жив. 70 година — Зако — Трпе, један од браће који се доселио). Имају по једну породицу у Сиричину (од Симуновци) и Америци. Прс Коачоваца у Фалишу живели су други старији македонски родови. Они су се иселили или изумрли. — Вапчески (2 к., св. Арханђео), пореклом из села Сушице у Поречу. Доселио се предак Ване у исто време када и поменути род Коачовци (Борбе, жив. 40 година — Трпе — Стојан — Ванс, који се доселио). — Велешани (1 к., Мартинци), дошли 1916. г. на купљену земљу из суседног Сараћина. Тамо имају истоимених рођака. Даље порекло им је из околине Велеса. Овде се зову и Мартиновци. — Петревци (2 к., св. Никола), доселили су се 1917. г. на аграрну земљу, а затим неке њиве су купили. Пореклом су из Старог Села у Поречу. У Старом Селу постоје два рода Петревци и Данковци који потичу од два брата досељених из неке области у Арбанији. — Апостолски (1 к., св. Никола), дошли 1924. г. из Радијовца. Овде су радили туђе земљиште, затим су купили њиве. — Горанци или Стојчевци (3 к., св. Никола и св. Илија), дошли на купљену земљу из Горанца у Качаничкој клисури. Овде живе од 1924. г. Тамо су припадали сатриначком роду Сибиновци. — Урдовци (1 к., св. Арханђео и св. Илија), дошли 1925. г. из села Могилаца у Поречу. Тамо имају рођака. Овде живе на купљеном земљишту. — Петкоски (4 к., св. Никола), дошли 1928. г. из Растеша у Поречу. Живе на купљеном земљишту. — Стојчески (1 к., Митровдан), дошли из Рогачева 1929. г. Живе на купљеном земљишту. У Рогачеву род су им Грујовци, који су пореклом из Г. Мораве. — Димоски (1 к., Петковдан), дошли су 1938. г. из Јажинца. Живе на купљеном земљишту. У Јажинцу припадали су посасадњем македонском роду Јовчевци. Њихова лепа кућа у Јажинцу и данас постоји у средини насеља. Поред куће налази се и ранија њихова трговина. Кућа и радиња сада припадају једној арбанашкој породици. — Борчески (1 к., Митровдан), дошли су 1940. г. из села Одрија. Грана су тамошњег рода Илијевци. Право порекло им је „од Битољско“. Овде живе на купљеном земљишту. — Брајан (1 к., Митровдан), пореклом из села Звечана у Поречу. Овде су купили земљу 1940. г. Доселили се тек 1946. г. — Милошевици (1 к., св. Никола), досељени из села Манастирца у Поречу. Тамо имају истоимени род.²⁴¹

б) Арбанаси: Маршиновци (2 к.), дошли из Г. Јеловца на Шар-Планини. Даља старина им је из с. Арбапије (Љума). Маршиновци у Фалишу за време Турака купили су земљу па су се онда доселили 1913. г. за Маршиновце се прича да су у Г. Јеловцу били велики сточари. Имају истоимених рођака у Боговину (4 к.) и Новом Селу изнад Боговина (9 к.).

125. Сараћино

Село је у равници крај ушћа Тетовске бистрице у Вардар. Зато је изданска вода плитка, те је купање бунара олакшано (ду-

бина 2 до 4 m). Бунар или пумпу има свака кућа. Два километра од Сараћина према Тетову избија велики извор Студена вода. Он даје воду за покретање једне воденице.

Око Сараћина лежи обрађено земљиште. Називи за поједине потесе: Чаир, Котар, Гечоо, Чешма, Леска, Милеа бавча, Старо Сараћино, Јела, Студена Вода, Рупа, Две врби, Долгна Нива, Прскача, Шаторче, Тумба, Крупа, Црнаца, Дабчиња, Слогон, Горпа Режица, Гуштероо, Маалки Јасики, Огради, Рска, Муртач, Буше, Горни Орман, Долно Вардариште, Рска Бистрица.

Тетовска Бистрица протиче северном страном села. За време поплава њена се вода излива из корита и тече преко појединих сараћинских њива.

Сараћино је збијено насеље. Куће су груписане у четири махале, које се зову по пореклу становништва или по старијим родовима. Махале су: Бежаноско, Моравчанско, Трајческо и Мамикомадовско. Између махала су праве и широке улице. Село укупно има 18 родова са 45 домова (1947. г.).

У писаним изворима Сараћино се помиње 1461 или 1462. г. Помен се налази у пресуди кадије, којом је потврђен вакуф Мехмед-бега месцилу, имарету и хамаму који су били у Теке Махали у Тетову. У наведеној пресуди стоји да су се ливаде и њиве Мехмед-бега, које су биле у селу Трмчишту (сада не постоји), граничиле атаром Сараћина и Фалиша. Даље се наводи ливада у Сараћину велика 45 лаугова.²⁴² Други помен о Сараћину датира из 1470. г. Тада је Кјебир-бег својим синовима увакуфио „њиве које је купио од житеља Сараћинце“.²⁴³

Првобитно Сараћино лежало је северно од данашњег положаја (око 1.5 km) на месту сада званом Старо Сараћино (чује се и Старо Сараћинце). То село, како се казује, било је македонско. Касније старо насеље је уништено. На Старом Сараћину сада се познају остаци од зидова и ћерамиде. Данашње Сараћино основали су после рушења старог села поједини досељени родови.

Због богатства у зиратном земљишту, Сараћино је за време Турака постало чифчиско насеље. Сада се знају власници чифлика који су били из рода познатог тетовског Абдураман-паше. Они су се звали: Мемет-паша, Џафер-паша, Акик-паша и Есад-паша (умро пре око 50 година). Сви су имали чифлике у Сараћину крајем XIX и почетком XX века. Прва два власника више су живели у Цариграду, док је трећи власник живео у Желину и Тетову.²⁴⁴ За Есад-пашу се казује да се према македонским чифчијама понашао насилнички. Он је ради обраде земљишта позивао Македонце на дан њихових највећих празника и то не само из Сараћина већ и из околних села чак до Глоба.

До 1912. г. Македонци мали део њива су откупили, а осталу земљу уступили им је државна власт после Балканског и Првог светског рата. Прича се, да су власници чифлика земљу радо продавали или уступали бесплатно својим арбанашким суграђанима из су-

седних села: Желина, Стримница, Пороја и Цепчишта. Есад-паша, на пример, поседовао је у Сараћину око „две илијади уборки“ земље. Од тога сараћинским сељацима сада припада око 250 уборака, док је остало земљиште јефтином продајом или поклонима прешло у руке Арбанаса из поменутих околних села.²⁴⁵

На месту где је сеоска канцеларија за време Турака налазио се харемлук. Њега су ограђивали високи зидови. У близини харемлука налазила се воденица која и сада постоји. Та воденица припадала је Есад-паши. У Сараћину 1896. г. помиње се и једна Есад-пашина кула.²⁴⁶

У Сараћину постоји црква посвећена В. Господи. Црква је сagraђена на „новом месту“. Њено грађење трајало је од 1912. до 1920. г.

Сем једне ромске куће, Сараћино је насељено македонским становништвом.

а) Православни македонски родови: Мамикомадовци (4 к., Ваведење), пореклом из Лисца, сада арбанашког села изнад Тетова. У Сараћину живе од пре око 160 година (Ристе, жив, 73 година — Божин — Димитрија — Симун — Маринко, који се доселио). Данашње родовско име добио су у Сараћину. Од овог рода по једна породица живи у Челопеку и Д. Седларцу. — Власшани (3 к., Св. Мина), стари досељеници. Пореклом су „од Велешко“. Једна њихова породица живи у Фалишу. — Коштањарци (6 к., Св. Мина), стари досељеници. Тачно старину не знају. По једна њихова породица живи у Тетову и Румунији. — Травенци (5 к., Митровдан), пореклом из сада арбанашког села Жеровјана. У Сараћину живе од пре око 130 година (Максим, жив, 70 година — Трајче — Дафил — Трпче, један њихов први досељеник). Дошли су на чифчиску земљу. Име су добили по неком претку који се родио у трлу. — Поречани или Мицкоски (5 к., Св. Никола), дошли су на чифчиско земљиште око средине XIX века. Пореклом су из Бреста у Поречу. Имају по једну исељену породицу у Тетову, Брвеници (Ристоски) и Сиричину. — Мишкоски (2 к., Св. Никола), пореклом „од кумановско“. Овде се доселио Мишо, дед данашњих становника (Тоде, жив, 41 година — Јоше — Мишо, који се доселио). Дошли су као чифчије. Једна њихова породица, као домазетска, прешла је у Д. Лешницу. — Илиоски (3 к., Св. Никола), дошли као чифчије пре око сто година из Вратнице (Беро, жив, 60 година — Томе — Илија, један њихов први досељеник). Ристоски (3 к., Св. Никола), довео их власник чифлика 1909. г. из села Клокота у Г. Морави. Тамо имају робака. Прво је у Сараћино дошла једна њихова породица, а после, по налогу Есад-паше, неко од ње враћао се у Г. Мораву и позивао је да се доселе друге породице и родови. — Шкодреановски (3 к., Св. Јован), пореклом су из Витине код Гњилана. Дошли су у исто време и на исти начин као и Ристоски. Једна њихова породица живи у Тетову. — Алекса (1 к., Св. Никола), доселио се у исто време и на исти начин када и претњи

родови. Пореклом су из села Слатине код Гњилана. — Гњиланчани или Станојоски (2 к., Св. Никола), дошли 1916. г. из села Витинс код Гњилана. Земљу су добили од државе. Њихови становници имају црну боју коже, док су се у ношњи и говору изједначили са осталим родовима. — Столевци (1 к., Св. Никола), имају исто порекло, време и начин досељења као и предњи род. Једна њихова породица живи у Тетову. — Апдарија (2 к., Св. Никола), дошли 1915. г. из Лазаропоља. Тада су добили земљу од државе. — Илијевци (1 к., Варвара), дошли на купљену земљу 1915. г. из Тенова. Тамо су били старинци. Две њихове породице исељене су у Скопје. — Коста (1 к., Св. Никола), дошао је у турско доба из гњиланског села Добрчана као чифчија у Пресљубиште. 1919. г. прешао је у Сараџино. — Трипун (1 к., Св. Илија), дошао је „од Србија“ 1924. г. као чиновник. Касније је купио земљу. Укућани говоре македонски. — Миленци (1 к., Св. Никола), пореклом из Власотинца. Оснивач рода дошао је „при сестра“ и тако је остао.

б) Роми: Демо (1 к.), дошао је из Требоша као говедар. Сада има земљу и кућу.

126. Желино

Село је велико и подпланинско. Лежи на северном крају сухогорске суподине. Поред Желина је преседалина Дервен, којом води главни пут из Полога према Скопљу. Вада за пиће добија се из бунара. По махалама су чесме: Граце, Извор, Крој Кишес (Црквени Извор), Крој Шкијаве (Хришћанска чесма) и друге. На атару око села су извори: Крстед и Кајнаки Оџас.

Топографски називи за делове атара: Голло брдо (узвишење изнад села), Мургач, Бело поле, Мулака (Млака), Огради, Јаруга, Борбашево, Јарсбино, Класура (преседалина којом води саобраћај),²⁴⁷ Јурија, Седарек (Средорек), Копач.

Желино је збијено насеље. Дели се на махале: Скопде, Чајоне, Елесе и Граце. Село има 22 рода са 118 домова (1947. г.).

Желино је старо насеље. У писаним изворима први пут се помиње 1337—1346. г. Тада је село са црквом, воденицама, њивама, ливадама и сенокосима било приложено манастиру Св. Богородице у Тетову. Половину села 1343. г. цар Душан је дао Хиландару.²⁴⁸ У то доба помиње се и Красов унук Димитрије из Желина. Он је поменутом тетовском манастиру дао њиву Трстеницу.²⁴⁹

Желино је постојало и у XV веку. То се види по пресуди кадије којом је 1461. или 1462. г. потврђен вакуф Мехмед-бега у Тетову. Тада се наводи њива приложена вакуфу, која се налазила између Трмчишта, Желинског Пута и Вардара.²⁵⁰ У вакуфији Кукли-бега 1537. г. наводи се близу Желина шума одређена за мост на Вардару. Аули, који су били дужни да чувају шуму, живели су у Желину.²⁵¹ Вероватно је да су они били хришћани, јер муслиманима такве дужности тада нису одређиване. Мост Кукли-бега и сада постоји код Желина.

Опште је предање, да је раније село имало цркву на месту званом Киша (Црква) и да је било насељено православним македонским родовима. Црква је била негде око данашње цамије и поред ње се налазило гробље. Ова се црква помиње 1470. г.²⁵² Касније желинска црква је порушена и сви македонски родови, сем једног поисламљеног па поарбанашеног, из села су исељени.

Пажљивим истраживањем сада се могло сазнати само за следеће желинске исељене македонске родове. То су: Борески (15 к.), живе у Сиричину. Тамо су досељени из Желина пре око 140 година (Боре, жив, 23 године — Трпко — Никола — Јосиф — Симњан — Боре, који је прешао из Желина). Њихова кућа у Желину налазила се у јужном крају насеља. — Желинковици (1 к.), живе у Тетову. Они су раније били већи род. Од њих сада постоји једна жена и две девојчице. — Апчеи или Новевци (1 к.), живе у Лафцу изнад Тетова. И они су пореклом из Желина. Из Желина исељени су се у првој половини XIX века (пре три колена) као разгранат род. После се већи део њихових породица из Лафца разишао у Тетово (2), Београд (1) и Румунију (3) — Желинковици (2 к.), живе у Пресљубишту. Имс су добили јер су пореклом из Желина. — Белини (5 к., Бурбевдан), живе у селу Сеницу у Сирићу. Тамо су дошли око средине XIX века из полошког села Желина.²⁵³ — Рикаловци (4 к.), живе у Пресљубишту. И за њих се прича да су тамо дошли из Желина. Поменути род из Пресљубишта има исељеника у Тетову, Подбрећу и Јегуновцу. — Зако (3 к.), из Желина прешли су у Тетово. — Карлушовци (2 к.), њихов предак из Галата најпре се преселио у Желино. Касније је отишао у Пожаране.

Памте се и старе жене Македонке које су биле родом из Желина. Тако Трајковци у Тетову имали су баба Лену, умрла око 1930. г. Она је била рођена у Желину. — Цветаноски (род Апчеи) у Лафцу имали су баба Мару која је умрла 1938. г. Она је тада била стара око 120 година и била рођена у Желину. По казивању становника од рода Мамикомадовци у Сараџину њихови ранији кумови били су из Желина. Затим су ти кумови прешли у Вратницу. Говори се још, да су у Желину неко време живели и православни македонски становници који су тамо дошли из суседног расељеног села Јаребина.

Крој Шкијаве или Хришћанска чесма налази се у јужном крају насеља.

Док су у Желину живели православни македонски родови, ту је Арбанас Џсладин, од рода тетовског Абдураман-наше, створио велики чифлик. Крајем XIX века власник чифлика био је Целадинов син Есад-паша (умро пре око 50 година). Он је у јужном делу Желина, где су претежно живели македонски родови, саградио леп конак, који и сада постоји. Поред чифлика у Желину, Есад-паша имао је земљу и у суседним селима: Д. Лешници и Сараџину. Есад-паша имао је сина Јусуфа и унука Редена. Пред крај турске владавине они су земљу продали и делом уступили досељеним Арбанасима.²⁵⁴

Сада је Желино насељено становништвом које говори арбанашки. Два рода су словенског и један род је циганског порекла. Остали родови по пореклу су прави Арбанаси.

а) Поисламљени па поарбанашени Словени: Кољо или Торбеш (4 к.), старинци. За њих се прича, да је први прешао на ислам неки предак Никола. Околни сељаци говорили су ми да су становници од рода Кољо до око 1912. г. вршили неке хришћанске обичаје. Куће су им у махали Сконде. — Тасим (1 к.), дошао је као домазет у арбанашки род Граце. Тасим је Торбеш из Средске. Из Средске његов род дошао је у Вејце на Шар-Планини где и сада постоји.

б) Арбанашки родови: Сконде (36 к.), куће су им у истоименој махали. Рачунају се као најстарији муслимански досељеници у Желину. Пореклом су из Љуре у с. Арбанији. У Желину живе од пре око 240 година: Демир, жив, 35 година — Ашим — Исмаил — Демир — Кадри — Рустем — Фста — Шабан — Деар, оснивач рода који се доселио. Једна грана од рода Сконде преко Желина прешла је у Шемшево (Желинци 7 к.). — Чајап (49 к.), куће су им у истоименој махали. Они су од фиса Гап у с. Арбанији. У Желину живе од пре око 200 година: Ашим, жив, 65 година — Ђмаз — Бајрам — Алил — Беџир — Алил — Исен, један од њихових првих досељеника. — Ђезе (29 к.), куће су им у истоименој махали. У Желину живе од пре око 180 година. Пореклом су из Љуре у с. Арбанији (Џсладин, жив, 60 година — Незир — Џеил — Синан — Емрула — Ђез, оснивач рода који се доселио). Раније су се сматрали као рођаци са становницима рода Сконде. — Граце (30 к.), пореклом од фиса Краснић у с. Арбанији. У Желино су дошли из Љуре пре око 180 година: Исен, жив, 56 година — Ајдин — Џафер — Касам — Реџеп — Бамил, један њихов први досељеник. Куће су им у истоименој махали. — Ајвазе (16 к.), пореклом су из Чаје у Љуми. Њихови преци били су рођаци са становницима поменутог рода Граце. Према томе и Ајвазе су од фиса Краснић. Куће су им у махали Ђезе. — Беше (22 к.), имају исто порекло као и поменути род Ајваз. Куће су им у махали Сконде (већи део).²⁵⁵ — Матранци (5 к.), од фиса Гап у с. Арбанији. Њихови преци раније су живели у селу Чаји у Љуми. Куће су им у махали Сконде. У Желиној су дошли крајем XVIII века (кажу пре око 180 година). Преко Желина једна њихова истоимена грана прешла је крајем XIX века у суседну Полатицу. — Маџер (4 к.), дошли 1878. г. као мухачири из Враља. Даље порекло вероватно им је из с. Арбаније. Куће су им у махали Ђезе. — Штин (1 к.), дошао као домазет из Тетова. Овде је ушао у род Сконде. Даље порекло из с. Арбаније. — Ђмаз (1 к.), дошао као домазет у род Сконде из Церова у Скопском Дервену. — Оца Афус (1 к.), доселио се из Тетова. Даље порекло не зна. Раније су говорили турски. — Оца Павида (1 к.), дошао је из Тетова. Даље порекло не зна. Раније су говорили турски. — Коваче (1 к.), грана истоименог рода који живи у су-

седном Челопеку. Даља старина из Коцалика код Дебра. — Диле (1 к.), дошао као домазет у род Чајан из Челопека. Даље порекло у с. Арбанији. — Мјск (1 к.), дошао као домазет из Групчина у Скопском Дервену. Овде је ушао у род Ђезе. У Групчину припадао је истоименом роду чија је старина из Мата у Арбанији. Из старине иселили су се у првој половини XIX века. — Шефит (1 к.), дошао као домазет из Мерова у Скопском Дервену. Даље порекло из с. Арбаније. — Несим (1 к.), дошао као домазет из Церова у Скопском Дервену. Тамо су им род становници звани Чорокане. Арбанаса званих Чорокане има и у Чеграну. — Измир (1 к.) и Даут (1 к.), дошли као домазети у род Граце. Први је из Бурџевишта (од рода Драиче), други из Церова у Скопском Дервену. У Церову припадао је торбешком роду Браималар који су старином из околине Дебра. Одатле су се иселили пре око 150 година.

У Другом светском рату Арбанас зваши Шериф из Желина око себе сакупио је дружину од око 60 полошких синарода. Са њима је упадао у македонска села по Пологу у којима је уцењивао сељаке, односно покућнину, силовао жене и убијао мушкарце. Због њихових насиља иселили су се многи Македонци из Полога.

Роми. Рамо (1 к.), своски ковач. У пролеће долази из Тетова, а с јесени се враћа назад.

Осим иселеника које сам навео уз напред наведене родове, из Желина било је и другог арбанашког иселавања. Ту долазе: Дравс (6 к.), живе у суседној Д. Лешници. Тамо су дошли из Желина пре око 110 година. — Сејдо (1 к.), живе у Непроштену. И они су тамо дошли из Желина.

127. Полатица

Село је у равници око 400 м лево од Вардара. Најближа су насеља: Озорминште на северистоку и Требош на западу. Вода за пиће добија се из бунара, који лети не пресушују. Близу села избија извор Кајнак.

Топографски називи за делове атара: Кука, Стајковце, Трска, Циганско гробје, Леска, Арате Бат, Желински пут, Котариште, Кавалија, Ограда, Кајнак, Дуаниште, Борбашево, Крушка, Црвеника, Голема ливада.

Полатица је мало збијено село. На махале се не дели. Насеље свега има 11 родови са 25 домона (1947. г.).

Полатица се рачуна у стара полошка села. Становници наводе да је она стара колико и суседна села Желино (помиње се у Средњем веку), Сиричино и сада уништено село Јаребино. Старост Полатице види се и по писаним траговима: 1337. г. помиње се селиште Полатица.²⁵⁶ Извесно тај помен се односи на полошку Полатицу. Други писани помен је из 1470. г. Тада је Мехмед Кјебир увакуфио двојици својих синова, поред осталог поседа у Пологу, и њиве купљене од сељака у Полатици.²⁵⁷

Раније Полатица је била македонско село. Некада је имала и цркву. Касније су се сви стари родови из села иселили, а неки су били за време Турака од Арбанаса убијени. По једном податку из литературе, Полатица је 1868. г. имала 15 македонских домова.²⁵⁸ В. Кнчов 1900. г. означио је да у Полатици постоје 16 македонских кућа.²⁵⁹

Распитивањем код осталих села данас се знају имена неких старих македонских полатичких становника. Тако, на пример, Ристевци (1 к.), који сада живе у Тетову, пореклом су из Полатице. — Витановци из суседног села Сараћина имали су кумове који су живели у Полатици. — У роду Никодоски или Пероски у Брвеници 1944. г. умрла је жена Мара која је била родом из Полатице. — Последњи стари православни род у Полатици били су Трпевци. Домаћина куће Трпета 1909. г. у средини села обесили су Арбанаси тамо насељени из суседног Желина. Са уништењем Трпеваца у овом селу више није остао ни један православни становник. Отада ово село по становништву остало је као чисто арбанашко-муслиманско насеље.

Полатичка црква налазила се у средини насеља. Око ње су били гробови. 1919. г. хришћанин Вуле, од тада досељеног рода Ристевци, оградао је црквине и гробље. Брзо иза тога сеоски муслимани то земљиште претворили су у њиве. По нека плоча од хришћанских гробова и сада се познаје у Полатици.

Око средине XIX века Полатица је постала чифлик Јусуф-бега, оца данашњег Феима (жив, 57 година). Јусуф-бег је био од рода Реч Палош, коме је припадао и тетовски Абдураман-паша. Као чифлик село је остало до почетка овог века.²⁶⁰ Тада су се македонске чифчије сасвим иселиле, а земљу су сопственици већим делом јефтино продали околним Арбанасима.

Данас Полатица је насељена досељеним муслиманским становништвом арбанашког и турског говора. Поред њих, 1918. г., испито даље од села, населила су се два српска дома.

а) Арбанашки родови: Матранч (9 к.), од фиса Гаш у с. Арбанији. Рачунају се као први арбанашки досељеници у Полатици. Овде живе од краја XIX века. Из поменутих старине иселили су се пре око 190 година (Изет, жив, 56 година — Ајрула — Камер — Етем — Јакуп — Али, који се иселио). Прво су дошли у Желино. Тамо имају истоимених рођака. Из Желина прешли су у Полатицу. — Никшиштап (2 к.), дошли после рода Матранч из Семеништа у Скопском Дервену. Име добили по селу Никшистану код Скопља где су се задржавали пре него су дошли у Семениште. Право порекло им је од фиса Краснић у с. Арбанији. Из поменутих старине иселили су се крајем XVIII века. Из Семеништа имају исељених породица у Тетову (1) и Скопљу (3). — Аскалар (2 к.), дошли на почетку XX века из шар-падинског села Бермола. Тамо имају истоимених рођака. У Бермол дошли из Хаса у с. Арбанији. То је било у првој половини XIX века: Сеадин, жив, 47 година — Имер — Фазли — Асан — Аали — Емин, који се доселио у Бермол. — Матњан (1 к.),

овде су скоро дошли. Пореклом су из Мата у с. Арбанији. Зову се још Селманлар. Пре тога неко време живели су у Бермолу где имају рођака. Једна њихова породица из Бермола прешла је у Тетово. — Пере (1 к.), скоро дошли из Чеграна. Тамо се населили пре сто година долазећи из Матје у Арбанији (Ајваз, жив, 40 година — Абаз — Шабан — Асан, који се доселио). — Мезин (2 к.), дошли из Ласкрца у Скопском Дервену. Тамо имају истоимених рођака. Старина им је од фиса Бериш у с. Арбанији. Из Арбаније иселили су се на почетку XIX века. — Доч (3 к.), дошли из Ларца у Скопском Дервену. Тамо имају истоимених рођака. Старина им је из Дарде у с. Арбанији. Из поменутих старине иселили су се пре око 160 година. — Тркаљачи или Шабан Демир (1 к.), дошли из суседног Шемшева. Тамо имају истоимених рођака. Њихово је порекло из Топојана у Љуми. — Колесјан (1 к.), дошли из Бојана у Скопском Дервену. Тамо имају истоимених рођака. У Полатицу дошли пре три године. Старина им је из села Колесјана у Љуми. По томе су добили родовско презиме. Из старине иселили су се крајем XVIII века.

б) Турски говоре: Реч Палош (1 к.), они су грана Абдураман-пашиног рода из Тетова. Овде је створио чифлик Јусуф-бег, отац данашњег Феима (жив, 57 година). Касније су се његови потомци за стално населили у Полатици. Прича се да је порекло рода Реч Палош из Бице у с. Арбанији. Узгред напомињем да постоји род Паљош (10 к.) у Слутчану код Кумапова. Они припадају фису Соп.²⁶¹

в) Срби: Рајчевићи (2 к.), живе даље од главног сеоског дела поред друма за Тетово. Доселили су се после 1918. г. из неког места у Србији.

128. Требош

Село лежи у равници, око 3 km североисточно од Тетова. Воду за пиће становници добијају из бунара и пумпи. Близу села избија извор Котари.

Називи за потесе око села: Гомуша, Стајковци, Лозје, Шамакница, Рекино Дрво, Татарица, Папрадница, Руши.

Требош је збијено насеље. Куће су поређане у три махале. Њихова су имена: Горно, Средно и Долно маало. Прве две по становништву су православне, док је трећа муслиманска махала. Муслиманска махала удаљена је од главног дела села на северној страни за око 400 m. Село у свему има 21 род са 35 домова (1947. г.).

У писаним изворима 1300 г. помиње се Требуш заселак Калуберована. Поменути заселак тада је био приложен манастиру Св. Борбе код Скопља.²⁶² Насеље Требош помиње се и 1326. г. када је у њему постојала црква Св. Богородице.²⁶³ Трећи помен о Требошу датира из 1470. г. Тада је Кјебир Мехмед-бег својим синовима завештао у Пологу „једну њиву у синору Трепоша од 27 паљгова“.²⁶⁴

Данашњи досељени становници причају, да је некада на атару код места Стајковце било неко старо село са црквом. На том црк-

виниту селјаци су пронашли крст. Да није тамо било поменуто средњовековно Каауџерованс?

Из Требоша сазнао сам и за неке његове старе исељене родове. То су: Давиловци (6 к.), живе у суседном Жилчу. — Смиљевци (2 к.), живе у Беловишту код Гостивара. — Бојковци (10 к.), живе у Непроштеноу (даља старина овог рода је из околине Ђиљана).

Данашња сеоска црква саграђена је у XIX веку на месту где није било старина. Црква је посвећена св. Атанасију.

Постоји општа традиција, да је једном старо село Требош било расељено. Данашње село је обновљено пре око 110 година од досељеника. Први досељеници су преци данашњег рода Димовски. Затим су дошли родови Тасески и Павлески. Они су направили земљу обраслу врбама и другом вегетацијом. Затим су ту земљу крчили да би добили простор за куће и њиве.

Када је данашње село било обновљено и земља искрчена, онда су Требош са атаром присвојили, због заслуга у неком рату, муслимани Рошовци, Перовци и Фидановци. Они су били из Анадола, а стално су живели у Тетову. Као чифчиско насеље Требош је остао до балканског и првог светског рата. У то доба помелути власници чифчиску земљу су брзо распродали. Том приликом они су многе зграде и поједине њиве поклонили муслиманским Арбанасима који су се тада први пут населили у Требошу. Макдонци су имали нешто своје земље од раније, а нешто су купили од бегова после 1913. г.

Данашњи старији македонски родови из Требоша два пута су силом расељавани из села и после се поново враћали. Једном су се иселили „од турски зулум“ 1893. г. Тада су отишли у Тетово, одакле су се вратили 1913. г. Други пут и из истих узрока Македонци су морали напустити село 1942. г. Тада опет су прешли у Тетово. Одатле су се вратили крајем 1944. г.

У Требошу живи православно и муслиманско становништво. Православни становници говоре македонски. Македонски говоре и неки словенски муслимани. Остали становници говоре арбанашки и турски.

а) Православни македонски родови: Димовци (3 к., Св. Атанасије), пореклом из суседног сада арбанашког села Пороја. У Требош је дошао оснивач рода Димо пре око 110 година (Крсте, жив, 53 године — Петруш — Стеван — Димо, који се доселио). Они су први оснивачи села на данашњем положају. Пре тога на том месту била је шума коју су ови крчили. Димо је у Пороју имао брата. Он се касније иселио у Тетово (од њега сада има женских потомака). Њихови стари кумови из Пороја иселили су се у Подбређе. Димовци преко Требоша имају по једну одсељену породицу у Јанчишту и Тетову (Јошевци). — Тасески или Антески (6 к., Св. Никола), досељени „од Кическо“. Дошли су по позиву становника од рода Димовци. Земљиште су искрчили, а касније су били испаше. У Требош су се доселили пре око 90 година: Тодор, жив, 25 година — Гале — Мисајло — Тасе, који се доселио са синовима. Њихове три породице исељене су у Тетово. — Павлески (3 к., Св. Нико-

ла), досељени су када и поменути Димовци. Тачно старину не знају. Могуће је да су из некоег села у Пологу. — Смиљаноски (1 к., Митровдан), дошли као чифчије крајем XIX века из Премушита. Једна њихова породица живи у Тетову. — Илијевски (1 к., Митровдан), дошао је Илија, дед данашњих становника. Тачно старину не знају или не кажу. Једна њихова породица живи у Тетову. — Лазарески (1 к., Св. Архангело), доселио се Лазар, дед данашњих становника, из неког пољског села код Битоља. Он је тамо убио неког турског порезника па се склонио најпре у тетовску текију где је радио као чифчија. После је прешао у Требош. Једна породица од Лазареских иселила се у Бугарску (Тетевен). — Савески (2 к., Св. Никола), пореклом су из села Витине у Г. Морави. Имају рођака у горњеморавском селу Радевице (?). Из Витине дошли као чифчије 1908. г. најпре у Озормиште. Одатле 1910. г. отишли су у Жеровјане. Из Жеровјана 1914. г. вратили се у Озормиште, после дошли у Требош. 1925. г. купили су земљу. Једна њихова породица живи у Тетову. — Маркоски (1 к., Св. Архангело), пореклом су из Могила у Г. Морави. Одатле су дошли 1907. г. као чифчије у Озормиште. У Требош су прешли 1926. г. на купљену земљу. — Цеко (1 к., Митровдан), дошао је 1945. г. из Доброшта. Овде је добио аграрну земљу.

1947. г. досељени су на аграрну земљу као чланови радне заједнице следећи македонски родови: Стојчески (2 к., Митровдан), дошли из Одрија. Тамо имају истоимених рођака који су старинци. — Нестороски (1 к., Св. Никола), дошли из Одрија. Тамо су припадали роду Мечкарон, који су старинци. — Илијевци (1 к., Митровдан), дошли из Одрија. Тамо имају рођака, који су старинци. — Петкоски (1 к., Митровдан), дошли из Одрија. Тамо имају рођака који су старинци.

б) Муслимани словенског порекла: Меметоски (1 к.), дошли су 1916. г. из села Љубиња у Средској. Због тога што говоре „торбешки“ са њима не склапају брачне везе околни полошки муслимани. Ови се жене са сиромашним девојкама од Арбанаса у селу Качаничке клисури.

в) Арбанашки родови: Бафтијароски (1 к.), дошли 1909. г. из села Страже у Качаничкој клисури. Прво се населили у Подбређе, па одатле прешли у Требош. Њима су уступили земљу ранији власници чифлика. У Стражи припадали су роду Ликај, који је досељен од фиса Круја Зи у Дукавину (с. Арбанија).²⁶⁵ — Кадријови (3 к.), дошли 1916. г. из Вешала на Шар-планини. Даље порекло им је у с. Арбанији. Нешто од земље су купили, а већи део добили бесплатно од ранијих сопственика чифлика. — Алиевски (1 к.), дошли из неког села у Качаничкој клисури прво у Тетово, па одатле 1917. г. прешли су у Требош. Права старина им је у с. Арбанији. — Ситоски (2 к.), дошли 1936. г. из села Длабочице у Качаничкој клисури. Даље порекло у с. Арбанији. — Шабаноски (1 к.), дошли 1931. г. из села Жеровјана, где су живели неколико година. Права старина им је у с. Арбанији. — Рушан (1 к.),

дошао је 1942. г. из села Лисца на Шар-планини. Овде је купио земљу од тада присилно исељених Македонаца. Право порекло у с. Арбанији.

г) Муслимани турског језика: Лиманоски (1 к.), дошли 1930. г. из Тетова. Даље порекло не знају или не кажују.

Када су из Требоша 1943. г. били исељени Македонци, Арбанаси су саградили памију у хришћанској махали и то у непосредној близини њихове цркве.

Македонски род Борис (1 к.), иселио се пре неколико година у Беловиште код Вратнице. — Муслимански ромски род Демо (1 к.), сада живи у Сараћину. Тамо су дошли из Требоша.

129. Озормиште

Село је мало и лежи на котлинској равни. Оно је око 1000 м лево од Вардара, а у непосредној близини Непроштенске реке. Вода за пиће добија се из једне пумпе и из два бунара. Извори се зову: Јасен и Чешма. На атару око насеља су потеси: Требак, Бразда, Јасен, Јасики, Тумба, Црвници, Ограда, Папрадница, Ракита, Стајковци.

Озормиште је збијено насеље. На махале се не дели јер је мало. Укупно има 12 родова са 18 домова (1947. г.).

Првобитно Озормиште лежало је на месту званом Јасики. То је јужно од данашњег положаја. На поменутом селишту становници су откопали темеље од кућа и налазили земљане ћупове. У непосредној близини селишта је место Тумба. Ту је била црква²⁶⁶ Св. Атанасије и око ње гробље ранијег насеља. Како се верује, старо Озормиште поместило се на данашњи положај због тога јер је земљиште на селишту било „баата“ (влажно).

Озормиште у турско доба постало је чифчиско насеље. Почифличавање села извршено је почетком XIX века (пре око 130 година) када су се из Тетова доселили у Озормиште преци данашњег муслиманског рода Бурдовци. Од њиховог чифлика, путем мираза, каспије су основана још два друга. Познатији власници („агалари“) чифлика били су Турци: Али Шасиб, Еиб Рушид и Али Шафир. Од последњег власника потомци не постоје. Чифчиску земљу обрађивали су стари и досељени хришћански македонски родови. Неки су од њих имали и нешто своје земље.

Из једног податка у литератури види се да је у другој половини XIX века село Озормиште имало 16 македонских домаћинстава.²⁶⁷ — 1900. г. ово село је имало 84 православних и 30 муслиманских становника.²⁶⁸

У Озормишту сада постоје две очуване старе чифчиске куће. Свака помнута кућа има само по једну просторију у којој живе заједно и људи и стока. — За време другог светског рата средином Озормишта водила је окупациона граница између тадашње Бугарске и Арбаније.

По становништву Озормиште је православно и муслиманско насеље. Православни становници говоре македонски, а муслимани турски и арбанашки.

а) Православни македонски родови: Валталовчиња (1 к., Митровдан), старинци. Једна њихова породица 1946. г. одселила се у Сиричино. — Дафталоски (1 к., Митровдан), старинци. Увек су били једна кућа. — Блажески (1 к., Бурбевдан), досељени су пре 40 година из Шемшева. Тамо су били старинци. — Миркоски (2 к., Св. Тодор), дошли као чифчије из села Могиле у Г. Морави. Овде живе од 1902. г. Две њихове породнице прешле су у Тетово.

б) Муслимани турског језика: Бурдовци (5 к.), потичу од два претка који су били браћа (они су имали и две сестре). Доселили су се из Курдистана (кажу: Бурдистан) право у Тетово. Када су дошли у Тетово, како причају, они су чинили четврти по реду досељен турски род у овој варошици. Из Тетова у Озормишта прешли су пре око 130 година (Мемет, жив, 70 година — Осман — Хусеин — Мамут, који се доселио). У роду Бурдовци био је познат Али Шасиб који је имао велики чифлик у Озормишту. Они су први муслимански досељеници у овом селу. Прско Озормишта Бурдовци имају исељених породица у Тетову (3). Женидбене везе одржавају са Турцима из Теарца. — Пасвовци (1 к.), родовско име добили по неком селу одакле су се доселили. По пореклу изјављују да су Турци. У Озормиште доселила се два претка, Еиб Рушид и Али Шафир. Они су добили у мираз земљу од напред наведеног рода Бурдовци. Од те земље они су основали чифлике. Од Али Шафира сада у Озормишту потомци нису очувани.

в) Муслимани арбанашког језика досељавали су се постепено од око 1905. г. Њихови родови су ови: Асан Јусуф (1 к.), дошао је из села Чифлика у Скопском Дервену. Тамо су припадали великом роду Ујлија, који води порекло од фиса Бериш у с. Арбанији. У Чифлику живе од пре око 115 година. Родовско име добили у Чифлику по неком претку који је био „ујлија“ (чудновате нарави). — Имер Осман (1 к.), дошао је из Радуше. Пре тога живели су у Иваји код Качаника. Право порекло им је од фиса Краснић у с. Арбанији. — Алиовци (2 к.), дошли су пре неколико година из Ораша. Тамо су припадали роду Мал Зез чије је порекло из Малесије у с. Арбанији. — Мерцап Целил (1 к.), дошао је из Нерашта. Даље порекло није казао. — Ариф Зсфир (1), дошао је из Шемшева. Тамо је припадао роду Тркљачи, који је досељен из Топојана у Љуми. — Муарем Шефит (1 к.), дошли су 1916. г. право из Арбаније. У Арбанији живели су у месту званом Буз Мајли.

Из Озормишта сазнао сам још за ове исељене македонске становнике: Шарлеи или Димковци (7 к.), сада живе у Сиричину. Од њих има исељених породица још у Тетову (1) и Скопљу (1). У Озормишту били су старинци. Исељавали су се постепено од 1937. г. Нису хтели да живе у Озормишту због малог броја хришћана. — Коцеи и Тодоровци, у Озормишту били су старинци. Први

су се иселили у Тетово, а други у Бугарску. — Савески (2 к.), живе у Требошу. Тамо су досељени из Озормишта. Право порекло им је из Г. Мораве. — Трпчовци (2 к.), живе у Јанчишту. Тамо је прешао оснивач рода Трпе. Он је у Јанчишту био посињен.

130. Жилче

Жилче је типично пољско село. Лежи на котлинској равни између Ратаја, Непроштена и Требоша.²⁰⁹ Становници воду пију из бунара. Бунара има у сваком дворишту. Око села су простране њиве и ливаде. Називи за главније потесе: Пречник, Сун дол, Градски пут, Ацица, Требак, Стајковце, Бродиште, Бучало, Орманче, Бобојце, Габр, Длага Мара, Брегои, Бел камен, Средно поле, Кајчеп, Јурија, Кушпатица, Царице, Салковица, Две јасики, Грашпишта, Папрадница, Берберица, Спавојца.

Село је збијеног типа. Дели се у шест махала које су добиле називе по главнијим родовима. Махале су: Мирческо, Петкоско, Антоско, Ристеско, Белеско, Велјанско.

До 1912. г. јужни део насеља имао је чифчиски тип. У њему се налазила беговска кула, а око ње су биле зграде за чифчије и ајати за стоку. Трагови од чифчиског насеља и сада се познају. Жилче укупно има 12 родова са 97 дејова (1946. г.).

Становници не знају када је село основано. То је знак да је оно доста старо. До 1922. г. у Жилчу налазила се и једна веома стара црква која је била „три пута живописана“. Поменуће године ова црква је порушена и на њеном месту саграђена је нова и већа. Храм цркве посвећен је св. Николи.

До ослобођења од Турака један део земљишта припадао је чифлук-сахибијама: Руфат-аги, Адем-аги и Абдул Медид-аги.²¹⁰ Они су у Жилчу имали три сталне чифчиске породице. Становници тих породица били су чувари чифлика. За остале земљорадничке послове власници су на кратко време погађали момке из македонског села Луковице на Сухој гори.

Опште је раширено казивање, да је једном у Жилчу владала куга („чума“). Од ње је изумро велики део становништва.

Жилче је по становништву, сем једне циганске куће, православно македонско село. Родови су: Вељаноски (4 к., „летњи“ Св. Никола), старинци. Раније су их „на смев“ звали Брдиоски. Једна Вељаноска породица до 1912. г. била је чифчиска. На дан црквене славе једино становници овог рода ломе хлеб. — Стојчевци (34 к., Спасовдан), пореклом „од Прилепско“. Из поменуће старине исслио се предак Стеван Караца. Он је у околини Прилепа био богат човек и имао десет синова. Једном су у његову кућу навратили „јаничари“ који су тражили да их служе невесте. Због тога је Стеван са синовима побио јаничаре и са укућанима и стоком добегли су у Полог. У Пологу најпре се населили у селу Лицјану, сада пустом селишту између Чедопека и Стримнице. Тамо „место је било

емијарник“ и зато су они после прешли у данашње насеље. Приликом доласка у Лицјане и Жилче Стојчевци су имали много стоке и водили су 12 коња седланика. Ускоро иза тога укућани овог рода у Жилчу су изумрли од чуме (куге) осим једне жене са детством званом Стојче. Када је дете одрасло оно је отишло са зидарима у околна села. Тамо га је посињо неки свештеник, који је Стојчету после смрти оставио велико богатство. Обогаћен Стојче се вратио у Жилче. Ту је купио много земље, оженио се девојком из Прељубишта и тако је обновио род. Стојче је предак из петог појаса: Станче, жив, 60 година — Тодор — Антон — Милош — Трпче — Стојче. Од рода Стојчеваца има исељених породица у Тетову (2) и Пловдиву (1). — Дамњаноски (7 к., Св. Никола), стари досељеници. У суседном Цепчишту за њих сам слушао да су пореклом из садашњег арбанашког села Пороја. У Жилче доселио се Дамјан, предак из четвртог појаса (Тодор, жив, 40 година — Мато — Нове — Трпче — Дамњан). Од овог рода има исељених породица у Тетову (3), Скопљу (1) и Рущуку (1 к.). — Белевци (13 к., Бурбевдан), пореклом из околине Прилепа. У Жилче су дошли после поменутог рода Стојчевци. Имају две породице у Тетову. — Давиловци (6 к., Петковдан), пореклом из суседног Требоша. Давил је део данашњих становника. Овде имају неколико изумрлих породица. — Субашоски или Бурдоски (6 к., Св. Никола), досељени од некуда. Имају једну породицу у Тетову. — Дојчиноски или Марчески (6 к., Св. Никола), пореклом из Шемшева. Доселио се Дојчин са сестром, јер су их у Шемшеву муслимани хтели да „потурче“. Имају једну породицу у Тетову. У Шемшеву били су старинци. — Павлевчиња (8 к., Петковдан), дошли из некоег села у Сиринићу. Деле се на Марковци и Милевци. Имају по једну породицу у Вратници, Румунији и Рущуку. Овде се доселио Павле са два сина (Цветко, жив, 60 година — Мишко — Маринко — Павле). — Пинтоски или Јанески (3 к., Св. Никола), пореклом из села Штрпа у Сиринићу. Оснивач рода је Трпче. Њега су због тврдицука прозвали Пинто. Трпче је имао брата Смилака. Они су првци из четвртог појаса (Стојче, жив, 60 година — Симо — Велко — Димо — Смилако, брат Трпчетов). Једна породица од овог рода до 1912. г. била је чифчиска. — Ристовчиња (6 к., Св. Никола), пореклом из суседног Ратаја где су били старинци. У Жилче су дошли крајем XIX века: Божић, жив, 70 година, рођен у Ратају; У Жилче се доселио Божинов отац Ристе. — Данајлови (3 к., Св. Врачи), пореклом из Старог Села код Вратнице. Тамо су припадали стариначком роду Јаљовци. Овде је дошао Данојло који сада има живог сина Стамета (45 година). Једна њихова породица исељена је у Тетово.

Роми су: Рафетови (1 к.), овде су лети и тада раде као ковачи. Зимом одлазе у Тетово. По всри су муслимани.

Цветкоски, били су старинци. Изумрли су за време Турака јер су јако осиромашили и живели као чифчије. Од њих је очувана једна породица у Тетову (Јоанче). — Тодороски (1 к.), живе

у Брвеници. Тамо су дошли из Жилча. — С а н е (1 к.), живе у Бело-вишту. Тамо је дошао оснивач рода као домазет из Жилча.

131. Шемшево

Веће село на котлинској равни. Лежи између Вардара на истоку, Жилча на западу, Озормишта на југозападу и Прелубишта на североистоку. Вода се добија из бунара, који су ископани по двориштима. Око села су потеси са обрађеном земљом. Њихови су називи: Кртица, Трсбеница, Река, Леска, Габер Бубојца, Рупа, Вардиште, Јурија.

Шемшево је збијено насеље. Куће су поређане у махалама. Махала има пет: Тркаљачи, Цаферци, Карамановци, Мацере и Рисјанско Маало. Између махала лежи већи празни простор „средсело“. Шемшево укупно има 15 родова са 95 домова (1947. г.).

Шемшево је старо село. У њему су раније живели стари хришћански македонски родови. Ти родови касније су се иселили (Б л а ж е с к и, 1 к., сада живе у Озормишту и други). На њихово место у Шемшево су се прибали досељеници са разних страна.

За време Турака једним делом Шемшево је било чифчиско насеље. Први чифлик основао је Турчин звани Љакуш. Он је оснивач једног данашњег истоименог рода. Касније су дошли до чифлика и муслимани звани Уковци, чији потомци сада нису очувани. Уковски чифлик присвојили су становници од арбанашког рода Желинци. Они су имали претка ожењеног девојком из рода Уковци.

До 1912. г. становници Шемшева имали су право да секу шуму и да користе пашу на Жедену и то у оном његовом делу који лежи између села Туденца и Сиричина. Сада на сиричинском атару једно место зове се Шемшевски Рид.

Шемшево има једну цркву и једну џамију. Црква је посвећена св. Борју. Саграђена је 1913. г. на месту где је пре тога постојала стара црквица. Џамија је саграђена 1890. г.

У Шемшеву живи разноврсно становништво: има православних и муслимана. Православни говоре македонски, а муслимани турски и арбанашки. Затим Шемшево има и једну ромску породицу.

а) Православни македонски родови: Цицкои или Боревчиња (12 к., Св. Илија), доселили се пре око 110 година „од Прилеп“ (Младен, жив, 53 године — Васо — Јане — Стојче, један од њихових првих досељеника). Доселили су се као чифчије. Имају по једну одсељену породицу у Подбређу (домазет) и Слатини. — Кантаровчиња (3 к., Св. Илија), имају исто порекло и време досељења као и поменути Цицкои. С њима су раније чинили један род. Дошли су као чифчије. Једна њихова породица живи у Шидау (Војводина). — Цинговци (7 к., Св. Никола), дошли из неког села у гостиварском крају. Овде живе од прве половине XIX века (Стојан, жив, 75 година — Борбија — Бошко — Коста, један од њихових првих досељеника). Две њихове породице одселиле су се у Те-

тово. — Димоски (2 к., Св. Илија), имају исто порекло и време досељења као и Цицкои. Једна њихова породица живи у Тетову. — Б. Станкоски (1 к., Св. Борбе Лимпије), дошао је „по мајка“ из Рогачева. Тамо припадао стариначком роду Станкоски.

Црквену славу Бурбевдан славе становници од родова: Цицкои, Кантаровчиња и Димоски.

б) Муслимански родови турског језика: Љакуш (2 к.), у њиховим кућама говорило се само турски. Али сада почели су да се жене са Арбанашкињама и зато употребљавају и арбанашки језик. Дошли су из Тетова. Они су први досељени муслимани у овом насељу. — Шалимановци (1 к.), дошли су из Тетова. До 1946. г. у Шемшеву имали су велики посед који су тада аграрне власти поделиле другим становницима.

в) Муслимански родови арбанашког језика: Тркаљачи или Ајровчиња (38 к.), доселили се пре око 150 година из Топојана у Љуми. Појасени су им: Даут, жив, 59 година — Зефир — Ајрула — Азис — Синан, један од њихових првих досељеника. Имају робака у полошким селима Слатини (49 к.), Доброшту и Радишту. Једна породица од Тркаљачи из Шемшева прешла је у Озормиште и једна у Полатицу. — Цаферои (8 к.), у Шемшево су дошли нешто после рода Тркаљачи. Пореклом су из Топојана у Љуми (Мусо, жив, 78 година — Мерсељ — Муслија — Цафер, који се доселио). — Желинци (7 к.), дошли су из села Желина. Они су грана тамошњег рода Сконе (36 к.). Даље порекло им је из Љуре у с. Арбанији. У Шемшево дошао је предак Бефир пре око 130 година (Тефик, жив, 69 година — Емин — Јашар — Бџир, који се доселио). Из Арбаније иселили су се пре око 215 година. — Каримановци (6 к.), доселили су се пре око сто година из неког места у с. Арбанији (Берзат, жив, 67 година — Исмаил — Кариман, оснивач рода који се доселио). — Фариз (3 к.), дошао је оснивач рода Фариз из Нерашта (Незир, жив 70 година — Илаз — Фариз, који се доселио). Даље порекло не знају. — Мацер (3 к.), дошли су 1878. г. као мухацири „од Врањско“. — Ибиш (1 к.), дошао је из Копачин Дола у Скопском Дервену. Овде се населио као „исполција“ (радио је туђе земљиште). У Копачин Дола припадао је роду Скрчек (18 к.), који је пре око 120 година досељен из с. Арбаније.

г) Роми: Авдије (1 к.), доселили су се као ковачи из Прелубишта.

а) Македонци: Милковци (3 к.), живе у Јанчишту. Тамо су дошли из Јанчишта пре око сто година. — Дојчиноски (6 к.), живе у Жилчу. Из Шемшева иселили су се зато јер су своски муслимани хтели да их „потурче“. — б) Арбанаси: Шериф (1 к.), живи у Глабу. Тамо је дошао из Шемшева.

132. Сиричино

Сиричино је прво подпланинско село испод Жедена на његовој јужној страни. Око 500 m западно од насеља протиче Вардар.

Воду за пиће становници добијају из бунара. Постоје два сеоска и већи број приватних бунара.

Источно од Сиричина диже се падина Жедена. Делови атара на тој страни зову се: Широки Рид, Танчица, Царичино или Брце, Старапарски Рид, Мекша, Зли дол, Кусо Ридче, Танко Ридче, Шемшоски Рид, Орлички Дол, Горна и Долна Тумба, Црвена земја, Лућица, Грамада, Мурачинте, Зеленикоец, Косматец, Качаринте, Гведарник, Голак, Матички дол, Јаребино, Борбашево. Западно од села леже обрабени потеси на котлиској равни. Њихови топографски називи су: Сутеска, Садикко Орманче, Горно и Долно поле, Требевица, Езеро, Песоци, Чаушка, Ливадиче, Топукице, Мисимице, Котлино, Бавчице, Тумбе.

Сиричино је веома збијено насеље. Куће се деле по махалама. Махале се зову: Горно, Долно и Јанчево маало. На средини села је празан простор звани „средсело“. Сиричино укупно има 19 родова са 91 домом (1947. г.).

Источно од села на падини Жедена је место Царичино или Брце. Ту су становници ископавали старе паре („костадинчиња“), ћупове и темеље од кућа. Поменуто место добило је име Царичино, кажу, зато јер је ту некада преноћила царица. На овом потесу сада се налазе виногради.

У Сиричину постоји црква посвећена св. Петки. Саграђена је 1884. г. Пре тога ту се налазила мања стара црква. Храмовску славу у селу празнују само неки родови. — Пре 60 година старци памте да је Сиричино имало око 25 домова.

За време Турака Сиричино је било рајатско село. Једино су тада поједине становнике позивали на кулучњес власници чифлика у суседним насељима (Озормишту, Шемшеву и другим).

Сиричино је насељено православним македонским становништвом. Родови: Черенкови (5 к., Мартинци), старинци. Имају три породице у Тетову. — Витанови (4 к., Петковдан и Св. Екатерина), старинци. — Мирчевци (2 к., Петковдан и Св. Екатерина), старинци. — Трајановчиња (2 к., Петковдан и Св. Екатерина), старинци. Имају исељених породица у Тетову (3) и Београду (1). — Јанчевци (16 к., Петковдан и Св. Екатерина), живе у истоименој махали. Пореклом су из сада арбанашког села Бојана у Скопском Дервену. Одатле се доселили пре око 160 година (Ристо, жив, 70 година — Мано — Велко — Јанчо — Пејо, један њихов први досељеник). Имају кумове који су из Бојана прешли у Туденце. Једна Јанчевска породица из Сиричина прешла је у Скопје. — Павлески (5 к., Петковдан и Св. Екатерина), имају исто порекло као и поменути Јанчевци. Овде живе од пре око 110 година (Трпе, жив, 50 година — Саве — Синадин — Павле, оснивач рода који се доселио из Бојана). Од Павлеских по једна исељена породица живи у Тетову, Скопљу и Београду. — Николоски (5 к., Петковдан и Св. Екатерина), имају исто порекло као и предњи родови. У Бојану били су „деленици“ са родом Павлески. У Сиричино су дошли пре око 130 година (Коце, жив, 39 година — Насто — Стојче — Јо-

ван — Никола, који се доселио). Од овог рода једна породица исељена је у Варвару (домазет) и једна у Београд, — Мартиноски (7 к., Петковдан и Св. Екатерина или „Меркурија“), имају исто порекло као и предњи родови. Овде су дошли пре око 180 година (Ристо, жив, 65 година — Онче — Зафир — Стојче — Иван — Мартин, оснивач рода који се доселио). У Бојану били су „деленици са Јанчевци“. Њихови стари кумови из Бојана прешли су у Туденце. Од Мартиноских три породице исељене су у Тетово. — Борески (15 к., Св. Никола и Св. Архангел), досељени из суседног сада арбанашког села Желена. Овде су дошли пре око 140 година (Борби, жив, 23 године — Трпко — Никола — Јосиф — Симјан — Боро, који се доселио са синовима). Предак Никола у овом роду био је свештеник. Бореска кућа у Желину палазила се у јужном крају насеља. По једна породица од овог рода налази се у Тетову и Скопљу. — Жуљеи (3 к., Св. Бурђе Алимпије), пореклом из Црнова, сада арбанашког села у Скопском Дервену. Овде живе од пре око 125 година (Душан, жив, 35 година — Спиро — Димитрија — Димо, дошао је Димов отац чијег се имена сада не сећају). — Брзакови (4 к., Св. Атанасија), пореклом из сада арбанашког села Г. Речице. Тамо су имали задругу од 45 чланова. Једном је у помснотом селу „тешала чума“ од које је преживео само дечко Никола. Иза тога Никола је прешао код тетке у Д. Палчиште где се оженио. Од њега се памножио велики род (кажу, да од њих сада у Д. Палчишту има око 7 к.). Од Брзакови у Д. Палчишту пре око 125 година одвојио се предак Стојко. Он „како момок“ дошао је у Брвеницу и ту радио на чифлику. После је прешао у Сиричино где га посинила нека баба, затим се оженио и створио нови род (Петруш, жив, 65 година — Апдиро — Трпче — Стојко, који се доселио у Сиричино). У поменутој Г. Речици један део атара по њиховим прешима раније се звао Брзакови Ниви. — Поречкови (10 к., Ваведење), име добили по области из које су дошли. Овде се доселио предак Илија пре око 125 година (Трпко, жив, 65 година — Александар — Ване — Илија, који се доселио). Илија је добегао из Пореча у Сиричино. Ту је постао свињар. Каспије су му сељаци направили „колибу“ и оженили га девојком из Озормишта. Од рода Поречкови има исељених породица у Тетову (2), Београду (1) и Тителу (1 к.). — Богданоски (1 к.), оснивач рода 1916. г. био је војник у Сиричину. Тада се оженио девојком од рода Павлески и остао за стално. Пореклом је „од Кратовско“. — Призреник (1 к., Св. Никола), дошао је оснивач рода Јован из села Драјчиња у Средској. Прво се населио у Д. Лешницу, па је из ње 1919. г. дошао у Сиричино. — Шарлси (7 к., Св. Никола), дошли из суседног села Озормишта. Тамо су били старинци. Због малобројног хришћанског становништва у Озормишту нису хтели да живе и зато су прешли у Сиричино. Пошто Озормиште није далеко то становници овог рода тамо одлазе да обрађују њиве. Једна породица од Шарлси живи у Тетову и једна у Скопљу. — Вааталовчиња (1 к.), имају исто порекло и разлог за досељење као и Шарлси. У Озормишту били су старинци.

Овде живе од 1946. г. Њиве обрађују у Озормишту. — Симуновци (1 к.), грана су од рода Коачовци у Фаалишту одакле су овде дошли. Њихово је даље порекло „од кичевско“. — Поречани или Мицкоски (1 к.), грана су од истоименог рода из Сарафина. Даље порекло им је из Порсча (село Брест). — Призренци (1 к., Св. Никола), грана су истоименог рода који сада живи у Д. Лешници одакле су се овде доселили. Даље порекло им је из села Драјчића у Средској. Одатле су се иселили почетком XX века.

133. Туденце

Село је потпланинско, лежи између Жедена на истоку и Вардара на западу. Вода за пиће добија се из бунара. По неколико сродничких породица служе се једним бунаром.

Топографски називи за необрађене делове атара на падини Жедена су: Колоишта, Котлина, Бела Грамада, Кромач, Јабучки врв, Рамниште, Букаље (врх), Крагујец, Рупа, Пепелиште, Китка, Средни Рид, Присој, Црквиште, Габер, Крива липа, Селиште. Називи за обрађено земљиште што лежи на котлинској равни су: Бучеи, Лаз, Дошно поле, Брчкаица, Мост, Аљојца, Салиница, Грчеица, Сердарица, Горно поле, Казалица и Завој.

Туденце је збијено насеље. Куће су груписане у три махале: Горно, Дошно и Средно маало. У махалама куће се деле по родовима. Село укупно има 16 родова са 79 домова (1947. г.).

Североисточно од Туденца лежи место Селиште. Ту се некада налазило веће разоређено село и у њему је постојала црква Св. Параскева. То село и црква касније су били разорени. Преостали становници основали су ново насеље на данашњем положају. У новом селу становници су саградили другу цркву посвећену истом свецу коме је била посвећена и црква на Селишту. На месту где су лежали село и црква становници наилазе на опеке.

Почетком XIX века у Туденцу је основао чифлик Куртиш-ага из Тетова. На његовом чифлику радили су преци данашњих родова: Вражевци, Димчески и Гоедарои. Куртиш-ага помагао је сељацима да саграде цркву како би се због ње у овом насељу прибраве и друге македонске чифчије. Поменути Куртиш-ага имао је чифлик и у селу Ратају.

Куртиш-ага једном је у Туденце населио и две арбанашке породице (Шугљевци). Били су из села Церова у Скопском Дервену. Ове породице нису хтеле да обрађују туђу земљу и због тога их је власник чифлика касније иселио из Туденца.

Око 1900. г. Туденце је имало 42 православна македонска дома.²⁷¹

Туденце је православно македонско село. Родови су: Гоедарои (1 к., Бурђиц), старинци. За њих се прича да су раније много изумирали. Имају по једну исељену породицу у Београду и Бугарској. — Богојевци (7 к., Петковдан), доселио се оснивач рода Богоја из Бојана, сада арбанашког села у Скопском Дервену. Овде

живе од пре око 155 година (Самоја, жив, 65 година — Анасија — Боре — Трпче — Богдја, који се доселио). Кажу, да чувају у роду „котел“ (казан) који су донели из поменутог села Бојана. Преко Туденца имају одсељених породица у Тетову (2) и Румунији (2). — Вражевци (29 к., Алимпије Столпник), пореклом из села Врбјана „во охридско“. Одатле су избегли пре око 140 година „од зулум“ (Атапас, жив, 78 година — Ристо — Маринко — Стојан, један од њихових првих досељеника). Имају исељених породица у Тетову (2), Брвеници (1) и Бугарској (2). — Жилчански (7 к., Митровдан), оснивач рода звао се Стојан. Он се доселио из охридског краја најпре у Жилче. Стојан је био храбар човек. Зато су њега „закумили“ становници од рода Вражевци и позвали да се насели у Туденце како би бранио село од напада Арбанаса из села Бојана (Скопски Дервен). Овде живе од пре око 140 година (Јосиф, жив, 50 година — Тодс — Момир — Трпче — Стојан, који се доселио). Стојан је имао два брата: Русета и Стојчета. Кад се населио у Туденце онда је он из Жилча позвао да се ту преселе и поменути браћа. — Димчевци (12 к., Митровдан), дошли су у исто време када и Вражевци и Жилчански. Пореклом су из Тумчевишта код Гостивара. Једна њихова породица налази се у Румунији. — Смиљковци (2 к., Св. Никола), пореклом су из Ваковије код Гостивара. Потичу од претка Смиљка, који је дошао као домазет пре око 120 година (Нико, жив, 60 година — Диме — Даљко — Смиљко, који се доселио). Имају исељених породица у Тетову (2) и Бугарској (1 к.). — Поповци (6 к., Св. Никола), имају исто порекло као и поменути Димчевци. У Туденцу живе од пре око 110 година (Софре, жив, 50 година — Коце — Димко — Гавро, оснивач рода који се доселио). У Тумчевишту имали су претка свештеника, али су њега тамо убили неки муслимани. Зато су прешли у данашње село. — Милошевици (3 к., Св. Никола), пореклом из Тумчевишта код Гостивара. Дошао је дед данашњих становника Малав Милош. Он је по досељењу неко време живео у колиби. Од овог рода по једна породица налази се у Прељубишту, Тетову, Румунији и Америци. — Голем Милошевици (3 к., Петковдан), доселио се оснивач рода Голем Милош пре око 90 година из Церова. Церово је сада арбанашко село у Скопском Дервену (Пистре, жив, 60 година — Коце — Голем Милош, који се доселио). Када се доселио у Туденце Голем Милош неко време живео је заједно са поменутиим оснивачем рода Мали Милошевици. Тако су они постали побратими. Једна њихова породица живи у Бугарској. — Гале (1 к., Св. Арханђео), дошао је као домазет из Д. Лешнице. Овде је ушао у род Вражевци. У Д. Лешници Гале је припадао роду Кузмановци чије је даље порекло из Пореча (село Сушица или Брезница). — Николшевици (2 к., Митровдан), оснивач рода дошао је као домазет из Прељубишта. Овде је ушао у род Димчевци. — Томевци (2 к., Митровдан и Василење), дошли су 1916. г. из Горњег Села у Средској. Из Средске најпре су дошли у Сиричино, па одатле 1918. г. прешли су у данашње насеље. Оснивач рода био је домазет у роду Димчевци. —

Гого (1 к.), дошао је као домазет из Беловишта. Овде је ушао у род Поповци. — Крсто (1 к.), дошао је као домазет из Непроштена у овдашњи род Поповци. — Петрупи (1 к.), дошао је као домазет из Сетола у овдашњи род Жичански. Слави Митровдан по тазбини и Св. Борба Столпника по оцу. У Столу припадао је стариначком роду Тасеи. — Урошој (1 к.), потичу од домазета који је дошао од истоименог рода у Слатини. Тамо су досељени са Овчег Поља. — Ссоска слава је Петковдан.

Тагајовци (3 к.), живе у Радијовцу. Тамо су дошли из Туденца. Једна њихова породица преко Радијовца иселила се у Брвеницу. — Смиљанци (4 к.), живе у Прељубишту. Тамо су дошли из Туденца. — Атанаскоски (1 к.), живе у Брвеници. Тамо су дошли из Туденца.

134. Прељубиште

Прељубиште лежи на котлинској равни, један километар лево од Вардара. Источно од села настаје алувијална равац коју Вардар повремено плавни. На западној страни лежи виши део равни. Најближа села Прељубишту су: Туденце са ЈИ и Шемшево са ЈЗ. Вода за пиће добија се из бунара и пумпи, који су по двориштима. У селу постоји и једна чесма. Извори избијају даље од кућа и зову се: Јаруга, Зука, Кајнаци, Бећирајца и Изворишта (на месту Тулек). Последњи извор је најјачи јер његова вода покреће једну воденицу.

Топографски називи за потесе на атару: Зука, Горна Јурија, Тулек, Гутојца, Орче, Ограда, Пладниште, Вардариште, Рупе, Тумбе, Црешња, Врбица, Лозје.

Прељубиште је збијено насеље. Куће су груписане у махалама. Називи за махале су: Горно, Долно и Кљукоско маало. Село укупно има 21 род са 45 домова (1947. г.).

Првобитно старо Прељубиште лежало је западно од данашњег положаја на месту Огради. То село касније је било расељено. На поменутом селишту становници су налазили гробове, рушевине од цркве, зидове од кућа. На селишту сада су њиве.

После расељавања старог села преживели становници основали су ново насеље на данашњем положају. Када је извршено оснивање садашњег села у народу се не зна. За време Турака Прељубиште већим делом постало је чифчиско насеље.²⁷² У селу је стално борао субаша који је заступао бега, мотрио на рад сељака и на расподају производа. Од чифчиства сељаци су се ослобађали куповином од краја XIX века до 1912. г.

По једном податку из литературе Прељубиште је 1900. г. имало 15 македонских домаћинстава.²⁷³ Сеоска црква посвећена је Св. Јовану Богослову. Она је саграђена 1913. г. на месту где је пре тога била мања стара црква (покривена сламом). Око сеоске цркве налази се гробље данашњих становника.

У Прељубишту живи разноврсно становништво: православно и муслиманско. Православно становништво говори македонски, док муслимани говоре турски, арбанашки и цигански.

а) Македонски родови: Трајковци или Трпчески (3 к., Св. Никола), старинци. За време Турака живели су на својој земљи. — Зафироски (2 к., Алимпије Столпник), старинци. За време Турака били су чифчије. — Рикаловци (4 к., Св. Никола), стари досељеници. Зову их и Мечкарци. У Сиричину су ми казивали да је овај род пореклом из сада арбанашког села Желина. По другом казивању они су дошли из неког гостиварског села. Овде су раније живели као чифчије. Касније су купили земљу. Њихових родовских грана има у Подбрећу и Јегуновцу. — Желинковици (2 к., Св. Никола), име добили по сада арбанашком селу Желину одакле су се доселили. Сматрају се у старије досељенике Прељубишта. За време Турака живели су на својој земљи. Једна њихова породица иселила се у Тетово. — Казовци (3 к., Св. Петка), пореклом су из сада арбанашког села Церова у Скопском Дервену. Рачунају се као стари досељеници. — Смиљановци (4 к., Св. Никола), дошли су у турско доба из Туденца. Овде су најпре били чифчије. После су купили земљу. У Туденцу имају рођака. — Михајлови (1 к., Митровдан), дошли су рано из неког скопског села. Увек су имали своју земљу. Једна њихова породица преко Прељубишта одселила се у Скопје, једна у Софију, а за једну трећу породицу место одсељења се не зна. — Јесероски (4 к., Митровдан), пореклом су из Сиричина. Овде су дошли браћа Боро, Јоше и Јастре „по мајка“ пре 70 година (Здравко, жив, 40 година — Гого — Боро, један од браће који се доселио). Њихово право порекло је из сада арбанашког села Церова у Скопском Дервену. — Јованоски (3 к., Св. Јован Златоуст), пореклом из Сараћина. Одатле прво су прешли у Шемшево, па пре око 70 година дошли су у садашње насеље. — Апелковци (3 к., Митровдан), пореклом из Рогачева. Из поменутог села најпре су дошли у Јанчиште „на чифлик“, па су пре 68 година прешли у данашње насеље. У Јанчишту имају рођака. У Рогачеву били су старинци. — Маринковци (1 к., Св. Никола), дошли на купљену земљу 1913. г. из Туденца. Огранак су тамошњег рода Малаи Милошевици. Право порекло им је из Тумчевишта код Гостивара. Тамо имају рођака. — Милованови (1 к., Митровдан), дошли 1916. г. из Одрија. Тамо имају рођака који су старинци. У Прељубишту прво су живели као чифчије, а затим су купили земљу. — Смиљевци (1 к., Петковдан), дошли 1918. г. из Копанице. Тамо су припадали роду Капој, који су старинци. — Трпковци (2 к., Св. Арханђео), дошли 1919. г. из Беловишта. Пре тога су живели у селу Варвари на Шар-планини. Из Варваре у Беловиште дошла су два брата „по мајка“. Њихово још даље порекло је из околине Вучитрна на Косову. Тамо су неки њихови преци имали „убава сестра“ коју су хтели да уграбе „Турци“. Зато су Турци побили и са укућанима и стоком добили су у Варвару. — Јоановци (5 к., Св. Никола), дошли 1920. г. на купљену земљу из Шемшева. Тамо су били досељени 1916. г. из села Мушникове у Средској. — Витаноски (1 к., Св. Варвара), пореклом из села Брезна на Шар-планини. Из Брезна прешли су у Глоги, а одатле у данашње село. Земљу су

купили. — Пестровски (1 к., Св. Никола), дошли 1926. г. из Одрија. Огранак су тамошњег стариначког рода Стамеи.

б) Муслимани турског језика: Рамаданоски (1 к.), дошли из Тетова. Они су раније у Прељубишту имали велики чифлик. 1946. г. један део њихове земље раздвоен је појединим сиромашним породицама. Ј. Х. Васиљевић погрешно је навео да је раније у Прељубишту имало око 8 турских домова.²⁷⁴

в) Муслимански родови арбанашког језика: Фетаовци (1 к.), дошли из Одрија 1924. г. на купљену земљу. Тамо припадали роду Кикировци. У Одри су се доселили из с. Арбаније. — Исмаиловци (1 к.), дошли 1925. г. из Проиловца код Теарца. Грана су тамошњег рода Рамонет. Даље порекло пису ми казали.

г) Роми: Алитоски (1 к.), доселили су се 1941. г. из Сараћина. Тамо су се доселили са Косова.

Исељеници. — Поред исељеника које сам навео уз напред наведене родове, сазнао сам и за друга македонска исељанања из овог насеља. Ту долазе: Смиљаноски (1 к.), од краја XIX века живе у Требошу. Тамо су дошли из Прељубишта где су били старинци. — Косто (1 к.), од 1919. г. живе у Сараћину. Тамо су дошли из Прељубишта. У Прељубишту били су насељени из гилавског краја. — Николешевци (2 к.), живе у Туденцу. Потичу од домазета који је дошао из Прељубишта.

135. Јанчиште

Село лежи на равни простране терасе која је висока око 6 м над Вардаром. Суседна су села: Копаница на ЈИ, Прељубиште на ЈЗ и Подбрење на СИ. На сеоском земљишту издан је плитка те је копање бунара олакшано. Око села избијају извори: Лопуф, Струкојца, Чешма, Бела вода, Ибројца, Кандејца.

Топографски називи за потесе на атару су: Црквинтс, Чешма, Јасика, Орче, Рупа, Берамидница, Бела вода, Караорман, Убоо поле, Голема нива, Кандејца, Бучеј, Разори, Ибројца, Тумба, Исмаилица, Бресчиња, Пашина ливада, Јелок, Глибаћ, Глувчејца, Југурчино, Струкојца.

Јанчиште је збијено насеље. Куће су груписане у две махале. Зову се Горно и Пашино маало. Село укупно броји 26 родова са 69 домова (1947. г.).

Јанчиште је старо насеље јер се помиње 1349. г. Тада је његова црква Св. Никола била приложена Св. Пантелејмону.²⁷⁵ Каснији писани помени о Јанчишту нису очувани.

Опште је предање у народу да је Јанчиште једном за време Турака опустело. Њега су касније обновили преци данашњих старијих сеоских родова. Као најстарији родови сматрају се Чадини и Чукаловци. Њихови преци ово село су обновили у крчевини.

После обнављања, Јанчиште је постало чифчиско село („било агаларско“). Дакле се памте власници од четири чифлика. То су:

Редеп-папа, Мемет-папа, Есат-паша и Вели-ага. Есат-паша умро је пре 50 година. Он је стаано живео у Желину.²⁷⁶ Поменути власници чифлика имали су субаше Арбанасе. Од чифчества становници су се почели ослобађати од краја XIX века и то помоћу откупљивања њива. Дефинитивно село се ослободило тек 1912. г.

По једном податку из литературе 1900. г. Јанчиште је имало 22 дома²⁷⁷ са 142 православних становника.²⁷⁸ — У селу постоји црква посвећена Св. Тодору. Црква је доста стара.

Јанчиште је македонско село. Родови: Чадини (1 к., Ваведење) и Чукаловци (1 к., Ваведење), како је истакнуто, они су најстарији сеоски досељеници. Њихови преци приликом досељавања земљиште овог села затекли су у шуми („било орман“). После су ту шуму крчили и основали данашње село. Од првог рода две породице исељене су у Тетово и једна у Рушчук. За Чукаловце се казује да су они „од век“ једна кућа. — Савески (4 к., Митровдан), стари досељеници. Место порекла не знају. — Шоповци (6 к., Петковдан), пореклом из села Готовуше у Сиринићу. Овде живе од пре око 130 година (Ристо, жив 75 година — Аврам — Тасе — Петре, који се доселио). Две њихове породице исељене су у Тетово. — Расимовци (1 к., Св. Никола), дошли из Готовуше у Сиринићу. Овде су рано досељени. Кажу, да су у Готовуши имали воденицу. Једна њихова породица преко Јанчишта прешла је у Скопје. — Котлиници (10 к., Св. Арханђео), пореклом из сада арбанашког села Котлине у Качаничкој клисури. Овде је дошао оснивач рода Спасо са два брата и са синовима пре око 120 година (Тодор, жив, 62 године. — Апостол — Сибин — Спасе, који се доселио). Спасина браћа у Јанчишту потомство нису оставили. У поменутом селу Котлиници преци овог рода имали су своју земљу и воденицу. Старо село су напустили „од зулум“. Када су дошли у Јанчиште они су постали чифчије. Од овог рода преко данашњег села две породице прешле су у Тетово.²⁷⁹ — Ивановци или Ивањци (3 к., Митровдан), дошли око средине XIX века из Иваје, сада арбанашког села у Качаничкој клисури (Сибин, жив, 45 година — Мојсије — Спасо, дошао је Спасин отац). Пре досељавања у Јанчиште неколико година живели су у Тетову. Имају по једну исељену породицу у Скопљу, Београду и Рушчку.²⁸⁰ — Ђурковци (2 к., Митровдан), дошли из неког сада арбанашког села у Качаничкој клисури. Овде су најпре живели „на агаларско“. Једна њихова породица одселила се у Рушчук. — Љамовци (6 к., Митровдан), досељени однекуда. Родовско име добили из поруге. — Шутко (1 к., Св. Никола), рано су досељени од некуда. Једна њихова породица живи у Тетову. — Лековци (1 к., Св. Никола), рано су досељени од некуда. У овом роду има неколико изумрлих породица. — Угриновци (1 к., Св. Арханђео), стари досељеници. Раније су били доста богати, а сада су сеоски говедари. За овај род се верује да се не може напожити („се сотира“). — Гацовци (1 к., Митровдан), рачунају се као рани досељеници. Пореклом су из Средске. — Мишковци (3 к., Св. Никола), дошао је Ссрафим, предак из трећег

појаса (Блаже, жив, 37 година — Панче — Ђорасим — Серафим). Серафим је дошао „по мајка“ из Шемшева. У Шемшеву припадао је неком стариначком роду. — Призовци (1 к., Митровдан), раније су живели у Прељубишту и Жилчу. Даље порекло не знају. — Јажинковци (3 к., Петковдан), дошли пре око 70 година из Јажинца, сада арбанашког села у подножју Шар-планине. Тамо су били старинци. — Трпевци (2 к., Ваведење), оснивач рода (жив Трпе) био је посињен у роду Ивановци. Он је родом из Озормишта. — Михајл (1 к., Св. Никола), дошао је 1916. г. из Беловишта. Тамо је припадао стариначком роду Степановци. — Здравкови (1 к., Ваведење), дошли су 1916. г. из Горњег Села у Средској. Земљу су купили. — Призренковци или Кековци (2 к., Св. Арханђео), дошли су 1919. г. из Тетова. Тамо се доселили 1916. г. из села Драјчића у Средској. Из Средске иселили су се због тога јер су им тамо качаци убили оца. У Јанчишту су добили земљу и нешто су купили. У Драјчићу имају рођака (Кековци). — Веселиновци (2 к., Св. Арханђео), пореклом из Драјчића у Средској. Они су 1917. г. из Драјчића дошли у Тетово, па 1919. г. прешли у данашње село. — Гито (3 к., Св. Никола), дошли пре 15 година из Вратнице. Земљу су купили. — Краичеи (1 к., Св. Никола), дошли из Непроштена пре 15 година. Овде се доселили „по мајка“. У Непроштеном славил су Св. Јована. — Стојче (1 к., Петковдан), дошли пре 10 година из Вратнице. Тамо припадали роду Степановци, који је некада живео у Моравцу, сада пустом селишту недалеко од Вратнице. — Анто (1 к., Петковдан), дошли 1939. г. из Вратнице. Тамо све исто као код првобитног рода. — Јастро (1 к., Петковдан), дошли 1940. г. из Беловишта. Тамо су припадали стариначком роду Степановци.

Осим исељеника које сам навео уз поједине данашње родове, сазнао сам из Јанчишта и за друге исељенике. Ту долазе: Николовци (1 к.), живе у Копаници. Пре тога су становали у Јанчишту. — Филиповци (1 к.), живе у Лешку. Тамо је дошао оснивач рода Филип из Јанчишта.

136. Копаница („Копанџица“)

Село лежи у подножју Жедена. Планинска падина диже се источно и одмах изнад села. Западно од Копанице по котлинској равни тече Вардар. Воду за пиће становници добијају из бунара, али њих нема у свима двориштима. На атару Копанице не избија ни један извор.

Називи за земљиште на падини Жедена: Умник, Врв, Јабучји Осој, Локма, Пепелиште, Габер, Мечкин дол, Ливадиче, Правец, Грмништа, Рудина. Потеси који леже западно од села зову се: Горни и Долни Бучај, Јасика, Трмка, Љуљејца, Луг, Орница, Јастребац.

Копаница је збијено насеље. Куће су груписане у три махале. Махале се зову: Горно, Долно и Турско маало. Прве две махале

насељене су македонским, а трећа арбанашким становништвом. Копаница у свему има 15 родова са 60 домова (1947. г.).

У писаним изворима Копаница први пут се помиње 1470. г. Тада је Кјебир Мехмед-бег својим синовима, поред осталих имања у Пологу, дао у наслеђе на атару Копанице земљу на месту званом Јастребача (сада место Јастребац). Ову је земљу завештач купио и она се простирала све до самог села. Увакуфио је даље ливаду до Великог Дрвета заједно са шумом. То је поменути Кјебир Мехмед „купио од Милоша Вујинића и од синова Крвашевих и од Рајића и од његових синова“. Границе су им: Вардар и земља Бојкова. Увакуфио је и земљу у једном комаду до помнутог дрвета „коју је купио од Поповића и Витомира“. Увакуфио је својим синовима и њиву од четири плауга, која је на северној страни од поменутих земље и дрвета. Њу је Кјебир Мехмед купио од Ивана из Радотинца.²²¹

Други помен Копанице датира из 1795. г. Тада је Реџеп-паша у овом насељу увакуфио тетовској текији пет парцела баште, пет зграда за становање и три дућана.²²²

Данашњи сељаци наводе да је у Копаници раније имао чифлик неки Фејзула-ефендија. Његов посед брзо се распао. Од данашњих становника на том чифлику радила је само једна породица од рода Николовци. Остали становници имали су своју земљу. — Око 1900. г. Копаница имала је око 18 православних и 12 муслиманских кућа.²²³

За време Турака у Копаници постојале су развалине једне цркве. Ту су стаповници клали курбан о летњем Св. Николи.²²⁴ До тих развалина налазило се и једно старо брестово дрво. На том црквишту 1900. г. саграђена је данашња црква.

Копаница је насељена двојаким стаповништвом: православно-македонским и муслиманско-арбанашким.

а) Православни македонски родови: Гуљевци (3 к., Петковдан и Св. Никола), старинци. Једна њихова породица исељена је у Сиричино. — Машовци (4 к., Петковдан и Св. Никола), старинци. Једна њихова породица исељена је у Жилче. — Капој (1 к., Петковдан и Св. Никола), старинци. Имају једну породицу у Прељубишту. — Пуздерковци (14 к., Петковдан и Св. Никола), дошли „од прилепско“. Доселио се оснивач рода Најдо пре око 150 година (Петко, жив, 60 година — Арсо — Ристе — Пестре — Најдо, који се доселио). Најдо је имао брата. Он се населио у Прељубишту. Од рода Пуздерковци једна породица иселила се у Бугарску. — Николовци (1 к., Св. Никола зимски и пролетни), рано досељени из суседног Јанчишта. Њихове три породице сада живе у Америци. — Чкаловци (4 к., Св. Никола зимски и летњи), досељени пре око сто година из Ратаја (Будимр, жив, 70 година — Јандаро — Спасо, који се доселио). Нису хтели да живе у Ратају јер су тамо били чифчије. Њихови преци у Ратају били су досељени „од Велес“. Имају једну породицу у Тетову. — Типој или Фуфуровци (2 к., Петковдан и Св. Никола), досељени из некоег села на котлинској равни. Тамо су били чифчије. Овде су дошли „на купено“. Једна

њихова породица живи у Доброшћу и једна у Тетову. — Грнчаровци (1 к., Вавсање), досељени из Блага. Тамо имају истоимених рођака, који су старинци. Овде су правили грнце и тако се населили. — Митревци (1 к., Вавсање), дошли из Подбређа где имају истоимених рођака. Даље порекло из Врбештице у Сиринићу.

б) Арбанашки родови: Мемсдовци (5 к.), од фиса Краснић у с. Арбанији. Први муслимански досељеници. Овде живе од око средине XIX века (Амди, жив, 44 године — Алит — Амет — Мемет, који се доселио). Једна њихова породица прешла је у Тетово. — Весел (8 к.), доселили су се из неког села у Качаничкој клисури. То је било пре око сто година (Руфат, жив, 74 године — Сали — Весел, оснивач рода који се доселио). Даље порекло из с. Арбаније. — Емруловци (4 к.), од фиса Бериш у с. Арбанији. Из старине прво су дошли у село Лисац на Шар-планини. Тамо су им рођаци становници звани Берише (16 к.). У с. Арбанији преци су им живели у области Аси Сат (Суви Хас) код Скадра. Тамо су били католици. — Адилдовци (7 к.), од фиса Краснић у с. Арбанији. Рачунају се у млађе досељенике. — Алитовци (4 к.), од фиса Краснић у с. Арбанији. Дошли су у новије време преко неког села у Качаничкој клисури. Једна њихова породица живи у Тетову. — Раман (1 к.), дошао је пре неколико година из Радупе. Тамо је припадао роду Реч. У Радупу дошли су преко Сиринића. Кажу да су од фиса Краснић.

Сазнао сам још за ове исељенике из Копанице. а. Македонци: Машоски (5 к.), живе у Јегуновцу. Тамо су се доселили из Копанице око средине XIX века. Причају да су побегли из Копанице јер су били изложени опасности од досељених Арбанаса. — Мандрилои (3 к.), живе у суседном Раотинцу. Потичу од домазета који је дошао из Копанице. — б. Роми: Авзије (1 к.), живе у Шемшеву. Тамо су дошли из Копанице.

137. Раотинце

Раотинце је прво потпланинско село испод Жедена са северне стране. Западно поред села тече Вардар. Вода за пиће добија се из бунара.

Топографски називи за обрађено земљиште, које лежи западно од села на котлинској равни, су: Прајца, Рудина, Раденица, Опулица, Воденица, Три реке, Тресбаба, Заловче, Лука, Голема ливада, Јурија, Арбино. Источно од села диже се падина Жедена. На њој су необрађени делови атара: Шија, Бараковце, Добрава, Рсбари, Широки Рид, Колчести Габер, Расој, Свињски Рид, Кастрена Фоја, Рид бунар, Дол бунар, Крешанско Ридче, Бачилиште, Коловозиште, Капкалиште, Креша, Пеа Нива, Илић гроб,²⁸⁵ Крешански дол, Чаушица, Крвомоч, Благиште, Крешанско трло, Дубје, Јасенје, Прекаче, Бајков дол,²⁸⁶ Рамниште, Околу Присој, Рикаец, Свињак, Опаљ, Фојник, Златица.

Раотинце је јако збијено насеље. Куће су груписане у две махале. Зову се Дољно и Горно или Чифлик-маало. Село укупно има 12 родова са 124 дома (1947. г.).

Раотинце је старо село. У историским изворима село се наводи 1461. или 1462. г. Тада је Мехмед-бег увакуфио месциду, имарету и хамаму у Тетову своју ливаду која се налазила „у Рахотинцу, а ограничена је била с једне стране Вардаром и путем што иде из Рахотинца у Подбреге и Азмаком (блатом), па опет граничи Вардаром“. Земљиште под ливадам било је велико 70 лагова.²⁸⁷

Други писани помени о Раотинцу датира из 1470. г. Тада се у вакуфији Кјебира Мехмеда помињу: њива од четири лауга, коју је завештач купио „од Ивана из Радотинца“ и помиње се пут „који води из Радотинца за Удварце (данашње Дворце).“²⁸⁸

Некада је у Раотинцу постојао чифлук, али се не памти коме је припадао и када се распао. У селу постоји стара црква Св. Илија. За њу се исто тако не зна када је саграђена. Касније црква је дограђивана. — Раотинце је 1900. г. имало 55 хришћанских домова.²⁸⁹ Сеоска слава је Илијин-дан.

Раотинце је насељено македонским становништвом. Родови: Матичеи (8 к., Петковдан), старинци. Кажу, да су родовско име добили по томе јер су били „матина села“ (најстарији). Једна њихова породица живи у Београду. — Стари Попои (3 к., Петковдан), старинци. Од овог рода раније су потицали сеоски свештеници. — Радичои или Брзакои (20 к., Петковдан и Бурљевдан), старинци. Потичу од три брата: Вуксана, Павла и Дејана. Имају исељених породица у Теарцу (1), Скопљу (2) и Београду (1). — Коачои (5 к., старинци). Славе исто што и Радичои. Радичои и Коачои некада су били један род. — Зорбои или Куцарои (7 к.), старинци. Славе исто што и Радичои, јер су они некада били њихови „дасеници“. Имају по једну породицу у Румунији, Русији и Америци. — Дарговци (6 к., Петковдан и Бурљевдан), старинци. Имају једну породицу у Румунији. — Терзини (10 к., Петковдан и Бурљевдан), старинци. Једна њихова породица живи у Тетову.

Досељеници: Станчески (16 к., Петковдан и Бурљевдан), куће су им у Горној или Чифлик-махали. Овде су досељени из сада арбанашког села Чифлика у Скопском Дервену. Имају исељених породица у Тетову (5), Београду (1) и Румунији. — Алишчани или Младенои (24 к., Петковдан), досељени из сада арбанашког села Лисца на Шар-планини. По селу одакле су дошли добили су родовско име Алишчани. У Раотинце дошао је оснивач рода Младен са синовима пре око 140 година (Јосиф, жив, 53 године — Васиљко — Ристо — Петре — Младен, који се доселио). Њихови стари кумови из Лисца прешли су у Доброште. Од рода Алишчани преко Раотинца има исељених породица у Подбређу (1), Тетову (6: Богоја, Здраве, Цветан и други) и Скопљу (3). — Дошљакои или Чакои (14 к., Спасовдан и Петковдан), досељени из Ларца, сада арбанашког села у Скопском Дервену. У Раотинцу живе од пре око 150 година

(Магдин, жив, 60 година—Бемо — Стојче — Милош — Нако, оснивач рода који се доселио). Пре досељења у Раотинце они су се једно кратко време задржавали у Доброшћу. Помепути оснивач рода Чак у Ларцу имао је два брата. И они су се „од зулум“ иселили из Ларца и ошипали у нека друга насеља. Од рода Дошљакови преко Раотинца две породице исељене су у Тетово и једна у Скопље. — Паунок (3 к., Петковдан и Ваведене), дошли пре око 120 година из неког сада арбанашког села на Шар-планини (Стево, жив, 60 година — Крсто — Јован — Паунко, који се доселио). — Мандрило (3 к., Петковдан и Бурбевдан), потику од домазета који је дошао из Копанице. Оснивач рода је дед данашњих становника. У Копаници били су старинци. Од Мандрило по једна породица живи у Софији, Силистрији и Вршцу.

Поред исељеника наведених уз напред помнута родове, сазнао сам и за друга исељавања из Раотинца. То су: Серафимовци (1 к.), живе у Јегуновцу. — Волчеи (7 к.), живе у Цепчишту.

138. Подбређе

Село је у равници, лево од Вардара. Суседна су насеља: Јегуновце са севера, Јанчиште са ЈЗ и Раотинце са истока. Воду за пиће становници добијају из бунара који су у двориштима кућа. Око села на атару избијају извори Рупе и Забел.

Топографски називи за обрађено земљиште: Пирамидница, Зук, Макарија, Бистрица, Црквиште, Гумба, Глувчејца, Глибаћ, Воде на ливада, Забел, Арбина.

Подбређе је мало збијено село. На махале се не дели. Укупно насеље има 17 родова са 33 дома (1947. г.).

Подбређе је старо насеље. У писаним изворима помиње се 1321. г. Тада је српски краљ Милутин, у хрисовуљи манастиру Грачаници на Косову, из Полога дао село Одри и сва имања властелина Борка у селима Подбрези и Лахце.²⁹⁰ Село Подбрези сигурно је данашње Подбређе.

Други помен о селу очуван је из турског доба и то из 1461. или 1462. г. Тада се у вакуфнама Мехмед-бега из Тетова наводи завештана ливада, која се налазила у Раотинцу и била је ограничена с једне стране Вардаром и путем „што иде из Рахотинца у Подбрег“. Друга зиратна земља, коју је Мехмед-бег завештао, на једној страни имала је границу до пута што води од села Подбрега до села Нерашта. У поменутој вакуфнама из Подбрећа се наводи као сведок Турчин Исмаил бин-Ибрахим.²⁹¹

Опште је предање да је Подбређе за време Турака било градско насеље Доњег Полога.²⁹² Тада се у Подбрећу одржавао сваке недеље тржишни дан, затим у њему су постојали касарна, купатило („бања“), касарница, цамија, пирамидница и црква.²⁹³ Касније Подбређе једном је било разорено. Иза тога оно је обновљено као мало село од досељених родова.

На месту где лежи Подбређе и око њега сада има остатака од зграда (темељи). Затим се познају рушевине једне воденице и старог храма. Храм се налазио на месту Црквиште, западно поред данашњег села. На Црквишту становници Подбрећа 1947. г. изорали су новце, крст, темеље, један мермерни стуб и дубање. Раније је Црквиште било обрасло у шуму и ту су се познавали већи остаци од зидова. На Црквишту сада су њиве. Пирамидница је била на садашњем истоименом потесу. На овом месту изоравају се темељи од некадашњих зграда.

У повије турско доба Подбређе је постало чифчишко насеље. Сада се памте последњи власници чифлика. То су били: Мемет-паша, Рушид-паша, Руфат-ага и Шемши-бег. Сви су живели у Тетову. После Мемет-паше, путем мираза, касније је пришао Иљаз-ага. Власници чифлика у селу су имали субаше. У Подбрећу сада су очуване куле-конаци Шемши-бега и Иљаз-аге.²⁹⁴

Од чифчиства Подбређе се ослободило 1912. г. Иза тога до 1946. г. заостао је нераспадут само посед Иљаз-аге (кажу и Иљаз-ефендије) који је захватао око 60 ха. Ову земљу помепути сопственик обрађивао је помоћу чифчија и момака (били су Роми). Они су живели у пет једноделних зграда и сада очуваних.

Око 1900. г. Подбређе је имало 20 православних домова,²⁹⁵ са 140 становника.²⁹⁶ — 1916. г. у селу је саграђена црква Св. Арханђео. Пре тога на том месту храм није постојао.

Подбређе највећим делом насељено је православним македонским и српским становништвом. У мањем броју има и муслимана Турака и Цигана. Сви родови су досељени.

а) Православни родови: Грашари (2 к., Петковдан), стари досељеници. Тачно старину не знају. Имају робака у суседном Јегуновцу. — Кромидаровци (7 к., Св. Никола), дошли из Пештера, сада расељенот села на Жедену. Одатас су избегли доста рано и то „од змија“. По досељењу у Подбређе они су своје претке и надале закопавали у старом суседном селу Пештеру.²⁹⁷ Једна Кромидаровска породица преко Подбрећа прешла је у Тетово где је изумрла. — Рикаловци (2 к., Св. Никола), овде живе од пре око 130 година. Доселио се оснивач рода Ристе из Кучкова у Скопској котлини (Стојан, жив, 70 година — Анто — Столе — Ристо, који се доселио). Оснивач рода у Кучкову „утепао Турчин“ и зато је добегао овде. Од овог рода шест породица прешло је у Јегуновце и једна у Прелубиште. — Митревци (3 к., Ваведене), дошли 1916. г. из Врбештице у Сиринићу. Овде су се населили на аграрну земљу. Једна Митревска породица прешла је у Копаницу. Митревци славе Св. Илију, а то је слава њиховог храма у Врбештици. — Синиковци (2 к., Бурбиц), дошли из Севла у Сиринићу. Овде се населили у исто време и на исти начин као и Митревци. — Орлофевци или Вељовци (2 к., Св. Арханђео), место старине, време и начин досељења исти као код предњих родова. У Врбештици живели су у махали Орлофеве. — Сане (1 к., Петковдан), дошли 1916. г. из Раотинца. Тамо су им род Младенов (24 к.). Њихово даље

порекао је из сада арбанашког села Лисца на Шар-планини. — Јовчески (2 к., Св. Арханђео), дошли 1919. г. из Вратнице. Земљу су купили. У Вратници род су им Васиљевци. Они су некада живели у Моравцу, сада пустом селишту педааско од Вратнице. — Богданоски (1 к., Св. Арханђео), дошли у исто време и из истог села одакле и Јовчески. Пре тога њихови стари у Вратницу су дошли из Старог Села. — Савевци (2 к., Св. Варвара), дошли 1920. г. из Беловишта. Земљу су купили. У Беловишту припадали су стариначком роду Марковци. — Јанкоски (1 к., Св. Никола), дошли 1930. г. из Одрија. Тамо имају рођака. — Пероски (1 к.), пореклом из Г. Мураве. Одатле иселио се отац данашњих становника Анђелко. Он се прво населио у Тетову, после прешао у Брвеницу, а 1938. г. дошао у данашње село. — Богојески (1 к., Св. Никола), дошли 1942. г. из Одрија. Оснивач рода био је „посинет“. Тамо имају рођака.

б) Роми: Таирови (3 к.), дошли као чифчије почетком овог века из Старог Качаника на Косову. 1946 г. добили су аграрну земљу. Сада говоре арбанашки. — Садрија (1 к.), дошли када и Таирови као чифчије. Тачно старину нису ми казали. 1946. г. добили аграрну земљу. Говоре арбанашки. — Синанови (1 к.), дошли када и предњи родови као чифчије из неког села у Дреници. 1946. г. добили су аграрну земљу. Говоре арбанашки.

в) Турци: Абазои (1 к.), дошли из Тетова. До 1946. г. у Подбређу имали су чифлик.

Поред исељеника који су наведени уз поједине напред поменуто родове, сазнао сам из Подбређа и за друга исељавања. Ту долазе ови: а. Максдонци: Пашини (4 к.), живе у Лешку. Потичу од претка који се доселио као домазет из Подбређа. — б. Турци: Стрег (1 к.), живе у Нерашту. Тамо су дошли из Подбређа.

139. Јегуновце

Село лежи у равници, лево поред Вардара. Ссверно од Јегуновца почиње клисура Дервен. Воду за пиће становници добијају из плитких бунара (дубоки 1 до 2 m). У неким бунарима намештене су пумпе.

Око Јегуновца лежи атар који се дели на два дела: на пољски са запада, севера и југа и на планински или жедењски са истока. Називи за обрађено земљиште у пољу су: Пашина Бавча, Челакоо, Селиште, Бозиче, Дубрапа, Зука, Црна Река, Ачково, Ракити, Фејзоо, Лукичче, Драгајнца, Делба, Драгањак, Дуб, Бучеј, Паљеник, Гумења, Пладниште, Вир, Злокућане. Топографски називи са необрађено и највећим делом стеновито жедењско земљиште су: Долче, Фојник, Дупник, Златица, Косматница, Дворачки Дол, Градиште, Марков камен, Маркоа чешма, Олуш, Уши, Бумуринте, Старо Ђубре, Цер, Дубрава, Шаини Нивчиња, Рамниште, Присој, Осој.

Јегуновце је збијено насеље. Куће су поређане у две махале које се зову: Горно и Дољно маало. Село укупно има 15 родова са 50 домова (1947. г.).

Јужно од села, према Подбређу, налази се место Селиште. Ту су сада њиве, а остаци од старина се не познају. Становници не знају да ли је на Селишту било некада село.

Данашње Јегуновце основали су досељени родови. Прво су се доселили преци рода Пепелкои. Они су били из Пештера, сада пустог селишта на Жедењу. Иза њих прибирали су се досељеници и са других страна. У другој половини XIX века село је нарастало на 16 православних домова.²⁹⁸

Крајем XVIII или почетком XIX века Јегуновце је постало чифчиско насеље. Сада се знају имена неких каснијих поседника. То су били: Есад-паша, Мемет-паша, Акик-паша и Јусуф-бег.²⁹⁹ Први је живео у Желину, а остали у Тетову. Власнике земље заступали су субаше. То су били Арбанаси. Од чифчиства стаповници су се ослободили 1912. г.

У клисури Вардара, са десне стране, на око један сат хода од Јегуновца, налази се место Градиште (715 m). То је високо кречњачко узвишење са slabим остацима од зидова (цигле, камен) и ћерамиде. Око Градишта постоје рупе у којима се некада правно креч („варници“). Утврђење на јегуновском атару служило је за чување пролаза кроз клисуру. Око поменутог Градишта су топографска имена: Вучи камен, Марков камен и Маркова чешма. Последња два назива дата су „по краљ Марко“.

Како је забележено у литератури 1900. г. Јегуновце је имало 16 православних домова.³⁰⁰ — Услед пожара 1945. г. у овом селу изгорело је 25 кућа. Те су куће одмах обновљене. — На месту где је сада гробље некада је постојала црква посвећена св. Арханђелу.

Јегуновце је православно македонско село. Родови: Пепелкои (1 к., Св. Арханђео), како је поменуто, они се рачунају за најстарији сеоски род. Овде је дошао оснивач рода Анто као чифчија. Мушки потомци у овом роду су изумрли и сада у овој кући живи посињени Дамјан који је дошао из Д. Лешнице. Дамјан у Д. Лешници припадао је роду Кузмановци. Њихова даља старина је из Пореча (село Сушица или Брезница). Одатле су се иселили пре око 130 година. — Котлинци (20 к., Св. Алимпије Столпник), дошли из Котлипе, сада арбанашког села у Качаничкој клисури. Овде живе од пре око 130 година: Колс, жив, 37 година — Вељо — Блаже — Анто — Вучко, један од њихових првих досељеника. У Јегуновцу преци су им радили као чифчије на поседу Мемет-паше. Род Котлинци сада се дели на ове мање гране: Вучкови, Јовановци, Димовци и Трајковци. Две породице од рода Котлинци одселиле су се у Тетово. — Горчески или Смиљаноски (3 к., Бурђевдан), дошли су „на чифлик“ из истог места одакле су и поменути Котлинци. Они су од њих нешто млађи досељеници. — Батовци (2 к., Бурђив), пореклом из косовског села Сопотнице. Овде је дошао оснивач рода Трпе пре око 110 година као чифчија (Божин, жив,

50 година — Нако — Томо — Трпче, који се доселио). Једна њихова породица прешла је у Бугарску. — Машоски или Димушчи (5 к., Петровдан), доселили су се пре око 105 година из Копанице у подпожју Жедена (Стојан, жив, 45 година — Спасо — Цветко — Димуш, који се доселио). Оснивач рода побегао је из Копанице јер је тамо трпко насиља од Арбанаса. У Јегуновцу насељено се на чифлику и тако га је сопственик чифлика заштитио од арбанашког прогањања. — Кашовци (3 к., Св. Архангело), досељени су али време и старину не знају. — Ђукљевци (1 к., Св. Врачи), дошли су у турско доба из Старог Села. Тамо су припадали роду Јањевци, који су старинци. — Гуштероски (1 к., Св. Врачи), досељени су као чифчије око средине XIX века (Трајко, жив, 73 година — Коце — Стојко, који се доселио). Тачно старину не знају. Једна њихова породица живи у Румунији. — Рикаловци (5 к., Св. Никола), дошли 1908. г. из Подбређа. Тамо имају истоимених рођака. Права старина им је из Кучкова у Скопској котлини. Тамо су имали велики род. Из Кучкова иселили су се пре око 130 година. Једна њихова породица из Јегуновца иселила се у Београд. — Муловци (3 к., Петковдан), дошли на купљену земљу 1918. г. из Вратнице. Тамо су припадали једном стариначком роду (односно они су некада живели у Моравцу сада пустом селишту недалеко од Вратнице). — Борбиовци (1 к., Св. Врачи), дошли „на купено“ 1921. г. из Старог Села. Тамо су припадали роду Краговци, чија је старина из сада арбанашког села Ораша. — Пејчинови (2 к., Св. Никола), дошли „на купено“ 1922. г. из Беловишта. Тамо су припадали истоименом стариначком роду. — Машкоћевци (1 к., Петковдан), дошли из Вратнице. Пре досељења у Јегуновце неко време живели су у Подбређу. У данашњем селу су од 1923. г. Имају истоимених стариначких рођака у Вратници. Некада су им стари живели у Моравцу, сада пустом селишту код Вратнице. — Серафимовци (1 к., Петковдан), дошли 1925. г. из Раотинца где су били старинци. Земљу су купили. — Цветап (1 к.), пореклом је из села Сопотнице на Косову.

140. Дворце

Ово је мало насеље, које лежи на темену терасе у проширеном делу Жеденске Клисури с десне стране Вардара. Становници воде пију из три бунара и са једне чесме. Око села су потеси под њивама и ситнијом шумом. Њихови су називи: Дворце, Љуги Клинес (Црквени до), Ара те Реа (Нова њива), Кодра ливад, Рескиле, Кодра ме Дисме (Средње брдо).

Дворце је разређеног типа. Куће су поређане у четири мање групе. Оне су удаљене 300 до 400 м. Насеље свега има 6 родова са 12 домова (1947. г.).

По народној традицији, Дворце је некада било старо и велико село. Личило је, кажу „како град“ са трговинама, једним манастиром и ту је био „војводин двор“.

Поред насеља са западне стране диже се узвишење Градиште. Оно лежи на атару Јегуновца. До Градишта су топографски називи Марков Камен (Ксши Маркут) и Маркова чепма (карсно врело); имена су добили „по крад Марко“.³⁰¹

Старост Дворца види се и по писаним изворима. Кјебир Мехмед-бег из Скопља двојици својих синова, поред осталог поседа у Пологу, 1470. г. завештао је свој пашњак на Жедену. На једној страни пашњак се простирао до пута што води од Змиинице (сада потес на атару Раотинца) у Удварце и до пута „што води из Раотинца за Удварце“. Од Удварца (односно Дворца) градица је „позади манастира“, па одатле стрмо на ниже спуштала се у Вардар.³⁰² Помен Удварца сигурно се односи на данашње Дворце. То се види не само по имену насеља, већ и по имену осталих назива и по манастиру.

Старо хришћанско и македонско Дворце касније је било уништено. Земљиште око села присвојило је Арбанас Мемет-паша Дерала из Тетова.³⁰³ На његов чифлик долазили су сваког лета да раде Македонци из Раотинца. Аграрна власт 1920. г. становницима из Раотинца земљу у Дворцу доделила је бесплатно. Али иза тога настао је спор између поменутих сељака и Алим-бега, сина Мемет-паше. Алим-бег ову је земљу повратио 1926. г. и исту уступио својим арбанашким сународницима из родова Љоковци и Ксуч, који се ту доселили из села Котлине у Качаничкој Клисури. Од поменутих године Дворце је опет постало стално насеље, али не македонско као раније, већ арбанашко.

Манастир у Дворцу лежао је у садашњем источном крају насеља. После првог светског рата на манастиришту (познавали су се зидови) власник чифлика Алим-бег саградио је шталу, а затим ту су направили куће и неки досељени Арбанаси.

До 1912. г. у шумама изнад Дворца долазили су да секу дрва за огрев и да напасају стоку становници из Подбређа. Шуме непосредно изнад Дворца сада припадају македонском селу Јегуновцу.

Сада у Дворцу живи муслиманско становништво које говори арбанашки. Родови су двојаки: једни су прави Арбанаси, а други су поисламљени па поарбанашени Словени.

а) Арбанашки родови: Љок (5 к.), пореклом од фиса Краснић у с. Арбанији. Из старина најпре су дошли у село Котлину код Качаника. Од 1926. г. из Котлине почели су постепено да прелазе у Дворце. У Котлини имају истоимених рођака. У Дворцу их насељено, како је поменуто, сопственик чифлика Алим-бег. — Ксуч (3 к.), пореклом од фиса Краснић у с. Арбанији. Овде су дошли преко Котлине у Качаничкој клисури у исто време и на исти начин као и помиснути род Љок. У Котлини имају истоимених рођака. — Тош (1 к.), пореклом од фиса Бериш у с. Арбанији. Овде дошли око 1935. г. прско села Ижинца код Урошевца. — Муљак (1 к.), пореклом од фиса Краснић у с. Арбанији. Овде су дошли када и род Тош преко из села Гајра код Качаника. — Дин (1 к.), дошли су пре неколико година из села Грачана у Скопској котлини. Права старина им је

из с. Арбаније. У Грачану имају рођака који припадају фису Краснић.

б) Поисламљени па поарбанашени Словени: Вљаш (1 к.), дошли 1926. г. из Котлине у Качаничкој клисури. У Котлини имају истоимени стариначки род.³⁰⁴

141. Орашко Градиште

Ово је најистакнутије Градиште у Пологу. Лежи у Жеденској клисури Вардара, лево од реке. Зове се Орашко по томе јер се налази на атару суседног села Ораша (Ораше од Градишта удаљено је око 4 km).

Градиште је везано за високу косу стрмих страна која се пружа између Вратничке и Рогачевске реке. Овој коси најлакше је прићи једино са северне стране. На њеном јужном крају налази се врх (око 520 m) са некадашњим утврђеним насељем. Поменути врх природа је нарочито издвојила и начинила веома подесним за одбрану у клисури. На темпу овог врха налазе се трагови опкопа, који су опасивали утврђење са северне стране. Данас су ти опкопи махом насути земљом, али су ипак довољно приметни. Унутар опкопа су зидови. Они су најбоље очувани са северне и јужне стране где су сигурно биле куле. Материјал за зидове је месни камен (шкриљци, сруптивне стене) слаган у комаде и по њима цигла прилепљена кречом. У зидовима се виде четвртасте шупљине, у којима су биле греде. Оне су везивале поједине делове зида. Дебљина зидова износи око 1.5 m. Поред зидова у јужном делу познају се рупе где су копали сељаци из Вратнице. Они су тада, место закопаног злата како су очекивали, нашли гробове. Уопште Градиште оставља утисак да је било на веома подесном месту за одбрану, онако исто како су грађена важнија утврђења у другим нашим областима.

До утврђења са северне стране на једној заравни некада се налазио храм. Становници из Вратнице памте када су се од овог храма познавали зидови. Сада је земља овог црквишта обрађена. Прича се, да је раније код овог градишта постојала и друга мања црква. Она је остала на месту где је сада њива Арбанаса Акика из Ораша. И на том црквишту раније су се познавали остаци од старина.

Код становника у Д. Пологу постоји жива традиција о Орашком Градишту. Ова традиција садржи успомене на историјске догађаје. Зато је вредно њој посветити пажњу, јер нема других писаних помена. Како се наводи, некада је Градиште са околним земљиштем било насељено хришћанским Словенима. Тада је оно било „како град“ у Д. Пологу.³⁰⁵ Тај град је постојао до доласка Турака. Приликом турског продирања њихова војска освојила је Жеденску клисуру са скопске стране и то до самог Градишта. У Полог Турци нису могли ући јер их је спречавала одбрана нашег становништва које је било утврђено у Градишту. Због тога је преко Орашког Градишта неки време „водила државна граница“.

Једном је био Ускрс и тада су се браниоци из Градишта веселили. Ту прилику искористили су Турци који су напали изненада и тако су они Градиште освојили. Преживели словенски становници избегли су: неки су отишли у један сакривенији положај где су основали данашње село Ораше (то место пре тога било је обрасло храстовом шумом), други су прешли на падину Шар-планине где су основали данашње Старо Село (ту су се пре тога налазили пчелари становника из Градишта), а трећи су избегли на друге стране.³⁰⁶

Око Орашког Градишта има знатан број карактеристичних назива за која су везана народна предања. То говори да је раније Жеденска клисура Вардара била добро насељена (боље него сада) и да је имала већи значај од данашњег. Равно земљиште западно од Градишта, а на дну долине Вратничке Реке, околни становници зову Собри. Ту су се састајали браниоци утврђења и становници који су живели око њега на договор и весте. Земљиште које лежи северно од Градишта зове се Горна граница. Оно земљиште које лежи јужно од Градишта означава се као Долна Граница. Равап вардареве терасе у подножју Градишта зове се Подградиште. Ту је, вели, некада била варош. Ова варош прелазила је и на десну страну Вардара где је захватала данашње насеље Дворце. Варош је била позната по недељним пазарима. На месту где је Подградиште неки становници приликом копања налазили су на кречане („варници“) и па старе новце.

Поменути локалитет Собри у литератури се спомиње у две турске вакуфнаме. Геддеон Јуришић, који је путовао из Тетова у Скопље око средине XIX века, идентификовао је Жеденску клисуру Вардара са клисуром старог града Просека код Демир Капије. На тај начин он је преко свог „Дечанског првенца“ (Нови Сад, 1852) то унео и у литературу с тврђом (стр. 103): како је тобоже ово утврђење саградио Стрез и да су се ту збивала она нечовештва о којима прича монах Теодосије у житију Св. Саве. Зато отада рђаво обавештени људи називају ово утврђење и Стрезовим градом.³⁰⁷

Земљиште око Орашког Градишта остало је дуго времена ненасељено. Оно је већим делом обрасло шумом и служило је као паша за козе сељацима из Ораша. Тек у првом светском рату на месту званом Подградиште населили су се пеки Арбанаси из Ораша.

Становништво Орашког Градишта припада роду Куљаш (5 к.). Ту су дошли из села Ораша 1915. г. Поменуће године њихове куће у Орашу биле су им запаљене. Зато су они прешли на Подградиште где су раније имали трла. Поменути становници трла су претворили у куће. Око кућа крчењем створили су њиве. Род Куљаш, или како их зову и Аметовци (по Амету, жив. 75 година, који се први овде доселио) је грана поисламљеног па поарбанашеног словенског рода у Орашу. Они су тамо били старинци (видети детаљније у опису Ораша).

Становници Орашког Градишта сада се баве земљорадњом, сточарством и раде у руднику „Радуша“. Околни потеси зову се: Гра-

диште или Каља, Прслина, Бупак, Река Саат (Сува река), Вардар, Шулон (Присој). — Орашко Градиште, зато што је мало насеље, у администрацији се води као заселак Ораша.

142. Радуша

Радуша лежи у средишњем делу Жеденске клисуре, десно од Вардара. Изнад села диже се стрма кречњачка падина. Она је местимично под шумарицом и оскудном пашом. Њиве леже по дну клисуре око Вардара.

Становништво Радуше раније је пило вардарску воду. Од 1925. г. у овом селу почело је са копањем бунара (постоје 15 бунара). Њихова дубина износи 20 до 45 м. У неким бунарима вода лети пресушује. На сеоском атару, леве од Вардара, избијају извори: Џибри, Каре, Крој Селмани (Селманов Извор).

Потеси по граници атара: Крива Кобила, Тераса, Шкал, Лактишт, Уминик, Прој Корбит (Гавранов До), Ксп Воденикит (Водени Камен), Прој Четас (Четнички До), Лак Куритаве (Криво корито), Кодра Голоче (Голо брдо), Река Саат (Сува Река). Потеси унутар граница атара: Осој, Равша, Хурза Кучковас, Црвеника, Џибра, Кодра Чеве (Воловско брдо), Прој Трлаве, Прој Кишес (Црквени поток), Киша (Црква), Лактиште, Крај Кобила, Чара, Равша, Те Бреге, Те Вори Гермази, Мајура.

Радуша је збијеног типа. Дели се у четири махале: Љамалар, Тољ, Реч и Карач. Њихова су имена по главнијим родовима. Куће појединих родова су на окупу. У свему селу има 17 родова са 116 домова. (1948. г.).

Радуша је веома старо насеље. У писаним изворима помиње се у повељи српског краља Милутина 1308. г. У тој повељи истиче се да је једно властелинство манастира Св. Никита у Скопској котлини имало границу која је допирала до међе села Радуше.³⁰⁸

Радуша најпре је по становништву била православно македонско село.³⁰⁹ Касније ту су почели да се насељавају муслимански Арбанаси због којих су се поменути старинци постепено иселили. Сада сам сазнао само за један иселин македонски род из Радуше. То су: Петревци (11 к., Св. Никола), живе у селу Глабу у подножју Шар-планине. Код њих је очувано предање да су њихови преци тамо дошли из Радуше. Други македонски родови из Радуше отишли су на разне стране тако да је о њима сада тешко прибавити одређене податке.

Када је у Радуши живело македонско становништво, тада је у њој постојала и црква. Црква се налазила на месту сада званом Киша. То је јутисточно одмах поред села. Трагови од храма на површини земље не познају се јер је земљиште обрађено. Крај Црквиништа је топографски назив Прој Кишес (Црквени поток или до). О остацима од цркве у Радуши има помена и у делима старијих писаца. А. Стојанов у другој половини прошлог века записао је да су крај радушког црквиништа тада постојали гробови са крсто-

вима. У то доба Радуша је укупно имала 60 муслиманских домова.³¹⁰

Радуша је 1888. г. била запаљена, па се одмах иза тога обновила. Како стоји у једном писаном помену, крајем XIX века у Радуши главно занимање било је производња дувана.³¹¹ Ово занимање становници су занемарили после другог светског рата због радова који су отпочели у суседном руднику.

Дале од села на атару постоји потес Те Вори Гермазит. Становници кажу да тамо има неких старих гробова.

Сада у Радуши живи муслиманско становништво које говори арбанашки. Једни родови су чисто арбанашки, док су неки поисламљени па поарбанашени Словени.

а) Арбанашки родови: Карач (23 к.), живе у истоименој махали. Рачунају се као најстарији муслимански досељеници у Радуши. Овде живе од пре око 180 година: Јакуп, жив, 60 година — Мемет — Јакуп — Берам — Демир — Ссфа, који се први доселио. Пореклом од фиса Шаља у с. Арбанији. Кажу, да су родовско име добили по селу одакле су се доселили. Једна њихова породица прешла је у Турску. Арбанаса зване Карач има и у другим околним селима, на пример, у Студеничану, Бојану и Буковићу код Скопља. Они су се доселили из Љуме у с. Арбанији. — Љамалар (5 к.), живе у истоименој махали. Пореклом су од фиса Бериш у с. Арбанији. Овде је дошао предак Ислам и по њему су добили родовско име (Ислам — Љамо). Имају по једну одсељену породицу у Тетову и Турској. — Зенслар (10 к.), имају исто порекло као и поменути род Љамалар. Три њихове породице иселили су се у Тетово (једна тамо изумрла). — Стафалар или Тољ (19 к.), живе у махали Тољ. Пореклом су од фиса Бериш у с. Арбанији. Имају иселиника у Прошовцу код Теарца (Радслар, 4 к.) и у Турској (1). — Кикировци или Кикири (7 к.), пореклом од фиса Бериш у с. Арбанији. У Радуши живе од пре око 130 година: Шеадин, жив, 44 године — Асан — Ибиш — Асан — Реџеп, који се доселио. Родовско име добили из подсмеха. Неки њихов предак украо је циганску девојку којом се оженио. Род су им истоимени становници који живе у Првцу на Шар-планини. Са њима су из с. Арбаније пошли у исто доба. Од овог рода преко Радуше једна породица иселина је у Тетово и једна у Турску. — Реч (17 к.), куће су им у истоименој сеоској махали. Становници овог рода имају приномањсту боју коже. Кажу, да су пореклом од фиса Краснић у с. Арбанији. Могуће је да су они овде досељени из с. Арбаније као Цигани. Имају једну одсељену породицу у тетовској Копаници. — Прокке (10 к.), рачунају се у млађе сеоске досељенике. Пореклом од фиса Краснић у с. Арбанији. Овде су дошли преко Качаничке клисуре. — Матњан (2 к.), доселио се део данашњих становника из Матје у с. Арбанији. — Буљк (3 к.), пореклом од фиса Краснић у с. Арбанији. — Љок (3 к.), дошли из Котлине у Качаничкој клисури. Тамо имају истоимени велики род. У Котлину су дошли шест браће из с. Арбаније (фис Краснић). — Буљца (1 к.), дошли из

села Страже у Качаничкој клисури. Тамо су им род Арбанаси зван Ајрединозит. Њихово је право порекло од фиса Краснић у с. Арбанији. — Барјактари (2 к.), дошли из села Ораша. Род су им истоимени Арбанаси који живе у Првцу и Одрију. Право порекло им је у с. Арбанији. — Калишт (1 к.), дошао је дед данашњих становника из Калишта на Шар-планини. Даље порекло у с. Арбанији. — Бресе (5 к.), досељени су али старину ми нису казали. — Велке (1 к.), дошли из Мирдита у с. Арбанији. Име су добили по месту у старини. Једна породица од овог рода одселила се у Тетово.

б) Поисламљени па поарбанашени Словени су: Туши (6 к.), старо родовско име им је Куљаш (кажу и Куланч). Овде су дошли из Ораша. Тамо су припадали истоименом великом роду. Њима је у Орашу на ислам прешао предак из четвртог појаса. Они имају једну очувану православну родовску грапу која сада живи у Старом Селу на Шар-планини (Краговци). Видети опис Ораша и Старог Села. — Торбеши (1 к.), дошли из Урвита на Шар-планини. Даље порекло у Призренској гори.

НАПОМЕНЕ

А. ОПШТИ ДЕО

¹ Градска насеља Тетово и Гостивар нисам могао детаљно испитати, нарочито у погледу састава и порекла становништва.

² Видети А. Колишевски, Љ. Арсов и М. Хали-Василев: Македонска стварност и странска аспирације, Београд, 1958, стр. 1—108; А. Колишевски: Во историјата се ретки примерите на притисок каков што беше врз македонскиот народ за неговата асимилација. Гласник на Институтот за национална историја, год. II, бр. 2, Скопје, 1958.

³ Села и становништво у Д. Пологу, око 1928. г. испитао је пок. Стојко Аћимовић, проф. гимназије у Тетову. Његови необјавени подаци пропаали су у другом светском рату.

⁴ Поред карте на крају рада, треба се служити секцијама: „Гостивар—Кичево“, „Качаник“, „Призрен“ и „Дебар“, размер 1:100.000.

⁵ Народно схватање о граници између Горњег и Доњег Полога није исто у свим селима.

⁶ Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија и манастир Лешак, Гласник Скопског научног друштва, књ. XII, Скопје, 1933, стр. 34.

⁷ У његовом раду „По Тетовској области“, Братство XXIX, Београд, 1938, стр. 180.

⁸ За разлику од Призренског Подгора, полошки Подгор зове се Тетовски.

⁹ 1. IX 1955. године образован је само један срез тетовски. Село Радуша по тој управно-административној подели припало је скопском срезу.

¹⁰ Р. Грујић: пом. рад, стр. 34.

¹¹ Р. Грујић: Властелинство Светога Борџа код Скопља XI—XV в., Гласник Скопског научног друштва, књ. I, св. 1, Скопје, 1925, стр. 48, 56; исти: Полошко-тетовска епархија..., стр. 34.

¹² Полог, София 1929, стр. 316, 317.

¹³ Имената на некои македонски градове, Македонски преглед, год. VII, књ. 4, София 1932, стр. 10.

¹⁴ Р. Грујић, нав. рад..., стр. 34.

¹⁵ Гласник Скопског научног друштва, књ. XV—XVI, Скопје, 1936, стр. 398.

¹⁶ В. Радовановић: Тиквеш и Рајец, Насеља и порекло становништва, књ. 17, Београд, 1924, стр. 523; Ј. Цвијић: Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије, књ. I, Београд, 1906, стр. 322.

¹⁷ В. Радовановић: пом. рад, стр. 414.

¹⁸ Секција „Прилеп—Битољ“, раз. 1:100.000.

¹⁹ Гласник Скопског научног друштва, књ. XV—XVI, стр. 398.

²⁰ Ј. Дедијер: Херцеговина, Насеља српских земаља, књ. VI, Београд, 1909, стр. 32.

²² Кад сам се распитивао о значењу имена Полог, то међу садашњим становницима није знао нико да протумачи.

²³ Ј. Цвијић: Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије, књ. III, Београд, 1911, стр. 1060; књ. II, Београд, 1906, стр. 513 и друге.

²⁴ Полошка котлина геолошки није картирана. Њен састав змањшта до сада је представљан на прегасним картама на којима су представљени крајеви већег опсега. Такве карте су: Ј. Цвијић: Геолошка карта Старе Србије и Македоније, раз. 1:500.000, Београд 1903; А. Бончев: Петрографски и минерални изучавања у Македонији, раз. 1:600.000, Софија 1920; F. Kossmat: Geologie der zentralen Balkanhalbinsel. Die Kriegsschauplätze 1914—1918, geol. dargestellt, H. 12, Berlin, 1924; К. Петковић: Геолошка карта краљевине Југославије, раз. 1:1.000.000, Београд, 1930—1931; Стефан Бончев: Карта на средната и источната част на Балкански полуостров, раз. 1:800.000 и друге.

²⁵ Код Новог Села Папрадног шкриљци се на једном месту пружају СЗ-ИИ, а падају СИ, код села Печкова на једном месту шкриљци се пружају З-И, а падају северу, док на другим местима опет близу Печкова шкриљци се пружају С-Ј, а падају западу, на путу Д. Јеловце — Равен шкриљци се пружају С-Ј, а падају истоку; код Врањовца пружају се И-З, а падају северу, код Дебреша пружају се ССЗ-ЈИИ, а падају СИ; код Лисца пружају се СЗ-ИИ, а падају истоку, итд.

²⁶ П. Јовановић: Хидрографске особине серпентина, Годишњак Скопског филозофског факултета, 1930, књ. I, стр. 222, 223, и карта на стр. 221.

²⁷ Ј. Цвијић: Основе..., књ. III, стр. 1064; Стефан Бончев: пом. карта; П. Јовановић: пом. рад, карта на стр. 221.

²⁸ По називима врсте тла постали су у Пологу поједини топографски називи: Црвеники (Вруток), Црвени Мел (Вратница), Црвена земја, (Сиричино), Песак (Јажинце), Пешчине (Доброште), Песци (Сиричино), Мртвица (Челопек), Епидемија (Брвеница), Шамакница (Требош), Галиба (Јанчиште), Смолишца (Рогачево), Умник (Радуша), Белош (Јелошник), Каменица (Милетино), Краста (Сретково) и други.

²⁹ Ј. Цвијић: Основе..., књ. III, стр. 1063, 1064, 1066; Б. Ж. Милојевић: Високе планине у нашој Краљевини, Београд, 1935, стр. 401; исто: Главне долине у Југославији, Београд, 1951, стр. 18, 396.

³⁰ Ј. Цвијић: Основе..., књ. III, стр. 1064, 1065, 1067; Б. Ж. Милојевић: Високе планине..., стр. 396—411.

³¹ Високе планине..., стр. 396—411.

³² Б. Ж. Милојевић: Високе планине..., стр. 401, 402.

³³ Ј. Цвијић: Основе..., књ. III, стр. 1064.

³⁴ Више података о језерским терасима у Пологу видети Б. Ж. Милојевић: Главне долине..., стр. 396, 397.

³⁵ Б. Ж. Милојевић: Географске области у Македонији, Конгрес на географите од ФНРЈ, II, Скопје, 1952, стр. 23.

³⁶ Ј. Цвијић: Основе..., књ. III, стр. 1061.

³⁷ Јесен је топлија од пролећа, нарочито у нижим деловима котлине. На планинама та разлика није тако изразита.

³⁸ Видети Б. Ж. Милојевић: Високе планине..., стр. 119.

³⁹ Б. Ж. Милојевић: Главне долине..., стр. 88.

⁴⁰ Видети Б. Ж. Милојевић: Високе планине..., стр. 120.

⁴¹ Х. Ренијер: Карта годишње количине кише у краљевини Југославији, Збирка карата Географског друштва, број 4, Београд, 1935.

⁴² П. Вујковић: О географској подели и режиму киша у нашој држави, Београд, 1927, стр. 12.

⁴³ Ibid., стр. 3.

⁴⁴ 1947 године први снег на полошким планинама пао је 10 октобра.

⁴⁵ 7. III 1948. г. доња снежна граница на Шар-планини лежала је на висини од 1200 м.

⁴⁶ Упоредити К. Т. Киров: Граница на климатичните варијације у Балкански полуостров, Известия на Българското географско друштво, књ. IV, карта на стр. 39, Софија, 1937.

⁴⁷ К. Т. Киров: пом. рад, стр. 40.

⁴⁸ Врело у селу Благу, по причању сељака, показује врло занимљиву појаву у колебању воде: његова вода потпуно пресохне после сваке периоде од 7 до 8 година. Затим извор буде сув 1 до 3 године, па се иза тога опет појави вода као и раније.

⁴⁹ Мања карсна врела виде се у Пологу још у селима Симњаци (Манастирски Извори), Г. Боновици, Вејцу, Рогачеву.

⁵⁰ П. Јовановић: Хидрографске особине серпентина, стр. 226.

⁵¹ Овај извор садржи сумпор-водоник и оксид гвожђа (А. Алексић: Бање и минералне воде, Споменница 25-годишњице ослобођења Јужне Србије, Скопље 1937, стр. 795).

⁵² Воде из извора у В. Речици таложи велику количину лимонита из кога се види да је гвожђевица.

⁵³ У Слатини постоје 3 минерална извора. О томе видети Б. Вајић: Минералне и лековите воде у Јужној Србији, Гласник Скопског научног друштва, књ. VI, стр. 75, 76, 77, 78, Скопље, 1929.

⁵⁴ Видети Ј. Трифуноски: Врело Вардара, „Природа“, Загреб, 1956, стр. 256.

⁵⁵ Ј. Цвијић: Основе..., стр. 1066.

⁵⁶ Једна велика поплава Вардара била је почетком маја 1938. У то доба велику пустош причинила су и вардареве притоке Маздара, Богвинска Река и Тетовска Бистрица.

⁵⁷ Подаци о језерима на Шар-планини изнети су у раду Б. Ж. Милојевић: Високе планине..., стр. 134—138, 411—414. Из те расправе овде су изнете само неке главне одлике. Видети Д. Кривокапић: Уништавање шар-планинских језера природним засињањем, „Природа“, 9—10, Загреб, 1958, стр. 337—339.

⁵⁸ Б. Ж. Милојевић: Високе планине..., стр. 127, 128.

⁵⁹ По свом укупном биогеографском изгледу Полог углавном лежи на граници средњеевропске и медитеранске флоре (Н. Кошанин: Четинари Јужне Србије, Гласник Скопског научног друштва, књ. I, св. 1, Скопље, 1925, стр. 257).

⁶⁰ Ако се погледа на котлинско дно са неког узвишења, одмах падају у очи села по густом дрвећу. По дрвећу познаје се и правац пружања села јер се оно помиче за насељем.

⁶¹ Код села Непроштена (део атара на котлинској равни) била је тако густа шума да су се у њој крили хајдуци. Код села Ратаја било је шумс у којој се ловила дивљач. Село Требош је добило име по томе што је основано у шуми која је крчена. Код Брвенице велика сеоска шума крчена је после 1918. г.

⁶² Такви топографски називи места су: Дубрава у Д. Ссдларцу, Долна Корија и Требац у Брвеници, Дабчиња у Сарајину, Јасен и Јасики у Озормишту, Леска и Тополица у Жеровјану, Требац у Радијовцу итд.

⁶³ На Шар-планини, услед дуготрајног и у прошлости добро развијеног сточарства, четинарска гора је скоро уништена (Н. Кошанин: Четинари на Шар-планини и Корабу, Гласник Српског географског друштва, I, Београд, 1912, стр. 22; Б. Ж. Милојевић: Високе планине..., стр. 174). Помогнута утицајем човека буква се местимично раширила и заменила четинаре (Н. Кошанин: Четинари Јужне Србије, стр. 247, 248).

⁶⁴ Релативно ниска горња граница листопадног региона последица је развијеног сточарства (Б. Ж. Милојевић: Високе планине..., стр. 151).

⁶⁵ Такви топографски називи су: Габер или Луг у Сетолу, Лугови и Габројца у Лафцу, Брест и Требенице у Селцу, Брезовица у Старом Селу, Арен у Вејцу, Забел у Бродцу, Јасике у Шипковици, Корија у Г. Палчишту, Буки у Јеловјану итд.

- ⁶⁰ Н. Кошанин: Четињари на Шар-планини и Корабу, стр. 25.
- ⁶¹ Б. Ж. Милојевић: Високе планине..., стр. 156, 157.
- ⁶² О биљним регионима на Шар-планини веома детаљне податке изнело је Б. Ж. Милојевић у свом раду „Високе планине...“, стр. 420—424.
- ⁶³ Од већег броја таквих назива места наводимо само ова: Стара Корија изнад Турчана, Корија код Форино, Габер и Крива Липа у Тудецу, Дубје и Јасен у Раутанцу, Луг и Јасика у Копаници итд.
- ⁶⁴ Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија..., стр. 48; Ј. Х. Васиљевић: По Тетовској области, Братство, књ. XXIX, Београд, 1938, стр. 177, 178.
- ⁶⁵ 1945. г. курјаци су били многобројни на Влајиници. Тамо ловци нису смели залазити у лов с керовима: курјаци би керове намамили у скровишта места и уништили.
- ⁶⁶ „Политика“, 5. III. 1959.
- ⁶⁷ М. Ebert: Reallexikon der Vorgeschichte VI, S. v. illyrier (N. Jokl). — Цитирано по М. С. Филиповићу: Гласинац, Насеља и порекло становништва, књ. 33, Београд, 1950, стр. 248.
- ⁶⁸ Г. Острогорски: Историски развој Балканског Полуострва у доба византиске превласти, Књига о Балкану II, Београд, 1937, стр. 92.
- ⁶⁹ Упоредити Б. Дробњаковић: Путевима наше земље, Београд, 1952, стр. 7.
- ⁷⁰ Г. Острогорски: пом. рад, стр. 93; М. Пурковић: Јужна Србија од V века до Карађорђевог устанка, Споменика 25-годишњице ослобођења Јужне Србије, стр. 191, Скопље, 1937.
- ⁷¹ Тада су се Словени раширили и западно од Полога у неким областима које сада леже у Арбанији.
- ⁷² У Средњем веку у Пологу местимично је било Влаха, а улазили су у њега и поједини Арбанаси. Укупан број једних и других није био велики. Од тих поменутих средњовековних страних представника у Пологу нема остатака.
- ⁷³ Р. Petrović: Polog, Zagreb, 1942, стр. 10.
- ⁷⁴ Г. Острогорски: пом. рад, стр. 98.
- ⁷⁵ Г. Острогорски: пом. рад, стр. 98, 99, 100; М. Пурковић: пом. рад, стр. 195.
- ⁷⁶ Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија..., стр. 35.
- ⁷⁷ Ibid., стр. 35, 36.
- ⁷⁸ К. Јиричек: Историја Срба, књ. I, Београд 1922, стр. 275; књ. II, Београд, 1923, стр. 3.
- ⁷⁹ Р. Petrović: пом. рад, стр. 10, 11.
- ⁸⁰ Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија..., стр. 34, 43.
- ⁸¹ После смрти цара Душана 1355. г. Полог је припао краљу Вукашину, па његовом сину Краљевићу Марку. О владавини Марка Краљевића очувана су и данас предања код полошког македонског становништва.
- ⁸² Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија..., стр. 36.
- ⁸³ Видети Ј. Трифуноски: Скопски Дрвци, Насеља и порекло становништва, књ. 34, Београд, 1954, стр. 365.
- ⁸⁴ Упоредити: Материали за изучавање на Македонију, Софија, 1894, стр. 58.
- ⁸⁵ М. Пурковић: пом. рад, стр. 223, 224, 225.
- ⁸⁶ Д. Шопова: Македонија во XVI и XVII век. Институт за национална историја, Скопје, 1955, стр. 62.
- ⁸⁷ Ј. Цвијић: Метанастичка кретања, њихови узроци и последице, Насеља и порекло становништва, књ. 12, Београд, 1922, стр. 29. — „Аустријска борба с Турцима увек је налазила одјека међу Југословенима“. Њихова војска крајем XVII века обећавала је „да носи на својим заставама хришћанско ослобођење“ (В. Боровић: Борба за независност Балкана, Београд, 1937, стр. 39, 40). — Б. Петров крајем прошлог века забележио је народну традицију која наводи да је у аустро-

-турском рату варошица Тетово била потпуно запаљена. Спасили су се од пожара само један хан и мост на Тетовској Бистрици (Материали..., стр. 418).

⁸⁸ В. Радовановић: Тиквеш и Рајец, Насеља и порекло становништва, књ. 17, Београд, 1924, стр. 198, 199.

⁸⁹ Т. Смиљанић: Мијаци, Горица Река и Мавровско Поље, Насеља и порекло становништва, књ. 17, Београд 1924, стр. 35; исти: Сточарство на Бистри, Стогову и Крчину, Посебна издања Географског друштва, св. 10, Београд, 1932, стр. 30.

⁹⁰ И. А. и Д. Руварац: О епархији печујско-мохачко-сечујско-ситетској од 1695—1733, Ср. Карловци, 1922, стр. II—17.

⁹¹ О сукобима турске и аустријске војске има у Пологу разних предања. Она су изнета у Посебном делу приликом описа Новог Села на Влајиници, Сушице, Г. Бањице, Дебрења и др.

⁹² Видети Ј. Трифуноски: Где се налазио град Полог?, Гласник Српског географског друштва, св. XXVIII, 2, Београд, 1948, стр. 153—156.

⁹³ Р. Petrović: пом. рад, стр. 17.

⁹⁴ О владавини Абдураман-паше постоје многа предања код нашег свста и код Арбанаса. О томе видети у Посебном делу описе села Лафца, Варваре, Купова, Урвича итд.

⁹⁵ Арбанашки чувари скупо су наплаћивали ту своју заштиту: постепено су присвајали најбољу селску земљу, затим су били јатаци новим пљачкашима и уходе за плен и крађу. Остало је у народу доста прича о делима тих арбанашких чувара села.

⁹⁶ Куга је било и у средњем веку, али те епидемије код садашњег становништва су ишчезле из сећања. Посасадња куга најбоље је запамћена код данашњих становника у селу Челопску.

⁹⁷ Са специјалним арбанашким четама у Пологу су над нашим становништвом направили велика недела нарочито Џемо из Симњице, Шериф из Желина, Локо из Лакавице, Аћиф из Речана, Фсјзо из Врпчишта и други.

⁹⁸ Окупациона граница између Арбанаса и Бутара водила је између села Варваре и Огуња на Шар-планини, затим је ишла северно од Непроштена, Ратаја, па јужно од Жилча и Сиричина у подножју Жедена.

⁹⁹ Дугачке су по 3, широке по 2 педља, а дебеле као даан.

¹⁰⁰ Основе..., књ. III, стр. 1069.

¹⁰¹ Полошко-тетовска епархија..., стр. 40.

¹⁰² Гласник Српског научног друштва, XXXV, стр. 76.

¹⁰³ Према духу полошког говора „селаште“ означава место где је некада било село, а сада га нема.

¹⁰⁴ Сада у Пологу постоји само један манастир у Лешку, док их је раније било седамнаест: у Симњици, Влаковици, Беловишту (В. Турчану), Цепчишту, Непроштету, Железном Речану, Дворцу, Лешници и др. Неки ранији полошки манастири имали су и своја имања.

¹⁰⁵ В. Скарпић: Утицај турског владања на друштвени живот, Књига о Балкану, II, стр. 138, 139.

¹⁰⁶ Овде су убројени и хришћани села Дуфа (106 к.) и Г. Јеловца (42 к.), који говоре арбанашки, али национално осећање им је југословенско. Затим у групи македонског становништва рачунати су и сви наши становници досељени из области у садашњој НР Србији и Арбанији. — За становништво Полошке котлине упоредити Р. Petrović: пом. рад, стр. 9—35.

¹⁰⁷ За време турске владавине имало је насељених муслиманских Арбанаса и у неким сада чисто македонским селима: Печкову, Купову, Церову, Г. Јеловцу.

¹⁰⁸ Торбени се уздржавају од учешћа у јавном животу. Немају особито јасне свести о националној припадности и себе називају муслиманима.

¹¹⁵ Гл. Белезовић: Турски извори за нашу историју, „Јужна Србија“, Скопље, 1922, стр. 167, 168. [Суседна кичевска област у другој половини XV века, поред већине Македонаца, имала је и извесан број Арбанаса. Они су били „утопени во македонскиот етнички елемент“ (А. Стојановски: Преглед економско-друштвених прилики во Кичевската нахија во втората половина на XV век. Гласник на Институтот за национална историја, год. II, Скопје 1958, бр. 2, стр. 143). Нешто слично тада је свакако могао бити и у Пологу.]

¹¹⁶ Међу овим родовима извесно највећи део чине прави старинци. Али биће да има и нешто давних досељеника који се пе сећају да су дошли, већ се издају као старинци.

¹¹⁷ На појединим местима, гас се у овом раду изнесе бројчани подаци, има малих песлагања насталих приликом рачунања. Али та незнатна неслагања не одузимају ништа од вредности и јасноће података о којима се ради.

¹¹⁸ Овде се изнесе само подаци за сеоско становништво Полога.

¹¹⁹ За родове изнотено је насеље или крај из којих су се досељавали.

¹²⁰ Становника пореклом из области сада у НР Србији до скоро је било више у Пологу него што је случај сада. Они су се умањили због тога што су се касније иссељавали у друге крајеве.

¹²¹ О томе опширније у мом раду: Македонски родови во Полог со потекло од Албанија.

¹²² Упоредити П. Јовановић: Порече, Насеље и порекло становништва, књ. 28, Београд, 1935, стр. 281.

¹²³ Новодосељени родови у селима по некад су се звали „Новосел“ и „Дошљак“. Некима је тај надимак остао као презиме.

¹²⁴ Видети мој рад: Урвич и Јеловјане, два торбеника села у Пологу. — Упоредити М. Лутовац: Гора и Опље, Насеља и порекло становништва, књ. 35, Београд, 1955, стр. 274.

¹²⁵ Упоредити Ј. Цвијић: Антропогеографски проблеми Балканског полуострва, стр. ССVII.

¹²⁶ Предања о иссељавању Положана у Србију и Војводину и сада су очувана у селима Г. Бањици, Новом Селу папраном, Беловишту итд.

¹²⁷ Упоредити R. Petrović: пом. рад, стр. 15.

¹²⁸ Највећи терор муслиманских Арбанаса над хришћанима Југословенима био је у другој половини XIX века, због пробудених национално-друштвених покрета (А. Селишев: Славјанско население во Албанији, София 1931, стр. 8, 19, 20, 21).

¹²⁹ Насеља српских земаља, књ. I, стр. CLXXXVII, CLXLIX; књ. VII, стр. 187; Ј. Цвијић: Основе..., књ. III, стр. 1107, 1105; М. Влаховић: Средачка жупа, стр. 31; А. Урошевић: Шар-планинска жупа Сиринић, стр. 153; Б. Ж. Милојевић: Високе планине..., стр. 435; М. Станојевић: Антропогеографски преглед Тимочке крајине, стр. 63, итд.

¹³⁰ Упоредити Ј. Цвијић: Основе..., књ. III, стр. 1072.

¹³¹ Када се завршио други светски рат многи Македонци нису Тужили Арбанасе за претрпљена насиља јер су се бојали нових освета. А то је Арбанасе ојачало у осећању да за своја недела неће никоме одговарати. Страх да не буду у неком новом рату поново изложени арбанашким насиљима је главни узрок који и данас тера Македонце на иссељавање.

¹³² Једна група арбанашког становништва издвојена је по фисној припадности. Код оних, који нису знали или нису имали фисну подслу, груписање је извршено по областима из којих су се иссељавали.

¹³³ Код Арбанаса у Пологу сада се очувало само име фиса или племена без фисних организација.

¹³⁴ Број досељеника из Љуме сматрам као превелик. Најпре Љума до XVIII века имала је и српског становништва. Затим казивали су често пута да су из Љуме и они који су кроз њу пролазили, или им је Љума служила као етапа у даљем пресељавању.

¹³⁵ Постоји село Орђупце у Призренској Гори, које је у Средњем веку било српско (видети М. Мурковић: Попис села..., стр. 123). Међутим Арбанаси досељени у Полог наводе да постоји село Орђупце и у северној Арбанији.

¹³⁶ Добио сам утисак да су се неки арбанашки родови казивали из Љуме, Магје, Дибре а да нису из тих области већ из неког другог њима суседног краја. Можда су некима те области биле етапе.

¹³⁷ Положај села у Арбанији, из којих потичу поједини досељени Арбанаси, одређивао сам по саопштењу самих становника и на основу карата Арбаније. Ипак нисам могао тачно утврдити где лежи свако село и какво је њихово најтачније име.

¹³⁸ Ј. Цвијић: Основе..., књ. III, стр. 1072.

¹³⁹ Некс поарбанашке Словене у Пологу могуће је познати и посредним путем: по психичким особинама (важе „као благи Турци“), по бољем знању македонског језика, по расном типу итд.

¹⁴⁰ У међусобном разговору Арбанаси становнике племена Тсач и Бериш сматрају тврдоглавим. Становнике племена Таш сматрају кривошима. А за становнике племена Краснић кажу да су јако „прости“, али правични и постојани у датом обећању („беслије“).

¹⁴¹ Има презимена код неких полошких арбанашких родова који указују на места последице пребивања (родови Река у М. Турчану, Речалар у Кориту, Рекани у Башидољу итд.).

¹⁴² Основе..., књ. III, стр. 1072.

¹⁴³ Славјанско население в Албанији, стр. 16.

¹⁴⁴ Главне долине у Југославији, стр. 205.

¹⁴⁵ R. Petrović: пом. рад, стр. 15, 16, 17.

¹⁴⁶ Годнишњак Скопског филозофског факултета, II, Скопље, 1938, стр. 230.

¹⁴⁷ А. Урошевић: Косово у главним географским карактеристикама, Јужни преглед, бр. 11—12, Скопље, 1939, стр. 9, 10.

¹⁴⁸ А. Урошевић: Горња Морава и Изморник, Насеља и порекло становништва, књ. 28, Београд 1935, стр. 76.

¹⁴⁹ Ј. Трифуноски: Кумановско-прешевска Црна гора, Насеља и порекло становништва, књ. 33, Београд, 1951, стр. 94—97.

¹⁵⁰ Ј. Трифуноски: Качаничка Клисура, Насеља и порекло становништва, књ. 32, Београд, 1950, стр. 495.

¹⁵¹ Ј. Трифуноски: Скопски Дервен, Насеља и порекло становништва, књ. 34, Београд, 1954, стр. 330—334.

¹⁵² Т. Смиљанић: Кичевија, Насеља и порекло становништва, књ. 28, Београд, 1935, стр. 385, 386.

¹⁵³ Ретки подаци који наводе по неког Арбанаса у Пологу пре XVIII века „треба схватити као траг њиховог плењења и освета у овом крају, а никако као доказ њиховог сталног насељавања“ (усмено саопштење Ср. Вукосављевића, проф. унш. у Београду). — О времену и начину досељавања Арбанаса у суседне југословенске области видети и А. Туповић: Србија и Арбанија, Београд, 1945, стр. 21—26.

¹⁵⁴ Упоредити Ј. Цвијић: Антропогеографски проблеми Балканског полуострва, стр. ССVI; R. Petrović: пом. рад, стр. 17.

¹⁵⁵ Упоредити о томе за метохијске Арбанасе. С. Вукосављевић: Ссоске уредбе о водама, стр. 68, Београд, 1947.

¹⁵⁶ Због тога и због муслиманске вере Македонци Арбанасе су звали „Турцима“. То је име толико укорењено да се и данас употребљава код многих Арбанаса. Назив Арбанас односно Албанец је од скоро и није много раширено.

¹⁵⁷ Полошки Арбанаси досељавали су се као муслимани. Изузетак чине само неколико родова: они су дошли као католици па су одмах у Пологу примали ислам. Такви родови били су Љурци у Чајлу, Џоке у Лисцу, Фанде у Шипковици и још неки други. Упоредити R. Petrović: пом. рад.

¹⁵⁵ На пример, дуж комуникација Тетово — Призрен, Гостивар — Маврово, Гостивар — Кичево, Гостивар — Порече, Полог — Качаник, Полог — Скопје итд.

¹⁵⁹ Упоредити Ј. Цвијић: Распоред балканских народа, Гласник Српског географског друштва, књ. II, Београд, 1913, стр. 260.

¹⁶⁰ Упоредити: Материали..., стр. 415, 416, 441.

¹⁶¹ Славјанское население в Албании, стр. 16.

¹⁶² Поједини Арбанаси сточари лети су долазили на Шар-планину, а неки су били на њој и пре XVIII века. Тако у XIV веку помињу се Арбанаси са својим стадима у Пологу. И међу сталним становницима Полога, како наводи А. Селишчев, у XIV веку имало је Арбанаса јер се у опису посета тетовског манастира помиње неки Прогон. И у XV веку, по Селишчеву, има података о насељеним Арбанасима у Пологу: у вакуфији Кјебир Мехмед Челебије помиње се становник Гин у тетовском селу Карпине. Поменуто лично име указује да је његов носилац био Арбанас (Славјанское население..., стр. 5, 6). Али од тих појединачних Арбанаса сада нема у Пологу: као ретке породице и као хришћани они су се овде словенизирали. А. Селишчев такође мисли да су ти Арбанаси насељени у Пологу пре XVIII века представљали само појединачне и ретке појаве (пом. рад, стр. 16).

¹⁶³ Сточарском становништву Шар-планина није била препрека у њиховом кретању (Ј. Цвијић: Балканско Полуострво..., књ. II, Београд 1931, стр. 197).

¹⁶⁴ Упоредити С. Вукосављевић: Историја селачког друштва, Београд, 1953, стр. 44.

¹⁶⁵ Упоредити Б. Ж. Милојевић: Високе планине, стр. 231, 232.

¹⁶⁶ Ј. Цвијић: Основе..., књ. III, стр. 1072-73.

¹⁶⁷ Упоредити Б. Ж. Милојевић: Високе планине..., стр. 232, 233.

¹⁶⁸ Погољна околност за пресељавање из виших у нижа села код Арбанаса је та што они добрим делом живе у задругама. Зато ретко одједан пут напуштају старо огњиште.

¹⁶⁹ Поједини муслимански власници чифлика у Полошком Пољу послас 1912. г. позивали су Арбанасе из планинских села, којима су уступали скоро бесилазно земљу. На тај начин они су спречавали да њихова земља пређе у руке Македонцима.

¹⁷⁰ У мом родном селу Врутоку наши старији становници причали су ми како су се њихови преци слагали са малобројним Арбанасима, који су се најпре населили; ишли су заједнички на сеоске радове, једни друге позивали о свадбама, помагали су се приликом зидања кућа итд. Слично је било и у неким другим селима. Али чим су се Арбанаси размножили поменути добри односи су престали.

¹⁷¹ Упоредити Ј. Цвијић: Балканско полуострво, књ. II, стр. 197.

¹⁷² Поједини арбанашки досељеници покушавали су да се населе и у поједина данашња чисто македонска села, као, на пример, у Крнову, Церову, Печкову, Г. Јеловцу, Вратници, Зубовцу итд. Али тамо они нису успевали да се задрже јер су наишли на отпор наших становника.

¹⁷³ Сукоби између Арбанаса и Македонаца најчешће су почињали плачкама. Арбанаси нашим становницима плачкали су стоку, пчелиње кошнице, покућанство, сакли им војке, шуму итд. Македонци и сада кажу да је код Арбанаса склоност према плачки особито развијена. Жалбе које су Македонци подносили судовима послас ослобођења од Турака највише су се односиле на плачкање, које су им извршили Арбанаси. У неким селима говорили су ми: „Арнаути ако не украде не може да живи“.

¹⁷⁴ Од ове средње-полошке групе, како је на почетку рада изнето, сада има становника још у пет села: Тенову, Радијовцу, Блацу, Милетину и Челолеку (свега 396 кућа). Овој групи раније су припадали и данашња арбанашка села Жеровјане, Г. Седларце, Г. Лешница и друга. У њима тада су живели Македонци.

¹⁷⁵ Упоредити Б. Ж. Милојевић: Главне долине..., стр. 205.

¹⁷⁶ А. Урошевић: Горња Морава и Изморник, стр. 176, 213.

¹⁷⁷ Ширење Арбанаса у српске земље, Мала библиотека Географског друштва, св. 6, Београд, 1938, стр. 36.

¹⁷⁸ Г. А. Елсзовић: Турски извори за нашу историју, „Јужна Србија“, Скопје, 1922, стр. 167, 168.

¹⁷⁹ Г. А. Елсзовић: Турски споменици у Скопљу, Гласник Скопског научног друштва, књ. V, Скопје 1929, стр. 243, 246; исти: О именима и пореклу старијих муслиманских породица у Скопљу, Зборник за етнографију и фолклор Јужне Србије и суседних земаља, књ. I, Скопје, 1931, стр. 13.

¹⁸⁰ Ј. Трифуноски: Скопско поле, Насеља и порекло становништва, кп. 35, Београд, 1955.

¹⁸¹ Чифлици једним делом постајали су као даровнице од државе према појединим заслужним муслиманима. Даровнице су чиниле штету православних словенских власника или на штету манастира.

¹⁸² Ј. Трифуноски: Гостивар, стр. 97.

¹⁸³ Ј. Трифуноски: Урвич и Јеловјане..., стр. 413, 414.

¹⁸⁴ У Пологу знатан број Цигана живи у градским насељима, Тетову и Гостивару.

¹⁸⁵ Православни Цигани не зна се када су напустили цигански језик.

¹⁸⁶ Неки Цигани памте када су им преци били чергари. Чергара у овој области нема од пре око 30. година.

¹⁸⁷ У Вранчишту, где има највише турцизираних Арбанаса, приликом испитивања села видео сам да сада тамо почиње да слабе турски, а да јачају арбанашки утицаји.

¹⁸⁸ Видети Ј. Трифуноски: Урвич и Јеловјане.

¹⁸⁹ По тетовској области, Братство XXIX, стр. 200.

¹⁹⁰ О поврбанашавању нашег становништва упоредити А. Селишев: Полог, стр. 44; исти: Славјанское население..., стр. 22.

¹⁹¹ Упоредити Ј. Х. Васиљевић: Арнаути паде крви, Братство XXX, Београд, 1939, стр. 224, 245.

¹⁹² Ј. Цвијић: Распоред балканских народа, Гласник Српског географског друштва, св. 2, Београд, 1913, стр. 243; исти: Излазак Србије на Јадранско море, Гласник Српског географског друштва, св. 2, стр. 202, 203.

¹⁹³ Број кућа у овом прегледу узет је за 1921. г. из „Речника места“, Београд, 1925, а за садашње године по мојим испитивањима.

¹⁹⁴ За време испитивања само у селу В. Речници сазнао сам за пет Арбанаса који су имали у кућама по две живе жене. Од сваке жене имали су по неколико деце.

¹⁹⁵ „Нова Македонија“, 23. VI 1951, Скопје.

¹⁹⁶ Државни статистички уред. Демографска статистика, серија II, св. 2, Београд, 1945.

¹⁹⁷ Овде су урачунати подаци за становништво и у градским насељима.

¹⁹⁸ Упоредити о привреди области.

¹⁹⁹ У полошком селу Ратају 1946. г. однос између главних култура био је следећи: кукуруз 69 ха, пшеница 59 ха, јечам 4 ха, раж 4 ха. Приближно је такав однос и у многим другим селима. Приликом испитивања области нисам могао доћи до службених статистичких података за целу Полошку котлину по појединим привредним зонама или по селима.

²⁰⁰ Поједини ливадски потеси носе називе: Орман, Батак и сл. То показује да су се они развили на местима где је раније било шуме и мочваре.

²⁰¹ Видети R. Petrović: пом. рад, стр. 38—40.

²⁰² Р. Грујић: Полошко-тетовска спархија..., стр. 49.

²⁰³ Упоредити С. Вукосављевић: Сеоке уредабе о водама, стр. 81, 82.

²⁰⁴ После другог светског рата у селу Врутоку, на пример, било је око двадесет случајева продаје земље. Увек су били купци Арбанаси, а продајци наши становници. А између оба светска рата случај је био обрнут.

²⁰⁵ Као што се зна, под Турцима земља се рачунала за царску и однос између државе и земљорадника звао се спахиство. Спахилуци, који су обухватили по више села, давали су на уживање појединим заслужним муслиманима. Они су убирали десети део од прихода и звали су се спахије. Осим Турака у Пологу многе спахије били су Арбанаси.

²⁰⁶ Мемет-паша и Џафер-паша, власници чифлука у селу Сараћину, живели су у Цариграду.

²⁰⁷ Више података о чифчиству у сваком селу видети у Посебном делу рада при опису насеља. Чифлици су били различите величине: било је врло великих, затим средњих и малих, који су имали мање од 20 ха површине. Највише земље у Полошком пољу имали су Есад-паша и Мемет-паша Дерала. Неки власници имали су чифлике у по неколико села.

²⁰⁸ Крајем XVIII века постојали су чифлици дотадашња рајатска села Мало Турчане, Брвеница; крајем XVIII или почетком XIX века почишчени су села Озормиште, Лапце; око средине XIX века претворено је у чифлик село Платица итд.

²⁰⁹ Поред муслиманских појединца, великим поседником у турско доба постојале су и поједине муслиманске богомоље. Тетовска текџа имала је земљу у селима Д. Седларцу, Брвеници, Непроштено, Липјану (сада не постоји), Речица итд.

²¹⁰ Од своје властите стоке чифчија није давао ништа.

²¹¹ У Другом светском рату, за време арбанашке окупације, неки Арбанаси почели су поново силом да почишћавају поједина наша села. Тако је Јаја Селманоски из Тетова 1941. г. почишћавао Д. Седларце. Други селани Арбанаси почишћивали су Брвеницу и Тумчевиште.

²¹² Видети мој рад: О сточарству на Сухој гори.

²¹³ Сељаци у Кориту причали су ми да су њихове жене родом из Горње Реке донеле кромпир први пут 1920. г.

²¹⁴ Топографски називи који су постали во воћу су чести и они такође показују разне врсте: Крушје у Митрокрсту, Слива у Г. Боновици, Коштањ у Среткову, Црешња у Д. Јеловцу, Дренје у Печкову итд.

²¹⁵ Много трешања има у селима Вејцу, Врањовцу, Сетолу, Боновици.

²¹⁶ Видети R. Petrović: пом. рад, стр. 43. — Постоје куће које сваке године уберу 1—5.000 kg кестена (Варвара, Одри итд.).

²¹⁷ 1947. г. воће није уопште родило, на пример, у селу Железном Речану.

²¹⁸ Гл. Елезовић: Вакуфија памије Кјебира Мехмеда Челебије, „Јужна Србија“, Скопље, 1922, стр. 449, 450.

²¹⁹ О ранијој раширености винове лозе сведоче и топографска имена:

²²⁰ М. Савић: Наша индустрија, занати..., VII, Сарајево, 1929, стр. 122, 123.

²²¹ Трапне планине су својина села од старине, али су их становници купили од неког бегла: на пример, планина села Раковца (Брустовац) купљена је од Есад-паше из Желина.

²²² Повратак зависи од климатских прилика: ако је време кишовито повратак је у првој половини септембра. Када је време сувље враћање може бити и почетком октобра.

²²³ Највише козе гајиле су се на југоисточном оквиру котлине у чијој су залеђини кречњачке планине Жеден и Суха гора.

²²⁴ Н. Коцанин: Четинари Јужне Србије, стр. 248.

²²⁵ И данас под изразом „имање“ становници разумевају стоку.

²²⁶ Видети мој рад: Сточарство на Жедену, стр. 29, 30.

²²⁷ Ј. Цвијић: Основе..., књ. III, стр. 1095-6.

²²⁸ Видети о томе С. М. Милосављевић: Бачијање на Шар-планини, Гласник Скопског научног друштва, књ. III, Скопље, 1928, стр. 210—212.

²²⁹ Местимично има и других узрока за опадање сточарства. У Вратинци био је неки Јанко од рода Папулини (деда данашњих становника). Он је имао око 800 оваца и 40 коња. Једном лети изненада на Шар-планини почео је да дува хладан ветар са снегом. Од тога невремена настао је помор стоке, тако да поменути Јанко више није никада обновио стоку.

²³⁰ На атару села Печкова на Шар-планини постоји потес сада зван Јуручки гробља.

²³¹ Пазарног дана скупају се многобројне натоварене животиње како носе дрва у градове на продају. Од продаје дрва највише живе села Печково, Ново Село, Церово, Сушица и друга у Г. Пологу, затим Бродец, Бозовце, Вејс у Д. Пологу.

²³² У Пологу нема ни једног предузећа које би прерађивало дрва у индустријске сврхе.

²³³ У августу 1947. г. гледао сам како су неки службеници из Тетова помоћу експлозива ловили рибу у Вардару код Јегуновца.

²³⁴ До 1912. г. у Лакавици су ловили, нарочито за време поста, много рибе становници из Г. Боновице.

²³⁵ Упоредити М. С. Филиповић: Женска керамика код балканских народа, Београд, 1951, стр. 121.

²³⁶ Ј. Цвијић: Основе..., књ. III, стр. 1062.

²³⁷ Самоков је словенска реч. Употребљава се за означавање великог чешког покретан снагом воде. — Упоредити о старом рударству Ј. Цвијић: Основе..., књ. III, стр. 1068.

²³⁸ Арбанаси у Пологу нису се до скоро истицали као воденичари, већ су боље воденице припадале Македонцима. Сада су полошке воденице прешле већином у арбанашке руке.

²³⁹ Ст. Новаковић: Законски споменици..., Београд, 1912, 412—415, 657—659, итд.; Гл. Елезовић: Турски извори за нашу историју, „Јужна Србија“, II, Скопље 1922, стр. 127—128, 130—132, 450.

²⁴⁰ Б. Ж. Милојевић: Високе планине..., стр. 198.

²⁴¹ Видети R. Petrović: пом. рад, стр. 33—35.

²⁴² За време испитивања у Пологу многи ранији печалбари радили су као радници при грађењу железничке пруге, електричних централа и канала за наводњавање.

²⁴³ Ј. Марковић: Напа нова вештачка језера, Гласник Етнографског института САН, II—III, Београд, 1957, стр. 709.

²⁴⁴ Видети П. Јовановић: Порече, стр. 288, 289.

²⁴⁵ С. Jiriček: Handelstrassen und Bergwerke Bosnien und Serbien, Prag 1879, стр. 62—63; Ј. Ердељановић и Р. Николић: Трговачки центри и путеви, Београд 1899, стр. 48—57; упоредити и Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија..., стр. 37; R. Petrović: пом. рад, стр. 55.

²⁴⁶ Порече, стр. 264, 290.

²⁴⁷ Т. Смиљанић: Кичевија, Насеља и порекло становништва, књ. 28, Београд, 1935, стр. 404.

²⁴⁸ Видети опширније R. Petrović: пом. рад, стр. 67—72.

²⁴⁹ Ј. Трифуноски: Гостивар.

²⁵⁰ В. Радовановић: Питање горње границе сталних насеља..., Гласник Етнографског института САН, I/1—2, Београд, 1952, стр. 425.

²⁵¹ Број села у подгорини југозападног и североисточног котлинског оквира је сасвим незнатан.

²⁵² Антропогеографски проблеми Балканског полуострва, стр. CX II-C IV.

²⁵³ Опширније о овоме види мој рад: Села кои сега не постоје у Пологу.

²⁵⁴ У овој соби држе се бачве с купусом, бурад с вином и ракијом, друга храна, непотребни кућни намештај итд.

- 254 Упоредити Ј. Цвијић: Балканско полуострво..., књ. II, стр. 199.
 255 Упоредити Б. Ж. Милојевић: Високе планине..., стр. 220.
 256 Упоредити Ј. Цвијић: Основе..., књ. III, стр. 1095.

В. ПОСЕБНИ ДЕО: ГОРЊИ ПОЛОГ

- ¹ Насеља у Пологу представљена су на листовима секција: „Гостивар—Кичево“, „Качаник“, „Призреп“ и „Дебар“ (размер 1:100.000). У заградни означена су имена села и онако како се изговарају у народу.
² Ст. Новаковић: Законски споменици српских држава средњег века, Београд, 1912, 658, IX; М. Пурковић: Попис села у средњовековној Србији, Годишњак Скопског Филозофског факултета, IV, Скопље, 1940, стр. 160.
³ Ст. Новаковић: пом. рад, 422, 38; М. Пурковић: пом. рад, стр. 160.
⁴ Ст. Новаковић: пом. рад, 658, IX; Р. Грујић: Полошко тетовска епархија и манастир Лешак, Гласник Скопског научног друштва, књ. XII, Скопље, 1933, стр. 53; М. Пурковић: Попис цркава у старој српској држави, Библиотека Хришћанског дела, књ. 8, Скопље, 1938, стр. 33.
⁵ Споменик Српске академије наука, III, 29; Р. Грујић: пом. рад, стр. 53; М. Пурковић: Попис цркава..., стр. 26.
⁶ Б. Петров није био тачно обавештен када је објавио да се узвишће Градиште зове Стена (Материали за изучавање на Македонија, София, 1896, стр. 456).
⁷ Села код којих није означена област леже у Пологу.
⁸ О свом путу видети више Ј. Трифуноски: Где се налазио град Пологи?, Гласник Српског Географског друштва, св. XXVIII, број 2, Београд, 1948, стр. 154, 155.
⁹ По рукописним белешкама др П. С. Јовановића из 1935. г., које ми је ставио на расположење. Подаци коришћени из поменутог бележника односе се само на насеља у Г. Пологу.
¹⁰ Назив Турци и турски употребљавани су често у току излагања и за арбанашко муслиманско становништво, наравно не у расном и етничком смислу, него као погрешан али код нашег народа у Пологу и у другим областима од давнине уобичајени називи.
¹¹ О поменутом расељеном селу видети Ј. Трифуноски: Села кои сега не постоје во Полог, Годишњи зборник (Филозофски факултет на Универзитету), књ. II, историско-филолошки одеа, Скопје, 1949, стр. 155, 157.
¹² На секцији „Гостивар—Кичево“, раз. 1:100.000, село је записано као Волковија.
¹³ Ст. Новаковић: пом. рад, 422, 28; А. Селишев: Полог, София, 1929, стр. 82, 83; М. Пурковић: Попис села..., стр. 73.
¹⁴ Р. Грујић: пом. рад, стр. 53.
¹⁵ И. Снегаров: История на Охридската архиепископија, София, 1932, стр. 455.
¹⁶ А. Стојановић: Стари српски записи и натписи, књ. IV, Београд 1926, стр. 102; Материали за изучавање на Македонија, стр. 457; А. Селишев: пом. рад, стр. 65.
¹⁷ Упоредити: Материали..., стр. 456, 457; А. Селишев: пом. рад, стр. 49, 50, 65.
¹⁸ А. Селишев: пом. рад, стр. 149.
¹⁹ О расељеном селу Смрдени видети Ј. Трифуноски: Села кои сега не постоје во Полог, стр. 157, 158.
²⁰ Ј. Трифуноски: Гостивар, Гласник Географског друштва, св. XXVII, Београд, 1947, стр. 101.

- ²¹ Г. Елезовић: Турски извори за нашу историју, „Јужна Србија“, Скопље, 1922, стр. 130, 132; исти: Турски споменици у Скопљу, Гласник Скопског научног друштва, књ. I, св. 2, Скопље, 1925, стр. 459; М. Пурковић: Попис села..., стр. 126.
²² Г. Елезовић: Вакуфија памије Кјебир Мехмед Челебије, „Јужна Србија“, Скопље, 1922, стр. 484; исти: Турски споменици у Скопљу, стр. 459.
²³ Неки становници причају, да је велико и старо Тумчасиште опало јер га је проклео неки владика. Слично предање слушао је и П. Јовановић 1935. г.
²⁴ Сулејман-ага и Ибраим-ага из Врапчишта припадали су тамошњем арбанашком роду Аручи (сада 12 к.). Аручи су пореклом из села Церца у Калису (с. Арбанија).
²⁵ А. Серафимов: Тетовско, Пловдив 1900, стр. 71.
²⁶ В. Кљичов: Македонија, София 1900, стр. 214.
²⁷ Г. Елезовић: Турски извори за нашу историју, стр. 131, 161, 165, 166, 167; А. Селишев: пом. рад, стр. 109, 111.
²⁸ Ј. Трифуноски: Гостивар, стр. 102.
²⁹ Било ми је доста тешко у појединим селима Полога тачно да утврдим родове код којих су извршена јача етничка претапања: становници таквих родова често пута крију своје порекло или ранију етничку припадност.
³⁰ Г. Елезовић: Турски извори за нашу историју, стр. 131, 161, 165, 166, 167; М. Пурковић: Попис села..., стр. 153.
³¹ А. Стојанов: Бџански по моето патување из Тетовско. Цитирано по А. Селишев: пом. рад, стр. 50, 65.
³² Материали..., стр. 457.
³³ А. Серафимов: пом. рад, стр. 69.
³⁴ В. Кљичов: пом. рад, стр. 214.
³⁵ Упоредити: Материали..., стр. 460, 461.
³⁶ Упоредити: Материали..., стр. 461; Ј. Цвијић: Антропогеографски проблеми Балканског Полуострва, Београд, 1902, стр. ССIX.
³⁷ У суседном селу Балиндола слушао сам да је насеље Кичево проклео неки игуман. Упоредити о томе традицију забележену при опису манастира у селу Белошцу код Гостивара.
³⁸ Ј. Цвијић, почетком овог века, забележио је да код Чајаа постоје развалине од православне цркве (Антропогеографски проблеми..., стр. ССVIII—IX). Поручену цркву код Чајаа помиње и А. Стојанов око 1891 (видети А. Селишев: пом. рад, стр. 65).
³⁹ Б. Петров 1896 г. погрешно је објавио да се насеље звало Кичево. По њему оно је имало око 500 кућа (Материали..., стр. 459, 460). А. Стојанов забележио је тачнији назив Кичево (видети А. Селишев: пом. рад, стр. 65).
⁴⁰ Антропогеографски проблеми..., стр. ССVI, ССVIII—IX; Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије, књ. III, Београд 1911, стр. 1072. Упоредити о томе још: Материали..., стр. 458, 459; R. Petrović: Polog, Zagreb 1942, стр. 19.
⁴¹ Материали..., стр. 461.
⁴² На секцији „Гостивар—Кичево“ село је записано као В. Турчане.
⁴³ У литератури се наводи да је Белошце код Гостивара имало два манастира: Св. Спас и Св. Атанасија (Материали..., стр. 462; А. Селишев: пом. рад, стр. 65; И. Снегаров: История на Охридската архиепископија, стр. 455). — У поменутих писаним делима збрка је прављена са именом села: записивано је као Долно или Големо Турчане, место Горно или Големо Турчане.
⁴⁴ Б. Петров 1896 г. Лопушник је погрешно означено именом Горно или Мало Турчане (Материали..., стр. 462). Слична грешка учињена је и на секцији „Гостивар—Кичево“: ту је Лопушник записан као Мало Турчане.

- ⁴⁵ О ранијем селу Бркињову видети Ј. Трифуноски: Села кои сега не постојат во Полог, стр. 159.
- ⁴⁶ У селу Врутоку слушао сам да је Ристету из Купова татовски паша „становио на ноге“.
- ⁴⁷ Ст. Новаковић: Балканска питања, Београд, 1906, стр. 533.
- ⁴⁸ А. Милетић: Историски и художествени паметници у манастира Св. Иван Бигор, Списание на Българската Академия на науките, кп. XVI, София, стр. 33.
- ⁴⁹ Последњи свештеник био је поп Младен. Умро је као старац од 89 година у Другом светском рату.
- ⁵⁰ К. Јовановић: Неготинска Крајина и Кључ, Насела и порекло становништва, кн. 29, Београд, 1940, стр. 167.
- ⁵¹ Упоредити о томе А. Селищев: Полог, стр. 50, 56. Поменути писац наводи да у Триову има два црквишта. Како сам сазнао једно од тих црквишта припадало је сада насељеном селу Неклишту које је лежало недалеко од Трнова (видети Ј. Трифуноски: Села кои сега не постојат во Полог, стр. 159, 160).
- ⁵² Ову црквину забележио је и Б. Петров 1896. г. (Материали..., стр. 465).
- ⁵³ На секцији „Гостивар—Кичево“ село је погрешно записано као Странање.
- ⁵⁴ Материали..., стр. 465; А. Селищев: пом. рад, стр. 65.
- ⁵⁵ Пом. рад, стр. 50.
- ⁵⁶ На секцији „Гостивар—Кичево“ за село су погрешно записана два назива: Железна Река и Речане (место Ралевске махале).
- ⁵⁷ А. Милетић: пом. рад, стр. 33.
- ⁵⁸ Материали..., стр. 466.
- ⁵⁹ Т. Смиљанић: Кичевија, Насела и порекло становништва, кн. 28, Београд 1935, стр. 475.
- ⁶⁰ Т. Смиљанић на једној својој карти село Бафу погрешно је означио у Кичевији (пом. рад, карта у прилогу). Али при обради Кичевије поменути писац податке о Бафи није изнео.
- ⁶¹ Т. Смиљанић: пом. рад, стр. 437.
- ⁶² П. Јовановић: Порече, Насела и порекло становништва, кн. 28, Београд, 1935, стр. 331, 332.
- ⁶³ Основе..., кн. III, стр. 1068, 1069.
- ⁶⁴ А. Селищев: пом. рад, стр. 50.
- ⁶⁵ Ibid., стр. 66.
- ⁶⁶ Материали..., стр. 466; Ј. Цвијић: Антропогеографски проблеми Балканског полуострва, стр. CCIX.
- ⁶⁷ Слично закључује и А. Селищев (пом. рад, стр. 50).
- ⁶⁸ Рушевине србиновског манастира помињу се и у делима појединих писаца: Материали..., стр. 466; А. Селищев: пом. рад, стр. 66; И. Сићгаров: пом. рад, стр. 455.
- ⁶⁹ На секцији „Гостивар—Кичево“ село је означено као Локавица.
- ⁷⁰ За градиште Звездино Кале прича се у Г. Боновици да је у њему сазидана жена. На оном месту у зиду где су тој жени биле дојке стално је капало млеко, Македонке, које слабо доје, долазиле су код градишта и лизале оно „млеко“.
- ⁷¹ Упоредити са традицијом о нападу Турака на Полог изнетој при опису суседног села Беловишта.
- ⁷² Упоредити о томе: Материали..., стр. 467, 468.
- ⁷³ Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија и манастир Лешак, стр. 45.
- ⁷⁴ Р. Грујић: Властелинство Светога Борба код Скопља од XI—XV в., Гласник Скопског научног друштва, кн. I, св. 1, Скопје 1925, стр. 56; А. Селищев: Полог, стр. 77.
- ⁷⁵ Прича се, да у унутрашњости узвишења Градиште постоји кодник звани Лисичини Дупки.
- ⁷⁶ А. Серафимов: пом. рад, стр. 73.

- ⁷⁷ П. Јовановић: пом. рад, стр. 330, 331.
- ⁷⁸ Испитивања код турског становништва Бањице била су ми доста отежана тиме што они, вероватно из неке бојазни, нису ми казивали све податке о појединим родоцима. Слично је било и са осталим муслиманским становницима овога села.
- ⁷⁹ Рушевине доњобањичког храма помињу се и у литератури. Видети А. Селищев: пом. рад, стр. 66.
- ⁸⁰ А. Серафимов: пом. рад, стр. 73.
- ⁸¹ Упоредити Т. Смиљанић: Кичевија, стр. 401.
- ⁸² Т. Смиљанић, испитујући насеља и порекло становништва у савцу Радике, успоставио је да се из села Требишта иселио у Бањицу код Гостивара (Горња или Доња ?) муслиманско-словенски род Кубуровци. Они су напустили старину због насиља од стране Арбанаса (Мијани, Горња река и Мавровско поље, Насела и порекло становништва, кн. 20, Београд 1925, стр. 109, 110). Могућно је поменути род у Бањици временом променио име, јер становнике зване Кубуровце ја нисам утврдио у Горњој и Доњој Бањици.
- ⁸³ И у овом селу, као и у Г. Бањици, испитивање порекла појединих турских родова вршио сам са прилично тешкоћа: становници су доста неповерљиви и пре испитивачима непадо казују тражене податке.
- ⁸⁴ Називи појединих њива постали су по сопственицима који су их искрчили.
- ⁸⁵ Упоредити: Материали..., стр. 467. У наведеном делу погрешно је записано да се старо село звало Скакулица. Овим именом зове се једна ланацна сеоска махала (Скакулевско маало).
- ⁸⁶ Претпоставка М. Пурковића да се помен једног села Сущице из 1389. г. можда односи на село Сущицу код Гостивара је немогућна (Видети: Попис села..., стр. 146).
- ⁸⁷ Ове црквене рушевине помињу се и у раду А. Селищев: Полог, стр. 50, 66.
- ⁸⁸ На секцији „Гостивар—Кичево“, село је записано као Митрови Крсти.
- ⁸⁹ Видети Ј. Трифуноски: Села кои сега не постојат во Полог, стр. 158, 159.
- ⁹⁰ Ст. Новаковић: Балканска питања, стр. 533.
- ⁹¹ А. Серафимов: пом. рад, стр. 73.
- ⁹² На секцији „Гостивар—Кичево“ река је погрешно означена као Бандијекарска.
- ⁹³ Црква се налазила на оном месту где је сада цамија муслимана из А. Боновице. Како се наводи, та је црква била посвећена св. Николи. Старо православно гробље лежало је близу цркве на месту где је сада основна школа. — Упоредити о овим старинама и Материали..., стр. 467.
- ⁹⁴ Боновички становници мисау да се Закамен налазио негде у Арбанији („во Албанија“). Међутим, ово казивање односи се на исељашки Закамен у Струшкој Малесији. Видети о томе Б. Русић: Питање Закамена, Годишњи сборник на Филозофскиот факултет, историско-филозошки оддел, кн. 3, Скопје, 1950, сепарат 7, стр. 16.
- ⁹⁵ А. Серафимов: пом. рад, стр. 73.
- ⁹⁶ В. Кљнчов: пом. рад, стр. 214.
- ⁹⁷ М. Филиповић: Дебарски Дримкол, Скопје, 1934, стр. 140.
- ⁹⁸ Ј. Трифуноски: Гостивар, стр. 101.
- ⁹⁹ А. Серафимов: пом. рад, стр. 73.
- ¹⁰⁰ В. Кљнчов: пом. рад, стр. 214.
- ¹⁰¹ Б. Петров 1896. г. манастирске рушевине у Симњици, зато што досега на узвишењу, погрешно је означио да су остаци од тврђаве (Материали..., стр. 467). Његово тврђење примили су и други каснији писци (Ј. Цвијић: Основе..., кн. III, стр. 1069; А. Селищев: пом. рад, стр. 66).

¹⁰¹ Информативни антропогеографски подаци о селу Симешици и њеном манастиру публиковани су у тетовском недељном листу „Глас Полога“, год. IV, бр. 145, 146.

¹⁰² О дербисџијама у нашој земљи упоредити А. Поповић: О хај-дуцима, II, Београд, 1931, стр. 42; исти: О постанку паланака у Моравској Србији, Зборник радова III конгреса сав. географа и етнографа, Београд, 1933, стр. 355, 356; С. Truhelka: Historiska podloga agtagnog pitanja u Bosni. Glasnik Zem. muzeja, Sarajevo, 1915, стр. 139.

¹⁰³ Т. Смиљанић: Кичевија, стр. 471.

¹⁰⁴ Р. Николић: Околина Београда, Насеља српских земаља, књ. II, Београд, 1903, стр. 962 (тамо је погрешно записано да је Сретково код Призрена).

¹⁰⁵ А. Серафимов: пом. рад, стр. 72.

¹⁰⁶ Ст. Новаковић: Балканска питања, стр. 533.

¹⁰⁷ А. Серафимов: пом. рад, стр. 62.

¹⁰⁸ Б. Петров: 1896. г. Церво је погрешно означено као арбанашко село (Материали..., стр. 467).

¹⁰⁹ А. Серафимов: пом. рад, стр. 72.

¹¹⁰ На секцији „Дебар“ село је означено као Орђупа.

¹¹¹ Т. Смиљанић: Мијаци, Горња река и Мавровско поље, стр. 74.

¹¹² А. Селишев: пом. рад, стр. 43.

¹¹³ А. Серафимов: пом. рад, стр. 72.

¹¹⁴ В. Кжичов: пом. рад, стр. 213.

¹¹⁵ С. Томић: Скопје — Тетово — Гостивар — Маврово — Галичник, Браство XVII, Нови Сад, 1932, стр. 221.

¹¹⁶ А. Селишев: пом. рад, стр. 43.

¹¹⁷ А. Серафимов: пом. рад, стр. 72.

¹¹⁸ В. Кжичов: пом. рад, стр. 213.

¹¹⁹ Опширније о Матуговцима видети А. Недељковић: Мавровска психичка група, Гласник Скопског научног друштва, књ. VII—VIII, Скопје, 1930, стр. 240, 241.

¹²⁰ Опширније о Ајдаровцима видети А. Недељковић: пом. рад, стр. 239, 240.

¹²¹ Осој је некада припадао православним Македонцима из суседног Новог Села.

¹²² И место звано Свињец раније је припадало Македонцима из Новог Села. Касније ту је нађен убијени човек. За њега су „платили крв“ Арбанаси из Речана и тако су тај потес присвојили.

¹²³ А. Селишев: Полог, стр. 50.

¹²⁴ Лаз, Лазој означава пропалак или искрчено место у шуми.

¹²⁵ Назив Господска Нива је старији. Прича се, да је ова њива некада била „господарска“ и да је по томе остало помнито име.

¹²⁶ Гласник Српског Ученог друштва XV, 224; А. Селишев: пом. рад, стр. 94; М. Пурковић: Попис села..., стр. 76.

¹²⁷ Х. Калеси и М. Мехмедовски: Три вакуфнама на Качанику Мехмед-паша. Институт за националну историју, Скопје 1958, стр. 57.

¹²⁸ А. Селишев: Македонские кодекси XVI—XVIII веков, София, 1933, стр. 22, 32.

¹²⁹ Упоредити: Материали..., стр. 471.

¹³⁰ О овом црквисту има помена и у литератури. Видети: Материали..., стр. 471; А. Селишев: пом. рад, стр. 50, 67. И. Снегаров је навео да је некада на овом црквисту био манастир (пом. рад, стр. 455).

¹³¹ Лични гробишта најчешће су се звали Аличини Гробишта. То старије име потицало је по иској Македонки из Врутока, коју су уграбили Арбанаси из Речана и пренели је у ислам. После смрти поменуто жена (у муслиманству назната по мужу Алина) била је сахрањена у вруточком гробљу.

¹³² А. Серафимов: пом. рад, стр. 72.

¹³³ У роду Љуљковци генеалогичка уназад иде овим редом: Филип, жив 72 године — Трифун — Љуљко — Атанаско — Лехо — Димитрија, предак који је са Селишта прешао на данашње место.

¹³⁴ Т. Борбевећ: Наш народни живот, књ. V, Београд 1934, стр. 89, 90.

¹³⁵ Ј. Трифуноски: пом. рад, стр. 101.

¹³⁶ На секцији „Гостивар—Кичево“ означен је положај кућа без исписа имена насела.

¹³⁷ Ј. Цвијић: Антропогеографски проблеми Балканског полуострва, стр. LCLVII.

¹³⁸ Упоредити А. Селишев: пом. рад, стр. 67.

¹³⁹ А. Шопова: Македонија во XVI и XVII век, стр. 62.

¹⁴⁰ Ј. Трифуноски: Пример двоверства у Горњем Пологу, „Етнологија“, год. II, св. I, Скопје, 1941, стр. 41—43.

¹⁴¹ Упоредити А. Селишев: пом. рад, стр. 67.

¹⁴² А. Недељковић: Горњореканска етнопсихичка група, Гласник Скопског научног друштва, књ. XIII, Скопје, 1934, стр. 99.

¹⁴³ Ј. Трифуноски: Гостивар, стр. 101.

¹⁴⁴ За Голем Камен постоји занимљива народна традиција, која се односи на Краљевића Марка (видети Ј. Трифуноски: Голем Камен у Г. Јеловцу, „Етнологија“, Скопје, 1940, стр. 244).

¹⁴⁵ А. Шопова: пом. рад, стр. 62.

¹⁴⁶ Упоредити А. Селишев: пом. рад, стр. 50, 67.

¹⁴⁷ А. Серафимов: пом. рад, стр. 72.

¹⁴⁸ В. Кжичов: пом. рад, стр. 213.

¹⁴⁹ Видети А. Селишев: пом. рад, стр. 50, 67.

¹⁵⁰ А. Стојановић: Стари српски записи и натписи 6054; Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија и манастир Лешак, стр. 39; М. Пурковић: Попис села..., стр. 111.

¹⁵¹ А. Шопова: нав. рад, стр. 62.

¹⁵² До пре педесет година у Гостивару, како се прича, познавао се камен, који је означавао стару границу лешничког атара.

¹⁵³ Гл. Елесовић: Турски извори за нашу историју, „Јужна Србија“, Скопје, 1922, стр. 167.

¹⁵⁴ Име Зрза, како сам слушао, потиче по селу одакле је поменути Сулејман био пореклом. Село се налази између Призрена и Баковице крај Белог Дрима. Арбанаси са родовским именом Зрза има насељених и у Шар-пашином селу Бермолу (северозападно од Тетова).

¹⁵⁵ А. Серафимов: пом. рад, стр. 213.

¹⁵⁶ В. Кжичов: пом. рад, стр. 213.

¹⁵⁷ Видети А. Селишев: пом. рад, стр. 50.

¹⁵⁸ Неки старији муслимани из Здуња причали су ми да су се поједини њихови родови досељавали из Љуме у ово и у друга полошка села зато јер је у Љуми „било качака“.

¹⁵⁹ Ј. Трифуноски: Гостивар, стр. 102.

¹⁶⁰ На секцији „Гостивар—Кичево“ Дебреше је погрешно означено на месту где лежи село Зубовце, а на месту где лежи Дебреше стављен је испис Зубовце.

¹⁶¹ А. Стојановић: Стари српски записи и натписи, 6054; А. Селишев: пом. рад, стр. 83, 84, 128; М. Пурковић: Попис села..., стр. 85.

¹⁶² Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија..., стр. 53; А. Селишев: пом. рад, стр. 50, 68, 128.

¹⁶³ Развалине старе цркве Св. Борбе помињу се и у литератури. Видети А. Селишев: Полог, стр. 50, 67.

¹⁶⁴ А. Серафимов: пом. рад, стр. 71.

¹⁶⁵ В. Кжичов: пом. рад, стр. 213.

¹⁶⁶ Ј. Трифуноски: Гостивар, стр. 102.

¹⁶⁷ На секцији „Гостивар—Кичево“ насеље није означено.

¹⁶⁸ А. Шопова: пом. рад, стр. 62.

- ¹⁶⁸ Поисламљено словенско становништво у Врањовцу утврдили су и други ранији испитивачи. Видети Ј. Х. Васиљевић: Муслимани наше крви, Братство XIX, Београд, 1939, стр. 124; А. Селишев: пом. рад, стр. 44.
- ¹⁶⁹ А. Селишев: пом. рад, стр. 65.
- ¹⁷⁰ Поисламљене породице у Врањовцу и данас врше неке право-славне обичаје.
- ¹⁷¹ Ј. Х. Васиљевић: Муслимани наше крви, стр. 41.
- ¹⁷² R. Petrović: пом. рад, стр. 17.
- ¹⁷³ Ј. Х. Васиљевић: Арнаути наше крви, стр. 124.
- ¹⁷⁴ Г. А. Елезовић: Вакуфија џамије Кјебира Мехмеда Челебије, „Јужна Србија“, Скопље 1922, стр. 484; исти: Турски споменици у Скопљу, Гласник Скопског научног друштва, књ. I, св. 2, Скопље, 1926, стр. 458.
- ¹⁷⁵ А. Шопова: пом. рад, стр. 62.
- ¹⁷⁶ А. Серафимов: пом. рад, стр. 71.
- ¹⁷⁷ В. Кјанчов: пом. рад, стр. 213.
- ¹⁷⁸ На карти „Гостивар—Кичево“ испис Зубовце погрешно је стављен на месту где лежи село Дебреша, док је испис Дебреша стављен на месту где лежи Зубовце.
- ¹⁷⁹ А. Шопова: пом. рад, стр. 62.
- ¹⁸⁰ О старом селу Пидигринцу видети Ј. Трифуноски: Села кои сега не постоје во Полог, стр. 160.
- ¹⁸¹ Ст. Новаковић: Балканска питања, стр. 532.
- ¹⁸² Ј. Трифуноски: Гостивар, стр. 101.
- ¹⁸³ Т. Смиљанић: Из области Река, „Јужна Србија“, Скопље, стр. 225.
- ¹⁸⁴ Изнад села је извор Пиф. 1939, г. са поменутог извора спроведена је вода за чесме (шест) у насељу.
- ¹⁸⁵ Број кућа и родова добио сам распитивањем код старијих становника. Међутим, по статистици Месног народног одбора Врапчиште има већи број муслиманских домова.
- ¹⁸⁶ Г. А. Елезовић: Турски извори за нашу историју, „Јужна Србија“, Скопље, 1922, Број 11, стр. 130, 132, Број 12, стр. 167.
- ¹⁸⁷ Г. А. Елезовић: Вакуфија џамије Кјебира Мехмеда Челебије, сина Гази-бега Исаковића у Скопљу, Гласник Скопског научног друштва, књ. I, св. 2, Скопље, 1926, стр. 458.
- ¹⁸⁸ Код Македонаца у Врапчишту слушао сам да је Ески Џамија некада била црква посвећена св. Недељи.
- ¹⁸⁹ Т. Смиљанић: Кичевија, стр. 457.
- ¹⁹⁰ Тако Турци зову зиратну земљу у једном селу када припада становницима другог села (Г. А. Елезовић: Турски извори за нашу историју, број 11, стр. 129).
- ¹⁹¹ Г. А. Елезовић: Турски извори за нашу историју, Број 11, стр. 130, 131, 132, Број 12, стр. 161, 166, 167.
- ¹⁹² Г. А. Елезовић: Вакуфија џамије Кјебира Мехмеда Челебије, „Јужна Србија“, Број 19, стр. 449, 450, 484; исти: Вакуфија џамије Кјебира Мехмеда Челебије, сина Гази-бега Исаковића у Скопљу, стр. 456, 458, 459.
- ¹⁹³ Ј. Трифуноски: Скопско поље, Насела и порекло становништва, књ. 35, Београд, 1955, стр. 506.
- ¹⁹⁴ То је стари пут којим се некада из Врапчишта ишао на Милетино и даље у Скопље.
- ¹⁹⁵ Г. А. Елезовић: Турски извори за нашу историју, број 11, стр. 130, 131, 132; М. Пурковић: Попис села..., стр. 147, 148.
- ¹⁹⁶ Г. А. Елезовић: Вакуфија џамије Кјебира..., стр. 459; М. Пурковић: Попис села, стр. 147, 148.
- ¹⁹⁷ Градиште је узвишење на граници атара села Галата и села Пожарана. Подаци о њему изнети су у опису Галата.

- ¹⁹⁸ Г. А. Елезовић: Турски извори за нашу историју, број 11, стр. 130, 131, 132, број 12, стр. 165; М. Пурковић: пом. рад, стр. 129.
- ¹⁹⁹ Г. А. Елезовић: Вакуфија џамије Кјебира Мехмеда Челебије, сина Гази-бега Исаковића у Скопљу, стр. 458; М. Пурковић: пом. рад, стр. 129.
- ²⁰⁰ А. Шопова: пом. рад, стр. 62.
- ²⁰¹ А. Селишев: пом. рад, стр. 43.
- ²⁰² А. Серафимов: пом. рад, стр. 71.
- ²⁰³ В. Кјанчов: пом. рад, стр. 213.
- ²⁰⁴ Т. Смиљанић: (Мијаци, Горња река и Мавровско поље, стр. 78) за Болевце је слушао да су пореклом из Радомира на западној страни Кораба. Болевци из Радомира иселили су се пре око 150 година (записано око 1925. г.). Да су пожарански Болевци пореклом из Арбаније слушао је и П. Јовановић 1935. г.
- ²⁰⁵ Видети Ј. Трифуноски: Села кои сега не постоје во Полог, стр. 161.
- ²⁰⁶ Б. Ж. Милојевић слушао је да међу родовима у Пожарану има неких који су ту добежали из околине Пећи и Баковце (Високе планине у нашој Краљевини, Београд, 1937, стр. 434).
- ²⁰⁷ Ј. Трифуноски: Гостивар, стр. 101.
- ²⁰⁸ Г. А. Елезовић: Турски извори за нашу историју, број 11, стр. 131; М. Пурковић: Попис села..., стр. 132.
- ²⁰⁹ Г. А. Елезовић: Вакуфија џамије Кјебира Мехмеда Челебије, сина Гази-бега Исаковића у Скопљу, стр. 458; исти: пом. рад, „Јужна Србија“, број 19, стр. 484.
- ²¹⁰ А. Шопова: пом. рад, стр. 62.
- ²¹¹ Опширније о Матуговцима видети А. Недељковић: Мавровска психичка група, стр. 240, 241.
- ²¹² А. Серафимов: пом. рад, стр. 71.
- ²¹³ М. Пурковић: Попис села..., стр. 100; Р. Грујић: Три хилендарске повеле, Зборник за историју Јужне Србије и суседних области, књ. I, Скопље, 1936, стр. 14 (XXXI).
- ²¹⁴ Г. А. Елезовић: Турски извори за нашу историју, број 11, стр. 131.
- ²¹⁵ Г. А. Елезовић: Вакуфија џамије Кјебира Мехмеда Челебије, сина..., стр. 459.
- ²¹⁶ А. Шопова: пом. рад, стр. 62.
- ²¹⁷ А. Шопова: пом. рад, стр. 62.
- ²¹⁸ Ј. Трифуноски: Скопски Дервен, Насела и порекло становништва, књ. 34, Скопље, 1954, стр. 370.
- ²¹⁹ Исто, стр. 370.
- ²²⁰ Ј. Трифуноски: Слив Маркове реке, Скопје, 1958, стр. 167.
- ²²¹ Ст. Новаковић: Законски споменици 640, X; М. Пурковић: пом. рад, стр. 92; Г. Острогорски: Пронија, Византолошки институт САН, књ. I, Београд, 1951, стр. 137, 138.
- ²²² Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија..., стр. 38, 42.
- ²²³ А. Шопова: пом. рад, стр. 62.
- ²²⁴ Р. Грујић: пом. рад, стр. 42, 43.
- ²²⁵ Иселавање хришћана из села Бурђовишта није тако старо, јер се прича да су се њихови виногради познавали до скоро.
- ²²⁶ Ј. Х. Васиљевић: Арнаути наше крви, стр. 124.
- ²²⁷ Њиве на овом потесу некада су биле имање неке скопске џамије.
- ²²⁸ Пре око 60 година село је имало 160 кућа. Садашњи број домова нарастао је природним множењем, а не досељавањем.
- ²²⁹ Р. Грујић: Три хилендарске повеле, стр. 24; М. Пурковић: пом. рад, стр. 86.
- ²³⁰ Г. А. Елезовић: Турски извори за нашу историју, број 11, стр. 130, 132, број 12, стр. 167.

- ²³¹ Г.А. Елезовић: Вакуфија цамије Кјебира Мехмеда Челебије, сипа..., стр. 438.
- ²³² Неделкова жена Бурба била је из Зауња. Она је умрла у Тетову 1912. г.
- ²³³ 1912. г. када је Полог ослобођен од Турака, потомци рода Страшевици имали су намеру да траже на суду повраћај земље од Арбанаса. Али су од тога одустали јер су се плашили да им се Арбанаси на неки начин не освете.
- ²³⁴ Сви поменути потеси, сем последња два који су у непосредној близини села, сада припадају држави.
- ²³⁵ Пре око 70 година Неготино је имало 80 кућа.
- ²³⁶ Г.А. Елезовић: Турски извори за нашу историју, број 12, стр. 168.
- ²³⁷ Оснивачи рода, који се доселили, причао ми је да село Ново Сеј има четири махале: Баџа, Парлак, Диша и Нока. Становници свих махала припадају фису Берип.
- ²³⁸ Родовско име донето је из старине. Тамо један предак ухватио је живог зеча и зато их назвали Аспролари.
- ²³⁹ Миркови и Павлови чинили су један род звану Пандиловици. Од овог рода сада у Тетову живи Мирко са породицом.
- ²⁴⁰ Проф. П. Јовановић: 1935. г. испитивао је порекло родова у Сенокосу. Тада је он у селу записао четири хришћанска рода: Петковици (3.), Бурбаци, Филовици (3 к., Св. Никола), Петревци (1 к., Св. Никола) и Меноски (1 к., Св. Димитрија).
- ²⁴¹ О старом селу Поточану видети Ј. Трифуноски: Села кои сега не постоје у Полог, стр. 161, 162.
- ²⁴² А. Серафимов: пом. рад, стр. 70.
- ²⁴³ В. Кљанчов: пом. рад, стр. 212.
- ²⁴⁴ Прича се, да су раније на Градишту откопанути гробови. Рације на Градишту била је пронађена и нека плоча са натписом.
- ²⁴⁵ Гласник Српског научног друштва, XXXV, стр. 76.
- ²⁴⁶ Р. Грујић је мишљења да је рације на месту где лежи Граден постојао град Полог (Полошко-тетовска епархија..., стр. 37, 42, 43). Пре тога слично је претпостављао и В. Томашић. Ипак ово мишљење није примљено код других писаца (видети Ј. Трифуноски: Где се налазио град (Полог?), Гласник Српског географског друштва, св. XXVIII, бр. 2, Београд, 1948, стр. 153—156).
- ²⁴⁷ Прича се, да су тада нападачи становнике затворили у кућама, зграде су им погресали гасом и претили да ће их живе изгорети ако им не исплате тражену цену. Када су цену платили, онда су преплашени становници још исте ноћи са стварима и децом натовареним у колима прешли у Тетово.
- ²⁴⁸ Сазнао сам да се и овај наш једини становник 1950. године одселио у Гостивар.
- ²⁴⁹ А. Селищев: пом. рад, стр. 43.
- ²⁵⁰ А. Серафимов: пом. рад, стр. 69.
- ²⁵¹ В. Кљанчов: пом. рад, стр. 212.
- ²⁵² А. Серафимов: пом. рад, стр. 70.
- ²⁵³ Мемет-паша умро је 1913. г. у Солуну идући за Цариград. Син Мемет-паше је Алим-бег, који је око 1929. г. пребегло у Арбанију.
- ²⁵⁴ Ст. Новаковић: Законски списи..., 432, 14; М. Пурковић: пом. рад, стр. 80.
- ²⁵⁵ Д. Шолова: пом. рад, стр. 62.
- ²⁵⁶ А. Серафимов: пом. рад, стр. 70.
- ²⁵⁷ В. Кљанчов: пом. рад, стр. 212.
- ²⁵⁸ Г.А. Елезовић: Турски извори за нашу историју, број 11, стр. 130, 132, број 12, стр. 167; М. Пурковић: пом. рад, стр. 126.
- ²⁵⁹ Д. Шолова: пом. рад, стр. 62.
- ²⁶⁰ А. Милетић: пом. рад, стр. 33.

- ²⁶¹ Ј. Трифуноски: Села кои сега не постоје у Полог, стр. 162, 163.
- ²⁶² Полошко-тетовска епархија..., стр. 37.
- ²⁶³ А. Серафимов: пом. рад, стр. 70.

В. ПОСЕБНИ ДБО: ДОЊИ ПОЛОГ

- ¹ Материали..., стр. 445, 446; упоредити Ј. Цвијић: Основс..., књ. III, стр. 1097.
- ² Упоредити Ј. Цвијић: Антропогеографски проблеми Балканског Полуострва, стр. CCVII—VIII; Ј. Х. Васиљевић: По Тетовској области, Браство, књ. XXIX, Београд, 1938, стр. 186.
- ³ Б. Петров 1896. г. слушао је да се из Јажинца одселило око 20 хришћанских кућа у Тетово (Материали..., стр. 445); упоредити о томе и Ј. Цвијић: Антропогеографски проблеми..., стр. CCVII—VIII; Ј. Цвијић: Основс..., књ. III, стр. 1097.
- ⁴ О ранијем становништву Јажинца упоредити и М. Јовановић: Између Шар-Пашине и Осогова, Скопље, 1933, стр. 14.
- ⁵ Ј. Трифуноски: Скопско Поље. Насеља и порекло становништва, књ. 35, Београд, 1955, стр. 432.
- ⁶ Упоредити А. Селищев: Полог, стр. 50, 63.
- ⁷ Ст. Новаковић: Балканска питања, стр. 534.
- ^{8,10} Овим исељеницима припадала је једна лепа кућа и трговина у Јажинцу. Оне се налазе у главној сеоској улици. Сада су својина једне арбанашке породице.
- ¹¹ Д. Кривокапић 1936. г. произвољно је објавио да у Полошком селу Јажинцу живе хришћански родови досељени из Горњег Јажинца у Сиринићу и да у Полошком Јажинцу постоји род Дешалари досељен из Гвалане („Јужни преглед", Скопље, 1936, стр. 337).
- ¹² Упоредити Антропогеографски проблеми..., стр. CCVII—VIII.
- ¹³ А. Селищев: пом. рад, стр. 49, 63; И. Снегаров: Историја на Охридската архиепископија, стр. 455.
- ¹⁴ Упоредити Материали..., стр. 445.
- ¹⁵ А. Серафимов: пом. рад, стр. 66.
- ¹⁶ В. Кљанчов: пом. рад, стр. 211.
- ¹⁷ О том насељу видети Ј. Трифуноски: Села кои сега не постоје у Полог, стр. 163, 164.
- ¹⁸ А. Селищев: пом. рад, стр. 62.
- ¹⁹ А. Серафимов: пом. рад, стр. 66.
- ²⁰ В. Кљанчов: пом. рад, стр. 211.
- ²¹ Ј. Х. Васиљевић је забележио да је ово село добило име по Турцима који су пошли на Косово, па се с пута вратили. (По тетовској области, стр. 202).
- ²² О ранијем селу Моравцу видети Ј. Трифуноски: Села кои сега не постоје у Полог, стр. 164, 165.
- ²³ Препис талије Репен-паше налази се у рукама Д-р Х. Поленковића, проф. унив., из Скопља. Препис и превод оригинала извршени су 23. VII 1923. г. у Скопљанском првостепеном суду.
- ²⁴ Раније је био храбар Бошко од рода Коћевци, дед данашњих становника. Зато су њега Арбанаси напали изненада ноћу у кући и убили са синовима.
- ²⁵ А. Селищев: пом. рад, стр. 62.
- ²⁶ А. Серафимов: пом. рад, стр. 66.
- ²⁷ Упоредити Ј. Цвијић: Антропогеографски проблеми..., стр. CCVII; Р. Николић: Ширење Арнаута у српске земље, Мала библиотека Географског друштва, св. 6, Београд, 1938, стр. 32.
- ²⁸ Упоредити Ј. Трифуноски: Качаничка клисура, Насеља и порекло становништва, књ. 32, Београд, 1950, стр. 525, 526.

- ²⁹ Упоредити Материали..., стр. 445; Ј. Цвијић: Антропогеографски проблеми..., стр. CCVI; Ј. Цвијић: Основе..., књ. III, стр. 1071.
- ³⁰ А. Селищев: пом. рад, стр. 63.
- ³¹ А. Серафимов: пом. рад, стр. 66.
- ³² Упоредити А. Селищев: пом. рад, стр. 49.
- ³³ А. Серафимов: пом. рад, стр. 66.
- ³⁴ Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија..., стр. 53; М. Пурковић: Попис села..., стр. 122.
- ³⁵ Ст. Новаковић: записао је да је данашња црква обновљена 1875. г. (Балканска питања, стр. 532).
- ³⁶ А. Селищев: пом. рад, стр. 148.
- ³⁷ А. Серафимов: пом. рад, стр. 66.
- ³⁸ О овом расељеном селу видети Ј. Трифуноски: Села кои сега не постоје во Полог, стр. 165, 166.
- ³⁹ Овај потес је под шумом. Око њега селаци из Првца суде се са становницима села Одрија.
- ⁴⁰ А. Серафимов: пом. рад, стр. 66.
- ⁴¹ Р. Грујић: Три хилендарске повеље, стр. 24; исти: Полошко-тетовска епархија..., стр. 53; М. Пурковић: Попис села..., стр. 121.
- ⁴² Г. А. Елезовић: Турски извори за нашу историју, „Јужна Србија“, Скопље, 1922, бр. 11, стр. 129, бр. 12, стр. 168.
- ⁴³ Г. А. Елезовић: Вакуфија памије Кјебира Мехмеда Челебије, „Јужна Србија“, Скопље, 1922, бр. 19, стр. 451; М. Пурковић: Попис села, стр. 142.
- ⁴⁴ Упоредити Материали..., стр. 452.
- ⁴⁵ О расељеном селу Злокупану видети Ј. Трифуноски: Села кои сега не постоје во Полог, стр. 163.
- ⁴⁶ А. Серафимов: пом. рад, стр. 67.
- ⁴⁷ Упоредити Материали..., стр. 452; Ј. Цвијић: Антропогеографски проблеми..., стр. CCVIII.
- ⁴⁸ Упоредити Ј. Трифуноски: Качаничка класура, стр. 522.
- ⁴⁹ Упоредити исто, стр. 533.
- ⁵⁰ Зуграфисање цркве трајало је шест месеци. Зуграфи Јаков и Костадин радили су и у црквама других доњополошких села: Копанице, Туенца, Сиричина, Вратнице, Беловишта, Одрија, Јелошника.
- ⁵¹ Видети и А. Селищев: пом. рад, стр. 50, 62.
- ⁵² Упоредити Р. Николић: Ширење Арнаута у српске земље, Мала библиотека Географског друштва, св. 6, стр. 25.
- ⁵³ Упоредити Материали..., стр. 438, 439.
- ⁵⁴ Р. Николић: пом. рад, стр. 25.
- ⁵⁵ Пом. рад, стр. 43.
- ⁵⁶ Видети Ј. Трифуноски: Качаничка класура, стр. 520—522.
- ⁵⁷ Становници старијих сеоских родова у приличној мери су гутшани.
- ⁵⁸ Упоредити Материали..., стр. 438, 439; Р. Николић: пом. рад, стр. 21.
- ⁵⁹ Видети Ј. Трифуноски: Кумановско-прешевска Црна Гора, Насеља и порекло становништва, књ. 33, Београд, 1951, стр. 124.
- ⁶⁰ Б. Пестров у књизи „Материали...“, на страни 438. за прошлост и постанак села изнео је ову традицију. Некада је Јелошник било велико насеље, али је једном опустело од чуме. После чуме остали су у животу само један старац и три девојке. Девојке су се удале за домазете и од њих потиче садашње обновљено село. Једна девојка узела је за мужа неког „латина“ и од њих напустило се род Латин (15 к.). Друга девојка узела је за мужа неког „мангу“ (Циганина) и од њих се напустило род Манговци (10 к.). Трећа девојка удала се за Словена и њихови потомци порасли су на 38 к.

- ⁶¹ Неки писци бележе да је раније на месту Благовештењу био манастир (видети И. Снегаров: пом. рад, стр. 455; А. Селищев: пом. рад, стр. 49; Материали..., стр. 438).
- ⁶² Ј. Х. Васиљевић: Просветне и политичке прилике у јужним српским областима у XIX веку, Београд 1928, стр. 135, 136.
- ⁶³ На секцији „Качаник“ (раз. 1:1.000.000) за један део Глоба погрешно је стављен испис Отушиште.
- ⁶⁴ Због малобројности, муслимански Арбанаси Глоба нису били означени у статистици В. Кичова из 1900. г. (Македонија, стр. 211).
- ⁶⁵ Г. А. Елезовић: Турски извори за нашу историју, бр. 12, стр. 168.
- ⁶⁶ О селишту села Брезна има нешто података и у књизи Материали..., стр. 436.
- ⁶⁷ Овае се изнесе само подаци који се односе на порекло родова.
- ⁶⁸ Кирилова кућа налазила се лево од Теарчког Потока. Ниже данашње цркве Св. Николе, где је сада место „збирало“, била је Кирилова башта, коју је он поклонио овом насељу.
- ⁶⁹ По једној другој традицији Цакмановци су добили презиме по томе јер су добили „од крв“ (арбанашки: цак).
- ⁷⁰ Материали..., стр. 437.
- ⁷¹ Видети Материали..., стр. 437.
- ⁷² А. Селищев: пом. рад, стр. 50, 61.
- ⁷³ Ову групу родова саставио сам према обавештењима добијеним од мештана.
- ⁷⁴ О прошлости и старинама Лешка неке податке изнео сам у описима суседних села Варваре и Отуње.
- ⁷⁵ Г. Јуришић око 1850. г. навео је да се тада на лешачком утврђењу познавала једна полуразрушена кула (Дечански првенац, Нови Сад, 1852, стр. 107).
- ⁷⁶ Р. Грујић: Житие св. Симеона (Немање) од краља Стефана (Првовенчаног) у Šafarik: Раматку, стр. 8, VIII; А. Селищев: пом. рад, стр. 81.
- ⁷⁷ Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија..., стр. 37, 41, 44, 45.
- ⁷⁸ Ibid., стр. 41.
- ⁷⁹ Р. Грујић: Поповод приказа књиге И. Снегарова: Историја на Охридската архиепископија I, II, Гласник Скопског научног друштва, књ. XII, Скопље, 1933, стр. 294.
- ⁸⁰ Упоредити Материали..., стр. 434; Ј. Цвијић: Основе..., књ. III, стр. 1069.
- ⁸¹ Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија..., стр. 52—65; М. Пурковић: Попис цркава у старој српској држави, Скопље, 1938, стр. 9.
- ⁸² Ст. Новаковић: Законски споменици..., 640, бр. XI; М. Пурковић: Попис цркава..., стр. 13.
- ⁸³ Од 1860. до 1878. г. Игуман манастира био је хаџи-Самуил, родом из Лешка.
- ⁸⁴ Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија..., стр. 37.
- ⁸⁵ Препис тапије налази се у рукама Х. Поленаковића, проф. унив. из Скопља.
- ⁸⁶ Видети Ј. Трифуноски: Качаничка класура, стр. 520—522.
- ⁸⁷ А. Серафимов: пом. рад, стр. 41; А. Селищев: пом. рад, стр. 154.
- ⁸⁸ Упоредити Материали..., стр. 435; А. Селищев: пом. рад, стр. 50, 59.
- ⁸⁹ Пом. рад, стр. 103.
- ⁹⁰ Ширење Арнаута у српске земље, стр. 6.
- ⁹¹ Некада су на овом месту били велики „шумаци“, у којима су хајауци хватали људе и ту их „губили“.
- ⁹² Овај помен налази се у препису тапије који се сада чува код Х. Поленаковића, проф. унив. из Скопља.

- ⁹³ Ст. Новаковић: Законски споменици..., 660, бр. XXIX, 422, бр. XXXIV; М. Пурковић: Попис села..., стр. 28; М. Пурковић: Попис цркава..., стр. 36.
- ⁹⁴ А. Селищев: пом. рад, стр. 98.
- ⁹⁵ Материали..., стр. 433.
- ⁹⁶ На секцији „Качаник“ на месту где лежи Ратаје погрешно је означено Жилче, а испис за Ратаје стављен је на месту где лежи Жилче.
- ⁹⁷ Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија..., стр. 54.
- ⁹⁸ А. Селищев је погрешно навео да је Ратаје био чифлик Исад Паше (Славјанско насељение в Албанији, стр. 20). И Ј. Х. Васиљевић није тачно навео да је Ратаје до 1905. г. био само својина Мемет-паше (По тетовској области, стр. 199).
- ⁹⁹ А. Селищев: Полог, стр. 43.
- ¹⁰⁰ Упоредити Материали..., стр. 453.
- ¹⁰¹ Упоредити Ј. Трифуноски: Качаничка клисура, стр. 532.
- ¹⁰² Пре 40 до 50 година, по причању сељака, на манастирским зидовима познавали су се ликови сватаца.
- ¹⁰³ А. Селищев: пом. рад, стр. 43.
- ¹⁰⁴ Ibid., стр. 59.
- ¹⁰⁵ На карти (секција „Качаник“) село Порој није записано.
- ¹⁰⁶ Гласник Српског ученог друштва XV 304; М. Пурковић: Попис села..., стр. 130.
- ¹⁰⁷ М. Пурковић: Попис села..., стр. 130. — Народ мисли да је Порој нешто млађе насеље од суседног Цепчишта.
- ¹⁰⁸ Ј. Цвијић: Основе..., књ. III, стр. 1104; А. Урошевић: Шарпланинска жупа Сиринић, Годинен зборник, кн. Филозофски факултет, природно-математички оддел, Скопје 1948, стр. 173.
- ¹⁰⁹ Т. Борбевећ: Наш народни живот, књ. X, Београд 1934, стр. 85.
- ¹¹⁰ Арбанаси од рода Ајвасе у Камењану имају једну родовску грану у Пороју.
- ¹¹¹ На секцији „Качаник“ село је погрешно записано као Сасце.
- ¹¹² Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија..., стр. 53.
- ¹¹³ Лафце је једино хришћанско село на падини Шар-планине изнад Тетова. Што се у њему очувало хришћанско становништво помогло је то што је село било почифличено.
- ¹¹⁴ По традицији, утврђење је градио 400 задара за 20 година. Приликом подизања утврђења Абдураман-паша населио је у Тетово Цинцаре (на месту званом Пашина Рудина). Цинцари су на мазгама носили камен за утврђење са атара села Гајра (место звано Рупи). Паша за грађење утврђења израдио је хришћанин Јаконче Аши Паунов из Тетова.
- ¹¹⁵ Б. Петров 1896. г. забележио је да је Св. Атанасије био манастир (Материали..., стр. 433).
- ¹¹⁶ Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија..., стр. 53.
- ¹¹⁷ Упоредити Р. Николић: пом. рад, стр. 23.
- ¹¹⁸ М. Станојевић: Тимок. Насеља и порекло становништва, књ. 29, Београд, 1940, стр. 505.
- ¹¹⁹ Упоредити Р. Николић: пом. рад, стр. 23.
- ¹²⁰ Упоредити исто, стр. 23.
- ¹²¹ О поисламљивању хришћана у Селцу упоредити Ј. Х. Васиљевић: Арнаути наше крви, стр. 124; Р. Николић: пом. рад, стр. 21.
- ¹²² Ј. Цвијић: Основе..., књ. III, стр. 1262.
- ¹²³ Македонские кодекси XVI—XVIII веков, София, 1933, стр. 217.
- ¹²⁴ По казивању Столета Наумоског из Д. Палчишта, који је 1929—1935. г. био општински деловођа у Вејду, старији поарбанашени Славени тада су још добро говорили „торбешки“. Код њих је била очувана и торбешка ношња друкчија од арбанашке.
- ¹²⁵ Видети Ј. Трифуноски: Слив Маркове реке, Скопје, 1958, стр. 159, 171.

- ¹²⁶ Ст. Новаковић: Законски споменици..., VI 658; М. Пурковић: Попис села..., стр. 68.
- ¹²⁷ Б. Ж. Милојевић: Високе планине у напој Краљевини, Београд, 1937, стр. 430.
- ¹²⁸ Ibid., стр. 430.
- ¹²⁹ М. Пурковић: Попис села..., стр. 64.
- ¹³⁰ А. Селищев: Македонские кодекси..., стр. 67.
- ¹³¹ Упоредити Р. Николић: пом. рад, стр. 23.
- ¹³² Упоредити исто, стр. 23.
- ¹³³ Ibid., стр. 19.
- ¹³⁴ Видети Ј. Трифуноски: Качаничка клисура, стр. 558.
- ¹³⁵ На секцији „Качаник“ насеље је записано као Теке.
- ¹³⁶ Ову текију помиње и Т. Р. Борбевећ у једној својој белелици (Наш народни живот, књ. X, стр. 85).
- ¹³⁷ На секцији „Качаник“ село је записано као Гарје.
- ¹³⁸ Ст. Новаковић: Законски споменици..., IV, 658; М. Пурковић: Попис села..., стр. 77.
- ¹³⁹ М. Пурковић: Попис цркава..., стр. 27.
- ¹⁴⁰ Предак Селман из рода Веље, по наговору тетовског паше, извршио је неко убиство у Пологу. Да би се спасио од освете он је побегао у Дебар где је живео три године. После се вратио у тетовску текију и тако је био заштићен од освете.
- ¹⁴¹ Како се прича, име Попова Шапка постао је на овај начин. Некада јд у селу Аисцу живео свештеник са братом. Касније свештеник се иселио из села и населио високо на гроб Шар-планине, где је себи саградио кућу налик „на шапка“ (врста капе). Овоме свештенику храну су доносили хришћани из Аисца и околних села.
- ¹⁴² Р. Грујић: Три хилендарске повеље, стр. 15.
- ¹⁴³ Ј. Трифуноски: Качаничка клисура, стр. 543.
- ¹⁴⁴ Ј. Трифуноски: Скопски Дервен, стр. 392.
- ¹⁴⁵ Поисламљених породица у Аисцу утврдио је и Р. Петровић. По њему у овом селу се знају становници који су прешли с католицизма на ислам, и ако то они „обично таје“ (Polog, стр. 19).
- ¹⁴⁶ На секцији „Гостивар—Кичево“ (раз. 1:100.000) село је записано као Велика речича.
- ¹⁴⁷ На поменику секцији овај потес записан је као Јорговица.
- ¹⁴⁸ Јорданъ Ивановъ: Български старини из Македонија, София 1931, стр. 583; Р. Грујић: Три хилендарске повеље, стр. 14.
- ¹⁴⁹ Р. Грујић: Три хилендарске повеље, стр. 15, 16; А. Селищев: пом. рад, стр. 77. — Точило и Лесковјане била су села, али она сада не постоје.
- ¹⁵⁰ Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија..., стр. 38.
- ¹⁵¹ Споменик III, 39; М. Пурковић: Попис цркава..., стр. 33.
- ¹⁵² Гл. Блезовић: Турски извори за нашу историју, број 12, стр. 168.
- ¹⁵³ Овај род у Д. Палчишту нисам утврдио.
- ¹⁵⁴ Видети о томе и Ј. Х. Васиљевић: Арнаути наше крви, стр. 124.
- ¹⁵⁵ Јорданъ Ивановъ: пом. рад, стр. 583; Р. Грујић: Три хилендарске повеље, стр. 14.
- ¹⁵⁶ Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија..., стр. 38.
- ¹⁵⁷ Споменик III, 39; М. Пурковић: Попис цркава..., стр. 33.
- ¹⁵⁸ Видети о томе и Ј. Х. Васиљевић: Арнаути наше крви, стр. 124.
- ¹⁵⁹ У XIII веку, приликом помена суседног села Речиче и описивања граница њеног атара, наводи се на граници брдо у изворишту Палчишке Реке (Р. Грујић: Три хилендарске повеље, стр. 15). Рска се тако звала по селу Палчишту, сада Горње и Доње, која леже у непосредној близини Речиче.

¹⁶⁰ У суседном Селцу Кечу слушао сам ову традицију. У томе селу живела су три брата Арбанаса чији се отац доселио из Ауме. Један од браће касније је извршио крађу, па је стога прешао у Г. Палчиште. То је било пре око 140 до 150 година.

¹⁶¹ О расељеном селу Арвнику Видети Ј. Трифуноски: Села кои сега не постоат во Полог, стр. 166, 167.

¹⁶² По једном другом казивању браћа у Броду били су чобани. Једном, док су они чували стоку на паши, у њихову кућу дошли су дервиши који су им „докундисали невесте“. Зато су браћа убили поменуће дервише и са укућанима прешли у Тетово, а после као воденичари и саугс нассали се у Д. Палчиште.

¹⁶³ Ове податке саопштио ми је председник Месног народног одбора који припада роду Торбеша.

¹⁶⁴ Видети о томе А. Урошевић: Читаци, Гласник Скопског научног друштва, књ. V, Скопје, 1929, стр. 319, 320.

¹⁶⁵ Код њихових рођака у Урвичу (13 к. и сада говоре македонски) слушао сам да им је порекао из области Матје у Северној Арбанији.

¹⁶⁶ Видети Ј. Трифуноски: Села кои сега не постоат во Полог, стр. 167.

¹⁶⁷ И. Иванов: Български старини из Македонија, стр. 234, 235; Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија..., стр. 70. — Овај помен налазио се у запису цркве у Новаку.

¹⁶⁸ За неке досељене муслимане (Арбанаси и Торбеше) у Новаку прича се, како су за време Турака били „крисјан душмани“. Неки од њих једном су на путу између Д. Палчишта и Каменана (место Куленица) опљачкали и заклали групу македонских печалбара.

¹⁶⁹ Видети Ј. Трифуноски: Села кои сега не постоат во Полог, стр. 167.

¹⁷⁰ А. Серафимов: Тетовско, стр. 70.

¹⁷¹ В. Кжичов: пом. рад, стр. 212.

¹⁷² Остале географске одашке Јеловјана публиковане су у посебном раду (Гласник Етнографског института САН, I, Београд, 1952).

¹⁷³ Остале географске одашке Урвича објављене су у посебном раду (Гласник Етнографског института САН, I, Београд, 1952).

¹⁷⁴ Кажу, да се у Ауми једна махала звала Цара и по њој је постало данашње родовско име Царевци. У Д. Палчишту слушао сам да су Царевци пореклом из села Церена у Калису.

¹⁷⁵ На карти (секција „Гостивар—Кичево“) означена је као Новоселска река.

¹⁷⁶ Видети податке о Старом Селу у мом раду „Села кои сега не постоат во Полог“, стр. 167, 168.

¹⁷⁷ Кеч је арбанашка реч која је у имену села додата у новије време. Раније насеље се звало само Селце.

¹⁷⁸ Гласник Друштва Српске словесности, св. XV, 1862, стр. 304; Ст. Новаковић: Законски споменици..., 696, А. Селишев: пом. рад, стр. 83; М. Пурковић: Попис села..., стр. 140.

¹⁷⁹ Кажује се, да је трећи брат украо у селу овна и зато се иселио у Г. Палчиште.

¹⁸⁰ У околним селима слушао сам да се раније по кућама Торбеша Синичана могле видети старе иконе.

¹⁸¹ Процес арбанизације код Торбеша у овом селу врши се веома брзо. Чак и њихови одрасли мушкарци, који су се доселили из других торбешких села, за неколико година почну у кући говорити арбанашки.

¹⁸² Г. А. Елезовић: Турски извори за нашу историју, број 12, стр. 167.

¹⁸³ П. Јовановић: Порече, стр. 330.

¹⁸⁴ Упоредити Ј. Х. Васиљевић: Арнаути наше крви, стр. 124, 125.

¹⁸⁵ У Каменану има више досељених Торбеша него што сам ја знао. Али неки од њих сада се не разликују од Арбанаса јер су се брзо поарбанашили и издају се као Арбанаси.

¹⁸⁶ А. Селишев: пом. рад, стр. 50, 64.

¹⁸⁷ Видети Ј. Трифуноски: Скопски Дервен, стр. 390.

¹⁸⁸ А. Шопова: Македонија во XVI и XVII век, стр. 62.

¹⁸⁹ Ibid., стр. 62.

¹⁹⁰ А. Селишев: пом. рад, стр. 43.

¹⁹¹ Ibid., стр. 64.

¹⁹² А. Серафимов: пом. рад, стр. 69.

¹⁹³ В. Кжичов: пом. рад, стр. 212.

¹⁹⁴ Крст из жеровјанске цркве препет је и чува се у цркви села Радијовца.

¹⁹⁵ А. Селишев: пом. рад, стр. 50, 64.

¹⁹⁶ У Слупчану код Куманова постоји махала Качер са неколико арбанашких родова. Сви припадају фису Круја Зи. Видети Ј. Трифуноски: Кумановско-прешевска Црна гора, стр. 146.

¹⁹⁷ Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија..., стр. 53; исти: Трихлендарске повеље, стр. 24.

¹⁹⁸ Видети и М. Пурковић: Попис села..., стр. 135.

¹⁹⁹ Г. А. Елезовић: Турски извори за нашу историју, број 12, стр. 167.

²⁰⁰ Видети А. Селишев: пом. рад, стр. 50, 64.

²⁰¹ На секцији „Гостивар—Кичево“ село је записано као Тенава.

²⁰² А. Шопов: пом. рад, стр. 62.

²⁰³ И. Стенегаров: пом. рад, стр. 455.

²⁰⁴ Упоредити Ј. Трифуноски: Где се налазио град Полог, Гласник Српског географског друштва, св. XXVIII, бр. 2, Београд 1948, стр. 153—156.

²⁰⁵ А. Селишев: пом. рад, стр. 43.

²⁰⁶ Ibid., стр. 64.

²⁰⁷ Видети Ј. Трифуноски: О посасратном насељавању становништва из НР Македоније у три банатска насеља. Посебна издања Матице српске, Нови Сад 1958, стр. 31.

²⁰⁸ А. Селишев: пом. рад, стр. 93.

²⁰⁹ Г. А. Елезовић: Турски извори за нашу историју, бр. 12, стр. 167; исти: Вакуфија цамије Кјебира Мехмеда Челебије, бр. 19, стр. 449.

²¹⁰ Народ објашњава да је ово насеље „било челно“ (главно) над околним насељима и да се зато зове Челолек.

²¹¹ А. Селишев: пом. рад, стр. 123.

²¹² А. Милетић: пом. рад, стр. 34.

²¹³ А. Серафимов: пом. рад, стр. 68.

²¹⁴ Видети Ј. Трифуноски: Села кои сега не постоат во Полог, стр. 167, 168.

²¹⁵ Поменуто расељено село Млаки можда је средњовековно насеље Млачиче. Њега је 1337—1346. г. краљ Душан приложио тетовском манастиру, а 1348. г. потврдио га Хилендару (М. Пурковић: Попис села..., стр. 118).

²¹⁶ О селу Лишјану Видети Ј. Трифуноски: Села кои сега не постоат во Полог, стр. 169.

²¹⁷ Видети Ј. Трифуноски: Скопски Дервен, стр. 415.

²¹⁸ Алиа-ага није имао децу. После његове смрти жепа му се вратила у Јањину. Алиа-ага имао је четири брата: Асан-агу и друге. Данашње породице у већем броју потичу од Асан-аге. — О Алиа-аги из Челопека има помена и у раду А. Селишева о Пологу. Селишев истиче да је он био Торбеш (стр. 123).

²¹⁹ Ј. Х. Васиљевић: Скопје и његова околина, Београд, 1930, стр. 242, 245.

²²⁰ Да постоје остаци од старе цркве у Д. Лешници забележили су и други испитивачи Полога (Материјали..., стр. 455; А. Селишев: поменути рад, стр. 50, 64).

²²¹ А. Селищев: пом. рад, стр. 64.

²²² А. Селищев: пом. рад, стр. 64.

²²³ Материали..., стр. 455.

²²⁴ Полог, стр. 50.

²²⁵ Препис тапије налази се код Х. Поленаковића, проф. унив. из Скопља. У поменутом документу стоји да је Редип-паша завештао у А. Седларцу: 1. шест башта, три штале, три копа, кућни плап, место за вршидбу, извор, соба за баштоване; 2. један чифлик; 3. чифлик познат под именом „Музеин Чифлиги“; 4. четири баште код којих се налазе четири зграде за становање, пет дућана.

²²⁶ Изнети подаци о пореклу родова не могу да потврде претпоставку Р. Грујића по којој су „врло вероватно“ становници из Седларева на Сухој гори „населени села Доње и Горње Седларце“ (Полошко-тетовска епархија..., стр. 48).

²²⁷ Х. Поленаковић, унив. проф. из Скопља, има препис тапије у којој се налазе горњи подаци. Поменути године Редип паша тетовској текији завештао је у Брвеници: 1. један чифлик познат под именом „Али ага Чифлиги“. Овај чифлик је имао три копа (амбара), три штале, кућни плап и место за вршидбу, а до њих забран, а до забрана пијаћа вода, собе за баштована, три баште са јабукама, крушке, кестени и другог плодног дрвеће; 2. један чифлик познат под именом „Ибраим ага Чифлиги“; 3. један чифлик познат под именом „Черџез заде Чифлиги“; 4. један чифлик звани „Караџос Чифлиги“; 5. један чифлик познат под именом „махмуд ага Чифлиги“; 6. увакуфио је, даље, четири воденице које су лежале у Брвеници на води званој „Реџија“ и шест башта.

²²⁸ А. Селищев: пом. рад, стр. 63.

²²⁹ А. Серафимов: пом. рад, стр. 69.

²³⁰ В. Кљичов: пом. рад, стр. 212.

²³¹ Ј. Х. Васиљевић није био тачно обавештен када је навео да је Брвеница до 1905. г. била својина Јусуф-бега (По тетовској области, стр. 199).

²³² Видети Ј. Трифуноски: Села на Сухој Гори, Гласник Етнографског института САН, I, Београд 1952, стр. 401.

²³³ Не зна се сигурно да ли се тај помен односи на Доње или на Горње Фаалише (сада пусто селиште).

²³⁴ Ст. Новаковић: Законски споменици..., 658 XII, XIII; Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија..., стр. 47, 50; М. Пурковић: Попис села..., стр. 153.

²³⁵ Г. А. Елезовић: Турски извори за нашу историју, бр. 11, стр. 129, бр. 12, стр. 160.

²³⁶ Г. А. Елезовић: пом. рад, стр. 129.

²³⁷ А. Селищев: пом. рад, стр. 43.

²³⁸ Ibid., стр. 43.

²³⁹ Ibid., стр. 50, 63.

²⁴⁰ Ibid., стр. 43.

²⁴¹ П. Јовановић: Порече, стр. 317.

²⁴² Г. А. Елезовић: Турски извори за нашу историју, бр. 11, стр. 129, бр. 12, стр. 161; М. Пурковић: Попис села..., стр. 138.

²⁴³ Г. А. Елезовић: Вакуфија џамије Кјебира..., Гласник Скопског научног друштва, I, 2, Скопје, 1926, стр. 456.

²⁴⁴ Акип-паша имао је чифлике још у селима Груничину и Чифлику у Скопском Дервену.

²⁴⁵ Ј. Х. Васиљевић: (По тетовској области, стр. 199) погрешно је навео да је Сараџино 1909. г. било само својина Есад-паше. — После 1918. г. у овом селу кућно је много земље и Македонац Драго Григлар из Тетова.

²⁴⁶ Материали..., стр. 433.

²⁴⁷ Потес Класура раније се звао и именом Здравев Забел (Материали..., стр. 334).

²⁴⁸ Ст. Новаковић: Законски споменици..., 659 XXV, 422, 36; М. Пурковић: Попис села..., стр. 93; Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија..., стр. 47.

²⁴⁹ Споменик III, стр. 36—40; А. Селищев: пом. рад, стр. 94, 95.

²⁵⁰ Г. А. Елезовић: Турски извори за нашу историју.

²⁵¹ И. С. Јастребов: Подаци за историју српске цркве, Београд 1879, стр. 117.

²⁵² М. Пурковић: Попис села..., стр. 93.

²⁵³ А. Урошевић: Шарпланинска жула Сирић, стр. 169.

²⁵⁴ Старији селаци наводе како је Есад-паша био према чифчијама експлоататор и тиранин. Од чифчија је добијао велике приходе и радне снаге. То му је давало могућност да живи удобно.

²⁵⁵ Неки селаци из Сиричина мисле да је овај род словенски.

²⁵⁶ М. Пурковић: Попис села..., стр. 129.

²⁵⁷ Г. А. Елезовић: Вакуфија џамије Кјебир..., бр. 19, стр. 449; Г. А. Елезовић: Вакуфија џамије..., Гласник Скопског научног друштва, I, 2, стр. 456; А. Селищев: нав. рад, стр. 108.

²⁵⁸ А. Селищев: пом. рад, стр. 43.

²⁵⁹ Македонија, стр. 211.

²⁶⁰ Упоредити Ј. Х. Васиљевић: По тетовској области, стр. 199.

²⁶¹ Видети Ј. Трифуноски: Кумановско-прешевска Прна гора, стр. 146.

²⁶² Р. Грујић: Три хилендарске повеље, стр. 14.

²⁶³ Ст. Новаковић: Законски споменици..., 640, XII; Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија..., стр. 42, 43; М. Пурковић: Попис села..., стр. 148.

²⁶⁴ Г. А. Елезовић: Вакуфија џамије Кјебир..., Гласник Скопског научног друштва, I, 2, стр. 456.

²⁶⁵ Видети Ј. Трифуноски: Качаничка класура, стр. 524.

²⁶⁶ Упоредити Материали..., стр. 453.

²⁶⁷ А. Селищев: пом. рад, стр. 43.

²⁶⁸ В. Кљичов: пом. рад, стр. 211.

²⁶⁹ На карти (секција „Качаник“) код овог села погрешно је стављен испис Ратаје, док је испис Жиче стављен код села Ратаја.

²⁷⁰ Упоредити Ј. Х. Васиљевић: По тетовској области, стр. 199.

²⁷¹ А. Серафимов: пом. рад, стр. 67.

²⁷² Упоредити Материали..., стр. 453.

²⁷³ А. Серафимов: пом. рад, стр. 67.

²⁷⁴ По тетовској области, стр. 202.

²⁷⁵ Ст. Новаковић: Законски споменици..., 506; III; М. Пурковић: Попис цркава..., стр. 36.

²⁷⁶ Ј. Х. Васиљевић погрешно је навео да је Јанчиште до 1909. г. „било у потпуној својини Есад-паше“ (По тетовској области, стр. 199).

²⁷⁷ А. Серафимов: пом. рад, стр. 67.

²⁷⁸ В. Кљичов: пом. рад, стр. 211.

²⁷⁹ Упоредити Ј. Трифуноски: Качаничка класура, стр. 521.

²⁸⁰ Ibid., стр. 519.

²⁸¹ Г. А. Елезовић: Вакуфија џамије Кјебира Мехмеда Челебије..., Гласник Скопског научног друштва, I, 2, стр. 458; исти: Вакуфија џамије Кјебира Мехмеда Челебије, „Јужна Србија“, бр. 19, стр. 483, 484; М. Пурковић: Попис села..., стр. 104.

²⁸² Препис тапије Редип-паше сада је у рукама Х. Поленаковића, проф. унив. из Скопља.

²⁸³ А. Серафимов: пом. рад, стр. 67.

²⁸⁴ Материали..., стр. 451.

²⁸⁵ На овом месту је убијен неки Илија Качар из Раотинца.

²⁸⁶ 1470. г. у овом селу помиње се Бајкова земља (Г. А. Елезовић: Вакуфија џамије Кјебира..., Гласник Скопског научног друштва, I, 2, стр. 458). Могуће да је по том сопственику остао данашњи назив Бајков Дол.

- ²⁸⁷ Гл. Елезовић: Турски извори за нашу историју, бр. 11, стр. 129, бр. 12, стр. 161.
- ²⁸⁸ Гл. Елезовић: Вакуфија памије Кјебира..., Гласник Скопског научног друштва, I, 2, стр. 457, 458; исти: Вакуфија памије Кјебира..., "Јужна Србија", бр. 19, стр. 484.
- ²⁸⁹ А. Серафимов: пом. рад, стр. 67.
- ²⁹⁰ Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија..., стр. 53; М. Павловић: Грачаничка повеља, Гласник Скопског научног друштва III, Скопје, 1928, стр. 130; М. Пурковић: Попис села..., стр. 128.
- ²⁹¹ Гл. Елезовић: Турски извори за нашу историју, бр. 11, стр. 129, бр. 12, стр. 168; М. Пурковић: Попис села..., стр. 128.
- ²⁹² Упоредити Ј. Цвијић: Основе..., књ. III, стр. 1069.
- ²⁹³ Б. Петров: 1896. г. записао је да су се у Подбреву склањали становници из разореног утврђеног града Собрија, који је био главно место у овом делу А. Полога. (Материали..., стр. 417).
- ²⁹⁴ Ј. Х. Васиљевић није био тачно обавештен када је записао да је Подбреје „до 1909. г. било потпуно својина Есад-паше" (По тетовској области, стр. 199).
- ²⁹⁵ А. Серафимов: пом. рад, стр. 67.
- ²⁹⁶ В. Кљнчов: пом. рад, стр. 140. — Поменути писац погрешно је записао сасо као Пророче.
- ²⁹⁷ Видети Ј. Трифуноски: Села кои сега не постојат во Полог, стр. 170, 171.
- ²⁹⁸ А. Селищев: пом. рад, стр. 43.
- ²⁹⁹ Ј. Х. Васиљевић погрешно је био обавештен када је навео да је Јегуновце до 1909. г. „било у потпуној својини Есад-паше" (По тетовској области, стр. 199).
- ³⁰⁰ А. Серафимов: пом. рад, стр. 67.
- ³⁰¹ Видети опис села Јегуновца.
- ³⁰² Гл. Елезовић: Вакуфија памије Кјебира Мехмеда..., Гласник Скопског научног друштва, I, 2, Скопје, 1926, стр. 457.
- ³⁰³ Мемет-паша умро је у првом светском рату.
- ³⁰⁴ Видети Ј. Трифуноски: Качаничка класура, стр. 522.
- ³⁰⁵ Упоредити Ј. Цвијић: Основе..., књ. III, стр. 1069.
- ³⁰⁶ У селу Отуњу постоје два македонска рода (Илиновци 8 к. и Петковци 5 к.) досељена из Орашког Градишта.
- ³⁰⁷ Упоредити Ј. Цвијић: Основе..., к. III, стр. 1069; Н. Радојичић: О неким господарима града Просека на Вардару, Летопис Матице српске, св. 269—260 (1909); А. Селищев: пом. рад, стр. 63, 76. — Цитирано по Р. Грујић: Полошко-тетовска епархија..., стр. 40. — Упоредити о Орашком Градишту и Материали..., стр. 445.
- ³⁰⁸ Р. Грујић: Гусари на Светој Гори и хилендарски пирг Хрусија од XII—XV, Гласник Скопског научног друштва, XIV, Скопје, 1934, стр. 25; М. Пурковић: Попис села..., стр. 134.
- ³⁰⁹ Упоредити А. Селищев: пом. рад, стр. 50.
- ³¹⁰ А. Селищев: пом. рад, стр. 50, 64.
- ³¹¹ Материали..., стр. 454.

RÉSUMÉ

P O L O G

(Recherches et observations de géographie humaine)

a) PARTIE GÉNÉRALE

La région de Polog. — Polog est une vaste dépression sous forme d'une vallée encaissée dans la partie nord-occidentale de la République Populaire de Macédoine, où il se distingue nettement comme presque aucun autre ensemble géographique en Yougoslavie. Cette région embrasse le pays situé dans le cours supérieur du Vardar, entre la montagne de Sar-Planina au nord-ouest, les montagnes de Vlajinica et Bukovik au sud-ouest, les montagnes de Suha Gora et Žeden au sud-est et les crêtes de Kapčinovac et Šišmanovac au nord-est.

La superficie totale de Polog est de 1573 km², dont le terrain plat au fond du bassin occupe 289 km² et les pentes des montagnes qui encadrent le bassin 1284 km².

Pour la région de Polog la division populaire, est principalement en usage, qui est effectuée d'après le cours du Vardar, principal fleuve de la région. D'après cette division on distingue le Polog Supérieur (environ 718 km²) et le Polog Inférieur (environ 855 km²). La vallée de la rivière de Bogovinska Reka, affluent gauche du Vardar, représente la limite entre ces deux territoires. Le centre du Polog supérieur est constitué par la ville de Gostivar, tandis que le centre du Polog inférieur est occupé par la ville de Tetovo.

Le nom de la région est d'origine slave et il n'y a aucun doute qu'il lui fut donné par les Slaves, bientôt après leur installation dans la région. Pourtant, en ce qui concerne la signification de ce nom, il y eut jadis de considérables divergences d'opinion entre les divers savants. St. Romanski, en 1932, et P. Skok, en 1936, ont réussi le mieux à résoudre le problème de la signification de ce nom. Selon ces auteurs, le mot »polog« désignerait une dépression relativement étroite et longue, situé à une grande profondeur entre les hautes crêtes avoisinantes.

Caractéristiques de géographie physique. — Le terrain plat au fond du bassin est recouvert à la surface par de puissantes couches de dépôts diluviaux et alluviaux. Des pentes de montagnes s'élèvent

de son bord. Le vaste versant de la montagne de Šar-Planina, située dans la partie nord-occidentale de la région, est principalement composé de schistes cristallins d'âge ancien-paléozoïque. Au sud-est le bassin de Polog est limité par les crêtes des montagnes de Suha Gora et de Žeden. Elles consistent en général de calcaires triasiques. La bordure sud-occidentale du bassin de Polog est formée par les crêtes des montagnes de Vlahinica et de Bukovik. Elles se composent de schistes paléozoïques et de calcaires marmoréens. Et finalement, vers le nord-est la région de Polog est limitée par les petites crêtes basses de Kapčinovac et de Šišmanovac. Dans l'espace relativement limité qu'occupent ces montagnes, les serpentines apparaissent entre les schistes et les marbres.

Un regard sur la carte topographique suffit déjà à nous montrer que les deux longs côtés du bassin de Polog, à savoir celui de Šar-Planina au nord-ouest et celui de Suha Gora et de Žeden au sud-est sont rectilignes et presque parallèles. Ce sont en effet des talus qui coupent divers sédiments d'une inclinaison inégale. Les vallées des rivières sont perpendiculaires sur ces talus. Tout cela indique que les talus susmentionnés de Polog ne sont pas dûs à l'érosion, mais plutôt de nature tectonique. Par conséquent, ces lignes de dislocation, de direction NE-SO, sont des failles.

Après la formation de la dépression de Polog, qui eut lieu pendant la période oligo-miocène (J. Cvijić), un lac pénétra dans ce bassin du nord-est. Ce fut le début de la période lacustre dans cette région. Les terrains situés au-dessus de 908 m d'altitude restèrent en dehors de la portée de la transgression. La période lacustre susmentionnée régna durant le néogène. Vers la fin du néogène et au cours du diluvium le lac s'écoula. La régression du lac s'effectuait par étapes et c'est à cause de cela qu'aux divers stades de station correspondent les niveaux d'abrasion.

Les rivières de Polog et leurs vallées sont actuellement jointes entre elles et forment le réseau fluvial uni du Vardar. Pourtant, durant la phase lacustre les rivières débouchaient dans le lac et étaient indépendantes l'une de l'autre. Ce fut le cas du cours supérieur du Vardar, de la Mazdača, de la Lakavica de la Bogovinska Reka, de la Tetovska Bistrica etc. C'est pourquoi on distingue dans les cours supérieurs de ces rivières d'abord les terrasses supérieures ou plus anciennes. Elles correspondent aux divers stades du Lac de Polog. Lorsque le lac se fut écoulé, il se produisit la conjonction des divers affluents du lac dans le réseau fluvial du Vardar.

La situation de la région est d'une importance décisive pour tous les phénomènes climatiques. La région est retirée dans la masse continentale et relativement éloignée de la mer. Elle est ensuite bordée par les montagnes de Šar-Planina, de Suha Gora, de Žeden et les autres crêtes. Le fond du bassin est situé à l'altitude de 399 à 518 m, les parties moyennes de la bordure montagneuse à l'altitude de 700 à 1500 m et les sommets de montagnes à l'altitude de 2000 à 2702 m. Au nord-est se trouvent le Défilé de Žeden et le Col de Grupčin à

travers lesquels pénètrent certaines influences climatiques du Bassin de Skoplje.

Les facteurs susmentionnés donnent au Bassin de Polog les caractères généraux climatiques suivantes: des étés relativement chauds et secs; des hivers froids, venteux et assez rigoureux; des automnes et des printemps pluvieux. Ces caractères correspondent en général à ceux du climat continental. Pourtant, comme cette région est ouverte, dans une certaine mesure, vers le bassin de Skoplje, on y ressent également, jusqu'à un certain degré, les influences du climat méditerranéen modifié.

Il y a peu de régions dans la partie méridionale de Yougoslavie qui soient aussi riches en sources, en ruisseaux et en rivières que Polog. À l'exception d'une petite partie, pour la plupart composée des crêtes de Suha Gora et de Žeden, il n'y a, dans la région de Polog, aucun terrain sans sources, puits, ruisseaux et rivières. L'abondance en eau de la région est due à sa formation géologique, aux conditions climatiques et à la végétation.

Vardar est le principal fleuve dans le Bassin de Polog. Le terrain plat dans le Bassin de Polog est comblé de matériaux accumulés par les rivières. L'accumulation de dépôts ayant été beaucoup plus forte dans la bordure nord-occidentale, plus haute, plus vaste et schisteuse que dans la bordure sud-orientale calcaire et plus petite, le Vardar a déplacé son lit vers le sud-est. De cette façon-ci, le lit actuel du Vardar est situé presque directement au-dessus des pentes de Suha Gora et de Žeden. C'est pourquoi les affluents gauches de ce fleuve sont plus longs que les affluents droits.

Lorsqu'on observe les rivières de Polog, on remarque nettement qu'elles se composent de deux parties: de la partie supérieure, plus longue et montagneuse et de la partie inférieure, plus courte et unie. Dans la première partie la pente de la rivière est grande et dans la seconde elle est considérablement plus petite. Les principales rivières de Polog pénètrent, par leurs cours supérieurs, dans la région climatique de montagne. À cause de cela, le niveau de leurs eaux est haut en automne, par suite des pluies, mais il est considérablement plus haut au printemps, car les régions montagneuses où se trouvent leurs sources reçoivent de grandes quantités d'eau, non seulement des pluies, mais aussi de la fonte des neiges. Les deux hauteurs principales des eaux dans la rivières de Polog sont séparées par un minimum.

Caractères biogéographiques. — Les diverses parties du Bassin de Polog diffèrent entre elles au point de vue géologique, morphologique et hydrographique. À cause de cela il s'y manifestent des différences dans la couverture végétale. En ce qui concerne le monde végétal, cette région peut être divisée en quatre parties, à savoir: le terrain plat au fond du bassin, la bordure du bassin au nord-ouest et au sud-ouest, la bordure du bassin au sud-est et la bordure du bassin au nord-est.

Le terrain plat au fond du bassin est caractérisé par une couverture végétale ininterrompue. La majeure partie de cette couverture

est composée de plantes cultivées: maïs, légumes, céréales et diverses autres espèces. Ces plantes sont disposées dans ces parties de la plaine qui leur correspondent le mieux. La composition du sol et le climat dans le Bassin de Polog sont aussi favorables à la végétation naturelle, représentée par les forêts, les prairies et les pâturages. Pourtant, cette végétation, n'apparaît actuellement que sur une superficie assez restreinte, le plus souvent sur les bords des rivières non réglées et ensuite dans les raies séparant les champs.

Les versants de la montagne de Šar-Planina, située au nord-ouest, occupent la plus vaste partie de la bordure du Bassin de Polog. En montant de leurs parties les plus basses vers les sommets, la végétation des versants de Šar-Planina est disposée selon les régions d'altitude. Ce sont la région d'arbre à feuilles caduques, la région de conifères et la région de pâturages alpestres. Les versants de Vlainica et de Bukovik au sud-ouest montrent assez d'analogie à ceux de Šar-Planina au point de vue de la végétation.

Les crêtes de Suha Gora et de Žeden présentent un grand contraste à la verdure dans les autres parties du Bassin de Polog. La composition du sol y était d'une importance particulière pour la disposition de la végétation. Sur leurs versants et talus calcaires la végétation appartient au type karstique. Elle est rare et pauvre en espèces. Les chênes conservés et les souches qu'on rencontre et qu'on déterre sporadiquement ainsi que certains toponymes démontrent clairement que la végétation était jadis plus abondante sur la bordure calcaire du Bassin de Polog et surtout qu'il y avait plus de forêts.

La petite bordure en serpentine, située à l'extrême nord-est du Bassin de Polog est caractérisée par une végétation fort peu abondante. Les ballons et les crêtes qui séparent les vallées sont couverts de buissons de chênes et certaines parties sont tout à fait déboisées. Aux fonds des vallées, entaillés dans le massif de serpentine, s'est conservée une couche épaisse de matériaux meubles. Cette couche sert à la culture des plantes.

Les montagnes de Polog étaient jadis plus boisées et la région était moins peuplée. C'est pourquoi les conditions pour le développement du monde animal étaient plus favorables à cette époque. Plus la population se multipliait dans le Bassin de Polog, plus fort était le déboisement et, par conséquent, le nombre de gibier et de bêtes sauvages diminuait.

Le passé de la région de Polog. — A cause de sa grande importance économique, Polog était depuis les temps immémoriaux une région peuplée. Les divers objets archéologiques, quelques uns datant de l'âge préhistorique (outils en pierre, foyers aux cendres, fragments de céramique) qu'on a découverts dans différentes parties de la région en sont la preuve. Pourtant, personne ne s'est occupé jusqu'ici, d'une façon systématique, de la découverte et de l'étude de ces objets. C'est pourquoi l'âge préhistorique de cette région représente la période la plus obscure de son passé.

A l'âge préhistorique plus récent les habitants de Polog étaient indubitablement les Illyriens. Les Romains les trouvèrent dans cette région lors de leur conquête et ils étaient assez nombreux même dans les autres parties de la Péninsule Balkanique. Pourtant, ces Illyriens n'étaient pas autochtones dans les régions où ils furent découverts pour la première fois dans l'histoire, mais immigrés des régions pannoniennes et du cours supérieur du Danube. Leur véritable pays d'origine se trouvait encore plus loin au nord-est, dans la région où leurs ancêtres auraient pu être voisins des Finnois.

Les Romains soumirent Polog à leur domination au début de notre ère. L'époque romaine reste aussi peu connue, car on n'a pas effectué les fouilles archéologiques des établissements romains. On n'a pas pu déterminer avec beaucoup de précision le caractère ethnique de la population du Bassin de Polog à l'époque romaine. Dans les derniers siècles de la domination romaine les Illyriens étaient à ce point romanisés qu'ils avaient adopté de nombreux éléments de la religion et des coutumes romaines et se servaient de la langue latine.

L'installation des tribus slaves dans la région de Polog a pu se produire au commencement du VIIème siècle, lorsque la frontière septentrionale de l'Empire Byzantin n'était pas suffisamment protégée. L'arrivée des Slaves changea à fond l'ancienne composition ethnique de la région de Polog.

L'histoire politique du Polog au Moyen Âge était assez mouvementée et la région changeait souvent de maître. Finalement elle fut définitivement conquise par le roi serbe Milutin en 1282-3 qui l'avait enlevée aux Byzantins et incorporée à son état. Lorsque le centre de la vie politique du peuple serbe commença à se déplacer vers le sud, Polog avec les régions avoisinantes de Metohija, de Kosovo, les environs de Skoplje, acquit une importance économique et politique de plus en plus grande. Les souverains serbes prenaient plaisir à séjourner dans la ville ancienne de Skoplje et dans la région avoisinante de Polog, située dans le cours supérieur du Vardar.

La domination turque s'étendit assez tôt sur la région de Polog. La conquête turque de Polog avait pu se produire en 1392 ou en 1394. La tradition populaire affirme que les Turcs ne réussirent à occuper le Bassin de Polog qu'après une lutte qui a duré longtemps. Le commencement de la domination turque représente un événement important dans la vie de la population de Polog. Les conquêtes turques ont d'abord privé cette région de son indépendance, entravé son progrès culturel et par la suite une partie de la population se réfugia dans les autres provinces serbes au nord et quelques uns se retirèrent dans les villages de montagne avoisinants.

A partir du milieu du XVIème siècle les conditions dans l'état turc commencèrent à s'aggraver. Cette aggravation était due à la décadence de l'empire ottoman. Vers la fin du XVIIème siècle les Autrichiens pénétrèrent, en passant par Skoplje, dans la région de Polog et la libérèrent. Mais l'armée autrichienne se retira vite vers le nord,

De nombreux Yougoslaves, habitants de Polog, compromis dans cette action autrichienne, furent obligés de quitter leur pays et émigrèrent de cette région lors de la Grande migration serbe sous le patriarche Carnojević.

A partir de la seconde moitié du XVIIIème siècle la population chrétienne slave de Polog commence de nouveau à subir de grands changements. Ceci dura jusqu'en 1912 lorsque l'armée serbe libéra cette région de la domination turque. Au cours de cette période, longue d'environ 150 ans, de nombreux Albanais musulmans venaient s'installer dans la région tandis que la population slave reculait sous leur pression, beaucoup, de Yougoslaves se convertissaient à l'islamisme et s'albanisaient, etc.

Composition ethnique et origine de la population actuelle. — D'après les données que j'ai recueillies sur le terrain, le Bassin de Polog compte, dans ses villages (142) 9.038 maisons albanaises, 4.651 maisons slave-macédoniennes, 757 maisons turques et 72 maisons tziganes. Au total il y a dans les villages de Polog 14.518 maisons. Par conséquent, à l'époque où furent effectuées ces recherches, il y avait 62,25% de population albanaise, 32,02% de population slave-macédonienne, 5,21% de population turque et 0,52% de Tziganes. Dans la région de Polog il y a actuellement 68 villages albanais, 42 villages macédoniens et 32 villages à la population mixte (albanaise-macédonienne-turque).

La population slave-macédonienne se divise par son origine en population autochtone et population immigrée. La population autochtone représente 57,68% de la population totale slave-macédonienne, divisée en 72 villages. En ce qui concerne la disposition géographique des aborigènes macédoniens il fallait s'attendre à ce qu'ils se soient maintenus pour la plupart dans les villages montagneux, situés sur les crêtes des montagnes de Šar-Planina, de Vlahinica, de Bukovik et de Suha Gora. Pourtant, dans ces montagnes-ci de nombreux aborigènes ne se trouvent plus aujourd'hui dans leurs habitats originaux, car ils y furent remplacés par les immigrants albanais, venus de l'Albanie du Nord, qui se sont multipliés dans ces villages en refoulant les aborigènes.

Les Albanais, qui quittaient leurs régions dans l'Albanie du Nord et venaient s'installer en Polog, étaient des gens résistants, belliqueux et pendant le régime turc, privilégiés à cause de la religion musulmane qu'ils professaient, aux liens solides de la famille et de la tribu. Dès qu'ils se furent sentis plus forts par rapport à leur entourage, les immigrants albanais engagèrent la lutte contre les chrétiens slaves autochtones et de cette façon-ci les repoussèrent d'abord des villages de montagne et ensuite aussi des autres villages situés plus bas. Cette lutte eut lieu principalement vers la fin du XVIIIème et au cours du XIXème siècle et sporadiquement elle s'est maintenue même de nos jours.

43,32% de la population slave-macédonienne sont formés par les immigrés. Une grande partie de ces immigrés est formée par les familles venues dans le pays des régions hors la République Socialiste de Macédoine actuelle. De tels immigrés furent livrés par la Serbie et ensuite par l'Albanie. Dans la RS de Serbie il y a plusieurs régions qui avaient livré des immigrés à Polog, mais par le nombre de familles et de maisons se distinguent particulièrement la région de Prizrenska Gora, le Défilé de Kačanik, la Haute Morava, les régions de Sredska, Sirinid, Kosovo et Metohija. Quant à l'Albanie, c'est surtout la partie septentrionale de ce pays qui a donné des immigrés slaves à la région de Polog. Les immigrés provenant des diverses régions de la RS de Macédoine sont pour la plupart originaires des cinq régions suivantes: Porcë, les environs de Prilep, la région fluviale de la Radika, les environs d'Ohrid et la région de Skopski Derven.

Si l'on prête attention aux régions d'où la population yougoslave de Polog venait s'installer, on verra que les plus fortes immigrations partaient des régions situées au nord-ouest, à l'ouest, au sud-ouest et au sud-est. On peut déduire de là que ce sont les tendances du mouvement vers le nord, vers le nord-est et vers l'est qui prédominaient. Ceci est conforme aux directions déjà établies des migrations yougoslaves dont le point de départ représentaient les régions situées à proximité de l'Albanie: la population quittait les régions périphériques où elle était isolée et fractionnée et se dirigeait vers les régions yougoslaves plus fortes au point de vue ethnique dans les parties centrale et septentrionale de la Péninsule Balkanique.

Outre ces immigrations de la région de Polog s'effectuaient constamment les émigrations de la population slave-macédonienne. D'après les investigations faites parmi le peuple dans diverses régions de notre pays, on voit que les émigrants de Polog sont le plus nombreux en Serbie. Les habitants de Polog émigraient comme pechalbari (émigrants économiques) et comme agriculteurs. Les premiers s'installaient dans les villes, les seconds dans les villages. Les émigrants économiques de Polog se distinguaient par leur esprit d'entreprise tout à fait extraordinaire. Ils sont devenus des commerçants connus qui ont exercé une influence sur le développement de l'économie de Belgrade, de Niš, de Leskovac et des autres villes de Serbie.

Les émigrations susmentionnées des Macédoniens qui ont eu lieu à une époque récente, ont fort affaibli la population slave et radicalement changé la composition ethnique de Polog. Jusqu'au début du XIXème siècle c'étaient les Slaves chrétiens qui prédominaient dans la population de cette région. A présent, c'est justement le contraire: de nombreuses parties de Polog sont complètement épuisées au point de vue ethnique. Dans nombre de villages tout est éteint et il semble qu'il n'y a jamais eu de Yougoslaves.

La population albanaise de Polog se divise principalement en deux groupes: les habitants d'origine purement albanaise et les habitants albanisés d'origine slave. La population albanaise d'origine slave est autochtone et immigrée. Les immigrés venaient pour la plupart de di-

verses régions de l'Albanie, de la RS de Serbie et de la RS de Macédoine. Par l'intensité des courants migratoires la région de Prizrenska Gora occupe la première place.

L'albanisation des familles slaves eut lieu dans la région même de Polog et elle s'effectua relativement vite. J'ai établi que les familles slaves, d'abord islamisées et ensuite albanisées, qui ont contribué au renforcement de la population albanaise, se trouvaient dans 45 villages de Polog. Elles y sont représentées par 1 maison au moins et par 80 maisons au plus. Les groupes plus importants habitent les villages de Slatina, de Pirok, de D. Palčište, de Rakovac, de Šipkovića, de Čelopek, de Padalište etc.

La nombreuse population d'origine purement albanaise tire son origine des ancêtres immigrés. Ils proviennent en général des régions de l'Albanie du Nord. Ce sont: Ljuma, Matja, environs de Piškopeja, Ljura, Bulčiža, Kalis, Has, Merdit, Malesija, Ljusnja etc. La tradition populaire a conservé des souvenirs très vifs de cette immigration albanaise et de leurs anciens pays. Mais même sans cela, on voit d'après les noms et les sobriquets de diverses familles quel est leur pays d'origine. Ces noms révèlent les phratries, les tribus et les régions de leurs anciens habitats qui sont tous situés dans l'Albanie du Nord.

Diverses données indirectes démontrent que les Albanais de Polog ne sont point les habitants fort anciens de cette région. D'abord, presque tous les noms des villages à la population albanaise sont d'origine slave. Ensuite, la majorité des dénominations de diverses parties des finages dans les villages albanais sont également d'origine slave. Il faut mentionner ici que les Albanais ignorent les traditions qui ont trait aux événements qui se sont produits dans la région avant le XVIIIème siècle. Les Albanais ont adopté à Polog les dénominations slaves pour les objets qu'ils n'avaient pas possédés dans l'antiquité. Ils ignorent la culture du chanvre, de la vigne et jusqu'à récemment ils n'étaient pas de bons agriculteurs, meuniers etc.

Les premières données exactes sur le nombre de maisons de chaque village de Polog ne datent que de l'an 1925. Et cette année-ci tous les villages de Polog avaient 11.232 maisons en tout ou 80 maisons par village en moyenne. Les villages de Polog ont actuellement 14.518 maisons ou bien 102 maisons par village en moyenne. Ceci représente un accroissement de 3.286 maisons ou bien de 131 maisons par an. Les Albanais sont l'élément principal dont l'accroissement augmente la densité de la population de Polog. La grande fertilité des Albanais devient manifeste lorsqu'on prend en considération qu'il y actuellement de grandes familles albanaises qui comptent plus de 50 maisons, tandis que lors de leur installation dans la région elles ne se composaient que d'une seule maison. Le grand accroissement de la population albanaise est dû à la santé des masses populaires, à l'extraordinaire pureté des mœurs de famille, à la grande abstinence des boissons alcooliques et à la polygamie que l'on rencontre encore chez certains Albanais.

Sur une superficie de 1573 km² il y a actuellement en Polog 110.000 habitants. Vu son étendue, la région n'est pas surpeuplée, car il y a 70 habitants par 1 km². Mais la distribution de la population de Polog est fort inégale dans les diverses parties de la région: la population est rare dans les hautes parties montagneuses et très dense à la limite entre le terrain plat au fond du bassin et à la bordure du bassin.

Zones économique-géographiques. — De même que le terrain plat au fond du bassin et la bordure du bassin diffèrent l'un de l'autre par leurs caractères physico-géographiques, ainsi ils possèdent des propriétés différentes au point de vue économique.

Le sol et le climat dans la zone du terrain plat de Polog sont favorables aux nombreuses cultures agricoles. C'est pourquoi le Champ de Polog a une agriculture plus développée que toutes les autres parties de la région. Presque la totalité du terrain agricole est cultivée, de sorte que les grandes étendues se trouvent sous une couverture végétale ininterrompue. Les principales plantes cultivées sont le maïs, les céréales, les légumes, diverses espèces de melons, les plantes industrielles et les prairies.

En s'occupant de cultures humides, les habitants de Polog ont compris de bonne heure l'importance de l'eau qui augmente le rapport de la terre. Des quantités considérables d'humidité sont requises durant la période de végétation. L'irrigation commence au milieu de mai et dure jusqu'au milieu de septembre. La période de végétation a une assez longue durée dans la plaine de Polog. Grâce à cela dans cette partie de la région on peut faire deux récoltes sur la même parcelle.

D'après leurs dimensions actuelles les propriétés agricoles dans le Champ de Polog se divisent en petites (jusqu'à 5 ha) et en propriétés moyennes (de 5 jusqu'à 10 ha). Chaque propriété est composée de plusieurs parcelles: leur nombre varie de 3 jusqu'à 20. Un grand nombre de parcelles sont fort exiguës, d'une surface jusqu'à 500 m².

Dans l'économie du Champ de Polog par son importance, l'élevage occupe, la seconde place après l'agriculture. L'élevage était plus développé jadis. Il y avait alors assez de ménages qui possédaient beaucoup de bestiaux et le nombre de pâturages et de chalets d'éleveurs était également plus grand. Une partie des bestiaux était menée au pâturage hors du village, en été sur les crêtes des montagnes voisines et en hiver dans les bassins plus chauds. Dans la seconde moitié du XIXème siècle déjà il devint nécessaire de transformer certains pacages appartenant aux villages du Champ de Polog en champs et à partir de cette époque l'élevage dans le Champ de Polog commence à perdre son importance.

La deuxième zone économique de Polog occupe les montagnes qui encadrent le terrain plat dans le bassin. Le cadre montagneux susmentionné est d'environ cinq fois plus grand que le Champ de Polog et il en diffère considérablement au point de vue économique. Les pentes

des montagnes sont disséquées par les vallées des rivières. Il y a en général sur les versants peu de champs fertiles.

La limite supérieure de l'agriculture dans les diverses parties du cadre du bassin se trouve à des altitudes différentes. Cette altitude inégale est due à la différence de la situation climatique, à la configuration du terrain, à la composition du sol et à l'altitude du cadre même. Sur la pente exposée au soleil et plus douce de la montagne de Šar-Planina, les champs sous les cultures atteignent l'altitude de 1400 m. Au-dessus de cette altitude l'agriculture devient en général impossible à cause du climat froid. En montant des parties plus basses du cadre du bassin vers les parties plus élevées, les champs deviennent de plus en plus rares et les forêts et les pâturages de plus en plus fréquents. De cette façon-ci l'agriculture baisse avec l'altitude et l'élevage et l'économie forestière deviennent plus intenses. Dans les montagnes de Polog on cultive les céréales, le maïs qui mûrit rapidement, les pommes de terre, les plantes fourragères, puis les vergers et dans les parties plus basses aussi les vignobles.

L'élevage actuel dans les villages de montagne sur la bordure du Bassin de Polog représente une branche importante de l'économie, ainsi que l'agriculture, et quelquefois même dépasse cette dernière en importance. La région est très convenable à l'élevage. Il y a des pâturages, des forêts, des prairies ainsi qu'assez de cours qui ne tarissent pas en été. A cause de cela l'élevage comme occupation des montagnards de Polog est pratiqué depuis les temps immémoriaux. Au XVIIIème et au XIXème siècle l'élevage a atteint son plus haut degré. Dans la zone montagneuse de Polog il n'y a aucune maison qui ne possède quelques têtes de bétail. Chez les Albanais un ménage possède en moyenne environ 12 moutons et 5 bêtes à cornes et 3 bêtes de somme sur deux maisons. Les Macédoniens possèdent un peu moins de bétail.

La nourriture des bestiaux est très variée, mais toujours en dépendance du milieu géographique. On mène les bestiaux au pâturage au milieu d'avril dans les villages bas et au début de mai dans les villages situés haut. Le pâturage n'est pas loin du village. Les bestiaux y restent jusqu'à ce que l'herbe soit complètement broutée et le blé dans les champs moissonné et l'herbe dans les prairies fauchée. Depuis ce moment les bestiaux paissent dans les parties du finage que les habitants cultivent. Outre ce mouvement pastoral plus répandu, dans les villages de montagne de Polog il y a une forme spéciale d'élevage: les habitants qui possèdent un nombre plus considérable de moutons (50, 100 et plus) et de bêtes à cornes font paître le bétail en été, individuellement ou collectivement, assez loin du village dans la zone des pacages alpestres. Ce pâturage est assez éloigné du village et à cause de cela les bestiaux y restent jusqu'au mois de septembre. C'est dans ces pâturages qu'on fabrique du beurre et du fromage.

Jusqu'à la fin de l'année 1947 les montagnards de Polog tiraient un profit considérable de nombreuses chèvres. Les conditions étaient excellentes pour les chèvres sur la bordure du bassin. Il n'y avait

aucune maison qui n'eût de chèvres. De cette façon-ci, grâce à l'élevage des chèvres, les habitants de cette région obtenaient beaucoup de lait, de chair et de poils de chèvres, mais ces bestiaux étaient nuisibles, car ils détruisaient la forêt.

Par son utilité économique, la sylviculture occuperait la troisième place dans la zone des montagnes. Les grandes masses de forêts ont été conservées sur les crêtes des montagnes de Šar-Planina, de Vlačinica et de Bukovik, tandis que sur les crêtes des autres montagnes il n'y a pas de véritables forêts. Les espaces boisés susmentionnés représentent une richesse considérable. Les habitants des villages de montagne utilisent le bois d'abord pour divers besoins du ménage. Les ménages de cette région consomment une quantité considérable de bois, car les foyers dans leurs maisons sont ouverts. En outre, les habitants des villages de montagne vendent le bois aux marchés de Tetovo et de Gostivar. Certains paysans utilisent le bois pour la fabrication de divers objets et à cause de cela se sont développés les métiers suivants: charpenterie, fabrication du charbon de bois et charronnerie.

Quoique les paysans de la région de Polog utilisent diverses sources de la région pour obtenir les ressources nécessaires pour la vie de leurs familles, ces ressources n'étaient pas, tout de même, suffisantes pour tous les habitants. A cause de cela, certains paysans cherchent du travail dans d'autres régions assez éloignées de Polog. Cette émigration hors de la région à la recherche du travail est appelée *pečalba*. Cette émigration économique est plus ancienne chez les Macédoniens, car ils ont commencé à s'en occuper dès le début du XIXème siècle, tandis que les Albanais ne s'en allaient à la *pečalba* que depuis le début du XXème siècle.

Communications. — Dans son ensemble, la région de Polog est inclinée du sud-ouest vers le nord-est, donc vers le Bassin de Skoplje et, en partie, aussi vers le Défilé de Kačanik. Du côté nord-oriental, la bordure du Bassin de Polog est coupée par le Défilé de Žeden et par les vallées des affluents droits du Lepenac. Dans une certaine mesure la région est ouverte également vers le sud-ouest. L'inclinaison susmentionnée vers le nord-est et le fait que la région soit ouverte, jusqu'à un certain degré, vers le sud-ouest ont rendu possibles les principales communications longitudinales de la région.

Dans le passé deux routes longitudinales principales menaient à travers la région de Polog, à savoir: une au pied des montagnes de Žeden et de Suha Gora et l'autre au pied de la montagne de Šar-Planina. Le bon côté de ces routes consistait dans le fait qu'elles menaient par les endroits où se trouvaient des agglomérations, grandes et fréquentes, et qu'elles évitaient les gués du Vardar. Mais ces routes sont constamment obstruées par les dépôts des petites rivières et par conséquent elles étaient régulièrement dans un mauvais état. Depuis la fin du XIXème siècle, par le milieu de la plaine du bassin une troisième ligne de communication longitudinale fut construite. A

cause de la situation favorable elle a assumé une partie du rôle joué par les deux routes plus anciennes qui suivaient les lisières du bassin.

A travers le Bassin de Polog mènent aussi quelques routes transversales, principalement dans les directions nord-ouest — sud-est. Ces routes ont été conduites par les crêtes de la montagne de Šar-Planina, à travers les vallées des rivières principales. De toutes les routes transversales la plus importante est celle qui mène à travers la vallée de la Tetovska Bistrica à Prizren. Son importance était grande jusqu'au moment où l'on a construit la ligne ferroviaire à travers le Défilé de Kačanik (en 1873).

Habitats ruraux. — Si l'on jette un coup d'œil sur la carte géographique de Polog, on distingue nettement trois groupes d'habitats: un groupe est situé dans la plaine du bassin, l'autre sur la bordure du bassin, tandis que le troisième groupe se trouve à la limite entre la plaine et la bordure du bassin.

La plaine dans le Bassin de Polog est bien développée et pourtant les villages y sont le moins nombreux; il y a en tout 19 villages dans le Champ de Polog avec 1.040 maisons. Par conséquent, un village caractéristique du Champ de Polog compte en moyenne 54,7 maisons. Certains établissements humains, situés dans la plaine du bassin sont périodiquement exposés aux inondations. Les restes des établissements humains fort anciens ne sont pas nombreux dans la plaine du bassin. Les explications de ce phénomène doivent être recherchés d'abord dans les conditions hydrographiques et phytogéographiques et ensuite dans les conditions historiques. Dans le Champ de Polog il n'y avait pas jadis autant de cours d'eau réglés qu'à l'heure actuelle et par conséquent les débordements étaient plus fréquents. Dans leur décision de quitter le Champ, traversé par de nombreuses routes, les habitants de la région étaient-ils aussi menés par le désir de sécurité?

Le cadre montagneux environnant le Bassin de Polog occupe la plus vaste étendue et par conséquent il abrite de nombreux villages; il y a en tout 74 habitats de montagne avec 5.270 maisons. Un de ces villages compte 71,2 maisons en moyenne. Les villages sur les versants des montagnes occupent des situations topographiques différentes. Certains de ces villages sont situés dans les vallées, les autres se rattachent aux plateaux, les troisièmes occupent les pentes plus douces.

Sur la bordure du Bassin de Polog on voit également des villages situés à de grandes altitudes. Les villages les plus hauts de toute la région sont Vejce (1.220 m), Vešala (1.270 m), Bozovce (1.200 m), G. Jelovce (1.280 m), Novo Selo (1.250 m). Par conséquent, certains de ces villages de Polog peuvent être comptés parmi les plus hauts villages de Yougoslavie.

Par leur situation topographique, de nombreux villages de Polog se rattachent à la ligne de contact entre le terrain plat du Bassin et les versants des montagnes. Au pied de la montagne de Šar-Planina au nord-ouest, les villages occupant une situation pareille se rangent en une file, longue de 47 km. De ce côté-ci il y a 28 villages. Dans la

série susmentionnée des habitats se trouve également le bourg de Tetovo. De l'autre côté, au sud-est, sur la ligne de contact entre la plaine et les versants, d'une longueur identique, il y a 19 villages. Le fait que les villages sont moins nombreux du côté sud-oriental que du côté nord-occidental est dû à l'influence de plusieurs facteurs: en premier lieu la pente sud-orientale du Bassin de Polog est située à l'ombre, puis les versants abrupts calcaires de la montagne de Suha Gora et de Žeden s'élèvent immédiatement au-dessus des villages et, finalement, la vallée du Vardar est attirée de ce côté-ci et à cause de cela la zone des villages de piedmont est trop étroite.

La majorité des villages de Polog appartiennent au type aggloméré. Il n'y a qu'une petite partie qui appartient au type dispersé et espacé. Le type aggloméré est caractérisé par la concentration des maisons et la division en quartiers (mahalé). Le nombre de ceux-ci dépend généralement de l'étendue du village. Les quartiers musulmans des villages occupent toujours une meilleure situation que les quartiers habités par les chrétiens. Ceci démontre clairement que les musulmans étaient jadis les habitants privilégiés qui pouvaient librement choisir les endroits pour s'y installer. La population musulmane jouissait d'un privilège analogue dans la disposition des champs.

Les villages actuels de Polog ne sont pas tous d'origine et d'âge identiques. On peut affirmer qu'environ 121 villages datent en général du Moyen Âge. Ces villages sont situés dans toutes les parties de la région, ce qui est un témoignage manifeste que le Bassin de Polog était jadis bien peuplé. Vingt et un villages seulement se sont formés à l'époque de la domination turque.

b) PARTIE SPÉCIALE

Dans la volumineuse Partie spéciale l'auteur a donné les descriptions de tous les villages de Polog (142). Dans ces descriptions on traite la situation et le type des villages, leur passé et leurs antiquités, l'origine de toutes les familles qui résident actuellement dans ces villages et les caractéristiques économiques de ceux-ci.

РЕГИСТАР

Скраћенице: пл. — планина; б. — брдо; пот. — потес; р. — род; с. — село, мах. — махала; обл. — област; пред. — прдасо; ре. — река; в. — вода, извор, чесма; вар. — варошица, варош.

- А. Селишчев, писац 7, 73, 188, 311, 334, 356, 423
 А. Стојанов, писац 193, 427, 430, 465
 Абазовци, р. у с. Вротоку 232
 Абдиљовци, р. у с. Дсбрешу 247
 Абдураман-паша у Тетову 43, 73, 75, 333, 341, 351, 354, 355, 369, 387, 418, 432, 435, 438, 439
 Авдије, р. у с. Шемшеву 447
 Авдије, мах. у с. Лакавици 199
 Авдије, р. у с. Лакавици 199
 Авдиље, р. у с. Доброшту 313
 Авиће, р. у с. Палчишту 380
 Авмете, р. у с. Страјану 188
 Авмете, р. у с. Симњици 214
 Аврамовци, р. у с. Радијовцу 406
 Аврамовци, р. у с. Д. Лешници 422
 Аврамовци, р. у с. Ваковији 163
 Аврамовци, р. у с. Стенчу 161
 Аврамовци, р. у с. Шипковици 363
 Аврамовци, р. у с. Лисцу 368
 Агалари, р. у с. Милетину 414
 Аголар, р. у с. Речици 373
 аграрна реформа 101
 Адилџовци, р. у с. Копаници 458
 Адрс, р. у с. Боговину 400
 Адролар, р. у с. Седларцу 398
 Адролари, р. у с. Боговину 401
 Адилџовци, р. у с. Слатини 325, 326
 Адилџовци, р. у с. Дебрешу 247
 Адиналар, р. у с. Вејцу 356
 „азбни“ у Пологу 139
 Азизалар, р. у с. Пироку 288
 Азија 414
 „азмади“, баре у Полошком пољу 28
 Азнетари, р. у с. Жеровјану 404
 Ајваз, р. у с. Каменјану 396
 Ајвазе, р. у с. Желину 436
 Ајвазоски, р. у с. Врањовцу 251
 Ајдар, р. у с. Челопеку 419
 Ајдар, р. у с. Томаици 262
 Ајдар Пала, у гр. Тетову 332, 333
 Ајдарови, р. у с. Д. Бањици 205
 Ајдаровци, р. у с. Дуфцу 223
 Ајдаровци, р. у с. Урвицу 387
 Ајдарче, р. у с. Пироку 288
 Ајласица, пот. у с. Церову 216
 Ајмалија, пот. у с. Брвеници 426
 Ајрадинови, р. у с. Слатини 326
 Акџе, р. у с. Слатини 325
 Ал Виш, р. у с. Трнову 187
 Албачки пат, пот. у с. Дебрешу 245
 Алачовци, р. у с. Јеловјану 384
 Алл, р. у с. Добридоу 275
 Али Мурат, р. у с. Падалинцу 196
 Али Маркут, р. у с. Падалинцу 195
 Али Бега, р. у Речици 373
 Али Бега, р. у с. Лакавици 200
 Али Идрс, р. у с. Симњици 214
 Алибаша нива, пот. у с. Здуњу 243
 Аливериджа, пот. у с. Отуњу 334
 Алиа-ага Цила из с. Челопека 75, 415, 418
 Алиа Љок, велики сточар у с. Орћупу 223
 Алиа Љок, р. у с. Орћупу 223
 Алија, р. у с. Д. Јеловцу 240

Алијалар, р. у с. Бафи 193
 Алијалар, р. у с. Гајру 367
 Алије, р. у с. Србинову 197
 Алије, р. у с. Горјану 286
 Алиае, р. у с. Ботовину 401
 Алиае, мах. у с. Добридоу 273
 Алиае, р. у с. Добридоу 275
 Алиалар, р. у с. Орану 301
 Алиалар, р. у с. Бозовцу 361
 Алиалар, р. у с. Ссацу 353
 Алиасровци, р. у с. Г. Турчану 181
 Алиаовци, р. у с. Г. Бањници 203
 Алиевски, р. у с. Требошу 441
 Алиној, р. у с. Речици 375
 Алиовци, р. у с. Озормишту 443
 Алиовци, р. у с. Копаници 458
 Алитоски, р. у с. Прелубишту 454
 Алмете, р. у с. Чајлу 176
 „алогене“ реке, 26
 Аљуш, р. у с. Дебрецу 247
 Амедоски, р. у с. Милетину 413
 Америка Северна, 65, 123, 274, 338, 352, 387
 Амзалаар, р. у с. Пршовцу 317
 Амзинец, пот. у с. Челолеку, 415
 Амзи-паша, 415
 Амзолаар, р. у с. Горјану, 286
 Амтолаар, р. у с. Бродцу, 359
 Амоће, р. у с. Слатину, 326
 Анадола, 59, 81, 322, 354, 385
 Андоновци, р. у с. Дебрецу, 246, 247
 Андоноски, р. у с. Брвеници 429
 Андрија, р. у с. Сарајину 434
 Ане, р. у с. Чеграу 168
 Аниште, пот. у с. Лепку 327
 Анђелковци, р. у с. Прелубишту 453
 Анђелковци, р. у с. Рогачеву 295
 Анђелковићи, р. у с. Брвеници 429
 Анђелковци, р. у с. Брвеници 429
 Апкоски, р. у с. Врутоку 230
 Анто, р. у с. Јанчишту 456
 Анчески, р. у с. Брвеници 427
 Анцаковци, р. у с. Галату 261
 Анцаковци, р. у с. Стенчу 161
 Аустријанци 38, 65
 аустро-турски рат крајем 17. в. 39, 51, 82, 73, 220, 322
 Аустро-угарска 38
 Апостоловци, р. у с. Купову 185
 Апостолоски, р. у с. Фалишту 431
 Апчеи, р. у с. Лафлу 351
 арапијске друштине 39
 Арамиски камен, пот. у с. Среткову 214
 Арачиново, с. у околини Скопља 56
 Арбанаси 8, 39, 41, 50, 51, 53, 65, 71, 75, 79, 88, 99

арбанаско становништво 67
 Арбанија 3, 39, 58, 59, 60, 62, 67, 69, 71, 88, 256
 Арбино, пот. у с. Раотишту 458
 Арбина, пот. у с. Подбреву 460
 арбанашка племена у С. Арбанији 72
 Аризевци, р. у с. Задују 243
 Арне, с. у Арбанији 357
 Арни, с. у Арбанији 69
 Арнор, р. у с. Орану 301
 Арнор, мах. у с. Ссацу 354
 Арнор, мах. у с. Ссацу 352
 Арнор, р. у с. Анцу 369
 Арнор, р. у Старом Ссацу 355
 Арнабија, с. у Скопском Дервену 398
 Арслан-агина чешма, в. у Новом Ссацу Урвичком 388
 Арсеније Чарнојевић 73
 Аручи, р. у с. Врпчишту 257
 Аргач, пот. у с. Јеловјану 384
 Аргачи, пот. у Н. Ссацу Урвичком 388
 Асалаар, р. у с. Речану 228
 Асан Јусуф, р. у с. Озормишту 443
 Асаној, р. у с. Цепчишту 348
 Асанова чешма, в. у с. Јеловјану 384
 Асановци, р. у Д. Бањници 205
 Асс, р. у с. Неготину 278
 Асе, р. у с. Жеровјану 404
 Аскалаар, р. у с. Бермолу 343
 Аскалаар, р. у с. Полатици 438
 Асковци, р. у с. Балинодоу 178
 Асиповци, р. у с. Дебрецу 247
 Атанасковци, р. у с. Г. Боповици 210
 Атанасковски, р. у с. Брвеници 428
 атари (синори) полошких села 110
 Атлеви, р. у с. Тенову 408
 Атлески, р. у с. Ратају 345
 Ашиб Баба, оснивач текије у Тенову 333
 Анколар, р. у с. Градецу 284
 Ашколар, р. у с. Пироку 289
 Апагуасци, р. у с. Палчишту 376
 Ацијоски, р. у с. Врањовцу 251
 Ациовци, р. у с. Врутоку 230
 Ацоларци, р. у с. Теарцу 323
 Б. Ж. Милојевић, писац 14, 73
 Баба Мусина мах. у с. Врутоку 229
 Баба Мусовци, р. у с. Врутоку 232
 Баба Речини, р. у Д. Бањници 205
 Баба и Старец, пот. у с. Печкову 9
 Баба и Старец, пот. у с. Врутоку 229

Баба Станица, пот. у селу Бозовцу 361
 Бабин гроб, пот. у с. Г. Турчану 180
 Бабин камен, пот. у с. Дуфу 223
 Бабучка, пот. у с. Стримници 423
 Багла, пот. у с. Врпчишту 255
 Бадиновци, р. Н. Село 221
 Бадулари, р. у с. Дуфу 224
 Базар, пот. у Ст. Село 295
 Базар, пот. у с. Рогачеву 293
 Бандарс, р. у с. Србинову 197
 Бајкурица, пот. у с. Г. Бањници 200
 Бајрам Ага, р. у с. Добридоу 274
 Бајрам Деда, р. у с. Градецу 283
 Бајрам Мусас, р. у с. Челолеку 419
 Бајрам Шабан, р. у с. Градецу 284
 Бајрамаар, р. у с. Бродцу 358
 Бајрамови, р. у с. Врутоку 231
 Бајрамовци, р. у с. Трнову 187
 Бајре, р. у с. Каменјану 396
 Бајрушс, р. у с. Форицу 173
 Бајтулар, р. у с. Пироку 288
 Бајчиновци, р. у с. Ваквији 163
 Бака, р. у с. Вешали 360
 Баки, р. у с. Лисцу 369
 Баки, р. у с. Речици 373
 Бакиаалар, р. у с. Добридоу 275
 Баке, р. у с. Чеграу 169
 Бакље, р. у с. Чеграу 169
 Бакљенци, р. у с. Балинодоу 178
 Бакуљановци, р. у с. Јеловјану 385
 Бала, р. у с. Србинову 198
 Бала, мах. у с. Србинову 196
 Балабан, мах. у с. Дуфу 223
 Балабаница, пот. у с. Пожарану 262
 Балабаница, пот. у с. Шипковици 362
 Балабановци, р. у с. Прошовцу 267
 Балабановци, р. у с. Галату 260
 Балабаноо, пот. у с. Д. Јеловцу 239
 Базовци, р. у с. Лешку 329
 Балка рупа, пот. 17
 Балканско полуострво 31, 35, 36, 60, 66, 76
 Балне, р. у с. Чеграу 168
 Балнидола, с. у Г. Пологу 32, 51, 161, 177, 214, 216, 285
 Балис, р. у с. Страјану 189
 Балсор, пот. у с. Чеграу 167
 Балта, с. у Арбанији 288
 Балтепе, б. изнад Тетова 14, 350
 Банија ливада, пот. у с. Отуњу 334
 Баневци, р. у с. Задују 244
 Бановци, р. у с. Теарцу 322

Бањница, раније с. код Београда 216
 Бањница Горња и Доња с. у Г. Пологу 51, 54, 63, 66, 80, 82, 195, 200, 203
 Бањички извори, в. у с. Г. Бањници 200
 Бањичко, пот. у с. Чеграу 167
 Бањичс, в. код Тетова 23
 Бањинска махала, мах. у с. Лешку 329
 Бањешница, пот. у с. Г. Турчану 180
 Бара, пот. у с. Чајлу 175
 Бардовце, с. у Скопској котлини 56, 254
 Бардовце, пот. у с. Форицу 170
 Бардолаар, р. у с. Кориту 174
 बारे у Полошком полу 29
 Барјактар, р. у с. Добридоу 275
 Барјактар, р. у с. Каменјану 396
 Барјактари, р. у с. Радуши 470
 Барјактаровци, р. у с. Дебрецу 247
 Барлевци, р. у с. Зубовцу 254
 Барутовци, р. у с. Бафи 194
 Басаркоп, р. у с. Оари 305
 Батовци, р. у с. Јегуновцу 463
 Бачалаар, р. у с. Лаканици 200
 бачила на полошким планинама 115, 155
 Бачило, пот. у с. Вешали 359
 Бачило старо, пот. у с. Јажинцу 291
 бачијско сточарење 102
 Бачиашта, в. у с. Петрову 216
 Бачиаште, пот. у с. Урвичу 386
 Бачиаште, в. у с. Шипковици 362
 Бачиаште, пот. у с. Оари 304
 Бачиаште, пот. у с. Раотишту 458
 Бачиаште, пот. у с. Брезну 318
 Бачиаште, пот. у с. Палчишту 376
 Бачиаште, в. у с. Варвари 332
 Бачоски, р. у с. Сетолу 340
 Бацковци, р. у с. Г. Бањници 202
 Бацој, р. у с. Тенову 408
 Бацој, р. у с. Г. Лешници 421
 Бацор, р. у с. Милетину 413
 Бафтијароски, р. у с. Требошу 441
 Бафто, р. у с. Челолеку 419
 Башаоке, р. у с. Каменјану 396
 Баштишца, пот. у Н. Ссацу 251
 Баш чешма, пот. у с. Могоју 349
 Бег-бунар, пот. у с. Гајру 366
 Бегои нивје, пот. у с. Чајлу 175
 Беглари, р. у с. Седларцу 398
 Беголари, р. у с. Прошовцу 317
 безвлашће у турско доба 41

Бркињово, пот. у с. Кунуову 183
 Брод, пот. у с. Доброшћу 310
 Брод, с. у Призренској Гори 57, 323, 379, 385
 Бродец, с. у Горњој Рсци (слив Радике) 224, 226
 Бродец, с. у Д. Пологу 34, 54, 238, 352, 357
 Бродиште, пот. у с. Речици 371
 Бродиште, в. у с. Броду 357
 Бродиште, пот. у с. Жилчу 444
 Бродани, р. у с. Теарцу 323
 број кућа у полошким селима 89, 90, 91, 92
 Брчкамен, пот. у Старом Селу Бистричком 354
 Брустоец, пот. у с. Раковцу 401
 Брустовац, пот. у Н. Селу Урвичком 388
 Бручлари, р. у с. Д. Бањици 205
 Буаза, в. у с. Србинову 196
 Будин, р. у с. Брачичу 257
 Будимоо, пот. у с. Пожарану 262
 Будимоски, р. у с. Ратају 345
 Будиноец, пот. у с. Д. Јеловцу 239
 Буђана, пот. у с. Горјану 284
 Буђузови, р. у с. Јеловјану 385
 Бук, с. у Љуми (Арбанија) 68, 360
 Буке, р. у с. Вешали 360
 букова шума у Пологу 116
 Бугарска 31, 39, 65, 82, 83, 247, 256, 257, 352, 384, 387, 414
 Бугарец, в. у с. Пожарану 262
 Бугари 36
 бугарски цар Симеон 36
 Буа Мајле, р. у с. Синичану 394
 Буа Мајле, братство у С. Арбанији 424
 Буазов лаг, пот. у с. Сетоу 339
 Букови, рас. с. код Нафе 193
 Буковић, пл. у Пологу 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 12, 16, 19, 24, 26, 31, 32, 34, 50, 53, 62, 469
 Букурешт, главни гр. у Румунији 66, 163, 263
 Буладинови, р. у с. Дабрену 246
 Булице, р. у с. Доброшћу 312
 Булица, с. у Дукабину (Арбанија) 69
 Булица, р. у с. Радуши 469
 Булан гроб, пот. у с. Лешку 329
 Булак, р. у с. Ломници 271
 Буличиза, обл. у С. Арбанији 68, 72, 81, 377, 420
 Буљк, р. у с. Радуши 469
 Буњари, пот. у с. Градецу 281
 Бунарче, пот. у с. Зубовцу 253
 Бунаец, пот. у с. Урвичу 386
 Буризаар, р. у с. Д. Бањици 205
 Бурсви, р. у с. Г. Јеловцу 238
 Бурсви, р. у с. Стенчу 160
 Бурсви, р. у с. Сетоу 340
 Буринец, пот. у с. Ж. Речану 189
 Бутковци, р. у с. Сетоу 341
 Бутин, пот. у с. Седларцу 397
 Бутурско маало, мах. у с. Стенчу 159
 Бучко, р. у с. Речици 373
 Бучје, в. у с. Вратници 297
 Бучки, р. у с. Вејцу 356
 Бучковци, р. у с. Пожарану 263
 Бучало, пот. у с. Жилчу 444
 Бучкоец, пот. у с. Лешници 241
 Бушак, пот. у с. Милетину 410
 Булак, пот. у с. Цепчишту 346
 Булаши, в. у с. Брвеници 426
 Буша, врх Сухе Горе, 4
 Бушеви, р. у с. Пожарану 263
 Буштрица, с. у Љуми (Арбанија) 68, 357
 Ваденце, м. у с. Тенову 404
 Вакаф, пот. у с. Речици 371
 Вакаф, пот. у с. Пороју 349
 Вакаф, м. у с. Каменцу 395
 вакуф Мехмед-бега 82
 вакуфнама Мехмед-бега 145
 вакуфнама Кјебир Мехмед Челебије 145, 263
 Ваље, р. у с. Падалишту 196
 Валесто камење, пот. у с. Беловишту 302
 Валона, гр. у Албанији 36
 Валталовчиња, р. у с. Сиричину 449
 Валталовчиња, р. у с. Озормишту 443
 Валећевци, р. у с. Д. Јеловцу 240
 Ваљево, гр. у Србији 208
 Ваљевска Тамнава, обл. у Србији 66
 Ванчески, р. у с. Фалишту 431
 Варвара, с. на Шар-планини 40, 52, 330, 331, 332, 453
 Вардар, р. у Пологу 3, 5, 6, 7, 10, 13, 16, 17, 18, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 37, 98, 232, 405, 407, 426, 431, 456, 467, 468
 Вардарија, предео у Полошкој котлини 6, 29, 94, 95, 103
 „вардаришта“ — мртваје крај Вардара 24
 Вардарско маало, мах. у с. Брвеници 426
 Вардарска чешма, в. у с. Врутоку 229
 Вардариште, пот. у с. Сараћину 432

Вардариште, пот. у с. Прелубишту 452
 Вардарка, пот. у с. Бацу 409
 Варденик, па. код Сураулице 80
 Вардишта, пот. у с. Вешали 359
 Варник, пот. у с. Једурцу 343
 Варница, пот. у с. Брезну 318
 Варница, пот. у с. Бермолу 342
 „варници“ (кречане) 463
 Варна, гр. у Бугарској 260
 Варопи Горња и Доња, м. у с. Лешку 327
 Василевци, р. у с. Доброшћу 311
 Василевци, р. у с. Вратници 299
 Ваталак, пот. у с. М. Турчану 179
 Веади, р. у с. Врутоку 232
 Веис, р. у с. Брачичу 257
 Вејце, с. на Шар-планини 20, 30, 34, 35, 72, 88, 355, 418
 Вејска река 25
 Велешани, р. у с. Сараћину 433
 Велешани, р. у с. Фалишту 431
 Велика Речица (видети Г. Речица) 40
 Велики Жедеи, врх на па. Жедецу 4, 12
 Велики гроб, гроб у класури Вардара 4
 велики арбанашки родови 92
 величина села 146
 Велија, р. у с. Вејцу 357
 Вељановци, р. у с. Кунуову 185
 Велно, р. у с. Врутоку 232
 Веле Брдо, с. у долини Радике 231, 70
 Веаки, р. у с. Бозовцу 362
 Веаковци, р. у с. Теарцу 323
 Веаковци, р. у с. Синичану 392, 397
 Веаковци, р. у с. Седларцу 425
 Венци, пот. у с. Вратници 297
 Венетова ливада, пот. у с. Селу 352
 Верушка, пот. у с. Г. Турчану 180
 Веселиновци, р. у с. Јанчишту 456
 Веселкои, р. у с. Челоску 416
 Весел, р. у с. Прошовцу 268
 Веселова планина, пот. у с. Прошовцу 266
 Ветерник, пот. у с. Ж. Речану 189
 Веш, р. у с. Чеграну 169
 Вешала, с. на Шар-планини 73, 359, 441
 Вешалаар, р. у с. Бермолу 343
 Веша, р. у с. Чеграну 168
 вештачке ливаде 96
 Вељановци, р. у с. Кунуову 185
 Вељановци, р. у с. Беловишту 303
 Вељановци, р. у Ст. Селу 296
 Вељановци, р. у с. Жилчу 444

Вељаше, р. у с. Пироку 288
 Веље, р. у с. Гајру 367
 Вјше, р. у с. Ђоговину 400
 Видин, гр. у Бугарској 191, 216, 220
 Видуше, с. у долини Радике 70, 288
 Видуше, р. у с. Пироку 288
 Видушалаар, р. у с. Раковцу 402
 Викала, пот. у с. Сушици 206
 Викала, пот. у Н. Селу 219
 Викала, пот. у Речану 226
 Византија 36
 Византици 36, 37, 43
 Византијско царство 35
 византијски цар Роман III Аргир 7
 Визбегово, с. у Скопској котлини 292
 Вибаге, пот. у с. Палчишту 377
 Винаца, вар. у СР Македонији 239
 Вирје, пот. у с. Отују 334
 Висока чешма, в. у с. Галату 258
 Витина, с. у околини Ђилиана 57, 433, 434
 Витанон, р. у Сиричину 448
 Вител, пот. у с. Д. Јеловцу 239
 Витаноски, р. у Прелубишту 453
 Владовци, р. у с. Падалишту 195
 владавина Римљана 42
 Влајиница, пл. у Пологу 3, 4, 5, 6, 8, 10, 12, 16, 19, 20, 31, 32, 34, 38, 40, 53, 62, 83, 113, 114, 219, 220
 Влајиница, пот. у Н. Селу
 Ваак, пот. у с. Форину 170
 Ваак, пот. у с. Броду 357
 власници чифлика у Пологу 99
 власници чифлика у с. Тумчевишту 165
 Власи или Цинцари 50
 Власи у Тетову 332
 Влаковија, с. у Г. Пологу 23, 29, 32, 35, 38, 51, 59, 162, 216, 274, 277, 366, 429, 451
 Ваканој, р. у с. Челопеку 418
 Вакановци, р. у с. Милетину 412
 Вакановци, р. у Ж. Речану 192
 Вакановци, р. у Тенову 408
 Вакановци, р. у с. Церону 217
 Власица, пот. у с. Брезну 319
 Влечи Бука, пот. у с. Брезну 319
 Влечиште, в. у с. Церову 216
 Влечи дола, пот. у с. Врутоку 229
 Влеш, р. у с. Дворцу 466
 Водица, в. у с. Печкову 235
 воденице у Пологу 119
 воденица Ђсад-паше у Сараћину 433
 Воден дола, в. у с. Г. Ђоговници 209
 Водно, пл. у Скопској котлини 80

Воденичиште, пот. у с. Отуњу 334
 вододринска на Шар-планини 14
 Водљав, пот. у с. Палчишту 378
 Војводина, обл. у СР Србији 38,
 191, 193, 206, 217, 220, 299, 344,
 412, 429
 Војводина, пот. у Н. Селу Урвич-
 ком 388
 Војвода Јорго из с. Челонска 415
 Војновци, р. у с. Влаковици 164
 Војновци, р. у с. Теарцу 321
 Војновци, р. у с. Јажинцу 292
 Војновци, р. у с. Дебрешу 246
 Војновци, р. у с. Тенову 408
 Војнова ливада, пот. у с. Селу
 352
 Војној, р. у с. Милетину 412
 Војноски, р. у с. Шилковици 363
 Војноски, р. у с. Брвеници 428
 Војнески, р. у с. Лафцу 352
 Војница, пот. у с. Боговину 399
 Војников забел, пот. у с. Беоу-
 шћу 302
 Војничка, пот. у Ст. Селу 295
 Војскарамница, пот. у Н. Селу 219
 Волк камен, пот. у с. Броцу 357
 Волниште, пот. у с. Вејцу 355
 Волоско брадо, пот. у с. Радуши
 468
 Волче, с. у Поречу 55, 161
 Волче, пот. у с. Једарцу 343
 Волче, пот. у с. Сетоу 339
 Волчеј, р. у с. Цепчишту 347
 Волчик, пот. у с. Једарцу 343
 Волчевци, р. у с. Тумчевишту 166
 Волчници, р. у с. Прошовцу 267
 Волчевци, р. у с. Пожарану 264
 Волчевци, р. у с. Јеловјану 385
 Волчевци, р. у с. Дуфу 225
 воћарство у Пологу 107
 Војтац, пот. у с. Урвичу 386
 Воке, р. у с. Шилковици 364
 Воре Шкиаде, пот. у с. Неранцу
 308
 Врае, р. у Н. Селу Урвичком 389
 Вражогрице, с. у околини Зајеча-
 ра (Србија) 195
 Вражвци, р. у с. Туденцу 451
 Врање, гр. у СР Србији 83, 436
 Врањак, пот. у с. Белошћу 302
 Врањко, р. у с. Врачишту 257
 Врањевце, с. у Г. Пологу 14, 34,
 38, 39, 72, 88, 249
 Врачиште, с. у Г. Пологу 29, 35,
 50, 52, 82, 83, 85, 86, 133, 181, 255,
 276, 414
 Врачишка река 28
 Врачишки пут, пот. у с. Градцу
 280

Вратница, с. у Д. Пологу 6, 7, 13,
 15, 34, 39, 41, 52, 60, 62, 63, 292,
 296, 322, 433, 429, 464, 466
 Вратничка река 28, 268, 300, 466
 Враца, превој на Шар-планини 19,
 257, 270
 Враца, пот. у с. Ломпци 270
 врело Вардара 24
 врсте лшенице 94
 врсте земље 104
 Врча, пот. у с. Неранцу 307
 Вруток, с. у Г. Пологу 6, 24, 34,
 51, 62, 72, 77, 80, 82, 182, 207, 221,
 226, 229, 242, 277
 Вруток, в. у с. Трнову 186
 Врба, в. у с. Отуњу 334
 Врба, в. у с. Г. Беоувици 209
 Врбан, с. у околини Ђиљана 299
 Врбач, пот. у с. Брвеници 246
 Врбјан, с. у околини Охрида 451
 Врбен, с. у Г. Реци (слив Радике)
 55, 174, 222, 225, 231, 236, 402, 404
 Врбјан, р. у с. Раковцу 402
 Врбештица, с. у Сиринићу (СР Ср-
 бија) 57, 458, 461
 Врбица, пот. у с. Главу 315
 Врбица, пот. у с. Прелубишту 452
 Врбица, пот. у с. Речану 226
 Врбоц, в. у с. Вратници 297
 Вртача, пот. у с. Милетину 410
 Вртача, пот. у с. Дебрешу 245
 Вртача, пот. у с. Палчишту 378
 Вртишта, пот. у Н. Селу 219
 Вртишта, пот. у с. Митрокрсту
 207
 Вртишта, пот. у с. Брезну 319
 Врешка, пот. у с. Благу 409
 Врешка, пот. у с. Сунци 206
 Вртипра, пот. у с. Главу 315
 Вртљане, пот. у с. Сетоу 339
 Вртљане, пот. у с. Сетоу 339
 Вртон, в. у с. Отуњу 334
 Вук Бранковић 37
 Вукан, српски жупан 36
 Вукоа ливада, пот. у с. Д. Јелов-
 цу 239
 Вукшани (краљ) 37
 Вурановци, р. у с. Јеловјану 385
 Вуранов крај, мах. у с. Брезну 318
 Вучи камен, пот. у с. Јегуновцу
 463
 Вучидол, с. у Скопској котлини
 292
 Вучевци, р. у с. Теарцу 323
 Вучитри, гр. на Косову 323
 Вучески, р. у с. Ратају 346

Г. Бањина, с. у Г. Пологу 13, 16,
 38

Г. Беоувица, с. у Г. Пологу 31, 40,
 51
 Г. Јеловис, с. у Г. Пологу 30, 31,
 34, 38
 Г. Јуришић, писац 467
 Г. Лешница, с. у Г. Пологу 26, 413
 Г. Морава, обл. у СР Србији 66
 Г. Палчиште, с. у Д. Пологу 41
 Г. Полог 6, 7, 15, 21, 43, 44, 51,
 65, 80, 84, 95, 159, 248, 276
 Г. Речица, с. у Д. Пологу 23
 Г. Седларце, с. у Д. Пологу 288
 Г. Фалише, насељено с. у Пологу
 39, 161, 171
 Габер, бр. у Полошком пољу 13
 Габер, бр. у с. Милетину 411
 Габер, пот. у с. Церову 216
 Габер, пот. у с. Тенову 407
 Габер, пот. у с. Д. Лешници 423
 Габрец, пот. у с. Урвичу 386
 Габрец, в. у с. Урвичу 386
 Габрија, пот. у Ст. Селу Бистрич-
 ком 354
 Габрово, гр. у Бугарској 340
 Габровица — река 14
 Гавевци, р. у с. Среткову 215
 Гавевци, р. у Г. Беоувици 210
 Гаврианица, пот. у с. Стенцу 159
 Гаврилоски, р. у с. Дуфу 226
 Гази Иса-бег из Скопља 255, 259,
 261, 263
 Гајре, с. на Шар-планини 54, 163,
 333, 365
 гајење винове лозе 96, 107
 гајење воћа 96
 гајење кромпира 105
 гајење јабука 107
 гајење кестена 107
 гајење конопље 95
 гајење коза 112, 113
 гајење планинских жита 105
 гајење сунцокрета 95
 Галавте, с. у Г. Пологу 35, 52, 53,
 252, 254, 258, 266, 267, 281, 346,
 429, 435
 Галаушкце, р. у с. Кориту 174
 Гале, р. у с. Туденцу 451
 Гале, р. у с. Челопеку 418
 Галевци, р. у с. Синичану 392
 Галевци, р. у с. Палчишту 381
 Галичник, митачко насеље 56, 61,
 294, 310, 311, 407, 429
 Галичани, р. у с. Ралијовцу 407
 Галио, р. у с. Врутоку 232
 Ганзуровци, р. у с. Јеловјану 385
 Гарани, р. у с. Неготину 277
 Гаришта, пот. у с. Беоувишту 302
 Гарвановци, пот. у с. Палашишту
 194
 Гацовци, р. у с. Д. Јеловцу 240

Гацовци, р. у с. Јанчишту 455
 Гац, фис-племе у С. Арбаџији 67,
 313, 357, 436
 Геговици, р. у с. Г. Беоувици 211
 Геговици, р. у с. Врашовцу 250
 Геговици, р. у с. Дебрешу 246
 Геловци, р. у с. Дуфу 224
 Генерал Јанковић, насеље у Кача-
 нишкој клисури 309, 456
 Гиговци, р. у с. Синичану 392
 Гипачоо, в. у с. Г. Беоувици 209
 Гиговци, в. у с. Цепчишту 346
 Гла-бразда, пот. у с. Печкову 236
 Гла Вардар, извор Вардара у с.
 Врутоку 229
 Глава, в. у с. Челопеку 414
 Глава, пот. у с. Благу 409
 Главиновци, р. у с. Лепку 332
 Главиновци, р. у с. Варвари 334
 главнији полошки путеви 42
 главнији путеви 126
 Главеш, пот. у с. Вратници 297
 Главешки извор, в. у с. Вратни-
 ци 297
 Главица, пот. у с. Фортину 170
 Гладник, в. у с. Г. Бањини 260
 Гладница, пот. у с. Печкову 235
 Гладница, пот. у с. Галату 258
 Гладница, пот. у с. Боговину 399
 Гладница, пот. у с. Седларцу 397
 Гладница, пот. у с. Синичану 391
 Главорец, пот. у Н. Селу 219
 Глауч, пот. у Н. Селу 251
 Глауч, пот. у с. Врањовцу 249
 Главишта, пот. у с. Лафцу 350
 Глашница, р. у с. Брвеници 429
 Глабаћ, пот. у с. Јанчишту 454
 Глигурец, пот. у Н. Селу 219
 Глобе, с. у Д. Пологу 52, 76, 226,
 315, 331
 глобски дупки, м. на Шар-плани-
 ни 315
 Гауново, с. у Скопској котлини 55
 Гауовска, в. у с. Крнову 183
 Гмача-леб, пот. у с. Милетину 410
 Гмача-леб, в. у с. Сунци 206
 Ђиљане, гр. у СР Србији 433, 434,
 440
 Ђиљанчани, р. у с. Сараћину 433
 Говедарник, пот. у с. Бозовцу 361
 Гого, р. у с. Туденцу 452
 Гоголари, р. у с. Врачишту 258
 Говедарник, пот. у с. Сунци 206
 Говедарник, пот. у с. Јеловјану 384
 Говедаро, р. у с. Туденцу 450
 Говедарски пут, пот. у с. Слатини
 325
 Гола краста, пот. у с. Г. Бањини
 200
 Големирани, пот. у с. Врањовцу 249

Голина, пот. у с. Блацу 409
 Голина, пот. у с. Симьичи 212
 Голина, пот. у с. Беловишту 302
 Голина, пот. у с. Стримичи 423
 Голина, пот. у с. Доброшћу 310
 Голем поток, в. у с. Варвари 332
 Голем поток, в. у с. Отуњу 334
 Голем рид, пот. у с. Аешку 327
 Голем рид, пот. у с. Јажинцу 291
 Голема ливада, пот. у с. Полатици 437
 Голема река, в. у с. Среткову 214
 Големни Милошевици, р. у с. Туденцу 451
 Голешта, пот. у Н. Селу Урвичком 388
 Голо брадо, пот. у с. Желину 434
 Голо Брадо, пресео у сливу Црног Дрима 56, 70
 Голобце, пот. у с. Сушици 206
 Гологота, пот. у с. Лисцу 367
 Гологајца, пот. у с. Вратници 297
 Голомевци, р. у с. Вратници 300
 Големовци, р. у с. Дуфу 225
 Големовци, р. у с. Ж. Речану 191
 Гомуша, пот. у с. Ратају 344
 Гомуша, пот. у с. Требошћу 439
 Горна Река, обл. у сливу Радике 3, 4, 55, 60, 61, 63, 77, 83, 88, 98, 129, 224, 236, 257, 284, 398, 407, 419
 Горна река, пот. у с. Сушици 206
 Горна река, в. у с. Врањовцу 249
 Горњореканци, становници обл. Горње Реке 63
 Горно поле, пот. у с. Г. Бањици 200
 Горна вода, в. у с. Сушици 206
 Горно поле, пот. у с. Туденцу 450
 Горно Јеловска река 24
 Горноподожани, становници Г. Полога 86
 Горна корија, пот. у с. Брвеници 426
 Горна вода, в. у с. Блацу 409
 горња граница земљорадње 104
 Горње Село, с. у обл. Средске (СР Србија) 57, 300, 312, 451
 Горња Морава, обл. у СР Србији 57, 60, 73, 85, 295, 431, 433
 Горњеморавци, становници обл. Г. Мораве 63
 Горјане, с. на Шар-планини 33, 38, 78, 252, 280, 284, 404
 Горјанци, р. у Н. Селу Зубовском 252
 Горапце, с. у Качаничкој клисури 57, 309, 346, 405, 431
 Горанци, р. у с. Фалишту 431
 Горапачка река 16
 Горани, становници Призренске Горе 63
 Горник, пот. у с. Г. Турчану 180
 Горновци, пот. у с. Вејцу 355
 Горица, пот. у с. Миљетину 410
 Горица, бр. у с. Радијовцу 405
 Горица, бр. у Полошком пољу 13
 Горчески, р. у с. Јегуновцу 463
 Горупице, р. у с. Добридољу 275
 Горонупец, пот. у с. Дуфу 223
 Господска нива, пот. у с. Врутоку 229
 Гостивар, гр. у Пологу 4, 5, 6, 7, 17, 19, 23, 24, 26, 27, 42, 64, 83, 84, 89, 93, 94, 95, 98, 101, 131, 178, 189, 198, 232, 258, 412
 Гостиварски срез 7
 Гостиварско (крај) 8
 Гопере, р. у с. Пороју 350
 Гоперовци, р. у с. Теарцу 323
 Готовуца, с. у Сирињцу (СР Србија) 57, 349, 455
 Гоцовци, р. у с. Галату 260
 Гоцмаровци, р. у с. Чајлу 176
 Град Подбређе 460
 Град Асшак 327, 328
 Градец, с. у Г. Пологу 62, 64, 65, 66, 15, 22, 35, 41, 43, 52, 53, 54, 171, 274, 260, 280, 373, 402, 404, 408, 419
 Градец, пот. у с. Јеловјану 384
 Градец, в. у с. Јеловјану 384
 градишта у Пологу 42
 Градиште, пот. у с. Галату 258
 Градиште, пот. у с. Топањи 261
 Градиште, пот. у с. Пожарану 262
 Градиште, пот. у с. Шипковици 362
 Градиште, пот. 302
 Градиште, пот. у с. Градцу 281
 Градиште, пот. у с. Дебрењу 245, 246
 Градиште, пот. у с. Зауњу 242
 Градиште, пот. у с. Новаку 381
 Градиште, пот. у с. Јегуновцу 462
 Градиште, пот. у с. Чајлу 175
 Градиште, м. у с. Камењану 395
 Градиште, пот. у с. Челолеку 415
 Градиште, пот. у с. Аворцу 465
 Градиште, пот. у с. Орашком Градишту 466
 Градски пут, пот. у с. Жилу 444
 Градски пут, пот. у с. Непроштењу 336
 Грачаница, с. на Косову 304
 Грачане, с. у Скопској котлини 465
 Грапалар, р. у с. Дуфу 226
 Грагор, пот. у с. Печкову 235
 Грашарон, р. у с. Подбређу 461
 Граце, мах. у с. Желину 434

Граце, в. у с. Желину 434
 Грамада, врх на Жедену 4
 Грамада, пот. у с. Сирињцу 448
 Грабовец, пот. у с. Ссацу 352
 Грабовница, река 25
 Грачиште, пот. у с. Јажинцу 291
 Граце, р. у с. Желину 436
 Грабовчица, р. 28
 Граванец, р. у с. Палашишту 195
 Граденица, пот. у с. Челолеку 414
 Градина маака, в. у Н. Селу Зубовском 251
 Гргур, управник Полога 241
 Грика, пот. у с. Орбушту 221
 Гребен, пот. у Н. Селу 251
 Граиште, пот. у с. Неготину 276
 Гркоманов, р. у с. Рогачеву 295
 Грналар, р. у с. Горјану 286
 Гркачовци, р. у с. Стенчу 161
 Гркоманов, р. у с. Аешку 330
 грнчарство у Пологу 118
 Грнчарон, р. у с. Радијовцу 407
 Грнчаровци, р. у Н. Селу 220
 Грнчари, пот. у с. Г. Боновици 209
 Грнчаровци, р. у с. Блацу 410
 Грнчарон, р. у с. Челолеку 418
 Гроб, пот. у с. Печкову 235
 Гроздановци, р. у с. Јеловјану 315
 Гроздановци, р. у с. Беловишту 303
 Грозданчево, пот. у с. Беловишту 302
 Гроот, пот. у с. Новаку 381
 Грошарки, пот. у с. Стенчу 159
 Грнчаровци, р. у с. Копањици 458
 Грнчароо, пот. у с. Митроикрсту 208
 Грк, пот. у с. Горјану 284
 Грк, р. у с. Чеграну 169
 Грка 39, 59, 418
 Грки дола, пот. у с. Једуарцу 343
 Грци, р. у с. Д. Лешници 422
 Грбановци, р. у с. Ваковији 164
 Грјовци, р. у с. Сушици 207
 Грдајца, пот. у с. Г. Бањици 200
 Грлчин, с. у Скопском Дервену 373, 404, 437
 Гручическа клисура 4
 гручическа преседаина 18, 62
 Грдајца, пот. у с. М. Турчану 179
 Грубеа вода, в. с. у Г. Турчану 180
 Грубески рид, пот. у с. Г. Турчану 180
 Грујевци, р. у с. Рогачеву 295
 Грујевци, р. у с. Дебрењу 246
 Грујовци, р. у Н. Селу 221
 Грујоски, р. у с. Брвеници 429
 Грујоска чешма, в. у с. Печкову 235
 Гуљамчевици, р. у с. Врутоку 231
 Гумења, пот. у с. Врутоку 230
 Гумења, пот. у с. Аешку 327
 Гуштерница, пот. у с. Галату 258
 Гунав-Борњивци, р. у с. Радијовцу 406
 Гургурница, с. на п. Сухој гори 408, 32, 19
 Гувач дола, в. у с. Врањовцу 249
 Гуда, с. у Луњи (С. Арбанија) 68, 178
 Гуде, р. у с. Чеграну 169
 Гудовци, р. у с. Балинољу 178
 „губет“ (печалба) у Пологу 122
 Гури, с. у Малесији (Арбанија) 69
 Гуро, р. у с. Челолеку 420
 Гуљевци, р. у с. Копањици 457
 Гумниште, пот. у с. Лешници 241
 Гумуча, в. у с. Новаку 381
 Гуној, р. у с. Челолеку 416
 Гура, в. у с. Србинову 196
 Гура, р. у с. Србинову 198
 Гурс, р. у с. Чеграну 168
 густина насељености 88
 Гушавац, пот. у с. Рогачеву 293
 Гушица, с. на Косову 309
 Гуштероо, пот. у с. Сарахинову 432
 Гуштероски, р. у с. Јегуновцу 464
 Д. Анастасијевић, писац 411
 Д. Бањица, с. у Г. Пологу 13
 Д. Јасовце, с. на Шар-планини 22, 34
 Д. Река, обл. у сливу Радике 231
 Д. Седларце, с. у Д. Пологу 30
 Д. Синичане, с. у Д. Пологу 15
 Д. Палчиште, с. у Д. Пологу 9, 12, 23, 88, 98
 Д. Полог (околина Тетова) 6, 7, 9, 10, 13, 19, 21, 37, 43, 44, 52, 65, 80, 84, 95, 239, 242, 291
 Дабевци, р. у с. Палашишту 194
 Дабевци, р. у с. Балинољу 178
 Дабичкоа вода, в. у с. Варвари 332
 Дабичице, р. у с. Непроштењу 338
 Дабоня, пот. у с. Врањовцу 249
 Дабовици, р. у с. Вратници 299
 Давиловици, р. у с. Жилу 445
 Давилови, р. у с. Врутоку 231
 Давилови, р. у Н. Селу Папрадном 221
 Давилови, р. у с. Дебрењу 246
 Давилови, р. у с. Гумчевишту 166
 Дакар, р. у с. Речану 228
 Даке, р. у с. Форицу 172
 Далуш, р. у с. Топањи 262
 Дамњан-камен, пот. у с. Првцу 306

Дамњановци, р. у с. Д. Лешници 422
 Дамњаноски, р. у с. Пороју 349
 Дамњаноски, р. у с. Жилчу 445
 Дамчевци, р. у с. Д. Бањници 204
 Данајлови, р. у с. Жилчу 445
 Данге, р. у с. Форину 172
 Дангово поле, пот. у с. Г. Боновици 209
 Данс, р. у с. Чеграну 170
 Дановци, р. у с. Падалишту 196
 Даношеви, р. у с. Вратици 300
 Дарда, с. у обл. Љуми (Арбанија) 81, 439
 Даргови, р. у с. Раотинцу 459
 Даут, р. у с. Желину 437
 Дафилоа чешма, пот. у с. Орђушу 222
 Дафталооски, р. у с. Озормишту 443
 Дагалар, р. у с. Дуфу 225
 Дворачки дол, пот. у с. Јегуновцу 462
 дворишта своских кућа 154
 Дворце, с. у Д. Пологу 17
 Деари, р. у с. Челомску 419
 Девич, пот. у с. Пожарану 262
 Деде, р. у с. Раковцу 402
 Дедебег, пот. у с. Врутоку 229
 Дедебг, пот. у с. Г. Јеловцу 237
 Дебар, гр. у СР Македонији 42, 95, 211, 365, 419
 „дебарни“, ст. из околине Дебра 430
 Дебарски Аримкол, обл. у сливу Црног Арима 56, 70, 405
 Дебранци, р. у с. Милетину 413
 Дебарска област 37
 Дебарски крај 85, 413
 Дебарска Малесија 81
 Дебарски пат, пот. у с. Орђушу 222
 Дебршце, с. у Г. Пологу 15, 29, 35, 38, 39, 51, 80, 82, 83, 211, 245, 256
 Дебршка река 246
 Дебршница, пот. у с. Тумчевишту 165
 Дејановци, р. у Н. Селу 221
 Дејанов камен, пот. у с. Симњици 212
 Дејаноец, пот. у с. Среткову 214
 Дејански низје, пот. у с. Церову 216
 Делба, пот. у с. Јегуновцу 462
 Дели Орман, обл. у Бугарској 247
 Делканица, пот. у с. Г. Лешници 420
 Делчев присој, пот. у Н. Селу 251
 Деница, пот. у с. Ж. Речану 189
 Демир река, в. у с. Неготину 276
 Демир Капија, калсура у СР Македонији 467
 Демиролар, р. у с. Вејцу 356
 Демиролар, р. у с. Пироку 288
 Демировци, р. у с. Д. Боновици 211
 Демирково, пот. у с. Брвеници 426
 Демо, р. у с. Сараћину 434
 Демов забел, пот. у с. Челопеку 414
 Демолар, р. у с. Неготину 278
 Дерала, мах. у с. Градецу 281
 Дерала, р. у с. Градецу 76, 283
 Дерала, р. у с. Жеровјану 404
 Дерала, р. у с. Речици 373
 Дервен, пот. у с. Вешали 359
 Дервен, пот. у с. Бродцу 357
 Дервен, пот. у с. Симњици 212
 Дервен, део Полога 6
 Дервен, пот. у с. Орашу 300
 Дервен, пот. у с. Јажинцу 291
 Дервенска, пот. у с. Чеграну 167
 Дервен град, пот. у с. Шипковици 362, 363
 „дервенције“ 128
 Дервеншчи, р. у с. Челопеку 417
 Дервбаир, пот. у с. Врапчишту 255
 Дервбаир, пот. у с. Галату 258
 Дервин Царе, познат становник у с. Урвичу 387
 Дервишлар, р. у с. Пироку 288
 Дервиш, р. у с. Жеровјану 404
 Дервиш, р. у с. Синичану 394
 Дервиш Јарар-баба, с. Порој 350
 Дервишовци, р. у с. Новаку 383
 Дервишови, р. у Д. Бањници 205
 Дервишој ниви, пот. у с. Ж. Речану 189
 Дервишка чешма, в. у с. Синичану 391
 Дери, в. у с. Новаку 381
 „деруделије“ у полошким селима 121
 Десови, р. у с. Новаку 383
 Десови, р. у с. Палчишту 379
 Десови, р. у Н. Селу Урвичком 389, 391
 Деспотови, р. у с. Прошовцу 267
 Дечански Стеван 37
 Дечански манастир 321
 Дибран, р. у с. Доброшту 312
 Дибран, р. у Нерашту 308
 Дијановац, врх па пл. Влајиници 4
 Дивјачка, пот. у с. Лафцу 350
 Диалк, р. у с. Селу 353
 Диалалар, р. у с. Бродцу 358
 Диале, р. у с. Желину 437
 Диковец, с. у Скопској котлини 309

Дилкоа карпа, пот. у с. Доброшту 310
 Димитроски, р. у с. Ратају 345
 Димкоски, р. у с. Ратају 345
 Димоски, р. у с. Шемшеву 446
 Димоски, р. у с. Фалишту 431
 Димовски, р. у с. Ропану 248
 Димовци, р. у с. Требошту 440
 Димовци, р. у с. Печкову 236
 Димовци, р. у с. Јажинцу 292
 Димовци, р. у Н. Селу Зубовском 252
 Димчеви, р. у с. Туденцу 451
 Дингоа црквица пот. у с. Дуфу 223
 Динговци, р. у с. Врутоку 230
 Диневци, р. у с. Чеграну 169
 Диналар, р. у с. Доброшту 313
 Диша, мах. у с. Србинову 196
 Диша, р. у с. Србинову 198
 Дише, р. у с. Чеграну 169
 Дише, р. у с. Лакавици 200
 Дише, мах. у с. Лакавици 199
 Длабони дол, пот. у с. Блацу 409
 Длабоница, с. у Качаничкој калсури 57, 291, 298, 299, 312, 318, 441
 Длага Мара, пот. у с. Жилчу 444
 Длага Мара, пот. у с. Ратају 344
 Длага орница, пот. у с. Врањовцу 249
 Длаги грм, пот. у с. Лешку 327
 Доба Немањина 42
 Добра Вода, пл. у Г. Пологу 4
 Добра Вода, в. у с. Ж. Речану 189
 Добра Вода, в. у с. Слатини 324
 Добридол, с. у Г. Пологу 14, 50, 54, 62, 72, 73, 77, 78, 256, 272, 280, 398, 405
 Доброшеви, р. у с. Вратици 300
 Добрчане, с. у околини Ѓишлана 57, 434
 Добрце, с. у Скопском Дервену 419
 Добреши, пот. у с. Горјану 284
 Доброште, с. у Д. Пологу 14, 44, 52, 73, 309, 314
 Доброшка река 14, 25, 28
 Дога, р. у с. Градецу 284
 Добан, р. у с. Селу 354
 Дође, р. у с. Доброшту 313
 Дојрап, пот. у с. Вејцу 355
 Дојранска река, пот. у с. Вејцу 355
 Дојчиновци, р. у с. Среткову 215
 Дојчиноски, р. у с. Жилчу 445
 Дојчино, р. у с. Теарцу 322
 Дојчишеви, р. у с. Рогачеву 295
 Дога нива, пот. у с. Сараћину 432
 Долна корија, пот. у с. Брвеници 426
 Долна река, пот. у с. Супници 206
 Долни пут, пот. у с. Палчишту 378
 Долни мост, пот. у с. Брвеници 426
 Долни пес, пот. у с. Зубовцу 253
 Долче, пот. 17
 Доксан, р. у с. Речици 376
 Домазетови, р. у с. Прошовцу 266
 Домазетови, р. у с. Блацу 410
 Дондорит, пот. у с. М. Турчану 179
 Доне, р. у с. Равну 234
 Дончави, р. у с. Гајру 366
 Доњасиничка река 25, 26
 Доњи Милановац, гр. у Србији 219
 Доња Река, обл. у сливу Радике 70, 71
 Доњо-положани, ст. Д. Полога 86
 Доњојеловска река 30
 доселеници непознатог порекла 55
 досељавање Арбанаса — начин 79
 досељавања у вези са прехраном 77
 допунска занимања 117
 Доч, р. у с. Полатаци 439
 Дочај, с. у обл. Мат (Арбанија) 68
 Доче, р. у с. Сенокосу 280
 Доче, р. у Добридолу 274
 Дошљакоски, р. у с. Тенову 408
 Дошљакоски, р. у с. Раотинцу 459
 Драве, р. у с. Д. Лешници 423
 Драга, пот. у с. Нерашту 307
 Драга река, пот. у Н. Селу Урвичком 388
 Драга вода, в. у с. Гајру 365
 Драга вода, в. у с. Шипковици 362
 Драгањак, пот. у с. Јегуновцу 462
 Драгасте, в. у с. Јеловици 314
 Драгош, расељено с. у Пологу 39, 288
 Драгош, в. у с. Радијовцу 405
 Драгоши, р. у с. Пироку 288
 Дрјачић, с. у Средској (СР Србија) 57, 426, 329, 345, 428, 449
 Дрвник, пот. у с. Палчишту 378
 Драшче, р. у с. Градецу 283
 Драчево, с. у Скопској котлини 420
 Драшвица, с. у Скопској котлини 271
 Дрен, в. у с. Д. Селу 424
 Дрен, в. у с. Вејцу 355
 Дрен, пот. у с. Палчишту 377, 378
 Дреново брадо, пот. у с. Лафцу 350
 Дреноц, пот. у с. Зубовцу 253
 Дреновец, пот. у с. Врапчишту 255
 Дреновец, пот. у с. Пороју 349

Арепово, с. код Приласна 429
 Арепово, с. у Поречу 55
 Ареница, обл. на Косову 73, 462
 Арецови, р. у с. Печкову 236
 Ареч, р. у с. Калишту 269
 државна граница код с. Орашког
 Градишта 466
 држава Цемањина 37
 Арљави, р. у с. Теарцу 322
 Аробши, пот. у с. Пожарану 262
 Арскорница, пот. у с. Церову 216
 Аршик, пот. у с. Каменану 394
 Аршик, р. у с. Палишту 380
 Арндарон, р. у с. Варвари 333
 Арпаан, р. у с. Пироку 286
 Ауаниште, пот. у с. Чеграну 167
 Ауаниште, пот. у с. Полатици 437
 Ауб, пот. у с. Јегуновцу 462
 Аубје, пот. у с. Раотишту 458
 Аубовник, пот. у с. Варвари 332
 Аубовник, пот. у с. Непроштеноу
 336
 Аубрава, пот. у с. Брвеници 426
 Аубрава, с. на Косову 293, 393
 Аубрава, пот. у с. Нерашту 307
 Аубрава, пот. у с. Речици 371, 372
 Аубрава, пот. у с. Раотишту 458
 Аубрава, пот. у с. Јегуновцу 462
 Аубрајца, пот. у Старом Селу 295
 Аубровчани 37
 Аудески, р. у с. Г. Јеловцу 238
 Аубајин, обл. у с. Арбанији 69,
 81, 239, 313
 Дуковачки, р. у с. Доброшту 311
 Дуковци, р. у с. Зубовцу 254
 Дуковци, р. у с. Нафи 194
 Дулаби, в. у с. Речану 226
 Думе, р. у с. Лакавици 200
 Думково, пот. у с. Ломници 270
 Дунав, река 35, 38
 Дупни гумна, пот. у с. Церову 216
 Дупник, пот. у с. Аешку 327
 Дупник, пот. у с. Гајру 366
 Дупљевци, р. у с. Брвеници 429
 Дуповица, пот. у с. Палишту 378
 духовни-црквени центар у с. Аеш-
 ку 327, 328
 Дуф, с. у Г. Пологу 30, 51, 54, 62,
 63, 223, 266, 316
 Дуф, пот. у с. Вејцу 355
 Дуфска река 28, 62, 104
 Дурак, р. у с. Челопеку 418
 Дурмишлар, р. у с. Горјану 286
 Дурмишлон, р. у с. Врутоку 231
 Дурмишлови, р. у с. Прошовцу 268
 Дурмишовци, р. у с. Зауцу 244
 Дуртош, пот. у с. Доброшту 310
 Душан цар 37
 Душк, пот. у с. Вејцу 355
 Душка Стеница, пот. у с. Врутоку

229
 Душку, с. у обл. Мат (Арбанија)
 68
 Душогубица, бара 29
 Душогубица, пот. 21
 Душогубица, пот. у с. Цепчишту
 346
 Душогубица, пот. у с. Ратају 344
 Душогубица, пот. у с. Непроште-
 ну 336
 Ђ. Петров, писац 177, 291, 344, 423
 Ђорче Петров, насеље код Скопља
 330
 Ђакон, р. у с. Врутоку 230
 Ђакон, р. у с. Горјану 285
 Ђаковско, мах. у с. Врутоку 229
 Ђаковица, гр. у Метохији 68
 Баче, р. у с. Вејцу 357
 Бебиновци, р. у с. Зубовцу 253
 Беле, р. у с. Камсјану
 Белеа пива, в. у с. Вратници 297
 Белини, р. у с. Желину 435
 Беловци, р. у с. Јеловјану 385
 Ђеновци, р. у с. Слатици 325
 „Ђеран“ — слатина 21
 Бермол, с. на Шар-паанини 22, 33,
 34, 54, 340, 342, 360, 367, 438, 439
 Беролар, р. у с. Пироку 289
 Берсчкоец, в. с. Пожарану 262
 Бисвци, р. у с. Печкову 236
 Биновци, р. у с. Среткову 215
 Боклеме, пот. у с. Пожарану 262
 Бокевци, р. у с. Ваковији 163
 Болевци, р. у с. Пожарану 264
 Боповица Горна и Долна, с. у Г.
 Пологу 76, 89, 199, 209, 211
 Боновичка река 28, 209
 Бопов дола, в. у с. Среткову 214
 Бопов рид, пот. у с. Ронаћу 248
 Боневци, р. у с. Зубовцу 253
 Боновци, р. у Г. Боповици 211
 Бонке, р. у с. Добродоу 275
 Бонковци, р. у с. Брвеници 427
 Бонковци, р. у с. Милетину 413
 Боре, р. у с. Шипковици 364
 Борбијовци, р. у с. Тенову 408
 Борбијовци, р. у с. Митрокрсту
 208
 Борбијовци, р. у с. Јегуновцу 464
 Боровци, р. у с. Аешку 330
 Борески, р. у с. Сиричину 449
 Борески, р. у с. Желину 435
 Борговци, р. у с. Милетину 412
 Борговци, р. у с. Галату 260
 Боргоец, пот. у с. Баиндолу 177
 Борчески, р. у с. Фалишту 431
 Буђубрезе, пот. у с. Неготину 276
 Булаццини, р. у с. Теарцу 321

Буневци, р. у с. Једуарцу 344
 Бурашини извори, в. у с. Галату
 258
 Буров извор, в. у с. Среткову 214
 Буров студенец, в. у с. Церову 216
 Буровци, р. у с. Тенову 408
 Буровци, р. у с. Лепници 242
 Бурова вода, пот. у с. Јажинцу 291
 Бурчец, в. у Н. Селу 219
 Бурчец, пот. у Н. Селу 219
 Бурбовиште, с. на Шар-паанини 6,
 38, 39, 41, 78, 258, 269, 271, 274,
 413, 437
 Бурђев Дола, с. у Качањичкој кли-
 сури 365
 Бурковци, р. у с. Палишту 379
 Бурауковци, р. у с. Аешку 330
 Буров лав, пот. у с. Сетолау 339
 Бурчеи, р. у с. Г. Лепници 421
 Бурчеи, р. у с. Челопеку 417
 Бурчиновци, р. у с. Тумсвишту
 166
 Буршобајец, в. у с. Среткову 214
 Буневци, р. у с. Брвеници 427
 Европа 125
 Езеритте, пот. у с. Шипковици 362
 Еђупечка чешма, в. у с. Врутоку
 229
 Екмешница, пот. у с. Ратају 344
 Елбор, пот. у с. Страјану 188
 Елесе, р. у с. Желину 436
 Елесе, мах. у с. Желину 434
 Елеверица, пот. у с. Палишту 376
 Елезовци, р. у с. Врањовцу 251
 електричне централе у Пологу 120
 Ђлезон, р. у с. Глоћу 316
 Ђмазови, р. у с. Дебрешу 247
 Ђминет, р. у с. Топлици 262
 Ђминет, р. у с. Боговину 400
 Емруловци, р. у с. Тенову 408
 Емруловци, р. у с. Копаници 458
 Емруш Ђок, р. у с. Челопеку 419
 Ендаскаја, пот. у с. Брвеници 426
 епидемија „чуме“ 140, 252
 Епир, обл. у Грчкој 417
 Епирци, становници у обл. Епир
 (Грчка) 36
 Есад-паша из с. Желина 100, 402,
 432, 435
 Етемов камн пот. у с. Јеловјану
 384
 етничка мешања у Пологу 86, 87
 етнички састав у Пологу 46, 47,
 48, 49
 Ефрем Јанковић Тетовац, епи-
 скоп 38
 Ефтовци, р. у с. Лешници 242

Жабљак, пот. у с. Шипковици 363
 Жаре, р. у с. Боговину 400
 Жаси, мл. у Пологу 3, 4, 5, 6, 8,
 9, 13, 17, 18, 21, 22, 23, 24, 32, 34,
 37, 50, 62, 104, 268, 406, 465
 Жедеп, пот. у с. Орашту 300
 Жедепска клисура 4, 5, 6, 16, 18,
 26, 42, 62, 466
 жедепске плавине 17
 Желино, с. у А. Пологу 13, 26, 41,
 54, 73, 265, 310, 351, 419, 422, 423,
 432, 434, 438, 449
 Желински пут, пот. у с. Полати-
 ци 437
 Желинци, р. у с. Шемшеву 447
 Желинковици, р. у с. Желину 435
 Желинковици, р. у с. Прелубишту
 453
 Желкаровци, р. у с. Теарцу 321
 Желкаровци, р. у с. Зубовцу 254
 Железно Речане, с. у Г. Пологу 31,
 40, 51, 59, 65, 66, 163, 188, 184, 189,
 193, 256, 273, 408
 Железник, насеље код Београда
 412
 железница уског колосека 126
 железница нормалног колосека 127
 Железничка река 28
 Желкаровци, р. у с. Врањовцу 249
 женска домаћина радност 120
 Женско бачило, пот. у с. Кали-
 шту 268
 Жаре, р. у с. Топлици 262
 Жеровјане, с. у Полошком пољу
 53, 61, 78, 80, 82, 258, 265, 271, 401,
 402, 406, 428, 433
 Жилас, с. у Полошком пољу 40,
 52, 59, 60, 61, 296, 346, 428, 444,
 349
 Живинарство у Пологу 118
 Жилчански, р. у с. Туденцу 451
 Жасб, пот. у с. Селу 352
 Жужња, с. у Г. Репи (слив Рад-
 ке) 55, 225
 Жука, пот. у с. Пироку 287
 Жуљен, р. у с. Сиричину 449
 жупан Немања 328
 Жупање, с. у обл. Булчизи (Арба-
 нија) 68
 Жупање, р. у с. Чеграну 168
 Жупање, р. у с. Србилову 198

Завој, пот. у с. Врутоку 229
 Завој, пот. у с. Туденцу 450
 Завој, пот. у с. Градцу 280
 Завртел, пот. у с. М. Турчану 179
 Заградско, пот. у с. Аешку 327
 Зад крст, пот. у Н. Селу 251
 Задкамн, пот. у Н. Селу 219

Забела, пот. у с. Боговину 399
 Забел, в. у с. Подбрећу 460
 Забел, пот. у с. Пироку 287
 Забел, пот. у с. Србинову 196
 Забел, пот. у с. Речици 371
 Забел, пот. у с. Церову 216
 Забел, пот. у с. Синичану 391
 Занмаар, р. у с. Речану 228
 Зајас, с. у околини Кичева 408
 Зајечар, гр. у СР Србији 195
 Закамен, пусто село у долини Ц. Дрима 209
 Заке, р. у с. Кориту 174
 Зако, р. у с. Желину 435
 занимања Арбанаса печалбара 124
 западни ветар 19
 Запоје, пот. у с. Србинову 196
 Запоје, пот. у с. Г. Боновици 209
 заступници чифлик-сахибија 99
 Зафировски, р. у Прелубишту 453
 заштитници села у турско доба 40
 „збирало“ у с. Непроштено 336
 Збирало, пот. у с. Првцу 306
 Звезда, сестра Марка Краљсвића 43, 199
 Звезда, пот. у с. Г. Боновици 209
 Звездино кале, брао код Лакавице 194, 199
 Звечац, с. у Поречу 55, 186, 428, 431
 Здравев извор, в. у с. Пожарану 262
 Здравкои, р. у с. Јанчишту 456
 Здравковци, р. у с. Лафцу 351
 Здравковци, р. у с. Шипковици 363
 Зауње, с. у Г. Пологу 7, 14, 16, 50, 51, 54, 237, 242
 Зауњска краста, пот. у с. Г. Бањници 201
 Зеленикоц, пот. у с. Сиричину 448
 Земун, гр. у СР Србији 192
 земљорадничке задруге у Пологу 98
 Зенделсег, пот. у с. Врутоку 229
 Зенелар, р. у с. Радули 469
 Зенулагини, р. у с. Вратчишту 258
 Зенулагини, р. у с. Милетину 414
 Зефир, р. у с. Челопеку 419
 Зефировци, р. у с. Д. Бањници 205
 Зеировци, р. у с. Врутоку 231
 Зидани котари, пот. у с. Лафцу 350
 Зизе, р. у с. Боговину 400
 Зизовића, р. у с. Синичану 393
 Замба Река, р. у с. Челопеку 419
 зимска кретања сточара 115
 зимска исхрана стоке 102
 Зипулаца, пот. у Н. Селу 219
 Златевци, р. у с. Лисцу 368
 Златевци, р. у с. Д. Седларцу 425
 Златески, р. у с. Брвеници 429

Златица, пот. у с. Раотинцу 458
 Зли доа, пот. у с. Сиричину 448
 Зли доа, пот. у с. Доброшту 310
 Зли доа, пот. у с. Печкову 235
 Зли доа, пот. у с. Вратници 297
 Злидолец, пот. у с. Д. Јеловцу 239
 Зли камен, пот. у с. Вратници 297
 Зокућане, пот. у с. Јегуновцу 462
 Зокућане, пот. у с. Нерашту 307
 Зокућане, с. у Скопској котлини 341
 Змејко, познат становник с. Прошовца 264
 Змејко Пурдић, познат сељак из с. Дебреша 246
 Змејковци, р. у Н. Селу Зубовском 252
 Змијанец, пот. у с. Блацу 409
 Змијарник, пот. у с. Стенчу 159
 Зогеј, р. у с. Чајлу 176
 Зогај, с. у оба. Хас (Арбанџија) 68
 Зогеви, р. у Н. Селу 221
 зона котлинске равни 93
 зона котлинског оквира 104
 Зорбои, р. у с. Раотинцу 459
 Зауње, с. у Г. Пологу 80, 82, 83
 Зубовце, с. у Г. Пологу 33, 35, 38, 52, 64, 186, 249, 253, 265, 285
 зуграфи — Томо, Јаков и Костадин из Галичника 310
 зуграфи — Гавро и Страте из Осоја код Галичника 302
 зуграфи — Јаков и Костадин из Галичника 294
 Зук, в. у с. Прелубишту 452
 Зук, пот. у с. Глабу 315
 Зук, пот. у с. Подбрећу 460
 Зулони, р. у с. Јеловану 385
 Зургулови, р. у с. Теарцу 321

И. Снегаров, писац 328
 Ибипови, р. у с. Градецу 283
 Ибиповци, р. у с. Слатини 326
 Иболар, р. у с. Речици 376
 Ибраимови, р. у с. Камењану 397
 Ибраимовци, р. у с. Шипковском Тећу 365
 Ибројца, пот. у с. Јанчишту 454
 Иваја, с. у Качаничкој клисури 57, 313, 316, 443
 Ивановци, р. у с. Церову 217
 Ивановци, р. у с. Рогачеву 294
 Ивањи, р. у с. Јанчишту 455
 Игној, р. у с. Челопеку 418
 Иглови, р. у с. Печкову 236
 Идрисовар, р. у с. Сенокосу 279
 Идрозалар, р. у с. Слатини 326
 Ижине, с. на Косову 465
 Изаир, р. у с. Желину 437

Извор, в. у с. Сетолу 339
 извори који су пресушили 291
 Изгорецо, пот. у с. Врутоку 229
 Изгорецо, пот. у с. Баљинолу 177
 Изеровци, р. у с. Д. Боновици 211
 Изероски, р. у с. Новаку 383
 Измете, р. у с. Србинову 198
 Измида, пот. у с. Варвари 332
 Измир, гр. у Турској 323
 Изовци, р. у с. Г. Бањници 202
 изумрли родови у с. Д. Јеловцу 241
 изумрли родови у с. Стенчу 161
 изумрли родови у с. Брезну 321
 изумрли родови у с. Лешку 332
 изумрли родови у с. Ципчишту 348
 изумрли родови у Пологу 67
 Илин гроб, пот. у с. Раотинцу 458
 Илијевци, р. у с. Кунову 184
 Илијевци, р. у с. Сараћину 434
 Илијевски, р. у с. Требошту 441
 Илица, пот. у с. Палачишту 376
 Илени, р. у с. Оди 305
 Иленица, пот. у с. Вратчишту 255
 Иленица, пот. у с. Д. Јеловцу 239
 Илинкови, р. у с. Отују 335
 Илоници, р. у с. Тумчевишту 166
 Илови, р. у с. Бродцу 358
 Иленица, в. у с. Г. Јеловцу 237
 Илиоски, р. у с. Сараћину 433
 Илири, стари балкански народ 35
 Илчевци, р. у с. Вакочији 163
 имена села у Пологу 74, 146, 147, 148
 имена извора у Пологу 23, 24
 Импте, р. у с. Јажинцу 293
 Имер Осман, р. у с. Озормишту 443
 Имерица, р. у с. Сенокосу 280
 Имерица, мах. у с. Горјану 284
 Имерови, р. у с. Слатини 326
 индустрија у Пологу 120
 индустријске биле 95
 Иса Туше, р. у с. Србинову 197
 Исаковци, р. у с. Печкову 237
 Исаковски, р. у с. Прошовцу 268
 Исакулар, р. у с. Пироку 288
 исељавање чифчија 100
 исељавање Македонаца 66
 исељавање Турака 84
 Исмаиловци, р. у с. Прелубишту 454
 исељеници из с. Прелубишта 454
 Исмаилица, пот. у с. Јанчишту 454
 исељеници из с. Сенокоса 279
 исељеници из с. Слатине 326
 исељеници из с. Варваре 334
 исељеници из с. Јеловца 241
 исељеници из с. Г. Синичана 392
 исељеници из с. Лисца 368

исељеници из с. Гајра 366
 исељеници из с. Шипковице 363
 исељеници из Брода 358
 исељеници из с. Урвича 388
 исељеници из с. Жировјана 402, 403
 исељеници из с. Челопека 420
 исељеници из с. Г. Лешнице 421
 исељеници из с. Желина 435
 исељеници из Старог Села Вратничког 296
 исељеници из с. Вратнице 300
 исељеници из с. Јажинца 291
 исељеници из с. Пороја 349
 исељеници из с. Белошишта 304
 исељеници из с. Оарија 306
 исељеници из с. Непроштена 339
 исељеници из с. Озормишта 443, 444
 исељеници из с. Г. Јеловца 239
 исељеници из с. Горјана 285
 исељеници из с. Палачишта 194
 исељеници из с. Д. Палачишта 381
 исељеници из с. Новака 382
 исељеници из с. Сетолу 341
 исељеници из с. Брезна 321
 исељеници из с. Глаба 316
 исељеници из с. Јелошника 315
 исељеници из с. Доброшта 313
 исељеници из с. Добридола 273
 исељеници из с. Боговина 399
 исељеници из с. Ратаја 346
 исељеници из с. Г. Седларца 397
 исељеници из с. Камењана 395
 исељеници из с. Дебреша 247, 248
 исељеници из с. Милетина 414
 исељеници из с. Тумчевишта 166, 167
 исељеници из с. Пожарана 265, 266
 исељеници из с. Полатице 438
 исељеници из с. Форица 171
 исељеници из с. Орбуша 222
 исељеници из с. Градеца 281, 282
 исељавање у Војводину 344
 Исековче, р. у с. Доброшту 313
 Исмаиловци, р. у с. Пожарану 265
 Исмаиловци, р. у с. Камењану 398
 Исмаиловци, р. у с. Седларцу 398
 Исмаиловци, р. у Г. Бањници 203
 Исмаиловски, р. у с. Доброшту 313
 Исмаиловци, р. у с. Челопеку 420

Ј. Цвијић, писац 12, 16, 42, 73, 194
 Ј. Х. Васиљевић, писац 6, 87, 250, 272, 454

Јабланица, с. у Дебарском Дрим-
колу 56, 405
Јабел, в. у с. Сүшици 206
Јаболас, с. у Скопској котлини
309
Јабуча, с. у Банату 412
Јаворика, пот. у Н. Селу Урвич-
ком 388
Јадрански басен 19
Јадранско море 20
Јадранска обала 35
Јажинце, с. у А. Пологу 5, 34, 52,
53, 54, 66, 76, 291, 431, 456
Јажинце, с. у Сиришћу (СР Ср-
бија) 292
Јажинковци, р. у с. Јажинцу 292
Јажинковци, р. у с. Јанчишту 456
Јажинце, р. у с. Јажинцу 292
Јазади, р. у с. Нерашту 309
Јазовски ауци, пот. у с. Лафцу
350
Јајинлар, р. у с. Речици 373
Јаловчец, пот. у с. Митроикрсту
208
Јалчинел, в. у с. Блацу 409
Јама планина, пот. у с. Прошовцу
266
Јамка, в. у с. Селцу 352
Јамка, пот. у с. Селцу 352
Јаковљевски, р. у с. Зауљу 244
Јаковчеи, р. у с. Г. Бањници 202
Јаковчевца, р. у с. А. Бањници 205
Јаковчеви, р. у с. Зауљу 244
Јакупе, р. у с. Добридољу 275
Јакуповци, р. у с. Г. Бањници 202
Јакупоски, р. у с. Г. Бањници 203
Јанаћници, р. у с. А. Јеловцу 240
Јанчевчиња, р. у с. Јелошнику 315
Јанчевчиња, р. у с. Доброшту 311
Јандровци, р. у с. Врутоку 230
јаничарство, пот. у с. Брезну 318
„јаничарлук“ у Пологу 422
Јаничари напали манастир у с.
Лешку 329
Јаничари 38
Јанићи, р. у с. Брвеници 429
Јановци, р. у с. Пожарану 263
Јаневци, р. у с. Тумчевишту 166
Јанковци, р. у с. Градцу 282, 283
Јанковци, р. у с. Рогачеву 294
Јанковићи, р. у с. Палчишту 379
Јанкоски, р. у с. Подбрећу 462
Јанковци, р. у с. Јажинцу 292
Јапковци, р. у с. Пожарану 263
Јапкои, р. у с. Непроштеноу 338
Јанкулови, р. у с. Г. Турчану 181
Јанкулови, р. у с. Огуљу 335
Јанкулови, р. у с. Чајлу 176
Јанкулови, р. у с. Балидољу 178
Јанкулови, р. у с. Ваковији 164
Јанкулови, р. у с. Миастину 413
Јанчиште, с. у А. Пологу 13, 21,
22, 28, 32, 52, 59, 292, 454
Јанчевци, р. у с. Г. Турчану 182
Јанчевци, р. у с. Сиришћу 448
Јанчевци, р. у с. Печкову 237
Јањево, вар. на Косову 315
Јаневци, р. у с. Јелошнику 315
Јањовци, р. у Ст. Селу 296
Јаор, в. у с. Лафцу 350
Јаорец, в. у с. Јелошнику 314
Јаорец, в. у с. Сүшици 206
Јаорка, в. у с. Форицу 170
Јапака, р. у с. Селцу 354
Јаребино, насељено с. у Пологу 39
Јаребино, пот. у с. Желину 434
Јаруга, пот. у с. Желину 434
Јаруга, пот. у с. Прељубишту 452
Јарчевиш, мах. с. Дуфа 223
Јастро, р. у с. Јанчишту 454
Јасике, пот. у с. Гајру 366
Јасика, пот. у с. Врпчишту 255
Јасика, в. у с. Ноаку 381
Јасика, в. у с. Церову 216
Јасика, пот. у с. Ваковији 162
Јасики, пот. у с. Зауљу 242
Јасики, пот. у с. Озормишту 442
Јасики, пот. у с. Дуфу 223
Јасиче, пот. у с. Селцу 397
Јасен, пот. у с. Озормишту 442
Јастребац, пот. у с. Копаници 456
Јастребице, пот. у с. Врпчишту
255
Јатачка села 39
Јатанац, пот. у с. Рогачеву 293
Јаћимовци, р. у с. Јажинцу 292
Јаћимовци, р. у с. Митроикрсту
208
Јегуновце, с. у А. Пологу 10, 13,
17, 21, 22, 24, 25, 52, 60, 62, 462
Јегсјска Македонија 59, 422
Јевстатије, полошки епископ 411
Једуарце, с. у А. Пологу 8, 14, 33,
39, 52, 343
Језер, пот. у с. Бозовцу 361
Језеро, врх на Шар-планини 12
Језера на Шар-планини 28
Језерске терасе 14
Језерска чука, пл. врх 3
Језерце, в. у с. Доброшту 309
Јслак, пот. у с. Јанчишту 454
Јела, пот. у с. Једуарцу 343
Јеленица, пот. у с. Бозовцу 361
Јеленица, пот. у с. Сүшици 206
Јеловјане, с. на Шар-планини 30,
31, 63, 84, 87, 324, 383, 392, 398
Јеловце Горно и Доно, с. у Г.
Пологу 51, 63, 76, 237, 239, 431
Јеран, мах. у с. Вејцу 356
Јеран, р. у с. Вејцу 357

Јелошник, с. на Шар-планини 14,
30, 33, 35, 52, 311, 312, 314, 316,
322, 345, 399
Јелошки пут, пот. у с. Оари 304
Јессероски, р. у с. Прељубишту 453
Јовановци, р. у с. Прељубишту 453
Јовановци, р. у с. А. Бањници 204
Јовановци, р. у с. Лешку 330
Јовановци, р. у с. Тенову 408
Јованоски, р. у с. Печкову 236
Јован Цимиски, византијски вла-
дар 36
Јованоски, р. у с. Прељубишту 453
Јовчевци, р. у с. А. Бањници 204
Јовчески, р. у с. Подбрећу 462
Јовчевци, р. у с. Јажинцу 292
Јовчески, р. у с. Брвеници 428
Јонташи, пот. у с. Ваковији 162
Јонзулар, р. у с. Симишници 213
Јонзулови, р. у с. Врањовцу 251
Јорговци, р. у с. Брезну 31, 319
Јопшеви, р. у с. Јажинцу 292
Јутославија 7, 9, 54
Југословени-муслиманци 87
Југословенско-албанска граница
128
Југурцино, пот. у с. Јанчишту 454
Јудина нива, пот. у с. Речици 375
Јудинско маало, мах. у с. Урвичу
386
Јуанци, р. у с. Урвичу 379, 386
Јуанци, р. у с. Синичану 392
Јужна Арбанија 69, 71
Јужни ветар 19
Јурија, пот. у с. Непроштеноу 336
Јурија, пот. у с. Желину 434
Јурија, в. у с. Пршовцу 317
Јурија, в. у с. Ратају 344
Јурија, пот. у с. Цепчишту 346
Јурија, пот. у с. Шемшеву 446
Јурија, пот. у с. Чајлу 175
„Јурије“ — простори под пашом
102
Јуручко бачило, пот. у с. Добро-
шту 310
Јуручки гробишта, пот. у с. Пожа-
рану 262
Јуришта, пот. у с. Г. Лешница 420
Јуриште, пот. у с. Жеровјану 402
Јусе, р. у с. Камењану 396
Јусе, р. у с. Боговину 400
Јусуфолар, р. у с. Бродцу 358
К. Пејчиновић, писац 162, 305, 329
Кабаш, пот. у с. Вејцу 355
Каваканија, пот. у с. Полатици 437
Каваканија, пот. у с. Врпчишту
255
Кавказ, па. 71
Кадријови, р. у с. Требошту 441
Кадријовци, р. у с. Дебрешту 247
Казани, пот. у с. Ваковији 162
Казовци, р. у с. Прељубишту 453
Казовци, р. у с. Зауљу 244
Кајнак, в. у с. Чеграну 167
Кајнак, в. у с. Стримници 423
Кајначе, в. у с. Јеловјану 384
Кајнаци, в. у с. Прељубишту 452
Кајлије, р. у с. Градцу 283
Кајевци, р. у с. Јеловјану 385
Кајмаћисво, пот. у с. Ст. Селу 295
Кајчиновац, пот. у с. Рогачеву 293
Калањ, пот. у с. Галату 258
Калајцијски камеи, пот. у с. Ре-
чану 226
Калајци анвада, пот. у с. Г. Ба-
њници 200
Калановци, р. у с. Цепчишту 347
Калапетровци, в. у с. Зубовцу 253
Каларма, пот. у с. Беловишту 302
Каларма, пот. у с. Речану 226
Каларма, пот. у с. Доброшту 309
Калармалар, р. у с. Вешали 360
Калс, пот. у с. Орашу 300
Калс, пот. у с. Вратици 297
Кале, пот. у с. Варвари 332
Кале, пот. у с. Челопеку 415
Кале, пот. у с. Лафцу 351
Кале Горно и Доно, пот. с. Пал-
чишта 378
Калец, мах. у с. Речици 371
Калец, в. у с. Речици 371
Календеровци, р. у с. Једуарцу
344
Каливари, с. у обл. Мердит (Арба-
нија) 69
Калубере, пот. у с. Урвичу 386
Калубери, пот. у с. Вратици 297
Калуберица, пот. у с. Дебрешту 246
Калуберица, пот. у с. Ропану 248
Калуберец, пот. у с. Врањовцу
249
Калуберица, пот. у с. Г. Бањници
200
Калуберовљане, заселак с. Тробо-
на 439
Калуберови, пот. у с. Брезну 319
Калимеле, р. у с. Добридољу 275
Калино, пот. у с. Синичану 325
Калиноле, пот. у с. Топлици 261
Калис, обл. у Арбанији 58, 60, 68,
72, 81, 231, 232, 241, 257, 283, 286,
380
Калишанец, пот. у с. Зубовцу
253
Калиште, с. на Шар-планини 22, 38,
39, 68, 73, 176, 268, 280, 383, 470
Калишт, р. у с. Сенокосу 279
Калкон, р. у с. Нерашту 338

Кааник, пот. у с. Палчишту 376
 Кааник, пот. у с. Речици 371
 Кааник, мах. у с. Нерашту 307
 Кааја, пот. у с. Ропану 248
 Кааја, пот. у с. Г. Лепици 420
 Каакоп, в. у с. Церову 216
 Камарица, пот. у с. Дуфу 223
 Каматниковци, р. у с. Јеловјану 385
 Камбер Шс, р. у с. Сипичану 394
 Камберовци, р. у с. Г. Бањичи 203
 Камберовци, р. у с. Врањовцу 250
 каменоломи у Пологу 119
 Каменица, пот. у с. Милетицу 410
 Камењане, с. у Д. Пологу 13, 15, 21, 73, 88, 392, 394, 398, 424
 Камеровци, р. у с. Д. Боновити 211
 Камче, пот. у с. Лешку 327
 Канада, земља у С. Америци 298, 300
 Кантаровчиња, р. у с. Шемшеву 446
 Капиштец, пот. у с. Лисцу 367
 Капија, пот. у с. Непроштеноу 336
 Капикор, пот. у с. Лаковици 198
 Капче, р. у с. Слатини 326
 Капчиновац, гробан у Д. Пологу 3, 6, 8, 16, 37
 Капуч, р. у с. Челолеку 419
 Кара Асан, р. у с. Врапчишту 258
 Кара бунар, пот. у с. Доброшту 310
 Кара Бефир, р. у с. Пришовцу 317
 Кара Николица, врх Шар-планине 3
 Карагач, пот. у с. Баиндолу 177
 Карабунар, пот. у с. Урвичу 386
 Карабаше, р. у с. Кориту 174
 Карабатак, р. у с. Врапчишту 257
 Карај, р. у с. Чеграну 169
 Карај, с. у обл. Булгизи (Арбанија) 68
 Карај, мах. у с. Симњичи 212
 Карај, р. у с. Симњичи 213
 Каракашеч, пот. у с. Дебрешу 245
 Каракушеви, р. у с. Неготину 277
 Каракашица, пот. у с. Гајру 366
 Караманица, пот. у с. Д. Јеловцу 239
 Караниколица, м. на Шар-планини 19
 Караорман, пот. у с. Јанчишту 454
 Карапанцови, р. у с. Лешку 330
 Карач, мах. и р. у с. Радуши 468, 469
 Карачин камен, пот. у с. Доброшту 310
 Карачини, р. у Ст. Селу 296
 Карачица, пот. у с. Пироку 287
 Карацица, пот. у с. Радијовцу 405
 Караповци, р. у с. Д. Јеловцу 240
 Караповци, р. у с. Чајлу 176
 Каримаповци, р. у с. Шемшеву 447
 Карлушовци, р. у с. Пожарану 261, 265
 Карлушовци, р. у с. Желину 435
 Карпа, пот. у с. Форицу 170
 Карпа, пот. у с. Новаку 381
 Карпа, пот. у с. Галату 258
 Карпа, пот. у с. Отуњу 334
 Карпа, пот. у Н. Селу 251
 Карпе, пот. у с. Белошину 302
 Картаровце, в. у с. Дебрешу 245
 Картаровци, р. у с. Дебрешу 246
 Карце, пот. у с. Орану 300
 Касалар, р. у с. Речану 228
 Касалар, р. у с. Лаковици 200
 Касамлар, р. у с. Речану 228
 Касамица, пот. у с. Цепчишту 346
 Касапница, пот. у с. Слатини 325
 Касарна, м. у с. Брвеници 427
 Касафере, р. у с. Боговину 401
 Касе, р. у с. Боговину 400
 Касе, р. у с. Гајру 367
 Кастреви, р. у с. Радијовцу 406
 Катрање, насељено с. у Пологу 39, 265
 Катранци, р. у с. Чајлу 176
 Катрановци, р. у с. Радијовцу 406
 Каципале, р. у с. Кориту 174
 Качаник, вар. на Косову 37, 62, 168, 303, 313, 365
 Качаничка калсура 3, 4, 38, 57, 60, 73, 77, 86, 293, 294, 312, 369, 428, 455, 456, 470
 Качанички срез 291
 Качариште, пот. у с. Сиричину 448
 Качер, обл. у Србији 66
 Качовци, р. у с. Лешку 330
 Качовци, р. у с. Једуарцу 344
 Каурско маало, мах. у с. Доброшту 310
 Кашкалиште, пот. у с. Раотинцу 458
 Кашовци, р. у с. Јегуновцу 464
 Кашој, р. у с. Копаници 457
 Киево, пот. у с. Чајлу 175
 Килац, пот. у с. Баиндолу 177
 Кикировци, р. у с. Одри 306
 Кикировци, р. у с. Првцу 307
 Кикировци, р. у с. Радуши 469
 кириџијаце у Пологу 121
 Киселачка, пот. у с. Боговину 399
 Кисела вода, в. у с. Речици 371
 Кисела јабука, пот. у с. Палчишту 378
 Кита, мах. у с. Србинову 196
 Китановци, р. у с. Ж. Речану 191

Китановци, р. у с. Асшк 330
 Китановци, р. у с. Падалишту 194
 Кичево, вар. у СР Македонији 42, 194, 408
 Кичевија, обл. у СР Македонији 3, 4, 73, 191, 193, 212, 408
 Кичик, р. у с. Речици 372
 Кичипоски, р. у с. Јажинцу 292
 Кице, р. у с. Вешали 360
 Кице, р. у с. Каменјану 396
 Киша (Црква), пот. у с. Радуши 468
 Киша (Црква), пот. у с. Бродцу 357
 Киша (Црква), пот. у с. Новаку 381
 Киша (Црква), пот. у с. Ст. Селу Бистричком 354
 Киша (Црква), пот. у с. Г. Асшичи 420
 Киши, с. у обл. Аџуми (Арбанија) 68
 Киптењев, вар. у СССР 314
 Кјебир Мехмеда-бег 251, 259, 266
 Кека, мах. у с. Падалишту 376
 Кеке, р. у с. Палчишту 377
 Кетас, мах. у с. Симњичи 212
 Кете, р. у с. Чајлу 176
 Кетовци, р. у с. Г. Турчану 182
 Кекеровци, р. у с. Г. Јеловцу 238
 Кече, р. у с. Чеграну 169
 Клајлар, р. у с. Вешали 360
 Клен, пот. у с. Палчишту 376
 Клен, пот. у с. Сушици 206
 Кленче, пот. у с. Брвеници 426
 Кленика, пот. у с. Боговину 399
 Клање, пот. у Н. Селу 252
 Клетиште, пот. у с. Брезну 318
 Клиначарој, р. у с. Цепчишту 347
 Клиповци, р. у с. Палчишту 379
 Класура, пот. у с. Желину 434
 Клокот, с. у околини Гњилана 57, 433
 Клауково, пот. у с. Топлици 261
 Клауково, пот. у с. Зубовцу 353
 Клашковци, р. у с. Баиндолу 178
 Клашковци, р. у с. Стенчу 161
 Клауково, пот. у с. Речици 371
 Клауково, пот. у с. Галату 258
 Клаункаровци, р. у с. Врапчишту 256
 Коач, р. у с. Челолеку 419
 Коачоц, пот. у с. Блацу 409
 Коачовци, р. у с. Варвари 334
 Коачовци, р. у с. Фалишту 430
 Коачој, р. у с. Раотинцу 459
 Коачерен, пот. у с. Ж. Речану 189
 Кобилица, врх на Шар-планини 3, 19, 355, 357
 Кобел, пот. у с. Здуњу 353
 Ковач, с. у Поречу 53
 Коваче, в. у с. Стримичи 423
 Коваче, р. у с. Горјану 286
 Коваче, р. у с. Желину 436
 Коваче, р. у с. Боговину 400
 Ковачеви, р. у с. Г. Јеловцу 238
 ковачки запат 120
 Ковин, вар. у Банату 220
 Коара, пот. у с. Боговину 399
 Коара, мах. у с. Симњичи 212
 Коара Таурал, врх на Сухој гори 4
 Кодралар, р. у с. Кориту 174
 Кодралајни, врх на м. Једену 4
 Козарица, пот. у с. Слатини 325
 Козарица, пот. у с. Бозовцу 361
 Козарица, пот. у с. Слатини 328
 Коаја пштина, пот. у с. Асшк 367
 Козница, с. у околини Кичева 56
 Кожа, врх на Шар-планини 3, 4
 Којевици, р. у с. Вратници 299
 Којчиновци, р. у с. Стенчу 160
 Кока, р. у с. Челолеку 419
 Кокелов, р. у с. Непроштеноу 337
 Коковци, р. у с. Падалишту 196
 Коколари, р. у с. Врапчишту 257
 Кокоре, р. у с. Неготину 277
 Колапин, вар. у Црној гори 59, 208
 Колари, врх на п. Буковићу 4, 12
 Коларои, р. у с. Челолеку 418
 Коларои, р. у с. Лешку 330
 Коловоз, в. у с. Отуњу 334
 Коловози, пот. у с. Лафцу 350
 Коловозиште, пот. у с. Раотинцу 458
 Коловозиште, в. у с. Новаку 381
 колонизација Арбанаса у Пологу 74
 колонисти у Војводини 193
 колонисти у с. Брвеници 429
 Коленко, р. у с. Д. Бањичи 205
 Колесњан, р. у с. Одри 306
 Колесњан, р. у с. Првцу 307
 Колесњан, р. у с. Полатини 439
 Колесјан, с. у обл. Аџуми (Арбанија) 68, 307, 439
 Колепкаровци, р. у с. Одри 305
 колибе 155
 Кололеч, пот. у с. Јелошнику 314
 Колчак, пот. у с. Г. Турчану 180
 Колчак, пот. у с. М. Турчану 179
 Коље, р. у с. Јажинцу 292
 Кољовере, мах. у с. Страјану 188
 Кољовере, р. у с. Страјану 188
 Кољовере, р. у с. Чеграну 168
 Кољовци, р. у Г. Турчану 182
 Кољовци, р. у с. Влаковији 164
 Кољовци, р. у с. Чеграну 170
 Кољовци, р. у с. Слатини 326
 Коматникоски, р. у с. Новаку 383

Коме, р. у с. Сеграну 169
 Комови, па. у Црној гори 31
 Кондово, с. у Скопској котаници 311
 Конија, обл. у М. Азији 81
 Константин Асен 371, 375
 Коња бара, пот. у с. Брвеници 426
 коњарница, пот. у с. Ваковији 162
 коњарство 103
 Копаи, насеље у Херцеговини 59, 429
 Коњски гроб, пот. у с. Г. Турчану 180
 Коњски камен, пот. у с. Јеловјану 384
 Коњушница, пот. у с. Печкову 235
 Коњушница, пот. у с. Брезну 318
 Копаица, с. у Д. Пологу 13, 34, 35, 40, 52, 346, 456
 Копање, пот. у с. Беловишту 302
 Копац, пот. у с. Желину 434
 Копац, пот. у с. Г. Турчану 180
 Копац, пот. у с. М. Турчану 179
 Копачин Дол, с. у Скопском Дрвену 298, 357, 447
 Копачи, пот. у с. Стенчу 159
 Кораб, па. 34, 58, 77, 255
 Кораћевци, р. у с. Ж. Речану 192
 Корби, р. у с. Чајду 176
 Корб, братство у С. Арбанији 247
 Корбовци, р. у Дебрелу 247
 Корија, пот. у с. Здуњу 242
 Корија, пот. у с. Церову 216
 Корија, пот. у с. Селце Кечу 390
 Корија, пот. у с. М. Турчану 179
 Корија Горна и Долна, пот. у с. Врутоку 229
 Корито, с. на Сухој гори 19, 20, 23, 32, 76, 88, 173, 398, 407
 Корито, в. у с. Пафи 193
 Корито, пот. у с. Доброшћу 310
 Корито, в. у с. Рогачеву 293
 Корито, пот. у с. Рогачеву 293
 Корленци, р. у с. Непроштеноу 337
 Коруновци, р. у с. Блацу 410
 Коруновци, р. у с. Цепчишту 347
 Коруновци, р. у с. Зубовцу 254
 Коруновци, р. у с. Пожарану 264
 Коруновци, р. у с. Прошовцу 267
 Корунуј, р. у с. Милетицу 413
 Корупкон, р. у с. Непроштеноу 338
 Костанаћон, р. у с. Рогачеву 295
 Костанаћевци, р. у с. Вратници 298
 Косовчица, пот. у с. Радијовцу 405
 Костовци, р. у с. Куну 184
 Косово, обл. у СР Србији 37, 57, 60, 63, 65, 66, 73, 75, 85, 86, 125, 130, 315, 323, 328, 377, 293, 295
 Косовац, име ветра 19

Косовци, пот. у Боговину 399
 Косорци, р. у с. Јеловјану 385
 Косрещ, пот. у с. Доброшћу 310
 Котари, в. у с. Требошћу 439
 Котарке, пот. у с. Цепчишту 346
 Котаришта, пот. у с. Јеловјану 384
 Котариште, пот. у с. Полатици 437
 Котина, с. у Качаничкој клисури 57, 62, 70, 168, 283, 309, 311, 455, 436, 465, 469
 Котина, пот. у с. Туденцу 450
 Котино, пот. у с. Сиритину 448
 Котиново, пот. у с. Ж. Речану 189
 Котинска река, притока Лепенца 62
 Котинци, р. у с. Јанчишту 455
 Котинци, р. у с. Јегуновцу 463
 Котлица, пот. у с. Раковцу 401
 Котовци, р. у с. Јеловјану 385
 Кочане, вар. у СР Македонији 239
 Кочевци, р. у с. Зубовцу 253
 Кочина клет, пот. у с. Доброшћу 253
 Кочов дол, пот. у с. Галату 258
 Кофаница, пот. у с. Стенчу 159
 Коца-бег, р. у с. Жеровјану 404
 Коцак, с. у околини Добра 419
 Коција, р. у с. Градцу 284
 Кошара, пот. у с. Сушици 206
 Кошара, в. у с. Лакавици 198
 Кошаре, пот. у с. Кориту 173
 Кошаревци, р. у с. Теарцу 323
 Кошариште, пот. у с. Одрију 304
 Кошарица, пот. у с. Једурцу 343
 Кошатица, пот. у с. Слатини 325
 Коштањ, пот. у с. Среткову 214
 Коштањиништа, пот. у с. Пожарану 262
 Коштањиниште, пот. у с. Палчишту 378
 Коштањарци, р. у с. Сараћину 433
 краварство у Пологу 103
 Крагови, р. у Ст. Селу 296
 Крагови, р. у с. Орашцу 300
 Крагујевци, р. у с. Зубовцу 254
 Крагуљевци, р. у с. Вратници 299
 Крагуљевчица, р. у с. Доброшћу 311
 Крајчевци, р. у с. Печкову 236
 Кракорница, с. у Г. Реци (слив Радике) 238
 Краљевић Марко 281, 43
 Крајчевци, р. у с. Д. Јеловцу 240
 Крајчевци, р. у с. Стенчу 161
 Крајчеви, р. у с. Јанчишту 456
 Краиште, пот. у с. Доброшћу 309
 Краиште, пот. у Н. Селу 388
 Краиште, пот. у с. Вермолу 342
 Краиште, пот. у Ст. Селу 295
 краљ Вукашин 241

краљ Милутин 304, 351, 468, 375, 273, 268, 271
 краљ Душан 343
 краљ Дечански 271
 Краснић, племе-фис у С. Арбанији 67, 270, 292, 293, 301, 309, 316, 364, 366, 372, 375, 436, 458, 465, 469
 Краста, гребен у Г. Пологу 16
 Краста, пот. у с. Стримници 423
 Краста, пот. у с. Врутоку 229
 Краста, пот. у Г. Асшници 420
 Краста, пот. у с. Г. Бањници 200
 Краста, пот. у с. Челопеку 414
 Краста, пот. у с. Г. Боновици 209
 Краста, пот. у с. Симници 212
 Краста, пот. у с. Среткову 214
 Краста, пот. у с. Падалишту 194
 Краста, пот. у с. Врањовцу 249
 Краста, пот. у с. Г. Турчану 180
 Краста, пот. у с. Трнову 186
 Краста, пот. у с. Церову 216
 Краста, пот. у Речану 226
 Краста, пот. у с. Д. Јеловцу 239
 Крвомоч, пот. у с. Раотинцу 458
 Креа, р. у с. Равену 235
 Креја, с. у обл. Мат (Арбанија) 68
 Кременаица, пот. у Н. Селу 251
 Крива-кобила, пот. у с. Радуши 468
 Крива осојница, врх. на па. Сухој гори 4
 Крилатица, пот. у с. Галату 258
 Криво, пот. у с. Зубовцу 253
 Крој-шкијаве, в. у с. Желину 434
 Крој кишес, в. у с. Желину 434
 Крој Јованит, в. у с. Дуфу 223
 Крој-шкинес, в. у с. Бродцу 357
 Крлевци, р. у с. Јеловјану 384
 Кромидаровци, р. у с. Подбреву 461
 Кроси, р. у с. Садларцу 398
 Крени, расцепо с. у Пологу 343
 Крс, пот. у с. Варвари 332
 Крсто, р. у с. Туденцу 452
 Крстевци, р. у с. Сушици 207
 Крстев, в. у с. Желину 434
 Крстев присој, пот. у с. Одри 304
 Крстићи, р. у с. Среткову 216
 Кртина, пот. у с. Шемшеву 446
 Круја-зи, племе-фис у С. Арбанији 67, 404
 Крушка, м. у с. Жеровјану 403
 Крушево, вар. у СР Македонији 406
 Крушево, с. у Призренској Гори, 57, 384
 Крушница, пот. у с. Вешали 359
 Крушевца, пот. у с. Рогачеву 293
 Крушина, пот. у с. Среткову 214
 крцалије 64

Крше, р. у с. Боговину 400
 Ксуч, р. у с. Дворцу 465
 куће 40
 Куен-баба, дервиш 365
 Кузманон, р. у с. Одри 305
 Кузмановци, р. у с. Брвеници 428
 Кузмановци, р. у с. Д. Асшници 422
 Кука, р. у с. Теарцу 324
 Кука, пот. у с. Полатици 437
 Кука, р. у с. Речици 374
 Кука, р. у с. Садларцу 398
 Кукачевци, пот. у с. Среткову 214
 Кукударка, пот. у с. Рогачеву 293
 Кукуковци, р. у с. Тену 408
 Кукуркион, р. у с. Челопеку 417
 Кутаица, пот. у с. Палчишту 376
 Кутаица, пот. у с. Новаку 381
 Кутице, р. у с. Гајру 366
 Кутаица, пот. у с. Варвари 332
 Кула, врх. на па. Влајиници 4
 Кула, пот. у с. Фирину 170
 Кула, в. у с. Новаку 381
 Кулаш, р. у с. Орашцу 301
 Кулаш, р. у с. Орашком Градишту 467
 Куле, р. у с. Градцу 284
 Куманово, вар. у СР Македонији 191, 385
 Кумановци, р. у с. Радијовцу 406
 Кумановци, р. у с. Жеровјану 403
 Кумановско-прешевска Црна гора 73
 Кумлас, пот. у с. Пороју 349
 Кумоа чепица, в. у с. Сеголу 339
 Купово, с. на Сухој гори 37, 40, 51, 171, 183, 192, 196
 Купеник, пот. у с. Палчишту 376, 377
 Купузовци, р. у с. Теарцу 321, 322
 Курвина чешма, в. у с. Јеловјану 384
 Курлистан, обл. у Азији 81, 443
 Курталар, р. у с. Пироку 288
 Куртешови, р. у с. Пироку 288
 Курте, р. у с. Пороју 350
 Курте, р. у с. Лакавици 199
 Курте, мах. у с. Лакавици 199
 Курто, р. у с. Челопеку 419
 Куртовци, р. у с. Врањовцу 251
 Куртоец, пот. у с. Непроштеноу 336
 Куртишлар, р. у с. Речану 228
 Куртишовци, р. у с. Здуњу 244
 Куршуманџа, вар. у СР Србији 182, 254
 Кусе, р. у с. Боговину 400
 Кутур-самар, пот. у с. Зубовцу 253
 куће у селима 149, 150, 151
 Кушиште, пот. у с. Жеровјану 402, 403

Кућарица, пот. у с. Блацу 409
 Кучка вода, в. у с. Сетолу 342
 Кучково, с. у Скопској котлини
 56, 292, 461, 464
 Кучук Амет, р. у с. Приовцу 317
 Кучи-баба, пот. у с. Каашишту 268
 Кучи-бег, в. у с. Вејцу 355
 Кучулови, р. у с. Џепчишту 348
 Куцовласи, р. у с. Џепчишту 347
 Кушове, р. у с. Палчишту 381
 Кушоец, в. у с. Рогачеву 293

А. Серафимов, писац 416
 Лаг, пот. у с. Г. Асшници 420
 Лаг, пот. у с. Врутоку 229
 Лаз, пот. у с. Селу 354
 Лаз, пот. у с. Селу 352
 Лаз, в. у с. Новаку 381
 Лазарески, р. у с. Требошту 441
 Лазаропоље, с. у сливу Радике 56,
 61, 207, 429, 434
 Лазина, пот. у с. Лафцу 350
 Лазина, пот. у с. Ваковији 162
 Лажане, пот. у с. Врапчишту 255
 Лажане, пот. у с. Галату 258
 Лажец, пот. у с. Зубовцу 253
 Лакавица, с. у Г. Пологу 41, 73,
 198, 258
 Лакавичка река 10, 16, 18, 19, 25,
 27, 28, 62, 198
 Лалошон, р. у с. Непроштцу 338
 Лалошој, р. у с. Лешку 330
 Лаље, р. у с. Нерашту 308
 Лакшиште, пот. у с. Радуши 468
 Лаки Горни и Доли, пот. у с.
 Церову 216
 Лапиште, пот. у с. Брезну 318
 Лапово, вар. у СР Србији 58, 429
 Лапимушица, в. у с. Зубовцу 253
 Лапушала, р. у с. Селу 354
 Ларце, с. у Скопском Дервену 55,
 417, 418, 459
 Ласкоравен, пот. н. в. у с. Вру-
 току 229
 Ласкрце, с. у Скопском Дервену
 439
 Ластин камен, пот. у Н. Селу Ур-
 ничком 388
 Лауревци, р. у с. Брвеници 429
 Лафис, с. на Шар-планини 34, 52,
 53, 333, 350, 353, 368, 435
 Лахис, старо име с. Лафца 351
 Лаше, р. у с. Речници 376
 Лашковци, р. у с. Теарцу 323
 Левичаровци, р. у с. Урвичу 387
 Леза, р. у с. Лакавици 200
 Лезала, р. у с. Г. Лешници 421
 Лезала, р. у с. Синичану 393
 Лейке, р. у с. Боговину 401

Лек, р. у с. Добридолу 275
 Лека, р. у с. Ломници 271
 Леко, р. у с. Жеровјану 404
 Лекоа вода, в. у с. Баљиндолу 177
 Ласковци, р. у с. Блацу 410
 Ласковци, р. у с. Г. Турчану 181
 Лени-гробница, пот. у с. Д. Јелов-
 цу 240
 Ленич, пот. у с. Форину 170
 Лешингс, пот. у с. Џепчишту 347
 Лениште, р. у Г. Јеловцу 237
 Лениште, пот. у с. Г. Бањичи 200
 Лениште, пот. у с. Селу 295
 Лениште, пот. у с. Гајру 366
 Лениште, пот. у с. Галату 258
 Лешинште, пот. у с. Сетолу 339
 Лјчковци, р. у с. Врапчишту 256
 Лепенац, река 62, 292, 341
 Лепенаца, обл. у СР Србији 66
 Лепролар, р. у с. Неготину 278
 Лепролар, р. у с. Топлаци 262
 Лера, врх на Шар-планини 3
 Лесија, пот. у с. Боговину 399
 Леска, пот. у с. Форину 170
 Леска, пот. у с. Дуфу 223
 Леска, пот. у с. Зауњу 243
 Леска, пот. у с. Церову 216
 Лески, пот. у с. Доброшту 310
 Лески, пот. у с. Сушици 206
 Лескован, вар. у СР Србији 123,
 230
 Летуње, пот. у с. Кунову 184
 Летуње, пот. у с. Трнову 186
 Леуново, с. у околини Маврова
 56, 216, 222, 319, 325
 Лешак, с. у Д. Пологу 12, 14, 25,
 35, 43, 44, 52, 67, 295, 327, 333,
 335, 338
 Лешничка река, в. 15, 25
 Лешница, с. у околини Кичева 56
 Лешница, с. у Г. Пологу 22, 38,
 51, 241
 Лешница Горна, с. у Д. Пологу 53,
 54, 408, 417, 420, 424
 Лешница Долина, с. у Д. Пологу
 54, 422, 433
 лешнички поп Михајло из 14. в.
 241
 Лешниковци, р. у с. Теарцу 321
 Лешовци, р. у с. Врутоку 230
 Лештане, с. у Призренској Гори
 57
 ливаде у Полошком пољу 96
 Ливадица, врх на Шар-планини 3,
 25, 299
 Лигата, пот. у с. Речници 371
 Лигата, пот. у с. Градцу 281
 Лика, обл. у СР Хрватској 429
 Лика Јаз, р. у с. Врапчишту 257
 Лике, р. у с. Чеграу 168

Лике, р. у с. Џепчишту 348
 Лимаповци, р. у с. Синичану 393
 Лиманоски, р. у с. Требошту 442
 Лимоње, врх. на пл. Сухој гори 4
 Лимоње, пот. с. Ж. Речана 189
 Лимоње, пот. у с. Страјану 188
 Лингур, р. у с. Речану 228
 Линишта, т. у с. Страјану 185
 Линиште, пот. у с. Дуфу 223
 Липа, пот. у с. Доброшту 309
 Липа, пот. у с. Палчишту 378
 Липјане, насељено с. у Пологу 61,
 414, 416, 444
 Лисац, с. на Шар-планини 73, 367,
 369, 371, 374, 376, 406, 419, 425,
 427, 458, 459
 Лисец, пот. у с. Среткову 214
 Лисец, р. у с. Топлаци 262
 Лисец, р. у с. Палчишту 381
 Лисица, пот. у с. Нерашту 307
 Лисицина дупка, пот. у с. Једуар-
 цу 343
 Лисичини дупки, пот. у Н. Селу
 251
 Лисичини камсња, пот. у с. Зау-
 њу 242
 Листац, пот. у с. Урвичу 386
 Лице, мах. у с. Добридолу 273
 Лице, р. у с. Добридолу 274
 Лишчани, р. у с. Раотинцу 459
 Лишчани, р. у с. Лисцу 368
 лов у Пологу 117
 Ложина, пот. у с. Шипковици 362
 Лозје, пот. у с. Прелубишту 452
 Лозје, пот. у с. Новаку 381
 Лозница, пот. у Н. Селу 219
 Лошита, пот. у с. Среткову 214
 Локва, пот. у с. Палчишту 377
 Локва, пот. у с. Брвеници 426
 Локва, пот. у с. Ваковији 162
 Локва, пот. у с. Стенчу 159
 Локма, пот. у с. Копаници 456
 Локмаци, р. у с. Јеловјану 384
 Локовица, р. у с. Тенову 408
 Ломница, с. на Шар-планини 19,
 25, 30, 38, 39, 73, 78, 270, 278, 404
 Лончанс, пот. у с. Пироку 287
 Лопатке, пот. у с. Тенову 407
 Лопатица, пот. у с. Баљиндолу 177
 Лопуф, в. у с. Јанчишту 454
 Лопушник, с. у Г. Пологу 10, 32,
 76, 183
 Лосталар, р. у с. Вешали 360
 Лубарда, р. у с. Симњичи 213
 Лукаревци, р. у с. Врапчишту 256
 Лукаревци, р. у с. Блацу 410
 Лукаревци, р. у с. Челолеку 418
 Луканој, р. у с. Стенчу 160
 Лукинс, пот. у с. Јегуновцу 462
 Лучалар, р. у с. Бермолу 343

Лучковци, р. у с. Рогачеву 295
 Лучковци, р. у с. Брвеници 427
 Луково, с. у околини Дебра 211
 Лукојца, с. на пл. Сухој гори 429
 Луч, с. у С. Арбанији 69

Љаке, р. у с. Форину 173
 Љакун, р. у с. Шемптеву 447
 Љамалар, р. у с. Радуши 469
 Љамовци, р. у с. Јанчишту 455
 Љанге, р. у с. Чеграу 170
 Љанге, р. у с. Чеграу 168
 Љариновци, пот. у с. Врапчишту
 255
 Љескалар, р. у с. Речану 228
 Љок, р. у с. Дворцу 465
 Љокс, р. у с. Форину 172
 Љоке, р. у с. Каменцу 396
 Љокс, р. у с. Чеграу 168
 Љоке, р. у с. Нерашту 309
 Љок, р. у с. Радуши 469
 Љоковци, р. у с. Д. Бањичи 205
 Љоковци, р. у с. Селу Кечу 390
 Љоковци, богати сточари у с. Сел-
 це Кечу 391
 Љоче, р. у с. Градцу 283
 Љочковци, р. у с. Блацу 410
 Љуба, пот. у с. Шипковици 362
 Љубарци, с. у обл. Мердит (Арба-
 нија) 69
 Љубсвици, р. у с. Челолеку 416
 Љубиње, с. у обл. Средској (СР
 Србија) 70, 356, 357, 411
 Љубљана, гр. у Словенији 231
 Љуботен, врх на Шар-планини 3,
 4, 7, 12, 26, 291
 Љуботенска река 13, 14, 25, 26, 27,
 28
 Љугацини, р. у с. Џепчишту 348
 Љума, обл. у С. Арбанији 58, 60,
 61, 67, 68, 72, 73, 74, 77, 81, 211,
 225, 257, 270, 274, 195, 251, 312,
 348, 359, 360, 373, 376, 377, 380,
 384, 390, 396, 400
 Љума, р. у с. Одрву 306
 Љумаровци, р. у с. Теарцу 323
 Љумљани, р. у с. М. Турчану 179
 Љумљани, р. у с. Габу 316
 Љумљани, р. у с. Јеловјану 314
 Љумљани, изумрак р. у с. Вако-
 вији 164
 Љумљан, р. у с. Доброшту 312
 Љуљковци, р. у с. Врутоку 230
 Љуштите, с. у Поречу 55, 410, 413,
 418
 Љура, обл. у С. Арбанији 58, 60,
 68, 72, 196, 236, 237, 240, 360, 369,
 436
 Љурес, р. у с. Вешали 360

Аури, р. у с. Доброшћу 312
 Аурици, р. у с. Чајду 176
 Аусња, обл. у с. Арбанији 58, 60, 69, 70, 72, 361, 379, 396
 Аусњан, р. у с. Селу 354
 Аусњан, р. у с. Селу Бистрич-ком 355
 Аусње, р. у с. Бродцу 359
 Ауте, р. у с. Форицу 172
 Ауч, р. у с. Ансцу 369
 Ауч, р. у с. Вратништу 257
 Аушалаар, р. у с. Д. Бањичи 205
 Ауше, р. у с. Чеграну 168
 Ауше, р. у с. Равену 235
 Аушпон, р. у с. Г. Лешници 421
 Аушпон, р. у с. Челолеку 417

М. Азија 70, 81, 83, 236, 283, 323, 419
 М. Филиповић, писац 164
 Маврово, с. у Мавровској котли-ни 56, 216, 319
 Мавровско поље 210, 212, 428
 Мавровска котлиница 3, 4, 5, 56
 Мавровска река, притока Радике 125
 Мавровско језеро 125
 Магарећи камен, пот. у с. Речици 375
 Магаречки дол, пот. у с. Орашу 300
 Мажичевци, р. у с. Вратници 300
 Мажичевци, р. у с. Орашу 301
 Маздача, р. у Пологу 10, 13, 14, 15, 18, 19, 25, 27, 30, 34, 62, 77, 258, 271, 276, 383
 Маздача Стара, пот. у с. Тумчеви-шту 165
 Мазарак, в. у с. Селу 295
 Мазараковци, р. у с. Лешку 330
 Маркоа мала, пот. у с. Отуњу 334
 Мазникоец, пот. у с. Селу 219
 Маја срт, врх на па. Буковићу 4
 „мајстори“ у Пологу 120
 Мајсторовци, р. у с. Ваковији 163
 Мајсторовци, р. у с. Гајру 366
 Мајур, пот. у с. Радуши 468
 Македонија 39
 Македонски 53, 99
 Макарија, пот. у с. Подбреву 460
 Макрца, пот. у с. Орхушту 222
 Максим, јупак из с. Среткова 215
 Максимовци, р. у с. Здуњу 244
 Мал Зез, р. у с. Орашу 301
 Мале Зи, р. у с. Слатини 326
 Мала река, в. у с. Речици 375
 Мала река, в. у с. Среткову 214
 Мала Речница, с. у Д. Пологу 15
 Мали Жедек, врх на па. Жсдену 4, 12

Мали Милошевци, р. у с. Туденцу 451
 Мали орман, пот. у с. Вратници 297
 Мали рупи, пот. у с. Кунову 184
 Малесија, обл. у с. Арбанији 58, 69, 72, 249, 348
 Малоћевци, р. у с. Глабу 316
 Малоћевци, р. у с. Јелошнику 314
 Маљадар, р. у с. Бродцу 359
 Мамикомадовци, р. у с. Д. Седлар-цу 426
 Мамикомадовци, р. у с. Ансцу 368
 Мамикомадовци, р. у с. Сараћину 433
 Мамутови, р. у с. Форицу 173
 манастири у Пологу 44
 Манастир, пот. у с. Речану 226
 Манастир, пот. у с. Цепчишту 346
 Манастир св. Атанасије у с. Леш-ници 242
 Манастир св. Арханђео код При-зрена 353, 390
 Манастир св. Арханђео у с. Тум-чевишту 165
 Манастир с. Богородице у Тетову 229, 366, 434
 Манастир св. Богородице у с. Леш-ку 162
 Манастир св. Богородице у с. Ре-чану 227
 Манастир св. Ј. Бигорски 191, 287
 Манастир св. Борђе-Горга код Скопља 375, 268, 201, 371
 Манастир св. Јован у с. Ропашу 248
 Манастир с. Никита код Скопља 273, 307, 405, 468
 Манастир с. Никола у с. Ж. Ре-чану 190
 Манастир св. Спас у с. Г. Турча-ну 181
 Манастир св. Ј. Бигорски у слишту Радике 415
 Манастир св. Борђе у с. Влаковији 162
 Манастир св. Петра и Павла, у с. Д. Бањичи 204
 Манастир св. Недља у с. Тенову 407
 Манастирско, пот. у с. Зубовцу 253
 Манастирец, с. у Поречу 428, 431, 55
 Манастириште, пот. у с. Цепчи-шту 347
 Манастириште, пот. у с. Лешници 241
 Манасиовци, р. у с. Г. Турчану 182

Манаалар, р. у с. Селу 353
 Мандрилон, р. у с. Раотинцу 460
 Манчолар, р. у с. Неготину 297
 Мара Бунсва, бугарска атентатор-ка 340
 Маринкоа нива, пот. у с. Једуар-цу 343
 Маринковци, р. у с. Прељубишту 453
 Марићеец, в. у с. Врутоку 229
 Маркућен, р. у с. Непроштеноу 337
 Мартаник, пот. у с. Чеграну 167
 Мартинец, в. у с. Кунову 183
 Мартиноа круша, пот. у с. Бра-њовцу 249
 Мартиновци, р. у с. Блацу 410
 Мартиновци, р. у с. Ж. Речану 192
 Мартиница, пот. у с. Г. Лешници 420
 Мартиноски, р. у с. Сиричину 449
 Маршин, р. у с. Селу Урвичком 389
 Маршине, р. у с. Боговину 401
 Маршиновци, р. у с. Фашицу 431
 Маркова река, в. у Скопској кот-лини 357
 Маркова ливада, пот. у с. Шипко-вици 362
 Маркоа чешма, в. у с. Селу 219
 Марко Краљевић 199, 37
 Марко дол, пот. у с. Лакавици 198
 Марков камен, пот. у с. Шипко-вици 362
 Марков камен, пот. у с. Орашу 300
 Марков камен, пот. у с. Јегуновцу 462
 Марко, р. у с. Орхушту 223
 Маркоа чешма, в. у с. Бермолу 342
 Марко Петровић, народни посла-ник 265
 Марковци, р. у с. Зубовцу 254
 Маркоски, р. у с. Брвеници 482
 Маркоски, р. у с. Д. Седларцу 425
 Марковци, р. у с. Беловишту 303
 Маркоски, р. у с. Требошу 441
 Марковци, р. у с. Падалишту 195
 Маслари, р. у с. Слатини 326
 Масларски пут, пот. у с. Непро-штеноу 336
 Масларица, пот. у с. Слатини 325
 Мат, обл. у с. Арбанији 58, 60, 68, 72, 81, 192, 232, 235, 262, 269, 279, 312, 348, 350, 387, 398, 439
 Матаалар, р. у с. Стримници 424
 Матички дол, пот. у с. Сиричину 448
 Матичен, р. у с. Раотинцу 459
 Матене, пот. у с. Ломници 270

Матевци, р. у с. Селу Зубовском 252
 Матевци, р. у с. Горјану 285
 Матка, с. у Скопској котлини 55, 160
 Матлаи, р. у с. Пришовцу 317
 Матљан, р. у с. Жеровјану 404
 Матљан, р. у с. Радуши 469
 Матљан, р. у с. Челолеку 419
 Матњан, р. у с. Полатици 438
 Матњан, р. у с. Форицу 172
 Матњан, р. у с. Бермолу 342
 Матњан, р. у с. Равену 235
 Матњан, р. у с. Речици 373
 Матовци, р. у с. Брезну 320
 Маторници, пот. у с. Здуњу 242
 Маторник, пот. у с. Галату 258
 Матранч, р. у с. Селу Урвичком 389
 Матранч, р. у с. Полатици 438
 Матранчи, р. у с. Желину 436
 Матуговци, р. у с. Дуфу 225
 Матуговци, р. у с. Прошовцу 266
 Матунга, пот. у с. Селу Кечу 390
 Маце, р. у с. Шипковици 364
 Мацукла, с. у обл. Мат (С. Арба-нија) 68, 187
 Мачка рупа, пот. у с. Селу Би-стричком 354
 Мачкини дупки, пот. у с. Милети-ну 410
 Мачин дол, пот. у с. Сүшици 206
 Мачоре, р. у с. Палчишту 379
 Мачугој, р. у с. Цепчишту 347
 Мапар, р. у с. Нсрашту 309
 Мапар, р. у с. Горјану 287
 Мапар, р. у с. Жеровјану 404
 Мапаре, р. у с. Чеграну 170
 Мапер, р. у с. Желину 436
 Мапер, р. у с. Шемпелу 447
 Мапон, р. у с. Врутоку 230
 Мапаров гроб, пот. у с. Беловишту 302
 Мапанлар, изумро род у с. Реча-ну 229
 Мацоски извори, в. у с. Врутоку 229
 Машовци, р. у с. Копаници 457
 Машкоћевци, р. у с. Вратници 299
 Машкоћевци, р. у с. Јегуновцу 464
 Машоски, р. у с. Јегуновцу 464
 Мсанц, в. у с. Рогачеву 293
 меитерански режим кини 20
 Међукошаре, пот. у с. Ропашу 248
 Мезин, р. у с. Полатици 439
 Мелепа, пот. у с. Србинову 196
 Мелничани, с. у сливу Радике 56, 429
 Мелепа, река у Г. Пологу 10, 16, 24, 28, 221

Мемед дол, в. у с. Врањовцу 249
 Мемедови, р. у с. Врањовцу 251
 Мемедовци, р. у с. Копаници 458
 Мемедовци, пот. у с. Врапчишту 255
 Меметоски, р. у с. Трсношту 441
 Меметови, р. у с. Слатини 326
 Меметовци, р. у с. Г. Бањници 203
 Меметолар, р. у с. Ропашу 248
 Мемичалар, р. у с. Речици 373
 Мемет-паша Дерала 75, 100, 195, 283, 402, 465
 Меметолар, р. у с. Стримници 424
 Меметолар, р. у с. Речану 228
 Меновци, р. у с. Стенчу 161
 Меновци, р. у с. Г. Турчану 181
 Меница, р. у с. Вејну 357
 Мердит, обл. у с. Арбанији 58, 76, 69, 233, 376
 Мердит, с. у Г. Пологу 232, 237
 Мердит, р. у с. Мердиту 233
 Меризи, пот. у с. Ваковији 162
 Меризи, пот. у с. Симњици 212
 Меризи, пот. у с. Г. Боновици 209
 Мероно, с. у Скопском Дервну 437
 Мероски, р. у с. Г. Бањници 203
 Меролар, р. у с. Добридолу 274
 Мерсимоски, р. у с. Врутоку 232
 Мерче, р. у с. Форицу 172
 Мерчанон, р. у с. Врутоку 231
 Мерчан из Врутока, убица бугарског конзула у Цариграду 231
 Мерениница, пот. у с. Падалишту 194
 Мет, р. у с. Челолеку 419
 Мста, р. у с. Урвичу 387
 Метолар, р. у с. Речици 375
 Метовци, р. у с. Теарну 322
 Метовци, р. у с. Камењану 396
 Метовци, р. у с. Дебрењу 247
 Метолар, р. у с. Речици 373
 Метохиджа, обл. у СР Србији 33, 34, 37, 57, 60, 62, 65, 75, 77, 86, 130, 230, 359, 370
 Мечан, р. у с. Челолеку 419
 Мечкарон, р. у с. Одри 305
 Мечито, пот. у с. Г. Боновици 209
 Мечкоел, пот. у с. Д. Јеловцу 239
 Мечкин врв, пот. у с. Бродцу 357
 Мечкин дол, пот. у с. Копаници 456
 Мечкин дол, пот. у с. Г. Бањници 201
 Мечкина ливада, пот. у Н. Селу Урвичком 388
 Мечкин шибар, пот. у с. Одри 304
 Мефтаровци, р. у с. Радијовцу 407
 Мехмед-паша Качаникати 229
 Мехмед-бег из Тетова 307
 Мешиновци, р. у с. Степчу 161
 Миаје, р. у с. Јажинцу 293
 Миајаловци, р. у с. Дуфу 225
 Мијатовци, р. у Н. Селу 220
 Мијаши, становништво у саву Радике 63
 Миланови, р. у с. Одри 305
 Миланова трешња, пот. у с. Првцу 306
 Миланчеи, р. у с. Доброшту 311
 Миланови, р. у с. Прељубишту 453
 Миланово, пот. у с. Добридолу 273
 Милан, р. у с. Доброшту 311
 Миланковићи, р. у с. Брвеници 429
 Милетино, с. у Д. Пологу 6, 37, 38, 43, 52, 59, 61, 63, 78, 80, 82, 87, 171, 196, 258, 320, 406, 408, 410, 418, 419, 421, 425, 427
 Милаковци, р. у с. Јанчишту 455
 Милевци, р. у с. Сушници 207
 Милевци, р. у с. Рогачеву 294
 Милевци, р. у с. Брезну 320
 Милевци, р. у с. Д. Бањници 204
 Милошао млака, пот. у с. Отуњу 334
 Милош Ковач, познати сељак из с. Варваре 334
 Милоа чешма, в. у с. Дуфу 223
 Милошевци, р. у с. Фалишту 431
 Милошев рид, пот. у с. Лафлу 350
 Милошев јаор, пот. у с. Селцу 352
 Милаутин, српски краљ 36
 Милова чешма, в. у Селце Кечу 390
 Милакој, р. у с. Цепчишту 348
 Миласвци, пот. у с. Жеровјану 402
 Милчевци, р. у с. Д. Бањници 204
 Микеле, р. у с. Пороју 350
 Миновци, р. у с. Ж. Речану 192
 Миревци, р. у с. Г. Боновици 211
 Миркоски, р. у с. Озормишту 443
 Мишовци, р. у с. Галату 260
 Мирчевци, р. у с. Сиричину 448
 Мисимице, пот. у с. Сиричину 448
 Мисајалон, р. у с. Глобу 316
 Митревци, р. у с. Дебрењу 246
 Митревци, р. у с. Дуфу 225
 Митревци, р. у с. Дуфу 225
 Митревци, р. у с. Копаници 458
 Митривци, р. у с. Подбређу 461
 Митривци, р. у с. Радијовцу 406
 Митривци, р. у с. Тену 408
 Митрески, р. у с. Тумчевишту 166
 Митрин камен, пот. у с. Кунову 184
 Митроикрсте, с. у Г. Пологу 39, 51, 191, 199, 207
 Мифтаре, р. у с. Нерашту 309
 Мифтаровци, р. у с. Тену 408

Михајаловци, р. у с. Прељубишту 453
 Мића рупа, пот. у с. Шипковици 362
 Мишкоски, р. у с. Сарајину 433
 Мишсвци, р. у с. Тумчевишту 166
 Мишковци, пот. у с. Новаку 381
 Мишкоски, р. у с. Сарајину 433
 Мишмировци, р. у с. Врапчишту 256
 Млака, в. у с. Лешку 327
 Млака, в. у с. Доброшту 309
 Млака, пот. у с. Г. Турчану 180
 Млака, в. у с. Новаку 381
 Млака, пот. у с. Желину 434
 Млаки, пот. у с. Здуњу 242
 Млаки, расељено с. у Пологу 416
 Млаче, в. у с. Врањовцу 249
 Младеновци, р. у с. Зубовцу 254
 Мјск, р. у с. Желину 437
 Мњак, с. у с. Арбанији 364
 Мњак, р. у с. Шипковици 364
 Мрамор, пот. у с. Врутоку 229
 Мравјаник, пот. у с. Рогачеву 293
 Мртвика, пот. у с. Челолеку 414
 Мургоа вода, в. у с. Кунову 183
 Мрчићевци, р. у с. Рогачеву 294
 Могила, с. у околини Гњилана 57, 441, 443
 Могилац, с. у Поречу 431
 Мојсовци, с. у с. Дуфу 226
 Мојсовци, р. у с. Стенчу 160
 Мојсићевци, р. у с. Вратници 299
 Мојска корија, пот. у с. Лешници 241
 Мојсески, р. у с. Ваковији 164
 Мојсини, р. у с. Непроштеноу 337
 Мојсовци, р. у с. Лешници 242
 Морава, врх на Шар-планини 3
 Моравце, расељено село у Пологу 297, 298, 462
 Моравце, пот. у с. Вратници 297
 Морска врба, пот. у с. Лешку 327
 Морче ливада, в. у с. Ропашу 248
 Мокра планина, па. у Скопској котлини 271
 Момировци, р. у с. Доброшту 312
 Моналар, р. у с. Речану 228
 Мостар, вар. у Херцеговини 59, 429
 мост Кукал-бсга код с. Желина 434
 Мочила, пот. у с. Србинову 196
 Муковци, р. у с. Врутоку 232
 Мујалар, р. у с. Чеграну 168
 Мула Али, р. у с. Врапчишту 257
 Мула Идриз, р. у с. Теарну 322
 Мула Муса, субаша у с. Д. Селарцу 425
 Муковци, р. у с. Јегушовци 464
 Муљак, р. у с. Доброшту 313
 Мунџис, р. у с. Доброшту 313
 Мурава, пот. у с. Вешали 359
 Мурат, р. у с. Прошовцу 268
 Муратовци, р. у с. Падалишту 195
 Муратица, пот. у с. Радијовцу 405
 Муратовци, р. у с. Јеловјану 385
 Муратовци, р. у с. Г. Бањници 203
 Мураниште, пот. у с. Сиричину 448
 Муртоси, пот. у с. Пожарану 262
 Мургац, пот. у с. Стримници 423
 Мургац, пот. у с. Желину 434
 Мургац, пот. у с. Сарајину 432
 Мурак, с. у с. Арбанији 69
 Муракалар, р. у с. Стримници 424
 Муриза, пот. у с. Бафи 193
 Муризица, пот. у с. Горјану 284
 Муришта, пот. у с. Палчишту 376
 Мустафа, р. у с. Челолеку 419
 Мустафа, р. у с. Шипковици 364
 Мустафови, р. у с. Дебрењу 247
 Мустафалар, р. у с. Речану 228
 Муса Салија, р. у с. Челолеку 419
 Мусас, р. у с. Вејну 356
 Мусалар, р. у с. Орђушту 223
 Мусалалар, р. у с. Речану 228
 Мускалар, р. у с. Дуфу 225
 Мусалиманска мах. у с. Цепчишту 346
 Мусановци, р. у с. Д. Боновици 211
 мухалири из 1878. г. 74, 82, 312
 Мучкс, р. у с. Синичану 392
 Мучи-баба, с. у обл. Средској (СР Србија) 329
 Мучље, р. у с. Речану 228
 Мушниковци, с. у Средској (СР Србија) 57, 453
 Наречи, р. у с. Жеровјану 404
 наводњавање у Пологу 97, 109
 Надеел, пот. у с. Јажинцу 291
 називи рска у Пологу 74
 називи по животињама 34, 35
 насељаване Словена 36
 Наско, р. у с. Челолеку 419
 пачини груписивања код Арбанаса 76
 Наумоски, р. у с. Ратају 345
 Наумовци, р. у с. Палчишту 379
 Неготин, вар. у СР Србији 254, 264
 Неготинска Крајина, обл. 66, 186, 191, 264
 Неготино, с. у Г. Пологу 6, 15, 54, 77, 78, 262, 271, 726
 Неделковци, р. у с. Тумчевишту 166
 Неделкоски, р. у с. Сушници 207

Неделкоски, р. у с. Брвеници 428
 Незеле, р. у с. Јажинцу 292
 Незир, р. у с. Д. Јеловцу 240
 Незирови, р. у с. Бродцу 359
 Незиролар, р. у с. Речанима 228
 Незиралар, р. у с. Добридолау 275
 Незировци, р. у с. Д. Бонковици 211
 некадашње тржиште Подбређе 133
 некадашња жедепска шума 32
 Никанор, полошки епископ 381
 Никиштан, р. у с. Полатици 438
 Никиштане, с. у Скопској котлици 438
 Николчалари, р. у с. Дуфу 224
 Николичина краста, пот. у с. Д. Јеловцу 239
 Николин гроб, пот. у с. Церову 216
 Николаеа црква, пот. у с. Церову 216
 Николоски, р. у с. Сиричину 448
 Николовци, р. у с. Пироку 287
 Николоски, р. у с. Стенчу 161
 Николоски, р. у с. Миастину 412
 Николовци, р. у с. Кољаници 457
 Николовци, р. у с. Н. Селу 220
 Николоски, р. у с. Брвеници 428
 Никовци, р. у с. Лафцу 352
 Никовци, р. у с. Г. Бонковици 210
 Никовци, р. у с. Бродцу 358
 Никунштак, с. у окол. Куманова 313
 Никуншоп, р. у с. Теарцу 322
 Никуншопци, р. у с. Тудснцу 451
 Нистровци, р. у с. Дуфу 226
 Нистрово, с. у обл. Г. Реци 55, 224
 Нистровци, р. у с. Дуфу 224
 Ничпур, с. у Г. Реци 238
 Ниш, вар. у СР Србији 66, 132, 186, 345
 Нишанка, пот. у Н. Селу 219
 Нишинци, пот. у с. Пироку 287
 Нсле, р. у с. Речици 376
 Нсловци, р. у с. Г. Турчану 182
 Нспроштено, с. у Д. Пологу 21, 29, 38, 52, 54, 70, 330, 335, 428
 Нспроштена река 3
 Нспраште, с. у Д. Пологу 10, 22, 50, 307, 447
 Нспрашки пут, пот. у с. Оари 304
 Нсприне, пот. у Ст. Селу 295
 Несим, р. у с. Желину 437
 Нспороски, р. у с. Брвеници 429
 Нсповци, р. у с. Лешку 331
 Нспифорово, с. у Мавровском крају 56, 428
 Ничпур, с. у Г. Реци 55
 нова саобраћајна средства 129

Нова махала, мах. с. Каменана 395
 Новаке, с. у Д. Пологу 44, 53, 88, 381, 385, 426, 428
 Новаковци, р. у с. Тепову 408
 Новаковци, р. у с. Тумчевишту 166
 Новачица, река 27
 Новачица, пот. у с. Палчишту 378
 Новевци, р. у с. Дебрецу 246
 Новевци, р. у с. Дуфу 224
 Новевци, р. у с. Желину 435
 Новевци, р. у с. Церову 217
 Нивишта, пот. у с. Сушици 206
 Новковци, р. у с. Галату 260
 Ново Село Урвичко 6, 72, 374, 379, 388, 401, 416, 417
 Ново Село Зубовско 34, 38, 51, 251, 724, 285
 Ново Село Патрадно 5, 35, 40, 51, 67, 219
 Ново Село, с. у Скопском Дервину 168, 404
 Ново Село, с. у Скопском пољу 292
 Новоселска река, 14, 28
 новчана вредност земље 98
 Нормани 36
 Нуиовци, р. у с. Здуњу 244
 Нузолар, р. у с. Слатини 325
 Нурс, р. у с. Каменану 396
 Нуриски из Скопља 259
 Нурдиновци, р. у с. Ропану 248
 Нурчевци, р. у с. Врутоку 232
 Нурчевци, р. у с. Теарцу 324

Обано врв, пот. у с. Митрокрсту 208
 Облон, р. у с. Теарцу 321
 Обреновац, вар. у Србији 260, 417
 Овезиште, пот. у Н. Селу 219
 овчарство у Пологу 103
 Овче поље, обл. у СР Македонији 56, 59, 75, 325, 330
 Огњановци, р. у с. Стенчу 161
 Огњановци, р. у с. Оари 306
 Огњановци, р. у с. Сушици 207
 Огњаница, пот. у с. Гајру 366
 Огради, пот. у с. Ратају 344
 Ода, р. у с. Урвичу 388
 Одаар, р. у с. Бозовцу 362
 одавање на рад изван Полога 122
 Одеса, вар. у СССР 65, 215, 216, 254, 285
 Оди, с. у Д. Пологу 22, 52, 304, 313, 431
 Одиште, пот. у с. Варвари 332
 Одовци, р. у с. Јеловјану 385
 Одолар, р. у с. Слатини 326

Одрора, пот. у с. Гајру 366
 Озормините, с. у Полошном пољу 52, 54, 61, 82, 86, 369, 442
 Озуне, р. у с. Камнану 396
 Окалинци, р. у с. Рогачеву 294
 околина Београда 66
 околина Битола 56, 431
 околина Видина (у Бутарској) 257
 околина Врања 75, 447, 57, 379
 околина Велеса Титовог 56, 346, 433
 околина Вучитрна 57
 околина Власотинца 57
 околина Њилана 61, 80, 85
 околина Дебра 56, 60, 70, 71, 98, 168, 178, 250, 289
 околина Баковице 57, 62, 230
 околина Елбасана (Арбанија) 58, 69
 околина Јањинс (Грчка) 59
 околина Крушева 59, 56, 70, 71, 169
 околина Кичева 56, 59, 242, 430
 околина Куманова 75, 403, 406, 433
 околина Кратова 56, 449
 околина Лерина (Грчка) 59
 околина Галичника (Мијачки крај) 56, 61, 129
 околина Охрида 55, 59, 61, 62, 408, 412, 451
 околина Прилепа 55, 59, 61, 406, 444
 околина Призрена 57, 324
 околина Прокупља 58, 429
 околина Пишкореје (Арбанија) 58, 60, 68, 72, 81, 225, 232, 257, 265, 288, 308, 408
 околина Скопља 37, 56, 59, 75
 околина Солуна 223
 околина Скадра 369
 околина Тирале 69
 окупација Бутара 41
 Олиовци, р. у с. Г. Бањници 202
 Оломановци, р. у с. Врутоку 232
 Опал, пот. у с. Форину 170
 Опал, пот. у Н. Селу 251
 Опалиште, пот. у с. Г. Бањници 200
 опадане сточарства 115, 116
 Опал, пот. у с. Митрокрсту 208
 Опал, пот. у с. Блацу 409
 Опале, обл. у СР Србији 3, 77
 Ораше, с. у Д. Пологу 35, 300, 464, 470
 Ораше, пот. у с. Галату 258
 Ораше, пот. у с. Чelopeку 414
 Ораше, пот. у Н. Селу 219
 Орашка, пот. у с. Гајру 366
 Орашанка, пот. у с. Зубовцу 253
 Орашко Градиште, с. у Д. Пологу 35, 37, 335, 466

Орашка река, п. 16
 Орашанка, пот. у с. Цепчишту 346
 Ороши, с. у С. Арбанији 69, 233
 Ораова вода, в. у с. М. Турчану 179
 Орланце, с. у околини Кичева 215
 Орлеп, пот. у с. Чеграну 167
 Орлов камен, пот. у с. Оари 304
 Орловец, пот. у Ст. Селу Бистричком 354
 Орловец, пот. у с. Урвичу 386
 Орлов-камен, пот. у с. Јеловјану 384
 Орланада, пот. у с. Цепчишту 346
 Орлов-камен, пот. у с. Чelopeку 414
 Орлоћевци, р. у с. Подбрежу 461
 Орлепа, пот. у с. Брвеници 426
 Орман, пот. у с. Сараћину 4322
 Орница, пот. у с. Врапчишту 255
 Орница, в. у с. Д. Лешници 422
 Орница горна, пот. у с. Блацу 409
 Орница, пот. у с. Церову 216
 Орпуше, с. у Г. Пологу 53, 54, 67, 69, 221, 362
 ослобођење од Турака 1912. г. 74
 Османлар, р. у с. Селарцу 398
 Османови, р. у с. Пироку 288
 Османови, р. у с. Милетину 413
 Осман Ага, р. у с. Речици 373
 Османовци, р. у с. Паладишту 196
 Османица, пот. у с. Јеловјану 343
 Осман, р. у с. Чelopeку 419
 Османови, р. у с. Радијовцу 407
 Османица, пот. у с. Сеголу 339
 Осој, пот. у с. Церову 216
 Осој, пот. у с. Палчишту 378
 Осој, пл. гроб 4
 Осој, пот. у с. Стенчу 159
 Осој, пот. у с. Јегуновцу 462
 Осој, пот. у с. Речану 226
 Осој, с. у близини Галичника 302
 остаци чифчијског система 101
 Острика, пот. у с. Дуфу 223
 отмица девојака и жена 87
 Отоманска империја 38
 Отуше, с. у Д. Пологу 52, 54, 331, 334, 349
 Орашко Градиште, с. у Д. Пологу 331
 Оца, р. у с. Каменану 396
 Оцаар, р. у с. Речану 228
 Оцаар, р. у с. Приовцу 317
 Оцалари, р. у с. Нспрашту 308
 Оцалари, р. у с. Врапчишту 257
 Оцалари, р. у с. Добридолау 275
 Оцолари, р. у с. Дуфу 224
 Оцолари, р. у с. Баиндолау 178
 Опини, р. у с. Чelopeку 420
 Опинци, р. у с. Јеловјану

П. Јовановић, писац-географ 9, 128, 160, 168, 169, 172, 173, 176, 179, 181, 187, 189, 193, 195, 198, 199, 203, 205, 208, 214, 223, 224, 235, 241, 244, 254, 257, 261, 269, 275, 395
 П. Скок, писац 7
 Павласа нива, пот. у с. Лешку 327
 Павласци, р. у с. Дебрешу 246
 Павлевци, р. у с. Ж. Речану 192
 Павлевчиња, р. у с. Жилачу 445
 Павлески, р. у с. Сиричану 448
 Павлески, р. у с. Требошу 440
 Павлески, р. у с. Тумчевишту 166
 Павлески, р. у с. Брвеници 428
 Падина, пот. у с. Врањовцу 249
 Падине, пот. у с. Доброшћу 310
 Падаанште, с. у Г. Пологу 31, 54, 72, 191, 192, 194, 413
 Падааншка рска, в. 26
 пазарни дан у Тсарицу 133
 пазарни дан у Тетову 132
 пазарни дан у Гостивару 132
 Пазарски пат, пот. у с. Дебрешу 245
 Пазарски пат, пот. у с. Балиндољу 177
 Пазарки пут, пот. у с. Форицу 170
 Пајаулар, р. у с. Пироку 288
 Палатица, пот. у с. Симњини 212
 Пајсирит, пот. у с. Д. Јеловцу 239
 Палигорица, пот. у с. Вратници 297
 Палегуница, пот. у Н. Селу 219
 Палејша, пот. у с. Ж. Речану 189
 Палолар, р. у с. Ломници 270
 Паљезини, р. у с. Урвичу 387
 Паљолар, р. у с. Неготину 278
 Палоп, познат арбанашки род 75
 Паљеник, пот. у с. Јегуновцу 462
 Палчиште Горно и Долно, с. у Д. Пологу 8, 27, 52, 54, 72, 73, 372, 376, 377, 382, 387, 388, 400, 428
 Палчишка рска, в. 10, 13, 14, 15, 27, 33, 377
 Палојна, пот. у с. Сетолу 339
 Пандиловци, р. у с. Д. Бањини 204
 Пандиловци, р. у Н. Селу Зубовском 252
 Пандилоски, р. у с. Среткову 215
 Пандензини, р. у с. Варвари 333
 Папцолар, мах. у с. Сенокосу 278
 Папцолар, р. у с. Сенокосу 279
 Папонија, обл. 35
 Панчево, вар. у СР Србији 412
 Панчеи, р. у с. Чelopeку 418
 Папрад, пот. у с. Орћушту 222
 Папрад, пот. у с. Врапчишту 255
 Папрадник, пот. у с. Стенчу 159
 Папрадник, пот. у с. Варвари 332

Папрадница, пот. у с. Првцу 306
 Папрадница, пот. у с. Дебрешу 310
 Папрадница, пот. у с. Брвеници 426
 Папрадиште, пот. у с. Сипини 206
 Папрадиште, пот. у с. Неготину 276
 Папрадиште, пот. у Н. Селу 219
 Папрадиште, с. у околини Кичева 194
 Папучини, р. у с. Вратници 298
 пасуљ „тетовац“ 95
 Парла, р. у с. Чelopeку 419
 Парлашан, р. у с. Доброшћу 313
 Партал, р. у с. Горјану 286
 Партал, р. у с. Врапчишту 258
 Партал, мах. у с. Бурђевевишту 271
 Партаа, р. у с. Бурђевевишту 272
 патријарх Арсеније 65
 Парцаи, в. у с. Седларцу 397
 Паунок, р. у с. Раотинцу 460
 Пауноски, р. у с. Брвеници 427
 Пауноски, р. у с. Лисцу 368
 Пачаврон, р. у с. Нерашту 338
 Пашина бавча, пот. у с. Јегуновцу 462
 Пашина бразда, пот. у с. Ж. Речану 189, 190
 Пашина ливада, пот. у с. Лисцу 367
 Пашина ливада, пот. у с. Јанчишту 454
 Пашин пут, пот. у с. Доброшћу 309
 Пашини, р. у с. Лешку 331
 Пашиница, пот. у с. Вејцу 355
 Паштрмои, р. у с. Чelopeку 417
 Паштрмои, р. у с. Г. Лешиници 421
 Пејкосц, в. у с. Пожарану 262
 Пејовци, р. у с. Нерашту 308
 Пејовци, р. у Н. Селу 220
 Пејовци, р. у с. Д. Јеловцу 240
 Пејовци, р. у с. Галату 260
 Пејовци, р. у с. Вратници 300
 Пејовци, р. у с. Ваковији 163
 Пејчиновци, р. у с. Беловишту 303
 Пејчинои, р. у с. Јегуновцу 464
 Пејчиновци, р. у с. Лешку 330
 Пелагонија, обл. 75
 Пеленице, пот. у с. Сетолу 339
 Пелелеси, р. у с. Жеровјану 404
 Пелелесе, р. у с. Чеграну 168
 Пеклиште, пот. у с. Кориту 173
 Пспо, сенокоси првак у Н. Селу 193, 220
 Пепеакои, р. у с. Јегуновцу 463
 Пепелиште, пот. у с. Туденцу 450
 Пепоски, р. у с. Купову 186
 Пепоски, р. у с. Митроикрсту 208
 Первизе, р. у с. Доброшћу 312
 Пере, мах. у с. Лакавици 199

Пере, р. у с. Чеграну 168
 Пере, р. у с. Полатици 439
 Пероски, р. у с. Подбређу 462
 Персија 36
 Песак, пот. у с. Јажинцу 291
 Пескарник, пот. у с. Зубовцу 253
 Пескодинец, в. у с. Ропану 248
 Песок Ан, пот. у с. Здуњу 242
 Петкоо гумсџс, пот. у с. Церову 216
 Петковци, р. у с. Печкову 236
 Петкоски, р. у с. Фалицу 431
 Петканини, р. у с. М. Турчану 179
 Петкоски, р. у с. Требошу 441
 Петковци, р. у с. Лешку 335
 Петревци, р. у с. Фалицу 431
 Петревци, р. у с. Пироку 287
 Петревци, р. у с. Глобу 316
 Петревци, р. у с. Радули 468
 Петров камен, пот. у с. Д. Јеловцу 239
 Петреа шума, пот. у с. Купову 183
 Петреа шума, пот. у с. Трнову 186
 Петреа ливада, пот. у с. Ваковији 162
 Петроски, р. у с. Прељубишту 454
 Петрески, р. у с. Брвеници 428
 Петрич, вар. у Бугарској 239
 Петројца, пот. у Н. Селу 251
 Петрћевци, р. у с. Брезну 320
 Петруш, р. у с. Туденцу 452
 Пећина, пот. у с. Палчишту 376
 печалба у Пологу 122
 печалба код Арбапаса 124
 Печалиште, пот. у с. Вратници 297
 Печ, с. у с. Арбанији 58, 252, 271
 Печ, р. у с. Ломници 271
 Пече, р. у с. Вејцу 357
 Печелери, р. у с. Врапчишту 258
 печење креча 118
 Печково, с. у Г. Пологу 9, 22, 34, 51, 54, 233, 235
 Печприбовци, р. у с. Варвари 333
 Печовци, р. у с. Пожарану 265
 Пештер, пот. у с. Оари 304
 Пештер, пот. у с. Г. Бонојци 209
 Пештер, расељено с. у Пологу 461
 Пештерци, р. у с. Тумчевишту 166
 Пештерци, р. у с. Ж. Речану 192
 Пештерица, пот. у с. Горјану 284
 Пештерска мах. у с. Ж. Речану 189
 Пешчица, пот. у с. Једуарцу 343
 Пешчине, пот. у с. Доброшћу 309
 Пив, пот. у Н. Селу 219
 Пивска чеџма, в. у с. Купову 183
 Пиати, р. у с. Нерашту 308
 Пилигринце, расељено с. у Пологу 253

Пинтоски, р. у с. Жначу 445
 Пиорит, пот. у с. Купову 183
 Пиоравен, пот. у с. Селу 352
 Пиоравен, пот. у с. Лафцу 350
 Пире, р. у с. Лакавици 199
 Пирок, с. у Г. Пологу 6, 38, 50, 62, 72, 73, 82, 200, 287, 373, 398
 Писски, р. у с. Брвеници 429
 Пископојца, пот. у с. Брезну 318
 пићно билае 106
 Пицаковци, р. у с. Дуфу 225
 Пладиште, пот. у с. Прељубишту 452
 Пладиште, пот. у с. Брезну 318
 плавице 15
 Плавејници, пот. у с. Радијовцу 405
 планинске ливаде 106
 планинске испаше 110
 планинска села 134
 планинска клима 21
 Планиница, пот. у с. Бермолу 342
 Плачковци, р. у с. Тсарицу 321
 Плачкоец, в. у с. Лешку 377
 Плевел, вар. у Бугарској 330
 Плевови, р. у с. Озормишту 443
 Племњина, пот. у с. Шипковини 362
 Племњина, пот. у Н. Селу 219
 Племњина, пот. у с. Блацу 409
 Плепа, в. у с. Бермолу 342
 Плитарница, пот. у с. Ратају 344
 Плитарница, пот. у с. Галату 258
 Плавови, р. у с. Ваковији 163
 Пловани, вар. у Бугарској 330, 334
 Плоча, пот. у с. Отуњу 334
 Плоча, в. у с. Бродцу 357
 Плоча, пот. у с. Селу 352
 Плоча — голсма и мала, пот. у с. Саатини 325
 Плошник, пот. у с. Рогачеву 293
 Плоштан, р. у с. Речини 374
 Плузник, пот. у с. Г. Бањини 200
 плучкашка привреда 121
 поарбанашени Турци 84
 поарбанашени Роми 85
 поарбанашени Словени 71, 87, 88
 Повик, пот. у с. Беловишту 302
 Погон, пот. у с. Градецу 280
 Подбређе, с. у Д. Пологу 6, 21, 25, 35, 52, 80, 82, 331, 460
 Подгор, део Полога 6
 Подишта, пот. у с. Стенчу 159
 Подградиште, пот. у с. Орашком Градишту 467
 Подорница, пот. у с. Градецу 281
 Подкарпа, в. у с. Јегуновцу 343
 Подкраста, пот. у с. Митроикрсту 207

Пожаране, с. на Шар-планини 35, 38, 52, 53, 63, 76, 210, 250, 261, 262, 266, 270, 273, 274, 289, 410, 429
 Пожарскача Морава, обл. 60
 Појатиште, пот. у с. Брезну 318
 Појатиште, пот. у с. Лешку 327
 Пој Јасике, пот. у с. Лешку 327
 Полатица, с. у Полошком пољу 6, 53, 78, 80, 82, 427, 428, 436, 437
 Поле — горно и додно, пот. у с. Врутоку 229
 Поле — горно и додно, пот. у с. Орану 300
 Поле — горно и додно, пот. у с. Тумчевиште 165
 Поличка, пот. у с. Среткову 214
 Полица, пот. у с. Вратници 297
 Поличница, пот. у с. Отуљу 334
 Положај села 134
 Положани, ст. Полога 86, 65, 66, 41
 Полог, с. у Тиквешу 8
 Полошко, с. у Тиквешу 7
 Полог, с. у Херцеговини 8
 Пологи, с. у Хрватској 8
 Полог, обл. 3, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 15, 18, 19, 20, 21, 23, 26, 28, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 50, 51, 53, 54, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 71, 72, 73, 74, 76, 78, 80, 82, 84, 85, 259, 328, 359
 Полошка котлина 3, 4, 5, 7, 8, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 21, 22, 24, 26, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 43, 50, 62, 75, 79, 84, 86, 93
 Полошко поље 10, 13, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 29, 38, 50, 60, 63, 64, 78, 93, 98, 99
 Полошко баштованство 94
 Полошки кукуруз 94
 Полошка пшеница 94
 Полошко-поречки пут 128
 Пољаци у селима 121
 Пољковци, р. у с. Зубовцу 254
 Пољои, р. у с. Чelopeку 416
 Пољска села у Пологу 134
 Пољска вода, в. у с. Кунуви 183
 Пољска лотес 17
 Поп Давидови, р. у с. Дуфу 226
 Попадија, пот. у с. Галату 258
 Попоа нива, пот. у с. Г. Бањници 201
 Попов гроб, пот. у с. Орбушу 222
 Попој нива, пот. у с. Лешници 241
 Попова рупа, пот. у с. Јеловјану 384
 Попоо лешнице, пот. у с. Галату 258

Попова шапка, пот. у с. Г. Лешници 420
 Попова шапка, пот. у с. Шипковици 362
 Попова шапка, пот. у с. Асцу 367
 Попови ливади, пот. у с. Доброшћу 309
 Попова њива, пот. у с. Нерешћу 308
 Попоа чешма, в. у с. Кунуви 183
 Попов орман, пот. у с. Одри 304
 Попов дуб, пот. у с. Јажинцу 291
 Попоа рупа, пот. у с. Селу Бистричком 354, 355
 Попоа рупа, пот. у с. Лафцу 350
 Попоа рупа, пот. у с. Селу 352
 Попоа шапка, пот. у с. Чelopeку 414
 Попоа нива, пот. у с. Митрокрсту 208
 Попова шапка, врх на п. Сухој гори 4
 Попова њива, пот. у с. Чеграну 167
 Попов камен, пот. у с. Селу 219
 Попоа лака, пот. у с. Селу 219
 Попов гроб, пот. у с. Селу 219
 Поповички, р. у с. Доброшћу 311
 Попови, р. у с. Дуфу 226
 Попови, р. у с. Галату 260
 Попови, р. у с. Пожарану 261
 Попови, р. у с. Доброшћу 311
 Попови, р. у с. Бисовишту 303
 Попови, р. у с. Ж. Речану 192
 Попови, р. у с. Туденцу 451
 Попови, р. у с. Зубовцу 253
 Попови, р. у с. Доброшћу 312
 Попови, р. у с. Јеловјану 314
 Попови, р. у с. Глабу 316
 Попови, р. у с. Теарцу 323
 Попови, в. у с. Церову 216
 Попои, р. у с. Чelopeку 417
 Попои, р. у с. Стенчу 161
 Попоо, пот. у с. Бисовишту 302
 Попови путеви у Пологу 127
 Попско маало, мах. у с. Боговину 399
 Поточане, насељено село у Пологу 284
 Попови, р. у с. Нерешћу 337
 Попови, р. у с. Чelopeку 416
 порекло турског становништва 82
 Поренде, пот. у с. Горјану 284
 Порече, обл. у СР Македонији 3, 4, 5, 55, 59, 61, 62, 63, 86, 98, 129, 180, 186, 225, 247, 254, 395, 410, 412, 413, 414, 426, 428, 431, 451, 463
 Поречани, р. у Сараћину 433
 Поречани, р. у Сиричину 450
 Поречани, р. у Брвеници 428

Поречки, р. у Сиричину 449
 Поречовци, р. у с. Дуфу 225
 Порој, в. у с. Орбушу 221
 Порој, пот. у с. Градецу 281
 Порој, с. у Д. Пологу 8, 15, 35, 54, 335, 349
 „пороји“, повремени потоци 26
 Поројска река, в. 33, 349
 Поројски поток, в. 342
 Порошће, пот. у с. Доброшћу 309
 Порошће, пот. у с. Глабу 315
 поруплене цркве у Пологу 45
 Поселје, део Полога 6
 посмртно печалбарство 124
 Посоје, р. у с. Градецу 283
 Посоје, мах. у с. Градецу 281
 Посредок, пот. у с. Селу 219
 Пот, р. у с. Вејцу 357
 Поток, пот. у с. Раковцу 401
 Поток, пот. у с. Каменјану 394
 Поток, мах. у с. Врпачишту 255
 Поточане, насељено с. у Пологу 38, 271
 Поточане, пот. у с. Градецу 280
 Поточан, пот. у с. Сепокосу 278
 Поточиште, пот. у с. Пироку 287
 потпланинска села 134
 Потурови, р. у с. Јеловјану 385
 Потурови, р. у с. Урвину 387
 Потурови, р. у с. Балиндау 178
 Првешон, р. у с. Теарцу 323
 Првце, с. у Д. Пологу 76, 306, 312, 469
 православни Роми 85
 Правица, пот. у с. Речици 374
 Прајца, пот. у с. Раотинцу 458
 Пранго, пот. у с. Д. Седларцу 424
 Пража, пот. у с. Зауљу 242
 Пража, пот. у с. Доброшћу 312
 Пражина, пот. у с. Седларцу 397
 Пражина, пот. у с. Чelopeку 414
 Прекаче, пот. у с. Палчишту 378
 Прекачи, пот. у с. Непроштену 336
 Прекачи, пот. у с. Тумчевишту 165
 Прекача, пот. у с. Синичану 391
 Прекаче, пот. у с. Доброшћу 309
 Прекаче, пот. у с. Чеграну 167
 Прекача, пот. у с. Блату 409
 Прекачи, пот. у с. Влаковици 162
 Прекачи, пот. у с. Каменјану 394
 Прекача, пот. у с. Цепчишту 346
 Прековардар, мах. у с. Врутоку 229
 преображај Полога 124, 125
 Премисли, р. у с. Зауљу 244
 Преславци, с. у Полошком пољу 2, 21, 25, 28, 80, 82, 318, 435, 452
 Преслап, пот. у с. Дуфу 223
 пресељавање из планинских села 78

Преслап, пот. у с. Одри 304
 Преслап, пот. у с. Лешку 329
 Пречник, пот. у с. Лешку 327
 Призрен, вар. у СР Србији 36, 37, 42, 62, 68, 130, 277, 323, 329, 353
 Призренска Гора, предао у окол.
 Призрена 3, 19, 57, 60, 61, 62, 63, 70, 71, 77, 129, 275, 284, 289, 340, 374, 379, 380, 383, 384, 385, 386, 388, 389, 392, 394, 397, 401, 470
 Призренски крај 85
 Призренска епископија 271
 Призренци, р. у Сиричину 449, 450
 Призренци, р. у с. Д. Лешку 423
 Призренци, р. у с. Д. Седларцу 426
 Призренци, р. у с. Пироку 289
 Призренковци, р. у с. Јажинцу 456
 Права нива, пот. у с. Г. Боновици 209
 Прљак, пот. у с. Јажинцу 291
 Присој, пот. у с. Церову 216
 Присој, пот. у с. Церову 216
 Присој, пот. у с. Одри 304
 Присој, пот. у с. Гајру 366
 Присој, пот. у с. Јеловјану 384
 Присој, пот. у с. Врутоку 229
 Присој, пот. у с. Стенчу 159
 Присој, пот. у с. Јегуновцу 462
 Приштински гроб, пот. у с. Јажинцу 291
 привршена насеља 154
 привредно-географске зоне 93
 Пригор, пот. у с. Суншци 206
 Призови, р. у с. Јажинцу 456
 Прнооци, р. у с. Варвари 333
 Прсиан, р. у с. Првцу 307
 Прчалар, р. у с. Пришцу 317
 Приоке, р. у с. Радуши 469
 Проданови, р. у с. Теарцу 321
 Пројкои, р. у с. Непроштену 338
 Пројчани, р. у Пороју 349
 производња бостана 95
 Прокупље, вар. у СР Србији 429
 промисл у положају села 139, 140
 Прогун, пот. у с. Бисовишту 302
 Пронас, пот. у с. Палчишту 377
 Прошнице, пот. у с. Д. Јеловцу 239
 Прошовце, с. у Д. Пологу 31, 38, 53, 54, 161, 166, 260, 266, 410, 429
 Прошовска река, в. 28
 Пришовце, с. у Г. Пологу 39, 316
 Пуздерковци, р. у с. Копаници 457
 Пујлаке, р. у с. Кориту 174
 Пуљак, р. у с. Јажинцу 293
 Пуљина, пот. у с. Селу Бистричком 354
 Пуљче Љок, р. у с. Чelopeку 419
 Пуљанови, р. у с. Г. Лешници 421

Пуланон, р. у с. Чеграну 417
 Пуљевци, р. у с. Врапчишту 256
 Пурадињсви, р. у с. Дебрешу 246
 Пустињаште, пот. у с. Врутоку 229
 Пустињаште, пот. у с. Врањовцу 249
 пут Лешак—Призрен 329
 пут Тетово—Вратница 315
 пут Гостивар—Кичево 126, 201, 204, 206
 пут Тетово—Гостивар 395, 407, 426
 пут Скопље—Гостивар 126
 пут Призрен—Тетово 126, 128, 357
 путеви у доба Турака 128
 путеви у средњем веку 128
 Путре, мах. у с. Речици 371
 Путре, р. у с. Речици 373
 Пућарковци, р. у с. Ваковији 164
 пчеларство у Пологу 118
 Пучалин, в. у Шипковици 362
 Р. Грујић, писац-историчар 7, 42, 288, 328, 329, 411
 Р. Николић, писац-географ 80, 311, 334
 Р. Петровић, писац-географ 73, 250, 365
 Равен, с. у Г. Пологу 23, 24, 38, 41, 233, 374
 Равен, пот. у с. Сушици 206
 Равен, в. у с. Варвари 332
 Равенска река, в. 234
 Равенско бачило, пот. у с. Церову 216
 Равјана, пот. у с. Врутоку 229
 Равниште, пот. у Н. Селу Урвичком 388
 Равшница, р. 24
 Равче — горно и долно, пот. у с. Лешку 327
 Раделар, р. у с. Пришкови 318
 Радеш, врх на Шар-планини 3
 Радијовце, с. у Полошком пољу 6, 13, 24, 28, 32, 53, 54, 61, 62, 78, 87, 167, 265, 365, 405, 414, 429, 431
 Радика, река 59, 83, 250, 402, 429
 Радина вода, в. у с. Г. Турчану 180
 Радичон, р. у с. Раотинцу 459
 Раденици, р. у с. Г. Јеловцу 238
 Раденици, р. у с. Дебрешу 246
 Раден, р. у с. Врутоку 230
 Радов дол, пот. у с. Станчу 159
 Радомир, с. в. Арбанији (обл. Калис) 58, 68, 232, 255, 264
 Радуша, с. у Д. Пологу 5, 6, 12, 17, 23, 24, 307, 312, 388, 468
 Раздог, пот. у с. Белошћу 302

Раздолака, пот. 17
 Раздолака, пот. у с. Чеграну 167
 Рајковчиња, р. у с. Јеловнику 315
 Рајковчиња, р. у с. Доброшту 311
 Рајчићевци, р. у с. Рогачеву 295
 Рајчевићи, р. у с. Полатици 439
 Ракида, пот. у с. Печкову 235
 Ракида, пот. у с. Г. Бањници 200
 Ракики, пот. у с. Д. Јеловцу 239
 Ракипон, р. у с. Врутоку 232
 Ракити, пот. у с. Каменјану 394
 Ракита, пот. у с. Озормиту 442
 Ракита, пот. у с. Горјану 284
 Раковце, с. у Г. Пологу 38, 72, 262, 401
 Ракоец, пот. у с. Пожарану 262
 Раденци, р. у с. Ж. Речану 191
 Ралеска мах. у с. Ж. Речану 189
 Ралесци, в. у с. Пожарану 262
 Раман, р. у с. Д. Јеловцу 240
 Рамаданоски, р. у с. Слатици 326
 Рамаданаар, р. у с. Челолеку 419
 Рамаданови, р. у с. Челолеку 420
 Рамаданоски, р. у с. Прељубишту 454
 Рамадане, р. у с. Боговину 400
 Рамаданови, р. у с. Градцу 284
 Раманаар, р. у с. Неготину 277
 Рамановци, р. у с. Пожарану 265
 Рамништа, пот. у с. Јеловнику 314
 Рамниште, пот. у с. Огуљу 334
 Рамниште, пот. у с. Милетину 410
 Рамњс, с. у обл. Пореча 55, 428
 Рамо, р. у с. Желину 437
 Рамови, р. у с. Врањовцу 251
 Рамовци, р. у с. Тенову 408
 Рамопет, р. у с. Пришкови 318
 ранија насеља у Пологу 89
 раније сточарство 113
 ранији етнички састав 50
 Ранцуле, р. у с. Боговину 400
 Раотинце, с. у Д. Пологу 6, 11, 32, 52, 63, 368, 458, 465
 Расадиште, пот. у Г. Турчану 180
 Расадиште, с. у Д. Пологу 370, 374
 Расангула, врх на Шар-планини 3, 25
 Расимовци, р. у с. Г. Бањници 203
 Расимовци, р. у с. Јанчишту 455
 Растелица, с. у Призренској Гори 57, 70, 279, 379, 386, 392
 Раскрсница, пот. у с. Церову 216
 Раскрсница, пот. у с. Огуљу 334
 Расло гumno, пот. у с. Г. Боновици 209
 распродаја чифлика 100
 Растен, с. у обл. Пореча 55, 161, 431
 Ратаје, с. у Полошком пољу 28, 40, 52, 260, 344, 418, 457

Ратаје, с. у с. Чеграну 169
 Рауаки, пот. у с. Пожарану 262
 Раучук, вар. у Бугарској 330
 Рачановци, р. у с. Зубовцу 255
 Рафетови, р. у с. Жичу 445
 Рапче, с. у Скопском Дервену 398
 Рапче, прело у Скопској котлини 23
 Резина, пот. у с. Лепници 241
 Река, р. у с. Жеровјану 404
 Рекалар, р. у с. Рековцу 402
 Ремедовци, р. у с. Пожарану 264
 Репушник, пот. у с. Лешку 327
 Репушник, в. у с. Слатици 324
 Репушник, в. у с. Јеловјану 384
 Ресава, обл. у Србији 66
 Реч, с. у Г. Реци (слив Радике) 55, 398, 232, 238
 Реч, с. у Љури (С. Арбанија) 68, 196, 223, 240
 Реч, р. у с. Нерашту 308
 Реч, р. у с. Ломници 271
 Реч Палош, р. у с. Полатици 439
 Реч Палош, познат арб. рол 100
 Реч, р. у с. Равену 235
 Реч, р. у с. Радуши 469
 Реч, р. у с. Капиту 269
 Речалар, р. у с. Кориту 174
 Речане, с. у Г. Пологу 10, 16 35, 41, 72, 73, 225, 226, 251
 Речица Голема и Мала, с. у Д. Пологу 50, 72, 73, 88, 367, 371, 374
 Реткач, пот. у с. Врањовцу 249
 Рецеловци, р. у с. Г. Бањници 203
 Рецалар, р. у с. Вепали 360
 Рецелови, р. у с. Милетину 413
 Рецел-папа из Тетова 297, 329, 337
 Рецел-папа Дерада 235
 Рецел, р. у с. Вејцу 357
 Рецеловци, р. у с. Врутоку 232
 Ржничане, с. у Скопској котлини 261
 Ржани камен, пот. у Ст. Селу 295
 Рзови, р. у с. Урвичу 387
 рибакови у Пологу 117
 Рибароски, р. у с. Брвеници 428
 Рибароски, р. у с. Синичану 392
 Рибар, пот. у с. Сетолу 339
 Рибница, с. у Г. Реци (слив Радике) 174
 Ризван, р. у с. Добродолу 275
 Рикаловци, р. у с. Подбрећу 461
 Рикаловци, р. у с. Јегуновцу 464
 Рикаловци, р. у с. Прељубишту 453
 Рикаловци, р. у с. Желину 435
 Рила, пл. у Бугарској 31
 Римска Империја 35
 Римљани 35

Рисјанска махала у с. Д. Бањници 203
 Рисјанско маало, мах. у с. Д. Лешници 422
 Риста, пекадашњи првак у с. Куну 193
 Ристевци, р. у с. Сретковцу 215
 Ристе, велики сточар у с. Куну 184
 Ристевци, р. у Н. Селу 221
 Ристевци, р. у с. Лешници 241
 Ристоски, р. у с. Сараћину 433
 Ристоски, р. у с. Брвеници 428
 Ристовчиња, р. у с. Жичу 445
 Ристовчиња, в. у с. Ратају 346
 Рогачево, с. у Д. Пологу 19, 63, 52, 85, 291, 293, 427, 431, 345, 447, 453
 Рогачевска река, в. 466
 Рогачевски пут, пут у Ст. Селу 295
 Рогље, с. у Ск. Дервену 404
 Рогопеч, пот. у с. Вејцу 355
 Раков забел, пот. у с. Градцу 281
 Роми 50, 61, 84, 85, 88, 100, 256, 321, 326, 359, 434, 437, 447
 Роми ковачи 85
 Роми земљорадници 85
 Роми свирачи 85, 86
 ромске махале 85
 Ропа, пот. у с. Чеграну 167
 Ропан, с. у Г. Пологу 248
 Росуља, пот. у с. Белошћу 302
 Рошпој, р. у с. Лешку 330
 Роше, р. у с. Каменјану 398
 Ртоец, пот. у с. Огуљу 334
 рударство у с. Ж. Речану 190
 рударство у Пологу 119
 Рудина, пот. у с. Рогачеву 293
 Рудина, пот. у с. Форицу 170
 Рудина, пот. у с. Чеграну 167
 Рудина, пот. у с. Ваковији 162
 Рудина, пот. у с. Копаници 456
 рудник „Радуша“ 467, 292
 Рудиче, пот. у с. Ж. Речану 189
 Ружин лаз, пот. у с. Једуарцу 343
 Рукљевци, р. у с. Гајру 366
 Румунија 5, 123, 176, 215, 216, 228, 241, 249, 281, 338, 352, 367, 379, 382, 414, 416, 435
 Рупа, пот. у с. Орћуну 221
 Рупа, пот. у с. Сенокосу 278
 Рупа, пот. у с. Врапчишту 255
 Рупа, пот. 17
 Рупа, пот. у с. Селу 352
 Рупа, пот. у с. Милетину 410
 Рупаковци, р. у с. Стегчу 160
 Рупалок, мах. у с. Врутоку 229
 Руше, пот. у с. Тенову 407
 Руше, в. у с. Подбрећу 460
 Рупје, пот. у с. Радијовцу 405

Рупина, пот. у с. Урвичу 386
 Русино, пот. у с. Сүпици 206
 Русино, р. у с. Челопеку 416
 Руска чешма, в. у с. Чешкову 235
 Руски камен, пот. у с. Г. Јеловцу 237
 Рустанон, р. у с. Врутоку 232
 Рустемлер, р. у с. Доброшту 312
 Рустемовци, р. у с. Тепову 408
 Рустеми, р. у с. Боговину 400
 Руфатоски, р. у с. Брвеници 427
 Рушан, р. у с. Требошу 441
 Рушитаалар, р. у с. Стримници 424
 Рушитови, р. у с. Дебренту 247
 Рушчук, вар. у Бугарској 299, 313, 455

сабирне млекаре у Пологу 125
 Сабор, пот. у с. Вратници 297
 Сава, река 38
 Савки, р. у с. Аешку 330
 Савески, р. у с. Требошу 441
 Савески, р. у с. Брвеници 428
 Савески, р. у с. Жеровјану 403
 Савески, р. у с. Јапчишту 455
 Савевци, р. у с. Печкову 236
 Савевци, р. у с. Подбрећу 462
 Садикои, р. у с. Тенову 408
 Садикои, р. у с. Непроштету 338
 Садалар, пот. у с. Д. Бањичи 203
 Садои, пот. у с. Беловинцу 302
 Садои, пот. у с. Врутоку 229
 Садрија, р. у с. Подбрећу 462
 Савинец, в. у с. Ж. Речану 189
 Саздановци, р. у с. Врањовцу 249
 Саздановци, р. у с. Зубовцу 255
 Сантоски, р. у с. Требошу 441
 Сакалар, р. у с. Доброшту 312
 Сакаровци, р. у с. Стенчу 160
 Сакаларци, р. у с. Теарцу 324
 Саке, р. у с. Форицу 173
 Саколар, р. у с. Добридолу 275
 Сакулевци, р. у с. Сүпици 207
 Салак, р. у с. Чеграну 169
 Салак, р. у с. Трнову 187
 Салаковци, р. у с. Г. Турчану 182
 Салијини, р. у с. Радијовцу 407
 Салица, пот. у с. Туденцу 450
 Салко, р. у с. Врапчишту 257
 Салколар, р. у с. Речици 373
 Салвеш, мах. у с. Страјану 188
 Салвеш, р. у с. Страјану 188
 Салсичи, р. у с. Слатини 326
 Сама-бука, пот. у с. Бсловичу 302
 Сама-карпа, пот. у с. Одри 304
 Самарниковци, р. у с. Врапчишту 256
 Самарковци, р. у с. Милетину 412
 Самари, пот. у с. Кориту 173

Самовилац, в. у с. Јегуновцу 314
 Самовилска вода, в. у с. Блацу 409
 Самовилско гумео, пот. у с. Лаф-
 цу 350
 Самоков, пот. у с. Ж. Речану 189
 Самоков, пот. у с. Г. Боновици 209
 Самоков, пот. у с. Србинову 197
 Самојловци, р. у с. Среткову 215
 Самојница, пот. у с. Једуарцу 343
 Самуило, син комеса Николе 36
 Сапдаровци, р. у с. Аешку 330
 Сапдарица, пот. у с. Неготину 276
 „сапфел“ — ветар 19
 саобраћајне везе 126
 саобраћајна средства 129
 саобраћај између насеља 131
 Сарафино, с. у Полошком пољу 13, 24, 25, 28, 35, 61, 62, 85, 368, 403, 409, 426, 431
 Сарачов дол, пот. у с. Галату 258
 Сатска, с. у Арбанији 211
 Свста, пот. у с. Милетину 410
 Света, пот. у с. Г. Аешници 420
 св. Илија, црква у с. Стенчу 159
 св. Богородица, црква у Тетову 159
 св. Борбе-Торга, манастир код Скопља 7
 св. Петка, м. у с. Слатини 325
 св. Петар, црква у с. Стенчу 160
 св. Недеља, црква у с. Стенчу 159
 св. Недеља, брдо у Полошком пољу 13
 Светњик, пот. у с. Брезну 318
 Свилајнац, вар. у Србији 263
 Свиленска чешма, в. у с. Галату 258
 Свињски рид, пот. у с. Раотинцу 458
 Свињци, пот. у Н. Селу 219
 Свињаре, в. у с. Бермоду 342
 Свињак, пот. у с. Раотинцу 458
 Свињарски дол, пот. у с. Пороју 349
 Свињски лаки, пот. у с. Капичу 268
 свињарство у Пологу 103
 Свињец, пот. у с. Речану 226
 Свиларе, с. у Скопској котлини 293
 Сврачица, пот. у с. Лафцу 350
 Сивинић, председ. у Србији 3, 4, 57, 60, 61, 63, 66, 86, 292, 295, 326, 330, 349
 Селимов гроб, пот. у Н. Селу Ур-
 вичком 389
 Сибиновци, р. у с. Митрокрсту 208
 Сибиновци, р. у с. Аешку 331
 Сибиновци, р. у с. Палачишту 379
 Сибиновци, р. у с. Теарцу 322
 Синајановци, р. у с. Врутоку 231
 Силна вода, в. у с. Варвари 332

Силистрија, вар. у Бугарској 333, 340
 Силаноски, р. у с. Брвеници 429
 Симџица, с. у Г. Пологу 38, 39, 41, 212
 Симџичка река, в. 26, 27, 28, 209, 212
 Симџички манастир у с. Симџи-
 ци 212, 213
 Симиановци, р. у с. Церову 217
 Симуновци, р. у с. Сиричину 450
 Симојница, пот. у с. Непроштету 336
 Симоноски, р. у с. Брвеници 428
 Симунои, р. у с. Доброшту 311
 Симуновци, р. у с. Д. Бањичи 204
 Сина вода, в. у с. Отуњу 334
 Синалар, р. у с. Бафи 193
 Синанови, р. у с. Подбрећу 462
 Сина вода, в. у с. Варвари 332
 Синан, р. у с. Добридолу 275
 Синиковци, р. у с. Подбрећу 461
 Синадиновци, р. у с. Чеграну 170
 Синадиновци, р. у с. Галату 260
 Синичане — Горно и Долно, с. у
 Д. Пологу 72, 387, 391, 393, 394, 396, 398, 425, 428
 Сиричино, с. у Д. Пологу 6, 17, 23, 32, 52, 62, 372, 431, 435, 447
 Силимовци, р. у с. Урвичу 387
 Севце, с. у Сиричићу (Србија) 57, 435
 Северна Арбанија 53, 71
 Седларце Горно и Долно, с. у По-
 лошком пољу 52, 61, 62, 65, 78, 288, 368, 377, 382, 384, 387, 392, 397, 408, 424, 425
 Седларево, с. на п. Сухој Гори 41
 Сејдолар, р. у с. Неготину 277
 Сејдолар, р. у с. Добридолу 275
 Сејдиновци, р. у с. Д. Боновици 211
 „сејмени“ 183
 Сејменска чешма, в. у с. Церову 216
 Сејфуловци, р. у с. Пироку 288
 Секүловци, р. у с. Күнову 185
 Секүловци, р. у с. Боговину 399
 Секүловци, р. у с. Јеловнику 314
 Секүлои, р. у с. Глабу 316
 Секералар, р. у с. Дуфу 224
 села која не постоје 148, 149
 села збијеног типа 141, 142
 села разбијеног типа 142, 143
 села разређеног типа 144
 села чифчијског типа 144
 села постала у турско доба 146
 села из X века 145
 села из XIII века 145
 села из XIV века 145

села из XV века 145
 села са малим прирастом 92
 села са највећим прирастом 99
 Села, р. у с. Селцу 354
 Селамчикве, р. у с. Палачишту 380
 Селе, р. у с. Форицу 173
 Селиште, с. у Лусни (Арбанија) 69
 Селиште, пот. у с. Форицу 170
 Селиште, пот. у с. Селца Кечу 390
 Селиште, р. у с. Чеграну 168
 Селиште, пот. у с. Боговину 361
 Селиште, пот. у с. Вешали 360
 Селиште, пот. у с. Г. Аешници 420
 Селиште, пот. у Ст. Селу 295
 Селиште, пот. у с. Једуарцу 343
 Селиште, пот. у с. Врутоку 229
 Селиште, пот. у с. Туденцу 450
 Селиште, пот. у с. Милетину 410
 Селиште, пот. у с. Брезну 318
 Селиште, пот. у с. Палачишту 377
 Селечка, с. у обл. Тимок (Србија) 353
 Селестрица, пот. у с. Доброшту 309
 Селимова чешма, в. у с. Селца Кечу 390
 Селман, р. 119, 418
 Селман, р. у с. Челопеку 419
 Селманлар, р. у с. Бродцу 359
 Селовци, р. у с. Дуфу 226
 Селска корија, пот. у с. Аешни-
 ци 241
 Селска чешма, в. у с. Варвари 332
 Селце, средњовековно наслеђе у
 Пологу 353
 Селце, пот. у с. Одри 304
 Селце, с. у Д. Пологу 35, 352
 Селце, пот. у с. Бафи 193
 Селце Кеч, с. на Шар-планини 10, 34, 76, 377, 390, 399
 Семените, с. у Скопском Дерве-
 ну 369, 438
 Сенковци, р. у с. Митрокрсту 208
 Сенокос, пот. у с. Вратници 297
 Сенокос, с. у Г. Пологу 15, 41, 53, 65, 78, 272, 274, 278
 Сенокос, пот. у с. Отуњу 334
 Сенов лав, пот. у Ст. Селу Бистри-
 чком 354
 сеоба под Чарнојевићима 217
 сеоска насеља у Пологу 134
 Серафимовци, р. у с. Јегуновцу 464
 Серафимовци, р. у с. Жеровјану 403
 Серафимоски, р. у с. Брвеници 429
 Серадарица, пот. у с. Туденцу 450
 Серадарица, пот. у с. Вејцу 355
 Сетале горно, пот. у с. Сетолу 339
 Сетале, с. на Шар-планини 14, 34, 52, 62, 330, 339

Сефере, р. у с. Речици 373
 Сеч, пот. у с. Сстоу 339
 Сеч, пот. у с. Седарцу 397
 Скадар, вар. у Арбанији 370, 458
 Скавиза, с. у Љуми (Арбанија) 68
 Скавица, р. у с. Калишту 269
 Скакалник, пот. у с. Варвари 332
 Скакулица, пот. у Г. Бањичи 200
 Скендер, р. у с. Речану 228
 Скендерија, насеље у Турској 323
 Скендер, р. у с. Челопеку 419
 Скендер, р. у с. Вешали 360
 Скок, пот. у с. Добридолу 273
 Скок, пот. у с. Сстоу 339
 Скок, в. у с. Вејцу 355
 Скок, пот. у с. Варвари 332
 Скопде, р. у с. Желину 436
 Скопде, мах. у с. Желину 434
 Скопде, вар. 7, 36, 42, 82, 94, 95, 98, 231, 248, 252, 264, 299, 320, 335, 338, 363, 378, 384, 385, 416, 427
 Скопски Дервен, предео у Скопској котлини 5, 17, 37, 55, 59, 60, 63, 73, 80, 86, 129, 168, 235, 417, 436
 Скопска котлина 3, 4, 18, 21, 23, 24
 Скопско поље 82, 261
 Скопска област 37
 Скопски пут, пот. у с. Камсјану 394
 скопски манастир, св. Никола код Шишјева 162
 скопски манастир, св. Арханђела 162
 скопски митрополит 252
 Скопски пут, пот. у с. Топаници 261
 скопски митрополит Никанор 329, 332
 Скопски пут, пот. у с. Нерашту 307
 Скопска Црпа гора, предео код Скопља 56, 412
 Скуровци, р. у с. Цепчишту 348
 Скочивир, с. код Битоља 8
 Слатина, с. у Д. Пологу 12, 23, 72, 312, 330
 Слатина, пот. у с. Зубовцу 253
 Слатина, с. код Њиваана 57, 433
 Слатица, пот. у с. Вратници 297
 Славче, пот. у с. Лепници 241
 сав. Маркове реке у Ск. котлини 80
 Словени 36, 51, 50, 51, 66
 словенска имена у Пологу 74
 Слог, пот. у с. М. Турчану 179
 Слог, пот. у с. Камсјану 394
 Слогон, пот. у с. Добришту 309
 Слогон, пот. у с. Ратају 344
 Слогој, пот. у с. Ваковији 162
 Слове, пот. у с. Пироку 287
 Слове, пот. у с. Стримичи 423
 Слупчане, с. код Куманова 439
 Смедерево, вар. у Србији 203
 Смедерско Подунавље, обл. у Србији 66
 Смилец, в. у с. Г. Лепници 420
 Смилевце, пот. у с. Вратници 297
 Смаковци, р. у с. Форицу 175
 Смаковци, р. у с. Пожарану 265
 Смаковци, р. у с. Тудинцу 451
 Смаканоски, р. у с. Требошу 441
 Смакановци, р. у с. Прељубишту 453
 Смаканоски, р. у с. Д. Седарцу 425
 Смаквци, р. у с. Дебрешу 246
 Смаквци, р. у с. Прељубишту 453
 Смаквци, р. у с. Г. Турчану 182
 Смаквца, в. у с. Г. Бањичи 200
 Смоница, пот. у с. Јажинцу 291
 Смоч, р. у с. Равену 235
 Свраст, насељено с. у Пологу 164, 165, 408
 Сврака, пот. у с. Орђуцу 222
 Сврака, пот. у с. Триову 186
 Сврадибунар, пот. у с. Влаковији 162
 Собри, пот. у с. Орашком Градишту 467
 Сокол, р. у с. Чеграну 169
 Соколец, пот. у с. Пожарану 262
 Соколовце, пот. у с. Селоу Бистричком 354
 Солиа, пот. у с. Аисцу 367
 Солун, вар. у Грчкој 319
 Солунско поље 19
 Солишта, пот. у с. Лешку 327
 Солишта, пот. у с. Врањовцу 249
 Солиште, пот. у с. Кориту 173
 Соманти, р. у с. Теарцу 321
 Сон, фис-пале у С. Арбанији 439
 Сомотница, с. на Косову 57, 463, 464
 Сотка, пот. у Н. Селу 219
 Сотка, пот. у с. Дуфу 223
 Софија, вар. у Бугарској 66, 123, 231, 321, 333, 335, 338, 366
 Софталар, р. у с. Пироку 288
 Софевци, р. у с. Церову 217
 Спавојца, пот. у с. Жичу 444
 Спаија, мах. у с. Врапчишту 255
 Спаија, р. у с. Врапчишту 257
 Спајлар, р. у с. Добридолу 275
 Спајлар, р. у с. Пироку 288
 Спајлар, р. у с. Негошцу 278
 спахије 38
 Спасеновци, р. у с. Броду 358
 специфични печалбарски занати 122
 спољашњи саобраћај 129

Спирски, р. у с. Брвеници 429
 споредне зграде у селима 149, 152, 153
 Средска, предео у Србији 3, 57, 60, 61, 62, 66, 70, 71, 86, 312, 329, 356, 418, 426, 436, 449, 456
 Средња Арбанија 69, 71
 Средно поље, пот. у с. Жичу 444
 Средно поље, пот. у с. Миљину 410
 Средња Европа 31
 Средње Положани 87
 Средно поље, пот. у с. Стенцу 159
 Средорек, пот. у с. Селоу 295
 Средорек, пот. у с. Желину 434
 Средорек, пот. у с. Беловишту 302
 Средорек, пот. у с. Шипковици 362
 Средок, пот. у Н. Селу 219
 Средок, пот. у с. Кориту 173
 Срејна вода, в. у с. Сушници 206
 СР Србија 3, 4, 38, 39, 57, 58, 59, 65, 66, 71, 82, 86, 125, 220, 254, 256, 429, 434, 439
 Срби 36
 српски народ 37
 Србина ковчег, пот. у с. Брезну 318
 Србиново, с. у Г. Пологу 6, 10, 26, 73, 76, 183, 191, 194, 196, 420
 Србинска река, в. 10
 Србиновци, р. у с. Г. Боновици 210
 Србиновци, р. у с. Новаку 382
 Србиновци, р. у с. Палчишту 381
 Србиновци, р. у с. Теарцу 322
 СР Македонија 3, 4, 7, 55, 56, 59, 60, 62, 71, 86
 СР Хрватска 8
 СР Црпа Гора 59
 Сретково, с. у Г. Пологу 16, 34, 51, 89, 163, 214
 Сретковска краста, врх. на пл. Буковићу 4, 12
 Срториште, пот. у с. Сстоу 339
 Срт, пот. у с. Урвичу 386
 Сремски Карловци, вар. у Војводини 220
 СССР 65
 стварање чифлика у Пологу 99
 Ст. Романски, научни радник 7
 Сталевци, р. у с. Ж. Речану 192
 Сталевци, р. у с. Падалишту 194
 Стамболик, р. у с. Теарцу 322
 Стаменкоски, р. у с. Ратају 345
 Стамевци, р. у с. Д. Јеловцу 240
 Стамбалик, р. у с. Дебрешу 247
 Стаматоски, р. у с. Жеровјану 403
 Стамен, р. у с. Одри 305
 Стаматоски, р. у с. Брвеници 428
 Стамболче, пот. у с. Врањовцу 249
 Стамболче, пот. у Н. Селу 251
 „Стамбол паде“ 410, 126
 Стаматој, р. у с. Миљину 412
 Станкоски, р. у с. Шемшеву 446
 Станица, пот. у с. Орђуцу 222
 Стајковце, пот. у с. Полатници 437
 Станкоски, р. у с. Жеровјану 405
 Станковци, р. у с. Рогачеву 294
 Станисавци, р. у с. Вратници 299
 Станојоски, р. у с. Сарајину 433
 Стагчески, р. у с. Ротинцу 459
 Станчеви, р. у с. Миљину 412
 Стад, пот. у с. Јажинцу 291
 Станковци, р. у с. Брезно 320
 Стара Србија 60
 Старо Сретсково, пот. у с. Среткову 215
 Стар манастир, пот. у с. Лешку 327
 Стари дозја, пот. у с. Ниспроште-ну 336
 Стара кула, пот. у с. Орђуцу 222
 Стара кула, пот. у с. Церову 216
 Стара кула, пот. у Н. Селу 219
 стари тип сеоске куће 151, 152
 Стара корија, пот. у с. Лепници 241
 Старо Печково, селиште у Печкову 236
 Старо бачица, пот. у с. Брезну 318
 Стари Качаник, с. на Косову 462
 Стари Попон, р. у с. Растинцу 459
 Стара корија, пот. у с. Влаковији 162
 Стари брод, пот. у с. Челопеку 414
 Старо Фалише, пот. у с. Фалишу 430
 Стара Лепница, пот. у с. Лепници 241
 Старо Печково, пот. у с. Печкову 235
 стара рудница у Пологу 46
 стара гробља у Пологу 45, 46
 Старо Село, с. у Д. Пологу 39, 52, 295, 330, 345, 354, 388, 431, 467, 470
 Старчец, в. у с. Вејцу 355
 Старчица, пот. у с. Вејцу 355
 Стари, пот. у с. Урвичу 386
 старост села у Пологу 145
 старинци 51
 Стафалар, р. у с. Радуши 469
 Стенче, с. у Г. Пологу 6, 29, 32, 35, 51, 60, 67, 159, 261, 409, 429
 Степанов извори, в. у с. Речану 189
 Стећевци, р. у с. Првцу 306
 Стећевци, р. у с. Одри 305
 Степановци, р. у с. Беловишту 303
 Стефан Душан 36
 Стефан Пемања 36, 43

Стефан Првовенчани 36
 Степановци, р. у с. Проповцу 267
 Стегловци, р. у с. Стенчу 161
 Степановци, р. у с. Пожарану 265
 Стефановићи, р. у с. Брвеници 429
 Степановци, р. у с. Вратници 298
 Стефановци, р. у с. Среткову 216
 Стеровци, р. у с. Среткову 215
 Степановци, р. у с. Зубовцу 254
 Стеблево, с. у обл. Голоо Брао 56
 Степе, р. у с. Добридолау 275
 Стење, тврђава код с. Стенач 159
 Стража, с. у Качаничкој кансури 168, 313, 326, 441, 470
 Страјане, с. у Г. Пологу 20, 39, 188
 Стратеш, пот. у с. Куну 184
 Струге, пот. у с. Јепошнику 314
 Страпа, пот. у с. Палчишту 378
 Страшеви, р. у с. Галату 260
 Стреза, с. у Малесији (С. Арбанија) 362
 Стрезина, р. у с. Бозовцу 362
 Струковец, пот. у с. Раковцу 401
 Страпиеви, р. у с. Прошовцу 267
 Струге, пот. у с. Рогачеву 293
 Странчина, пот. у с. Беловишту 302
 Стрмола, пот. у с. Лафцу 350
 Страње, пот. у с. Селцу 352
 Стражњик, пот. у с. Врањовцу 249
 Страшеви, р. у с. Добридолау 273
 Стримница, с. у Д. Пологу 78, 423, 430
 Стреза, с. у Малесији (Арбанија) 69
 Стрезимир, с. у Г. Реци 55
 Стрезимир, с. у Арбанији 225
 Стрмел, пот. у Н. Селу 219
 Стрмола, пот. у с. Бермолу 342
 Стрчек, пот. у с. Чајлу 175
 Струге, пот. у с. Брезну 318
 Страга, пот. у с. Симњици 212
 Стрвнга, пот. у с. Кориту 173
 Стрвшка Малесија, пресео у саниу Цр. Дрима 209
 сточне фарме на планинама 125
 сточарски производи 113
 сточари из других крајева у Пологу 116
 сточари као досељеници 77
 сточарство у Пологу 101
 сточарски станови на Шар-планини 102
 сточарски станови на пл. Буковићу 102
 сточарске миграције 111
 сточарске зграде — „копаре“ 111
 Стојанов извор, в. у с. Церову 216
 Столевци, р. у с. Палчишту 379
 Стојчевци, р. у с. Г. Турчану 182

Стојанов котар, пот. у с. Лисцу 367
 Стојаново брао, пот. у с. Гајру 366
 Стојановци, р. у с. Д. Седларцу 426
 Стојчевци, р. у с. Г. Аспиници 421
 Стојкоски, р. у с. Брвеници 428
 Стои са полуострвом 37
 Стојановићи, р. у с. Брвеници 429
 Стојчевци, р. у с. Фалишту 431
 Стојков лаз, пот. у Ст. Селу 295
 Стожер, пот. у с. Орашцу 300
 Стојковци, р. у Н. Селу Зубовском 252
 Стојчевци, р. у с. Милетину 413
 Стојан, првак у с. Ж. Речану 193
 Стомне, р. у с. Синичану 394
 Стоме, р. у с. Синичану 393
 Стојчевци, р. у с. Жичу 444
 Стојковци, пот. у с. Озормишту 442
 Стојчески, р. у с. Требошцу 441
 Стоме, р. у с. Камењану 396
 Стог, пот. у с. Врутоку 221
 Стојанови, р. у с. Лепиници 242
 Стојковци, р. у с. Лешку 329
 Столевци, р. у с. Цареву 217
 Студенче, в. у с. Церову 216
 Студенца, в. у с. Варвари 332
 Студена вода, в. у с. Галату 258
 Студеничане, с. у Ск. котлини 469
 Студенец, в. у с. Д. Лешници 422
 Студена вода, в. у с. Стримници 423
 Студена вода, в. у с. Сараћину 431, 432
 Студенец, в. у Старом Селу 295
 Студенец, в. у с. Сетолу 339
 Студенец, в. у с. Блацу 409
 Стубал, пот. у с. Блацу 409
 Студена вода, в. у Н. Селу 219
 Субашоски, р. у с. Жичу 445
 Суб-дола, пот. у с. Лафцу 350
 Сува ливада, пот. у с. Јажинцу 291
 Суви Хас, предео код Призрена 277
 Суви До, с. код Пишкореје (Арбанија) 68
 Суви Хас, предео код Скадра 370
 Судник, пот. у с. Блацу 409
 сукоби досељеника са старинцима 79
 сукоби између сточара 116
 Сулејман Зрае-ага 204, 237, 243
 Сулејман велпчанствени 38
 Сулејманоски, р. у с. Г. Бањници 203
 Сулендар, в. у с. Дабрешу 245
 Султајн, р. у с. Неготину 277

Суљон, р. у с. Врутоку 232
 Суљоо бачило, пот. у с. Доброшту 310
 Суљерец, пот. у с. Бозовцу 361
 Сури дола, пот. у с. Брвеници 426
 Сурин, пот. у с. Рогачеву 293
 Сурој, р. у с. Орашцу 301
 Сурлевски, р. у с. Г. Јепошцу 238
 Суслаковци, р. у Врачишту 256
 Студенец, в. у с. Рогачеву 293
 Сутеска, пот. у Сиричину 448
 Сутеска, пот. 17
 Суха Гора, па. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 32, 34, 50, 53, 56, 61, 62, 78, 88, 102, 104, 254, 260, 407, 408, 409
 сукогорске плавине 17
 Суфе, р. у с. Жеровјану 404
 Сушичка река, в. 16, 202
 Сушица, с. у Поречу 55, 422, 428, 431
 Сушица, с. у Г. Пологу 16, 34, 35, 51, 201, 206

Т. Смиљанић, писац-географ 255
 Тагајовци, р. у с. Радијовцу 406
 Табаковци, р. у с. Г. Бањници 202
 Табашница, пот. у с. Пороју 349
 Таирови, р. у с. Подбрећу 462
 Таирски, р. у с. Милетину 413
 Таирски, р. у с. Новаку 383
 Таировци, р. у с. Јепошану 385
 Тајмиште, с. у околини Кичева 56
 Такаревци, р. у с. Лешку 330
 Таламбас, пот. у с. Дуфу 223
 Танса лака, в. у Н. Селу 219
 Ташевци, р. у с. Д. Седларцу 426
 Ташевци, р. у с. Радијовцу 406
 Ташки пат, пот. у с. Орђуцу 222
 Ташео гумно, пот. у с. Г. Боновици 209
 Тануш, с. у Г. Реци (слив Радике) 174, 404
 Тануш, с. у Арбанији 69
 Танушоски, р. у с. Радијовцу 406
 Тапаец, пот. у с. Радијовцу 405
 Тапаносец, пот. у с. Стенчу 159
 Тапшаној, р. у с. Брезну 320
 Таргацовци, р. у с. Врачишту 256
 Тасевци, р. у с. Милетину 412
 Тасески, р. у с. Брвеници 428
 Тасески, р. у с. Требошцу 440
 Тасен, р. у с. Сетолу 340
 Тасим, р. у с. Желину 436
 Таскои, р. у с. Челопеку 417
 Татар, р. у с. Челопеку 419
 Татар, р. у с. Доброшту 312
 Татар, р. у с. Неранцу 309
 Таталари, р. у с. Дуфу 224

Татарица, пот. у с. Требошцу 439
 Татин врв, пот. у с. Вратници 297
 Тауше, р. у с. Речици 375
 Таушевци, р. у с. Урвичу 387
 Тафолар, р. у с. Пироку 288
 Ташкоа чешма, в. у с. Дуфу 223
 Ташкоец, пот. у с. Печкову 235
 Теарце, с. у Д. Пологу 6, 7, 12, 25, 41, 50, 52, 61, 62, 77, 80, 82, 83, 312, 314, 321, 374
 Теаречка Бистрица, рска 10, 13, 14, 18, 25, 27, 61, 315
 Теаречки пут, пот. у с. Ратају 344
 Темнишвар, вар. у Румунији 413
 Теново, с. у Д. Пологу 6, 13, 52, 87, 270, 281, 403, 404, 407, 414, 434
 Теновско брао, пот. у Полопком пољу 13
 текија у Тетову 425, 426
 Текија у с. Пороју 350
 текија у с. Пишкоровском Тећу 365
 Текијска нива, пот. у с. Речици 375
 Теке махала, мах. у Тетову 261, 276
 Текиска ливада, пот. у с. Шипковици 363
 Телепушовци, р. у с. Ваковији 164
 Телепушовци, р. у с. Г. Турчану 182
 Тетевен, вар. у Бугарској 441
 Терзини, р. у с. Бермолу 342
 Терзијеви, р. у с. Тенову 408
 Терзини, р. у с. Раотинцу 459
 Терма код Тетова 12
 Терзини, р. у с. Непроштеноу 338
 Терзини, р. у с. Беловишту 303
 Терзијеви, р. у с. Куну 185
 Терзини, р. у с. Јепошцу 344
 терзијски занат 121
 Тепе, пот. у с. Г. Боновици 209
 Тепсија, в. у с. Пороју 349
 Тетово 4, 5, 6, 7, 12, 14, 15, 22, 23, 25, 33, 39, 42, 64, 80, 83, 84, 85, 86, 89, 93, 94, 98, 100, 101, 131, 167, 195, 225, 254, 258, 265, 273, 277, 292, 293, 320, 335, 338, 345, 347, 351, 352, 361, 362, 363, 368, 376, 378, 379, 384, 382, 385, 387, 389, 390, 391, 395, 397, 400, 401, 403, 404, 412, 413, 414, 427, 428, 432, 435
 Тетовска област 8
 Тетовски срез 7
 Тетовска котлина 8
 Тетовска Бистрица, рска 7, 10, 13, 14, 18, 19, 27, 30, 33, 37, 62, 77, 104, 312, 352, 355, 358, 359, 365, 431
 тетовски паша 39, 184
 Теће, пот. у с. Речану 226

Теш, в. у с. Шипковском Тећу 365
 Тешерич, пот. у с. Лакавици 198
 Тешерич, в. у с. Г. Бањици 200
 Тећ, р. у с. Орашцу 301
 тешкоће у саобраћају 128
 Тивњоски, р. у с. Тсарцу 323
 Тиквеш, обл. у СР Македонији 7
 Тимок, обл. у СР Србији 66
 Типој, р. у с. Копаници 457
 Типицон, р. у с. Челопоку 416
 Типицон, р. у с. Лафцу 352
 тип села у Пологу 141, 142, 143
 Типец, в. у с. Бермолу 342
 Типицон, р. у с. Ансцу 368
 Титов врх, на Шар-планини 5
 товарис животине 129
 Тодоров забела, пот. у с. Блацу 409
 Тодоровци, р. у с. Вратници 299
 Тодоровци, р. у с. Тсарцу 323
 Тодоровци, р. у с. Одри 305
 Тодороски, р. у с. Брвеници 428
 Тока, р. у с. Челопоку 420
 Токаг, насеље у Турској 81, 323
 Тока, р. у с. Србијову 198
 Токе, р. у с. Чеграцу 168
 Токови, р. у с. Трнову 187
 Томевци, р. у с. Туденцу 451
 Томевци, р. у с. Пожарану 263
 Томно Село, с. у Поречу 53, 413
 Тољан, мах. у с. Дуфу 223
 Тољадар, р. у с. Припољу 317
 Тољс, р. у с. Боговину 400
 Топаа, р. у с. Вратници 257
 Топаа, р. у с. Слатини 326
 Топаа Трпко, познат становник с. Сегола 341
 Топалица, пот. у с. Галату 258
 Топадовци, р. у с. Садарцу 425
 Топадовци, р. у с. Милетину 412
 Топацарон, р. у с. Тсарцу 321
 Топаец, в. у с. Садарцу 397
 Топаицици, в. у с. Топаици 261
 Топаицига, пот. у с. Галату 258
 Топаициница, в. у с. Галату 258
 Топаициште, в. у с. Сеголу 339
 Топаициште, в. у с. Синичану 391
 Топаициште, в. у с. Г. Јеловцу 237
 Топола, пот. у с. Ратају 344
 Тополи, пот. у с. Лешку 327
 Топојан, с. у Љуми (Арбанија) 67, 326, 357, 421, 424, 439, 443, 447, 364
 Топојан, р. у с. Синичану 394
 Топојан, р. у с. Првцу 307
 Топојан, р. у с. Палчишту 377
 Топојан, р. у с. Бермолу 343
 Топојан, р. у с. Вејцу 357
 Топојанас, р. у с. Шипковци 364
 Топаица, с. у Г. Пологу 73, 261, 278, 398
 Топаица, пот. у с. Боговину 399
 Топаица, пот. у с. Жеровјану 402
 Топче, р. у с. Добридољу 275
 Топчепоски, р. у с. Стенчу 160
 Топузови, р. у с. Јеловјану 384
 Топуковци, пот. у с. Сиричину 448
 Торба, р. у с. Челопоку 418
 Торба, в. у с. Дуфу 223
 Торбе, р. у с. Вејцу 357
 Торец, пот. у с. Шипковци 362
 Торси, пот. у с. Броду 357
 Торбеша, р. у с. Урвичу 388
 Торбеша, р. у с. Шипковци 364
 Торбеша, р. у с. Радуши 470
 Торбеша 50, 321, 378, 88, 356, 275
 Торбеша, р. у с. Ансцу 370
 Торбеша, р. у с. Желину 436
 Торбеша, р. у с. Градецу 284
 Торбеша, р. у с. Палчишту 379
 Торбешка махаа у с. Слатини 325
 Тоска, р. у с. Дуфу 225
 Тоскаларве, р. у с. Дебрецу 247
 Тоски у Јужној Арбанији 139, 215
 Тофиловци, р. у с. Тумчевишту 166
 Тоше, р. у с. Селцу 353
 Тошобој, р. у с. Лешку 330
 трагови ранијег становништва 41
 Трајановци, р. у с. Зубовцу 254
 Трајкоски, р. у с. Челопоку 416
 Трајковчица, р. у с. Сиричину 448
 Трајковци, р. у с. Прељубишту 453
 Трајкоски, р. у с. Брвеници 429
 трговина дрветом 116
 трговине у полош. селима 122
 трговина стоком 111
 Требош, с. у Полошком пољу 21, 27, 28, 29, 32, 52, 54, 61, 64, 78, 80, 82, 306, 360, 403, 434, 439
 Требак, пот. у с. Ратају 344
 Трбак, пот. у с. Озормишту 442
 Трбеница, пот. у с. Садарцу 397
 Трбеник, пот. у с. Влковији 162
 Трбани, пот. у с. Радијовцу 405
 Требејца, пот. у с. Г. Боновици 209
 Трбсјанца, пот. у с. Брвеници 426
 Трбеник, пот. у с. Петчишту 346
 Трбеница, пот. у с. Шемшеву 446
 Требениче, пот. у с. Отуљу 334
 Требеница, пот. у с. Сеголу 339
 Требенице, пот. у с. Лафцу 350
 Требенице, пот. у с. Селцу 352
 Требовље, с. у Поречу 180, 194
 Трендафилац, пот. у с. Врањовцу 249
 Трендина вода, в. у с. Кунову 183
 Треница, пот. у с. Брезну 318
 Треска, пот. у с. Јажинцу 291
 Треска, река, 19, 56

Треска, пот. у с. Одри 304
 Треска, пот. у с. Радуши 468
 Трескибаба, пот. у с. Раотинцу 458
 тржишта у Пологу 132
 Трипунови, р. у с. Влковији 164
 Тримчеви, р. у с. Дебрецу 246
 Триводи, пот. у с. Брезну 318
 Три реки, пот. у с. Раотинцу 458
 Тримчеви, р. у с. Сушици 207
 Три руци, пот. у с. Влковији 162
 Тримчеви, р. у с. Г. Боновици 210
 Тримовци, р. у с. Церову 217
 Тримчеви, р. у с. Печкову 237
 Трифтолови, р. у с. Врутоку 230
 Трифтолар, р. у с. Дуфу 225
 Тркаљач, р. у с. Доброшћу 312
 Тркаљачи, р. у с. Шемшеву 447
 Тркаљачи, р. у с. Полатици 439
 Трасви, р. у с. Жеровјану 403
 траа 155
 Трасви, р. у с. Сараћину 433
 Траћон, р. у с. Челопоку 417
 „трмчари“ (пчелари) 335
 Трма, пот. у с. Копаници 456
 Трново, с. у Г. Пологу 31, 37, 78, 186, 398
 Трница, пот. у с. Милетину 410
 Трпановци, р. у с. Рогачеву 295
 Трпчеви, р. у с. Пороју 349
 Трпчески, р. у с. Одри 305
 Трпчев извор, в. у с. Ж. Речану 189
 Трпчеви, р. у с. Церову 217
 Трпковци, р. у с. Прељубишту 453
 Трисви, р. у с. Јанчишту 456
 Триса чешма, в. у с. Дуфу 223
 Трисви, р. у с. Печкову 236
 Трска, пот. у с. Полатици 437
 Трска, в. у с. Једуарцу 343
 Тсач, племе-фис у С. Арбанији 67, 81, 247
 Трпановац, пот. у с. Рогачеву 293
 Туденце, с. у А. Пологу 40, 52, 60, 167, 406, 422, 428, 429, 450, 453
 Тујин, с. у окол. Кичева 247
 Тулек, в. у с. Прељубишту 452
 Туљакоски, р. у с. Чајлу 176
 Тумба, пот. у с. Брвеници 426
 Тумба, пот. у с. Сараћину 432
 Тумба, пот. у с. Градецу 280
 Тумба, пот. у с. Доброшћу 309
 Тумба, пот. у с. Озормишту 442
 Тумба, пот. у с. Подбрећу 460
 Тумбс, пот. у с. Сиричину 448
 Тумбино, пот. у с. Лешку 327
 Тумби, в. у с. Радијовцу 405
 Туманчеви, р. у с. Вратници 256
 Тумчевиште, с. у Полошком пољу 32, 38, 40, 51, 64, 65, 89, 163, 165, 189, 195, 277, 406, 451, 453
 Тупицон, р. у с. Зубовцу 254
 Туракве, мах. у с. Палчишту 376
 Туракве, р. у с. Палчишту 377
 Турија, с. у окол. Кичева 56
 Турн Северин, нар. у Румунији 249
 туризам у Пологу 120
 Турска 38, 63, 251, 361, 384, 385, 387, 389, 393
 турски колонисти 83
 Турско маало, мах. у с. Д. Леш-
 ници 422
 „турски здуми“ у с. Требошћу 440
 Турско маало, пот. у с. Доброшћу 310
 Турци 8, 37, 38, 39, 41, 50, 51, 88, 99, 276, 283
 Турчин, пот. у с. Урвичу 386
 Турчане Големо и Мало, с. у Г. Пологу 76, 78, 80, 82, 165, 179, 180
 турско становништво у Пологу 80
 турцизирани Словени 81
 турцизирани Арбанаси 81, 87
 Тушевци, р. у с. Долишнику 183
 Тушевци, р. у с. Трнову 187
 Тупи, р. у с. Радуши 470
 Тутман, р. у с. Синичану 392
 Ђајалари, р. у с. Здуњу 244
 Ђаје на чифлицима 121
 Ђамидовци, р. у с. Врутоку 231
 Ђаљковци, р. у с. Лешку 330
 Ђафа, с. у Г. Пологу 193
 Ђафа, с. у С. Арбанији 70, 326
 Ђибреви, р. у с. Митрокрсту 208
 Ђировци, р. у с. Дуфу 225
 Ђемаловци, р. у с. Милетину 413
 Ђерамидница, пот. у с. Подбрећу 460
 Ђерамидница, пот. у с. Јанчишту 454
 Ђерималар, р. у с. Речану 228
 Ђорови, р. у с. Д. Бањици 205
 Ђорови, р. у с. Слатини 325
 Ђосалар, р. у с. Речици 373
 Ђосе, р. у с. Лакавици 200
 Ђосевци, р. у с. Рогачеву 294
 Ђосевци, р. у с. Д. Јеловцу 240
 Ђор Гуљевци, р. у с. Здуњу 244
 Ђоте, р. у с. Урвичу 388
 Ђоге, р. у с. Палчишту 380
 Ђукаље, пот. у с. Туденцу 450
 Ђукала, пот. у с. Сеголу 339
 Ђукаљевци, р. у с. Урвичу 386
 Ђукаљевци, р. у с. Јегуновцу 464
 Ђуковци, р. у с. Сеголу 340
 Ђумковица, в. у с. Синичану 391
 Ђумбакови, р. у с. Влковији 164
 Ђумуриште, пот. у с. Јегуновцу 462
 Ђуљумица, пот. у с. Једуарцу 343
 Ђуљумовци, р. у с. Милетину 413

Пункоец, в. у с. Врутоку 229
Пушовци, р. у с. Цепчишту 348
Пуприја, вар. у Србији 412
Пурдовци, р. у с. Озормишту 443
Пурковци, р. у с. Јанчишту 455
Пурчин, р. у с. Непроштеноу 337
Пуфалевици, р. у с. Здуњу 244

Угриновци, р. у с. Јанчишту 455
узроци промене положаја села 139
Ујмиште, с. у Луми (Арбанија) 58,
67, 369, 376

Ук Виш, р. у с. Трнову 187
Укалар, р. у с. Г. Лешници 421
Укалар, р. у с. Вејцу 356
Уко, р. у с. Д. Јеловцу 240
Уковци, р. у с. Лешници 242
Уковци, р. у с. Кунову 185
Укчеи, р. у с. Г. Бањници 203
Улеверичка река, в. 14
Улолар, р. у с. Сенокосу 280
Улароски, р. у с. Врањовцу 250
Умишта, пот. у с. Митроикрсту 208
Умник, пот. у с. Копаници 456
Умник, пот. у с. Радуши 468
уништавање полошких шума 30,
33

унутрашњи саобраћај 130
унутрашње пресељавање Турака
84

Усмановци, р. у с. Г. Бањници 203
Усмановци, р. у с. Страјану 189
утврђена насеља 41, 42
утицаји печалбе на живот 123
утицаји печалбе на иссељавања 123
Урадинова страна, пот. у с. Јелов-
јану 384
Урадиновци, р. у с. Јеловјану 386
Урдовци, р. у с. Фалишту 431
Урошјевац, вар. у СР Србији 465
Урошов камен, пот. у с. Урвичу
386
Урошој, р. у с. Слатини 325
Урвич, с. на Шар-планини 52, 60,
62, 63, 87, 370, 374, 379, 380, 383,
385, 386, 392, 394, 396, 397, 398,
401, 417, 470

Хајдучки извор, в. у с. Г. Лешни-
ци 420
хајка на вуковс 34
Хан, пот. у с. Милетину 411
Ханишта у Пологу 46
Хас, обл. у С. Арбанији 72, 178,
243, 419

Хасњан, р. у с. Калишту 269
Хасњан, р. у с. Сенокосу 280
Хасо, р. у с. Градецу 284

Хаџи Серафим, архимандрит 315
Хаџи Језскиа, игуман манастира
у с. Лешку 316
Херцеговина 8, 59, 429
Хидрот, р. у с. Теарцу 324
хидроцентрала „Маврово“ 101
хидроцентрала „Врбен“ 125
хидроцентрала „Вруток“ 125
хидроцентрала „Равен“ 125
Хилајдар — манастир 159, 284,
343, 434

Хисари, пот. у с. Шипковици 362
Хисар, пот. у с. Шипковском Тећу
363

Хисар, в. у с. Шипковском Тећу
365

Хоцалар, п. у с. Пирок 288
Хоље, р. у с. Каменану 396
Хосе, р. у с. Жеровјану 404
Хоте, с. у С. Арбанији 69
Хоте, р. у с. Чеграу 169
храм, св. Атанасија у с. Лафцу 351
Хрипћанска махала у с. Цепчи-
шту 346
Хурла, пот. у с. Стримници 423

фабрика „Силка“ 125
фабрика „Југохром“ 125
фабрика „Тетекс“ 125
фабрике у Пологу 125
Фазлије, р. у с. Речици 375
Фазлијовци, р. у с. Г. Бањници 202
Фалише, пот. у с. Стенчу 159
Фалише, с. у Полошском пољу 28,
52, 78, 306, 429
Фалише Горно, насељено с. у По-
логу 164, 167

Фалишанци, р. у с. Ваковији 164
Фаља, р. у с. Речици 373
Фанда, обл. у С. Арбанији 58, 69,
340, 354

Фанда, мах. у с. Селцу 352
Фанде, р. у с. Шипковици 364
Фандае, р. у с. Градецу 283
Фандае, р. у с. Селцу 354
Фандовци, р. у с. Сетолу 340
Фанци, р. у с. Бозовцу 362
Фариз, р. у с. Шемшеву 447
Фасалије, р. у с. Србинову 197
Фенчески, р. у с. Г. Јеловцу 238
Ферат, р. у с. Седларцу 398
Ферат, р. у с. Бурбовишту 272
Ферате, р. у с. Србинову 197
Фератови, р. у с. Чајду 176
Фератолар, р. у с. Пирок 288
Ферука, р. у с. Форину 172
Фета, р. у с. Синичану 394
Фета Ђок, р. у с. Челопеку 419
Фетаовци, р. у с. Прељубишту 454

Фетаовци, р. у с. Г. Бањници 202
Фетипше, р. у с. Боговину 400
Фетоски, р. у с. Врањовцу 250
Фегуш, р. у с. Ропашу 248
Фида, р. у с. Чеграу 169
Фиде, р. у с. Доброшту 312
Фиданоски, р. у с. Врутоку 231
Филипоа челима, в. у с. Врањовцу
249

Филиповци, р. у с. Милетину 412
Филиповци, р. у с. Лешку 331
Филипоски, р. у с. Брвеници 428
Филои, р. у с. Г. Лешници 421
Филои, р. у с. Челопеку 417
Финци, народ 35
Фис, р. у с. Врапчишту 257
Фичуровци, р. у с. Дуфу 225
Фичуровци, р. у с. Зубовцу 254
Фојник, пот. у с. Раотинцу 458
Форино, с. у Г. Пологу 38, 73, 78,
82, 170, 367, 404, 412, 419
Форинци, р. у с. Зубовцу 254
Форински извори, в. у с. Форину
170
Француска 176, 331
Франа, пот. у с. Лафцу 350
Фуфуровци, р. у с. Копаници 457

цар Душан 353, 434
Царев луг, в. у с. Одри 304
Царева вода, в. код с. Перапта 22
Царево гумно, врх на Шар-плани-
ни 3

Царско гумно, пот. у с. Бродцу
357

Царе, р. у с. Палчишту 380
Царе, р. у с. Седларцу 398
Царе, р. у с. Речици 374
Цареа вода, пот. у с. Селцу 352
Цареа вода, пот. у с. Селу Би-
стричком 354

Цареа вода, в. у с. Одри 304
Царевци, р. у с. Синичану 393
Царевци, р. у с. Урвичу 387
Цареец, пот. у с. Галату 258
Цареец, в. у с. Цареву 216
Царина, пот. у с. Вратници 297
Царице, пот. у с. Жилачу 444
Царенки, пот. у с. Волаковији 162
Царуски, р. у с. Г. Јеловцу 238
Цариград, вар. у Турској 39, 199,
216, 226, 262, 265, 312, 323, 332,
333, 348, 352, 387, 432

Царско гумно, пот. у с. Селу Би-
стричком 354

Царичино, пот. у с. Сиричино 448
Цака, р. у с. Неготину 277
Цаколар, р. у с. Сенокосу 280
Цако, р. у с. Добридољу 274
Цаколар, р. у с. Бурбевдољу 272

Цане, р. у с. Чеграу 169
Цагааче, пот. у с. Зубовцу 253
Цапаколари, р. у с. Дуфу 224
Цапрокџи, пот. у с. Зубовцу 253
Цацпиовци, р. у с. Галату 260
Цзеловци, р. у с. Галату 260
Цветац, р. у с. Јегушовцу 464
Цветков рид, пот. у с. Селу 295
Цветковци, р. у с. Неготину 277
Цветковци, р. у с. Д. Седларцу 426
Цветковци, р. у с. Ж. Речану 192
Цветковци, р. у с. Петкову 236
Цветковци, р. у с. Варвари 333
Цветкоски, р. у с. Лешници 242
Цветкоски, р. у с. Брвеници 427
Ценаалар, р. у с. Орћушу 223
Цснаалар, р. у с. Бафи 194
Цска, р. у с. Нсрашту 309
Цско, р. у с. Рсчици 373
Цсковци, р. у с. Баинадолу 178
Цсонс, р. у с. Симњици 214
Цсепен камен, пот. у с. Палчишту
376

Цереп, с. у С. Арбанији 68, 76, 81,
231, 257, 380

Церени, р. у с. Пирок 288
Церово, с. у Ск. Дервену 17, 55,
322, 437, 449, 451, 404, 436, 453

Церово, с. у Г. Пологу 40, 51, 67,
211, 216

Церовска река, река 216
Церјани, р. у с. Врутоку 232

Церилашина планина, пот. у с.
Шипковици 362

Цеста, пот. у с. Беловишту 302
Цинговци, р. у с. Шемшеву 446

Цигаповци, р. у с. Дуфу 225
Цигапско гробје, пот. у с. Пола-
тици 437

Циле, р. у с. Челопеку 418
Цинцари 86

Цинцарци, р. у с. Лешку 331
Ципкои, р. у с. Шемшеву 446

Цопаковци, р. у с. Г. Јеловцу 238
Цоцолсвици, р. у с. Зубовцу 254

Цоцолсвици, р. у с. Галату 260
Цоцолсвици, р. у с. Прошовцу 267

Црвена земља, пот. у с. Г. Лешни-
ци 423

Црвени мел, пот. у с. Вратници
297

Црвеп камен, пот. у с. Палчишту
376

Црвеники, пот. у с. Врутоку 229
Црвеника, пот. у с. Брезну 318

Црвеники, пот. у с. Д. Бањници 203
Црвеника, пот. у с. Синичану 391

Црвеника, пот. у с. Полатици 437
Црвеника, пот. у с. Радуши 468

Црвеника, пот. у с. Здуњу 242

Првеники, пот. у с. Г. Бањици 200
 Првеники, пот. у с. Лешници 241
 Првенк, р. у с. Челопеку 418
 црква св. Недеља у с. Речици 371
 црква св. Атанасија у с. Лешку 328
 црква св. Никола у с. Д. Лешници 423
 црква св. Атанасија у с. Г. Јеловцу 238
 црква св. Илја у с. Д. Јеловцу 240
 црква св. Борђе у с. Д. Јеловцу 240
 црква у с. Новаку 382, 383
 црква св. Мина, у с. Врутоку 230
 црква св. Арханђео у с. Врутоку 230
 црква св. Атанасија у с. Жеров-јашу 403
 црква у с. Гајру 366
 црква св. Јован у с. Трнову 187
 црква св. Атанасије у с. Д. Сс-ларцу 424
 црква св. Борђе у с. Речици 375
 црква св. Богородица у с. Требо-шу 439
 црква у с. Полатици 438
 црква св. Никола у с. Фору 171
 црква у с. Боговину 399
 црква св. Богородице у Тетову 358
 цркве у с. Милетину 411
 цркве у с. Врапчишту 255
 цркве у Пологу 44
 цркве у с. Непроштену 336
 цркве у с. Рогачеву 294
 Црквиште, пот. у с. Подбрећу 460
 Црквиште, пот. у с. Радијову 405
 Црквишта у с. Дебрешу 245
 Црквени орман, пот. у с. Непро-штену 336
 Црквени до, пот. у с. Дворцу 464
 Црквени пут, пот. у с. Пороју 349
 црепуљарство у Пологу 119
 Црепуљарште, пот. у с. Непро-штену 336
 Црешна, пот. у с. Лешници 241
 Црешна, пот. у с. Прелубишту 452
 Црни камен, пот. у с. Г. Бањици 200
 Црни камен, пот. у с. Кааишту 268
 Црни камен, пот. у с. Лисцу 367
 Црни камен, пот. у с. Кушову 184
 Црни камен, пот. у с. Пороју 349
 Црна вода, пот. у с. Кааишту 268
 Црна вода, в. у с. Лафцу 350
 Црна вода, в. у с. Неготину 276
 Црна Гора 31, 208, 429
 Црна река, притока Вардара 8
 Црна река, пот. у с. Јегуновцу 462

Црни врх на Шар-планини 12
 Црни камен, врх на Шар-планини 237
 Црни лут, в. у с. Блацу 409
 Црни поток, в. у с. Радијову 405
 Црни јели, пот. у с. Г. Боновици 209
 Црни Дрим 413
 Црни камен, пот. у с. Палчишту 378
 Црница, пот. у с. Доброшту 309
 Црница, пот. у с. Сараћину 432
 Црница, пот. у с. Митроикрсту 207
 Црнолсва, мах. у с. Палчишту 376
 Црнољеве, р. у с. Палчишту 377, 380
 Црнољева, с. на Косову 377
 Чавдарци, р. у с. Пожарану 264
 Чадеље, р. у с. Шинковици 364
 Чадеље, с. у Љуми (Арбанија) 67
 Чаја, с. у Љуми (Арбанија) 58, 67, 81, 225, 251, 257, 264, 270, 287, 350, 436
 Чајан, р. у с. Желину 436
 Чајан, р. у с. Градцу 283
 Чајан, р. у с. Речици 373
 Чајан, р. у с. Палчишту 380
 Чајан, р. у с. Ломници 270
 Чајан, р. у с. Бозовцу 361
 Чајани, р. у с. Зауњу 244
 Чајановци, р. у с. Теарцу 324
 Чајлале, с. у Ск. Дервену 168
 Чајле, с. у Г. Пологу 17, 21, 22, 23, 35, 38, 78, 171, 174, 260, 277
 Чајле Горно, мах. у с. Чајлу 175
 Чајле Ново, мах. у с. Чајлу 175
 Чајле Старо, мах. у с. Чајлу 175
 Чајани, р. у с. Дебрешу 247
 Чајане, мах. у с. Дуфу 223
 Чајоне, мах. у с. Желину 434
 Чалија, пот. у с. Вратници 297
 Чаир, пот. у с. Сараћину 432
 Чакаловци, р. у с. Ратају 346
 Чакои, р. у с. Раотинцу 459
 Чакр, мах. у с. Челопеку 419
 Чанапак, потес 17
 Чанак, пот. у с. Кориту 173
 Чанго, р. у с. Палчишту 380
 Чанчула, р. у с. Оари 305
 Чапраз, р. у с. Врапчишту 257
 Чапраз, р. у с. Добридоу 276
 Чапрага, пот. у с. Зубовцу 253
 Чапри, р. у Н. Селу Урвичком 389
 Чапунковци, р. у с. Урвичу 387
 Чар, с. у С. Арбанији 69, 350
 Чараниповци, р. у с. Јеловнику 314

Чарапиновци, р. у с. Глабу 316
 Чардак, пот. у с. Стенчу 159
 Чаракчи, р. у с. Фору 173
 Чардак, врх на ш. Сухој гори 4
 Чарлије, р. у с. Пороју 350
 Чарлени, р. у с. Тетову 408
 Чаушевци, р. у с. Лафцу 351
 Чаушница, пот. у с. Раотинцу 458
 Чафкарник, пот. у с. Ваковији 162
 Чафкарник, пот. у с. Кориту 173
 Чафа, пот. у с. Симњици 212
 Чапка, пот. у с. Блацу 409
 Чеалоке, р. у с. Каменану 396
 Чеграње, с. у Г. Пологу 11, 13, 19, 23, 72, 73, 78, 167, 419
 Чеградски пут, пот. у с. Топлици 261
 Челајца, пот. у с. Лисцу 367
 Челик, р. у с. Врапчишту 257
 Челолар, р. у с. Д. Бањици 205
 Челолек, с. у Д. Пологу 6, 35, 37, 43, 52, 53, 61, 63, 67, 72, 73, 78, 80, 82, 87, 133, 345, 369, 387, 407, 408, 410, 414, 421
 Челољечко маало, мах. у с. Брво-ници 426
 Ченан, р. у с. Добридоу 312
 Черкези 71, 321, 322
 Черкези, р. у с. Теарцу 322
 Черенкои, р. у с. Сирчишту 448
 Често дубје, пот. у с. Вратници 298
 Чести орсеи, пот. у с. Лешници 241
 Чехословачка 387
 Чече, р. у с. Каменану 396
 Чечолар, р. у с. Добридоу 275
 Чибуклак, пот. у с. Чегрању 167
 Чивлак, мах. у с. Дебрешу 245
 Чизна, с. у С. Арбанији 68, 70, 235
 Чинке, р. у с. Чегрању 169
 Чикрамани, р. у с. Дуфу 224
 Чип, р. у с. Цепчишту 348
 Читак, р. у с. Доброшту 312
 Читак, р. у с. Палчишту 380
 Чифлик, мах. у с. Нерашту 308
 Чифлик, пот. у с. Палчишту 376
 Чифлик, с. у Ск. Дервену 55, 443, 459
 чифлик-сахибијски заступници 100
 чифлици у с. Сараћину 432
 чифлици у с. Ратају 345
 чифлици у с. Подбрећу 461
 чифлици у с. Желину 444
 чифлици у с. Требошу 440
 чифлици у с. Озормишту 442
 Чифлижани, р. у с. Тсарцу 323
 Чифтеташ, пот. у с. Лешку 327
 Чифчи, мах. у с. Вејцу 356
 Чичовица, пот. у с. Палчишту 377

Чкаловци, р. у с. Копаници 457
 Чолаке, р. у с. Доброшту 313
 Чолакови, р. у с. Селце Кечу 390
 Чорбои, р. у с. Челопеку 418
 Чорокан, с. у С. Арбанији 69
 Чорокан, р. у с. Чегрању 169
 Чоропин, р. у с. Ссдарицу 398
 Чоропинци, р. у с. Синичану 392
 Чоропин, р. у с. Синичану 394
 Чоропинци, р. у с. Каменану 396
 Чонур, в. у Старом Селу 295
 Чочоленци, р. у с. Лешку 330
 „чума“ у Пологу 141
 Чубричево, врх на Шар-планини 3
 Чудевци, р. у с. Варвари 333
 Чукало, пот. у с. Слатини 325
 Чукаловци, р. у с. Јанчишту 455
 Чукарица, насеље у Београду 220
 Чуле, р. у с. Синичану 392
 Чуле, р. у с. Каменану 397
 Чурнак, с. у С. Арбанији 69
 Чурнак, р. у с. Д. Лешници 423
 Чурлиновци, р. у с. Ж. Речану 192
 Чуриловци, пот. у с. Јеловнику 314
 Чуле, р. у с. Фору 172
 Чупче, р. у с. Г. Бањици 202
 Чупчеи, р. у с. Падалишту 195
 Чутуровци, р. у с. Брезну 319
 Чучер, с. у околини Скопља 56
 Чуљенци, р. у с. Среткову 216
 Чуљенци, р. у с. Балинолу 177
 Чагуревци, р. у с. Прошовцу 266
 Чаде, пот. у с. Орбушту 222
 Чаике, р. у с. Боговину 400
 Чакмановци, р. у с. Теарцу 322
 Чамбазој, р. у с. Теарцу 322
 Чамбазој, р. у с. Брезну 320
 Чамбазој, р. у с. Милетину 412
 Чамија, пот. у с. Врапчишту 255
 Чаноски, р. у с. Балинолу 178
 Чаноски, р. у с. Г. Турчану 181
 Чаћерој, р. у с. Челопеку 418
 Чаферовци, р. у с. Врутоку 231
 Чаферои, р. у с. Пемшесву 447
 Чафере, р. у с. Каменану 396
 Чафере, р. у с. Пироку 288
 Челе, р. у с. Селцу 354
 Челе, р. у с. Чегрању 169
 Чоке, р. у с. Речици 376
 Чоке, р. у с. Лисцу 369
 Чока, р. у с. Расадишту 371
 Чокет, р. у с. Речици 374
 Чсалоови, р. у с. Ропашу 248
 Целоке, р. у с. Палчишту 380
 Целоке, р. у с. Урвичу 388

Цомо, из с. Симњице, сарадник
окупатора у Другом Светском
рату 214
Цемови, р. у с. Ропашу 248
Цемајлови, р. у с. Пришву 318
Цеполар, р. у с. Стримници 424
Цепчиште, с. у Д. Пологу 52, 66,
67, 346
Цивга, р. у с. Пороју 350
Цика, р. у с. Симњици 213
Циковци, р. у с. Синичану 392
Циковци, р. у с. Г. Синичану 397
Циковци, р. у с. Д. Седларцу 425
Цини-бег, преној на Шар-планини
339
Ципе, р. у с. Вешали 360
Цин, р. у с. Орашу 301
Цицаљеви, р. у с. Сетољу 339, 400
Цорде, р. у с. Речици 373
Цуклеви, р. у с. Дебрењу 246
Цуклеви, р. у с. Радијовцу 406

Шабуљсј, р. у с. Г. Бањици 202
Шабан, р. у с. Пороју 350
Шабанс, р. у с. Нерашту 309
Шабанаар, р. у с. Стримници 424
Шабанови, р. у с. Г. Бањици 203
Шабан, вар. у Србији 236
Шабан Менга, р. у с. Дебрењу 247
Шабанаар, р. у с. Г. Лешници 421
Шабанови, р. у с. Ваковици 164
Шавр, пот. у с. Горјану 284
Шавр, пот. у с. Непроштеноу 336
Шавр, пот. у с. Пожарану 262
Шавр, пот. у с. Раковцу 401
Шавр, пот. у с. Врутоку 229
Шаини, р. у с. Боговину 400
Шаинови, р. у с. Г. Бањици 203
Шахпалеви, р. у с. Галату 260
Шалиманови, р. у с. Шемпневу
447

Шалица, пот. у с. Горјану 284
Шала, племе-фис у С. Арбацији
67, 313, 369, 469
Шала, р. у с. Лисцу 369
Шалањан, р. у с. Доброшту 313
Шанак, пот. у с. Милетину 410
Шапатинел, в. у с. Врутоку 229
Шапнеле, р. у с. Србинову 198
Шар-планина 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12,
13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25,
26, 27, 28, 30, 31, 33, 34, 37, 50, 53,
61, 62, 77, 78, 83, 89, 102, 257, 258,
264, 297, 320, 329, 359, 376
Шараси, р. у с. Сиричину 449
Шарове, р. у с. Кориту 174
Шаракат, р. у с. Добридољу 275
Шарена вода, в. у с. Кунову 183
Шарове, р. у с. Седларцу 398

Шаракат, р. у с. Бурбевишту 272
Шаракат, р. у с. Милетину 413
Шарена вода, в. у с. Лакавици 198
Шат, с. у С. Арбанији 69
Шаторче, пот. у с. Сараћину 432
Шаторник, пот. у с. Цепчишту 346
Шаторник, пот. у с. Јсдуарцу 343
Шеанови, р. у с. Урвичу 387
Шевало, р. у с. Неговину 277
Шегуловци, р. у с. Оари 306
Шеерли, р. у с. Бермолу 343
Шесерли, р. у с. Неговину 277
Шекс, р. у с. Форицу 172
Шскериловци, р. у с. Радијовцу
406
Шемнево, с. у Д. Пологу 32, 52,
312, 352, 436, 439, 446
Шендерица, пот. у с. Брезцу 318
Шере, р. у с. Лакавици 200
Шере, р. у с. Симњици 214
Шереметови, пот. у с. Речици 371
Шеркеови, р. у с. Пожарану 265
Шеретлар, р. у с. Д. Бањици 205
Шето, р. у с. Челопеку 419
Шехови, р. у с. Врпчишту 257
Шефит, р. у с. Желину 437
Шећерови, р. у с. Јеловјану 385
Шикс, р. у с. Гајру 367
Шилагарник, пот. у с. Беловишту
302
Шилагарник, пот. у с. Ж. Речану
189
Шике, р. у с. Форицу 172
Шип, пот. у с. Отуљу 334
Шипковница, с. на Шар-планини 7,
22, 34, 35, 54, 72, 73, 351, 354
Шипковско Теће, с. у Д. Пологу
10, 12, 23, 104, 365
Шипево, с. код Скопља 162
Шипмановац, гробан 3, 6, 8, 16
Шипмановац, пот. у с. Рогачеву
293

Шипковци, р. у с. Вратници 299
Шлап, р. у с. Синичану 392
Шкирелсви, р. у с. Лисцу 368
Шкодрсанови, р. у с. Сараћину
433
Шкоза, пот. у с. Стримници 423
Шкоза, пот. у с. Чајду 175
Шкорлер, р. у с. Дебрењу 247
Шкрапа, пот. у с. Пороју 349
Шкундер, р. у с. Слатини 326
Шкуртон, р. у с. Непроштеноу 337
Шоатанови, р. у с. Палчишту 379
Шопови, р. у с. Јанчишту 455
Шопови, р. у с. Рогачеву 295
Шопови, р. у с. Челопеку 418
Шопевци, р. у с. Блаву 410
Шопот, пот. у с. Нерашту 307
Шопот, пот. у с. Оари 304

Шпен, р. у П. Селу Урвичком 389
Шпела (Пеђина), пот. у с. Броду
357
Шпела, пот. у с. Палчишту 376
Шпела (Пеђина), пот. у с. Лисцу
367
Штек, с. у Љуми (Арбанија) 68
Штек, р. у Н. Селу Урвичком 389
Штеи, р. у с. Ломници 271
Штин, р. у с. Желину 436
Штил, вар. у СР Македонији 239
Штировица, с. у Г. Речи (слив Ра-
лике) 55, 224, 225, 238, 269
Штиројца, р. у с. Г. Јеловцу 237
Штитаре, пот. у с. Печкову 233
Штрпце, с. у Сирицибу (Србија)
57
Шулан, пот. у с. Г. Бањици 200
Шулан, пот. у с. Цепчишту 346
Шулан, пот. у с. Палчишту 376
Шулан, пот. у с. Пороју 349

Шулан, пот. у с. Орђушту 222
Шуланка, пот. у с. Добридољу 273
Шулајна, р. у с. Неговину 277
Шуљ, р. у с. Лакавици 200
Шуљ, с. у Љуми (Арбанија) 58, 70,
264, 270
Шуљк, р. у с. Нерашту 309
Шукалови, р. у с. Радијовцу 405
Шукере, р. у с. Нерашту 309
Шукерови, р. у с. Митрокрсту
208
Шукои, р. у с. Беловишту 303
Шукои, р. у с. Челопеку 417
Шумен, вар. у Бугарској 260, 123
Шумљак, пот. у с. Каменјану 394
шумарство у Пологу 116
Шумбароски, р. у с. Ђумчвишту
166
Шурновци, р. у с. Отуљу 335
Шурлиновци, пот. у с. Галату 258
Шутевци, р. у с. Прошевцу 267
Шутковци, р. у с. Милетину 413